ศิลปากร
ปีที่๓๐ เล่ม๑-๒ มีนาคม-เมษายน ๒๕๒๙
จดหมายเหตุงานพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่๗

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961116443

วันที่ ๑๗ ๐๕ ๓๒
เลขทะเบียน ๐๓๑๙๐...๑
เลขหมู่ ๔๐๑
๔๖๘๗
ชมบิดห้องสมุดรัฐสภา

จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ฯ
สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร
จัดพิมพ์น้อมเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ

ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง
วันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

จดหมายเหตุงานพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ จัดพิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๙

กรมศิลปากร จัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๙

๓๙๐.๒๒ ศิลปากร, กรม. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
ศ ๕๒๘ จ จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๙.
๒ เล่ม. ภาพประกอบ.
๑. พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม--พระบรมศพ.
๒. รำไพพรรณี, สมเด็จพระนางเจ้า, ๒๔๔๗-๒๕๒๗.
๓. ชื่อเรื่อง.
ISBN 974-7525-93-1

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์
299/1-2-3 ถนนลาดหญ้า คลองสาน กรุงเทพฯ 10600 โทร. 437-3973 , 437-3994
นายบุญเห็น เล่าสกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

คำปรารภ

ของ ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี

ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง

วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๘

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิดลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร คำนึงด้วยความกตัญญูอยู่เนืองนิจว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก ฯลฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้ซึ่งพระบรมราชูปการแก่ประเทศชาติและประชาชนมากมายสุดที่จะประมาณได้ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ไม่ว่าจะทรงประสบปัญหาวิกฤตอย่างไร พระองค์ก็ทรงใช้พระปรีชาญาณและวิจารณญาณแก้ไขสถานะการณ์ได้ด้วยดีตลอดมา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเวลาที่ทั่วโลกกำลังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และมีผลกระทบมาถึงประเทศไทยด้วย ภาวะการณ์เช่นนี้เป็นที่หนักพระราชหฤทัยในการบริหารราชการแผ่นดินเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงใช้วิธีการต่อสู้กับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำด้วยการประหยัดตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง ทรงโปรดให้ลดเงินพระคลังข้างที่ซึ่งรัฐบาลถวายเป็นค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์ โปรดให้ลดเงินเสด็จประพาส และลดบำเหน็จบำนาญข้าราชการในราชสำนัก แต่ไม่ทรงโปรดให้ตัดรายจ่ายเกี่ยวกับสาธารณประโยชน์ เพราะทรงตระหนักดีว่า การพัฒนาประเทศในทุกด้านจะไม่บรรลุเป้าหมายได้ หากจะต้องตัดรายจ่ายในส่วนที่เป็นการบำรุงให้เกิดความเจริญ ความสมบูรณ์แก่บ้านเมืองและประชาชน ทรงเป็นนักปกครองที่มีพระราชหฤทัยกว้างขวางอย่างที่สุด ทรงบริหารประเทศด้วยการกระจายพระราชอำนาจ ริเริ่มปลูกฝังเพื่อฝึกให้ราษฎรเรียนรู้การปกครองส่วนท้องถิ่น ทรงมีพระราชประสงค์และพระราชปณิธานที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชน โดยถือเอาประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์เป็นที่ตั้ง และตระหนักในพระราชภาระหน้าที่ขององค์พระมหากษัตริย์ในการทะนุบำรุงประเทศชาติเป็นสำคัญ ทรงตั้งปณิธานแน่วแน่ในการที่จะดำเนินรอยตามพระยุคลบาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงพยายามเข้าถึงประชาราษฎร์อย่างใกล้ชิด เพื่อให้ทรงทราบความเป็นไปที่แท้จริง เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมประชาชน ณ ที่ใด

/ ก็ทรงมี .....

ก็ทรงมีพระราชดำรัสให้ประชาชนทราบถึงพระราชประสงค์ และทรงตักเตือนให้ราษฎรตั้งใจประกอบสัมมาชีพตามหลักแห่งศีลธรรมและกฎหมายเสมอ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี สมเด็จพระอัครมเหสีของพระองค์ทรงมีส่วนสนับสนุนสมเด็จพระบรมราชสวามีเป็นอันมาก ทรงรับใช้เบื้องยุคลบาททั้งในเวลาเมื่อทรงสุขสำราญ และทรงพระประชวร เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรที่อยู่ห่างไกลตลอดทั่วมณฑลพายัพจังหวัดต่าง ๆ ก็ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยตลอดด้วยพระวิริยะอุตสาหะดียิ่งเสมอมา

ณ บัดนี้ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี สมเด็จพระอัครมเหสีได้เสด็จสวรรคตลง ในฐานะที่พระองค์ทรงมีพระราชคุณูปการแก่ประเทศชาติและประชาชนเป็นอันมาก ประกอบกับได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งในด้านการผ่อนพระราชภาระในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลปัจจุบัน ทั้งยังได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่ปวงชนเป็นอเนก โดยเฉพาะประโยชน์ของปวงชนในจังหวัดจันทบุรีที่ได้ทรงปลูกพระตำหนักแบบสวนป่าประทับอยู่ ดังปรากฏพระราชประวัติสังเขปที่อัญเชิญมาดีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้แล้ว ดังนั้น รัฐบาลจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะได้สนองพระมหากรุณาธิคุณโดยการจัดการพระบรมศพถวายให้สมพระเกียรติสมเด็จพระบรมอัครราชมเหสี จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอรับพระราชทานเป็นผู้จัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพให้สมแก่พระเกียรติยศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุมัติและได้พระราชทานกระแสพระราชดำริว่า ขอให้ดำเนินการโดยประหยัด แต่ก็ควรเป็นไปโดยสมพระเกียรติยศและถูกต้องตามราชประเพณีด้วย

การพระบรมศพสมเด็จพระมหาอัษฎาธิราชเจ้า หรือสมเด็จพระอัครมเหสีตามโบราณราชประเพณีที่จัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ยิ่งใหญ่ทั้งการปลูกสร้างพระเมรุมาศมากมายทั้งในการฉลองสมโภช และจัดกระบวนแห่อัญเชิญพระบรมศพ ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แต่ยุคแรกก็มิได้สร้างพระเมรุให้ใหญ่โตเทียบเท่าอยู่แล้ว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังทรงมีพระบรมราชโองการดัดทอนการพระบรมศพของพระองค์เองให้น้อยลงด้วย เช่น การสร้างพระเมรุมาศมีขนาดเล็กลงเพียงพอเผาได้ ความสูงไม่ถึง ๒ เส้นดังแต่ก่อน และทรงมีพระราชดำรัสให้งดการตั้งพระบรมศพฉลองที่พระเมรุเป็นเวลาหลายวันหลายคืนเสีย โดยเชิญพระบรมศพออกพระเมรุแล้วถวายพระเพลิงให้เสร็จวันเดียวกัน รุ่งขึ้นจึงเชิญพระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้มีพระบรมราชโองการให้ลดจำนวนราชรถในกระบวนแห่อัญเชิญพระบรมศพลงเสีย ๓ คัน ให้เหลือเพียง ๒ คัน การพระเมรุสมัยนี้เมื่อจัดดำเนินรอยพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ แล้ว การพระเมรุก็เล็กลงพอสมควร จึงเป็นไปในทางประหยัดพอควรอยู่แล้ว

/ รัฐบาล .....

รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ขึ้น โดยอัญเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานที่ปรึกษา และแต่งตั้งรองนายกรัฐมนตรี นายพิชัย รัตตกุล เป็นประธานกรรมการ ประกอบด้วยผู้มีเกียรติผู้ทรงคุณวุฒิรอบรู้ราชประเพณีหลายท่านเป็นกรรมการ และได้กำหนดนโยบายให้ดำเนินการโดยประหยัดแต่ให้สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณี ตามกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งรัฐบาลได้รับไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมแล้ว

เนื่องจากขอบข่ายของงานที่จะต้องดำเนินการ มีแยกออกเป็นหลายสาขา เช่น ๑. ดำเนินการเกี่ยวกับการพระราชพิธี ๒. ดำเนินการเกี่ยวกับการก่อสร้างพระเมรุมาศและปริมณฑล รวมทั้งจัดการซ่อมราชรถ ราชยาน ตลอดจนพัสดุอันเป็นวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ ที่ต้องใช้ในการพระบรมศพ ๓. ดำเนินการเกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อยและการจราจร ๔. ดำเนินการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก ฯ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๕. ดำเนินการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ และ ๖. ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดทำแผนการปฏิบัติงานและติดตามผล จึงได้มอบหมายให้อำนาจประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพตั้งอนุกรรมการและคณะทำงานแต่ละสาขาไว้ รวมเป็นอนุกรรมการ ๖ คณะ ดำเนินการแต่ละสาขาดังกล่าวแล้วข้างต้น

ทั้งรัฐบาล คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงานและเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ ในทางศิลปะและวิทยาการก็ได้ฝีมือเต็มความสามารถ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณทั้งในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งถือว่าทรงเป็นเจ้าภาพ ทั้งในองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระอัครมเหสีที่หาพระองค์ไม่แล้ว คิดด้วยเกล้า ฯ ว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงทราบด้วยพระญาณวิถีใด ก็คงจะทรงพระโสมนัสพึงพอพระราชหฤทัย

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานอัญเชิญพระราชวิญญาณทั้งสองพระองค์ทรงอภิรักษ์ชาติไทยและองค์พระผู้ทรงราโชศวรรย์สืบเนื่องในมหาจักรีบรมราชวงศ์ ให้สถิรถาวรอยู่ด้วยความวัฒนาสถาพรสืบไปชั่วกาลนาน ขอพระราชทานพระมหากรุณาทรงดลบันดาลให้พระบรมราชวงศ์และหวยนาครแห่งราชอาณาจักรไทย มีความสุขสวัสดีพิพัฒนมงคลโดยทั่วกัน

พลเอก

(เปรม ติณสูลานนท์)
นายกรัฐมนตรี

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

ในการที่รัฐบาลได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สนองพระมหากรุณาธิคุณจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง เมื่อวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๙ นั้น กรมศิลปากรได้มีส่วนในการจัดเตรียมงานหลายประการ นับแต่เริ่มก่อตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงาน เพื่อกำหนดหน้าที่ตามภารกิจที่เกี่ยวข้อง เฉพาะหน้าที่หลักของกรมศิลปากร นั้น คือ การก่อสร้างพระเมรุมาศ การซ่อมพระเวชยันตราชรถ และราชยาน การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก และสุดท้าย คือการบันทึกเหตุการณ์ทั้งหมดนับแต่แรกเสด็จสวรรคตจนสิ้นสุดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เพื่อเป็นหลักฐานวัฒนธรรมที่สำคัญของบ้านเมือง คือ หนังสือ " จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ " ซึ่งได้ประมวลเหตุการณ์ทุกขั้นตอนของงานพระราชพิธีไว้โดยละเอียดครบถ้วน เปรียบเสมือนตำราที่สมบูรณ์ที่สุดเล่มหนึ่งที่ใช้เป็นแบบแผนศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานพระบรมศพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้อย่างดียิ่ง

ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ ซึ่งเป็นวาระที่กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์นิตยสาร " ศิลปากร " ออกเผยแพร่ ครบ ๓๐ ปี กรมศิลปากรจึงเห็นเป็นการสมควรที่จะนำหนังสือ " จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ " มาพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งที่ ๒ เป็นนิตยสารฉบับพิเศษ ที่ระลึกในโอกาสสำคัญดังกล่าว และเพื่อให้ผู้สนใจได้ใช้ประโยชน์โดยกว้างขวางยิ่งขึ้น

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

ตุลาคม ๒๕๒๙

คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

๑. นายชวน หลีกภัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประธานอนุกรรมการ
๒. นายสมาน แสงมลิ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน รองประธานอนุกรรมการ
๓. นายเดโช สวนานนท์ อธิบดีกรมการฝึกหัดครู อนุกรรมการ
๔. นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการ
๕. นายเอกวิทย์ ณ ถลาง อธิบดีกรมสามัญศึกษา อนุกรรมการ
๖. นางประกอบ ลาภเกษร ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ อนุกรรมการ
๗. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ อนุกรรมการ
๘. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล อนุกรรมการ
๙. หม่อมเจ้ายุธิษเฐียร สวัสดิวัตน์ อนุกรรมการ
๑๐. หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ อนุกรรมการ
๑๑. นายภาวาส บุนนาค อนุกรรมการ
๑๒. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ อนุกรรมการ
๑๓. นายเศวต ธนประดิษฐ์ อนุกรรมการ
๑๔. นายธนิต อยู่โพธิ์ อนุกรรมการ
๑๕. นายยิ้ม ปัณฑยางกูร อนุกรรมการ
๑๖. นายนรนิติ เศรษฐบุตร อนุกรรมการ
๑๗. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ อนุกรรมการ
๑๘. คุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ อนุกรรมการ
๑๙. นายประพัฒน์ แสงวณิช รองอธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการ
๒๐. ร้อยเอกหญิงประนอม ปัญญางาม ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการและเลขานุการ
๒๑. นางสายไหม จบกลศึก ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๒. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง หัวหน้างานบันทึกเหตุการณ์ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๓. นางสาวขนิษฐา วงศ์พานิช หัวหน้างานเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๔. นางวันเพ็ญ แกล้วทนงค์ ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุ งานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

คณะที่ปรึกษาด้านการเรียบเรียงและตรวจแก้จดหมายเหตุ

๑. นายภาวาส บุนนาค	ประธานที่ปรึกษา
๒. นายแก้วขวัญ วัชโรทัย	ที่ปรึกษา
๓. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์	ที่ปรึกษา
๔. นายเศวต ธนประดิษฐ์	ที่ปรึกษา
๕. นายธนิต อยู่โพธิ์	ที่ปรึกษา
๖. ร้อยเอกหญิงประนอม ปัญญางาม	ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ปรึกษา

คณะทำงานด้านบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุ

๑. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	ประธานคณะทำงาน
๒. นายเกรียงไกร วิศวามิตร	คณะทำงาน
๓. นายเมธี คันธโร	คณะทำงาน
๔. นายสนั่น สมพื้น	คณะทำงาน
๕. นางสาวสุมล ดีคง	คณะทำงาน
๖. นางสาวทัศนีย์ มังคะลา	คณะทำงาน
๗. นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม	คณะทำงาน
๘. นางสาวนัยนา แย้มสาขา	คณะทำงาน
๙. นางวลัย เนาวโรจน์	คณะทำงาน
๑๐. นางสาวอักษร เสนะเปรม	คณะทำงาน
๑๑. นางสาวอรพินท์ เปรมใจ	คณะทำงาน
๑๒. นายวีระศักดิ์ ตันติศักดิ์ชัยชาญ	คณะทำงาน
๑๓. นายพิชญกิตติ์ รัตนากร	คณะทำงาน
๑๔. นางพรรณี สุนทรโยธี	คณะทำงานและเลขานุการ
๑๕. นางสาวปราณีต นิยายลับ	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖. นางสาวสุวคนธ์ ตังสุหน	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงานด้านการจัดพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุ

๑. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	ประธานคณะทำงาน
๒. นายพงษ์ศักดิ์ ภู่อารีย์	คณะทำงาน
๓. นางสาวทัศนีย์ มังคะลา	คณะทำงาน
๔. นางวลัย เนาวโรจน์	คณะทำงาน
๕. นางสาวอักษร เสนะเปรม	คณะทำงาน
๖. นางสาวอรพินท์ เปรมใจ	คณะทำงาน
๗. นายประเสริฐพร รันทม	คณะทำงาน
๘. นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม	คณะทำงานและเลขานุการ
๙. นางสาวนัยนา แย้มสาขา	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

สารบาญ

จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

เล่ม ๑

คำปรารภ (๓)

คำนำ (๖)

ภาคที่ ๑ ๑

พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

พระราชประวัติ ๓

ภาคที่ ๒ ๒๙

การประดิษฐานพระบรมศพ การบำเพ็ญพระราชกุศลและการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

การถวายน้ำสรงและประดิษฐานพระบรมศพ ๔๙

การบำเพ็ญพระราชกุศลและการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ ๖๖

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ๖๗

การบำเพ็ญพระราชกุศลและบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ ประจำสัปดาห์ ๘๘

การบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์ ๙๒

การบำเพ็ญพระราชกุศลของราชสกุล มหิดล ๑๐๑
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วัน ๑๐๕
คณะสงฆ์จีนนิกายบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ ๑๒๑
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน ๑๒๗
การอุปสมบทน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศล ๑๔๕
ชาวไทยเชื้อสายมอญบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ ๑๔๖
คณะสงฆ์อนัมนิกายบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ ๑๕๑

ภาคที่ ๓ ๑๕๙

การจัดเตรียมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๑๗๖
คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี ๑๗๘
คณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี ๑๗๙
คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ ๑๘๑
คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ๑๘๒
คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๑๘๓
คณะอนุกรรมการจัดทำตารางการปฏิบัติงานและติดตามผลการปฏิบัติงาน ๑๘๔

การจัดเตรียมงานพระราชพิธี ๑๘๖
การจัดเตรียมงานด้านการพระราชพิธี ๑๘๗
หมายกำหนดการพระราชพิธีและการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธี ๑๘๗
การรับรองผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระเมรุมาศ ๑๘๙
การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๑๙๐
การจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ ๑๙๑
คณะทำงานจัดริ้วกระบวนในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ๑๙๒

พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
การจัดกำลังเข้าริ้วกระบวนฝ่ายทหาร ๑๙๕
การจัดกำลังเข้าริ้วกระบวนฝ่ายพลเรือน ๑๙๖
เครื่องใช้สำหรับริ้วกระบวนและการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๑๙๗
การจัดกำลัง และการจัดรูปริ้วกระบวน ๑๙๘
ริ้วกระบวนที่ ๑ เชิญพระโกศพระบรมศพฯ จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑๙๘
ริ้วกระบวนที่ ๒ เชิญพระบรมศพจากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปพระเมรุมาศ ๒๐๕
ริ้วกระบวนที่ ๓ กระบวนเชิญพระบรมศพเวียนพระเมรุมาศ ๒๐๙
ริ้วกระบวนที่ ๔ เชิญพระบรมอัฐิ และพระราชสรีรางคารจากพระเมรุมาศ เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ๒๑๒
ริ้วกระบวนที่ ๕ เชิญพระบรมอัฐิจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นประดิษฐานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ๒๑๖
ริ้วกระบวนที่ ๖ เชิญพระราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ๒๑๙
การซ้อมริ้วกระบวน ๒๒๐
การจัดกำลังทหาร ตำรวจ ยืนเรียงรายสองข้างทางที่ริ้วกระบวนผ่าน ๒๒๔
การจัดเตรียมงานด้านการซ่อมสร้าง พระเมรุมาศ ราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบพระราชพิธี ๒๒๕
คณะทำงานการก่อสร้างพระเมรุมาศ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี ๒๒๘
การจัดเตรียมงานด้านการประชาสัมพันธ์ ๒๓๒
คณะทำงานเฉพาะกิจ ด้านการจัดทำรายการและถ่ายทอดพระราชพิธี ๒๓๓
คณะทำงานเฉพาะกิจ ด้านการบันทึกและจัดทำภาพยนตร์ ๒๓๔
คณะทำงานเฉพาะกิจ ด้านการประชาสัมพันธ์ภาคเอกชน ๒๓๕
คณะทำงานจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษ ๒๓๖
คณะทำงานด้านการจัดนิทรรศการ ๒๓๗
การจัดทำรายการและการถ่ายทอดพระราชพิธี ๒๓๘
การบันทึกและจัดทำภาพยนตร์ ๒๔๐
การประชาสัมพันธ์ภาคเอกชน ๒๔๐
การจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษ ๒๔๑
การจัดนิทรรศการ ๒๔๑
การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสารและงานของฝ่ายเลขานุการ ๒๔๒

การจัดระเบียบช่างภาพและสื่อมวลชน ๒๔๒
การเผยแพร่ข่าวสารไปยังต่างประเทศ ๒๔๓
การจัดเตรียมงานด้านการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ๒๔๓
การจัดทำแผนรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ๒๔๔
คณะทำงานจัดทำแผนรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ๒๔๔
การถวายความปลอดภัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒๔๕
การรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายต่างประเทศ ๒๔๕
การรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยทั่วไป ๒๔๖
การจัดการจราจรในระหว่างพระราชพิธี ๒๔๗
การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในบริเวณและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานพระราชพิธีฯ ๒๔๙
การจัดตั้งกองบรรเทาทุกข์เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านน้ำดื่ม น้ำใช้ รถสุขา และการปฐมพยาบาล ๒๕๐
การรักษาพยาบาลและการส่งกลับทางการแพทย์ ๒๕๐
ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลในระหว่างประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๒๕๑
การจัดตั้งกองอำนวยการร่วมถวายความปลอดภัยและรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีฯ และศูนย์ประสานงานที่กรมตำรวจ ๒๕๑
กองอำนวยการร่วมถวายความปลอดภัยและรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๒๕๒
การจัดเตรียมงานด้านการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก ๒๕๔
การบันทึกเหตุการณ์งานพระบรมศพและจัดพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ ๒๕๔
คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้า ๒๕๕

รำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
การถ่ายภาพเหตุการณ์งานพระบรมศพ ๒๕๕
การทำสำเนาวีดีโอเทป ๒๕๖
การถ่ายภาพขาว-ดำ และสไลด์สี ๒๕๖
การถ่ายทำภาพยนตร์ ๒๕๖
คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกภาพเหตุการณ์งาน ๒๕๖
พระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก ๒๕๗
หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้า ๒๕๗
รำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
หนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๕๘
คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือพระ ๒๕๘
ราชพิธีพระบรมศพสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
หนังสือพระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ๒๕๘
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือพระ ๒๕๙
ราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
ประมวลพระฉายาลักษณ์และภาพพระราชกรณียกิจ ๒๕๙
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ในรัชกาลที่ ๗
คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำสมุดภาพพระ ๒๕๙
ราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
หนังสือที่ระลึกพระราชทานประชาชน เรื่องพระราชประวัติ ๒๖๐
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ในรัชกาลที่ ๗
คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือที่ระลึก ๒๖๐
แจกประชาชนในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิง
พระบรมศพฯ
การแจกจ่ายและจำหน่ายหนังสือที่ระลึก ๒๖๑
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานที่ปรึกษา เสด็จพระราชดำเนินร่วมในการประชุมคณะกรรมการ
จัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ๒๖๒

การสร้างพระเมรุมาศและจัดเตรียมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๒๖๕

พระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑล ๒๖๖

บัญชีแบบก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารบริวาร ๒๗๑

บัญชีแบบขยายลวดลายพระเมรุมาศและอาคารบริวาร ๒๗๒

พระเมรุมาศ ๒๗๙

หอเปลื้องเครื่อง ๓๐๕

พระที่นั่งทรงธรรม ๓๐๘

ช่าง ๓๑๒

ทับเกษตร ๓๑๔

ทิม ๓๑๕

ศาลาหนังสือที่ระลึก ๓๑๖

สุขา ๓๑๘

เสาไฟสนาม ๓๑๙

รั้วราชวัติ ๓๑๙

ลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี ๓๒๑

การจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับในปริมณฑลพระราชพิธี ๓๒๒

อัฒจันทร์ช่างภาพ ๓๒๕

อาคารนอกปริมณฑลพระราชพิธี ๓๒๕

พลับพลายกท้องสนามหลวง ๓๒๕

พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๓๒๗

เกยเทียบพระยานมาศสามลำคานข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๓๒๙

ราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธี ๓๓๐

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า ๓๓๑

พระยานมาศสามลำคาน ๓๓๑

เสลี่ยงกลีบบัว ๓๓๔

พระเวชยันตราชรถ ๓๓๕

ราชรถน้อย ๓๔๖

เกริน บันไดนาค ๓๕๑

ม้าหรือเกยเทียบเกริน ๓๕๒

เกยลา ๓๕๓

ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ ๓๕๓

ธรรมาสน์กลีบบัว (ใหญ่) ๓๕๔

พระที่นั่งราเชนทรยาน ๓๕๕

พระวอสีวิกากาญจน์ ๓๕๘

บุษบกทอง ๓๕๙
เครื่องใช้สำหรับริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ และการถวายพระเพลิง ๓๖๒
เครื่องแต่งกายสำหรับผู้เดินริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ๓๖๒
เครื่องประโคม ๓๖๒
เครื่องสูง ๓๖๓
เครื่องใช้ในการถวายพระเพลิง ๓๖๓
พระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๓๖๓
พัดรอง ย่าม เครื่องสังเค็ด และสามหาบ ๓๖๙
พัดรองที่ระลึก ๓๖๙
ย่ามที่ระลึก ๓๗๐
เครื่องสังเค็ด ๓๗๐
สามหาบ ๓๗๓
เหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๓๗๓
การยกสัปตปฎลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศ ๓๗๗

ภาคที่ ๑

พระราชประวัติ

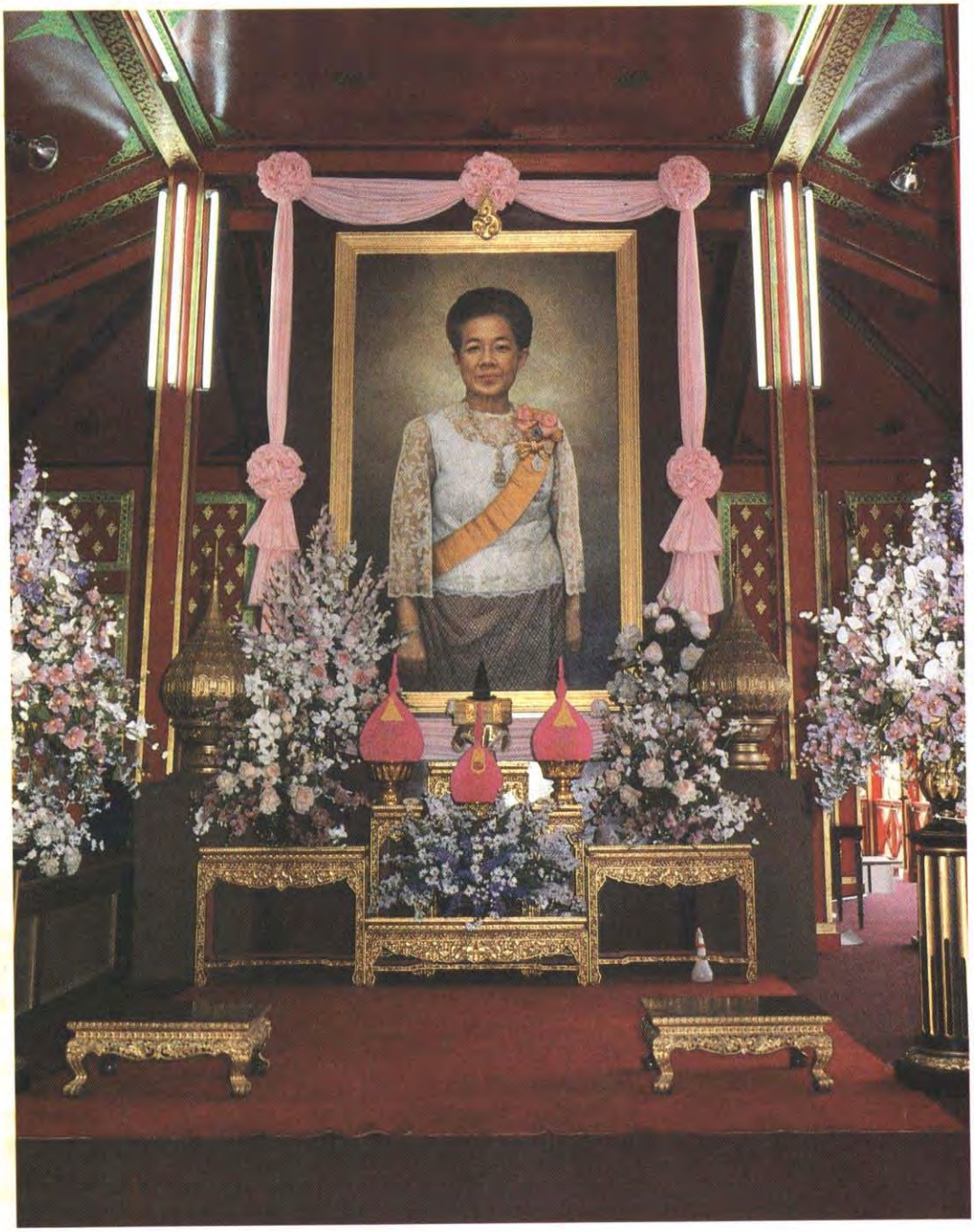

หน้าว่าง

ภาคที่ ๑
พระราชประวัติ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันอังคารที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๔๗ เป็นพระธิดาองค์เดียวในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณี มีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้ารำไพพรรณี สวัสดิวัดน์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าจอมมารดาเปี่ยม ในสกุลสุจริตกุล ซึ่งต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น เจ้าคุณจอมมารดา ในรัชกาลที่ ๕ และได้รับการสถาปนาเป็น สมเด็จพระปิยมาวดีศรีพัชรินทรมาดา ในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ มีพระเชษฐาและพระเชษฐภคินีร่วมพระมารดาเดียวกันดังนี้

๑. *พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณอนันตนรไชย* ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๙ ทรงเป็นนายร้อยตรีทหารมหาดเล็ก สิ้นพระชนม์ในพุทธศักราช ๒๔๑๗ พระชันษาได้เพียง ๑๘ ปี

๒. *พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์* ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๑ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเป็นมหาอำมาตย์นายก ซึ่งเทียบเท่าจอมพลของฝ่ายทหาร ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศที่ยืนนานที่สุด ทรงเป็นสภานายกแห่งสภาการคลัง สิ้นพระชนม์ในพุทธศักราช ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๖ ปี ทรงเป็นต้นราชสกุล เทวกุล

๓. *พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์* ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๓ ทรงเป็นพระเมหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จทิวงคตในพุทธศักราช ๒๔๒๓ พระชนมายุ ๒๑ พรรษา สมเด็จพระบรมราชสวามีทรงสถาปนาพระศพขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อัครมเหสี ประชาชนขานพระนามว่า พระนางเรือล่ม เพราะเสด็จทิวงคตเนื่องจากเรือที่ประทับล่มในแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสลดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง

๔. *พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา* ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอา-

นันทมหิดล ทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จสวรรคตในรัชกาลปัจจุบันเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘ พระชนมายุ ๙๓ พรรษา เป็นพระราชมารดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินทร และสมเด็จพระมหิดลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

๕. *พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี* ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้า พระอัครราชเทวี ต่อมาเมื่อทรงได้รับการสถาปนาเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ในเวลาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จต่างประเทศ จึงได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี เสด็จสวรรคตในพุทธศักราช ๒๔๖๒ พระชนมพรรษา ๕๗ พรรษา ทรงเป็นสมเด็จพระพันปีหลวงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๖. *พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ* ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๘ เป็นพระราชโอรสพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้เสด็จไปทรงศึกษาในต่างประเทศ โดยทรงศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษ เมื่อเสด็จกลับมารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกรรมการกรมพระนครบาล เป็นประถมเสนาบดี กระทรวงยุติธรรม ทรงจัดระบบราชการกระทรวงนั้นให้เป็นแบบแผนด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ภายหลังได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอออกไปจัดการให้ทรงเล่าเรียนวิชา ณ ประเทศอังกฤษ และประทับอยู่ประจำ แนะนำราชการในสถานอัครราชทูตสยามถึงสามประเทศ จึงได้รับการสถาปนาเป็น กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลื่อนเป็นกรมหลวงสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ และเมื่อจัดระเบียบศาลฎีกาขึ้นใหม่ให้รวมเข้าอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ก็ได้ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาเป็นองค์แรกในพุทธศักราช ๒๔๖๖ ทรงได้รับการสถาปนาเลื่อนกรมขึ้นเป็นกรมพระ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเฉลิมพระเกียรติจาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เป็นกรณีพิเศษ สิ้นพระชนม์ในพุทธศักราช ๒๔๗๘ พระชันษา ๗๐ ปี ทรงเป็นต้นราชสกุล สวัสดิวัตน์

ส่วนพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณีพระมารดาในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าอาภาพรรณี คัคณางค์ เป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าคัคณางคยุคล) พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเป็นอธิบดีศาลรับสั่งชำระความฎีกา ทรงเป็นข้าหลวงต่างพระองค์ประจำมณฑลอีสาน และทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงเป็นต้นราชสกุล คัคณางค์ หม่อมเจ้าอาภาพรรณีนั้นเคยอยู่ในพระราชสำนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นที่ทรงพระเมตตามาแต่ก่อน และทรงมีอัธยาศัยอันดีมีมรรยาทสุภาพ สมเป็นกัลยาณีนารีรัตน์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อครั้งยังทรงเป็นหม่อม

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครั้งทรงพระเยาว์

เจ้าหญิง และเจริญพระชันษาได้ ๒ ขวบ พระบิดาได้นำเข้าไปถวายตัวแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถตามราชประเพณีของเจ้านายสมัยก่อนที่ถวายตัวเข้าไปอยู่ในวังตั้งแต่พระชันษาได้ ๒-๓ ขวบ ซึ่งในระยะนั้นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถประทับอยู่ที่พระตำหนัก สวนสี่ฤดู พระราชวังดุสิต หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีก็ได้ทรงเริ่มเรียน ก ข-ก กา ขณะที่ประทับอยู่ ณ พระตำหนัก สวนสี่ฤดู พระราชวังดุสิต

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับในพระบรมมหาราชวังตลอดระยะเวลางานพระราชพิธีพระบรมศพ ขณะนั้นหม่อมเจ้ารำไพพรรณีมีพระชันษา ๖ ปี ก็ได้ตามเสด็จพระราชดำเนินไปประทับในพระบรมมหาราชวังด้วย และได้เสด็จเข้าทรงศึกษาในโรงเรียนราชินีพร้อมด้วยหม่อมเจ้าเล็ก ๆ ทั้งหลาย วิชาที่ทรงศึกษาคือ วิชาเลขและภาษาไทย โดยทรงศึกษาตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐-๑๒.๐๐ น. การเดินทางไปโรงเรียนก็เสด็จโดยรถสองแถวของกรมรถยนต์หลวงซึ่งเป็นรถใช้สอยธรรมดาของราชสำนักในขณะนั้น มีคุณเฒ่าแก่นั่งควบคุมดูแลไปจากวังหลวง นักเรียนสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องแบบ เจ้านายเล็ก ๆ จึงแต่งฉลองพระองค์ทรงผ้าลายเปลี่ยนสีไปตามวัน เสื้อเป็นผ้าดอกแบบเสื้อชั้นในคอสี่เหลี่ยมมีลูกไม้ติดระบายและที่ลูกไม้นั้นก็สอดโบว์สีตามวันเอาไว้ด้วย

เมื่อเสร็จการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานจากที่ประทับในพระบรมมหาราชวังไปประทับที่พระราชวังพญาไทซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักขึ้นใหม่ ได้ประทับ ณ พระราชวังแห่งนี้ เป็นการถาวรจนตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงรักและทรงไว้วางพระราชหฤทัยในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ซึ่งเป็นพระอนุชามาก เมื่อเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ สถานที่แห่งใดก็ตามมักจะโปรดเกล้าฯ ให้พระอนุชาองค์นี้ตามเสด็จพระราชดำเนินไปด้วยทุกครั้ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ และพระชายาจึงได้ตามเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระราชวังพญาไท และประทับอยู่ที่ตำหนักโรงนาในบริเวณพระราชวังพญาไทนั้น ส่วนหม่อมเจ้ารำไพพรรณีเนื่องจากได้ถวายตัวอยู่ในพระบรมราชินูปถัมภ์แล้ว จึงประทับอยู่บนพระตำหนักที่ห้องชั้นล่างทางปีกตะวันตกของพระตำหนักฝ่ายในติดกับห้องเสวย

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ต้องพระราชประสงค์ที่จะให้หม่อมเจ้ารำไพพรรณีได้อยู่เฝ้าถวายงานอย่างใกล้ชิด จึงโปรดเกล้าฯ ให้ครูจากโรงเรียนราชินีซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมมาถวายอักษรหม่อมเจ้ารำไพพรรณีที่พระตำหนัก โดยไม่ต้องเสด็จไปทรงศึกษาที่โรงเรียนราชินี แต่พอถึงเวลาสอบไล่ก็โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปสอบที่โรงเรียน และในขณะที่ทรงศึกษาวิชาต่าง ๆ นั้น ก็ได้ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษด้วยเป็นพิเศษ และในกาลต่อมาก็ได้ทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง จนทรงมีความรู้อย่างกว้างขวาง

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สมัยที่ทรงพระเยาว์นั้นเรียกขานพระนามว่า *"ท่านหญิงนา"* พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงนิพนธ์หนังสือชื่อ เกิดวังปารุสก์ (เล่ม ๑ หน้า ๖๐) เล่าถึงที่มาของพระนามนี้ว่า *"เพื่อนเล่นที่ข้าพเจ้ารักมากที่สุดเป็นหญิง และแก่กว่าข้าพเจ้าราวสามปี เป็นหม่อมเจ้าธิดาของเสด็จปู่สวัสดิ์ ทรงนามว่า รำไพพรรณี และเรียกกันในเวลานั้นว่า ท่านหญิงนา หม่อมเจ้าหญิงนั้นโดยมากจะเรียกกันว่า ท่านหญิงใหญ่ ท่านหญิงเล็ก ท่านหญิงน้อย ดังนี้เป็นต้น การถูกเรียกว่าท่านหญิงนานั้น ผู้อ่านบางคนอาจจะเห็นว่าแปลก เรื่องราวเป็นเช่นนี้ เมื่อเล็ก ๆ อยู่เป็นเด็กที่มีรูปร่างอ้วน จึงถูกล้อว่าเป็นเต่า สำหรับไทยเราการถูกเรียกว่าเต่าเมื่อเล็ก ๆ ไม่เป็นของเสียหาย แม้ทูลหม่อมลุงก็เคยถูกสมเด็จย่าเรียกว่าเต่า อย่างไรก็ดี เมื่อท่านหญิงนายังเล็ก ๆ อยู่ ได้ถูกถามว่า "อยากเป็นอะไร อยากเป็นเต่าทองหรือเต่านา" ท่านหญิงองค์เล็กได้ยิ้ม และตอบว่า "อยากเป็นเต่านา" และก็เลยกลายเป็นท่านหญิงนาตั้งแต่นั้นมา"*

เมื่อหม่อมเจ้ารำไพพรรณีมีพระชันษาได้ ๘ ปีเศษ และผ่านการพระราชพิธีเกศากันต์ (โกนจุก) แล้ว ก็ได้ทรงรู้จักคุ้นเคยกับ ร้อยโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ที่เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาวิชาการทหารจากประเทศอังกฤษ และเสด็จนิวัติกรุงเทพมหานครแล้ว ได้เสด็จไปประทับที่พระราชวังพญาไทของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นครั้งคราว จึงได้ทรงรู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกับพระญาติทั้งหลายทั้งชายหญิง และในบรรดาพระญาติที่เป็นหญิงนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ก็ต้องพระอัธยาศัยในหม่อมเจ้ารำไพพรรณีมากกว่าองค์อื่น ๆ จนในพุทธศักราช ๒๔๖๐ เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงพระผนวชและประทับจำพรรษา ณ พระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร จนครบไตรมาส

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ฉลองพระองค์ในพระราชพิธีเกศากันต์

และทรงลาสิกขาแล้ว ก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่ามีพระหฤทัยผูกพันในหม่อมเจ้ารำไพพรรณี ใคร่ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตที่จะเษกสมรสกับหม่อมเจ้ารำไพพรรณี ซึ่งเมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงรับเป็นพระราชธุระขอหม่อมเจ้ารำไพพรรณีต่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ แต่ยังทรงเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพิธีอภิเษกสมรสพระราชทาน โดยมีพิธีขึ้นตำหนัก ณ วังศุโขทัย สามเสน และพระราชพิธีอภิเษกสมรสที่พระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน นับว่าเป็นพิธีอภิเษกสมรสรายแรก หลังจากที่โปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการเษกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ ขึ้นใช้บังคับ กฎมณเฑียรบาลฉบับดังกล่าวนี้มีสาระสำคัญว่า เจ้านายในพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป จะทำการเษกสมรสกับผู้ใด ให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงจะทำการพิธีนั้นได้ และการพิธีอภิเษกสมรสของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา กับหม่อมเจ้ารำไพพรรณี นั้นนับเป็นรายแรกอีกเช่นกันที่ทรงพระราชดำริให้มีการสอบถามความสมัครใจของคู่ที่จะทำการสมรส กล่าวคือ ในวันที่ ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ เวลา ๑๔ นาฬิกา เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่งวโรภาษพิมาน แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหิธร (ละออ ไกรฤกษ์) แต่ยังเป็นมหาเสวกโท พระยาจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ สมุหพระนิติศาสตร์ ตั้งกระทู้กราบทูลและทูลถามว่า

(ชาย) *ฝ่าพระบาทตั้งพระหฤทัย จะทรงรับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีไปเป็นพระชายาเพื่อทรงถนอมทะนุบำรุงด้วยความเสน่หา และทรงพระเมตตาสืบไปจนตลอดนั้นฤๅ ?*

(ตอบ) *ข้าพเจ้าตั้งใจเช่นนั้น*

(หญิง) *ท่านตั้งหฤทัยที่จะมอบองค์ของท่านเป็นพระชายาแห่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ด้วยความเสน่หาจงรักสมัครจะปฏิบัติอยู่ในพระโอวาทแห่งพระสามีสืบไปจนตลอดนั้นฤๅ ?*

(ตอบ) *ข้าพเจ้าตั้งใจเช่นนั้น*

เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และหม่อมเจ้ารำไพพรรณีทรงตอบกระทู้กราบทูลและทูลถามเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ และทรงเจิมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และหม่อมเจ้ารำไพพรรณี แล้วพระราชทานเข็มพระบรมนามาภิไธยประดับเพชรแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และพระราชทานสร้อยพระศอมีวัชระและอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อภายใต้พระมหามงกุฎประดับด้วยเพชรล้วนกับหีบหมากทองคำแก่หม่อมเจ้ารำไพพรรณี และพระราชทานเงินพระคลังข้างที่เป็นทุนด้วย ๑๖๐,๐๐๐ บาท

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และหม่อมเจ้ารำไพพรรณีทรงลงพระนามในสมุดทะเบียนเฉพาะพระพักตร์ แล้วพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยเป็นองค์ผู้สู่ขอตกแต่ง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

คู่อภิเษกสมรสและทรงเป็นพยาน จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการลงพระนามและลงนามเป็นพยานในสมุดทะเบียนด้วย เสร็จแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงในงานพิธีอภิเษกสมรสเพื่อเป็นเกียรติแด่คู่อภิเษกสมรส โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ได้ลงพระนามและลงนามในสมุดทะเบียนรวมทั้งข้าราชการที่โปรดเกล้าฯ ให้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันนั้นได้รับพระราชทานเลี้ยงด้วย และเมื่อการพระราชทานเลี้ยงใกล้จะเสร็จสิ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสพระราชทานพรและทรงชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการดื่มถวายพระพรแด่คู่อภิเษกสมรส และในโอกาสนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแหวนเพชรทองคำลงยามีข้อความจารึกว่า "อภิเษกสมรส" แก่บรรดาผู้ที่เป็นสักขีในพิธีอภิเษกสมรสในครั้งนี้ด้วย แหวนดังกล่าวนี้จัดทำเป็นที่ระลึกตามพระราชดำริในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

เสร็จการรับพระราชทานเลี้ยงแล้ว สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และหม่อมเจ้ารำไพพรรณี กราบถวายบังคมลา ครั้นได้พระฤกษ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวังท้าวนารีวรคณารักษ์ และท้าวภัณฑสารนุรักษ์นำเสด็จหม่อมเจ้ารำไพพรรณีขึ้นรถไฟขบวนพิเศษกลับกรุงเทพมหานคร ไปสู่วังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ณ ตำบลสามเสน (วังศุโขทัย)

วังศุโขทัยนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานที่ดินให้แก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักขึ้นพระราชทานเป็นเรือนหอ เมื่อแรกที่ทั้งสองพระองค์เสด็จมาประทับนั้นมีตำหนักสำคัญอยู่ในบริเวณวังเพียงสองหลัง คือตำหนักใหญ่และตำหนักริมคลองสามเสน ส่วนตำหนักไม้ที่อยู่เคียงกันกับตำหนักใหญ่นั้นมาสร้างเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง หลังจากที่เสด็จมาประทับแล้วราว ๒-๓ ปี และด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงกรมเป็นกรมขุนศุโขทัย

ธรรมราชา ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๘[๑] วังนี้จึงมีนามว่า วังศุโขทัย และชวนให้ทรงคิดนำโอ่งดินเผาสุโขทัยมาตกแต่งเป็นเครื่องประดับสนามในวัง และแม้ว่าตำหนักในวังศุโขทัยจะเป็นเพียงตึกสองชั้นขนาดย่อม ๆ หลังหนึ่ง แต่ก็เป็นตำหนักและเป็นวังที่มีความหมายต่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เป็นอย่างยิ่ง เพราะที่นี่เป็นเรือนหอของพระองค์ เป็นบ้านที่ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขพร้อมกับพระราชสวามีมาเป็นเวลาช้านาน ข้าน้ำคนหลวงในวังศุโขทัยที่ทันรู้เห็นเหตุการณ์ในครั้งนั้นย่อมจะยังรำลึกถึงภาพแห่งความสุขที่เจ้านายทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในวังศุโขทัยได้ ทุกวันในยามเช้าหลังจากเสวยพระกระยาหารร่วมกับพระชายาแล้ว สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชาก็จะทรงขับรถยนต์พระที่นั่งด้วยพระองค์เองไปทรงปฏิบัติราชการในหน้าที่ผู้บังคับกองร้อย กรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์ฯ ในเวลากลางวัน หม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายา ก็ทรงดูแลกิจการต่าง ๆ ในตำหนักเช่นเดียวกับแม่บ้านทั่วไป เสด็จลงทรงทำสวนบ้าง ทรงทำโน่นบ้างนี่บ้างตามพระอัธยาศัย ครั้นใกล้ค่ำเมื่อพระราชสวามีเสด็จกลับจากการทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการทั้งสองพระองค์ก็จะทรงกีฬาและเสวยเครื่องว่างและพระกระยาหารค่ำด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง

ในพุทธศักราช ๒๔๖๓ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสด็จไปรักษาพระองค์ที่ทรงประชวรเรื้อรังอยู่ ณ ทวีปยุโรป หม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายาก็ได้โดยเสด็จไปทรงถวายการดูแลรักษาพยาบาลด้วย และเมื่อหายจากอาการประชวรแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาธิราช โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เสด็จเข้าทรงศึกษาวิชาการทหารชั้นสูงเพิ่มเติม ณ โรงเรียน

พระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ถ่ายจำลองจากพระรูปเขียนสีน้ำมัน ฝีมือช่างเขียนชาวอิตาลี

---

[๑] คำว่า "กรมขุนศุโขทัยธรรมราชา" ในที่นี้ใช้ตัว "ศ" สะกด เพราะในจารึกพระสุพรรณบัฏ ประกาศเฉลิมพระนามทรงกรมเป็น กรมขุน ในพุทธศักราช ๒๔๔๘ นั้น สะกดด้วย "ศ" ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๖๘ ทรงได้รับการสถาปนาเลื่อนกรม ขึ้นเป็น กรมหลวง และในประกาศสถาปนาเลื่อนกรมนั้นตามจารึกในพระสุพรรณบัฏ คำว่า "สุโขทัยธรรมราชา" ใช้ "ส" สะกด เหตุนี้ในหนังสือเล่มนี้จึงใช้ "ส" สะกด คำว่า "สุโขทัยธรรมราชา" ตามอย่างประกาศสถาปนาในชั้นหลังทั้งหมด เว้นแต่ชื่อ "วังศุโขทัย" ที่ยังคงใช้ "ศ" สะกด มาตั้งแต่ต้น เพราะไม่ได้มีการประกาศเปลี่ยนแปลงชื่อเป็นอย่างอื่น.

ฝ่ายเสนาธิการในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงฝึกงานภาคสนามตามมณฑลต่าง ๆ ในประเทศฝรั่งเศสนั้น หม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายา ก็ได้รับสิทธิสามารถที่จะโดยเสด็จไปประทับแรม ณ ที่ประทับแรมตามชนบทได้ และได้ทรงถือเอาโอกาสนี้เสด็จทัศนศึกษาภูมิประเทศในบริเวณใกล้เคียงพร้อมทั้งทรงศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวฝรั่งเศส และทรงฝึกภาษาฝรั่งเศสให้มีความเชี่ยวชาญยิ่งๆ ขึ้นไปด้วย

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาการทหารชั้นสูงที่ทรงศึกษาเพิ่มเติมในพุทธศักราช ๒๔๖๗ ทรงได้รับประกาศนียบัตรเป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการของประเทศฝรั่งเศส มีศักดิ์และสิทธิ์เท่าเทียมกับนายทหารฝรั่งเศสทุกประการ จากนั้นได้เสด็จกลับประเทศไทยพร้อมด้วยหม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายา ผ่านทางสหรัฐอเมริกาและประเทศญี่ปุ่น ซึ่งก็ได้ทรงถือโอกาสศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศนั้น ๆ ไปในตัวด้วย

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และหม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายา มิได้ทรงคาดคิดว่าจะต้องเป็นพระมหากษัตริย์และพระราชินีแห่งกรุงสยาม แต่ประการใด เพราะตามลำดับการสืบราชสันตติวงศ์สนองพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เป็นพระอนุชาองค์เล็กที่สุดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีพระเชษฐาร่วมพระบรมราชชนนีที่อยู่ในข่ายที่จะสืบราชสันตติวงศ์สนองพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกสามพระองค์คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย แต่ได้มีเหตุเศร้าสลดเกิดขึ้นในพระบรมราชจักรีวงศ์ กล่าวคือภายในเวลาเพียง ๕ ปี สมเด็จพระเชษฐาทั้งสามพระองค์นี้ก็เสด็จทิวงคต ดังนั้นฐานะองค์รัชทายาทจึงตกทอดยังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เพราะขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่มีพระราชโอรสพระราชธิดา แต่ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงศึกษาราชการแผ่นดินในหน้าที่ของพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๗ ซึ่งในบางครั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงทำหน้าที่เป็นประธานที่ประชุมสภาเสนาบดีในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ประทับอยู่ในพระนคร ซึ่งก็ได้ทรงดั้งพระราชหฤทัยจนหยั่งรู้ในราชการนั้น ๆ และทรงปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์ด้วยความเรียบร้อย จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา

หลังจากที่ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกรมหลวง ได้ไม่ถึงเดือน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ด่วนสวรรคตในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระบรมวงศ์และเสนาบดีได้ประชุมกันก่อนที่จะสว่างของวันนั้น เพื่อปรึกษาหารือปัญหาการสืบราชสมบัติและการพระราชพิธีพระบรมศพ ที่ประชุมได้เปิดพระราชหัตถเลขานิติกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏความทรงแสดงพระราช-

ประสงค์ว่า หากพระนางเจ้าสุวัทนาซึ่งทรงพระครรภ์อยู่ประสูติพระราชโอรส ก็ให้พระราชโอรสได้สืบราชสมบัติต่อไป แต่ถ้าไม่มีพระราชโอรสก็ใคร่ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงรับเป็นรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ตามพระราชประเพณี แต่สมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นั้นเองไม่เต็มพระราชหฤทัยจะรับราชสมบัติ ทรงอ้างว่าพระองค์ไม่เคยแก่ราชการแผ่นดินเพียงพอ เจ้านายที่มีอาวุโสพอจะรับราชสมบัติก็ยังน่าจะมี แต่ที่ประชุมได้ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ไว้วางใจในพระองค์ โดยเฉพาะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งอยู่ในข่ายสมควรได้รับราชสมบัติด้วยพระองค์หนึ่ง ได้ทรงรับรองแข็งแรงว่าจะถวายความช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถทุกสถาน จึงต้องทรงยินยอมรับอัญเชิญขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ทรงรับพระบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘ ทรงพระนามโดยย่อว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น ได้ทรงสถาปนาหม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระวรราชชายาขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ดังปรากฏในคำประกาศดังนี้

ประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๖๘ พรรษา กุมภาพันธมาส ปัญจวีสติมสุรทิน พฤหัสบดีวาร กาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก ฯลฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่า ราชประเพณีมีสืบมาแต่โบราณ เมื่อพระมหากระษัตราธิราชเจ้าเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติราชาภิเษกแล้ว ย่อมโปรดฯ ให้พระชายาเดิมเฉลิมพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระอัครมเหสี ราชประเพณีอันนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร ก็ได้ทรงประพฤติสืบมาทั้งสมเด็จพระมหาไปยกาธิราช พระบาทสมเด็จฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระไปยกาธิราช พระบาทสมเด็จฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาเว้นบ้างในรัชชกาลภายหลัง ก็เพราะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชชกาลนั้น ๆ มิได้มีพระราชชายาอันทรงศักดิ์สมควรจะเป็นพระมเหสีอยู่ในเวลาเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึงมิได้ทรงสถาปนาพระอัครมเหสีบ้าง ทรงสถาปนาต่อภายหลังบ้าง ส่วนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อยังเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ อยู่ในรัชชกาลก่อน สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีตั้งแต่พระพุทธศักราช ๒๔๖๑ หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีได้ดำรงพระยศเป็นพระราชชายามาจนบัดนี้ และทรงศักดิ์เป็นอุภโตสุชาติ ขัตติยนารี สมควรจะทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระอัครมเหสี ตามโบราณราชประเพณีได้ประการ ๑

อีกประการ ๑ ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอภิเษกกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีมา ได้ทรงประจักษ์แจ้งความซื่อตรงจงรักของหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีอันมีต่อพระองค์ ได้ตั้งพระหฤทัยสนองพระเดชพระคุณทั้งปฏิบัติวัฏฐากในเวลาเมื่อทรงสุขสำราญ และรักษาพยาบาลในเวลาเมื่อทรงพระประชวร แม้เสด็จไปประทับอยู่ที่ทุระสถานต่างประเทศ ก็อุตสาหโดยเสด็จติดตามไปมิได้ย่อท้อต่อความลำบาก ควรนับว่าได้เคยเป็นคู่ร่วมทุกข์สุขกับพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นนิรันดร จะหาผู้อื่นเสมอเหมือนมิได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ก็สมควรที่จะทรงสถาปนาหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีขึ้นเป็นสมเด็จพระ

อัครมเหสีเพราะความชอบความดีซึ่งได้มีต่อพระองค์มาแต่หนหลังด้วยอีกสถาน ๑

กระแสพระราชดำริทั้งนี้ ได้ทรงปรึกษาพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ก็ทรงยินดีเห็นชอบพร้อมกันดังพระราชบริหาร จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่ง

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ให้ประกาศเฉลิมพระนามหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระวรราชชายา เป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี และให้มีพระเกียรติยศเป็นพระอัครมเหสีสมบูรณ์ตามพระราชกำหนดกฎหมาย และพระราชประเพณีจงทุกประการ

ขออนุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและเทพยเจ้าทั้งหลาย จงอภิบาลสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินีให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พลปฏิภาน ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ศุภวิบูลยมนูญผลพระเกียรติยศมโหฬารทุกประการเทอญ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกถือว่าเป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญยิ่งกว่าพระราชพิธีอื่นใด เจ้านายพระองค์ใดทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ในพระราชพิธีนี้ นับได้ว่าเป็นพระเกียรติยศอันสูงสุด สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงเป็นพระองค์แรกที่ได้รับการสถาปนาเป็น สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลก่อนไม่เคยมีการสถาปนาสมเด็จพระอัครมเหสีตำแหน่งใดในการพระราชพิธีนี้

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มิได้ทรงตระหนักมาก่อนเลยว่าจะต้องทรงรับพระราชภาระในตำแหน่งพระ

ทรงรับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

บรมราชินีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เล็กเท่านั้น แต่เมื่อพระบุญญาธิการสนับสนุนให้เสด็จขึ้นดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นพระบรมราชินี เป็นศูนย์รวมของสตรีทั้งชาติ ที่จะต้องทรงเป็นผู้นำทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม และก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจได้อย่างเรียบร้อยงดงามทุกประการ

เสด็จฯ ในงานพิธี ณ ศาลาว่าการเมืองนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา วันจันทร์ที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ได้เสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรห่างไกลตลอดทั่วมณฑลพายัพ จังหวัดต่าง ๆ ตามชายทะเลในอ่าวไทย จังหวัดในมณฑลทักษิณ และเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศเป็นการเจริญทางพระราชไมตรี ตั้งแต่อินโดจีนของฝรั่งเศส เกาะชวา ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ ในยุโรป สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยตลอดด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองแผ่นดินด้วยความเป็นธรรม ทรงพยายามที่จะ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ทรงฉาย ณ เมืองเชียงไฮ้

เสด็จฯ ขึ้นรถไฟ ณ เมืองแวนคูเวอร์ แคนาดา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

ทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าตามกาลสมัย ทรงมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ในอันที่จะให้พสกนิกรของพระองค์ได้เข้าอยู่ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมแก่ตนเอง และภาวการณ์บ้านเมืองมาตั้งแต่ต้นรัชกาล ทรงสถาปนาอภิรัฐมนตรีสภาขึ้นเป็นคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินระดับสูง โดยมีพระราชดำริว่า *"สมองคน ๆ เดียวจะคิดการให้รอบคอบไปทุกอย่างนั้นไม่ได้ ยิ่งเป็นการแผ่นดินด้วยแล้ว ต้องระวังให้มาก"* ทรงฟื้นฟูเสนาบดีสภาให้เข้มแข็งขึ้น และพยายามให้เสนาบดีสภามีความรับผิดชอบร่วมกัน ทรงปรับปรุงองคมนตรีสภาให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ประเด็นที่สำคัญคือ มีพระราชประสงค์ที่จะให้องคมนตรีสภานี้เป็นที่ฝึกหัดการประชุมทำนองรัฐสภา เพื่อเป็นการปูทางให้การปรับปรุงการปกครองประเทศให้เป็นระบอบประชาธิปไตยอย่างมีแผนในกาลต่อไป ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยในขณะนั้น ซึ่งมีพระราชดำริเห็นว่าการที่จะให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยหยั่งรากลึกในอนาคตนั้น จำเป็นต้องให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจระบบการเมือง การปกครอง โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองเสียก่อน มิฉะนั้นแล้วการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก และเมื่อประชาชนมีความรู้ทางการเมืองเพิ่มขึ้นมากแล้ว ก็จะพระราชทานอำนาจการปกครองให้แก่ประชาชนมากขึ้นตามลำดับ จนเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในที่สุด และเพื่อให้ประชาชนได้มีการฝึกหัดปกครองตนเองในระดับท้องถิ่นอันได้แก่การเทศบาล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นทำการศึกษาการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลของชาติต่าง ๆ แล้วร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นมา แต่ขั้นแรกของแนวพระราชดำริที่จะพัฒนาการเมืองตามนัยนี้ต้องประสบกับปัญหาอย่างมากมาย และเป็นที่น่าเสียดายว่าได้มีการกีดขวางถ่วงเวลาให้พระราชบัญญัติเทศบาลฉบับนี้ออกล่าช้าไป

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งในการเตรียมประเทศให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยคือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นาย

เรมอนด์ บี สตีเวนส์ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ และพระยาศรีวิศาลวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเพื่อเตรียมพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยในโอกาสวันฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี ในวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ แต่มีพระบรมวงศ์บางพระองค์คัดค้านว่ายังไม่ถึงเวลาอันสมควรที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระราชอำนาจโดยสิทธิขาดจึงต้องชะงักรอเวลาออกไป

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงฉาย ณ ประเทศญี่ปุ่น

ในระยะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น เป็นเวลาวิกฤติที่ทั่วโลกกำลังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การทำมาหากินของประชาชนฝืดเคือง งบประมาณแผ่นดินมีรายจ่ายสูงกว่ารายได้ติดต่อกันมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาวการณ์เช่นนี้เป็นที่หนักพระราชหฤทัยในการบริหารราชการแผ่นดินเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการต่อสู้กับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำด้วยการประหยัด ตัดรายจ่ายของทางราชการลงทุกวิถีทางที่จะทำได้ เริ่มด้วยการยุบหน่วยราชการที่พอจะรวมกันได้เข้าเป็นหน่วยเดียวกัน ปลดข้าราชการออกจากตำแหน่ง ตั้งภาษีอากรขึ้นใหม่แก่บุคคลที่พอจะมีกำลังเสีย ทำจนกระทั่งทรงเสียสละเงินพระคลังข้างที่ซึ่งรัฐบาลตั้งถวายเป็นค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์จากปีละ ๘ ล้านบาท คงเหลือ ๔ ล้านบาท และทรงยินยอมให้เก็บภาษีทรัพย์ส่วนพระองค์เช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป

ภาพฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล หัวหิน

เช้ามืดของวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไป

ประทับแรมที่ *"สวนไกลกังวล"* อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นพระราชวังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดซื้อที่ดินปลูกสร้างพระตำหนักและจัดสวนพฤกษชาติด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้มีบุคคลคณะหนึ่งเรียกตนเองว่า *"คณะราษฎร"* เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดินที่กรุงเทพมหานครไว้ได้ โดยเข้าจับกุมพระบรมวงศ์บางพระองค์และข้าราชการตำแหน่งสำคัญ ๆ ไว้เป็นตัวประกัน จากนั้นจึงได้มีหนังสือกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เสด็จพระราชดำเนินกลับคืนสู่พระนคร เป็นพระมหากษัตริย์อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่คณะราษฎรได้สร้างขึ้น ในครั้งนั้นไม่มีผู้ใดทราบว่าเหตุการณ์จะรุนแรงเพียงใดจะถึงขนาดฆ่าฟันล้มล้างพระราชวงศ์เช่นที่เคยเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส และประเทศรัสเซียหรือไม่ ดังนั้นเมื่อผู้รักษาพระนครได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับกรุงเทพมหานคร จึงเป็นการตัดสินใจยากว่าจะต่อสู้ยึดอำนาจการปกครองคืน หรือจะหลบหนีออกนอกพระราชอาณาจักร หรือจะกลับเข้ากรุงเทพมหานคร เพื่อยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งถามความเห็นในเรื่องนี้ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงตัดสินพระราชหฤทัยอย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญเลือกในทางที่จะกลับเข้ากรุงเทพมหานคร ให้ความร่วมมือกับคณะราษฎรผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อแก้ไขสถานการณ์ของบ้านเมืองให้กลับเข้าสู่ความสงบเรียบร้อย ระงับเหตุที่อาจนำไปสู่การรบกันจนนองเลือดได้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงแปลลายพระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปพระราชทานพระองค์เล่าถึงเหตุการณ์ในวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง ลงพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือเกิดวังปารุสก์ (เล่ม ๒ หน้า ๔๕)ไว้ดังนี้

"ฉันรู้สึกเสียดายอย่างยิ่งที่เขามิได้คิดจะถอดฉัน แล้วฉันยังเสียใจอยู่จนบัดนี้ ความรู้สึกขั้นแรกก็คือจะลาออกทันที แต่สมเด็จกรมพระสวัสดิ์แนะนำว่าไม่ควรทำ เพราะถ้าทำเช่นนั้นอาจมีการรบกันจนนองเลือด ทั้งยุ่งยากต่าง ๆ จนอาจจะมีฝรั่งเข้ามายุ่ง และชาติเราอาจเสียอิสระภาพได้...ถ้าเราจะรบโดยใช้ทหารหัวเมืองหรือ...นั่นเป็นของแน่ ที่เราอาจจะทำได้ แต่ฉันไม่ยินยอมเลยแม้ชั่วขณะเดียว เพราะเจ้านายในกรุงเทพฯ อาจถูกฆ่าหมด ฉันรู้สึกว่าฉันจะนั่งอยู่บนราชบัลลังก์ที่เปื้อนโลหิตไม่ได้... สมเด็จกรมพระสวัสดิ์แนะนำตลอดเวลาให้ยินยอมกลับกรุงเทพฯ และช่วยคณะราษฎรจัดตั้งการปกครอง โดยมีกษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ซึ่งก็เป็นของที่ฉันเคยอยากจะทำมานานแล้ว แต่ว่าฉันเสียขวัญ ในที่สุดมีทางจะทำได้ ๒ ทาง คือจะหนีหรือจะกลับกรุงเทพฯ ฉันยอมรับว่าฉันตัดสินใจไม่ได้ทันทีว่าจะทำอย่างไรดี เราเพิ่งได้ยินคำแถลงการณ์อันรุนแรงทางวิทยุกระจายเสียง ดูราวกับจะไปทางบอลเชวิค ถ้าเช่นนั้นการที่จะกลับไปให้เขาตัดหัวดูออกจะไร้ประโยชน์เป็นการเสียสละอันไม่มีใครได้ประโยชน์อะไรเลย แต่นั่นแหละ คำแถลงการณ์นั้นอาจเป็นถ้อยคำของผู้ที่ออกจะคิดสั้น และรุนแรงรวดเร็วจัดคนหนึ่ง และไม่ใช่นโยบายจริงของคณะฉันเลย ตกลงใจเสี่ยงโดยให้พวกผู้หญิงเขาเลือก ทั้งหญิง (สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี) และหญิงอาภา (พระมารดาในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ) ตกลงเลือกให้กลับอย่างแน่วแน่ และฉันเห็นว่าทั้งสองควรจะได้รับเกียรติอย่างเต็มที่ในการตกลงใจอย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเช่นนั้น เพราะในเวลานั้นเราอาจกลับไปสู่ความตายก็ได้ ผู้หญิงเขาเลือกเอาความตายดีกว่าการเสียศักดิ์ (คือการหนี) เท่านั้นก็พอแล้วสำหรับฉัน"

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระตำหนักวังศุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้เสด็จพระราชดำเนินจากหัวหินสู่กรุงเทพมหานครโดยขบวนรถไฟพระที่นั่งถึงสถานีรถไฟหลวงสวนจิตรลดาเมื่อเวลา ๐๐.๔๐ นาฬิกา ของวันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นเวลาดึกสงัดปราศจากกองทหาร มีแต่ลูกเสือไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทคอยรับเสด็จ ข้าราชการที่ไปคอยรับเสด็จก็มีแต่ข้าราชการกระทรวงวัง ไฟที่สถานีรถไฟหลวงสวนจิตรลดาก็ขมุกขมัว ความมืดกับความเงียบสงัดเข้าผสมกันเกิดเป็นความวิเวกวังเวง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระนครในท่ามกลางความมืดและเยือกเย็น บุคคลที่ได้ไปเห็นไปคอยรับเสด็จในครั้งนั้นพากันสลดใจ แต่ในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนั้น ทรงอยู่ในพระราชอิริยาบถที่อ่อนโยนแจ่มใสโดยปรกติทั้ง ๆ ที่พระองค์ต้องทรงประสบกับความยุ่งยากในส่วนพระราชอำนาจอย่างใหญ่หลวงอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนเลยในพระบรมราชจักรีวงศ์ และจากสถานีรถไฟหลวงสวนจิตรลดาก็ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งกลับคืนสู่พระตำหนักวังศุโขทัย *"บ้าน"* ที่แท้จริงของทั้งสองพระองค์ และที่พระตำหนักนี้ในวันรุ่งขึ้นคณะราษฎรได้นำร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยสำหรับใช้ไปพลางก่อนระหว่างที่การยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรยังไม่เสร็จ ซึ่งในเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไปสู่ระบอบประชาธิปไตยนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระเตรียมที่จะพระราชทานอำนาจอธิปไตยนี้ให้แก่ราษฎรอยู่แล้ว แต่เมื่อมีคณะราษฎรแสดงปรารถนาอันแรงกล้าเช่นนี้พระองค์ก็มิได้ถือทิฐิมานะ ทรงละพระบรมเดชานุภาพด้วยไม่มีพระราชประสงค์จะให้มีการขัดใจในระหว่างชาวไทยด้วยกัน ทรงปลดพระราชาภิสิทธิลงทุกสถานเพื่อให้เป็นที่พอใจแก่ผู้ริเริ่มการนี้ และในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ศกเดียวกันนั้นที่พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิตก็ได้มีพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามโดยมีพระราชปรารภหวังว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้จะเป็นที่สถาพรมีประสิทธิภาพเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขของประชาชนและนำให้ประเทศชาติบรรลุถึงความเจริญวัฒนา

ในเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีไปทรงเจริญทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศในทวีปยุโรป และประทับทรงรับการผ่าตัดและรักษาพระเนตร ณ ประเทศอังกฤษ ในระหว่างนั้นการเจรจาความเมืองกับรัฐบาลทางกรุงเทพมหานครก็ยังดำเนินอยู่อย่างสืบเนื่อง แต่แล้วก็มีความคิดเห็นขัดแย้งกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลในเรื่องหลักการ

ทรงฉาย ณ ประเทศอังกฤษ

สำคัญ ๆ เช่นรัฐบาลได้แต่งตั้งพรรคพวกเข้าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง และรัฐบาลไม่ได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเพียงพอ ซึ่งไม่ตรงกับพระราชปณิธานอย่างแน่วแน่ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสละพระราชอำนาจอันเป็นของพระองค์เองมาแต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป และจะไม่ทรงยินยอมที่จะให้ผู้ใด คณะใดโดยเฉพาะใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร การเจรจาดำเนินอยู่เป็นเวลานานแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ในที่สุดทรงเห็นว่าเมื่อไม่อาจทรงขอร้องหรือทักท้วงให้รัฐบาลแก้ไขนโยบายโดยกระแสพระราชดำริอย่างหนึ่งอย่างใดได้แล้ว ก็เสมือนกับพระองค์ไม่ทรงสามารถช่วยเหลือคุ้มครองประชาชนตามสิทธิของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยได้เลย ดังนั้น ในวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ ขณะที่ยังประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ จึงทรงเลือกโอกาสสุดท้ายที่จะแสดงความไม่เห็นพ้องกับคณะผู้บริหารประเทศด้วยการตัดสินพระราชหฤทัยว่า

"บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริง ไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่า บัดนี้เป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือหรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป"

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติแล้ว พระองค์และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี พร้อมด้วยพระประยูรญาติสนิทบางพระองค์ ได้ประทับอยู่ในชนบทใกล้กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ทรงวางพระองค์เยี่ยงคหบดีชนบท ทรงจัดสวน เลี้ยงนก เลี้ยงปลา เสด็จประพาสทัศนศึกษาตามโบราณสถาน ทรงติดต่อกับผู้ที่ทรงคุ้นเคย และทรงไปเยี่ยมพบปะนักศึกษาไทยในการประชุมประจำปี

ของสามัคคีสมาคม ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของคณะกรรมการสามัคคีสมาคมในประเทศอังกฤษ

ในเวลาที่ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรอยู่เนือง ๆ เนื่องเพราะพระพลานามัยของพระองค์ไม่ใคร่จะสมบูรณ์ แต่ก็ทรงมีสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี คอยเฝ้าถวายการรักษาพยาบาลสนองพระเดชพระคุณอย่างใกล้ชิดโดยตลอด ครั้งถึงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ ขณะประทับ ณ พระตำหนักคอมพ์ตัน ตำบลเวอร์จิเนียวอเตอร์ ประเทศอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จสวรรคตโดยฉับพลันด้วยพระหทัยวาย ขณะนั้นทรงมีพระชนมพรรษา ๔๘ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงจัดการเรื่องพระบรมศพและถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการภายใน ในวันที่ ๓ มิถุนายน ศกนั้น นับเป็นงานพระบรมศพที่เรียบและง่ายที่สุดตั้งแต่มีชาติไทยมา ไม่มีพระเมรุมาศ ไม่มีเสียงประโคมย่ำยาม ไม่มีแม้แต่พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ที่สุดของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งต้องทรงต่อสู้กับความเศร้าโศกโทมนัสด้วยพระขันติธรรมที่สูงยิ่งปิ่มว่าจะเอาพระชนม์ไม่รอด

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ยังต้องประทับอยู่ในประเทศอังกฤษต่อไป เพราะการคมนาคมติดต่อระหว่างประเทศยังไม่มีความปลอดภัยเนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม และเมื่อประเทศไทยจำต้องยอมประกาศสงครามเข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่น เป็นศัตรูโดยเปิดเผยกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ในคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น คนไทยที่รักชาติซึ่งพำนักอยู่ในต่างประเทศจำนวนหนึ่งได้ประกาศตัวเป็นเสรีไทย ทำงานประสานกับเสรีไทยในกรุงเทพมหานคร สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ แม้จะมิได้ทรงมีพระนามร่วมในคณะเสรีไทยอย่างเป็นทางราชการ แต่ก็ได้

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

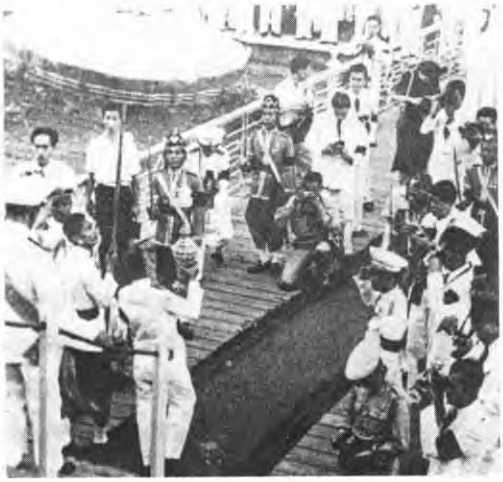

เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กลับสู่ประเทศไทย

พระราชทานพระกรุณาอุดหนุนจุนเจือกิจการของเสรีไทยในประเทศอังกฤษอย่างสม่ำเสมอ ข้าราชบริพารฝ่ายหน้าใกล้ชิดที่มีอยู่เพียงไม่กี่คนก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชานุญาตให้ไปเป็นทหารในคณะเสรีไทย เสรีไทยในประเทศอังกฤษมีจำนวนทั้งหมด ๓๖ คน ก่อนไปเข้าค่ายฝึกทหารก็โปรดพระราชทานเลี้ยงเป็นการบำรุงขวัญ ใครได้ลาพักก็มาพึ่งพระบารมีอยู่ที่พระตำหนัก จนถึงกับมีการเฉลิมพระสมัญญาว่าทรงเป็น *"อภิเสรีไทย"* ในเรื่องนี้ต่อมาได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ว่า

"ฉันเป็นแต่เพียงไปลงชื่อกับเขา เป็นกำลังใจให้กับคนที่ทำงาน ฉันเองไปช่วยเขาทางด้านกาชาด แต่ฉันทำอย่างไม่เป็นทางการ ระหว่างที่พวกเสรีไทยฝึกโดดร่มฝึกอาวุธกัน ฉันก็ไปช่วยเขาทำของ ตอนนั้นไม่ได้อยู่ในลอนดอนหรอก น่ากลัวมากทีเดียว แต่ก็มาลอนดอนอาทิตย์ละครั้งสองครั้ง"

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๙๒ รัฐบาลได้กราบบังคมทูล สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขอพระราชทานให้ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับสู่พระนคร เพื่ออัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ ที่อันควรแก่พระบรมราชอิสริยยศร่วมกันกับสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าในพระบรมมหาราชวัง พร้อมกันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายครบถ้วนตามพระราชประเพณี

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้อัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากประเทศอังกฤษกลับสู่ประเทศไทยในพุทธศักราช ๒๔๙๒ นั้น รัฐบาลได้ใช้พระตำหนัก วังศุโขทัย เป็นสถานที่ทำงานของกระทรวงสาธารณสุขเสียแล้ว สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจึงได้เชิญเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ไปประทับอยู่ที่ตำหนักของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ในวังสระปทุม อยู่นานถึงสามปีจึงได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับที่พระตำหนัก วังศุโขทัย อีกครั้งหนึ่ง

พระตำหนัก วังศุโขทัย ซึ่งจัดเป็นที่ประทับชั้นหลังนี้ ได้จัดอย่างเรียบง่ายตามพระราชอัธยาศัยของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ผู้เป็นเจ้าของวัง ชั้นล่างประกอบด้วยห้องรับแขกห้องหนึ่ง ห้องเสวยห้องหนึ่ง และห้องสำหรับใช้ประชุมหรือประกอบพระราชพิธีอีกห้องหนึ่ง ส่วนชั้นบนจัดเป็นเขตที่สำราญพระราชอิริยาบถอย่างแท้จริง มีห้องเสวยอย่างลำลองห้องหนึ่งเชื่อมต่อกันกับห้องทรงพระสำราญ ซึ่งเป็นทางแยกไปสู่ห้องพระและห้องพระบรรทมได้ และที่โต๊ะเล็กข้างพระแท่นบรรทมนั้นประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขนาดเล็ก ๆ ทรงฉลองพระองค์อย่างลำลอง แวววระเนตรเต็มไปด้วยความอ่อนโยนและแสดงพระเมตตาคุณอย่างชัดเจนคล้ายกับจะทรงคุ้มครองพระตำหนักนี้ให้ร่มเย็นเป็นสุขตลอดกาลนาน

ในระยะที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประเทศไทยและประทับอยู่ที่ตำหนักของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ณ วังสระปทุมนั้น เป็นเวลาที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลปัจจุบันยังทรงพระเยาว์อยู่ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ จึงทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ผ่อนคลายพระราชภารกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้า

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961116443
สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

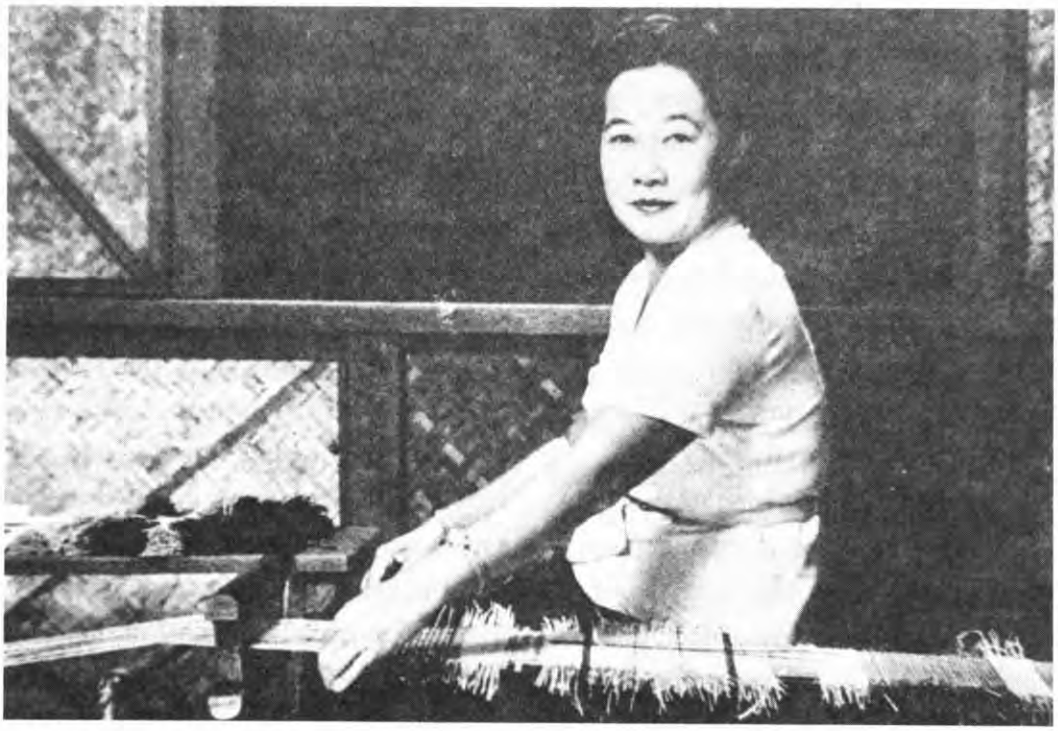

ทรงทอเสื่อจันทบูร ณ สวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี

อยู่หัวรัชกาลปัจจุบันเป็นอันมาก และเนื่องจากทรงมีพระราชหฤทัยที่อ่อนโยนไม่ต้องพระราชประสงค์ที่จะทรงรบกวนสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในการประทับอยู่ ณ ตำหนัก วังสระปทุม นานเกินควร จึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่และในจังหวัดจันทบุรี เพื่อทรงหาสถานที่ซึ่งเหมาะสมสำหรับพระองค์จัดเป็นที่ประทับ การเดินทางในสมัยนั้นเป็นไปด้วยความลำบาก ทรงเห็นว่าเชียงใหม่นั้นอยู่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากเกินไป จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งในระยะนั้นเส้นทางคมนาคมยังเต็มไปด้วยหลุมบ่อและฝุ่นตระหลบ ถนนหนทางยังไม่ได้ราดยาง บางแห่งต้องใช้แพขนานยนต์หรือสะพานลำลองข้ามผ่านลำน้ำสายต่าง ๆ และในที่สุดทรงเลือกได้ที่ดินบริเวณตำบลบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ด้วยทรงเห็นว่าเป็นทำเลที่มีธรรมชาติงดงามมีความเงียบสงบต้องกับพระราชอัธยาศัยของพระองค์ และระยะทางก็อยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองจนเกินไปนัก

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงกู้เงินจากธนาคารไปจัดซื้อที่ดินบริเวณสองฝั่งคลองบ้านแก้วจากเจ้าของที่ดินเดิมหลายราย รวมได้เนื้อที่ ๖๘๗ ไร่ แล้วพระราชทานชื่อว่า *"สวนบ้านแก้ว"* และโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชบริพารทำการปรับที่ดินพร้อมกับสร้างที่ประทับชั่วคราวทำด้วยไม้ไผ่หลังคามุงจาก และได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือนรับรอง พระตำหนักและเรือนข้าราชบริพารขึ้น โดยการก่อสร้างนั้นให้

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

เป็นไปด้วยความประหยัดมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวคือ จ้างช่างให้มาสอนคนงานที่สวนบ้านแก้ว ให้รู้จักการสร้างเตาเผาอิฐแล้วทำการเผาอิฐ เผากระเบื้องมุงหลังคา เพื่อนำไปใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง เป็นต้น สำหรับไฟฟ้านั้นโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชบริพารตั้งเครื่องปั่นกระแสไฟฟ้าขึ้นใช้ และเมื่อมีกระแสไฟฟ้าแล้วก็นำไปใช้กับเครื่องสูบน้ำทำการสูบน้ำจากคลองบ้านแก้วขึ้นมาใช้ต่อไป ต่อมากรมชลประทานได้ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กขึ้นน้อมเกล้าฯ ถวาย และกรมทางหลวงก็ได้ทำการปรับปรุงสภาพถนนหนทางให้ดีขึ้น

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีพระราชประสงค์ที่จะให้สวนบ้านแก้วดำเนินกิจการในด้านการปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไม้ผลนานาชนิด ทั้งที่เป็นพืชและไม้ผลในท้องถิ่นและพืชและไม้ผลจากที่อื่น ตลอดจนมีการเลี้ยงสัตว์ เพื่อที่จะให้สวนบ้านแก้วเป็นไร่ตัวอย่างมากกว่าเป็นการค้า โดยทำการทดลองว่าหากปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดใดได้ผลดีก็จะทรงนำเอาความรู้นั้นออกเผยแพร่แก่ประชาชน โดยมีนักวิชาการเกษตรจากสถานีทดลองเกษตรจังหวัดจันทบุรีที่เป็นข้าราชบริพารเก่ามาช่วยเหลือแนะนำทางด้านวิชาการ ชาวบ้านที่มารับจ้างทำงานในสวนบ้านแก้วส่วนมากก็มีสวนเป็นของตนเองอยู่ด้วย การนำความรู้ที่ได้จากสวนบ้านแก้วไปปฏิบัติที่สวนของตนจึงเป็นไปอย่างได้ผลดีและมีใจรักที่จะทะนุบำรุงสวนของตนให้มีสภาพที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย ทั้งนี้ก็เพราะว่าเขาเหล่านั้นได้พบเห็นตัวอย่างอันประเสริฐจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่มีพระวิริยะอุตสาหะในการทำไร่สวนบ้านแก้วด้วยพระองค์เองอยู่เสมอ ๆ อาทิ ทรงเกี่ยวข้าว สีข้าว ปลูกถั่วลิสง เก็บเมล็ดถั่วลิสง ตลอดจนดูแลเลี้ยงสัตว์พันธุ์ต่าง ๆ บางครั้งถึงกับทรงขับแทรกเตอร์และตัดหญ้าด้วยพระองค์เอง ทั้งยังทรงปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เป็นจำนวนมาก จนปรากฏว่าที่สวนบ้านแก้วมีไม้ดอกไม้ประดับหลากชนิดงดงามเป็นยิ่งนัก

ระหว่างที่ประทับอยู่ ณ "สวนบ้านแก้ว" นี้ ยังได้ทรงพัฒนาการทอเสื่อจันทบูรอันเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นอาชีพหลักซึ่งมีชื่อเสียงอย่างหนึ่งของชาวจังหวัดจันทบุรีให้เจริญก้าวหน้าไปกว่าเดิมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรกิจการการทอเสื่อจันทบูรของแม่ชีที่วัดญวน แล้วทรงพบข้อบกพร่องด่าง ๆ เช่นสีที่ใช้ย้อมกกที่จะนำไปทอเป็นเสื่อนั้นไม่คงทน สีมักจะตกและมีสีที่จะใช้ย้อมกกเพียงไม่กี่สี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงงานทอเสื่อกกจันทบูรขึ้นที่สวนบ้านแก้ว สั่งซื้อกกตากแห้งจากชาวบ้านมาเป็นวัตถุดิบในการทอเสื่อ และมีพระราชดำริให้ปรับปรุงกรรมวิธีการผลิตใหม่ให้ทันสมัยและมีคุณภาพดียิ่งขึ้น เช่น ให้ค้นคว้าผลิตสีที่จะใช้ย้อมกกให้มีมากสีขึ้น ใช้กรรมวิธีฟอกกกให้ขาวก่อนแล้วจึงย้อมสี วิธีนี้ทำให้สีที่ย้อมกกคงทนถาวรและได้กกหลากสีขึ้น เป็นต้น

โรงงานทอเสื่อของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่มีลูกจ้างเพียง ๓๐ คนแยกทำหน้าที่ในแผนกฟอกกกให้ขาว แผนกย้อมกก แผนกทอ และแผนกตัดเย็บนั้น นอกจากจะทอเสื่อออกจำหน่ายจนเป็นที่นิยมแพร่หลายและเรียกกันว่า เสื่อจันทบูรสมเด็จฯแล้ว ยังผลิตของใช้ประเภทอื่นที่ทำจากเสื่อกกอีก เช่น กระเป๋าเอกสาร กระเป๋าถือสตรี ถาด ที่รองถ้วยแก้ว ที่รองจาน กล่องใส่กระดาษเช็ดมือ ฯลฯ โดยทรงเป็นผู้ออกแบบและตรวจตราคุณภาพสิ่งของ ที่ผลิตขึ้นด้วยพระองค์เอง และสินค้าต่าง ๆ ที่ผลิตออกมาจากโรงงานนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ติดเครื่องหมายการค้าเป็นรูปคนหาบกระจาด ใช้ชื่อว่า *"อุตสาหกรรมชาวบ้าน"* และถึงแม้ว่าจะมีลูกจ้างคนงานไม่มากนัก แต่โรงงานแห่งนี้ก็สามารถผลิตสินค้าได้ดีมีคุณภาพทำให้มีรายได้ถึงเดือนละหลายหมื่นบาทและ

เมื่อผู้มาฝึกงานหรือลูกจ้างของโรงงานแห่งนี้ลาออกไปประกอบกิจการของตนเองก็ได้นำประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานในโรงงานไปดำเนินกิจการของตนเองได้ผลเป็นอย่างดี เป็นผลให้กิจการในด้านนี้แพร่หลายออกไปตามครัวเรือนต่างๆ ของราษฎรมากขึ้นทุกที ซึ่งก็ต้องกับพระราชประสงค์ที่จะเผยแพร่ความรู้ในด้านการประกอบอาชีพแก่ประชาชนให้มากที่สุด

พระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทรงบำเพ็ญระหว่างที่เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมที่สวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี คือทรงอุปถัมภ์โรงพยาบาลประจำจังหวัดจันทบุรีให้กลายเป็นโรงพยาบาลที่ใหญ่โตทันสมัยในปัจจุบัน เรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่าในขณะที่เสด็จพระราชดำเนินไปหาที่ดินในจังหวัดจันทบุรีเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓ นั้น ได้ทรงช่วยข้าราชบริพารเตรียมพระกระยาหารและทรงทำมีดบาดพระดัชนีเป็นรอยแผลเล็ก ๆ เมื่อทำความสะอาดบาดแผลแล้วต้องพระราชประสงค์ผ้าพลาสเตอร์ปิดแผล แต่ไม่มีข้าราชบริพารคนใดในคณะนำติดไปด้วย จึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังโรงพยาบาลประจำจังหวัดจันทบุรีซึ่งสร้างมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๕๓ แพทย์และพยาบาลต่างวิ่งกันวุ่นในโรงพยาบาลหลังเล็กๆ ที่ทรุดโทรมและมีอยู่เพียงหลังเดียวนั้น ที่สุดก็ค้นหาได้เศษพลาสเตอร์ยาวประมาณหนึ่งนิ้วครึ่งนำมาถวาย ทำให้ทรงสลดพระราชหฤทัยยิ่งนักว่าหากประชาชนธรรมดามาพึ่งโรงพยาบาลในยามเจ็บไข้จะได้รับความไม่สะดวกเพียงใด

ดังนั้นเมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๔๙๖ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแสดงละครในพระราชินูปถัมภ์เพื่อจัดหาทุนก่อสร้างตึกผ่าตัดให้แก่โรงพยาบาลประจำจังหวัดจันทบุรี และเมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จในพุทธศักราช ๒๔๙๗ ได้พระราชทานนามตึกหลังนี้ว่า *"ตึกประชาธิปก"* และพระราชทานตราศักดิเดชน์ ซึ่งเป็นตราประจำพระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ อันเป็นพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นตราประจำตึก และทรงสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานไว้ที่มุขหน้าตึกนั้นด้วย ต่อมาพระยาบริรักษ์เวชการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ได้ขอให้รัฐบาลปรับปรุงโรงพยาบาลนี้ให้มีขนาดใหญ่และทันสมัยยิ่งขึ้น คือขยายจากโรงพยาบาล ๕๐ เตียง เป็น ๑๕๐ เตียง พร้อมด้วยอุปกรณ์การแพทย์ที่ทันสมัย เพื่อเป็นโรงพยาบาลหลัก และสร้างวิทยาลัยพยาบาลเพื่อเป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิชาพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัยของภาคตะวันออก การก่อสร้างได้แล้วเสร็จในพุทธศักราช ๒๔๙๘ และคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้เปลี่ยนนามโรงพยาบาลเป็น *"โรงพยาบาลพระปกเกล้าฯ"* เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดป้ายชื่อ *"ตึกประชาธิปก"* และ *"โรงพยาบาลพระปกเกล้าฯ"* ในวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙

พระราชทานประกาศนียบัตรนักศึกษาวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯ จันทบุรี

ทรงเยี่ยมราษฎรและพระราชทานสิ่งของ

นอกจากจะทรงรับโรงพยาบาลพระปกเกล้าฯ และวิทยาลัยพยาบาลดังกล่าวไว้ในพระราชินูปถัมภ์แล้ว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ยังได้พระราชทานทุนในการดำเนินงานของโรงพยาบาลชื่อ *ทุนประชาธิปก"* และได้พัฒนาขึ้นเป็น *"มูลนิธิประชาธิปก"* ในพุทธศักราช ๒๕๑๘ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะบำรุงโรงพยาบาลพระปกเกล้าฯ วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯ และวิทยาลัยครูจันทบุรีไว้ใช้ในการก่อสร้าง จัดซื้อวัสดุเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนเป็นทุนในการศึกษาของนักเรียนพยาบาลและนักศึกษาวิทยาลัยครูจันทบุรี ที่เรียนดีมีความประพฤติดีแต่ขาดแคลน เงื่อนไขสำคัญของการรับทุนคือผู้รับทุนต้องกลับไปทำงานพัฒนาท้องถิ่นของตนต่อไป

ในพุทธศักราช ๒๕๑๑ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ไม่ต้องพระราชประสงค์ที่จะประทับอยู่นอกกรุงเทพมหานครอีกต่อไป เนื่องจากทรงมีแต่พระประยูรญาติและข้าราชบริพารที่เป็นสตรีเป็นส่วนใหญ่ที่ยากจะตามเสด็จพระราชดำเนินไปอยู่ในต่างจังหวัด ประกอบกับทางกระทรวงศึกษาธิการมีความสนใจจะหาที่ดินสร้างวิทยาลัยครูจันทบุรี จึงตัดสินพระราชหฤทัยขายสวนบ้านแก้วให้แก่กระทรวงศึกษาธิการไปในราคาถูกเพื่อเป็นวิทยาทานไปในตัวด้วย แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับที่พระตำหนัก วังศุโขทัย เป็นการถาวร แต่ก็มิได้ทรงละทิ้งกิจการทอเสื่อและผลิตสินค้าจากเสื่อ โปรดเกล้าฯให้ดำเนินกิจการเช่นเคยแต่ในปริมาณงานที่ลดลง และโปรดเกล้าฯให้ใช้พระตำหนักน้ำในวังศุโขทัยที่อยู่ติดริมคลองสามเสนเป็นสถานที่ทอเสื่อและผลิตสินค้าที่ทำจากเสื่อภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยี่ยม ณ พระตำหนักวังศุโขทัย

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับอยู่ในกรุงเทพมหานครแล้ว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแบ่งเบาพระราชภาระในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยการสนองพระราชประสงค์เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปในงานและพิธีต่าง ๆ อยู่เนืองนิจ ได้เสด็จพระราชดำเนินเข้าเฝ้าฯ ในการพระราชพิธีต่าง ๆ โดยตลอด และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรตามท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นประจำ พระราชทานพระราชานุเคราะห์แก่ราษฎรที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมตามความเหมาะสม และตามควรแก่กรณี และในส่วนพระองค์นั้นก็ทรงเป็นพระบรมวงศ์ชั้นสูงซึ่งเป็นที่เคารพแห่งพระบรมวงศานุวงศ์โดยถ้วนทั่ว

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงพระบุญญาธิการประจำพระองค์อยู่ประการหนึ่งคือ ทรงพระสิริโฉมงดงาม ยิ่งมาแต่ทรงพระเยาว์ ความงามของพระองค์นั้นเป็นความงามที่สมพระชนมายุน่ามหัศจรรย์ และยังทรงมีพระปรีชาในการกำหนดฉลองพระองค์ได้อย่างเหมาะสม และนอกจากพระสิริโฉมงดงามและทรงรู้จักแต่งพระองค์ได้เหมาะสมแล้ว ความประทับใจของประชาชนชาวไทยที่มีแด่สมเด็จพระนางเจ้าพระองค์นั้น คือพระราชจริยวัตรอันนุ่มนวล พระพักตร์ที่แจ่มใสทรงแย้มพระโอษฐ์อยู่เป็นนิตย์ ทำให้ประชาชนที่ไปเฝ้าทูลละอองพระบาทรับเสด็จได้สัมผัสกับพระเมตตาคุณด้วยตนเองอย่างชัดเจน ไม่น่าเชื่อว่าสมเด็จพระบรมราชินีที่ทรงประสบกับโลกธรรมและการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่หลายครั้งหลายคราจะมีพระพักตร์อิ่มเอิบไปด้วยพระเมตตากรุณาเช่นนั้น

ในวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ มีประกาศสำนักพระราชวัง เรื่อง สมเด็จพระนางเจ้า

รำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคต ความว่า

"นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประชวรสวรรคตด้วยพระหทัยวาย โดยพระอาการสงบ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๐ นาที ณ พระตำหนัก วังศุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเศร้าสลดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงอาลัยระลึกถึงพระคุณูปการที่ทรงมีพระจริยวัตรตั้งอยู่ในสัจธรรมและขันติธรรมอย่างมั่นคง เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งของพระองค์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระบรมศพ ถวายพระเกียรติยศตามราชประเพณี ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันสวรรคตเป็นต้นไป"

นอกจากนั้นสำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกประกาศเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เรื่องสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สวรรคต ความว่า รัฐบาลได้รับทราบด้วยความโทมนัสอย่างยิ่ง และได้พิจารณาเห็นว่าในฐานะที่พระองค์ทรงมีพระเมตตาเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวไทยตลอดมา สมควรที่ข้าราชการ ประชาชน จะได้ไปถวายสักการะพระบรมศพ ถวายความจงรักภักดีทั่วกัน และการไปถวายสักการะพระบรมศพนั้น ให้แต่งกายสุภาพแต่ไม่จำเป็นต้องไว้ทุกข์ก็ได้ ทั้งนี้เป็นไปตามพระราชดำริมิให้ประชาชนเดือดร้อน

ขณะเดียวกันสำนักนายกรัฐมนตรีได้ประกาศให้ส่วนราชการต่าง ๆ ทุกแห่งลดธงครึ่งเสามีกำหนด ๓ วัน และให้ข้าราชการไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายในทุติยสัตตมวาร ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ และในวันนั้นเจ้าประคุณ สมเด็จพระวันรัต วัดโสมนัสวิหาร ได้ถวายพระธรรมเทศนาหน้าพระบรมศพ บรรยายถึงพระราชจริยวัตรในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ไว้ด้วยถ้อยคำที่น่าจับใจ ดังความบางตอนว่า

"สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น เสด็จอุบัติมาก็เป็นไปตามกระแสแห่งสงสารวัฏที่หมุนเวียนไป คือ กิเลส กรรม วิบาก วิบากนั้นมีทั้งสุขและทุกข์ มีทั้งอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ เมื่อถึงคราววิบากเป็นสุข เป็นอิฏฐารมณ์ ก็ทรงเกษมสำราญแต่ไม่ทรงมัวเมา ตามพระราชอัธยาศัยที่ทรงอบรมหนักแน่นในพระพุทธศาสนา เมื่อถึงคราวที่วิบากเป็นทุกข์ เป็นอนิฏฐารมณ์มาปรากฏ แม้จะหนักแสนหนัก เหลือกำลังของคนธรรมดาที่ไม่มีธรรมะรักษาใจจะทนทานได้ แต่พระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยมั่นคงอยู่ในธรรมะในพระพุทธศาสนา ทรงเผชิญทุกข์ เผชิญภัย เผชิญอนิฏฐารมณ์นั้น ๆ ด้วยพระปัญญาสามารถและพระขันติธรรมซึ่งเป็นธรรมะรักษาพระราชหฤทัย สมดังพระบาลีว่า ปญฺญาสหิโต นโร อิธ อปิ ทุกฺเขสุ สุขานิ วินฺทติ นรชนในโลกนี้ประกอบด้วยปัญญาแล้ว แม้เผชิญทุกข์ก็ประสบสุขได้ดังนี้

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นสมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเป็นรัชกาลที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจในประชาธิปไตยนั้นว่าเป็นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงย่อมกระทบกระเทือนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เป็นอย่างยิ่ง แม้ทรงประสบทุกข์ ประสบอนิฏฐารมณ์เช่นนั้น ก็ข่มพระราชหฤทัย ทรงอดกลั้นด้วยพระขันติธรรม ทรงแก้ไขเหตุการณ์ด้วยพระปัญญาปรีชาสามารถ ไม่ให้เสียเลือดเนื้อในครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ยังความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นภายในประเทศและประชาชน ภายหลังพระราชประสงค์ที่ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญ ก็ไม่ได้เป็นไปตามพระราชประสงค์นั้น และเมื่อเสด็จไปประทับอยู่ในประเทศอังกฤษเพื่อทรงรักษาพระเนตร เหตุการณ์ในประเทศไทยประชาธิปไตยก็แปรผันไปดังพระราชปรารภในพระราชหัตถเลขาที่ทรงสละราชสมบัติ เหตุการณ์ทั้งมวลสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็ได้เสด็จติดตามไปในที่ทุกสถาน ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขมาโดยตลอด จนวาระสุดท้ายทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ กลับสู่ประเทศไทย เป็นที่เศร้าสลดของปวงชนชาวไทยเป็นที่ยิ่ง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงต่อสู้กับห้วงแห่งความทุกข์ ทรงรักษาพระองค์มาได้จนพระชนมายุจะครบ ๘๐ พรรษา และได้ปฏิบัติพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนพลเมือง โดยเฉพาะในจังหวัดจันทบุรี ทรงอุปถัมภ์โรงพยาบาลเล็กให้เป็นโรงพยาบาลใหญ่ เป็นที่อบรมแพทย์ที่จะส่งไปในส่วนภูมิภาค คือโรงพยาบาลพระปกเกล้าฯ นับว่าเป็นโรงพยาบาลที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป และทรงแนะนำอาชีพของชาวจังหวัดจันทบุรีบางประการ เช่น การปรับปรุงการทอเสื่อจันทบูร ดัดแปลงเป็นกระเป๋าถือมีลวดลาย เป็นต้น การที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงเผชิญความทุกข์ต่าง ๆ แต่พยายามรักษาพระองค์มาได้ โดยตลอดด้วยอำนาจคุณธรรม คือพระปัญญาสามารถทรงบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นให้สงบลงด้วยทรงมีพระปรีชาสามารถ และมีความจริงในพระราชหฤทัย ทรงมีศีลาจารวัตรสงบเสงี่ยมน่าเลื่อมใส ทรงมีพระราชหฤทัยมั่นคง แน่วแน่ในคุณความดี เป็นครูฐานียบุคคล น่าเคารพ น่าสรรเสริญ ในพระบารมีธรรมยิ่งนัก ต้องตามเถรภาษิตที่ได้ยกไว้เบื้องต้นว่า

ปญฺญวนฺตํ ตถาวาทึ สีเลสุ สุสมาหิตึ
เจโตสมถมนุยุตฺตึ ตึ เว วิญฺญู ปสสเรติ

ความแปลว่า วิญญู คือผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญท่านผู้มีปัญญา ผู้พูดจริง ตั้งมั่นอยู่ในศีล ประกอบธรรมเป็นเครื่องสงบใจ นั้นแลดังนี้..

แม้ว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ จะได้เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้วก็ตาม แต่พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระองค์ ก็จักยังคงอยู่ในความทรงจำรำลึกถึงของประชาชนตลอดไป

ดัดจากหนังสือ "พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗" ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานประชาชน ในงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง วันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

หน้าว่าง

ภาคที่ ๒

การประดิษฐานพระบรมศพ
การบำเพ็ญพระราชกุศล
และการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

การตั้งแต่งวันสรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ภายใน พระที่นั่งพิมานรัตยา (๒๓ พ.ค. ๒๕๒๗)

พระชฎา แผ่นทองจำหลักปิดพระพักตร์และของพระศรี

เสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (๒๓ พ.ค. ๒๕๒๗)

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งพิมานรัตยามายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระโกศพระบรมศพประดิษฐานเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดล พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ตั้งแต่งถวายหน้าที่ประดิษฐาน พระโกศพระบรมศพ

เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคที่ตั้งแต่งถวายหน้าที่ ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ

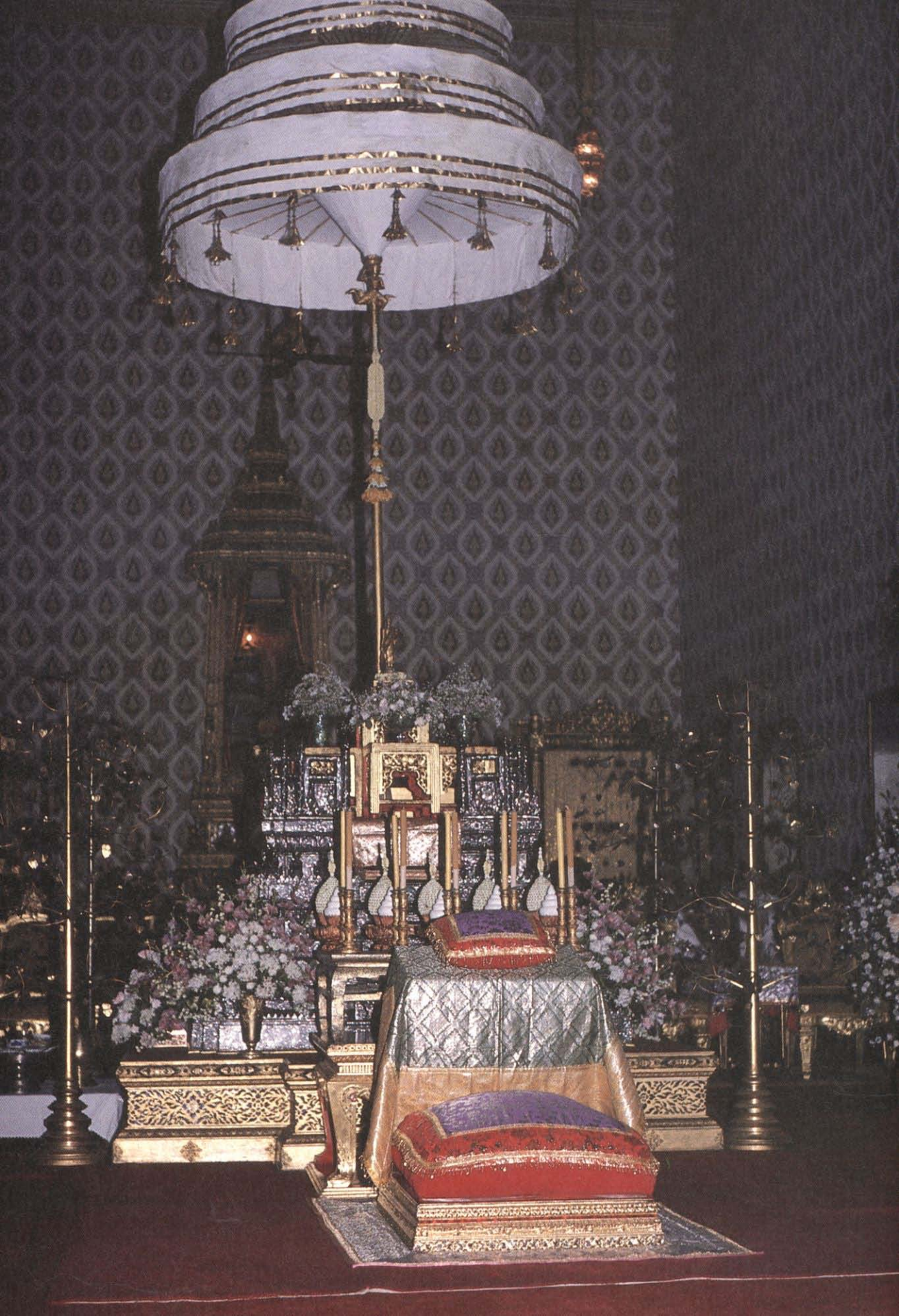

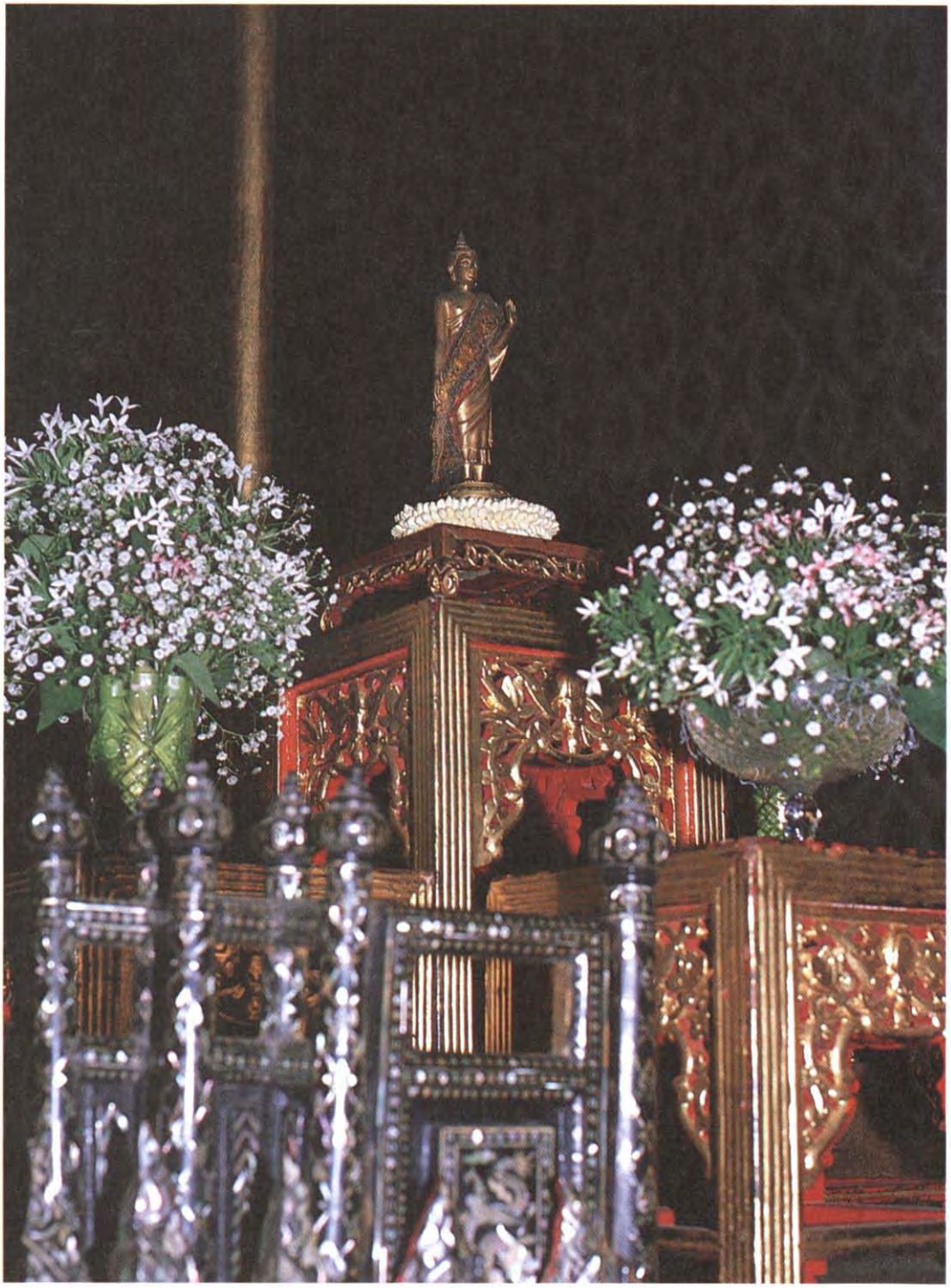

พระพุทธรูปประจำพระชนมวารสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙
ประดิษฐานบนพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร

เครื่องทรงธรรม

การตั้งแต่งที่สำหรับพระสงฆ์สวดธรรมคาถาที่พระแท่นราชบรรจถรณ์

การตั้งแต่งที่พระแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม

พวงมาลาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ
สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน

พุ่มดอกไม้สดสำหรับทรงสักการะพระบรมศพ

พวงมาลาที่มีผู้นำมาถวายบังคมพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยและเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ (๕ ก.ค. ๒๕๒๙)

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร (๒๘ พ.ค. ๒๕๒๙)

พระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๙) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ถวายพระธรรมเทศนา (๒๕ พ.ค. ๒๕๒๙)

ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร (๒๘ พ.ค. ๒๕๒๙)

เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์

ทรงหลั่งทักษิโณทก

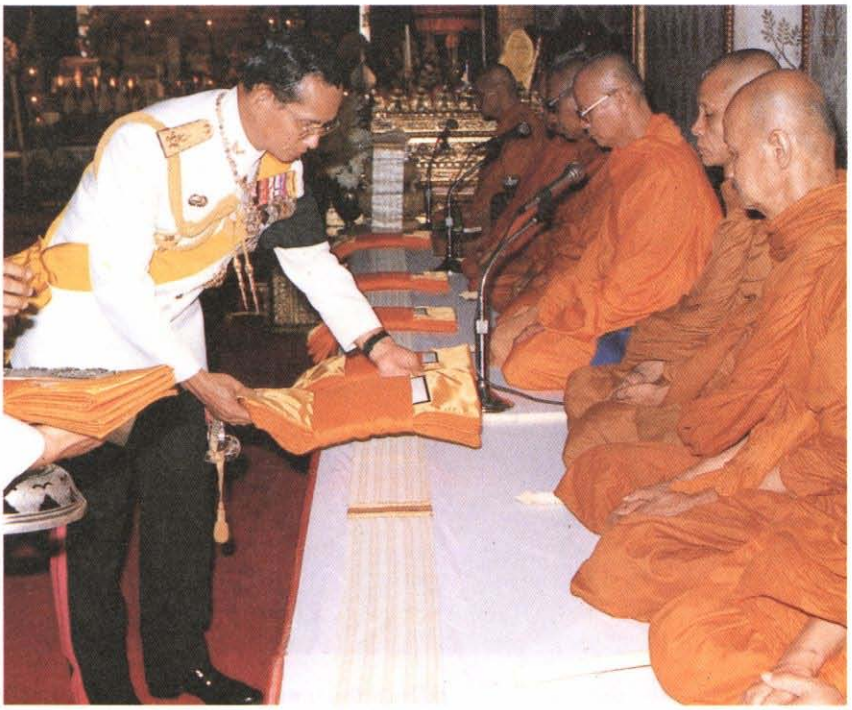

ทรงทอดผ้าไตร
(๘ เม.ย. ๒๕๒๘)

ประชาชนมาเฝ้าถวายบังคมพระบรมศพที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาคที่ ๒

การประดิษฐานพระบรมศพ การบำเพ็ญพระราชกุศล และการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

ก่อนเสด็จสวรรคต สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงเริ่มประชวรด้วยพระโรคความดันโลหิตสูงและเส้นพระโลหิตในสมองตีบ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ และได้ทรงอยู่ในความดูแลของนายแพทย์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ในระหว่างที่ประชวรอยู่นี้ ทรงงดเสด็จพระราชดำเนินออกงานต่าง ๆ และทรงงดกีฬากอล์ฟซึ่งเคยทรงเป็นประจำ แต่ก็ยังคงทรงประกอบพระราชกรณียกิจบางประการ เช่น ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสต่าง ๆ หรือโปรดเกล้าฯ ให้

พระตำหนักวังศุโขทัย

บุคคลเข้าเฝ้าทูลละอองพระบาทเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่ทรงใช้เวลาพักผ่อนพระราชอิริยาบถอยู่บนพระตำหนักวังศุโขทัย เวลาเย็นจะประทับรถเข็นทอดพระเนตรต้นไม้ในบริเวณพระตำหนักเป็นเวลาประมาณ ๔๕ นาที พระราชกิจประจำวันของพระองค์เป็นไปอย่างปกติเสมอมา จนกระทั่งในวันอังคารที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ในตอนเช้ายังทรงพระสำราญเป็นปกติ ต่อมาทรงมีพระอาการปวดพระนาภีเล็กน้อย แพทย์ได้ถวาย

การตรวจรักษาและลงความเห็นว่า ถุงน้ำดีอักเสบ จึงถวายพระโอสถบำบัดพระอาการ จากนั้นเข้าที่บรรทม เมื่อตื่นบรรทมในตอนบ่ายก็มีพระอาการประชวรเกิดขึ้นอย่างกะทันหันและเสด็จสวรรคตด้วยพระหทัยวาย โดยพระอาการสงบ เมื่อเวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๐ นาที ณ พระตำหนักวังศุโขทัย สิริรวมพระชนมายุ ๗๙ พรรษา ๕ เดือน ๑ วัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงเศร้าสลดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงพระราชอนุสรณ์ถึงพระคุณูปการของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ทรงมีต่อประเทศชาติ และพระบรมราชวงศ์มาโดยตลอด จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระบรมศพถวายพระราชอิสริยยศ ตามโบราณราชประเพณี พระบรมศพสมเด็จพระอัครมเหสี และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินไปยังวังศุโขทัย เพื่อถวายบังคมพระบรมศพ และทรงอำนวยการปฏิบัติถวายพระบรมศพ

ในวันเดียวกันนั้น สำนักพระราชวังได้ออกประกาศการเสด็จสวรรคตให้ประชาชนชาวไทยทราบ ดังความต่อไปนี้

ประกาศ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
สวรรคต

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประชวรสวรรคตด้วยพระหทัยวาย โดยพระอาการสงบ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๐ นาที ณ พระตำหนักวังศุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเศร้าสลดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงอาลัยระลึกถึงพระคุณูปการที่ทรงมีพระจริยาวัตรตั้งอยู่ในสัจธรรมและขันติธรรมอย่างมั่นคง เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งของพระองค์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระบรมศพ ถวายพระเกียรติยศตามราชประเพณี ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันเสด็จสวรรคตเป็นต้นไป

สำนักพระราชวัง
วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗

วันพุธที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลาเช้า พระบรมวงศานุวงศ์ พระประยูรญาติ ข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้เข้าไปกราบถวายบังคมและสรงน้ำพระบรมศพด้วยน้ำอบไทยที่พระบาท ในห้องบรรทมที่เสด็จสวรรคต ณ ชั้นสองของพระตำหนักวังศุโขทัย เป็นการภายในเฉพาะผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท บริเวณชั้นล่างพระตำหนักได้จัดโต๊ะอาหารคาวหวาน ไว้รับรอง

เวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา

ภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินจากพระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง ไปยังพระตำหนักวังศุโขทัย เพื่อทรงอำนวยการเชิญพระบรมศพเป็นการภายใน ไปยังพระที่นั่งพิมานรัตยาในพระบรมมหาราชวัง เพื่อประกอบพระราชพิธีสรงน้ำพระบรมศพตามราชประเพณี

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระตำหนักวังศุโขทัย เพื่อทรงอำนวยการเชิญพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ไปยังพระที่นั่งพิมานรัตยา ในพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๓๐ นาที ก่อนเชิญพระบรมศพ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินขึ้นถวายน้ำพระสุคนธ์สรงพระบรมศพเป็นการภายใน เสร็จแล้วแพทย์หลวงจึงได้เชิญพระบรมศพโดยรถพยาบาล มีราชองครักษ์ พยาบาล พร้อมด้วยพระญาติผู้ใกล้ชิดติดตามในรถพยาบาล รถเชิญพระบรมศพเคลื่อนออกจากวังศุโขทัยเมื่อเวลา ๑๓ นาฬิกา ๔๕ นาที สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ประทับรถยนต์พระที่นั่งตามรถเชิญพระบรมศพ และรถยนต์ของข้าราชบริพารร่วมในกระบวนเสด็จด้วย

ขบวนรถเชิญพระบรมศพออกจากวังศุโขทัย ไปตามถนนสามเสน แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าถนนศรีอยุธยา เมื่อถึงลานพระบรมรูปทรงม้าเลี้ยวขวาเข้าถนนราชดำเนินนอก ผ่านถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินใน แล้วเลี้ยวขวาไปตามถนนหน้าพระลาน โดยมีประชาชนเฝ้าฯ ถวายสักการะพระบรมศพอยู่ตลอดเส้นทาง ขบวนรถเชิญพระบรมศพเคลื่อนเข้าสู่พระบรมมหาราชวังทางประตูเทวาภิรมย์ด้านถนนมหาราช ผ่านประตูศรีสุนทรไปเข้าประตูพรหมโสภา ซึ่งเป็นประตูเข้าพระราชฐานฝ่ายในระหว่างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขตะวันตกกับพระที่นั่งราชกรัณยสภา รถพยาบาลที่มาถึงเทียบรถเชิญพระบรมศพที่ลานข้างพระที่นั่งพิมานรัตยา อันเป็นสถานที่ถวายน้ำสรงพระบรมศพตามพระราชอิสริยยศ

เนื่องจากระยะเวลาขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เสด็จแปรพระราชฐานมาประทับแรมที่พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง ก่อนเวลาจะเชิญพระบรมศพออกจากวังศุโขทัยประมาณครึ่งชั่วโมง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ในฉลองพระองค์ชุดสากล ไว้ทุกข์ เสด็จมาทอดพระเนตรการจัดตกแต่งสถานที่ในการสรงพระบรมศพ ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา และประทับทรงรอรับพระบรมศพที่ท้องพระโรงพระที่นั่งพิมานรัตยา

ครั้นเวลา ๑๔ นาฬิกา ๕๐ นาที เจ้าพนักงานเชิญพระบรมศพขึ้นบรรทมบนพระแท่น ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จตามไปทอดพระเนตรการเชิญพระบรมศพวางบนพระแท่นบรรทมเรียบร้อยแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระบรมศพถวายสักการะบูชาพระ

พุทธรูปปางพระแก่นจันทน์ประจำพระชนมวารของพระบรมศพ ทรงกราบราบ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพระที่นั่งบรมพิมานทางพระราชฐานชั้นใน โดยทรงพระดำเนิน ไม่ประทับรถพระที่นั่ง

พระที่นั่งพิมานรัตยา

พระที่นั่งพิมานรัตยา ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นที่ถวายน้ำสรงพระบรมศพ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นอาคารสถาปัตยกรรมไทยโบราณ ก่ออิฐถือปูนยกพื้นสูง สร้างต่อจากมุขกระสันพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททอดยาวไปทางทิศใต้ รอบระเบียงเป็นเสาราย หลังคาชั้นลด ๓ ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบสี มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ พระที่นั่งองค์นี้เคยเป็นพระราชมณเฑียรบรรทมของสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ในโอกาสที่เสด็จมาประทับ ณ หมู่พระมหาปราสาทนี้ และต่อมาได้เคยเป็นที่สรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สยามินทราธิราช และพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มาแล้ว

สำหรับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นที่ประดิษฐาน

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระบรมศพ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เช่นเดียวกัน ลักษณะเป็นปราสาทจตุรมุข มีหลังคาชั้นลด ๔ ชั้น ก่ออิฐถือปูน เครื่องยอดทำด้วยไม้ ที่มุขด้านหน้าทางทิศเหนือมีมุขเด็จตั้งบุษบกสำหรับเสด็จออกให้เฝ้าฯ ในงานพระราชพิธี พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ มาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระอัครมเหสี และพระศพสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย อาทิ ได้ประดิษฐานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๓ และครั้งหลังสุดก่อนงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้ประดิษฐานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งเสด็จสวรรคตเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘

การถวายน้ำสรงและประดิษฐานพระบรมศพ

สำนักพระราชวัง ได้ออกหมายรับสั่งในการถวายน้ำสรงพระบรมศพ ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา และประดิษฐานพระบรมศพ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีความดังนี้

หมายรับสั่งที่ ต้นหมาย สำนักพระราชวัง
๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ประชวรสวรรคตด้วยพระหทัยวายโดยพระอาการสงบ วันอังคารที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๐ นาที ณ พระตำหนักวังศุโขทัย

วันพุธที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๗ *เวลา ๑๕ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระที่นั่งพิมานรัตยา ในพระบรมมหาราชวัง ถวายน้ำสรงพระบรมศพเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานเชิญพระบรมศพลงสู่พระโกศตำรวจหลวงเชิญไปประดิษฐานยังพระแท่นแว่นฟ้าทอง ประกอบพระลองทองใหญ่ ภายใต้เศวตฉัตร ๗ ชั้น แวดล้อมด้วยเครื่องสูง บังแทรก ชุมสาย ต้นไม้ทองเงิน[๑] ณ มุขตะวันตกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธรูป[๒] และทรงทอดผ้าไตรพระสงฆ์ ๗๙ รูปสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนบูชาธรรมที่พระแท่นพระสวดพระอภิธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินกลับ*

การแต่งกาย *แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์ สวมสายสะพายจุลจอมเกล้า*

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมประจำทั้งกลางวันกลางคืน รับพระราชทานฉันเช้าวันละ ๘ รูป เพลวันละ ๘ รูป กำหนด ๑๐๐ วัน

เจ้าพนักงานเตรียมการตั้งแต่งภายในพระที่นั่งพิมานรัตยา และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไว้ดังนี้

การตั้งแต่งวันสรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ภายในพระที่นั่งพิมานรัตยา

ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งพิมานรัตยา จัดตั้งพระฉากตราแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ แบ่งกั้นเป็นส่วนด้านเหนือ มีพระทวารสำหรับเข้าสู่องค์พระที่นั่ง ซึ่งเป็นหน้าพระที่นั่ง ทอดพระราชอาสน์สำหรับ

---

[๑] แต่ในการตั้งแต่งมิได้ใช้ต้นไม้ทองเงิน คงมีแต่พุ่มดอกไม้ทองเงิน.

[๒] พระพุทธรูปประจำพระชนมวารของพระบรมศพ (วันอังคารปางไสยาหรือปรินิพพาน) ทรงใช้ปางพระแก่นจันทน์แทน.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้งที่ประทับสำหรับ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเก้าอี้สำหรับเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

ในพระฉากด้านใต้ ตั้งพระแท่นปิดทองลายสลักเท้าสิงห์ปูพรมลาดพระสุจหนี่เยียรบับ ทอดพระยี่ภู่พระเขนยผ้าสีขาวสำหรับสรงพระบรมศพ ซึ่งบรรทมหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก ที่ด้านเหนือพระเศียรตั้งม้าหมู่สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พร้อมด้วยเครื่องทองน้อย ๑ เครื่องและตั้งพานทองคำดุนสำหรับถวายปิดพระพักตร์ของพลูทองคำลงยามีดอกบัว ธูปไม้ระกำ ๑ เทียน ๑ ถวายพระพนมและพระชฎาทองคำลงยาสวมเวลาเชิญสู่พระโกศ ลาดสุจหนี่สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงกราบราบที่หน้าพระแท่นมณฑล พร้อมด้วยเครื่องทองน้อย ๒ เครื่อง

นอกจากนั้น เจ้าพนักงานได้จัดเตรียมเครื่องใช้สำหรับการพระราชพิธีครั้งนี้ อาทิ หม้อน้ำทองคำลงยาบรรจุน้ำสรง ผอบทองคำลงยาใส่น้ำขมิ้น ๑ น้ำพระสุคนธ์ ๑ พระโกศและพระลองทองใหญ่องค์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ มีพุ่ม เฟื่องพู่ ดอกไม้ฝา และดอกไม้เอวพร้อม และพระภูษาฉลองพระองค์ยกทองพื้นสีขาว เครื่องพระสุกำสำหรับทรงพระบรมศพ เป็นต้น

ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท มุขตะวันออก ที่แนวผนังด้านใต้ ทอดพระราชอาสน์สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และเก้าอี้สำหรับผู้ตามเสด็จฯ ที่แนวผนังด้านเหนือตั้งอาสนสงฆ์ยกพื้น ปูลาดผ้าขาวตลอด สำหรับพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลและสดับปกรณ์ ที่หัวอาสนสงฆ์ตั้งธรรมาสน์กลีบบัวลายสลักปิดทองประดับกระจก

มุขตะวันตก เจ้าพนักงานสนมพลเรือน เจ้าพนักงานภูษามาลา เครื่องสูง ชาวที่ และช่าง ร่วมกันจัดและตั้งแต่งพระแท่นสุวรรณเบญจดลมีพระแท่นทองทราย[๓]รองรับสำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร ตั้งแต่งให้พระแท่นที่จะประดิษฐานพระโกศพระบรมศพให้อยู่กึ่งกลางของมุขตะวันตก ด้านหลังพระแท่นประกอบเกยบันไดยกมีชั้นพัก ๑ ชั้นก่อนถึงพื้น แล้วต่อชานนั่งร้านชั้นบนสุดออกมาทั้งสามด้าน ด้านละ ๓๐ เซนติเมตร มีเสาไม้เล็ก ๆ ค้ำและยึดไว้กับพระแท่นทองทราย เมื่อเสร็จพิธีแล้วรื้อออก บนพื้นบัวกลุ่มพระแท่นสุวรรณเบญจดลวางใบบัวตีบุกรองพื้น มีกระบอกไม้ไผ่ทำเป็นท่อจากพื้นพระแท่นสุวรรณเบญจดลหยั่งลงไปในถ้ำ (ดุ่มเคลือบดินเผา) ซึ่งอยู่ภายในตอนกลางของชั้นเบญจดลที่เรียกว่าถ้ำพระบุพโพ ตั้งแต่งเครื่องพระอภิรุมชุมสายหักทองขวาง พุ่มดอกไม้ทองเงิน เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคและเครื่องบรมราชอิสริยาภรณ์ของไทยและต่างประเทศสำหรับพระบรมศพไว้พร้อม ด้าน

---

[๓]พระแท่นทองทรายนั้นมีขนาดใหญ่มาก เชิญขึ้นได้เฉพาะทางพระทวารด้านตะวันตกของมุขเหนือ.

แผนผังการถวายน้ำสรงพระบรมศพ

๑. พระฉาก
๒. พระแท่นประดิษฐานพระบรมศพ
๓. เครื่องทองน้อยและที่ทรงกราบราบ
๔. พระราชอาสน์
๕. พระพุทธรูปประจำพระชนมวาร เครื่องทองน้อย และพานใส่แผ่นทองคำจำหลักลายดุนปิดพระพักตร์ ซองพระศรี และพระชฎา
๖. ชาวพนักงานประโคม

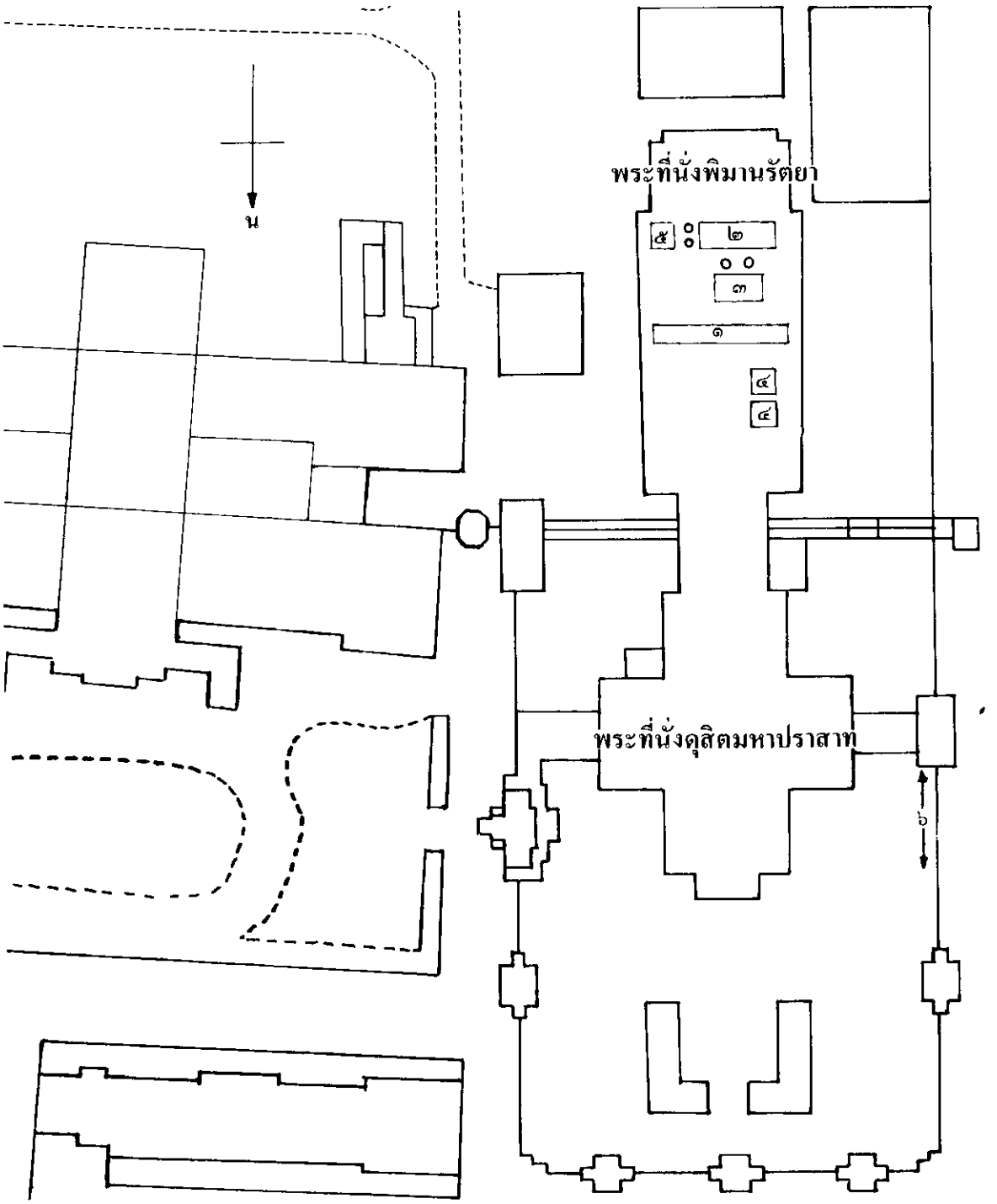

หน้าพระแท่นสุวรรณเบญจดล ทอดเครื่องราชสักการะทองคำลงยา พร้อมพระแท่นทรงกราบ สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้เบื้องขวาที่หนึ่ง และสมเด็จพระบรมราชินีนาถไว้เบื้องซ้ายอีกที่หนึ่งพร้อมด้วยเครื่องทองน้อย ตรงกลางระหว่างเครื่องราชสักการะทั้งสอง ตั้งโต๊ะทองทอดเครื่องทองน้อยสำหรับพระบรมศพทรงธรรมและตั้งพานทองสองชั้นวางพระภูษาโยงเชื่อมจากพระโกศพระบรมศพ

มุขใต้ ตั้งพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร อันเป็นพระแท่นราชบัลลังก์ประจำองค์พระมหาปราสาทมาแต่เดิม อัญเชิญพระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นประดิษฐานบนพระแท่น สี่มุมพระแท่นตั้งต้นไม้ทองเงิน ทอดเครื่องนมัสการทองทิศพานทองสองชั้น พร้อมพระแท่นทรงกราบ สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลังพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกเข้าไป ตั้งพระราชอาสน์และทอดที่ประทับสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน

มุขเหนือ ใกล้พระทวารอัฒจันทร์ขึ้นลงซ้ายขวา ตั้งแท่นมณฑลสำหรับพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมด้านละ ๑ แท่น หน้าแท่นสวดพระอภิธรรมแต่ละแท่นตั้งเครื่องบูชากระบะมุกสำหรับทรงจุดบูชา ถัดจากแท่นสวดพระอภิธรรมเข้ามาตั้งเก้าอี้เป็นสามตอน สำหรับคณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทูตานุทูต และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ที่ลานหน้ามุขพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านเหนือ ตั้งแถวกองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพพร้อมแตรวงและธงประจำกอง และที่ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันตกชิดทำแพงแก้ว เจ้าพนักงานประโคมประกอบด้วยสังข์ ๒ จ่าปี่ ๒ จ่ากลอง ๒ แตรงอน ๑๐ แตรฝรั่ง ๑๐ กลองชนะแตงลายทอง ๒๐ ตั้งแถวพร้อมอยู่

ครั้นใกล้เวลาเสด็จพระราชดำเนิน พระบรมวงศานุวงศ์ ประธานองคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เสด็จและมาเฝ้าฯ รอรับเสด็จฯ ณ บริเวณมุขกระสัน พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา

เวลา ๑๕ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี จากพระที่นั่งบรมพิมาน มายังพระที่นั่งพิมานรัตยา ทหารกองเกียรติยศที่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้วข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จเข้าในพระฉากซึ่งพระบรมศพบรรทมอยู่บนพระแท่น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย ถวายบังคมพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงรับหม้อน้ำและผอบน้ำขมิ้นน้ำพระสุคนธ์จากเจ้าพนักงานสนมพลเรือน ถวาย

สรงที่พระอุระพระบรมศพ แล้วทรงคม ขณะนั้น เจ้าพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี กลองชนะ ทหารกองเกียรติยศพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี หยุดประโคมเมื่อประดิษฐานพระโกศพระบรมศพที่พระแท่นสุวรรณเบญจดลเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับขวดพระสุคนธ์จากท้าวโสภานิเวศน์ ถวายสรงที่พระบาทพระบรมศพ แล้วทรงกราบราบที่หน้าพระแท่น เสร็จแล้ว เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่นอกพระฉาก จากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่[๔] คือ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี นายอุกฤษ มงคลนาวิน ประธานรัฐสภา นายบัญญัติ สุชีวะ ประธานศาลฎีกา และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายทหาร พลเรือน เข้าไปถวายบังคมสรงน้ำพระบรมศพที่พระบาทตามลำดับ

เมื่อเสร็จพิธีการสรงพระบรมศพแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายฉลองพระองค์ไหมไทยยกดอกลายไทยสีทองพื้นขาวดามพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมราชินี เสร็จแล้ว นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงหวีพระเกศาขึ้นครั้งหนึ่ง หวีลงครั้งหนึ่ง แล้วหวีกลับขึ้นอีกครั้งหนึ่งด้วยพระสางงาเดือน ทำด้วยไม้จันทน์ แล้วทรงหักพระสางนั้นวางไว้ในพานซึ่งเจ้าพนักงานเชิญอยู่ เสร็จแล้วเสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม จากนั้นเจ้าพนักงานภูษามาลาถวายเครื่องพระสุกำพระบรมศพให้ทรงอยู่ในลักษณะประทับนั่งคุกพระชานุทั้งสองยกขึ้นแนบเสมอพระองค์ ประนมพระหัตถ์ระหว่างพระหัตถ์ถวายช่องพระศรีทองคำลงยาบรรจุดอกบัวดูมดอก ๑ ธูปไม้ระกำ ๑ เทียนเล็ก ๑ เป็นเครื่องสักการะพระจุฬามณี แล้วเจ้าพนักงานภูษามาลาถวายแผ่นทองจำหลักลายดุนมีพระกรรณปิดที่พระพักตร์พระบรมศพ จากนั้นเจ้าพนักงานปูผ้าขาว ๓ ผืน ปูซ้อนเป็นรูปหกแฉก เชิญพระบรมศพประทับบนผ้าขาว แล้วรวบชายประชุมไว้เหนือพระเศียร ถวายสุกำด้วยด้ายดิบปล่อยชายไว้สำหรับสอดออกไปต่อกับพระภูษาโยง จากนั้น เจ้าพนักงานอัญเชิญพระบรมศพลงสู่พระโกศลองในโลหะเหล็กหล่อปิดทอง วางพระเขนยจีบหนุนรอบพระองค์กันเอียง เสร็จแล้ว นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปถวายพระชฎาสวมที่พระเศียรพระบรมศพแล้วเสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม[๕] เจ้าพนักงานปิดฝาพระโกศลองในแล้วถวายคลุมตาดทอง พร้อมที่จะเชิญไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวังกราบบังคมทูลเพื่อทรงทราบ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตำรวจหลวงเข้าถวายบังคมยกเชิญลงจากพระแท่นบรรทมลงมาตั้งที่พระลุจหนี่เยียรบับ นายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้าถวายบังคมยกเชิญพระโกศพระบรมศพ

---

[๔] เดิมการถวายน้ำสรงพระบรมศพ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายน้ำสรงแล้ว โปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระบรมวงศ์ พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เข้าไปถวายน้ำสรงแล้วต่อด้วยเสนาบดีและเจ้าพระยา ซึ่งครั้งพระบรมศพรัชกาลที่ ๘ เปลี่ยนเป็นนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา และครั้งสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เพิ่มคณะองคมนตรีเท่านั้น.

[๕] ก่อนปิดฝาพระโกศพระบรมศพ เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระชฎาออกห่อผ้าขาวเก็บไว้.

พระชฎา แผ่นทองจำหลักปิดพระพักตร์และซองพระศรี

เชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดล

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งพิมานรัตยามายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ออกมาจากพระที่นั่งพิมานรัตยาไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทโดยตำรวจหลวงนำ ผ่านทางมุขกระสันซึ่งเชื่อมระหว่างพระที่นั่งทั้งสององค์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินตาม พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตามโดยลำดับ เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน

เสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมศพ ณ โถงหน้าพระที่นั่งพิมานรัตยา

เข้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแล้ว ทรงยืนที่พระราชอาสน์ เมื่อนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเชิญพระโกศทรงพระบรมศพขึ้นเกยบันไดที่เทียบพระแท่นสุวรรณเบญจดล แล้วตำรวจหลวงเข้าเชิญขึ้นสู่พระเบญจาทองคำ แล้วลงมาถวายบังคม เจ้าพนักงานสนมพลเรือนรับเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานในบุษบกภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร แล้วลงมาถวายบังคม เจ้าพนักงานสนมพลเรือนเข้าประกอบพระลองทองใหญ่ ดอกไม้เอวพุ่ม เฟื่อง ดอกประจำยาม ที่ริมฝาพระลองยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้เทศ และตั้งแต่งเครื่องพระอภิรุมชุมสายหักทองขวาง พุ่มดอกไม้ทองเงิน เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศและเครื่องราชูปโภค ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ จากกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเครื่องแบบเต็มยศเข้าประจำที่ยืนยามถวายพระเกียรติสี่มุมพระแท่นสุวรรณเบญจดล มุมละ ๑ นาย โดยยืนมือทั้งสองประสานกันบนพานท้ายโรยปลายปากกระบอกปืนจรดพื้น ก้มหน้าในท่าสงบนิ่ง

จากนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ ทรงวางพวงมาลา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ วางพวงมาลาแทนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ตามลำดับ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตร ปี่ กลองชนะ แล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อย ถวายบังคมพระบรมศพ แล้วประทับพระราชอาสน์

จากนั้น เจ้าหน้าที่กรมการศาสนานิมนต์พระสงฆ์ พระราชาคณะ พระครูสัญญาบัตร จากวัดมหาธาตุ ๑๕ รูป วัดพระเชตุพน ๑๕ รูป วัดสุทัศนเทพวราราม ๑๒ รูป วัดบวรนิเวศวิหาร ๑๐ รูป วัดราชาธิวาส ๑๐ รูป วัดจักรวรรดิราชาวาส ๑๐ รูป วัดราชบพิธ ๗ รูป รวม ๗๔ รูป เท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์เพื่อสดับปกรณ์ โดยแบ่งขึ้นเป็น ๕ เที่ยว เที่ยวแรก ๑๔ รูป เที่ยวต่อ ๆ ไปเที่ยวละ ๑๖ รูป เมื่อพระสงฆ์ขึ้นเที่ยวแรกพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยง[๖] จากที่ประดิษฐานพระบรมศพ และนำสอดเชื่อมกับพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งบนพานพระมหากฐินข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงต่อไปที่ด้านหน้าพระสงฆ์ ๑๕ รูป เสร็จแล้ว ถวายความเคารพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรพระสงฆ์ทั้ง ๑๕ รูป พระสงฆ์สดับปกรณ์ ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา ชาวพนักงานประโคม สังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จากนั้น พระสงฆ์เที่ยวต่อไปขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์และสดับปกรณ์จนครบ ๗๔ รูป เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร แล้วเสด็จฯ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ และเสด็จฯ ผ่านแถวข้าราชการที่มาเฝ้าฯ อยู่ทางมุขเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปยังแท่นมณฑลสำหรับพระสวดพระอภิธรรม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าแท่นมณฑล โดยทรงจุดที่หน้าแท่นมณฑลด้านตะวันออกก่อน แล้วทรงจุดที่หน้าแท่นมณฑลด้านตะวันตก พระพิธีธรรมแท่นมณฑลละ ๔ รูป เริ่มสวดพระอภิธรรมโดยสวดสลับกัน เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินลงทางบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

---

[๖]พระภูษาโยงสำหรับสดับปกรณ์พระบรมศพ หรือพระศพที่ประดิษฐานในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้นแยกเป็น ๒ สาย สายหนึ่งที่ต่อเนื่องมาจากพระบรมศพ พับรองพานตั้งไว้หน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพ อีกสายหนึ่งพับรองพานพระมหากฐินตั้งไว้ตอนต้นอาสนสงฆ์ใกล้ธรรมาสน์เทศน์ การลาดพระภูษาโยงคือ สายที่เนื่องแต่พระบรมศพ เจ้าพนักงานจะคลี่ออกเพียงพอดีที่จะทอดไปยังอาสนสงฆ์ ใช้เสาบัวตั้งรองรับพระภูษาโยงไว้เป็นระยะ ๆ เสาบัวเสาสุดท้ายตั้งอยู่เกือบชิดอาสนสงฆ์ เพื่อที่จะพับพระภูษาสายที่ทอดมาจากพระบรมศพพับไว้บนเสาบัวนั้นได้ในบางโอกาส เจ้าพนักงานอีกชุดหนึ่งลาดพระภูษาโยงสายข้างธรรมาสน์เทศน์ เมื่อพระสงฆ์ขึ้นนั่งยังอาสนะเรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานจะคลี่ผ้าขาวที่จะลาดรองรับพระภูษาโยงไปตามอาสนสงฆ์ เพียงปลายแถวของพระสงฆ์ก่อน แล้วลาดพระภูษาโยงทับบนผ้าขาวที่รองรับ จากนั้นจึงสอดเชื่อมพระภูษาโยงทั้งสองสายให้ต่อเนื่องกัน เพื่อการสดับปกรณ์ต่อไป ถ้าผู้ทอดผ้ามีพระยศต่ำกว่าพระบรมศพหรือพระศพ เจ้าพนักงานภูษามาลาจะยังไม่สอดเชื่อมพระภูษาโยง ทั้งนี้เพราะถือว่าพระภูษาโยงนั้นโยงมาจากขมวดผ้าพระสุกำบนพระเตียรพระบรมศพ ในเวลาที่พระสงฆ์ขึ้นสดับปกรณ์หลายชุดเก็บเฉพาะสายที่ทอดบนอาสนสงฆ์ก่อน พับสายที่เนื่องจากพระบรมศพพักไว้บนเสาบัว เมื่อพระสงฆ์ชุดใหม่นั่งประจำที่แล้วจึงลาดแล้วสอดเชื่อมพระภูษาโยงเข้าด้วยกัน.

พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ ตามเสด็จฯไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดูกำแพงแก้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อเวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๐ นาที รถยนต์พระที่นั่งผ่านหน้าทองทหารเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี เต็มยศ ทรงสายสะพายจุลจอมเกล้า สายสร้อยจักรี ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์

ในวันเดียวกันนี้ เวลา ๑๙ นาฬิกา ๓๐ นาที สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินมาถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงทรงวางพวงมาลา และทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย และเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ จากนั้น ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบและทรงถวายความเคารพที่พระราชอาสน์เสร็จแล้ว เสด็จฯ ไปประทับพระเก้าอี้ ทรงสดับพระอภิธรรม สมควรแก่เวลาแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สวรรคต

เนื่องในการที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประชวรสวรรคตด้วยพระหทัยวาย โดยพระอาการสงบ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๐ นาที ณ พระตำหนักวังศุโขทัย และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระบรมศพถวายพระเกียรติยศตามราชประเพณี ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

รัฐบาลได้รับทราบด้วยความโทมนัสเป็นอย่างยิ่ง และได้พิจารณาเห็นว่า ในฐานะที่พระองค์ทรงมีพระเมตตาเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวไทยตลอดมา สมควรที่ข้าราชการ ประชาชนจะได้ไปถวายสักการะพระบรมศพถวายความจงรักภักดีทั่วกัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๓๐ น.-๑๖.๓๐ น. โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๒๗

อนึ่ง ในการไปถวายสักการะพระบรมศพนี้ ขอให้แต่งกายสุภาพ และไม่จำเป็นต้องไว้ทุกข์ก็ได้ ทั้งนี้เป็นไปตามพระราชดำริมิให้ประชาชนเดือดร้อน

สำนักนายกรัฐมนตรี
๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๗

ขณะเดียวกัน สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้มีหนังสือลงวันพุธที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แจ้งไปยังส่วนราชการต่าง ๆ เรื่อง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สวรรคต ความว่า

"*ด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประชวรสวรรคตด้วยพระหทัยวาย เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๕.๕๐ น. ท่านนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งให้สถานที่ราชการลดธงครึ่งเสามีกำหนด ๓ วัน ตั้งแต่วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เป็นต้นไป และให้ข้าราชการไว้ทุกข์มีกำหนด ๑๕ วัน*"

ต่อมาในวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เจ้าพนักงานได้ตั้งแต่งเครื่อง

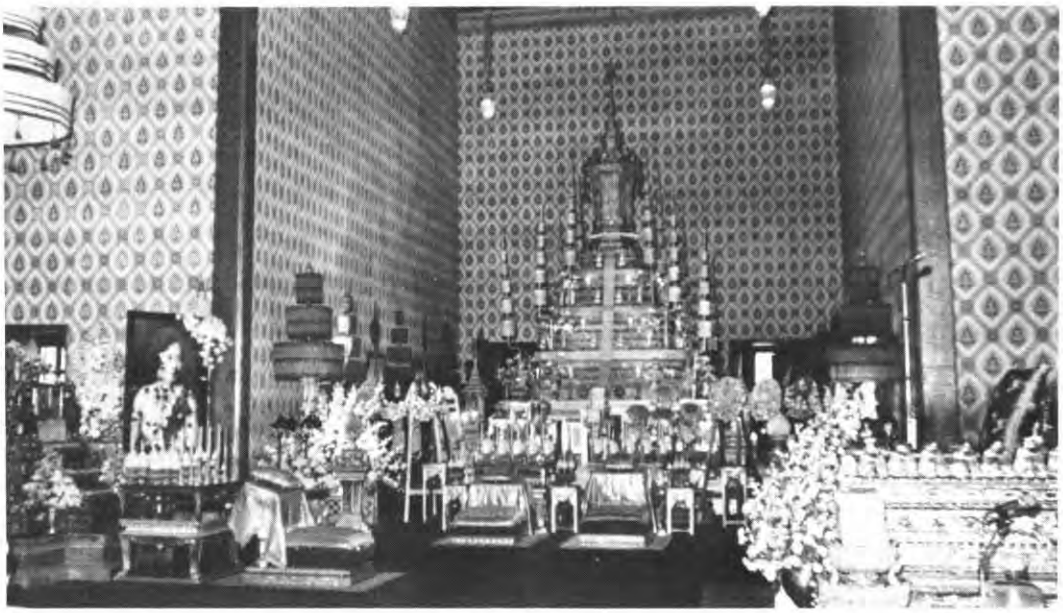

การประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ

ประกอบพระโกศพระบรมศพใหม่ โดยเปลื้องพระลองทองใหญ่ออกแล้วใช้ขี้ผึ้งยาที่ฝาพระโกศลองใน เพื่อมิให้แมลงหรือสิ่งต่าง ๆ เข้าไปได้ เสร็จแล้วจึงประกอบพระลองทองใหญ่ไว้ดังเดิม พร้อมกับถอดถอนบันไดร้านม้าที่ใช้ปฏิบัติการออก ต่อสายพระภูษาโยงเลื่อนลงมา

การประดิษฐานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบเครื่องตั้งแต่งเพื่อถวายพระเกียรติยศตามราชประเพณีดังนี้

พระโกศพระบรมศพ ประดิษฐาน ณ มุขด้านทิศตะวันตก พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร พระโกศที่ทรงพระบรมศพ คือ ชั้นในเป็นพระโกศโลหะปิดทอง ประกอบชั้นนอกด้วยพระลองทองใหญ่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นธรรมเนียมในการตกแต่งประดับพระโกศนั้นโดยปกติมีลดหลั่นกันเป็นหลายชั้นตามพระเกียรติยศพระศพ ในครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องประดับพระลองทองใหญ่ครบทุกอย่างตามโบราณราชประเพณี คือ ยอดพระลองประดับด้วยพุ่มดอกไม้เพชร ถัดลงมาที่ชั้นกระจังฝาพระลอง ประดับด้วยดอกไม้เพชร เรียกว่าดอกไม้ฝา ปากพระลองห้อยเฟื่องเพชรโดยรอบ และมีพู่เงินห้อยเป็นระยะทุกมุม เอวพระลองประดับดอกไม้เพชรโดยรอบ เรียกว่า ดอกไม้เอว

พระโกศพระบรมศพประดิษฐานอยู่เหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดลจำหลักลายดุน ประดับรัตนชาติสีขาว ตกแต่งพระแท่นเบญจดลด้วยพานพุ่มทอง พุ่มแก้ว แจกันปักดอกบัวตาดทอง ที่มุมพระแท่นทุกชั้นปักสุวรรณฉัตรปรุคันดาน[๗] ๕ ชั้น รวม ๑๒ องค์ พระแท่นสุวรรณเบญจดลนั้นตั้งอยู่

---

[๗] ฉัตรปรุ ๑๒ องค์ เชิญมาจากพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส.

แผนผังการประดิษฐานพระบรมศพ

๑. พระโกศพระบรมศพ
๒. เครื่องราชอิสริยาภรณ์
๓. เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภค
๔. พระฉายาลักษณ์
๕. พระแท่นราชบัลลังก์นพปฎลมหาเศวตฉัตร ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร
๖. พระราชอาสน์
๗. พระแท่นราชบรรจถรณ์
๘. อาสนสงฆ์
๙. แท่นมณฑลพระพิธีธรรม
๑๐. ธรรมาสน์กลีบบัว

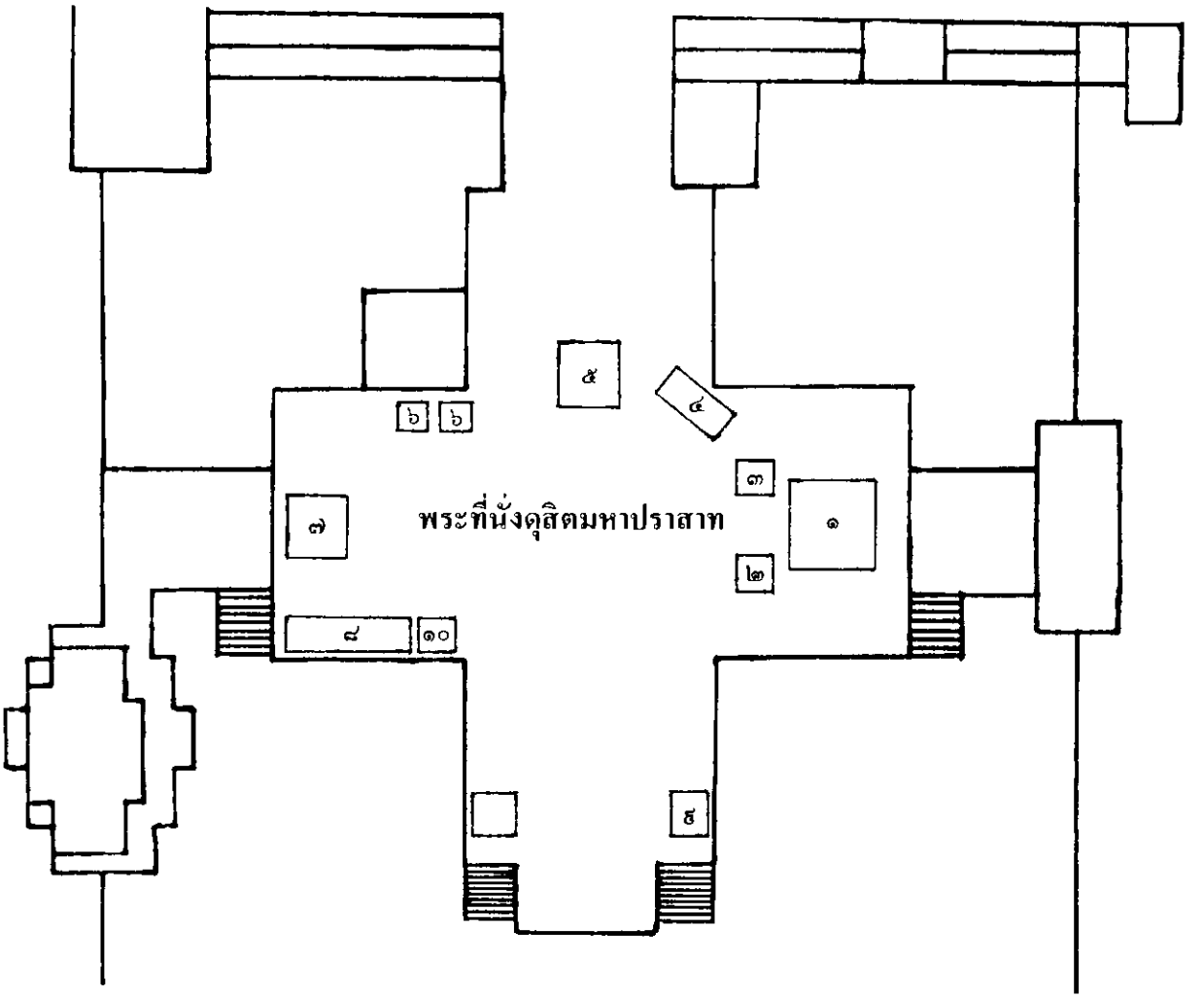

บนพระแท่นทองทรายอีกชั้นหนึ่ง โดยรอบพระแท่นทองทรายแวดล้อมด้วยเครื่องพระอภิรุมชุมสายหักทองขวางประกอบด้วยชุมสาย ๓ ชั้น ๔ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๖ องค์ ฉัตร ๗ ชั้น ๒ องค์ บังแทรก ๘ องค์ และบังพระสูรย์ ๑ องค์ โดยฉัตรชุมสาย ๔ องค์นั้นตั้งสี่มุมพระแท่นทองทราย เบื้องซ้ายและขวาของพระแท่นทองทรายตั้งฉัตร ๕ ชั้น และบังแทรกสลับเว้นระยะห่างกัน เบื้องหลังพระแท่นทองทรายตั้งฉัตร ๗ ชั้น ๒ องค์ มีบังพระสูรย์ตั้งกลาง ข้างพระแท่นทองทรายตั้งบุษบกเพลิงแต่ปรับเปลี่ยนเป็นเทียนไฟฟ้าซ้ายและขวา

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเครื่องราชอิสริยยศราชูปโภค ที่หน้าพระแท่นทองทราย ตั้งม้าหมู่ปิดทองสองหมู่ หมู่ขวาทอดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทยและต่างประเทศ พร้อมฉลองพระองค์ในเครื่องแบบนายทหารพิเศษ ซึ่งเป็นเครื่องทรงของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่

เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคที่ตั้งแต่งถวายหน้าที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ตั้งแต่งถวายหน้าที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ

๗ หมู่ซ้าย ทอดเครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคสำหรับดำแหน่งสมเด็จพระอัครมเหสี พระบรมราชินี

หมู่ขวา เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทอดถวายได้แก่

๑. เครื่องขัดติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง มหาจักรีบรมราชวงศ์ (ฝ่ายใน)

๒. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์ (ฝ่ายใน)

๓. เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า (ฝ่ายใน)

๔. เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑

๕. เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๑

๖. เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลปัจจุบัน ชั้นที่ ๑

ถัดลงมาเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทรงได้รับจากประเทศญี่ปุ่น และประเทศกรีซ พร้อมด้วยฉลองพระองค์ ๒ องค์ ห่อผ้าเยียรบับปักดิ้นเงินและทองแล่ง ตรงกลางเป็นฉลองพระองค์ชุดเครื่องแบบนายทหารพระยศพันเอก นายทหารพิเศษประจำกองพันทหารราบที่ ๑ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หมู่ซ้าย เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคที่ทอดถวายได้แก่

๑. พานพระศรีทองคำลงยา

๒. กาน้ำทองคำลงยา

๓. ขันน้ำพระสุธารส พร้อมจอกลอยทองคำลงยา

๔. หีบพระศรีทองคำลงยา พร้อมพานรอง

๕. พระสุพรรณศรีทองคำลงยา

๖. ขันสรงพระพักตร์ทองคำลงยา พร้อมคลุมปัก

๗. พระฉายทองคำลงยา

๘. พานเครื่องพระสำอาง พร้อมพระสางวงเดือน พระสางเสนียด และพระกรัณฑ์ทองคำลงยา สำหรับบรรจุเครื่องพระสำอาง

๙. ราวพระภูษาซับพระพักตร์ทองคำลงยา รูปพญานาค พร้อมผ้าซับพระพักตร์จีบริ้วพาดที่ราว ๒ ผืน

เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคหมายเลข ๑-๖ เป็นเครื่องพระราชอิสริยยศพระมเหสีที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น สำหรับพระราชทานสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ นอกนั้นเป็นเครื่องราชูปโภค สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับพระอัครมเหสี และเมื่อคราวพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยยศราชูปโภคชุดนี้แด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

พระฉายาลักษณ์ ประดิษฐาน ณ ด้านใต้ตรงมุมที่ต่อกับด้านตะวันตก เป็นพระฉายาลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งถ่ายจำลองจากพระรูปเขียนสีน้ำมัน ฝีมือช่างเขียนชาวอิตาลี ที่ประดิษฐานอยู่ที่มุขกระสันด้านตะวันตก พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นพระรูปที่แต่งพระองค์ในชุดที่ทรงเมื่อวันได้รับการสถาปนาพระราชอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรมราชินีตามขัตติยราชประเพณี ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘ เหนือกรอบพระฉายาลักษณ์มีอักษรย่อพระนามาภิไธย รพ สีชมพูตามสีวันพระราชสมภพ อยู่ภายใต้มงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัตติยนารี) กรอบพระฉายาลักษณ์ประกอบตกแต่งด้วยดอกไม้สด

(บน) พวงมาลาพระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (ซ้าย) พวงมาลาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน

เครื่องราชสักการะ ด้านหน้าที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ กั้นราชวัติทางมุมข้างเหนือและข้างใต้ ถัดออกมาตั้งฐานบัวปิดทองประดับกระจกสำหรับตั้งพุ่มตาดเงินและพุ่มตาดทอง ๒ พุ่ม ตรงกลางระหว่างราชวัติทอดเครื่องราชสักการะทองคำลงยาราชาวดี พร้อมพระแท่นทรงกราบสำหรับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ที่หนึ่ง และเครื่องสักการะลงยารองสำหรับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อีกที่หนึ่ง พร้อมด้วยเครื่องทองน้อยบนโต๊ะทอง ตรงกลางระหว่างเครื่องราชสักการะทั้งสองที่ ตั้งโต๊ะปิดทองสลักลายทอดเครื่องทองน้อยสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ถัดออกมามีพระแท่นทรงกราบพร้อมด้วยเครื่องทองน้อยทอดไว้อีกพานหนึ่ง สำหรับพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ทรงจุดเมื่อเสด็จมาถวายสักการะพระบรมศพ

พวงมาลา ที่หน้าพระแท่นประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ตั้งขาหยั่งวางพวงมาลา เบื้องขวาเป็นพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถ-

บพิตร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เบื้องซ้าย พวงมาลาของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร[๘]

สำหรับมุขด้านทิศใต้ มุขด้านทิศตะวันออก และมุขด้านทิศเหนือ รวมทั้งบริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประกอบด้วยเครื่องตั้งแต่ง ดังนี้

มุขด้านทิศใต้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นประดิษฐานบนพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร ที่มุมทั้งสี่ของพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกตั้งต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ด้านหน้าทอดเครื่องนมัสการทองทิศพานทองสองชั้นพร้อมพระแท่นทรงกราบ สำหรับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และทอดเครื่องนมัสการพร้อมพระแท่นทรงกราบสำหรับพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่[๙] ทรงจุดบูชาพระรัตนตรัยเมื่อเสด็จมาถวายสักการะพระบรมศพ ถัดจากพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ซีกตะวันตก ตั้งพระราชอาสน์บนสุจหนี่ สำหรับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร และทอดที่ประทับพระราชวงศ์ฝ่ายหน้า ซีกตะวันออก ตั้งพระราชอาสน์บนสุจหนี่ สำหรับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี และทอดที่ประทับพระราชวงศ์ฝ่ายใน

มุขด้านทิศตะวันออก ที่มุมเสาด้านใต้ ทอดพระราชอาสน์สำหรับพระบาทสมเด็จพระปรมิน-

---

[๘] ทรงวางพวงมาลาดอกไม้สด ๒ วัน คือในวันถวายน้ำสรงพระบรมศพ และในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวายพระบรมศพ หลังจากนั้นเจ้าพนักงานจะได้เปลี่ยนพวงมาลาดอกไม้สดเป็นพวงมาลาดอกไม้ประดิษฐ์รูปดอกบัวทอง ลักษณะเป็นพวงมาลากลม ไม่มียอด เหมือนกันหมดทุกพระองค์ ต่างกันที่สีพื้นและอักษรพระปรมาภิไธยย่อ พระนามาภิไธยย่อ และพระนามย่อ ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พื้นสีวันประสูติ เหลือง พระปรมาภิไธยย่อ ภปร

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พื้นสีวันประสูติ ฟ้า พระนามาภิไธยย่อ สก

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พื้นสีวันประสูติ แดง พระนามย่อ สว รูปบัวตูม

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พื้นสีวันประสูติ เหลือง พระนามย่อ มวก

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ พื้นสีวันประสูติ ม่วง พระนามย่อ สธ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามี พื้นสีวันประสูติ แสด พระนามย่อ จภว

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พื้นสีวันประสูติ ชมพู พระนามย่อ พร

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พื้นสีวันประสูติ แดง พระนามย่อ กว

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ พื้นสีวันประสูติ ม่วง พระนามย่อ ส

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พื้นสีวันประสูติ ม่วง พระนามย่อ สว รูปลี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน.

[๙] ทอดตั้งไว้ในวันที่ไม่มีการเสด็จทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตามหมายกำหนดการ.

ทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยเครื่องราชูปโภค ชิดผนังด้านใต้ ตั้งเก้าอี้สำหรับสมุหราชองครักษ์ เลขาธิการพระราชวัง ราชเลขาธิการ ข้าราชการในราชสำนักชั้นผู้ใหญ่ นางสนองพระโอษฐ์และนางพระกำนัล ที่แนวผนังด้านเหนือ ตั้งอาสนสงฆ์ยกพื้นปูลาดผ้าขาวตลอด สำหรับพระสวดพระพุทธมนต์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลและสดับปกรณ์ ที่หัวอาสนสงฆ์ตั้งธรรมาสน์กลึบบัวลายสลักปิดทองประดับกระจก สำหรับสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะขึ้นนั่งถวายพระธรรมเทศนา มีจงกลปักเทียนดูหนังสือซ้ายขวา ที่ปลายสุดของมุขตะวันออก ระหว่างพระทวาร ตั้งพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก[๑๐]มีเบญจาผ้าขาวระบายขลิบทองสามชั้น สำหรับพระเปรียญ ๔ รูป ขึ้นนั่งสวดบรรยายธรรมคาถาเมื่อสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะถวายเทศน์จบ หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ ตั้งโต๊ะสลักลายปิดทองรองรับเครื่องบูชากระบะมุก สำหรับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุด เมื่อเวลาพระพิธีธรรมจะสวดพระธรรมคาถา

มุขด้านทิศเหนือ ใกล้พระทวารอัฒจันทร์ขึ้นลงซ้ายขวา ตั้งแท่นลายสลักปิดทองประดับกระจก สองแท่น มีเบญจาผ้าขาวระบายขลิบทองสามชั้นห้อยพวงกลางแต่งด้วยพู่กลิ่นทั้งสี่มุม ปูลาดผ้าขาวมีหมอนอิง และตั้งตู้พระธรรมเป็นแท่นมณฑลสำหรับพระพิธีธรรมนั่งสวดพระอภิธรรม ซึ่งนิมนต์จากวัดที่มีชุดคณะพิธีธรรมของหลวง ๙ วัด คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสระเกศ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดระฆังโฆสิตาราม วัดประยุรวงศาวาส วัดอนงคาราม และวัดราชสิทธาราม สวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันกลางคืนมีกำหนด ๑๐๐ วัน หน้าแท่นพระสวดพระอภิธรรมทั้งสองแท่นตั้งเครื่องบูชากระบะมุก สำหรับทรงจุดบูชา ถัดจากแท่นพระสวดพระอภิธรรมเข้ามา ชิดผนังด้านตะวันออก ตั้งอาสนสงฆ์ยกพื้นปูลาดผ้าขาวตลอดสำหรับพระสวดพระพุทธมนต์ในการบำเพ็ญพระราชกุศล หน้าอาสนสงฆ์ ตั้งเก้าอี้สำหรับผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท หันหน้าเข้าสู่ที่ประทับ เก้าอี้ตั้งเป็นสามตอน คือ ตอนกลางแถวหน้าเป็นเก้าอี้สำหรับนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานสภาผู้แทนราษฎร ประธานศาลฎีกา ถัดไปข้างหลังเป็นเก้าอี้สำหรับรัฐมนตรี วุฒิสมาชิก และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตอนริมด้านตะวันออกเป็นเก้าอี้สำหรับประธานองคมนตรี องคมนตรี และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตอนริมด้านตะวันตก เป็นเก้าอี้สำหรับคณะทูตานุทูตและผู้แทนฝ่ายกงสุล

ณ บริเวณสี่มุมที่ประดิษฐานพระโกศทรงพระบรมศพ กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์กองพันต่าง ๆ จัดทหารยืนยามถวายพระเกียรติยศมุมละหนึ่งนาย โดยผลัดเปลี่ยนเป็นวัน ๆ

ลานพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท ในวันที่มีพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ที่หน้าศาลาทิมดดเป็นที่ตั้งกองทหาร

---

[๑๐]พระแท่นราชบรรจถรณ์นี้ เป็นแท่นบรรทมที่สร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เป็นผู้อำนวยการสร้าง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงสันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างครูเดียวกันกับพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ที่ปรากฏความตามพระราชพงศาวดารว่า โปรดให้ยกหนีไฟออกมาเมื่อคราวเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท.

เกียรติยศสำหรับพระบรมศพ พร้อมแตรวงประจำกอง ที่ลานด้านตะวันตกชิดกำแพงแก้วเป็นที่ตั้งพนักงานชาวประโคม สังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่กลองชนะ สำหรับประโคมย่ำยามถวายพระเกียรติยศพระบรมศพ และที่หน้าตึกสำนักราชเลขาธิการตรงกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ตั้งกองทหารเกียรติยศสำหรับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พร้อมแตรวง ธงประจำกอง นอกจากนั้นมีการตั้งปะรำระหว่างศาลาทิมดด และที่บริเวณทั้งสองข้างของศาลาทิมดดสำหรับข้าราชการทั่วไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ตามแนวกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านใน ทางทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศตะวันตก จัดขาหยั่งและราวแขวนพวงมาลาที่มีผู้นำมาถวายบังคมพระบรมศพ

อนึ่ง จากการที่รัฐบาลได้ประกาศเชิญชวนให้บรรดาข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน เข้าถวายบังคมพระบรมศพ ตั้งแต่วันพุธที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา ทำให้ประชาชนผู้จงรักภักดีทั่วทุกสารทิศต่างหลั่งไหลเข้ามาถวายบังคมพระบรมศพเป็นจำนวนมาก เวลาที่กำหนดไว้เดิมไม่เพียงพอ ทางสำนักพระราชวังจึงได้นำความกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตขยายเวลาถวายบังคมพระบรมศพออกไปอีก ดังประกาศสำนักพระราชวัง ความว่า

ประกาศสำนักพระราชวัง

เนื่องจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคต เมื่อวันอังคารที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน เข้าถวายบังคมพระบรมศพได้ตั้งแต่เวลา ๘.๓๐ น. ถึงเวลา ๒๑.๐๐ น. ทุกวัน เว้นวันมีพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล

แต่งกายสุภาพ

สำนักพระราชวัง

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๒๗

วันที่มีพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลซึ่งไม่เปิดให้ประชาชนเข้าถวายบังคมพระบรมศพมีดังนี้

๑. วันเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คือวันพุธที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

๒. วันพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน คือวันจันทร์ที่ ๒๘ และอังคารที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

๓. วันพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ คือวันจันทร์ที่ ๔ และอังคารที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

๔. วันพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วัน คือวันจันทร์ที่ ๙ และอังคารที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

๕. วันพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน คือวันอังคารที่ ๒๘ และพุธที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

๖. ทุกวันอังคารในช่วงเวลา ๑๐๐ วัน ของการเสด็จสวรรคตซึ่งราชสกุลทุกมหาสาขา คณะรัฐบาล และภาคเอกชนต่าง ๆ ได้ประกอบพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายประจำทุกสัปดาห์

นอกจากนี้ ปรากฏว่าประชาชนที่เข้าถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้ถวายเงินไว้เบื้องหน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพ เป็นจำนวนมาก โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เจ้าหน้าที่นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระบรมศพ

ทั้งนี้ โดยเจ้าหน้าที่มิได้แนะนำหรือตั้งพานรับไว้ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพานมาตั้งไว้สำหรับประชาชนที่ปรารถนาถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศล โดยมีเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเป็นผู้รวบรวมเงินที่ถวายในแต่ละวัน แล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทุกสัปดาห์ ในช่วงที่เสด็จพระราชดำเนินมาถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ที่สวดพระอภิธรรม หรือเสด็จพระราชดำเนินทรงร่วมพิธีสวดพระอภิธรรมในตอนค่ำ เพื่อจะได้นำไปบำเพ็ญพระราชกุศลถวายในการพระเมรุต่อไป พร้อมกันนี้ สำนักพระราชวังได้ติดประกาศแจ้งยอดเงินที่มีผู้ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลไว้ที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เมื่อได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวังได้ หน่วยราชการต่าง ๆ จึงได้ประกาศเชิญชวนประชาชนไปถวายบังคมพระบรมศพ อาทิ กองทัพบกได้มอบให้สถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือข่ายและสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๕ เผยแพร่ประกาศกำหนดพระราชพิธีงานพระบรมศพให้ประชาชนทราบ และเชิญชวนประชาชนไปถวายบังคมพระบรมศพ กรุงเทพมหานคร ได้จัดสร้างซุ้มถวายพระเกียรติยศ ๒ แห่ง ณ บริเวณถนนราชดำเนินด้านหน้ากรมประชาสัมพันธ์ และหน้าโรงภาพยนตร์เฉลิมไทย ซุ้มดังกล่าวประกอบด้วยพระฉายาลักษณ์ มีผ้าสีดำผูกเป็นพู่ห้อยสองข้าง ด้านล่างของพระฉายาลักษณ์มีแผ่นป้ายข้อความว่า "กรุงเทพมหานคร ขอเรียนเชิญพี่น้องประชาชนชาวไทยไปร่วมถวายสักการะพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง"

การบำเพ็ญพระราชกุศลและการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

นับแต่วันเสด็จสวรรคตเป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระพิธีธรรมนิมนต์จากวัดหลวงทั้งเก้าวัด คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสระเกศ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดระฆังโฆสิตาราม วัดประยุรวงศาวาส วัดอนงคาราม และวัดราชสิทธาราม สวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันกลางคืน โดยเริ่มสวดตั้งแต่เวลา ๖ นาฬิกา จนถึง ๒๔ นาฬิกา ทุกวัน มีกำหนด ๑๐๐ วัน โดยสับเปลี่ยนเป็นชุด ชุดละ ๘ รูป ชุดแรกจะสวดตั้งแต่ ๖ นาฬิกา ถึง ๑๘ นาฬิกา พระสงฆ์ชุดนี้จะรับพระราชทานฉันเพล ส่วนพระสงฆ์อีกชุดหนึ่งจะสวดตั้งแต่เวลา ๑๘ นาฬิกา ถึง ๒๔ นาฬิกา และจะจำวัดที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเพื่อรับพระราชทานฉันเช้า ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประเคนภัตตาหารแด่พระสงฆ์เป็นประจำทุกเช้า และเสด็จพระราชดำเนินมาทรงสดับพระอภิธรรมวันละ ๑ จบ เป็นประจำในตอนค่ำ เมื่อครบกำหนด ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ของ

การเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายตามราชประเพณีการพระบรมศพที่เคยบำเพ็ญมาแต่โบราณ นอกจากนี้ทุก ๆ วัน อังคารซึ่งตรงกับวันเสด็จสวรรคต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตเปิดโอกาสให้ราชสกุลทุกมหาสาขา หน่วยงาน คณะบุคคล องค์การ สมาคมต่าง ๆ เป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพจนถึงวันพระราชพิธีออกพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพ

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน

ครั้นเมื่อประดิษฐานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครบกำหนดสัตมวารแห่งการเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวายพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยมีหมายกำหนดการดังนี้

ที่ ๘/๒๕๒๗

หมายกำหนดการ
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวายพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ในรัชกาลที่ ๗
ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
พุทธศักราช ๒๕๒๗

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคต จะบรรจบครบ ๗ วันในวันจันทร์ที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๒๗ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานดังมีรายการต่อไปนี้

วันจันทร์ที่ ๒๘ พฤษภาคม *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงวางพวงมาลา แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยและเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง[๑๑] ปี กลองชนะ ทหารกองเกียรติยศพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบ ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะถวายพระธรรมเทศนาและสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนะ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม สมเด็จพระราชาคณะถวายศีลและถวายพระธรรมเทศนา จบ พระ ๔ รูป สวดธรรมคาถา แล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์และ

๑๑ต้นฉบับเอกสารที่เป็นหมายกำหนดการใส่มโหระทึกไว้ด้วย ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้อง ในการปฏิบัติเจ้าพนักงานก็มิได้นำมโหระทึกมาประโคม อนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุฯ จึงตัดคำว่า "มโหระทึก" ออก.

ทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุดธูปเทียนที่เตียงพระสวดพระอภิธรรม เสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันนี้ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์ สายสะพายมหาจักรีบรมราชวงศ์หรือ สายสะพายมงกุฎไทย

วันอังคารที่ ๒๕ พฤษภาคม *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยและเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อน สวดถวายพรพระ จบ ทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน เสร็จแล้ว ทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะถวายพระธรรมเทศนาและสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนะ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายศีลและถวายพระธรรมเทศนา จบ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา แล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์และทรงทอดผ้าพระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา แล้วทรงทอดผ้าพระสงฆ์อีก ๗๕ รูปเท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์.

สำนักพระราชวัง

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

ครั้นถึงวันพระราชพิธี เจ้าพนักงานเตรียมการตั้งแต่ง และตรวจแต่งเครื่องประกอบพระราชพิธี ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และบริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สำหรับเครื่องดอกไม้สดทั้งปวงที่ใช้ในการตกแต่ง เป็นดอกไม้สีขาวล้วน มีการตั้งแต่งที่เป็นการเพิ่มจากที่ได้พรรณนาไว้ข้างต้นคือ

ตั้งอาสนสงฆ์บนศาลาทิมดดหลังตะวันตก ปูลาดผ้าขาว สำหรับพระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลบนพระที่นั่งลงมารับพระราชทานฉันเพลจำนวน ๑๑ รูป

วันจันทร์ที่ ๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๖ นาฬิกา พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทูตานุทูต และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เฝ้ารับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ผู้เฝ้าฯทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๒๐ นาที พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่จะสวดพระพุทธมนต์ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ณ มุขตะวันออก ๑๐

รูป มุขเหนือ ๒๐ รูป

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๒๒ นาที ทหารกองเกียรติยศสำหรับพระบรมศพ ตั้งแถวที่บริเวณหน้าศาลาทิมคดพร้อมแตรวงประจำกอง และทหารกองเกียรติยศสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแถวที่บริเวณหน้าตึกสำนักราชเลขาธิการ ตรงกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พร้อมแตรวงและธงประจำกอง

กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพ ตั้งแถวหน้าศาลาทิมคด

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี จากพระที่นั่งบรมพิมานมายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา ทหารกองเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารกองเกียรติยศสำหรับพระบรมศพทำความเคารพ เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี เต็มยศ ทรงสายสะพายมหาจักรี สายสร้อยจักรี ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงวางพวงมาลาที่หน้าพระโกศพระบรมศพ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่ กลองชนะ เป็ง ปี่พาทย์กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อย กราบถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงยืนเฝ้าฯ ที่พระราชอาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ เสร็จแล้ว ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ และเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๔๕ นาที เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบเวลา ๑๗ นาฬิกา ๖ นาที พระสงฆ์ทั้งนั้น ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสร็จแล้ว เจ้า

แผนผังพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน

๑. พระโกศพระบรมศพ
๒. เครื่องราชอิสริยาภรณ์
๓. เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภค
๔. พระฉายาลักษณ์
๕. เครื่องราชสักการะพร้อมพระแท่นทรงกราบ
๖. เครื่องทองน้อย
๗. พระแท่นราชบัลลังก์นพปฎลมหาเศวตฉัตร
๘. เครื่องนมัสการพร้อมพระแท่นทรงกราบ
๙. พระราชอาสน์
๑๐. พระราชวงศ์ฝ่ายหน้าเฝ้าฯ
๑๑. พระราชวงศ์ฝ่ายในเฝ้าฯ
๑๒. อาสนสงฆ์
๑๓. ธรรมาสน์กลีบบัว
๑๔. พระแท่นราชบรรจถรณ์
๑๕. แท่นมณฑลพระพิธีธรรม
๑๖. ผู้มาเฝ้าฯ
๑๗. กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพพร้อมแตรวงประจำกอง
๑๘. ชาวพนักงานประโคม
๑๙. กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๒๐. ข้าราชการทั่วไปเฝ้าฯ
๒๑. ผู้ตามเสด็จฯ
๒๒. พระสงฆ์

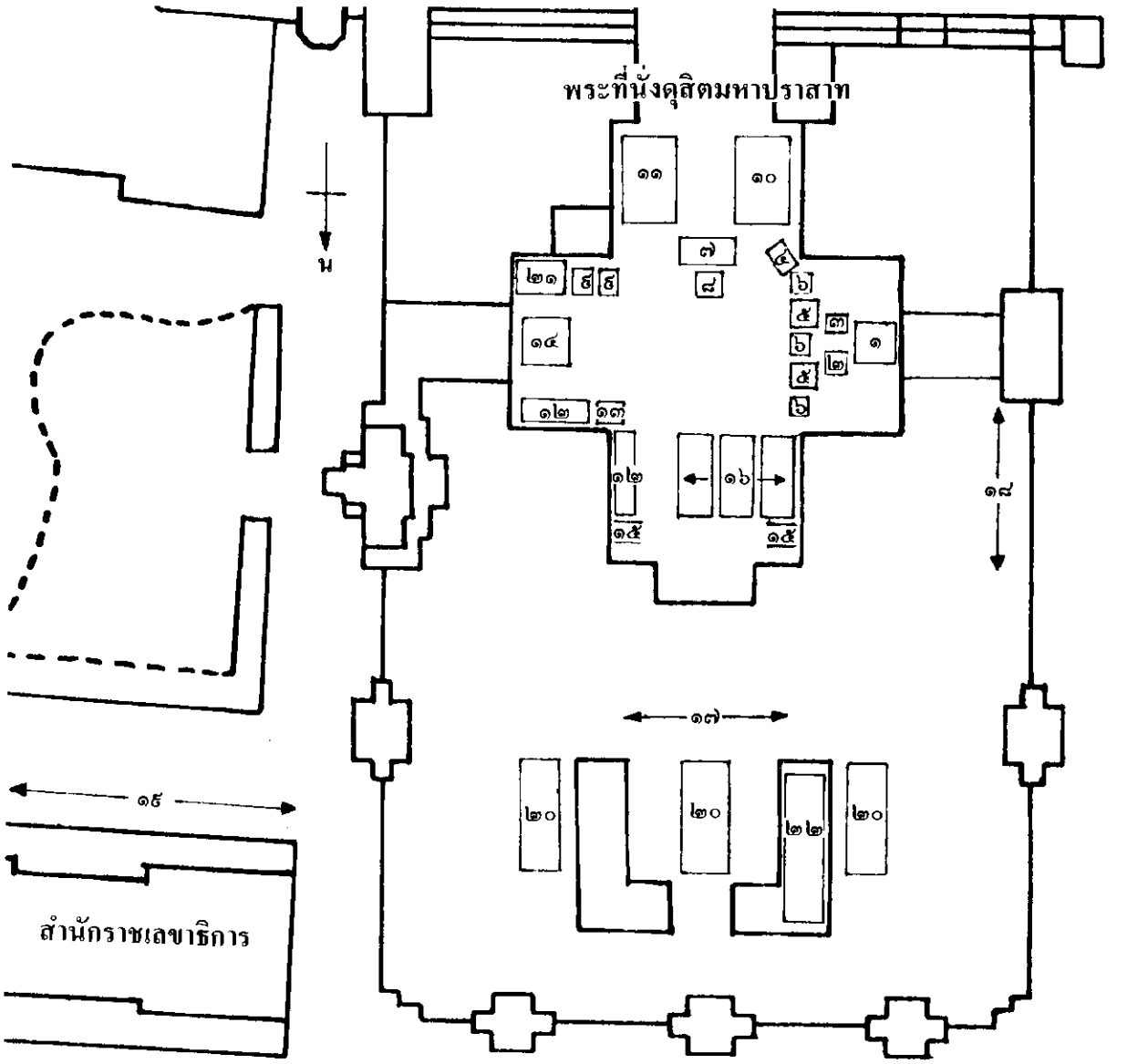

ทรงวางพวงมาลาหน้าพระโกศพระบรมศพ

พนักงานนิมนต์สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร ที่จะถวายพระธรรมเทศนา และนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ เวลา ๑๗ นาฬิกา ๑๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่ธรรมาสน์เทศน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ สมเด็จพระญาณสังวรขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม แล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับ

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปหน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร

ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานเชิญไปตั้งที่ธรรมาสน์เทศน์

พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์

พระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวายความเคารพ เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าหน้าที่

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร ถวายพระธรรมเทศนา

ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์

กรมการศาสนาอาราธนาศีล ทรงศีล สมเด็จพระญาณสังวร ถวายศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม สมเด็จพระญาณสังวร ถวายพระธรรมเทศนา อัปปมาทาทิกถา จบแล้ว สมเด็จพระญาณสังวร กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ พระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๕๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าพระแท่นมุกพระสวดธรรมคาถา แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์

พระสงฆ์ ๔ รูป สวดธรรมคาถา จบแล้ว กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายสมเด็จพระญาณสังวร เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วย ธูปเทียนพนมใส่พานมุก แจกันมุก ๑ คู่ ปักดอกบัวสีขาว กี่มุกใส่ชุดน้ำชาลายทอง ๑ ชุด พร้อมถ้วยชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาปลุก ๑ เรือน โคมไฟ ๑ ดวง เสร็จแล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ นำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรถวายสมเด็จพระญาณสังวรและพระสงฆ์ที่สวดธรรมคาถาทั้ง ๔ รูป แล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา พระสงฆ์กลับ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จบแล้ว เจ้าพนักงานนิมนต์พระพิธีธรรม ๘ รูป ขึ้นนั่งบนแท่นพระพิธีธรรมที่มุขด้านเหนือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร เสร็จแล้ว เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ แล้วทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ เสด็จฯ ผ่านแถวข้าราชการที่มาเฝ้าฯ ณ มุขเหนือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปยังแท่นพระสวดพระอภิธรรม

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชาหน้าแท่นพระสวดพระอภิธรรม

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๑๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าแท่นพระสวดพระอภิธรรม ด้านตะวันออกก่อน แล้วทรงจุดที่หน้าแท่นด้านตะวันตก เสร็จแล้ว เสด็จฯ ลงทางบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ ตามเสด็จไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดูกำแพงแก้ว ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ และเมื่อรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อนผ่าน กองทหารเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อเวลา ๑๘ นาฬิกา ๑๗ นาที

พระธรรมเทศนา
อัปปมาทาทิกถา
สมเด็จพระญาณสังวร
(เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร
ถวายในสัตมวารที่ ๑
วันจันทร์ที่ ๒๘ พฤษภาคม
พุทธศักราช ๒๕๒๗
เวลา ๑๖.๓๐ น.

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
อปฺปมาทรตา โหถ สจิตฺตมนุรกฺขถ
ทุคฺคา อุทฺธรถตฺตานํ ปงฺเก สนฺโนว กุญฺชโรติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในอัปปมาทาทิกถาฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวายพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ ตามทางพระพุทธศาสนา ด้วยทรงพระราชอนุสรณ์ถึงพระเดชพระคุณ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระองค์นั้นที่มีเป็นอันมากต่อพระบรมราชวงศ์ และต่อประเทศชาติ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ทรงเป็นพระธิดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณี ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันอังคารที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงเป็นพระเจ้าหลานเธอและทรงอยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา พระบรมราชินีนาถอย่างใกล้ชิด เพราะพระบิดาทรงเป็นพระอนุชาในสมเด็จพระบรมราชินีนาถพระองค์นั้น

เมื่อพระชนมายุ ๗ พรรษา ได้ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนราชินี พระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา โดยทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระราชทาน ณ พระที่นั่งวโรภาสพิมาน พระราชวังบางปะอิน จังหวัดอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงเป็นพระอนุชาพระองค์เล็กที่สุดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเชษฐาทุกพระองค์สิ้นพระชนม์ไปก่อน ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา จึงได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาพระวรราชชายาขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี มีพระเกียรติยศเป็นพระอัครมเหสีตามกฎหมายและพระราชประเพณี

หลังการทรงอภิเษกสมรสแล้ว ได้ทรงโดยเสด็จฯ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ซึ่งเสด็จฯ ไปรักษาพระองค์ในยุโรป เนื่องจากพระพลานามัยไม่สมบูรณ์นัก และทรงเข้าศึกษาวิชาการทหารชั้นสูงต่อในโรงเรียนฝ่ายเสนาธิการ ณ กรุงปารีส จนทรงสำเร็จเป็นทหารฝ่ายเสนาธิการ จึงเสด็จกลับประเทศสยาม

เมื่อทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชินีแล้ว ได้ทรงโดยเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมประชาชนของพระองค์ ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ทรงโดยเสด็จพระราชดำเนินไปสหรัฐอเมริกาเพื่อรักษาพระเนตรและเพื่อทรงศึกษาดูลักษณะปกครองบ้านเมืองของสหรัฐอเมริกา ซึ่งทรงสนพระราชหฤทัย เหตุด้วยทรงมีพระราชประสงค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนชาวไทย เช่นที่อารยประเทศทั้งหลายนิยมกัน แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียก่อน

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปยุโรปในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ด้วยมีพระราชประสงค์ไปทรงรับการรักษาพระเนตร สมเด็จพระบรมราชินีก็ได้ทรงโดยเสด็จพระราชดำเนินด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสละราชสมบัติในขณะประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมาอีกเลย เสด็จสวรรคตในประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ

จนถึงวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิกลับสู่ประเทศไทย ถึงกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ประทับ ณ พระราชวังศุโขทัย ทรงปฏิบัติพระราชกิจในฐานะทรงเป็นพระราชวงศ์สูงศักดิ์ในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าโดยสมควร

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีพระองค์นั้น ทรงใส่พระราชหฤทัยในทุกข์สุขของราษฎรเป็นอันมาก ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระตำหนักสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ระยะหนึ่ง ทรงทดลองปลูกพืชผลต่าง ๆ และทรงสั่งไก่พันธุ์ต่าง ๆ จากต่างประเทศมาทดลองเลี้ยง เพื่อพระราชทานความรู้แก่ราษฎรต่อไป ทั้งยังทรงพัฒนาการทอเสื่อจันทบูร ให้เป็นการช่วยการทำมาหากินของราษฎรอีกทางหนึ่งด้วย บัดนี้สวนบ้านแก้วได้เป็นวิทยาลัยครูจันทบุรี

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้พระราชทานตึกฝ่าตัดที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้นให้โรงพยาบาลจันทบุรี พระราชทานชื่อว่า "ตึกประชาธิปก" มีตราศักดิเดชน์ใน "สมเด็จเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์" เป็นตราประจำตึก พร้อมกับได้ทรงสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐานไว้ที่มุขหน้าตึกด้วย เมื่อความทราบถึงคณะรัฐบาลสมัยนั้น คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้ปรับปรุงขยายโรงพยาบาลจันทบุรีจากโรงพยาบาล ๕๐ เตียง เป็น ๑๕๐ เตียง ประกอบด้วยอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ทันสมัย ให้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาลพระปกเกล้า น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิด "ตึกประชาธิปก" และ "โรงพยาบาลพระปกเกล้า" ในวาระเดียวกัน เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ปัจจุบันโรงพยาบาลนี้ที่เริ่มด้วยตึกจากพระมหากรุณาแห่งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ขยายกิจการจนกลายเป็นโรงพยาบาลหลักและศูนย์กลางการศึกษาวิชาพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัยของภาคตะวันออก และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระมหากรุณารับโรงพยาบาลและวิทยาลัยพยาบาลนี้ไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นมา

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงตั้งทุนเพื่อโรงพยาบาลนี้เป็น "ทุนประชาธิปก" ในด้านวิทยาลัยพยาบาลเมื่อมีการดำริตั้งเงินทุนสำหรับให้นักเรียนพยาบาลขอยืมใช้เพื่อการศึกษา ก็ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ชื่อว่า "ทุนประชาธิปก บรมราชานุสรณ์" และได้พระราชทานพระราชทรัพย์เพิ่มเติมตลอดมาทุกปีที่เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จวิชาพยาบาล ได้พระราชทานรางวัลแก่นักศึกษาที่เรียนดีแต่ขาดแคลน ไม่จำกัดสาขาวิชา แต่ทรงวางเงื่อนไขว่าผู้ได้รับทุนจะต้องกลับไปทำงานพัฒนาท้องถิ่นของตน เป็นพระราชประสงค์สำคัญที่จะกระจายคนไปช่วยพัฒนาชนบท

อนึ่ง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงสร้างพระธรรมาธิปกบพิตร เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖ ถวายไว้ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระบรมราชานุสรณ์การทรงพระผนวชแห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จออกทรงพระผนวชเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๐ อนุวัติตามที่พระมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปถวายไว้เป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งการทรงพระผนวช

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงมีพระอาการประชวรด้วยโรคความดันโลหิตสูงและเส้นโลหิตในสมองตีบ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ พระชนมายุ ๗๑ ต้องทรงอยู่ภายใต้การดูแลของแพทย์ตลอดมา สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร-

เจ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งคณะแพทย์ขึ้นดูแลพระอาการ จนเมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ทรงมีพระชนมายุ ๗๕ พรรษา ๕ เดือน กับ ๑ วัน ก็สวรรคตด้วยพระราชหฤทัยวาย เมื่อ เวลา ๑๕.๕๐ นาฬิกา ณ ที่ประทับพระราชวังศุโขทัย มีพระบรมมหาราชโองการให้ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันสวรรคตเป็นต้นไป

ในวันนี้ เสด็จสวรรคตครบ ๗ วัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน เสด็จพระราชดำเนินมาประทับพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสดับพระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ และแสดงพระธรรมเทศนา

พระพุทธภาษิตที่รับพระราชทานยกเป็นบทอุเทศ แปลความว่า "ท่านทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท จงตามรักษาจิตของตน จงถอนตนขึ้นจากหล่ม เหมือนกุญชรที่ตกหล่มถอนตนขึ้นจากหล่ม ฉะนั้น"

"จงยินดีในความไม่ประมาท" หมายถึงจงยินดีระวังไม่ให้เกิดความประมาทพร้อมทั้ง ทางกาย ทางวาจา ทางใจ คือจงยินดีที่จะทำด้วยความไม่ประมาท จงยินดีที่จะพูดด้วยความไม่ประมาท จงยินดีที่จะคิดด้วยความไม่ประมาท ผู้ยินดีทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดแสดงว่าทำด้วยความเต็มใจ ทำด้วยความตั้งใจจริง ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ ไม่ใช่ทำอย่างเสียไม่ได้ ไม่ใช่ทำอย่างฝืนใจ ผลของสิ่งที่ตั้งใจทำจริง ตั้งใจจริงทำ กับสักแต่ว่าทำ ทำอย่างเสียไม่ได้ ย่อมเป็นผลที่สำเร็จเรียบร้อยงดงามแตกต่างกันเป็นธรรมดา พระพุทธภาษิตข้างต้นชี้ให้ยินดีให้ตั้งใจจริงที่จะระวังไม่ให้เกิดความประมาท พร้อมทั้ง ทางกาย ทางวาจา ทางใจ จะทำสิ่งใด จะพูดอันใด จะคิดเรื่องใดให้ตั้งใจจริง ระวังให้เป็นการทำ การพูด การคิดที่ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น การทำ การพูด การคิด ที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นเกิดจากความประมาท เกิดจากผู้ประมาททำ ประมาทพูด ประมาทคิด จักไม่เกิดจากความไม่ประมาท จักไม่เกิดแต่ผู้ยินดีในความไม่ประมาท

ความประมาทก็ตาม ความไม่ประมาทก็ตาม มีจุดเริ่มต้น มีมูลมาจากจิต จากใจเพราะใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ ความประมาทเป็นเหตุแห่งความเบียดเบียน คือเป็นเหตุให้เกิดความเบียดเบียนทั้ง ทางกาย ทางวาจา ซึ่งเกิดจากใจ ความประมาทจึงเป็นธรรมกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี เพราะนิวรณ์ซึ่งเป็นธรรมกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีนั้น เกิดจากความประมาท ความประมาทไม่ตามรักษาจิตของตนเป็นเหตุให้นิวรณ์เกิด แม้มีความไม่ประมาท ตามรักษาจิตของตน นิวรณ์เครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีย่อมเกิดไม่ได้ แม้พิจารณาพึงเห็นได้ดังนี้

กามฉันท ความรักใคร่พอใจในอารมณ์ที่ชอบใจทั้งหลาย มีกามฉันทในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในธรรมารมณ์ นี้เป็นนิวรณ์เป็นเครื่องกั้นความดีจากจิต เมื่อรักใคร่พอใจในรูปก็ตาม ในเสียงก็ตาม ในกลิ่นก็ตาม ในรสก็ตาม ในโผฏฐัพพะก็ตาม ในธรรมารมณ์ก็ตาม ความเย็นความสงบ อันเป็นความดี ก็จักถูกกั้นไปจากจิต ความเร่าร้อนวุ่นวาย ความปรารถนาแม้ไม่ถูกไม่ชอบจักเกิดขึ้น เป็นความไม่ดี ที่จักเข้าสู่จิตแทนความดีที่จักถูกกั้นไว้ กามฉันทดังกล่าวทุกประการเกิดขึ้นได้เพราะไม่ตามรักษาจิตของตน เพราะประมาท เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้กลิ่น ได้รับโผฏฐัพพะ ได้ธรรมารมณ์ ก็ประมาท ปล่อยจิตให้ยินดี

พอใจรักใคร่ไปตามความชอบ ความพอใจทั้งหลาย แม้ไม่ประมาทตามรักษาจิตของตนไว้ ไม่ยอมปล่อยให้ยินดีพอใจรักใคร่ไปตามความชอบ ความพอใจทั้งหลาย ใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นคุณและโทษ ความยินดีพอใจรักใคร่แม้จะต้องเกิดบ้างตามวิสัยผู้ยังเป็นปุถุชน แต่เมื่อประกอบด้วยความไม่ประมาท ประกอบด้วยการตามรักษาจิต ก็จักเป็นความยินดีพอใจในขอบเขต ไม่ถึงกับเป็นความไม่ถูกไม่ชอบ คือเมื่อเป็นสิ่งไม่ควรมีควรได้ ความไม่ประมาทตามรักษาจิตอยู่ก็จักยับยั้งหยุดกามฉันทในสิ่งไม่ถูก ไม่ชอบ ไม่ควรมี ไม่ควรได้ นั้นเสียได้ เมื่อหยุดกามฉันทไว้ได้ที่จิต หยุดจิตไม่ให้เกิดกามฉันทนั้น ก็จักกั้นความไม่ดีไม่ให้เข้าสู่จิตพร้อมกับที่กั้นนิวรณ์ไม่ให้เกิดหรือเกิดเพียงในขอบเขตที่ไม่ผิดไม่ชอบ โทษของนิวรณ์ก็จักไม่รุนแรงเสมอกับที่เกิดจนเกินขอบเขต จนเป็นความรักใคร่พอใจปรารถนาต้องการในสิ่งที่ผิดที่ไม่ชอบที่ไม่ควร

พยาบาท ความผูกใจเจ็บคิดแก้แค้น เป็นนิวรณ์อีกข้อหนึ่ง นิวรณ์ข้อนี้เห็นได้ชัดกว่าข้อกามฉันท ว่าเป็นเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีที่หนักหนา หนักกว่าข้อกามฉันท ความพยาบาทเป็นความร้อนอย่างยิ่ง คุกรุ่น ใจปราศจากความสงบความเย็นคือปราศจากความดี ความพยาบาทมีอยู่ในใจตราบใด ตราบนั้นความดีไม่มีอยู่ในใจ จึงกล่าวว่า นิวรณ์เป็นเครื่องกั้นใจไม่ให้บรรลุถึงความดี พยาบาทเกิดขึ้นดำรงอยู่เพราะความประมาทไม่ตามรักษาจิตตน ถ้าไม่ประมาทตามรักษาจิตไม่ให้ความพยาบาทเข้าครอบครอง ความพยาบาทก็จะเกิดไม่ได้ ใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาใจตนเองให้เห็นว่าเมื่อมีความผูกใจเจ็บนั้นร้อนเย็นอย่างไร เป็นสุขเป็นทุกข์อย่างไร ควรหรือที่จะปล่อยใจให้ตกอยู่ใต้ความพยาบาท การใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาเช่นนี้เป็นการไม่ประมาท เป็นการยับยั้งทำความพยาบาทให้หยุดหรือให้บรรเทาลง เท่ากับเป็นการทำลายเครื่องกั้นกิเลสให้ลดน้อยลง มากน้อยเพียงไรตามกำลังของสติ ของปัญญาของความไม่ประมาท ความพยาบาทนั้นแม้เพียงคุกรุ่นสุมใจอยู่ไม่ระเบิดออกเป็นการกระทำก็ยังดี แต่ปกติเมื่อใจพยาบาทก็ต้องปรากฏออกเป็นการกระทำคำพูดด้วย เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อนต่อเนื่องกัน เป็นการกั้นความดีไม่ให้เข้าถึงใจ เป็นการยังใจให้คิดไม่ดี ให้เป็นใจที่ไม่ดี ให้พ้นจากความดี ให้ทำไม่ดีได้ต่าง ๆ ตามอำนาจความพยาบาท

ถีนมิทธะ ความมืดจิตหดหู่ง่วงซึมเคลิบเคลิ้ม ไม่แจ่มใสด้วยปัญญา เป็นนิวรณ์อีกข้อหนึ่ง เพราะเป็นเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี เมื่อถีนมิทธะเกิด จะคิดอะไรก็ไม่แจ่มใส ไม่เกิดความรู้ความเข้าใจโดยควร ถีนมิทธะไม่ใช่ความง่วงนอนตามปกติธรรมดาที่ทุกคนมีเมื่อถึงเวลาร่างกายต้องพักผ่อน ถีนมิทธะเป็นความซึมเซ่อ เป็นความขาดสติ มีสติอยู่ตราบใด ตราบนั้นถีนมิทธะจักเกิดไม่ได้ เมื่อเผลอสติ ถีนมิทธะจึงจักเกิดได้ เผลอสติกับประมาทใกล้จะเป็นอันเดียวกัน หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นความเกี่ยวข้องกัน เกี่ยวเนื่องกัน เกี่ยวพันกัน ขณะมีความไม่ประมาท ระวังตัวอยู่ ระวังใจอยู่ สติจะไม่เผลอ เพราะจะต้องอาศัยสตินั่นเองเป็นเครื่องระวังตัวระวังใจ ต้องอาศัยสตินั่นเองเป็นเครื่องยังให้ความไม่ประมาทเป็นไปได้ ถีนมิทธะเป็นนิวรณ์ข้อสำคัญ เพราะเป็นการขาดทั้งสติและขาดทั้งปัญญา หรืออ่อนทั้งสติอ่อนทั้งปัญญา ผู้อ่อนสติอ่อนปัญญาจะคิดจะพูดจะทำอะไรย่อมไม่เกิดผลดีที่เป็นความถูกต้อง ในการปฏิบัติธรรม ถีนมิทธะจึงเป็นศัตรูสำคัญ ในการปฏิบัติทั่ว ๆ ไปเพื่อความถูกความชอบถีนมิทธะก็เป็นศัตรูเช่นกัน เมื่อประมาทไม่ใช้สติตามรักษาจิตให้แจ่มใส ปัญญามืดมัว จะเห็นความถูกความชอบเพื่อดำเนินไปให้ถูกให้ชอบย่อมยาก ท่านจึงสอนให้ยินดีในความไม่ประมาท ให้ตามรักษาจิตของตน

อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ เป็นนิวรณ์อีกข้อหนึ่ง ที่เกิดจากความประมาท ขาด

สติ จึงไม่อาจควบคุมใจให้หยุดวุ่นวายฟุ้งซ่านได้ อันความฟุ้งซ่านนั้น ไม่ใช่ว่าจะต้องเป็นการฟุ้งซ่านไปในเรื่องไม่ดี ความไม่ดีเท่านั้น ที่จะเป็นโทษ ความฟุ้งซ่านไปในเรื่องดีความดีก็เป็นโทษเช่นเดียวกัน พึงพิจารณาให้เห็นดังนี้ เมื่อจะทำความดี แม้ใจฟุ้งไปมากมาย ความดีอย่างนั้นก็จะทำ ความดีอย่างนี้ก็จะทำ ความดีอย่างโน้นก็จะทำ ฟุ้งไปถึงรายละเอียดของการจะทำละเอียดลออมากมาย จนวุ่นวายไม่ได้เรื่องที่แน่นอนสักเรื่องเดียว เช่นนี้ก็เป็นการกั้นไม่ให้ได้ทำดีจริงจัง ความฟุ้งซ่านนี้แม้มากไปก็อาจถึงทำให้เห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดีได้ อาจทำให้สติไม่สมบูรณ์ได้ ดังนั้นจึงพึงไม่ประมาทตามรักษาจิตของตน ให้เห็นความฟุ้งซ่าน ให้หยุดความฟุ้งซ่านให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นความฟุ้งซ่านไปในทางดีหรือไม่ดี ก็สมควรจะต้องใช้สติยินดีในความไม่ประมาทตามรักษาใจของตนให้พ้นจากอำนาจของนิวรณ์ข้อนี้ ไม่พึงถือเป็นเรื่องเล็ก เพราะถ้าเป็นเรื่องไม่สำคัญแล้ว ก็คงจะไม่ทรงยกขึ้นเป็นหนึ่งในธรรมเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี

วิจิกิจฉา ความลังเลเคลือบแคลงสงสัย เป็นโทษสำคัญเช่นกัน จึงทรงจัดเป็นนิวรณ์อีกข้อหนึ่งที่จะกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีได้ ขอรับพระราชทานยกตัวอย่างความมีวิจิกิจฉาในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ผู้ที่มีความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจในความที่ทรงตรัสรู้ ย่อมไม่มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธเจ้า เมื่อศรัทธาไม่ตั้งมั่น ก็ย่อมไม่เข้มแข็ง ไม่เอาจริงเอาจังที่จะปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน แต่จะคิดยกหาเหตุผลของตนขึ้นขัดแย้ง และแม้จะเป็นเหตุผลที่ไม่ถูกต้อง ก็ยึดถือว่าถูกต้อง และปฏิบัติไปตามชอบใจตน ไม่ปฏิบัติตามที่ทรงชี้แจงแสดงสั่งสอนไว้อย่างชัดเจนถูกต้องตามที่ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เอง นี้เป็นโทษที่เกิดจากวิจิกิจฉาใหญ่ยิ่ง คือวิจิกิจฉาในพระพุทธเจ้า ส่วนผู้ไม่มีวิจิกิจฉาในพระพุทธเจ้าเชื่อในความตรัสรู้ เชื่อตามที่ทรงสั่งสอน แม้ว่าสติปัญญาบารมียังไม่สมบูรณ์เพียงพอ ก็ยังสามารถจะปฏิบัติดำเนินไปในหนทางที่ดีงาม อันจะนำไปสู่ผลที่ดีงามได้เป็นลำดับไป ไม่ถูกกั้นเสียด้วยนิวรณ์ คือวิจิกิจฉา จิตจึงอาจบรรลุความดีได้ ความเคลือบแคลงสงสัยในเรื่องอื่นสิ่งอื่นที่ไม่ควรเคลือบแคลงสงสัย ก็มีโทษทั่วกัน เช่นเคลือบแคลงสงสัยในบุญบารมีของตน ว่าไม่เพียงพอ เช่นไม่เพียงพอที่จะปฏิบัติธรรมให้ได้บรรลุความดีตามขั้นตอน เช่น มรรคผลนิพพาน แล้วก็เกิดความท้อแท้ไม่ปฏิบัติ ผลที่ได้รับก็จักต้องเป็นความไม่ได้บรรลุความดีที่จักบรรลุได้ด้วยการปฏิบัติ วิจิกิจฉาในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ว่าจะจริงตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หรือไม่ ทำดีได้ดีจริงหรือทำชั่วได้ชั่วจริงหรือ วิจิกิจฉานี้เป็นเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง สติและปัญญาจะทำลายนิวรณ์นี้ได้ ใช้สติใช้ปัญญาพินิจพิจารณาอย่าได้ประมาท จะเห็นตามความเป็นจริงจากที่ได้ปรากฏขึ้นแล้วเป็นอันมาก การทำความดีหรือการทำความชั่วก็ตาม แม้เร้นลับเพียงไรในขณะที่ทำ ผู้ทำก็หาหนีพ้นผลของการกระทำของตนนั้นไม่ จักต้องได้รับผลตรงตามเหตุที่เห็นในปัจจุบันทันที ก็คือผลในใจ ทำดีจะสบายใจทันที ทำชั่วจะทุกข์ใจทันที ส่วนผลภายนอก อันเป็นเรื่องของวัตถุเป็นต้น ก็จักได้รับผลตามมาเช่นกัน อาจจะช้าอาจจะเร็วตามกำลังของกรรมที่กระทำแต่ที่จะไม่เกิดเป็นผลนั้นไม่มี เหมือนผลไม้บนต้น ต้องร่วงจากต้นไม่วันใดก็วันหนึ่งฉะนั้น ฉะนั้นจึงพึงยินดีในความไม่ประมาท ตามรักษาใจให้พ้นจากวิจิกิจฉา ให้มีสติปัญญาเห็นถูกเห็นชอบ ไม่ลังเลที่จะเชื่อในผู้ควรเชื่อ ในสิ่งที่ควรเชื่อไม่ลังเลในสิ่งที่ควรทำ คือทำเมื่อควรทำ ไม่ลังเลในสิ่งที่ไม่ควรทำ คือไม่ทำเมื่อไม่ควรทำ จึงพึงเห็นได้ด้วยว่าต้องอาศัยสติอาศัยปัญญาเป็นกำลังสำคัญที่จะตัดสินความถูกความชอบให้ถูกต้อง

อันสติและปัญญาของปุถุชนนั้น ต้องเป็นที่ยอมรับว่ามีโอกาสบกพร่องพลั้งพลาด จึงต้อง

พยายามตามรักษา ผิดพลาดอย่างไรต้องแก้ไข ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า "จะถอนตนขึ้นจากหล่ม เหมือนกุญชรที่ตกหล่มถอนตนขึ้นจากหล่มฉะนั้น" ช้างที่ตกหล่มไม่ยอมติดตายอยู่ในหล่มดำเนินวิธีที่จะพาตนให้หลุดพ้นจากหล่ม ย่อมทำสำเร็จ ไม่เคยมีปรากฏว่าช้างเชือกใดติดหล่มพยายามแล้วจะติดอยู่จนตาย ทุกคนมีหล่มที่ตกอยู่ติดอยู่ต่าง ๆ กัน หล่มลึกบ้างตื้นบ้างเท่านั้น คือความแตกต่าง ผู้ซึ่งยังเป็นปุถุชนยังเป็นผู้มีกิเลส แม้จะเป็นกัลยาณปุถุชนก็อยู่ในระหว่างที่ต้องถอนตนให้ขึ้นจากหล่มทั้งนั้น สำหรับทางโลกที่เป็นธรรมธรรมดา ผู้ยังคิดไม่ดี พูดไม่ดี ทำไม่ดี เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่ามากน้อยหนักเบา ถือว่าเป็นการตกอยู่ในหล่ม พึงแก้ไขการคิดพูดทำเช่นนั้น การแก้ไขนั้นคือการถอนตนขึ้นจากหล่มตามพระพุทธภาษิตที่รับพระราชทานยกไว้เป็นบทอุเทศ การยินดีในความไม่ประมาท ตามรักษาจิตตน ก็คือการถอนตนขึ้นจากหล่ม เช่น กุญชรที่ตกหล่มถอนตนขึ้นจากหล่มฉะนั้น

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทรงบำเพ็ญถวาย จงเป็นผลสัมฤทธิ์เป็นพระวิบากสุขสมบัติแด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี สมตามพระราชปณิธานโดยฐานนิยม

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูป จะรับพระราชทานสวดคาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนอัปปมาทธรรมสืบต่อไป

รับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนา ในอัปปมาทาทิกถา ยุติลง เอวก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

วันอังคารที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๕ นาที พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เฝ้าฯ รับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์แต่วันก่อน ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มุขตะวันออก ๑๐ รูป มุขเหนือ ๙ รูป และที่อาสนสงฆ์บริเวณศาลาทิมดดหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๑๑ รูป

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จากพระที่นั่งบรมพิมานไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี ครึ่งยศ ประดับตาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเครื่องแบบนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ครึ่งยศ ฉลองพระองค์สีขาว พระ

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยและเครื่องราชสักการะ กราบถวายบังคมพระบรมศพ

สนับเพลาสักหลาดสีดำ มีแถบสีแดงข้างละ๒ แถบ พร้อมสายคันชีพ ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ไว้ทุกข์

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯไปทรงยืนเฝ้าที่พระราชอาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จฯ

พระสงฆ์สวดถวายพรพระ

ทรงประเคนภัตตาหารถวายสมเด็จพระราชาคณะประธานสงฆ์

ประทับพระราชอาสน์ จากนั้นพระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์แต่วันก่อนสวดถวายพรพระจบแล้ว

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๔๗ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนภัตตาหารถวายสมเด็จพระราชาคณะผู้เป็นประธานสงฆ์ แล้วประทับพระเก้าอี้ ณ ที่นั้น เพื่อทรงปฏิบัติพระสงฆ์ขณะรับพระราชทานฉัน สำรับภัตตาหารนอกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระราชวงศ์ประเคนและปฏิบัติพระสงฆ์รูปต่อไปตามลำดับ

พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา

ภัตตาหารที่จัดถวายพระสงฆ์ในวันนี้ ของคาว ประกอบด้วย ข้าวสวย ผัดปลาแห้ง-สับปะรด ปลาดุกทอด เต้าเจี้ยวหลน-ผักสด ผัดมักกะโรนี แกงมัสมั่นเนื้อ ต้มยำกุ้งใส่เห็ด ของหวานประกอบด้วย เม็ดขนุน วุ้นกรอบ จาวตาลเชื่อม สังขยาส้มลอยแก้ว เงาะ ขนุน

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๔๐ นาที พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม เจ้าพนักงานถอนสำรับและภาชนะเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ นำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกับบนพานพระมหากฐินเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรแล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูปสดับปกรณ์ จบ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่ทั้งสองผืน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ลงจากพระที่นั่งทางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่-พาทย์

จากนั้น เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ๙ รูป ซึ่งนั่งอยู่ ณ อาสนสงฆ์ด้านมุขเหนือ มานั่งยังอาสนสงฆ์ด้านมุขตะวันออก เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๙ รูปสดับปกรณ์ จบ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิม พระสงฆ์ทั้งนั้นถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ลงจากพระที่นั่งทางบันไดมุขตะวันออก

จากนั้น เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์อีก ๑๑ รูป ซึ่งรับพระราชทานฉันที่ศาลาทิมคด หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ด้านมุขตะวันออกบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๑ รูปสดับปกรณ์ จบ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม พระสงฆ์ลงจากพระที่นั่งทางบันไดมุขตะวันออก

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๓ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๗) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระราชาคณะผู้ที่จะถวายพระธรรมเทศนา และนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปที่จะสวดพระธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม

พระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๙)
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ถวายพระธรรมเทศนา

ทรงหลั่งทักษิโณทก

สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่ธรรมาสน์เทศน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ พระพุทธิวงศมุนีขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวายความเคารพ เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาอาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงศีล พระพุทธิวงศมุนีถวายศีล จบ เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม พระพุทธิวงศมุนีถวายพระธรรมเทศนา สัจจาทิกถา จบแล้ว พระพุทธิวงศมุนี กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ จากนั้น พระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกพระสวดธรรมคาถา แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ ๔ รูปสวดธรรมคาถา จบแล้ว กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายพระพุทธิวงศมุนี เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วย ธูปเทียน พนมใส่พานมุก แจกันมุก ๑ คู่ ปักดอกบัวลีขาว กี่มุก ใส่ชุดน้ำชาลายทอง ๑ ชุด พร้อมถ้วยชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาปลุก ๑ เรือน โคมไฟ

ทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์

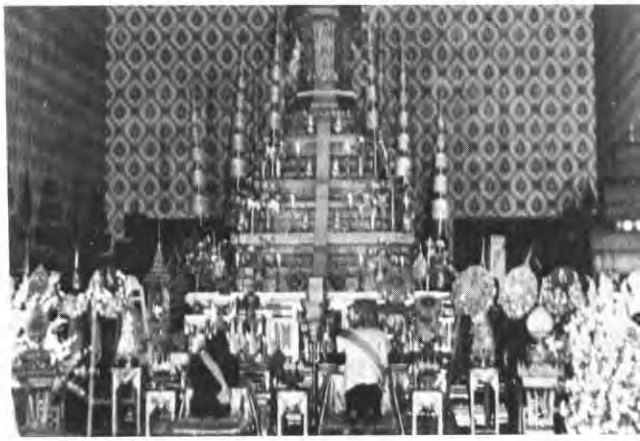

ทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ

๑ ดวง เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์สดับปกรณ์ จบ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เมื่อเวลา ๑๒ นาฬิกา ๕๕ นาที ชาวพนักงานประโคมสังข์แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จบแล้ว

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๕๗ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะสดับปกรณ์เท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ โดยแบ่งขึ้นเป็น ๕ เที่ยว เที่ยวแรก ๑๕ รูป เที่ยวต่อ ๆ ไป เที่ยวละ ๑๖ รูป เมื่อพระสงฆ์เที่ยวแรกขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อนแต่ยังไม่เชิญปลายทั้งสองสอดเชื่อมเข้าด้วยกัน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกราบถวายความเคารพ เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว ทรงคลานเข่ากลับมาที่หน้าที่ประทับ ทรงกราบพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร อีกครั้งหนึ่ง แล้วเสด็จฯ ประทับพระเก้าอี้ที่เดิม จากนั้นเจ้าพนักงานเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสาย สอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐินข้างธรรมาสน์เทศน์ พระสงฆ์สดับปกรณ์ จบแล้ว เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงสายที่ลาดบนอาสนสงฆ์เข้าที่เดิม แล้วถอดปลายพระภูษาโยงสายที่เนื่องจากพระบรมศพออกมิให้ต่อกัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระสงฆ์ทั้ง ๑๕ รูป ลงจากอาสนสงฆ์และออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เสร็จ

แล้ว พระสงฆ์เที่ยวต่อ ๆ ไป ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร โดยทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับเที่ยวแรก เมื่อพระสงฆ์สดับปกรณ์จนครบ ๗๙ รูปแล้ว เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิมทั้งหมด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงทางบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดู่กำแพงแก้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน

พระธรรมเทศนา
สัจจาทิกถา
พระพุทธิวงศมุนี
(สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๗)
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
ถวายในสัตมวารที่ ๑
วันอังคาร ที่ ๒๕ พฤษภาคม
พุทธศักราช ๒๕๒๗
เวลา ๑๒.๑๕ น.
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม บำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
สจฺจํ ทโม ฐิติ จาโค ส เว เปจฺจ น โสจตีติฯ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในสัจจาทิกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระสติปัญญาบารมี โดยสมควรแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทานอันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บำเพ็ญ เพื่อทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลถวายสนองพระคุณูปการในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ซึ่งได้เสด็จสวรรคตบรรจบครบ ๙ วัน ด้วยอำนาจพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมและอปจายนธรรมเป็นพลวเหตุ ด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ นั้น เมื่อกล่าวโดยฐานเป็นพระญาติ ก็ทรงดำรงตำแหน่งแห่งที่เป็นพระปิตุจฉาเจ้า เมื่อกล่าวโดยฐานเป็นผู้ใหญ่ในพระบรมราชวงศ์ ก็ทรงเป็นพระเชฏฐาปจายินีที่สมควรได้รับความเคารพนอบน้อมเป็นอันดี เมื่อกล่าวถึงความเป็นผู้ที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ประเทศชาติ พระศาสนาและองค์พระมหากษัตริย์แล้ว ก็ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นอันมากจนยากที่จะนำมาพรรณนาให้สิ้นสุดได้ เมื่อกล่าวโดยฐานที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณแก่อาณาประชาชนแล้วก็มีเป็นนานัปการ เช่นได้ทรงเสริมสร้างโรงพยาบาลที่จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เป็นสำคัญ สรุปพระคุณสมบัติในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ แล้ว ก็คงสรุปได้ในพระคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ชาตวุฑฒะ วยวุฑฒะ และคุณวุฑฒะ

ชาตวุฑฒะนั้น โดยฐานที่พระองค์ทรงอุบัติมาในพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ และพระเจ้า

วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณี และได้ทรงเป็นพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ วยวุฑฒะนั้น โดยฐานที่พระองค์ได้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษามาจนบรรจบเข้าวัย ๘๐ พรรษา ได้ชื่อว่าได้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัยแล้ว ในส่วนแห่งคุณวุฑฒะนั้น ถึงแม้จักไม่กล่าวถึงก็ปรากฏเป็นอันดีอยู่แล้ว เพราะพระองค์นั้นทรงพระเจริญด้วยพระคุณธรรมสัมมาปฏิบัติเป็นอเนกประการ เช่น ทรงประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ทรงปฏิบัติชอบยิ่ง ทรงประพฤติตามธรรมในหลายสิ่งหลายประการ โดยเฉพาะในการเปลี่ยนแปลงสถานะและภาวการณ์นั้น ๆ ที่พระองค์ได้ประสบพบในช่วงแห่งพระชนมชีพนั้น ๆ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ นั้น นอกจากจะได้ทรงพระเจริญด้วยพระคุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนั้นแล้ว พระองค์ยังทรงมีพระเมตตาเป็นวิหารธรรม อันจะพึงเห็นได้ในการที่พระองค์ทรงพระเจริญด้วยพระชนมพรรษา เพราะว่าบุคคลผู้มีเมตตาเป็นธรรมเครื่องอยู่นั้น โดยนัยหนึ่งท่านว่าเป็นเหตุให้เจริญอายุ เพราะบุคคลผู้มีคุณธรรมคือเมตตานั้น เป็นผู้มีความหวังดี หวังเพื่อความดีแก่บุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับตนหรือแม่ไม่เกี่ยวข้องกับตน แต่เป็นผู้ควรแก่ความหวังดีที่จะให้เขาได้รับความดีเป็นที่ตั้งนั้น บุคคลนั้น คือผู้มี เมตตาธรรมย่อมเป็นผู้มีน้ำใจใสบริสุทธิ์มีมิตรจิต มีไมตรีต่อบุคคลทั่วไป ถึงแม้จะมีใครมาประพฤติล่วงเกินด้วยประการใด ๆ อาศัยเมตตาธรรมเป็นที่ตั้งจึงไม่ถือโทษโกรธเคืองบุคคลผู้เช่นนั้น แต่กลับมีความสงสารที่เขาประพฤติผิดธรรมไปเช่นนั้น และบุคคลผู้มีเมตตาธรรมเป็นเครื่องอยู่นั้น ย่อมเป็นผู้มีผิวหน้าแจ่มใสยิ้มอยู่เสมอ ท่านผู้รู้จึงกล่าวว่าเป็นผู้มีเมตตามหานิยมอยู่ในตน เป็นผลให้เป็นผู้มีบุคคลอื่นยกย่องนับถือเคารพโดยทั่วไป

แต่ถึงอย่างนั้น เมตตาธรรมนั้น บุคคลผู้ใช้จำเป็นต้องใช้ให้ถูกทางและเหมาะแก่บุคคลนั้น ๆ เพราะวิสัยแห่งสามัญชนนั้น ย่อมเป็นผู้ที่ไม่รู้จักประมาณตน หากจะเมตตาให้เสมอไปแล้ว บางครั้งอาจจะล่วงล้ำก้ำเกินไปในทางที่ไม่สมควรและเหมาะสมได้ เหตุนั้นในพรหมวิหารธรรม สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงจัดอุเบกขาธรรมเข้าไว้ด้วย เพื่อต้องการให้บุคคลผู้จะใช้เมตตากรุณาและมุทิตา วางใจเป็นกลางเข้าไว้ก่อน ก่อนที่จะแผ่เมตตากรุณาและมุทิตาออกไป เพื่อให้เหมาะสมแก่บุคคลนั้น ๆ เป็นสำคัญ แต่ถ้าจะให้เป็นไปเพื่อความไม่ต้องเศร้าโศกเสียใจในภายหลังแล้ว ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามคุณธรรม ๔ ประการ คือ ความจริงใจ ความที่รู้จักปราบหรือข่มใจ ในเมื่อประสบกับอารมณ์ทั้งที่ชอบใจและที่ไม่ชอบใจ ความรู้จักหยุดใจ คือรู้จักยั้งความคิดไว้ด้วยอาศัยความอดกลั้นหรืออดทนไว้ และความสามารถเสียสละและรู้จักให้อภัยได้ในที่สุด เพราะบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญว่า เป็นผู้ไม่เศร้าโศกในเมื่อต้องละจากไป ดังนัยแห่งพระพุทธภาษิต ๒ บาทคาถาที่ได้รับพระราชทานนำมาเป็นอุเทศบทนั้น คือ

"สจฺจํ ทโม ธิติ จาโค ส เว เปจฺจ น โสจติ"

แปลโดยใจความว่า บุคคลผู้มีคุณธรรม คือ ความจริง ความข่มใจ ความหยุดใจ และความเสียสละ เมื่อละจากไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ดังนี้

จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาโดยประสงค์พอเป็นนิทัศนอุทาหรณ์ ข้อต้นในพระพุทธภาษิตนี้ เรียกว่า สัจจะ โดยตรงหมายถึงความจริงที่มีอยู่ในใจ แต่โดยทั่วไปสัจจะนั้น หมายถึงสภาพที่เป็นจริง หรือสภาพที่มีความเป็นจริงอยู่ หรือสภาพที่ทรงความเป็นจริงไว้ ในทางกระทำและความประพฤติ ถ้าเป็นทางกาย หมายถึงกระทำ

ไปตามความเป็นจริงนั้น ๆ ได้แก่กรณียกิจอันใด มีความหมายให้กระทำไปอย่างไร ก็กระทำไปอย่างนั้น เช่น ความชั่วมีความหมายให้ละ ก็กระทำละความชั่วนั้น ความดีมีความหมายให้บำเพ็ญ ก็กระทำบำเพ็ญให้เป็นไปตามนั้น ทางวาจามีความหมายให้พูดอย่างไร ก็พูดไปอย่างนั้น เช่นคำไม่จริง คำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด คำเหลวไหลไร้สาระ มีความหมายให้งดเว้น ก็งดเว้นไม่พูดคำอย่างนั้น คำจริง คำอ่อนหวาน คำชักชวนให้เกิดสามัคคี และคำที่เป็นสาระประโยชน์ มีความหมายให้พูด ก็พูดไปตามนั้น ทางใจ มีความจริงใจอย่างไร ก็คิดไปตามความเป็นจริงอย่างนั้นให้ได้ประโยชน์เพราะความจริงนั้น มีอยู่ ๒ ประการ คือ ความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม กับความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ถ้าบุคคลไม่ระวังและข่มใจไว้ ย่อมจักเป็นเหตุให้ผิดพลาดได้ง่าย

เหตุนั้น ในประการที่ ๒ ความข่มใจ ในที่นี้เรียกว่า ทมะ ทมะนั้นคือความข่มใจไว้ หรือความปราบปรามใจไว้ได้ในเมื่อประสบกับอารมณ์ทั้งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ เช่นในคราวที่ได้ลาภได้ยศ ได้รับคำสรรเสริญและได้รับความสุขกายสบายใจก็ต้องข่มใจไว้ เพื่อไม่ให้หลงใหลไปตามอารมณ์นั้น ๆ หรือในคราวที่เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา และได้รับความทุกข์เดือดร้อนจนทนไม่ได้ ก็ให้ข่มใจไว้เพื่อไม่ให้เศร้าโศกเสียใจจนเกินสมควรไป ความข่มใจที่จะให้เป็นไปดี ต้องอาศัยมีสติระลึกได้และสัมปชัญญะรู้สึกตัวเข้าไปกำกับอยู่ด้วย คือคอยระวังและคิดให้รอบคอบแก่เหตุและผลอยู่เสมอ จึงจะสามารถข่มใจไว้ได้ แต่ถึงอย่างนั้น บางครั้งจำต้องอาศัยความหยุดใจ คือหยุดความคิดไว้ก่อน

ความหยุดใจคิดนั้น ในประการที่ ๓ เรียกว่า ฐิติ หมายถึงความหยุดใจไว้ได้ แต่ในที่อื่นหมายถึงขันติ ความรู้จักอดกลั้นและอดทนเข้าไว้ เพราะบางครั้งสติสัมปชัญญะมาไม่ทัน ก็จำเป็นต้องหยุดใจคือหยุดความคิดเข้าไว้ก่อน หรืออดกลั้นและอดทนเข้าไว้ก่อน เพราะการที่จะข่มใจไว้ได้ หรือการที่จะอดกลั้นหรืออดทนได้นั้น ประการสำคัญต้องมีสติและสัมปชัญญะคอยกำกับอยู่เสมอ เพราะถ้าผลอเมื่อไร ความประมาทย่อมเกิดขึ้นเมื่อนั้น สติสัมปชัญญะนั้นคือความไม่ประมาท เป็นเครื่องกันหรือเป็นเครื่องกั้นความผิดพลาดไว้ได้ ดังได้รับ พระราชทานถวายวิสัชนามาแล้วว่า ความจริงนั้น มีทั้งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม มีทั้งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม บุคคลถ้ามีเพียงความข่มใจหรือปราบปรามใจ ย่อมจักเป็นไปได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่ถ้ามีสติระลึกได้ มีสัมปชัญญะรู้ตัวอยู่ ว่าอะไรไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม อะไรเป็นประโยชน์และเป็นธรรม เมื่อระลึกได้และรู้ตัวอยู่อย่างนั้นแล้ว ย่อมสามารถละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรมเสียได้ และสามารถบำเพ็ญอยู่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม หรือ ขันติ ความรู้จักอดกลั้นหรือรู้จักอดทน หรือ ฐิติ ความหยุดใจ คือหยุดใจคิดได้ เช่นก่อนจะทำ จะพูด จะคิด ระลึกได้ว่าจะทำ จะพูด จะคิดเรื่องอะไร และรู้ตัวด้วยว่าสิ่งที่จะทำคำที่จะพูด และอารมณ์ที่จะคิดนั้น เป็นไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม หรือเป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม เมื่อระลึกได้และรู้ตัวอยู่อย่างนี้แล้ว ย่อมละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม บำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม เมื่อประพฤติปฏิบัติได้เช่นนี้ ย่อมจักไม่มีความผิดพลาด หรือถ้าหากจะมีก็จักมีน้อยเป็นธรรมดา

แต่ถ้าจะล้างใจให้สะอาดแล้ว ต้องอาศัยความเสียสละเป็นประการที่สำคัญ ความเสียสละในที่นี้เป็นประการที่ ๔ เรียกว่า จาคะ ได้แก่การเสียสละวัตถุสิ่งของหรืออะไรก็ตามที่ตนมีอยู่ออกไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เช่น ข้าวน้ำหรือโภชนาหารอย่างอื่น ๆ หรือแม้ความรู้นั้น ๆ ที่ตนมีอยู่ สละออก

ไปเพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลนั้น ๆ ผู้มีความต้องการในสิ่งเหล่านั้น ในที่อื่นเรียกว่า ทาน คือการเฉลี่ยแบ่งปันวัตถุสิ่งของที่ตนมีอยู่แก่บุคคลผู้สมควรได้รับการแบ่งปันนั้น ๆ จาคะ นั้นในหลักธรรมบางประการ หมายถึงการเสียสละสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความจริงใจหรือต่อความเป็นจริง เช่นเสียสละวัตถุสิ่งของอันเป็นข้าศึกต่อความไม่โลภ เสียสละความเห็นแก่ตัวหรือความน้อยใจอันเป็นข้าศึกต่อความไม่โกรธ เสียสละความเข้ากับตนเห็นตนเป็นสำคัญอันเป็นข้าศึกต่อความหลง รวมความว่า ความรู้จักเสียสละในทุกสิ่งทุกอย่าง อันจักเป็นเหตุก่อให้เกิดความโลภ หรือความรู้จักให้อภัยในสิ่งที่บุคคลอื่นมาล่วงเกินด้วยจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม เพื่อกันไม่ให้เกิดความโกรธ และความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง เพื่อกันไม่ให้เกิดความหลง เพราะความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น เมื่อเกิดขึ้นในใจของบุคคลใด ทำให้บุคคลนั้นมีจิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใสแล้วย่อมเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ และความเดือดร้อนนานาประการ เหตุนั้นความรู้จักเสียสละและรู้จักให้อภัยจึงเป็นประการที่สำคัญยิ่ง บุคคลผู้มีคุณธรรม คือ ความจริงใจ ความรู้จักข่มใจ ความรู้จักหยุดใจคือความรู้จักยั้งใจคิดให้รอบคอบชอบแก่เหตุและผล ความรู้จักอดกลั้นและอดทน และความรู้จักเสียสละและรู้จักให้อภัยได้ ย่อมจักได้รับผลคือความสุขกายและสบายใจด้วยประการทั้งปวงและในที่ทุกสถาน เหตุนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า "ส เว เปจฺจ น โสจติ" บุคคลนั้นแลเมื่อละไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศกด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สมควรได้รับความยกย่องสรรเสริญว่า ทรงเป็นผู้มั่นอยู่ด้วยคุณธรรม นอกจากวุฑฒธรรมทั้ง ๓ ประการนั้นแล้ว สมควรแก่ความเป็นผู้ทรงคุณธรรมมีเมตตาธรรม สัจธรรม ทมธรรม จิตหรือขันติธรรม และจาคธรรม โดยสมควรแก่ธรรมานุธรรมปฏิบัตินั้น ๆ ทุกประการ เหตุนั้น พระองค์จึงไม่ทรงเศร้าโศกเสียพระทัยมีพระชนมพรรษาเข้าสู่ปัจฉิมวัยเป็นอันมาก หากพระองค์ไม่ทรงตั้งอยู่ในคุณธรรมมีเมตตาธรรมและสัจธรรมเป็นต้นแล้ว พระองค์จักทรงเศร้าโศกเสียพระทัยเป็นอันมากในเมื่อพระองค์ได้ทรงประสบสถานภาพนั้น ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อพระองค์ไม่ทรงเศร้าโศกเสียพระทัยในโลกนี้ พระองค์ทรงละโลกนี้ไปแล้ว ก็จักไม่ทรงเศร้าโศกเสียพระทัยเป็นแน่แท้ สมดังพระพุทธภาษิตสรรเสริญนั้นทุกประการ

พระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์พร้อมด้วยพระบรมราชวงศ์ ได้ทรงบำเพ็ญมาตั้งแต่ต้นจนได้เสด็จฯ มาทรงบำเพ็ญให้เป็นไปในสัตมวารวันนี้ เป็นพระราชกุศลทักษิณานุปทานอันตั้งอยู่ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขส่งเสริมพระราชบารมีธรรม ที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้วนั้น ๆ โดยสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพที่เสด็จอุบัตินั้น ๆ สมดังพระราชปณิธานปรารภทรงบำเพ็ญแล้วนั้นทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์จตุรวรรคจักได้รับพระราชทานสวดพระคาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญพิธี โดยสมควรแก่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ณ กาลบัดนี้

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในสัจจาทิกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระสติปัญญาบารมี มีนัยดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา เอวก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

การบำเพ็ญพระราชกุศล และบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพประจำสัปดาห์

นอกไปจากการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบรมศพ ทุก ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ตามโบราณราชประเพณี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ราชสกุลทุกมหาสาขา หน่วยงาน คณะบุคคล องค์การ สมาคมต่าง ๆ ร่วมเป็นเจ้าภาพในการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในทุกวันอังคารของสัปดาห์ซึ่งตรงกับวันสวรรคต ทั้งนี้ เริ่มแต่สัปดาห์หลังจากวันพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน แล้ว ดังกำหนดการต่อไปนี้

กำหนดการบำเพ็ญพระราชกุศลประจำสัปดาห์
ถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

สัปดาห์ที่ ๒	วันจันทร์ ที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ วันอังคาร ที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗	พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายเป็นการส่วนพระองค์
สัปดาห์ที่ ๓	วันอังคาร ที่ ๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล สวัสดิวัตน์
สัปดาห์ที่ ๔	วันอังคาร ที่ ๑๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๐ นาที	สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพ็ชรรัตนราชสุดา
สัปดาห์ที่ ๕	วันอังคาร ที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	หม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ บริพัตร และน้องๆ
สัปดาห์ที่ ๖	วันอังคาร ที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล มหิดล
สัปดาห์ที่ ๗ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน	วันจันทร์ ที่ ๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที สวดมนต์เย็น วันอังคาร ที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที ถวายภัตตาหารเพล	

ครบ ๕๐ วัน	เวลา ๑๔ นาฬิกา คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย ฯลฯ นำพิธีกงเต๊ก	
สัปดาห์ ที่ ๘	วันอังคาร ที่ ๑๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล เทวกุล
สัปดาห์ ที่ ๙	วันอังคาร ที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล บริพัตร
สัปดาห์ ที่ ๑๐	วันอังคาร ที่ ๓๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมาชิกในราชสกุล มหาสาขารัชกาลที่ ๕
สัปดาห์ ที่ ๑๑	วันอังคาร ที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมาชิกในราชสกุล มหาสาขารัชกาลที่ ๔
สัปดาห์ ที่ ๑๒	วันอังคาร ที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล คัคณางค์
สัปดาห์ ที่ ๑๓	วันอังคาร ที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล จุฑาธุช
สัปดาห์ ที่ ๑๔ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน	วันอังคาร ที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที สวดมนต์เย็น วันพุธ ที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที ถวายภัตตาหารเพล	
ครบ ๑๐๐ วัน	วันเสาร์ ที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที	สมเด็จพระสังฆราชและคณะพุทธบริษัท
สัปดาห์ ที่ ๑๕	วันอังคาร ที่ ๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	นางพระกำนัลในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ และข้าราชบริพารวังศุโขทัย
สัปดาห์ ที่ ๑๖	วันอังคาร ที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	คณะองคมนตรี
สัปดาห์ ที่ ๑๗	วันอังคาร ที่ ๑๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล สนิทวงศ์
สัปดาห์ ที่ ๑๘	วันอังคาร ที่ ๒๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ข้าราชบริพารในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

สัปดาห์ที่ ๑๙	วันอังคาร ที่ ๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา และสมาชิกราชสกุล ณ อยุธยา
สัปดาห์ที่ ๒๐	วันอังคาร ที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สโมสรไลออนส์ กรุงเทพ
สัปดาห์ที่ ๒๑	วันอังคาร ที่ ๑๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สกุล ทองเจือ
สัปดาห์ที่ ๒๒	วันอังคาร ที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล เกษมศรี
สัปดาห์ที่ ๒๓	วันอังคาร ที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	รัฐสภา
สัปดาห์ที่ ๒๔	วันอังคาร ที่ ๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สภากาชาดไทย
สัปดาห์ที่ ๒๕	วันอังคาร ที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	บริษัทอาคเนย์ประกันภัย จำกัด
สัปดาห์ที่ ๒๖	วันอังคาร ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด
สัปดาห์ที่ ๒๗	วันอังคาร ที่ ๒๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมาคมส่งเสริมการศึกษาในถิ่นกันดาร ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
	วันอาทิตย์ ที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ชาวไทยเชื้อสายรามัญ
สัปดาห์ที่ ๒๘	วันอังคาร ที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	บริษัทการบินไทย จำกัด
สัปดาห์ที่ ๒๙	วันอังคาร ที่ ๑๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	โรงเรียนราชินี ฯลฯ
สัปดาห์ที่ ๓๐	วันอังคาร ที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	วังศุโขทัย
สัปดาห์ที่ ๓๑	วันอังคาร ที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมาชิกในราชสกุลมหาสาขารัชกาลที่ ๓
สัปดาห์ที่ ๓๒	วันอังคาร ที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ (วันขึ้นปีใหม่)	งด

สัปดาห์ที่ ๓๓	วันอังคาร ที่ ๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์
สัปดาห์ที่ ๓๔	วันอังคาร ที่ ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ราชสกุล หัสดินทร
สัปดาห์ที่ ๓๕	วันอังคาร ที่ ๒๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	บริษัทสยามกลการ จำกัด
สัปดาห์ที่ ๓๖	วันอังคาร ที่ ๒๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	ทายาท หม่อมเจ้าโสภณภราไดย สวัสดิวัตน์
สัปดาห์ที่ ๓๗	วันอังคาร ที่ ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	วิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
สัปดาห์ที่ ๓๘	วันอังคาร ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	วชิรพยาบาล
สัปดาห์ที่ ๓๙	วันอังคาร ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมาคมอุตสาหกรรมไทย
สัปดาห์ที่ ๔๐	วันอังคาร ที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	บุตรพระสุโขทัยธรรมราชา
สัปดาห์ที่ ๔๑	วันอังคาร ที่ ๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สมาคมศึกษาสัมพันธ์
	วันพุธ ที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที	คณะสงฆ์วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร
สัปดาห์ที่ ๔๒	วันอังคาร ที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	คณะสงฆ์วัดเสด็จ จังหวัดปทุมธานี
	วันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที	คณะสงฆ์วัดราชผาติการาม
สัปดาห์ที่ ๔๓	วันอังคาร ที่ ๑๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา คณะสงฆ์อนัมนิกาย ทำพิธีกงเต็กถวาย	คณะสงฆ์อนัมนิกาย
สัปดาห์ที่ ๔๔	วันอังคาร ที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	สยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์
สัปดาห์ที่ ๔๕	วันอังคาร ที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา	มูลนิธิอาสาบรรเทาสาธารณภัย กองบังคับการตำรวจตระเวนชายแดน

การบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพประจำสัปดาห์ทุก ๆ วันอังคารดังกล่าว มีรายละเอียดโดยย่อ ดังนี้

เวลา ๑๐ นาฬิกา พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ ฉันภัตตาหาร สดับปกรณ์

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๓๐ นาที พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

โดยมีประมาณการค่าใช้จ่าย ดังนี้

๑. ค่าผ้าไตรถวายพระเทศน์ ๑ ไตร เงิน ๖๕๐ บาท

๒. ค่าผ้าไตรถวายพระสวดพระพุทธมนต์ ๔ ไตร เงิน ๒,๗๐๐ บาท

๓. ค่าเครื่องกัณฑ์เทศน์ ๑ เครื่อง เงิน ๒,๐๐๐ บาท

๔. ค่าภัตตาหารคาวหวานถวายพระสงฆ์ ๑๐ รูป เงิน ๒,๕๐๐ บาท

๕. ค่าผ้าไตรถวายพระสวดพระอภิธรรม ๘ รูป เงิน ๒,๔๐๐ บาท

๖. ค่าน้ำร้อน น้ำเย็น ถวายพระสงฆ์และเลี้ยงทั่วไป เงิน ๔๐๐ บาท

รวมเป็นเงิน ๑๑,๑๕๐ บาท (หนึ่งหมื่นหนึ่งพันหนึ่งร้อยห้าสิบบาทถ้วน)

หมายเหตุ เงินถวายพระสวดพระพุทธมนต์ ถวายพระเทศน์ ถวายพระสวดพระอภิธรรม แล้วแต่เจ้าภาพ

สำหรับการบำเพ็ญกุศลในวันอื่นที่มิใช่วันอังคาร โดยเจ้าภาพเป็นพระสงฆ์นั้น เปลี่ยนเป็นกระทำพิธีในเวลาเย็น มี ๓ ครั้ง ดังนี้

วันเสาร์ที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (วาสน์ วาสนโน ป.ธ. ๔) และคณะ ทรงบำเพ็ญพระกุศล โดยเริ่มพิธีตั้งแต่เวลา ๑๘ นาฬิกา มีพิธีโดยย่อ คือ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดมาติกา แล้วสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ทรงทอดผ้า พระสงฆ์สดับปกรณ์

วันพุธที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ คณะสงฆ์วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร

วันพฤหัสบดีที่ ๑๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ คณะสงฆ์วัดราชผาติการาม

ทั้งสองวันนี้เริ่มพิธีตั้งแต่เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที มีพิธีโดยย่อ คือ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ แล้วมีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระสงฆ์ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

การบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ เป็นการส่วนพระองค์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ดังหมายรับสั่งต่อไปนี้

หมายรับสั่งที่ ต้นหมาย สำนักพระราชวัง

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

ในรัชกาลที่ ๗ เป็นการส่วนพระองค์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

วันจันทร์ ที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๒๗ *เวลา ๑๖.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม*

วันอังคาร ที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๒๗ *เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉันพระสงฆ์อีก ๗๕ รูปสดับปกรณ์ เป็นเสร็จการแต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์*

ครั้นถึงวันพระราชพิธี เจ้าพนักงานเตรียมการตั้งแต่ง และตรวจแต่งเครื่องประกอบพระราชพิธี ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และบริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเหมือนเช่นวันเสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานครบ ๗ วัน

วันจันทร์ที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๑๕ นาที พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รอรับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๒๑ นาที พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่จะสวดพระพุทธมนต์ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ณ มุขตะวันออก โดยมีสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นประธาน

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี และพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร จากพระที่นั่งบรมพิมานมายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประดูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๑ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อย กราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่ กลองชนะ เปิง ปี่พาทย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงยืนเฝ้าฯที่พระราชอาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๔๐ นาที เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบเมื่อเวลา ๑๗ นาฬิกา พระสงฆ์ทั้งนั้น ถวายอติเรก ถวายพระพรลา ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เจ้าพนักงานนิมนต์สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺโม ป.ธ. ๙) วัดโสมนัสวรวิหาร สมเด็จพระราชาคณะผู้ที่จะถวายพระ

ธรรมเทศนา และนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปที่จะสวดพระธรรมคาถา ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่ธรรมาสน์เทศน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ สมเด็จพระวันรัตขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม จากนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย ที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรมผู้เฒ่าฯ ยืนถวายความเคารพ เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๑๐ นาที เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงศีล สมเด็จพระวันรัตถวายศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม สมเด็จพระวันรัตถวายพระธรรมเทศนา ปญฺญาทิกถา จบแล้ว สมเด็จพระวันรัตกลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ พระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๗ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุก ที่หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกพระสวดธรรมคาถา แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ ๔ รูปสวดธรรมคาถา จบแล้ว กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายสมเด็จพระวันรัต เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วย ธูปเทียน พนม แจกันหินอ่อนปักดอกไม้ ๑ คู่ ถ้ำชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาแขวน ๑ เรือน พัดลม ๑ เครื่อง เสร็จแล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ นำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๕ รูปสดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เมื่อเวลา ๑๗ นาฬิกา ๕๔ นาที ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จากนั้นเจ้าพนักงานนิมนต์พระพิธีธรรม ๘ รูป ขึ้นนั่งบนแท่นพระพิธีธรรมมุขเหนือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฏลมหาเศวตฉัตร แล้ว แล้วเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ และเสด็จฯ ผ่านทางข้าราชการเฝ้าฯ ณ มุขเหนือ **พระที่นั่ง**ดุสิตมหาปราสาท ไปยังแท่นพระสวดพระอภิธรรม

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าพระแท่นมณฑล พระสวดพระอภิธรรม

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๕๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าแท่นพระสวดพระอภิธรรมด้านตะวันออกก่อน แล้วทรงจุดที่แท่นด้านตะวันตก เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินลงทางบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประตูกำแพงแก้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อเวลา ๑๗ นาฬิกา ๕๗ นาที

พระธรรมเทศนา
ปณฺณาทิกถา
สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตฺตธมฺโม ป.ธ. ๙)
วัดโสมนัสวรวิหาร
ถวายในสัตมวารที่ ๒

วันจันทร์ ที่ ๔ มิถุนายน
พุทธศักราช ๒๕๒๗
เวลา ๑๗.๓๐ น.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ปณฺณาวนฺตํ ตถาวาทึ สีเลสุ ลุสมาหิตํ
เจโตสมถมนุยุตฺตํ ตำ เว วิญญู ปสสเรติ

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในปัญญาทิกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลราศีทักษิณานุปทานกิจ ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทั้งสองพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญอุทิศถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ในทุติยสัตมวารเป็นการส่วนพระองค์ ด้วยพระราชอัธยาศัยประกอบไปด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาคุณ ที่เป็นไปในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระองค์นั้น ซึ่งเป็นกุลเชษฐ์ในบรมราชจักรีวงศ์และทรงมีพระคุณูปการในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์มาโดยลำดับ แม้ในครั้งเสด็จประทับอยู่ต่างประเทศและเสด็จนิวัติมาประทับในประเทศไทยแล้ว ก็ดำรงพระองค์เป็นราชครุฐานียบุคคลตลอดมา แม้สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชหฤทัยไม่เหินห่างว่างเว้น ในอันที่ทรงระลึกถึงพระคุณูปการ และทรงห่วงใยในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เป็นอย่างยิ่งตลอดมา ทรงถือเป็นพระราชภาระประจำสำคัญ ไม่ทรงละเลย จนกระทั่งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระองค์

นั้น เสด็จสวรรคต ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเรื่องพระบรมศพ ประกอบด้วยพระเกียรติยศอันสูงส่งตามพระราชประเพณี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย ทั้งที่เป็นส่วนราชการและส่วนพระองค์ พระราชจรรยาของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์อันเนื่องด้วยญาติธรรมนี้ สมตามพระพุทธภาษิตว่า

ญาตีนำ ปุพฺพเปตานำ ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ ชีวิตำ
วิตฺติสญฺชนโน โหติ ธมฺเมน ฆรมาวสำ

แปลความว่า กุลบดีผู้ครองฆราวาสโดยธรรม เกื้อกูลอุปถัมภ์หมู่ญาติ ทั้งที่ละโลกไปก่อนแล้ว ทั้งที่เป็นอยู่ในบัดนี้ ยังปีติยินดี ให้เกิดทั่วกันฯ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีพระราชประวัติปรากฏชัดในข่าวสื่อมวลชนเรื่องเสด็จสวรรคต ซึ่งนำความเศร้าสลดมาสู่ประชาชนชาวไทย อันมีสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงเป็นประธาน และชาวต่างประเทศที่รู้จักพระองค์เป็นอันมาก สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น เสด็จอุบัติมาก็เป็นไปตามกระแสแห่งสงสารวัฏที่หมุนเวียนไป คือ กิเลส กรรม วิบาก วิบากนั้นมีทั้งสุขและทุกข์ มีทั้งอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ เมื่อถึงคราววิบากเป็นสุข เป็นอิฏฐารมณ์ ก็ทรงเกษมสำราญ แต่ไม่ทรงมัวเมา ตามพระราชอัธยาศัยที่ทรงอบรมหนักแน่นในพระพุทธศาสนาเมื่อถึงคราวที่วิบากเป็นทุกข์ เป็นอนิฏฐารมณ์มาปรากฏ แม้จะหนักแสนหนักเหลือกำลังของคนธรรมดาที่ไม่มีธรรมะรักษาใจจะทนทานได้ แต่พระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยมั่นคงอยู่ในธรรมะในพระพุทธศาสนา ทรงเผชิญทุกข์ เผชิญภัย เผชิญอนิฏฐารมณ์นั้น ๆ ด้วยพระปัญญาสามารถและพระขันติธรรม ซึ่งเป็นธรรมรักษาพระราชหฤทัย สมดังพระบาลีว่า ปญฺญาสหิโต นโร อิธ อปิทุกฺเขสุ สุขานิ วินฺทติ นรชนในโลกนี้ประกอบด้วยปัญญาแล้ว แม้เผชิญทุกข์ก็ประสบสุขได้ดังนี้

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงดำรงฐานันดรศักดิ์ เป็นสมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเป็นรัชกาลที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิ์ มาเป็นประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจในประชาธิปไตยนั้นว่าเป็นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงย่อมกระทบกระเทือนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีเป็นอย่างยิ่ง แม้ทรงประสบทุกข์ ประสบอนิฏฐารมณ์เช่นนั้น ก็ข่มพระราชหฤทัย ทรงอดกลั้นด้วยพระขันติธรรม ทรงแก้ไขเหตุการณ์ด้วยพระปัญญาปรีชาสามารถ ไม่ให้เสียเลือดเนื้อ ในครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ยังความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นภายในประเทศและประชาชน ภายหลังพระราชประสงค์ที่ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญก็ไม่ได้เป็นไปตามพระราชประสงค์นั้น และเมื่อเสด็จไปประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษเพื่อทรงรักษาพระเนตร เหตุการณ์ในประเทศไทย ประชาธิปไตยก็แปรผันไป ดังพระราชปรารภในพระราชหัตถเลขาที่ทรงสละราชสมบัติ เหตุการณ์ทั้งมวลสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็ได้เสด็จฯ ติดตามไปในที่ทุกสถาน ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขมาโดยตลอดถ้าชนสามัญเขาเรียกว่า คู่ทุกข์คู่ยาก จนวาระสุดท้าย ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ กลับประเทศไทย เป็นที่เศร้าสลดใจของปวงชนชาวไทยเป็นที่ยิ่ง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงต่อสู้กับห้วงแห่งความทุกข์ ทรงรักษาพระองค์มาได้จนพระชนมพรรษาจะครบ ๘๐ พรรษา และได้ปฏิบัติพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนพลเมือง โดยเฉพาะในจังหวัดจันทบุรี ทรงอุปถัมภ์โรงพยาบาลเล็กให้เป็นโรงพยาบาลใหญ่ เป็นที่อบรมแพทย์

ที่จะส่งไปในส่วนภูมิภาค คือโรงพยาบาลพระปกเกล้าฯ นับว่าเป็นโรงพยาบาลที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป และทรงแนะนำอาชีพของชาวจังหวัดจันทบุรีบางประการ เช่น การปรับปรุงการทอเสื่อจันทบุรี ดัดแปลงเป็นกระเป๋าถือมีลวดลาย เป็นต้น การที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ ไพพรรณีทรงเผชิญความทุกข์ต่าง ๆ แต่พยายามรักษาพระองค์มาได้โดยตลอดด้วยอำนาจคุณธรรม คือ พระปัญญาสามารถ ทรงบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นให้สงบลงด้วยทรงมีพระปัญญาสามารถ และมีความจริงในพระราชหฤทัย ทรงมีศีลาจารวัตร สงบเสงี่ยม น่าเลื่อมใส ทรงมีพระราชหฤทัยมั่นคง แน่แน่วในคุณความดี เป็นครุฐานียบุคคล น่าเคารพ น่าสรรเสริญ ในพระบารมีธรรมยิ่งนัก ต้องตามเถรภาษิตที่ได้ยกไว้เบื้องต้นว่า

ปญฺญาวนฺตํ ตถาวาทึ สีเลสุ สุสมาหิตํ
เจโตสมถมนุยุตฺตํ ตำ เว วิญญู ปสสเร

แปลความว่า วิญญู คือผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญ ท่านผู้มีปัญญา ผู้พูดจริง ตั้งมั่นอยู่ในศีล ประกอบธรรมเป็นเครื่องสงบใจนั้นแลดังนี้

โดยอรรถาธิบายว่า วิญญูได้แก่ผู้รู้แจ้ง รู้ถูกรู้ชอบ ตามความเป็นจริง อย่างทั่วไป ก็คือ ผู้รู้จักความดี ความชั่ว รู้ว่าบุคคลประพฤติอย่างไร จึงจะเป็นคนดีน่าสรรเสริญบุคคลประพฤติอย่างไรที่เป็นคนไม่ดี น่าตำหนิติเตียน เช่น รู้จักลักษณะของคนพาล ว่ามี ๓ อย่าง คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นลักษณะของคนพาล และรู้จักลักษณะของบัณฑิตว่า คนดีมีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นลักษณะ เป็นนิมิต เป็นเครื่องหมาย ให้รู้ว่าคนพาลไม่ควรสรรเสริญ บัณฑิตควรสรรเสริญ ผู้รู้อย่างนี้ชื่อว่าวิญญู ผู้สรรเสริญในพระธรรมเทศนาเถรคาถานี้ ส่วนผู้ที่ควรแก่การสรรเสริญคือผู้ถูกสรรเสริญตามความในพระคาถามีอยู่ ๔ ประการ คือผู้มีปัญญา มีความรู้เท่ากับวิญญูผู้สรรเสริญนั้น ๑ ผู้พูดจริง ๑ ผู้ตั้งมั่นในศีล ๑ ผู้ประกอบธรรมที่เป็นเครื่องสงบใจ ๑ บุคคลทั้ง ๔ นี้ย่อมควรแก่การสรรเสริญ เมื่อจัดเป็นคุณธรรมก็ได้แก่ปัญญา สัจจะ ศีลและสมถะ ธรรมเป็นเครื่องสงบใจ ล้วนเป็นกุศลธรรม แม้แต่ละอย่างก็เป็นคุณที่ทำให้บุคคลน่าสรรเสริญ เพราะเหตุนั้นเมื่อบุคคลมีคุณธรรมข้อใด วิญญูผู้รู้ ก็สรรเสริญเพราะข้อนั้น คือผู้มีปัญญา ก็สรรเสริญว่ามีปัญญา ผู้พูดจริงก็ควรสรรเสริญเรื่องเป็นคนพูดจริง น่าเชื่อถือ ผู้มีศีลก็ควรสรรเสริญเรื่องศีล ผู้ประกอบบำเพ็ญสมถะก็ควรสรรเสริญเรื่องเป็นผู้สงบ ผู้มีอย่างเดียวก็ควรสรรเสริญอย่างเดียว ผู้มีหลายอย่างก็ควรสรรเสริญหลายอย่าง ตามมีจริงเป็นจริง ผู้สรรเสริญจึงได้ว่าวิญญู คุณธรรม ๔ อย่าง คือ ปัญญา สัจจะ ศีล สมถะ นั้นก็ได้แก่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง คือปัญญาคงเป็นปัญญา สัจจะกับศีลคงเป็นศีล สมถะคือสมาธิ เมื่อได้ใจความในพระคาถานี้ว่า ท่านแสดง ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ยกปัญญาขึ้นแสดงก่อน เพราะเมื่อปัญญารู้ดีรู้ชั่ว ซึ่งเป็นส่วนน้อยแล้วจึงเป็นเหตุให้รักษาศีล เจริญสมาธิ เพราะอาศัยความรู้นั้น การที่ท่านยกปัญญาขึ้นต้น ก็โดยอนุวัตตามพระพุทธภาษิตที่ทรงแสดงองค์อริยมรรค ๘ ประการ ที่ทรงยกสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นปัญญา และสัมมาสังกัปปะก่อนแล้วจึงทรงแสดงสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นศีลไว้ท่ามกลาง แล้วทรงแสดงสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิไว้ตอนปลาย แม้เถรคาถานี้ ก็ยกปัญญาขึ้นต้น สัจจะและศีลไว้ท่ามกลางสมถะคือสมาธิยกไว้ตอนปลายก็เช่นเดียวกัน ปัญญานั้นได้แก่ความรู้ดีรู้ชอบ ตามความเป็นจริง ศีลได้แก่รักษากายวาจาให้เรียบร้อย สมาธิการทำจิตใจให้ตั้งมั่นในพระคาถานี้ เรียกว่าเจโตสมถะ แปลว่าธรรมเป็นเครื่องสงบแห่งใจ คือทำให้ใจสงบ ก็ได้แก่การทำสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานก็ได้ หรืออารมณ์ใด ๆ ที่จะทำให้ใจสงบหายฟุ้งซ่าน หายมัวเมาบรรเทา

ความประมาทลงได้ ก็เรียกว่า ธรรมเป็นเครื่องสงบแห่งใจ เช่นพุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าตามพุทธประวัติตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ครองมราวาสวิสัย มีพระจรรยาที่น่าเลื่อมใสควรปฏิบัติตาม เช่น ในคราวเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และเพศบรรพชิต ในระหว่างเสด็จฯ ทั้งสี่วาระ ครั้งที่หนึ่งทรงเห็นคนแก่ ครั้งที่สองทรงเห็นคนเจ็บ ครั้งที่สามทรงเห็นคนตาย ครั้งที่สี่ทรงเห็นเพศบรรพชิต ทรงเห็นทั้งสี่ครั้ง ตรัสถามนายสารถีทั้งสี่ครั้ง แล้วทรงสลดสังเวชพระหฤทัย น้อมนำมาสู่พระองค์ว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น คือจะต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตาย ภาพที่ได้เห็นนั้น พระคันถรจนาจารย์เรียกว่าเทวทูต ทูตผู้ส่งข่าวของเทวดาหรือเรียกว่าทูตสวรรค์ หรือเทวทูตแปลว่าผู้ส่งข่าวอันเป็นทิพย์ข่าวอันประเสริฐก็ได้ เพราะพระโพธิสัตว์เห็นแล้วสลดพระหฤทัยสังเวช แต่นายสารถีหรือคนอื่นเห็นแล้วไม่สลดใจไม่สังเวช ก็ไม่ใช่เทวทูตสำหรับผู้นั้น แม้ได้เห็นพร้อมกันก็ตาม การเห็นเพศบรรพชิต ก็ทรงเห็นว่าเป็นเพศปลอดโปร่ง จะไปไหนมาไหนก็ได้สะดวก ก็เกิดเลื่อมใสท่านจึงเรียกว่าเทวทูตเช่นกัน การระลึกถึงพระพุทธคุณตอนนี้แล้วปฏิบัติตาม ในยามที่เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย หรือเห็นบรรพชิต ก็คิดเช่นนั้น ผู้เห็นเมื่อได้ความสลดสังเวช บรรเทาความประมาทลงได้ ภาพที่เห็นคือคนแก่ คนเจ็บ คนตายนั้น ก็พอนับว่าเป็นเทวทูตได้ วิธีระลึกถึงพระพุทธคุณแล้วปฏิบัติตามทำให้ใจสงบ ได้ชื่อว่าเป็นเจโตสมถะ ธรรมเป็นเครื่องสงบใจ ประการหนึ่ง ธรรมทั้งสี่ประการนี้มีในท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นควรแก่การสรรเสริญ ไม่ใช่แต่เพียงสรรเสริญเท่านั้น แม้อิฏฐผลอย่างอื่นมีความสุข เป็นต้น ก็ย่อมบังเกิดมีแก่ผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมทั้งสี่นี้

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระจริยวัตรนับเนื่องในธรรมทั้งสี่ประการนั้น ได้อย่างสมบูรณ์ ไม่บกพร่อง จึงควรแก่การยกย่องสรรเสริญของวิญญู คือเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งเวลาที่ยังทรงพระชนม์อยู่ และเวลาเสด็จดับขันธ์สวรรคตไปแล้วทุกสมัยทุกกาล ดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามา

อำนาจพระราชกุศล ที่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญอุทิศถวายนี้ จงมีพลานุภาพอำนาจวิบากสมบัติ แด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระองค์นั้น สมตามพระราชปณิธานอุทิศทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พระสงฆ์สี่รูป จะรับพระราชทานสวดพระคาถาธรรมบรรยายด้วยสรภัญญวิธี เพื่อเจริญอัปปมาทธรรม แก่สมาคม ณ กาลบัดนี้ รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ก็ควรแก่เวลาเพียงนี้ เอวก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

วันอังคารที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๐ นาที พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รอรับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์แด่วันก่อน ซึ่งมีสมเด็จพระญาณสังวรเป็นประธานขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ด้านมุขตะวันออก พระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี

พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้น เจ้าพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงยืนเฝ้าที่พระราชอาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงถวายบังคม ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วประทับพระราชอาสน์ จากนั้น เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงศีล สมเด็จพระญาณสังวรถวายศีล จบแล้ว พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์แต่วันก่อนสวดถวายพรพระ

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๕๖ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนภัตตาหารถวายสมเด็จพระญาณสังวรผู้เป็นประธานสงฆ์ แล้วประทับพระเก้าอี้ ณ ที่นั้น เพื่อทรงปฏิบัติพระสงฆ์ขณะรับพระราชทานฉันภัตตาหารสำรับภัตตาหารนอกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ทรงประเคนและปฏิบัติพระสงฆ์รูปต่อไปตามลำดับ

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๓ นาที พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม เจ้าพนักงานถอนสำรับและภาชนะ เสร็จแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ นำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน แล้วถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูปสดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ทั้งนั้นถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา ลงจากอาสนสงฆ์ และออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๑๕ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะสดับปกรณ์เท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ โดยแบ่งขึ้นเป็น ๕ เที่ยว เที่ยวแรก ๑๕ รูป เที่ยวต่อ ๆ ไป เที่ยวละ ๑๖ รูป เมื่อพระสงฆ์เที่ยวแรกขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงทอดผ้าไตร

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงสายที่ลาดบนอาสนสงฆ์เข้าที่เดิม แล้วถอดปลายพระภูษาโยงสายที่เนื่องจากพระบรมศพออกมิให้ต่อกัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา แล้วลงจากอาสนสงฆ์ ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จากนั้น พระสงฆ์เที่ยวที่ ๒ จำนวน ๑๖ รูป ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกราบถวายความเคารพ แล้วทรงคลานเข่าเสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วทรงคลานเข่ากลับมาที่หน้าที่ประทับ ทรงกราบอีกครั้งหนึ่ง แล้วเสด็จฯ ประทับพระเก้าอี้ที่เดิม จากนั้น เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองผืนสอดเชื่อมเข้าด้วยกันบนพานพระมหาฐิน พระสงฆ์สดับปกรณ์ จบแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงผืนที่ลาดบนอาสนสงฆ์เข้าที่เดิมเช่นครั้งก่อน พระสงฆ์เที่ยวต่อ ๆ ไป ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ โดยทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับเที่ยวแรก เมื่อพระสงฆ์สดับปกรณ์จนครบ ๗๙ รูปแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร แล้วเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ แล้วทรงรับถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ และเสด็จพระราชดำเนินลงบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดู่กำแพงแก้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน

การบำเพ็ญพระราชกุศลของราชสกุล มหิดล

ราชสกุล มหิดล ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ดังหมายรับสั่งต่อไปนี้คือ

หมายรับสั่งที่ ต้นหมาย สำนักพระราชวัง

๒๘ มิถุนายน ๒๕๒๗

ราชสกุล "มหิดล" จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

วันอังคารที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๒๗ *เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน สดับปกรณ์ เป็นเสร็จการแต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์*

วันอังคารที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๐ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ จากพระที่นั่งบรมพิมานมายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

จากนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เสร็จแล้ว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ และเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่ธรรมาสน์เทศน์ เสร็จแล้ว สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺโม ป.ธ. ๙) วัดโสมนัสวรวิหาร สมเด็จพระราชาคณะผู้ที่จะถวายพระธรรมเทศนาขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม แล้วเสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวายความเคารพ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม สมเด็จพระวันรัตถวายพระธรรมเทศนา ปริบันถกถา

จบแล้ว สมเด็จพระวันรัตกลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูปสวดถวายพรพระ จบ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนภัตตาหารถวายสมเด็จพระราชาคณะผู้เป็นประธานสงฆ์แล้วประทับพระเก้าอี้ ณ ที่นั้นเพื่อทรงปฏิบัติพระสงฆ์ขณะรับพระราชทานฉันภัตตาหาร สำรับภัตตาหารนอกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ทรงประเคนและปฏิบัติพระสงฆ์รูปต่อไปตามลำดับ เมื่อพระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม เจ้าพนักงานถอนสำรับและภาชนะเสร็จแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายสมเด็จพระวันรัต แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ และนำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมเข้าด้วยกันบนพานพระมหากฐินที่ข้างอาสนสงฆ์ เสร็จแล้วถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูปสดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงทั้งสองผืนเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ ทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ แล้วเสด็จฯ ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ เสด็จฯ ลงทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน

พระธรรมเทศนา
ปริปันถกถา
สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺโม ป.ธ. ๙)
วัดโสมนัสวรวิหาร
ถวายในสัตมวารที่ ๖
วันอังคารที่ ๓ กรกฎาคม
พุทธศักราช ๒๕๒๗
เวลา ๑๐.๐๐ น.
ราชสกุลมหิดล
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
โลโภ ธมฺมานํ ปริปนฺโถติ

บัดนี้จักได้รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในปริปันถกถา เพื่อประดับพระปัญญาบารมีอนุรูปแก่พระราชกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่ราชสกุล มหิดล ได้ทรงบำเพ็ญอุทิศถวาย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรม-

ราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เนื่องในสัตมวารที่หกด้วยอำนาจพระญาติธรรมและคารวะธรรม ที่มีประจำพระราชอัธยาศัย เป็นไปในพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ซึ่งดำรงอยู่ในครุฐานียะควรแก่การคารวะบูชา ซึ่งจะนำมาซึ่งอุดมมงคล ดังพระพุทธนิพนธ์ภาษิตว่า ปูชา จ ปูชนียานำ เอตมมงฺคลมุตฺตมำ การบูชาท่านผู้ควรบูชา ย่อมเป็นมงคลอันสูงสุด สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น ทรงมีพระราชจริยวัตรอันงดงาม สามารถจะนำความปีติปราโมทย์มาสู่ผู้ที่ได้เข้าเฝ้าชมพระบารมี ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองและแก่ประชาชนพลเมือง เป็นอเนกประการ ดังปรากฏในข่าวสารสื่อมวลชนซึ่งเป็นที่ทราบกันทั่วไปแล้วนั้น จะเห็นได้จากการที่ประชาชนผู้มีความจงรักภักดีเข้าเฝ้าเยี่ยมถวายสักการะพระบรมศพในเวลาที่ได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้เป็นจำนวนเนืองแน่นทุกเวลาที่ได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้นั้น พระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ อันมีสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีทรงมีส่วนร่วมคิดร่วมปรึกษา แม้จะเป็นเวลารัชกาลที่มีระยะสั้น ก็เป็นสมัยที่สำคัญเพราะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากสมบูรณาญาสิทธิ์ มาเป็นประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีคณะผู้ก่อการยึดอำนาจการปกครอง กราบบังคมทูลขอพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ตรงตามพระราชดำริที่จะพระราชทานการปกครองแผ่นดินให้แก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งได้ทรงมีพระราชดำริไว้ก่อนแล้ว และเพราะพระปรีชาสามารถที่ทรงอดทน เสียสละ ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ อันเป็นไปในอาณาประชาราษฎร์ การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ก็ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่เรียกว่าฉบับชั่วคราว ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่คณะผู้ก่อการร่างขึ้นถวาย เหตุการณ์ก็เป็นไปโดยความสงบเรียบร้อย ไม่เสียเลือดเนื้อ ไม่เหมือนกับประเทศอื่น ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองก่อนประเทศไทยซึ่งมีเวลาใกล้เคียงกัน ซึ่งมีการรบพุ่งต่อสู้กันเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงกว่าจะสำเร็จได้ก็เป็นเวลานาน เช่น ประเทศเตอรกี ประเทศอาฟกานิสถาน เป็นต้น ตามข่าวสื่อมวลชนในสมัยนั้น แต่ประเทศไทย มีพระมหากษัตริย์ คือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ซึ่งมีสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ผู้มีพระปัญญาปรีชาสามารถ ทรงเสียสละพระราชอำนาจโดยไม่ทรงหวงแหน หน่วงเหนี่ยว อันจะก่อให้เกิดอันตรายน้อยใหญ่ขึ้นได้ เพราะว่าความหวงแหนที่ได้นามว่าโลภะนั้นย่อมเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นรูปธรรม นามธรรม ทั้งที่เป็นสัตว์ บุคคล และธรรมคือความประพฤติของบุคคล สมดังพระพุทธนิพนธ์ภาษิต ในคัมภีร์สังยุตนิกาย สคาถวรรคว่า โลโภ ธมฺมานำ ปริปนฺโถ แปลโดยใจความว่า ความโลภย่อมเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย ดังนี้

อรรถาธิบายแห่งพระพุทธภาษิตนี้ ดังจะได้ถวายวิสัชนาเป็นลำดับไป คำว่า โลภะ แปลทับศัพท์ว่าความโลภ ถ้าจะแปลโดยความหมาย ก็แปลว่า ความอยากได้ ความหวงแหน พระอรรถกถาจารย์ให้คำอธิบายไว้ว่า บทว่าโลภะ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสคู่กับคำว่า อิจฉา เช่นในพระพุทธภาษิตว่า อิจฺฉาโลภสมาปนฺโน สมโณ กึ ภวิสฺสติ ผู้ถึงพร้อมด้วยอิจฉา ความอยากได้ และโลภะความหวงแหนจะเป็นสมณะอย่างไรนี้ ดังคำอธิบายในคำว่า อิจฉา หมายความว่า ความอยากได้ที่เป็นไปในอารมณ์หรือวัตถุที่ยังไม่ได้ ยังไม่ถึง ส่วนคำว่าโลภะ เป็นไปในอารมณ์หรือวัตถุ ที่ได้แล้ว ถึงแล้ว ก็ได้แก่ความหวงแหนนั้นเอง ในพุทธภาษิตนี้ โลภะเป็นคำเดียว

เฉพาะไม่มีคำว่าอิจฉาอยู่ด้วย จึงแปลว่าความอยากได้ ความหวงแหน เพราะโลภะเป็นอกุศลมูล เป็นรากเง่าของอกุศลสายเดียวกัน คือราคะ อิจฉาและแม้ตัณหา คือความดิ้นรน ทะเยอทะยานอยากได้ก็เป็นสายของโลภะอกุศลมูลทั้งนั้น ฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงโลภะ ก็หมายถึงกิเลสสายเดียวกันทั้งหมด อันกิเลสสายโลภะนั้น ย่อมเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสังขาร ธรรมวัตถุ ทรัพย์สิน แม้กระทั่งชีวิต และเป็นอันตรายแห่งธรรมปฏิบัติฝ่ายกุศลธรรม แต่ไม่เป็นอันตรายแก่อกุศลธรรมที่เป็นพวกเดียวกัน โลภะที่แปลว่าความอยากได้ เมื่อเกิดขึ้นครอบงำบุคคลแล้ว ย่อมทำให้เป็นผู้มืดไม่เห็นอรรถเห็นธรรม มุ่งแต่จะได้ในสิ่งที่ยังไม่ได้ แม้ทางที่จะได้นั้นเป็นทางที่เป็นไปไม่ได้ เพราะถูกนักหลอกลวงคิดหลอกลวงเอาทรัพย์สิน เช่น อ้างอุบายชักชวนให้ไปทำงานในที่ไกลแต่ได้ค่าแรงแพง แต่ต้องใช้เงินไปเป็นค่าวิ่งเต้นหรือทำหนังสือเดินทางก่อน เมื่อคนถูกโลภะอยากได้ครอบงำไม่คิดให้รอบคอบ ก็หลงเชื่อแล้วจ่ายเงินที่มีอยู่เดิมบ้าง กู้ยืมผู้อื่นมาบ้างให้ไปแล้วก็รอถึงข่าวที่จะไปทำงานมีค่าแรงแพงนั้น วันแล้ววันเล่าเดือนแล้วเดือนเล่าก็เงียบเป็นอันว่าความโลภทำให้ขาดความรอบคอบย่อมเป็นอันตรายแก่ทรัพย์สิน เงินทอง แม้ในเมื่อถูกหลอกว่าใครให้เงินลงทุน ลงแชร์ จำนวนน้อยจะได้ดอกผลงดงามมาก ผู้มีโลภะอยากได้ดอกผลมากแล้วหลงเชื่อให้ไป ก็ถูกหลอกลวงเสียทรัพย์สินไป ก็ทำนองเดียวกันโลภะที่แปลว่าความหวงแหนนั้น ย่อมเป็นอันตรายแห่งสังขารธรรมวัตถุ ทรัพย์สิน แม้กระทั่งร่างกายหรือชีวิตนั้น เช่น ผู้หวงแหนทรัพย์สิน ในคราวที่ถูกโจรผู้ร้ายปล้นจี้ ต้องการทรัพย์แต่เจ้าของหวงแหน ขัดขืนต่อสู้ทั้ง ๆ ที่มีกำลังน้อยกว่า หรืออาวุธ ศัสตราก็ไม่มี ต่อสู้ด้วยการหวงแหนทรัพย์นั้น ผลที่ได้รับก็เป็นอันตรายทรัพย์ก็สูญหาย ร่างกายก็บาดเจ็บหรือถึงกับเสียชีวิตก็มี คำว่าโลภะเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลายดังถวายวิสัชนามานี้ เป็นความหมายที่เป็นไปในภายนอกจากธรรมข้อปฏิบัติก็โลภะเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นธรรมข้อปฏิบัติ ภายในนั้น คือเป็นอันตรายแห่งธรรม คือข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ที่พุทธบริษัทจะพึงปฏิบัติดำเนินตาม ทั้งในสายบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทานมัย ศีลมัย ภาวนามัย ทั้งในสายไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อโลภะบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นอันตรายิกธรรม คือทำอันตรายแก่ข้อปฏิบัติในกุศลสมาทานเหล่านั้น เพราะว่า สุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ คนที่ ถูกความโลภครอบงำแล้วย่อมไม่เห็นธรรม ย่อมไม่เห็นคุณานิสงส์แห่ง ทาน ศีล ภาวนา และคุณแห่ง ศีล สมาธิ ปัญญาเลย ย่อมปิดบังช่องทางแห่งการทำความดีนั้น ๆ เสีย เช่นเมื่อบุคคลมีโลภะที่มีอาการหวงแหนจนเป็นมัจฉริยะ ตระหนี่ ก็ให้ทานบริจาคทานไม่ได้ เมื่อมีโลภะที่มีอาการอยากได้อย่างแรงกล้า การรักษาศีลให้บริบูรณ์ก็ยาก การเจริญภาวนาก็ขัดข้อง เพราะโลภะเป็นอันตรายขัดขวางไว้ ผู้มุ่งปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ตั้งใจปฏิบัติดำเนินให้เข้าถึงพระศาสนา โดยทางบุญกิริยาวัตถุ คือ ทาน ศีล ภาวนา หรือ ทางไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ต้องทำจิตใจให้กล้าหาญด้วยอำนาจศรัทธา ความเชื่อมั่น วิริยะความเพียร จะให้ทานก็บำเพ็ญทาน เจตนาให้เกิดด้วยการอุปถัมภ์แห่งศรัทธาความเชื่อปสาทะ ความเลื่อมใส กตัญญูกตเวทิตาธรรม รู้คุณของท่านผู้เป็นปฏิคาหกและเมตตากรุณาในผู้ตกทุกข์ได้ยาก มีจิตคิดสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่ผู้ที่ควรผูกมิตรไมตรีเพราะผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้เมื่อทานเจตนาได้มีธรรมเหล่านี้สนับสนุนอุปถัมภ์แล้ว ย่อมมีกำลังเหนือโลภะ ที่เป็นอันตรายิกธรรม โลภะก็มีกำลังอ่อนไม่สามารถจะทำอันตรายขัดขวางการให้บริจาคนั้นได้ แม้การรักษาศีล ควรมีศรัทธาเชื่อในอานิสงส์แห่งศีล ตั้งจิตให้มีวิรัติเจตนา ให้มั่นคงดำรงอยู่ในคุณธรรมที่สนับสนุนอุปถัมภ์คือ เมตตากรุณา ต่อผู้อื่น สัตว์อื่น ไม่คิดเบียดเบียนใครด้วย

กาย วาจา พยายามรักษากาย วาจา ให้สงบเรียบร้อยอยู่เสมอ โลภะที่เป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลายก็ขัดขวางไม่ได้ แม้การเจริญสมาธิภาวนา ปัญญาภาวนา ก็ต้องอาศัย ศรัทธาความเชื่อในความที่ใจสงบนั้นว่ามีผลเยือกเย็นอย่างไรด้วยใจของตนเองแล้ว พยายามห้ามความคิดฟุ้งซ่านด้วยอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ ที่แสดงออกมาเป็นนิวรณ์ ๕ คือ กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจมีรูป เป็นต้น พยาบาทความปองร้ายผู้อื่น ถีนมิทธะ ความมีจิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและร่าคาญ วิจิกิจฉา ความลังเลไม่ตกลงได้เมื่อพยายามระงับนิวรณ์เหล่านี้ให้สงบหรือเบาลง การเจริญสมาธิภาวนา ก็จะไม่มีอันตรายย่อมดำเนินไปได้ตามอัธยาศัย การปฏิบัติธรรมเพื่อป้องกันอันตรายที่เกิดจากโลภะที่เป็นอันตรายแห่งธรรมปฏิบัตินั้น ย่อมมีได้โดยนัยที่ได้ถวายวิสัชนามาโดยสังเขปด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้นทรงมีพระราชหฤทัยหนักแน่นในธรรมปฏิบัติ โลภะ ทั้งที่มีอาการอยากได้ ทั้งที่มีอาการหวงแหน ไม่สามารถที่จะทำอันตรายต่อธรรมปฏิบัติที่ประจำพระราชหฤทัยนั้นได้ พระองค์จึงได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ เป็นที่ร่วมปรึกษาราชการสำคัญกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นไปโดยสงบเรียบร้อย ซึ่งเป็นที่ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ สถิตสถาพรอยู่ในจิตใจของประชาราษฎร์ชาวไทยอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ แม้พระราชกรณียกิจส่วนที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง เช่น ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อประทับอยู่ประเทศอังกฤษ ก็เป็นสมาชิกเสรีไทย ซึ่งมีผลแก่ประเทศไทยในภายหลังเมื่อสงครามสงบลง พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจย่อมเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนเป็นอเนกประการ ดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณาที่ราชสกุลมหิดล ได้ทรงบำเพ็ญพระราชอุทิศนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แด่ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น สมตามพระราชปณิธานอุทิศจงทุกประการ รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ก็สมควรแก่เวลา ด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วัน

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบรมศพ ตามโบราณราชประเพณีเป็นลำดับมา จวบจนถึงกำหนดปัณณาสมวารแห่งการเสด็จสวรรคต จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วัน ถวายพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามหมายกำหนดการ ดังนี้

ที่ ๑๑/๒๕๒๗

หมายกำหนดการ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทักษิณานุปทาน ๕๐ วันถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พุทธศักราช ๒๕๒๗

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคต จะบรรจบครบ ๕๐ วันในวันจันทร์ที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๒๗ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ดังมีรายการต่อไปนี้-

วันจันทร์ที่ ๙ กรกฎาคม *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งบรมพิมานไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงวางพวงมาลา แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยถวายบังคมพระบรมศพ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง[๑๒] ปี กลองชนะ ทหารกองเกียรติยศพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบ ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะถวายพระธรรมเทศนาและสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนะ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม สมเด็จพระราชาคณะถวายศีล และถวายพระธรรมเทศนา จบ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา แล้ว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ และทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุดธูปเทียนที่เตียงพระสวดพระอภิธรรม เสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันนี้ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์ สายสะพายจุลจอมเกล้า หรือ สายสะพายมงกุฎไทย

วันอังคารที่ ๑๐ กรกฎาคม *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งบรมพิมานไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อย ถวายบังคมพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อน สวดถวายพรพระ จบ ทรงประเคนภัตตาหารพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน เสร็จแล้ว ทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะถวายพระธรรมเทศนาและสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนะ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายศีลและถวายพระ

---

[๑๒] ต้นฉบับเอกสารที่เป็นหมายกำหนดการใส่มโหระทึกไว้ด้วย ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้อง และในการปฏิบัติเจ้าพนักงานก็มิได้นำมโหระทึกมาประโคม อนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุฯ จึงตัดคำว่า "มโหระทึก" ออก.

ธรรมเทศนา จบ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา แล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ และทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา แล้วทรงทอดผ้าพระสงฆ์อีก ๗๕ รูปเท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์.

สำนักพระราชวัง

วันที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

อนึ่ง ในงานบำเพ็ญพระราชกุศลปัณณาสมวารพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์วิทยาทานสำหรับพระราชทานแก่ผู้มาถวายสักการะพระบรมศพ จำนวน ๒ เล่ม คือ หนังสือ **"การประดิษฐานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗"** และหนังสือ **"พระธรรมเทศนา"** ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาในโอกาสที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัตมวารนับแต่สัปดาห์ที่ ๑ จนถึงสัปดาห์ที่ ๖ นอกจากนั้นได้มีส่วนราชการและเอกชนจัดพิมพ์หนังสือและร่วมบำเพ็ญกุศลทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ โอกาสนี้ด้วย อาทิ กรุงเทพมหานคร ได้มอบหมายให้นายทองต่อ กลัวยไม้ ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผน กรุงเทพมหานคร เรียบเรียงหนังสือ **"พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ โดยย่อ"** และนำขึ้นทูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เพื่อพระราชทานแก่ผู้มาเฝ้าฯ ในงานพระราชพิธีดังกล่าว นอกจากนี้คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย พร้อมด้วยมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง สมาคมจีนต่าง ๆ และหนังสือพิมพ์จีน มีนายอุเทน เตชะไพบูลย์ เป็นประธาน ได้บำเพ็ญกุศลพิธีกงเต็กถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ครั้นถึงวันพระราชพิธี เจ้าพนักงานเตรียมการตั้งแต่ง และตรวจแต่งเครื่องประกอบพระราชพิธี ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และบริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สำหรับเครื่องดอกไม้ทั้งปวงที่ใช้ในการตกแต่งในครั้งนี้ เป็นดอกไม้ประดิษฐ์ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์ และมีการตั้งแต่งอันเป็นการต่างจากเมื่อคราวพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วันถวายพระบรมศพ คือ พระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ใช้พระฉายาลักษณ์ซึ่งถ่ายจำลองจากพระรูปเขียนสีน้ำมัน ในท่าประทับยืน ทรงฉลองพระองค์แบบคอกลม ไม่มีแขน ทรงสวมสายสะพายนพรัตนราชวราภรณ์ ประดับตารานพรัตน เขียนโดย เซอร์ ออสวอลด์ เบอร์เล่ย์ (Oswald Birley) เหนือกรอบพระฉายาลักษณ์มีพระนามาภิไธยย่อรพ สีชมพู ตามสีวันพระราชสมภพ อยู่ภายใต้มงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัตติยราชนารี) กรอบพระฉายาลักษณ์ประกอบตกแต่งด้วยดอกไม้ประดิษฐ์สีขาว

วันจันทร์ที่ ๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๖ นาฬิกา พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทูตานุทูต เฝ้าฯ รับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่จะสวดพระพุทธมนต์ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหา

ปราสาท ณ มุขตะวันออก ๑๐ รูป และมุขเหนือ ๒๐ รูป

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี จากพระที่นั่งบรมพิมานมายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา กองทหารเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสัน พระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี เต็มยศ ทรงสายสะพายมหาจักรี สายสร้อยจักรี ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเครื่องแบบนายทหารอากาศ เต็มยศ ฉลองพระองค์สีขาว พระสนับเพลาสีเทา มีแถบสีเหลืองข้างละ ๒ แถบ ทรงสายสะพายจุลจอมเกล้า สายสร้อยจักรี ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๑ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงวางพานพุ่มดอกไม้สด[๑๓] ที่หน้าพระโกศพระบรมศพ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่ กลองชนะ

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ

---

๑๓ ทรงวางพานพุ่มดอกไม้สดแทนพวงมาลา พานพุ่มดอกไม้สดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระปรมาภิไธยย่อ ภปร ยอดพระมหาพิชัยมงกุฎ ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ มีพระนามาภิไธยย่อ สก ยอดมงกุฎพระมหากฐิน.

เปิง ปี่พาทย์ กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงยืนเฝ้าฯ ที่พระราชอาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๔๑ นาที เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบแล้ว พระสงฆ์ทั้งนั้นถวายอติเรก ถวายพระพรลา ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสร็จแล้ว เจ้าพนักงานนิมนต์สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระราชาคณะผู้ที่จะถวายพระธรรมเทศนา และนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่ธรรมมาสน์เทศน์ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ สมเด็จพระญาณสังวรขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม จากนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวายความเคารพ เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๑๐ นาที เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงศีล สมเด็จพระญาณสังวรถวายศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม สมเด็จพระญาณสังวรถวายพระธรรมเทศนา บัณฑิตธรรมกถาจบแล้ว สมเด็จพระญาณสังวร กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ พระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๘ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกพระสวดธรรมคาถา แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ ๔ รูปสวดพระธรรมคาถา จบแล้ว กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๔๘ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศถวายสมเด็จพระญาณสังวร เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วยธูปเทียนพนมใส่พานมุก แจกันมุก ๑ คู่ ปักดอกบัวสีขาว กี่มุกใส่ชุดน้ำชาลายทอง ๑ ชุด พร้อมถ้วยชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาปลุก ๑ เรือน โคมไฟ ๑ ดวง เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ นำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสาย สอดเชื่อมกันบนพานพระมหาฑูล เสร็จแล้วถวายความเคารพ

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระบรมศพ

ทรงธรรม

พระสงฆ์ ๔ รูป สวดธรรมคาถา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จบแล้ว พระพิธีธรรม ๘ รูป ขึ้นนั่งบนแท่นมณฑลพระสวดอภิธรรม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร เสร็จแล้ว เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จฯ ผ่านแถวข้าราชการที่มาเฝ้าฯ ณ มุขเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปยังแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๕๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรมด้านตะวันออกก่อน แล้วทรงจุดที่หน้าแท่นมณฑลด้านตะวันตก เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน ลงทางบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ ตามเสด็จไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดูกำแพงแก้ว ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน กองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ เมื่อรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อนผ่าน กองทหารเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อเวลา ๑๗ นาฬิกา ๕๗ นาที

พระธรรมเทศนา
บัณฑิตธรรมกถา
สมเด็จพระญาณสังวร
(เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙)
วัดบวรนิเวศวิหาร
ถวายในสัตมวารที่ ๗
วันจันทร์ที่ ๙ กรกฎาคม พุทธศักราช
๒๕๒๗
เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
บำเพ็ญพระราชกุศลปัณณาสมวารถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
อสนฺเต นูปเสเวยฺย สนฺเต เสเวยฺย ปณฺฑิโต
อสนฺโต นิรย์ เนนฺติ สนฺโต ปาเปนฺติ สุคตินฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในบัณฑิตธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วัน ถวายพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ ตามทางพระพุทธศาสนา ด้วยทรงพระราชอนุสรณ์ด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม ในพระเดชพระคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีพระองค์นั้น ที่มีเป็นอันมากต่อประเทศชาติไทยและต่อพระบรมราชวงศ์

พระราชกุศลส่วนหนึ่งซึ่งทรงบำเพ็ญเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีพระองค์นั้น สวรรคตครบ ๕๐ วัน คือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อาราธนาพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ และรับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนา คือรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมของพระพุทธเจ้า อันเป็นยอดของธรรมในโลก พระพุทธองค์ผู้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ทรงเป็นยอดแห่งบัณฑิต ยอดแห่งสัตบุรุษ

พระพุทธศาสนสุภาษิตที่รับพระราชทานยกเป็นบทอุเทศ ณ เบื้องต้น แปลความว่า "บัณฑิตไม่พึงคบอสัตบุรุษ พึงคบสัตบุรุษ เพราะอสัตบุรุษย่อมนำไปสู่นรก สัตบุรุษย่อมให้ถึงสุคติ"

สัตบุรุษคือผู้มีสัปปุริสธรรม ธรรมของคนดี ๗ ประการ คือเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชุมชน รู้จักบุคคล อสัตบุรุษคือผู้ไม่มีธรรมของสัปปุรุษ หรือสัปปุริส-ธรรม ดังรับพระราชทานกล่าวมานั้น

พระพุทธภาษิตกล่าวว่า "อสัตบุรุษย่อมนำไปสู่นรก สัตบุรุษย่อมให้ถึงสุคติ" พึงพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง มิใช่เพียงเชื่อตาม พึงยกธรรม ๗ ประการของสัตบุรุษขึ้นพิจารณาเป็นข้อ ๆ ไป ดังนี้

หนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ *คือรู้จักเหตุแห่งความดี เหตุแห่งความชั่ว นี้เป็นเหตุใหญ่ เหตุสำคัญ เพราะจักเป็นเหตุแห่งความเจริญ เหตุแห่งความเสื่อม ทั้งของตนเองและของผู้ที่ตนเกี่ยวข้อง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับตน นั่นคือทั้งของส่วนตนและของส่วนรวม เมื่อเป็นผู้รู้จักเหตุ คือรู้จักเหตุแห่งความดี เหตุแห่งความชั่ว ก็ย่อมปฏิบัติเหตุแห่งความดีได้ถูกต้อง อันจักเป็นเหตุแห่งความเจริญ จักไม่ปฏิบัติเหตุแห่งความชั่ว อันจักเป็นเหตุแห่งความเสื่อม ไม่มีผู้ใดที่ไม่ปรารถนาความเจริญความดีงามให้เกิดแก่ตนและผู้เป็นที่รักของตน ไม่มีผู้ใดที่ปรารถนาความเสื่อมความไม่ดีงามให้เกิดแก่ตนและผู้เป็นที่รักของตน แต่ที่ยังทำความไม่ดีความเสื่อมให้เกิดอยู่เป็นอันมากทั้งแก่ตนเองและผู้เป็นที่รักของตน ก็เพราะไม่รู้จักสัปปุริสธรรมข้อความเป็นผู้รู้จักเหตุอย่างถูกต้องแท้จริง เป็นเพียงการรู้จักเหตุอย่าง*

ไม่ถูกต้อง จึงทำไปตามเหตุที่ไม่ถูกต้องนั้น น่าความเสื่อมความไม่ดีงามให้เกิดทั้ง ๆ ที่ไม่เป็นที่ปรารถนาต้องการ คนทั้งหลายต่างเป็นผู้รู้จักเหตุด้วยกัน แต่ความรู้จักเหตุของสัตบุรุษไม่เหมือนกับความรู้จักเหตุของผู้ไม่ใช่สัตบุรุษ การกระทำทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะมีเหตุทำให้เกิด เป็นเหตุต่าง ๆ กัน แล้วแต่จะเกิดขึ้นเป็นความรู้ของผู้ใดอย่างใด ผู้ที่ทำความผิดความชั่วความไม่ดีงามทั้งหลายก็ทำเพราะเชื่อว่าตนรู้ว่าเหตุนั้นเป็นเหตุดี จักนำให้เกิดผลดีแก่ตน อาจจะเป็นผลดีทางกาย หรือทางใจอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่าง เช่น ผู้ที่ทำร้ายเขา เพื่อทรัพย์สินของเขา ก็ทำเพราะเชื่อว่าตนรู้ว่าการทำเช่นนั้นเป็นเหตุดี จักนำให้เกิดผลดีคือการได้ลาภ หรือผู้ที่มุ่งร้ายยุยงส่งเสริมให้ผู้หนึ่งผู้ใดทำความไม่ชอบเพื่อสมใจตน ก็ทำเพราะเชื่อว่าการยุยงส่งเสริมนั้นเป็นเหตุดีจักนำให้เกิดผลดี คือการได้สมใจตน ความเชื่อดังตัวอย่างที่รับพระราชทานยกขึ้นกล่าว เป็นความเชื่อที่เกิดจากความไม่มีสัปปุริสธรรมข้อรู้จักเหตุ คือแม้จะรู้จักเหตุว่าทำอย่างนั้นอย่างนี้จะเกิดผลเช่นนั้นเช่นนี้ที่ตนปรารถนาต้องการ เช่นได้ลาภ ได้ความสมใจ ก็เป็นการคำนึงแต่ประโยชน์ตน ไม่คำนึงว่าจะเป็นการทำเหตุที่จะเกิดผลดีหรือผลร้ายแก่ผู้ใดหรือไม่ เช่นนี้เป็นการไม่รู้จักเหตุในสัปปุริสธรรม หรือเหตุอันเป็นธรรมของสัตบุรุษ เหตุในสัปปุริสธรรมต้องเป็นเหตุดีอย่างแท้จริง ที่จะให้ผลดีอย่างแท้จริง ไม่มีผิดพลาดแปรเปลี่ยนเป็นผลไม่ดีแก่ผู้หนึ่งผู้ใดทั้งสิ้น ไม่ว่าเล็กน้อยเพียงใด การรู้จักเหตุเช่นนี้จึงจะเป็นการรู้จักเหตุแห่งสัปปุริสธรรม ที่จะไม่เป็นโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ที่ไม่เป็นโทษแก่ส่วนตนและแก่ส่วนรวม การคบผู้รู้จักเหตุในสัปปุริสธรรม จึงจักไม่ถูกนำไปสู่นรก คือความทุกข์ แต่จะนำให้ถึงสุคติ คือความสุข นี้พึงเห็นได้ด้วยเหตุผลชัดแจ้ง

สอง ความเป็นผู้รู้จักผล คือรู้จักว่าอย่างใดเป็นผลดี อย่างใดเป็นผลชั่ว การรู้จักผลในสัปปุริสธรรมไม่เหมือนกับการรู้จักผลทั่วไปทั้งหมด รับพระราชทานกล่าวคือ การรู้จักผลของสัตบุรุษไม่เหมือนกับการรู้จักผลของคนทั้งหลาย โดยเฉพาะของอสัตบุรุษ ผลดีผลชั่วที่สัตบุรุษรู้จักเป็นผลดีจริงผลชั่วจริง ถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นกลางที่สุด คือเป็นผลดีผลชั่วสำหรับทุกผู้ทุกฝ่าย ไม่มีผิดพลาดแปรเปลี่ยนแม้แต่น้อย ขอรับพระราชทานยกตัวอย่าง เช่น ผู้มุ่งในทรัพย์ของผู้อื่น ทำเหตุเพื่อให้ได้ผลคือทรัพย์นั้นเป็นของตน เห็นว่าเป็นผลดี เช่นนี้ไม่เรียกว่าเป็นผู้รู้จักผลในสัปปุริสธรรม หรือมุ่งตำแหน่งการงานของผู้อื่น ทำเหตุเพื่อให้ได้ผลคือตำแหน่งนั้นเป็นของตน เห็นว่าเป็นผลดี เช่นนี้ไม่เรียกว่าเป็นผู้รู้จักผลในสัปปุริสธรรม หรือเมื่อทำผิดถูกทำโทษเพื่อความเข็ดหลาบ เพื่อความเป็นคนดีขึ้นก็โกรธแค้นพยาบาท เพราะเห็นว่าเป็นผลชั่ว เช่นนี้ไม่เรียกว่าเป็นผู้รู้จักผลในสัปปุริสธรรม การรู้จักผลทั้งผลดีผลชั่วดังรับพระราชทานยกเป็นตัวอย่าง ไม่เป็นการรู้จักผลอันเป็นหนึ่งในธรรม ๗ ประการของสัตบุรุษ เมื่อสัตบุรุษรู้จักผลดีผลชั่วตรงตามความจริง ย่อมไม่มุ่งหวังสับสน คือไม่มุ่งหวังได้ผลชั่วโดยเห็นเป็นผลดีไม่มีปฏิกิริยาที่ผิดต่อผลที่ได้รับ จึงไม่เป็นโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ทั้งแก่ส่วนตนทั้งแก่ส่วนรวม การคบผู้รู้จักผลในสัปปุริสธรรม จึงจักไม่ถูกนำไปสู่นรก คือความทุกข์ แต่จะนำให้ถึงสุคติ คือความสุขนี้พึงเห็นได้ด้วยเหตุผลชัดแจ้ง

สาม ความเป็นผู้รู้จักตน คือรู้จักภาวะฐานะของตนถูกต้องตามเป็นจริงทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกรู้จักตนว่ามีภาวะฐานะตามสมมติสัจจะ คือเป็นมารดา เป็นบิดา เป็นบุตร เป็นธิดา เป็นเจ้า เป็นนาย เป็นสามัญชน เป็นต้น ทางธรรมรู้จักตนว่าเป็นธาตุ ประกอบด้วยดินน้ำไฟลม เป็นอาทิ ความรู้จักตนในสัปปุริสธรรมทั้งทางโลกทั้งทางธรรมดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา คือความมีสติสำนึกรู้อยู่สม่ำเสมอในภาวะฐานะของตนเป็น

มารดาบิดาก็มีสติสำนึกรู้อยู่ เป็นบุตรธิดาก็มีสติสำนึกรู้อยู่เป็นผู้อยู่ในภาวะฐานะใดก็มีสติสำนึกรู้อยู่ ไม่หลงลืมภาวะฐานะของตน ซึ่งจะทำให้มีสติสำนึกในหน้าที่ของตนตามภาวะฐานะด้วย อย่างไรก็ตาม ความเป็นผู้รู้จักตนทางธรรมก็สำคัญอย่างยิ่ง เป็นธรรมในสัปปุริสธรรมที่ขาดไม่ได้ ไม่รู้จักตนทางธรรม รู้จักตนเพียงในทางโลกก็เป็นการบกพร่องไม่สมบูรณ์ ใจที่มีสติสำนึกรู้อยู่เสมอว่าตนเป็นธาตุประกอบเข้ากับใจที่มีสติสำนึกรู้ภาวะฐานะทางโลกที่เป็นสมมติสัจจะ นี้คือใจของผู้รู้จักตนที่เป็นสัปปุริสธรรม เป็นใจของสัตบุรุษ ที่จะปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบปฏิบัติเป็นธรรมสม่ำเสมอไม่เป็นโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ทั้งแก่ส่วนตนทั้งแก่ส่วนรวม การคบผู้รู้จักตนในสัปปุริสธรรมจึงจักไม่ถูกนำไปสู่นรก คือความทุกข์ แต่จะนำให้ถึงสุคติคือความสุข นี้พึงเห็นได้ด้วยเหตุผลชัดแจ้ง

สี่ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอดีพอเหมาะพอควรอย่างแท้จริง ไม่ใช่อย่างที่ตนพอใจ เป็นความพอดีพอเหมาะพอควรถูกต้องตามเหตุผลทุกประการ คือรู้จักประมาณในการคิดการพูดการทำ รู้จักประมาณพร้อมทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ เป็นไปตามเหตุผลโดยแท้ ไม่เป็นไปตามอำนาจของความยินดีพอใจหรืออำนาจของกิเลสตัณหา ผู้รู้จักความพอดีพอเหมาะพอควรตามเหตุผล จึงเป็นผู้รู้จักประมาณ อันเป็นธรรมของสัตบุรุษ เป็นสัปปุริสธรรม ความรู้จักประมาณเช่นนี้จักทำให้ไม่ก่อโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ทั้งแก่ส่วนตนทั้งแก่ส่วนรวม

ห้า ความเป็นผู้รู้จักกาล กาลคือเวลา แต่ไม่ได้หมายเพียงเวลาเท่านั้นเท่านี้นาฬิกา หรือเวลาเช้าสายบ่ายเย็นหัวค่ำดึก ความเป็นผู้รู้จักกาลของสัตบุรุษ หรือกาลในสัปปุริสธรรม คือความเป็นผู้รู้จักว่า ยุคใดสมัยใด โอกาสใดขณะใด เป็นยุค เป็นสมัย เป็นโอกาสเป็นขณะอย่างไร ควรประกอบกระทำการใด ควรหลีกเลี่ยงไม่ประกอบกระทำอะไร เช่นยุคใดสมัยใดต้องการความสามัคคีพร้อมใจกันเป็นพิเศษเพื่อชาติ โอกาสใดเป็นโอกาสที่ควรคิดพูดทำเพื่อคุณประโยชน์อย่างใดให้ยิ่งกว่าโอกาสอื่น การรู้จักดูเวลาว่าเท่านั้นเท่านี้นาฬิกา ไม่ใช่ความเป็นผู้รู้จักกาลในสัปปุริสธรรม รู้จักกาลในสัปปุริสธรรมก็เช่นเดียวกับรู้จักอย่างอื่นในสัปปุริสธรรม คือต้องประกอบด้วยธรรม ต้องมีธรรมเกี่ยวข้องด้วย รู้จักเวลาเท่านั้นเท่านี้นาฬิกา หาประกอบด้วยธรรมไม่ จึงไม่ใช่สัปปุริสธรรม เช่นเดียวกับความรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ ดังรับพระราชทานกล่าวมาแล้วทั้งหมด แม้ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่เกี่ยวข้องกับธรรม ก็ย่อมไม่ใช่ธรรมในสัปปุริสธรรม ผู้รู้จักกาลอันประกอบด้วยธรรมจึงจักไม่อาศัยกาลก่อโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ทั้งแก่ส่วนตนทั้งแก่ส่วนรวม การคบผู้รู้จักกาลในสัปปุริสธรรมจึงจักไม่ถูกนำไปสู่นรก คือความทุกข์ แต่จะนำให้ถึงสุคติ คือความสุข นี้พึงเห็นได้ด้วยเหตุผลชัดแจ้ง

หก ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน คือรู้จักชนที่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ว่าเป็นหมู่เป็นคณะของผู้มีภาวะฐานะใดตามสมมติสัจจะ มีศีลมีธรรมมีความดีความไม่ดีอย่างไรในทางธรรมความรู้จักประชุมชนในสัปปุริสธรรมต้องรู้ทั้งสองประการ คือทั้งทางโลกคือสมมติสัจจะ และทางธรรมคือความดีความไม่ดี ยิ่งขึ้นไปอีกก็คือรู้ตามความเป็นธาตุนั้นด้วย ความรู้จักประชุมชนในสัปปุริสธรรมนี้จะทำให้ไม่ถือโลกเป็นใหญ่ แต่จะถือธรรมเป็นใหญ่ ผู้รู้จักประชุมชนแบบถือโลกเป็นใหญ่ ไม่เป็นการรู้จักประชุมชนในสัปปุริสธรรม เพราะดังรับพระราชทานถวายมาแล้วสัปปุริสธรรมต้องประกอบเกี่ยวข้องกับธรรม ต้องเป็นธรรม ผู้รู้จักประชุมชนอันเป็นสัปปุริสธรรมจึงจักไม่ก่อโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ทั้งแก่ส่วนตนทั้งแก่ส่วนรวม การคบผู้รู้จักประชุมชนในสัปปุริสธรรมจึงจักไม่ถูกนำไปสู่นรก คือความทุกข์ แต่จะนำให้ถึงสุคติ คือความสุข นี้พึงเห็นได้

ด้วยเหตุผลชัดแจ้ง

เจ็ด ความเป็นผู้รู้จักบุคคล *คือรู้จักคนแต่ละคน ว่าเป็นผู้มีภาวะฐานะอย่างใดตามสมมติสัจจะอันเป็นทางโลก มีศีลมีธรรม มีความดีความไม่ดีอย่างไรในทางธรรม และยิ่งขึ้นไปอีกคือรู้ตามความเป็นธาตุนั้นด้วย ความรู้จักบุคคลในสัปปุริสธรรมทั้งทางโลกทั้งทางธรรมดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา คือ ความมีสติสำนึกรู้อยู่สม่ำเสมอในภาวะฐานะของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด เช่น เป็นมารดาบิดาของตน เป็นบุตรธิดาของตน เป็นสามีภริยา เป็นอาจารย์เป็นศิษย์ของตน เป็นพี่เป็นน้องของตน เป็นต้น ไม่หลงลืมภาวะฐานะนั้น ๆ นี้เป็นความรู้จักบุคคลทางโลก ที่ต้องประกอบด้วยความรู้จักทางธรรมคือตามความดีตามความไม่ดี ตามความเป็นธาตุด้วย จึงจะเป็นความรู้จักบุคคลในสัปปุริสธรรมที่สมบูรณ์ ผู้รู้จักบุคคลพร้อมทุกทางเช่นนี้มีใจของสัตบุรุษ เป็นสัตบุรุษ ที่จะปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรมสม่ำเสมอ ไม่เป็นโทษแก่ผู้หนึ่งผู้ใด ทั้งแก่ส่วนตนทั้งแก่ส่วนรวม การคบผู้รู้จักบุคคลในสัปปุริสธรรมจึงจักไม่ถูกนำไปสู่นรก คือความทุกข์ แต่จะนำให้ถึงสุคติ คือความสุข นี้พึงเห็นได้ด้วยเหตุผลชัดแจ้ง*

ผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามาคือ สัตบุรุษผู้บัณฑิตพึงคบ อันคำว่าคบในที่นี้ และสัตบุรุษในที่นี้ ไม่หมายถึงเป็นการคบคนอื่นนอกจากตนเองของบัณฑิตเท่านั้น แต่หมายถึงเป็นการทำตนเองให้เป็นสัตบุรุษด้วย คือทำตนเองให้เป็นทั้งบัณฑิตด้วยและเป็นทั้งสัตบุรุษด้วยนั่นเอง ทำได้เช่นนี้แหละจึงจะไม่ไปสู่นรก คือความทุกข์ ได้ไปถึงสุคติ คือความสุข เป็นไปตามพระพุทธภาษิตบทอุเทศที่รับพระราชทานยกไว้ แปลความว่า "บัณฑิตไม่พึงคบอสัตบุรุษ พึงคบสัตบุรุษ เพราะอสัตบุรุษย่อมนำไปสู่นรก สัตบุรุษย่อมให้ถึงสุคติ"

ขออาณาจพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญอุทิศถวาย จงเป็นผลสัมฤทธิ์เป็นพระวิบากสุขสมบัติ แด่สมเด็จพระนางเจ้าราไพพรรณี พระบรมราชินี สมตามพระราชปณิธานโดยพระฐานนิยม

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปจักได้รับพระราชทานสวดคาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนอัปมาทธรรมในมหาสมาคมนี้สืบต่อไป

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในบัณฑิตธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมียุติลง เอวก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

วันอังคารที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๐ นาฬิกา พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เฝ้าฯ รับเสด็จ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์แต่วันก่อนขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มุขตะวันออก ๑๐ รูป มุขเหนือ ๙ รูป และที่อาสนสงฆ์บริเวณศาลาทิมดดหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๑๑ รูป

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้า

ทรงประเคนภัตตาหารถวายพระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๕) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ประธานสงฆ์

ทรงปฏิบัติพระสงฆ์ขณะรับพระราชทานฉัน

วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี ครึ่งยศ ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเครื่องแบบนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครึ่งยศ ฉลองพระองค์สีขาว พระสนับเพลาสักหลาดสีดำ มีแถบสีแดงข้างละ ๒ แถบ พร้อมสายคันชีพ ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๖ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เสร็จแล้ว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จฯประทับพระราชอาสน์ จากนั้น พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์แต่วันก่อนสวดถวายพรพระจบแล้ว

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๕๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนภัตตาหารถวายพระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ป.ธ. ๗) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระราชาคณะผู้เป็นประธานสงฆ์ แล้วประทับพระเก้าอี้ ณ ที่นั้นเพื่อทรงปฏิบัติพระสงฆ์ขณะรับพระราชทานฉัน สำรับภัตตาหารนอกนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ทรงประเคนและปฏิบัติพระสงฆ์รูปต่อไปตามลำดับ

สำหรับภัตตาหารที่จัดถวายพระสงฆ์ในวันนี้ ของคาวประกอบด้วย ข้าวสวย ยำไข่จะละเม็ด สลัดไก่ แกงมัสมั่น ไก่ผัดพริก ปลาดุกย่าง ฟักต้มเปื่อย น้ำพริก-ผักสด ของหวานประกอบด้วย

ทองหยอด ข้าวเหนียวแก้ว สาเกเชื่อม เต้าทึง วุ้นกรอบ ผลไม้ประกอบด้วย ส้มโอ ลำไย เครื่องดื่มประกอบด้วย น้ำเต้าหู้ น้ำมะพร้าวอ่อน น้ำชา

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๔๕ นาที พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม เจ้าพนักงานถอนสำรับและภาชนะเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพนำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่ง

พระสงฆ์สดับปกรณ์

ที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูปสดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงสายที่ลาดบนอาสนสงฆ์เข้าที่เดิมและเชิญปลายพระภูษาโยงที่เนื่องจากพระบรมศพพักไว้บนเสาบัว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา ลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์

จากนั้น เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ๙ รูป ซึ่งนั่งอยู่ ณ อาสนสงฆ์ด้านมุขเหนือ ลงบันไดด้านมุขเหนือ แล้วขึ้นยังอาสนสงฆ์ด้านมุขตะวันออก เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงที่พักไว้เช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๙ รูป สดับปกรณ์จบ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงพักไว้ พระสงฆ์ลงจากพระที่นั่งทางบันไดมุขตะวันออก จากนั้น เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์อีก ๑๑ รูป ซึ่งนั่งอยู่ที่อาสนสงฆ์ศาลาทิมดหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เดินขึ้นบันไดมุขตะวันออกแล้วขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ด้านมุขตะวันออก เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงที่พักไว้เช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๑๑ รูป สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม พระสงฆ์ลงจากพระที่นั่งทางบันไดมุขตะวันออก เป็นอันเสร็จพิธีการรับพระราชทานฉันและสดับปกรณ์ของพระสงฆ์ทั้ง ๓๐ รูป

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๑๐ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระพรหมคุณาภรณ์ (เกี่ยว อุปฺเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศราชมหาวิหาร พระราชาคณะผู้ที่จะถวายพระธรรมเทศนาและนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ มุขตะวันออก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่จงกลธรรมาสน์เทศน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ พระพรหมคุณาภรณ์ ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม แล้ว เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวายความเคารพ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาอาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงศีล พระพรหมคุณาภรณ์ถวายศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์ อาราธนาธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ถวายพระธรรมเทศนากิตติกถา จบแล้ว พระพรหมคุณาภรณ์ กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ จากนั้น พระสงฆ์ ๔ รูปที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกพระสวดธรรมคาถา แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ ๔ รูปสวดธรรมคาถาจบแล้ว กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๔๘ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศถวายพระพรหมคุณาภรณ์ เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วย ธูปเทียนพนมใส่พานมุก แจกันมุก ๑ คู่ ปักดอกบัวสีขาว กี่มุกใส่ชุดน้ำชาลายทอง ๑ ชุด พร้อมถ้ำชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาปลุก ๑ เรือน

พระพรหมคุณาภรณ์ (เกี่ยว อุปฺเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ถวายพระธรรมเทศนา

โคมไฟ ๑ ดวง เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรถวายพระพรหมคุณาภรณ์ และพระสงฆ์ที่สวดธรรมคาถาทั้ง ๔ รูป แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา ลงจากพระที่นั่งทางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๕ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะสดับปกรณ์เท่าพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ โดยแบ่งขึ้นเป็น ๕ เที่ยว เที่ยวแรก ๑๕ รูป เที่ยวต่อ ๆ ไปเที่ยวละ ๑๖ รูป เมื่อพระสงฆ์เที่ยวแรกขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษา

ทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์

โยงเช่นครั้งก่อนแต่ยังไม่เชิญปลายทั้งสองสอดเชื่อมเข้าด้วยกัน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกราบถวายความเคารพ เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว ทรงคลานเข่ากลับมาที่หน้าที่ประทับ และทรงกราบพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร อีกครั้งหนึ่ง แล้วเสด็จฯ ประทับพระเก้าอี้ที่เดิม จากนั้นเจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน พระสงฆ์สดับปกรณ์ จบแล้ว เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงสายที่ลาดบนอาสนสงฆ์และแยกการสอดเชื่อมพักไว้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระสงฆ์ทั้ง๑๕ รูป ลงจากอาสนสงฆ์และลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เสร็จแล้ว พระสงฆ์เที่ยวต่อ ๆ ไปขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ โดยทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับเที่ยวแรก เมื่อพระสงฆ์สดับปกรณ์จนครบ ๗๙ รูปแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร แล้วเสด็จฯ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประตูกำแพงแก้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับเมื่อเวลา ๑๓ นาฬิกา ๔๗ นาที

พระธรรมเทศนา
กิตติกถา
พระพรหมคุณาภรณ์ (เกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ.๙)
วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร
ถวายในสัตมวารที่ ๗
วันอังคารที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช
๒๕๒๗
เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
บำเพ็ญพระราชกุศลปัณณาสมวารถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
พหุสฺสุตํ สีลวตูปปนฺนํ
ธมฺเม ฐิตํ น วิหาเปติ กิตฺตีติ

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในกิตติกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เพิ่มพูนพระราชกุศลบุญราศี อนุรูปแก่การพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วัน ถวายพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทั้งนี้ด้วยอำนาจแห่งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม และพระอปจายนธรรม เป็นต้นที่สถิตมั่นในพระราชหฤทัย

การที่สมเด็จบรมบพิตรฯ พระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มาแต่เบื้องต้นจนถึงวาระปัณณาสมวาร ๕๐ วัน ในทางหนึ่งย่อมก่อให้เกิดสัมมาทิฐิในจิตใจของพสกนิกรทั่วประเทศเป็นเหตุให้พากันน้อมใจไปในทางคุณธรรม เท่ากับทรงนำให้เจริญรอยตามพระยุคลบาทในสมเด็จบรมบพิตรฯ พระองค์นั้น เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยพระคุณธรรมนานัปการในพระราชมนัส ซึ่งพสกนิกรผู้มีปัญญาพิจารณาจะพึงเห็นได้ชัดในแต่ละโอกาสโดยประการต่าง ๆ ขอถวายวิสัชนาพอเป็นสาธกบางประการ

สมเด็จบรมบพิตรฯ พระองค์นั้น ครั้นทรงได้รับสถาปนาพระราชอิสริยยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนีแล้ว ทรงมีพระคุณธรรมตามนัยแห่งมงคลสูตรที่ว่า "อัตตสัมมาปณิธิ" จึงทรงมีพระมงคลปรากฏชัดที่พระกายกรรม พระวจีกรรม และพระมโนกรรม เป็นพระกายกรรมมีมงคล พระวจีกรรมมีมงคล และพระมโนกรรมมีมงคล ทำให้เกิดความจงรักภักดีอย่างสูงยิ่งแก่พสกนิกรที่มีเหตุผล

ทรงตั้งพระราชหฤทัยได้อย่างมั่นคงในอารมณ์ทั้งหลายที่เข้ามากระทบทั้งในยามปกติและยามวิกฤต จึงทรงมีพระราชกัลยาณปฏิปทา สมกับความทรงเป็นคู่พระบารมีในสมเด็จบรมบพิตรฯ พระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๗ ทั้งยามสุขทั้งในยามทุกข์

ทรงมีพระอัปปมาทธรรมประจำอยู่ในพระราชหฤทัยติดต่อมิขาดสาย จึงทรงเป็นกัลยาณขัตติยนารี ตามความรู้สึกของพสกนิกรทั่วไปผู้มีน้ำใจเป็นธรรม

การที่พระคุณธรรมนานัปการมีพรั่งพร้อมในสมเด็จบรมบพิตรฯ พระองค์นั้น เพราะทรงสร้างสมสิ่งที่ทรงรู้ทรงเห็นไว้ได้มาก ทรงมั่นคงในศีลาจารวัตรอันงดงาม ทรงยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องสมเด็จบรมบพิตรฯ พระองค์นั้น จึงทรงมีพระราชกัลยาณเกียรติแผ่กว้างตั้งอยู่ชั่วกาลนาน เป็นที่ยอมรับในหมู่คนดีมีวิจารณญาณ คล้ายกันกับพระกัลยาณกิตติศัพท์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ฟุ้งขจรไป ซึ่งพุทธศาสนิกชนพากันสาธยายจนถึงปัจจุบันนี้ว่า "กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต" ดังนี้ และสอดคล้องต้องตามพระพุทธภาษิตอุเทศณ เบื้องต้นที่ว่า พหุสฺสุตํ สีลวตูปปนฺนํ เป็นอาทิ แปลความว่า

เกียรติย่อมไม่ละบุคคลผู้เป็นพหุสูต ผู้เข้าถึงศีลและวัตร ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ดังนี้

คำว่า เกียรติ ในพระพุทธภาษิตนี้ หมายถึงกัลยาณเกียรติ คือ ชื่อเสียงที่ดี ที่งาม เป็นฝ่ายสรรเสริญ ดังคำโบราณว่า "ชื่องาม นามไพเราะ" ตรงกันข้ามกับปาปเกียรติ คือ ชื่อเสียงที่เป็นบาป ไม่ดี ไม่งาม กัลยาณเกียรติก็ดี ปาปเกียรติก็ดี ย่อมมาจากเหตุ มิใช่เพียงแต่พูดกันเพื่อสรรเสริญเพราะชอบ มิใช่เพียงแต่พูดกันเพื่อตำหนิเพราะชัง ชื่อเสียงที่ดีงามซึ่งมาจากเหตุที่เป็นจริง ถูกต้อง จึงชื่อว่า กัล-

ยาณเกียรติ ซึ่งในพระพุทธภาษิตนี้ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนแล้วว่า

กัลยาณเกียรติเกิดจากเหตุที่เป็นคุณธรรม ๓ ประการ คือ ความเป็นพหุสูต ๑ ความเข้าถึงศีลและวัตร ๑ ความตั้งอยู่ในธรรม ๑

ประการที่หนึ่ง ความเป็นพหุสูต โดยความหมายทั่วไป ได้แก่การเล่าเรียนศึกษาและมีประสบการณ์มาก กล่าวเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา ท่านแสดงความเป็นพหุสูตไว้ว่า

ธรรมเหล่าใด งามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์บริสุทธิ์สิ้นเชิง ธรรมเหล่านั้น บุคคลได้สดับมาจำทรงคล่องปาก เพ่งด้วยใจ เห็นถูก ดังนี้

ตามแนวนี้ แสดงให้เห็นว่า รู้ธรรม แล้วปฏิบัติจนบรรลุธรรมนั้น จึงชื่อว่า พหุสูตที่สมบูรณ์ ดังบทสรรเสริญพระพุทธองค์ว่า พระผู้ทรงรู้ พระผู้ทรงเห็น แลดังที่พูดกันว่า "รู้แจ้งเห็นจริง"

ท่านได้อธิบายไว้อีกโวหารหนึ่งว่า พหุสูตที่สมบูรณ์ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ ฟังรู้ดูออก บอกได้ ทำดี ดังนี้

อนึ่ง กล่าวตามนัยแห่งพระวินัย พหุสูตได้แก่ความรู้และความสามารถ คือ มีความสามารถทำได้ตามที่รู้นั้น

จึงรวมความได้ว่า "รู้และปฏิบัติได้ตามที่รู้ ชื่อว่าพหุสูต"

ผู้มีแต่ความรู้ แต่ไม่มีความสามารถอาจมีปัญหาได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องวิชชามทะ เมาความรู้ ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเรื่องพหุสูต เท่ากับเป็นการตรัสสอนว่ามีความรู้แล้วต้องพยายามทำให้เป็นประโยชน์ตามที่รู้นั้น ในทางธรรม เช่น รู้เรื่อง "ทม" แล้วสามารถที่จะข่มใจได้ ในคราวที่จะต้องข่มใจ รู้เรื่อง "อัตตสัมมาปณิธิ" แล้วสามารถที่วางกายและใจได้เหมาะสม ถูกต้อง ดังคำกล่าวสรรเสริญสมณะว่า "สมณะวางตนดีเป็นศรีแก่ศาสน์" นี้เป็นเหตุแห่งกัลยาณเกียรติประการที่หนึ่ง

ประการที่สอง ความเข้าถึงศีลและวัตร ศีลที่สำคัญนั้นมุ่งถึงความมีวิรัติเจตนา ความตั้งใจงดเว้นข้อเสียหาย อันจะเกิดขึ้นทางกายและวาจา ความตั้งใจงดเว้นตามศีลเกิดขึ้นเมื่อใดก็เป็นศีลเมื่อนั้น ศีลในพระพุทธศาสนาที่เป็นสามัญทั่วไป คือ ศีล ๕ ในคัมภีร์บางแห่งเรียกศีล ๕ ว่า มนุษยธรรม มีผู้กล่าวว่า ศีล ๕ เป็นสัญญาประชาคม ศีลเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งความดีดังธรรมภาษิตว่า "ศีลเป็นมารดาแห่งความดี" ดังนี้

วัตร หมายถึง ความประพฤติการที่ควรประพฤติทั้งปวง เช่น มรรยาทในอิริยาบถทั้ง ๔ รวมถึง ความประพฤติตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติและพระศาสนา

ความเข้าถึงศีลและวัตร ก็คือการรู้คุณค่าของศีลและวัตร แล้วพอใจปฏิบัติจนเกิดความมั่นคงในศีลและวัตร ควรแก่การสรรเสริญว่า "เป็นผู้มีศีลาจารวัตรงดงาม" นี้เป็นเหตุแห่งกัลยาณเกียรติประการที่สอง

ประการที่สาม ความตั้งอยู่ในธรรม ความหมายโดยอุกกัฏฐนัย หมายถึงความมีจิตใจตั้งอยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ และพระนิพพาน ๑ โดยความหมายทั่วไป ได้แก่ ความมีจิตใจประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ศรัทธา ความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ หิริ ความละอายแก่ใจในบาป อกุศล ทุจริต โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป อกุศล ทุจริต วิริยะ ความอาจหาญที่จะต่อสู้ในสิ่งทั้งปวง โดยวิธีที่ชอบ สัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้องทั้งในส่วนโลกิยะและโลกุตระ ส่วนโลกิยะเป็นคติแห่งโลก เห็นถูกต้องว่าเป็นอย่างนี้และต้องเป็นอย่างนี้ เป็นความเห็นที่ช่วยให้เกิดความรู้เท่าทัน ส่วนโลกุตระเป็นคติแห่งธรรมโดยส่วนเดียว เห็นถูกต้องว่า ความเป็นจริงของสังขาร เป็นต้น เป็นอย่างนี้เอง เป็นความเห็นที่ทำให้จิตใจอยู่เหนือ

สิ่งทั้งหลาย กลายเป็นความไม่หวั่นไหวในสิ่งทั้งปวง ยึดมั่นแต่ในสิ่งที่ถูกต้องเท่านั้น ความตั้งอยู่ในธรรม ด้วยประการดังนี้ เป็นเหตุแห่งกัลยาณเกียรติประการที่สาม

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชปฏิปทาพระราชจริยา ที่ประชาชนชาวไทยจะพึงพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สมเด็จบรมบพิตรฯพระองค์นั้น ทรงมีพระคุณธรรม ๓ ประการตามพระพุทธภาษิตบทนี้ พระราชกัลยาณเกียรติจึงแผ่กว้าง และตั้งอยู่ชั่วกาลนาน ประชาชนในประเทศและชาวต่างชาติพากันหลั่งไหลมาถวายบังคม ถวายพระราชสักการะพระบรมศพมิได้ขาดสาย เพราะพระราชกัลยาณเกียรติในสมเด็จบรมบพิตรฯพระองค์นั้น ปรากฏในจิตใจ มีนัยดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา

อิมิมา กตปุญเญน ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จบรมบพิตรฯ พระราชสมภารเจ้าพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญอุทิศถวาย จงอำนวยพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล อิฏฐวิบุลมนุญผล ในสัมปรายภพ แด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สมตามพระราชอุทิศทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์จตุรวรรค จักรับพระราชทานสวดธรรมคาถา เพื่อเพิ่มพูนพระราชกุศลทักษิณานุปทาน

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี สมควรแก่เวลา เอวं ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

อนึ่ง หลังจากเสร็จการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๕๐ วันแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวจีนบำเพ็ญกุศลพิธีกงเต๊กถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เนื่องในวาระครบกำหนดปัณณาสมวารแห่งการเสด็จสวรรคตตามธรรมเนียมที่ชาวจีนผู้มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้เคยจัดพิธีกงเต๊กฉลองพระเดชพระคุณมาทุกคราว

คณะสงฆ์จีนนิกายบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย พร้อมด้วยมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง สมาคมจีนต่าง ๆ และหนังสือพิมพ์จีน มีนายอุเทน เตชะไพบูลย์ เป็นประธาน ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในวาระครบกำหนดปัณณาสมวารแห่งการเสด็จสวรรคต ตามธรรมเนียมซึ่งชาวจีนผู้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ได้เคยบำเพ็ญกุศลพิธีกงเต๊กฉลองพระเดชพระคุณในงานพระบรมศพมาแต่ก่อน

การทำบุญเพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ตายหรือพิธีกงเต๊กตามคติพุทธศาสนานิกายจีนและญวนถือว่าผู้ใดยังมีชีวิตอยู่ทำแต่บุญกุศล เมื่อตายไปก็จะไปเกิดใหม่อยู่บนสวรรค์ ถ้าทำบุญบ้างบาปบ้างพอไล่เลี่ยกัน วิญญาณของผู้ตายจะต้องไปสู่ศาลเมืองนรก ศาลในเมืองนรกจะสอบสวนเรื่องบาปบุญของผู้นั้นก่อนพิจารณาลงโทษ ตามควรแก่โทษานุโทษ แล้วจึงปลดปล่อยให้ไปเกิดใหม่ เหตุนี้การทำพิธีกงเต๊กคือส่งผลบุญไปเพิ่มให้แก่ผู้ตายเพื่อผ่อนหนักเป็นเบาในผลของบาปที่ได้ทำไว้

พิธีกงเต๊กถวายพระบรมศพสมเด็จพระนาง

เจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ของคณะสงฆ์จีนนิกายได้จัดขึ้น ณ บริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยจัดพิธีเป็น ๒ วัน มีกำหนดการดังนี้

กำหนดการพิธีกงเต๊ก
ถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
ของ
คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย
พร้อมด้วยมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง
สมาคมจีนต่าง ๆ และหนังสือพิมพ์จีน

วันอังคารที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๔ นาฬิกา บรรพชิตจีนสวดพระพุทธมนต์เปิดมณฑลพิธี เสร็จแล้วประกอบพิธีเชิญพระวิญญาณมายังมณฑลพิธี

เวลา ๑๕ นาฬิกา พิธีสรงน้ำพระวิญญาณ

เวลา ๑๙ นาฬิกา สวดพระอมิตาภพุทธสูตร และพิธีขอขมากรรม

เวลา ๒๐ นาฬิกา พิธีข้ามสะพาน

เวลา ๒๑ นาฬิกา สวดพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วบังสุกุล

ปิดมณฑลพิธี

วันพุธที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๔ นาฬิกา สวดพระพุทธมนต์เสกปริมณฑลที่บูชาให้สะอาดบริสุทธิ์

เวลา ๑๕ นาฬิกา สวดพระพุทธมนต์บทขมากรรมสูตร

เวลา ๑๖ นาฬิกา พิธีลอยกระทง

เวลา ๑๙ นาฬิกา พิธีถวายเครื่องเสวยบูชาพระบรมศพ

เวลา ๑๙ นาฬิกา ๑๐ นาที พิธีโยคตันตระ (ทิ้งกระจาด)

เวลา ๒๑ นาฬิกา บังสุกุล กรวดน้ำ เป็นเสร็จพิธี

ครั้น ณ วันพิธี คณะผู้จัดพิธีกงเต๊กเตรียมการตั้งแต่งไว้พร้อมที่ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างทิมหลังตะวันตก ตั้งปะรำ ๓ หลัง หลังที่ ๑ เป็นปะรำพิธีกงเต๊ก ตั้งโต๊ะบูชาประดิษฐานฉากรูปพระพุทธเจ้า ๓ องค์ คือ พระศากยมุนีพุทธเจ้า พระอมิตพุทธเจ้า พระไภษัชคุรุพุทธเจ้า และพระอัครสาวก ๑ โต๊ะ ถัดออกมาตั้งโต๊ะบูชาประดิษฐานฉากรูปพระมาลัย ฉากรูปยมบาล ฉากรูปท้าวมหาชมพู และฉากรูปพระอรหันต์ ๑๘ องค์ รวม ๖ โต๊ะ หน้าโต๊ะบูชาตั้งโต๊ะทองสำหรับวางเครื่องทองน้อย ๑ ที่ ภายในปะรำตั้งเก้าอี้สำหรับผู้มาร่วมในพิธี ปะรำที่ ๒ วางเครื่องกระดาษสำหรับเผา ประกอบด้วยพระตำหนักจำลองเป็นอาคาร ๒ ชั้น พร้อมเครื่องเรือนเครื่องใช้ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเล่นที่โปรดทรงเป็นประจำ เช่น ชุดกอล์ฟ อาคารอีกหลังหนึ่งเป็นโรงครัวมีเครื่องครัว โต๊ะเก้าอี้พร้อมบริวารคนรับใช้ บริเวณรอบอาคารทั้งสองหลังจัดเป็นสนามหญ้าและสวนดอกไม้ มีชุดเก้าอี้สนามและพาหนะ เช่น รถยนต์ เรือยนต์ และเฮลิคอปเตอร์ เครื่องกระดาษกงเต๊กเหล่านี้ทาสีสดใสตามธรรมเนียมจีน ปะรำหลังที่ ๓ วางสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคที่จะนำมาทำบุญทิ้งทานในพิธีทิ้งกระจาด

นอกจากนี้ เจ้าพนักงานจัดเครื่องทองน้อย ๑ เครื่อง วางที่หน้าพระโกศพระบรมศพ จัดพระสุพรรณภาชน์พร้อมด้วยเครื่องเสวยคาว-หวานไปปฏิบัติในการพิธีสังเวย จัดขันสาคร ๒ ขันไปตั้งเข้าพิธีข้ามสะพาน จัดเตรียมสถานที่สำหรับเผาเครื่องกระดาษต่าง ๆ บริเวณหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามไว้พร้อม

แผนผังพิธีกงเต๊กของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย และคณะสงฆ์อนัมนิกาย

๑. ปะรำพิธีกงเต๊ก
๒. ปะรำเครื่องกระดาษสำหรับเผา
๓. ปะรำเครื่องทิ้งกระจาด
๔. สะพานจำลอง
๕. โต๊ะเจ้าหัวสะพานและโต๊ะเจ้าท้ายสะพาน
๖. ขันสาคร
๗. โต๊ะประดิษฐานรูปพญายม
๘. พระโกศพระบรมศพ
๙. ผู้มาร่วมพิธี
๑๐. บรรพชิต
๑๑. วงดนตรี

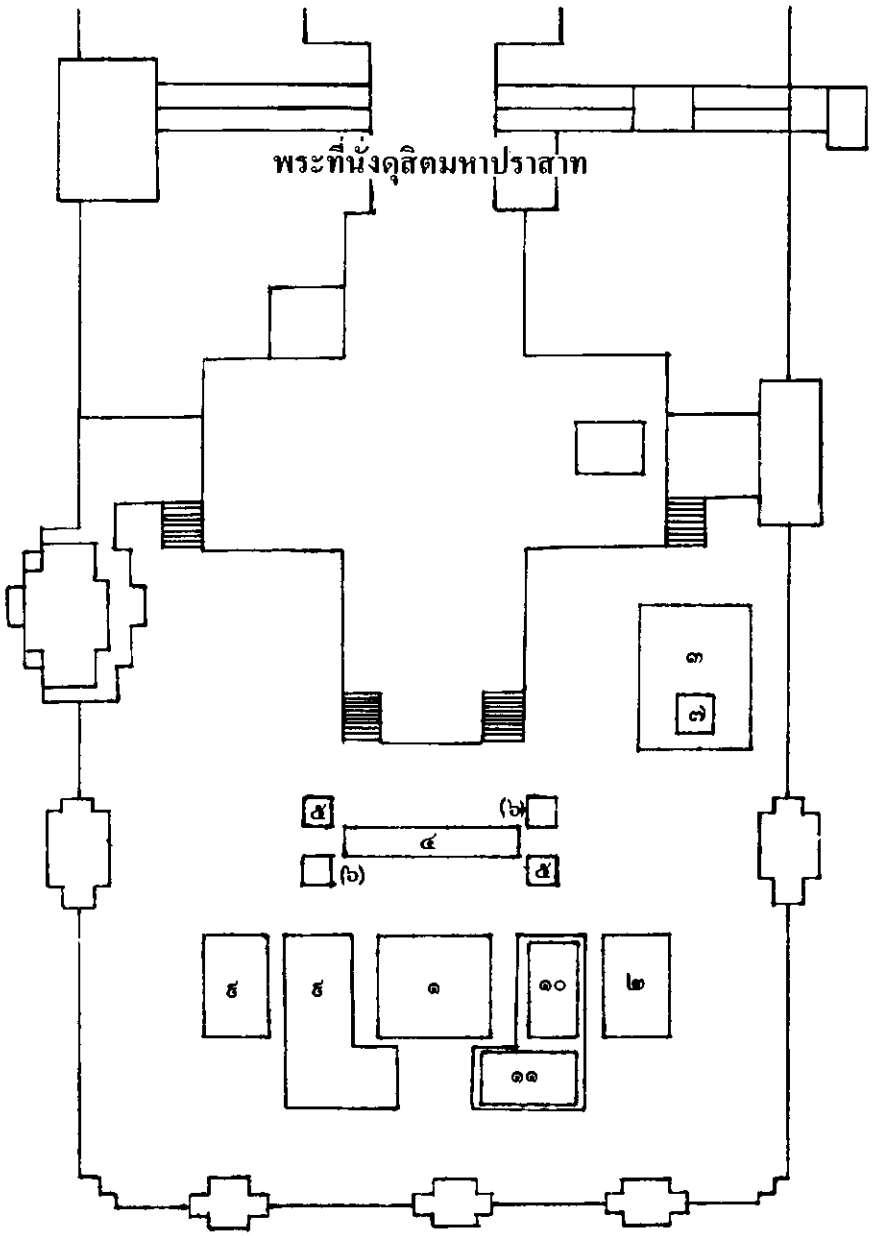

ปะรำพิธีกงเต๊ก ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

บรรพชิตจีน ๙ รูป สวดพระพุทธมนต์เปิดมณฑลพิธี

เครื่องกระดาษสำหรับเผา พระตำหนักจำลองและเครื่องเรือนเครื่องใช้

วันอังคารที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๕๐ นาที สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธี ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย ณ ปะรำพิธี แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรเครื่องกระดาษสำหรับเผา โดยมีนายอุเทน เตชะไพบูลย์ กราบบังคมทูลถวายคำอธิบาย ได้เวลาสมควรเสด็จกลับ

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๕๗ นาที เริ่มพิธีกงเต๊ก โดยบรรพชิตจีน ๙ รูป จากวัดโพธิ์แมนคุณาราม และวัดมังกรกมลาวาส มีพระอาจารย์จีนธรรมคณาธิการ ไพศาลสมณกิจ รองเจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกาย รองเจ้าอาวาสวัดโพธิ์แมนคุณารามเป็นประธาน สวดพระพุทธมนต์เสกปริมณฑลที่บูชาให้สะอาดบริสุทธิ์ โดยประพรมด้วยน้ำพระพุทธมนต์ เสร็จแล้ว อ่านประกาศชุมนุมเทวดาที่หน้าโต๊ะบูชา แล้วจึงเผาแผ่นกระดาษที่เขียนพุทธฎีกา คำประกาศกับรูปม้าเทวทูตอันจะนำไปทางพื้นแผ่นดิน และกระดาษเงินกระดาษทอง เสร็จพิธีชุมนุมเทวดาแล้ว ทำพิธีเชิญพระรัตนตรัยและเทวดามาเป็นองค์พยานในการพิธี

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๒๐ นาที บรรพชิตจีนทั้งเก้ารูปขึ้นไปทำพิธีสวดประกาศเชิญพระวิญญาณสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ หน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพ บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยเชิญพระวิญญาณมาสถิตในฉลองพระองค์สีชมพูซึ่งเคยทรงใช้แล้วที่สวมไว้กับรูปกระดาษหรือถ่งพวง (ธวัชปฏกหรือเกตุปฏก แปลว่าธงรูปภาพหรือเครื่องหมายรูปภาพผู้มรณะ) จากนั้นบรรพชิตจีนสวดพิธีพรมน้ำพระพุทธมนต์ พระอาจารย์จีนธรรมคณาธิการ ไพศาลสมณกิจ พรมน้ำพระพุทธมนต์ที่พระแท่นประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ขณะนั้น นายอุเทน เตชะไพบูลย์ และคณะ น้อมเกล้าฯ ถวายพวงมาลา

สวดประกาศเชิญพระวิญญาณ หน้าที่ประดิษฐาน พระโกศพระบรมศพ

หน้าพระแท่นสุวรรณเบญจดลที่ประดิษฐานพระบรมศพ

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๓๕ นาที สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ ปะรำพิธี บรรพชิตจีนเดินนำพระวิญญาณลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทลงมายังปะรำพิธี โดยมีพระญาติเชิญเครื่องทองน้อยและเชิญถ่งพวง ซึ่งบัดนี้ถือว่าเป็นที่สถิตพระวิญญาณแล้วเดินตามนำมาตั้งไว้หน้าโต๊ะบูชา

เวลา ๑๕ นาฬิกา บรรพชิตจีนประกอบพิธีสรงน้ำพระวิญญาณหน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยสวดเชิญพระวิญญาณสรงน้ำพระพุทธมนต์เพื่อความบริสุทธิ์แห่งกาย วาจา ใจ

ได้เวลาสมควรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินกลับ

เวลา ๑๙ นาฬิกา บรรพชิตจีนทำพิธีนำพระวิญญาณมาทำขมากรรม เพื่อให้พระวิญญาณทรงขอขมาโทษพระรัตนตรัยเสียก่อนแล้วจะได้ฟังสวดพระพุทธมนต์ต่อไป โดยบรรพชิตจีนสวดขอขมาแทนพระวิญญาณ ต่อจากนั้นบรรพชิตจีนสวดพระพุทธมนต์อมิตาภพุทธสูตร และประกอบพิธีปลุกระฆัง คือตีระฆังเป็นระยะเพื่อประกาศให้ได้ยินไปทั่วโลก เป็นการเชิญมาฟังพระอภิธรรมที่จะสวด

เวลา ๒๐ นาฬิกา ประกอบพิธีข้ามสะพาน ซึ่งเป็นพิธีมอบใช้หนี้สินต่าง ๆ ที่ชาติก่อน ๆ ได้กระทำไว้ให้เป็นการเสร็จสิ้นกันไป เพื่อวิญญาณผู้มรณะจะได้เป็นวิญญาณบริสุทธิ์ ปราศจากพันธะใด ๆ พัวพัน เจ้าภาพจึงอาราธนาพระสงฆ์สวดนำพระวิญญาณเสด็จข้ามสะพาน อันสมมติเป็นโอฆสงสาร ไปมอบทรัพย์สมบัติใช้หนี้แก่นายคลังให้สิ้นกรรมเวร ขณะเริ่มประกอบพิธีได้มีฝนตกทำให้ต้องย้ายมาทำพิธีในปะรำ ทั้งนี้ได้ทำสะพานจำลองขึ้นให้บรรพชิตจีนทั้งเก้ารูปเดินนำพระญาติ มีหม่อมเจ้ายุธิษเฐียร สวัสดิวัตน์ หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ และหม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ เป็นต้น ทรงเชิญถ่งพวงข้ามสะพาน เมื่อถึงรูปนายคลัง บรรพชิตจีนอ่านประกาศมอบใช้หนี้ จบแล้วนำหนังสือประกาศสอดไว้ที่เสื้อรูปนายคลังแล้วนำไปเผาไฟพร้อมกระดาษเงินกระดาษทอง และพระญาติทรงโปรยทานลงในขันสาคร

เวลา ๒๑ นาฬิกา บรรพชิตจีนสวดศราทธพรตแล้วสดับปกรณ์ เจ้าภาพกรวดน้ำ จบแล้วปิดมณฑลพิธี

วันพุธที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

คณะผู้จัดพิธีกงเต๊กนำสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคที่จะบริจาคทานในพิธีทิ้งกระจาดมาจัดเตรียมไว้ในปะรำเครื่องทิ้งกระจาด ได้แก่ ข้าวสาร ๔๕ กระสอบ อาหารกระป๋อง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าอาบน้ำฝนของสงฆ์ ด้านเหนือของปะรำตั้งโต๊ะประดิษฐานรูปพญายมหันหน้าไปทางทิศใต้ พญายมนี้จะเป็นผู้ควบคุมดูแลภูตผีไม่ให้แย่งกันกินเครื่อง

เครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับบริจาคทานในพิธีทิ้งกระจาด

เช่นสังเวย หน้าโต๊ะรูปพญายมวางเครื่องบูชาและพุ่มดอกไม้ และมีกระทงดอกไม้เครื่องบูชา ๔๕ กระทงสำหรับใช้ในพิธีลอยกระทง

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๒๐ นาที บรรพชิตจีน ๙ รูปสวดพระพุทธมนต์ เสกปริมณฑลที่บูชาให้สะอาดบริสุทธิ์ แล้วขึ้นไปบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทำพิธีสวดเชิญพระวิญญาณสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ให้เสด็จมาสถิตในฉลองพระองค์เช่นวันก่อน

ขณะที่บรรพชิตจีนขึ้นไปทำพิธีบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ เจ้าหน้าที่ผู้จัดพิธีกงเต๊กนำเครื่องสังเวยและกระทงเครื่องบูชามาตั้งที่โต๊ะเครื่องบูชาในปะรำพิธี พร้อมกรงนก ๑๖๐ ตัว และอ่างใส่ปลาดุกประมาณ ๑๐๐ ตัว ที่จะปล่อยถวายเป็นพระราชกุศล

เวลาประมาณ ๑๕ นาฬิกา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรพิธี

เวลา ๑๕ นาฬิกา ๓๐ นาที บรรพชิตจีนเดินนำพระวิญญาณลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมายังปะรำพิธี โดยมีพระญาติ อาทิ หม่อมเจ้ายุธิษเฐียร สวัสดิวัตน์ หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ และหม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ ทรงเชิญเครื่องทองน้อยและทรงถือถ่งพวงซึ่งเป็นที่สถิตพระวิญญาณเสด็จตาม ทรงวางเครื่องทองน้อยบนโต๊ะหน้าโต๊ะเครื่องสังเวยและตั้งถ่งพวงไว้ระหว่างโต๊ะวางเครื่องทองน้อยกับโต๊ะวางเครื่องสังเวย นายอุเทน เตชะไพบูลย์ จุดเทียนธูปที่โต๊ะเครื่องบูชา บรรพชิตจีนยืนรอบโต๊ะเครื่องบูชาสวดพระพุทธมนต์บทขมากรรมสูตร

เวลา ๑๖ นาฬิกา บรรพชิตจีน ๙ รูป มีพระอาจารย์จีนวินยานุกร ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกาย เจ้าอาวาสวัดมังกรกมลาวาส เป็นประธาน ประกอบพิธีลอยกระทง เพื่อให้พระวิญญาณได้ส่งเครื่องกระทงไปถวายสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ณ บาดาลพิภพ และบูชาพระพุทธบาท ณ แม่น้ำนัมทานทีในชมพูทวีป เป็นการเพิ่มบุญกุศลแก่พระวิญญาณ และเชื้อเชิญภูตผีทั้งหลายมาประชุมรับส่วนพระราชกุศล จบแล้วเผากระดาษคำประกาศและกระดาษเงินกระดาษทอง ปล่อยนก

อนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงร่วมปล่อยนกด้วย แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

จากนั้น บรรพชิตจีน พระญาติสนิทและคณะผู้จัดพิธีกงเต๊ก เชิญกระทงและปลาไปลอยและปล่อยในแม่น้ำเจ้าพระยาที่ท่าราชวรดิฐ โดยทางประตูศรีสุนทรและประตูเทวาภิรมย์ สู่ท่าราชวรดิฐ

เวลา ๑๙ นาฬิกา บรรพชิตจีนประกอบพิธีถวายเครื่องสังเวยพระบรมศพ

เวลา ๑๙ นาฬิกา ๑๐ นาที ประกอบพิธีทิ้งกระจาด บรรพชิตจีน ๑๑ รูปมีพระอาจารย์จีนวินยานุกรเป็นประธานสวดพระพุทธมนต์สรรเสริญพระบารมีพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และเชิญเทพยดามาประชุมเป็นทิพยพยาน แล้วอ่านประกาศแผ่พระราชกุศลและกุศลให้แก่หมู่อสุรกาย เสร็จแล้วจึงเผากระดาษคำประกาศและกระดาษเงินกระดาษทอง แล้วทิ้งกระจาดเครื่องอุปโภคและบริโภคที่จัดไว้บริจาคทาน

เวลา ๒๑ นาฬิกา บรรพชิตประกอบพิธีเผาเครื่องกระดาษ โดยเจ้าหน้าที่ตั้งโต๊ะพระภูมิเจ้าที่ขึ้นโต๊ะหนึ่ง มีเครื่องสักการบูชาพร้อม แล้วยกเครื่องกระดาษมาตั้งรวมแห่งเดียวกัน แล้วบรรพชิตจีนอ่านใบประกาศอุทิศเครื่องภาชนะใช้สอยต่าง ๆ ที่จะเผาอุทิศถวายพระวิญญาณสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ จบแล้ว เจ้าภาพเผาใบประกาศและเครื่องภาชนะต่าง ๆ เสร็จแล้วบรรพชิตจีนขึ้นไปบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทสวดศราทธพรตเพื่อสตับปกรณ์ถวายหน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพ เจ้าภาพกรวดน้ำ เป็นเสร็จพิธี

อนึ่ง สิ่งของที่นำมาบริจาคทานในพิธีทิ้งกระจาดนั้น เจ้าภาพได้น้อมเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อพระราชทานแจกแก่วัดต่าง ๆ และประชาชนผู้ยากจนตามพระราชอัธยาศัย ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำไปถวายวัดต่าง ๆ อาทิ วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร วัดสระแก้ว จังหวัดอ่างทอง

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน

เมื่อการประดิษฐานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ได้ครบกำหนดสดมาหแห่งการเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน ถวายพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามหมายกำหนดการ ดังนี้

ที่ ๑๕/๒๕๒๗

หมายกำหนดการ
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน
ถวายพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
พุทธศักราช ๒๕๒๗

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคตจะบรรจบครบ ๑๐๐ วัน ในวันอังคาร ที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๗ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ดังมีรายการต่อไปนี้-

วันอังคาร ที่ ๒๘ สิงหาคม *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงวางพวงมาลา แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยถวายบังคมพระบรมศพ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ทหารกองเกียรติยศพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่อง

นมัสการพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระสงฆ์ ๓๐ รูปสวดพระพุทธมนต์จบแล้ว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม สมเด็จพระราชาคณะถวายศีลและถวายพระธรรมเทศนาจบ พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์แล้วนั้นจะได้สวดศราทธพรต แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์และทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุดธูปเทียนที่เตียงพระสวดพระอภิธรรม เสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันนี้ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์สายสะพายจุลจอมเกล้า หรือสายสะพายมงกุฎไทย

วันพุธ ที่ ๒๕ สิงหาคม *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องทองน้อยถวายบังคมพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระจบ ทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน เสร็จแล้ว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ทั้งนั้นถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะถวายพระธรรมเทศนาและสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนะ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายศีลและถวายพระธรรมเทศนา จบ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา แล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์และทรงทอดผ้า พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา แล้วทรงทอดผ้าพระสงฆ์อีก ๗๕ รูปเท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์.

สำนักพระราชวัง
วันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

อนึ่ง ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน ถวายพระบรมศพในครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์วิทยาทานสำหรับพระราชทานแก่ผู้มาถวายสักการะพระบรมศพจำนวน ๒ เล่ม คือ **"พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ และมณฑลพายัพ พุทธศักราช ๒๔๖๘"** และ **"พระธรรมเทศนาในโอกาสที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัตมวาร นับตั้งแต่สัปดาห์ที่ ๗ เป็นต้นมาจนถึงกำหนดสตมาหะ"**

ครั้น ณ วันพระราชพิธี เจ้าพนักงานเตรียมการตั้งแต่ง และตรวจแต่งเครื่องประกอบพระราชพิธี ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และบริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

สำหรับการตั้งแต่งที่ต่างไปจากเดิมคือ พระฉายาลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ใช้พระฉายาลักษณ์ครึ่งพระองค์ ในฉลองพระองค์ชุดราตรี ทรงสวมสายสะพายมหาจักรีบรมราชวงศ์ ประดับดารามหาจักรีสร้อยพระศอมรกต เหนือกรอบพระฉายาลักษณ์มีอักษรย่อพระนามาภิไธย รพ สีชมพู ตามสีวันพระราชสมภพ อยู่ภายใต้มงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัดดิยนารี) กรอบพระฉายาลักษณ์ประดับ

พระฉายาลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

ตกแต่งด้วยดอกไม้สด และเครื่องดอกไม้ที่ปักขวดประดับพานนั้น ใช้เป็นดอกไม้สดสีต่าง ๆ

วันอังคารที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๖ นาฬิกา พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทูตานุทูต และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรอรับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๒๐ นาที พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่จะสวดพระพุทธมนต์ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ณ มุขตะวันออก ๑๐ รูป และมุขเหนือ ๒๐ รูป โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (วาสน์ วาสโน ป.ธ. ๔) ทรงเป็นประธานสงฆ์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี จากพระที่นั่งบรมพิมานมายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา ขณะนั้น ทหารกองเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารกองเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี เต็มยศ ทรงสายสะพายมหาจักรี สายสร้อยจักรี ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๙ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ถวายพุ่มดอกไม้สด[๑๔]ที่หน้า

---

[๑๔]แทนพวงมาลาที่เคยทรงวาง พานพุ่มดอกไม้สดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระปรมาภิไธยย่อ ภปร ยอดพระมหาพิชัยมงกุฎ ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ มีพระนามาภิไธยย่อ สก ยอดมงกุฎพระมหากฐิน.

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ถวายพุ่มดอกไม้สดหน้าพระโกศพระบรมศพ

พุ่มดอกไม้สด

พระโกศพระบรมศพ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่ กลองชนะ เปิง ปี่พาทย์ทหารกองเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะเครื่องทองน้อย กราบถวายบังคมพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงยืนเฝ้าฯ ที่พระราชอาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวต-

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยและเครื่องราชสักการะกราบถวายบังคมพระบรมศพ

ฉัตร ทรงกราบ เสร็จแล้ว ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ และเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๔๒ นาที เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่ธรรมาสน์เทศน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เจ้าพนักงานนิมนต์สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺโม ป.ธ. ๙) วัดโสมนัสวรวิหาร สมเด็จพระราชาคณะที่จะถวายพระธรรมเทศนาขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวาย

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม

พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์

ความเคารพ เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าหน้าที่กองศาสนูปถัมภ์ อาราธนาศีล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงศีล สมเด็จพระวันรัตถวายศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม สมเด็จพระวันรัต ถวายพระธรรมเทศนา ศราทธพรต จบแล้ว สมเด็จพระวันรัต กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ จากนั้น พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดศราทธพรต จบแล้ว

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๖ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุ-

สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺโม ป.ธ. ๕) วัดโสมนัสวิหาร ถวายพระธรรมเทศนา

ปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายสมเด็จพระวันรัต เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วย ธูปเทียน พนมใส่พานมุก แจกันมุก ๑ คู่ ปักดอกบัวสีขาว กี่มุกใส่ชุดน้ำชาลายทอง ๑ ชุด พร้อมถ้วยชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาปลุก ๑ เรือน โคมไฟ ๑ ดวง เสร็จแล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพนำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๑๐ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมบนพานพระมหากฐิน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงที่ลาดบนอาสนสงฆ์และแยกการสอดเชื่อมพักไว้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้นพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ลงจากพระที่นั่งทางบันได

ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์

ทรงทอดผ้าไตร

ทรงหลั่งทักษิโณทก

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม

มุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ จากนั้นเจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่นั่งบนอาสนสงฆ์ด้านมุขเหนือ ๒๐ รูป ลงบันไดด้านมุขเหนือ แล้วขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ด้านมุขตะวันออก โดยแบ่งขึ้นเป็น ๒ เที่ยว เที่ยวละ ๑๐ รูป เมื่อพระสงฆ์ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร โดยทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับเที่ยวแรก เมื่อพระสงฆ์สดับปกรณ์จนครบ ๓๐ รูปแล้ว เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงไปพักไว้ที่พานทองสองชั้นหน้าพระโกศพระบรมศพที่เดิม

เวลา ๑๘ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร เสร็จแล้วเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ และเสด็จฯผ่านแถวข้าราชการที่มาเฝ้าฯ ณ มุขเหนือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะ

พระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ รับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

มุกที่หน้าแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรมด้านตะวันออกก่อน แล้วทรงจุดที่หน้าแท่นมณฑลด้านตะวันตก พระสงฆ์เริ่มสวดพระอภิธรรม แล้วเสด็จฯ กลับทางด้านมุขใต้ ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ เสด็จฯ ลงบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา ไปประทับที่พระที่นั่งราชกรัณยสภา

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร นำผู้รับพระราชทานพระราชมรดกของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ รวม ๙ คน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายราชภัณฑ์ส่วนพระองค์บางสิ่งของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้เวลาอันสมควรแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินออกจากพระที่นั่งราชกรัณยสภา พร้อมด้วย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศรินฯ ตามเสด็จฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดู่กำแพงแก้วข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เมื่อรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อนผ่าน ทหารกองเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารกองเกียรติยศสำหรับพระบรมศพถวายความเคารพ เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อเวลาประมาณ ๑๘ นาฬิกา ๓๐ นาที

พระธรรมเทศนา
ศราทธพรต
สมเด็จพระวันรัต (จับ ธิตธมฺโม ป.ธ. ๙)
วัดโสมนัสวรวิหาร
ถวายในสัตมวารที่ ๑๔
วันอังคารที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗
เวลา ๑๖.๓๐ นาฬิกา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
บำเพ็ญพระราชกุศลสตมาหถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ปมาทํ ภยโต ทิสฺวา อปฺปมาทญฺจ เขมโต
ภาเวถฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ เอสา พุทฺธานุสาสนีติ

บัดนี้จะรับพระราชทานถวายวิสัชนาศราทธพรตธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแก่พระราชกุศลราศีทักษิณานุปทาน ปัจโจปการกิจ ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศ

ถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ อันเป็นพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน ด้วยอำนาจพระราชอัธยาศัยประกอบไปด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม และคารวะอปจายนธรรม ที่เป็นไปในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น ซึ่งเป็นกุลเชฏฐในบรมราชวงศ์จักรี ทรงเป็นครุฐานียบุคคลอันสูงสุด เพราะทรงสมบูรณ์ด้วย ชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ ครบถ้วน ปรากฏประจักษ์แจ้งอยู่ในความรู้สึกของปวงชนชาวไทยผู้ได้เข้าเฝ้าฯ ได้เห็นพระองค์ หรือผู้ได้ทราบพระราชประวัติในพระองค์นั้นทั่วไปแล้ว แม้พระเกระธรรมกถิกาจารย์ ผู้ถวายพระธรรมเทศนา ในงานพระบรมศพในสัตมวารต้น ๆ นั้น ได้ถวายวิสัชนาพรรณนา พระราชประวัติและพระคุณสมบัติในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระองค์นั้นทุกกัณฑ์ หรือที่สื่อมวลชนนั้น ๆ ได้ประกาศ แถลง แจ้งข่าวไปแล้วทุกรายการก็ดี ก็เป็นเพียงอนุสรณียกถา ให้ระลึกถึงพระคุณสมบัติ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีพระองค์นั้นเพียงบางส่วนเท่านั้น อันที่จริงพระคุณสมบัติทั้งที่เป็นอัตตสมบัติส่วนพระองค์ มีพระราชจริยาวัตรสงบเรียบร้อยสมเป็นครุฐานียบุคคลยิ่งนัก ทั้งที่เป็นปรหิตปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและส่วนประเทศชาติบ้านเมืองนั้น ยังมีอยู่เป็นอเนกัปปการ ยากที่จะพรรณนาให้สิ้นสุดครบถ้วนตามที่มีจริงเป็นจริงได้ เฉพาะพระคุณสมบัติที่เกี่ยวด้วยพระพุทธศาสนาก็ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงทั้งด้านศาสนวัตถุ ด้านศาสนบุคคล ด้วยพระราชศรัทธาและพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ส่วนธรรมปฏิบัติ ก็ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นอุบาสิกาบริษัท ที่เป็นบริษัทซึ่งเจริญรุ่งเรืองตลอดมาไม่ขาดทุน ไม่ล้มเลิก เพราะมีคุณสมบัติสมบูรณ์ไม่บกพร่อง ทั้งส่วนพระกาย พระวาจา และพระราชหฤทัยมีพระราชอัธยาศัยเอิบอิ่มอยู่ในธรรมสัมมาปฏิบัติเป็นประจำเนืองนิตย์ เช่น ทรงมีพระปัญญารอบรู้ทันเหตุการณ์ มีพระศีลาจารวัตรอันงดงาม ทรงมีเมตตากรุณา มีพระขันติ ความอดทนอดกลั้นต่อโลกธรรม ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ เมื่อทรงประสบอิฏฐารมณ์ก็ไม่ทรงมัวเมา เมื่อทรงประสบอนิฏฐารมณ์ แม้จะแรงกล้าปานใดก็ทรงอดทนไว้ได้ ความอดทนนี้มีเป็นประจำพระราชอัธยาศัย ซึ่งจัดเข้าในมัชฌิมาปฏิปทา ตามนัยพระปฐมเทศนา และตามนัยแห่งพระพุทธโอวาทอันเป็นปัจฉิม คือ ความไม่ประมาทได้ ก็เพราะทรงมีพระราชศรัทธาความเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ทรงสอนให้บุคคลเป็นผู้ไม่ประมาท เห็นภัยในความประมาท แล้วใช้กำลังกาย กำลังสติปัญญาให้เป็นประโยชน์ทั้งส่วนน้อยและส่วนใหญ่ จะทำสิ่งใดก็มีความไม่ประมาทกำกับอยู่ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ความไม่ประมาทเป็นที่ตั้ง เป็นที่รวมประชุมลงแห่งบรรดากุศลธรรมความดีทั้งหลาย ก็แลความดีทั้งหลายที่มีอยู่ในความไม่ประมาท ก็มีความดีชั้นสูงสุดที่เป็นโลกุตตรธรรมอยู่ด้วย ดังพระบาลีว่า อปฺปมาโท ปทำ ความไม่ประมาทเป็นหนทางแห่งอมตะ คือ พระนิพพาน ที่เป็นธรรมไม่ตาย เพราะฉะนั้น ในสมัยที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงได้ทรงประทานพระปัจฉิมโอวาทครั้งสุดท้ายไว้ว่า หนฺท ทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคต เตือนท่านทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายย่อมเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด ดังนี้ เป็นอันว่าพระปัจฉิมโอวาท ก็ทรงแสดงทางแห่งอมตะคือพระนิพพานเป็นชั้นสูงสุด ในพระปฐมเทศนาได้ทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทา หนทางสายกลาง ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ ซึ่งมีพระนิพพานเป็นที่สุด ผู้จะปฏิบัติในธรรม คือองค์มรรคนั้น ๆ ก็ต้องไม่ประมาท ผู้ไม่ประมาทก็ย่อมมุ่งปฏิบัติธรรมที่นับเนื่องในองค์มรรค ๘ คือ มัชฌิมา-

ปฏิปทา และมีอยู่ข้อ ๑ ในองค์มรรค คือสัมมาสติ ก็ได้แก่ อัปปมาทะ ความไม่ประมาท โดยที่พระอรรถกถาจารย์ อธิบายไว้ว่า ความไม่ประมาท ก็คือความเป็นผู้ไม่อยู่ปราศจากสติดังนี้ ความมีสติที่เป็นสติขั้นสูง ก็คือ สัมมาสติในมรรค ๘ นั้นเอง เพราะฉะนั้นพระประถมเทศนากับพระปัจฉิมโอวาทจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอรรถ คือ ความหมายต่างกันก็แต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น ก็แลพระพุทธภาษิตที่เป็นพระพุทธานุศาสนีที่รวมทั้งความในพระประถมเทศนา และความในพระปัจฉิมโอวาท เข้าในพระคาถาเดียวกัน และทรงแสดงว่านี้เป็นพระอนุศาสนีของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธเจ้าทรงพร่ำสอนตามสอนเป็นนิตย์ ดังพระพุทธภาษิตที่ยกไว้ในเบื้องต้นแห่งพระธรรมเทศนานี้ว่า

ปมาทำ ภยโต ทิสฺวา อปฺปมาทญฺจ เขมโต
ภาเวถฏฺฐงฺคิกं มคฺคं เอสา พุทฺธานุสาสนี

แปลโดยความว่า ท่านทั้งหลายจงเห็นความประมาท โดยความเป็นภัย เห็นความไม่ประมาทโดยความเกษมจากภัย พึงเจริญมรรคมีองค์ ๘ เถิด นี้เป็นพุทธานุศาสนี ดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้ ทรงแสดงให้พุทธบริษัท เห็นความประมาทว่าเป็นภัย เห็นโทษเห็นทุกข์ที่เกิดจากความประมาท เพราะความประมาทเป็นมูล เป็นที่ตั้ง เป็นที่ประชุมรวมแห่งบรรดาอกุศลบาปธรรม ที่มีผลเป็นโทษ เป็นทุกข์ โดยนัยตรงกันข้ามกับความไม่ประมาทก็ความประมาทนั้น ได้แก่ ความอยู่ปราศจากสติ ความเผอเรอ อันเป็นช่องทางให้การทำ การพูดและความนึกคิดผิดไป พลาดไป เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เกิดภัยที่น่ากลัว น่าหวาดเสียวบาดเจ็บล้มตายไปก็มี มากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งมีข่าวปรากฏเป็นที่ทราบกันอยู่เสมอ ๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากเหตุ คือ ความประมาททั้งนั้น แม้ทุกข์ที่เกิดจากการเบียดเบียนกันโดยความตั้งใจ ก็มีขึ้นเพราะความประมาท ที่ไม่มีสติระลึกนึกไปถึงบาปบุญ คุณโทษของการกระทำนั้น ๆ เมื่อไม่นึกถึงบาปบุญคุณโทษเพราะความประมาทขาดสติ ปล่อยใจให้เป็นไปในอารมณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว คนก็สามารถทำอะไรได้ พูดอะไรได้ตามอารมณ์นั้น ๆ โลกจึงวุ่นวายมีทุกข์มีภัยอยู่เป็นนิตย์ก็เพราะความประมาทเป็นมูลแห่งทุกข์แห่งภัยอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงแนะนำพร่ำสอนเป็น พระพุทธานุศาสนี ให้เห็นความประมาทว่าเป็นภัยที่น่ากลัว แล้วจึงทรงชักนำพร่ำสอน ให้เห็นความไม่ประมาทว่าเป็นทางเกษมปลอดภัย ทั้งภัยน้อยภัยใหญ่ ภัยชาตินี้ ภัยชาติหน้า ตลอดถึงภัยในสังสารวัฏ คือ เป็นผู้ไม่ประมาทน้อย ก็พ้นภัยได้เพียงส่วนน้อย ไม่ประมาทมาก ก็พ้นภัยอันใหญ่ หรือภัยในสังสารวัฏได้ แล้วแต่กำลังแห่งความไม่ประมาท ก็ความไม่ประมาทนั้น ตามความหมาย คือ สติ ความระลึกได้ ซึ่งได้แก่ ความระลึกนึกรู้ที่เป็นไปในบุญในกุศล เช่น สติที่เป็นคู่กับสัมปชัญญะ ความรู้ตัว ในธรรมที่มีอุปการะมากก็เป็นความระลึกได้และความรู้ตัวที่เป็นลักษณะของกุศลธรรม จึงนับเป็นความไม่ประมาท หรือบรรดาสติที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในหมวดธรรมต่าง ๆ เช่น สติปัฏฐาน ๔ สติพละ สติที่เป็นอินทรีย์ สติสัมโพชฌงค์ และสัมมาสติในมรรค ๘ ก็เป็นความไม่ประมาท หรือแม้สติที่เรียกว่าอนุสสติ ในหมวดอนุสสติ ๑๐ ประการ มีพุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า จนถึงอานาปานสติ สติเครื่องกำหนดลมหายใจเข้าหายใจออก ก็จัดเป็นความไม่ประมาท เพราะบรรดาสติเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นกุศลธรรม ทั้งที่เป็นโลกิยกุศลและโลกุตตรกุศล เมื่อบุคคลมีสติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เช่น ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าอยู่ในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่า เป็นเวลาของความไม่ประมาท หรือเมื่อมีสติที่คู่กับสัมปชัญญะ ความรู้ตัว กำกับการกระทำ การพูด และความนึกคิดอยู่ในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่าไม่ประมาท ผู้ไม่ประมาทย่อมปลอดภัยด้วยตนเอง และทำให้ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องด้วยการกระทำ

ของตนก็พลอยปลอดภัยด้วย เช่น ผู้ที่เป็นผู้ขับขี่ยานพาหนะ ที่มีผู้อื่นไปในยานนั้นด้วย เมื่อขับไปโดยระมัดระวังไม่ประมาท ก็ย่อมเกษมปลอดภัยทั้งตนและผู้อื่น แม้ในความประพฤติปฏิบัติธรรม ถ้าไม่ประมาทแล้วก็ย่อมดำเนินไปด้วยดี เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพร่ำสอนให้พุทธบริษัทเห็นความไม่ประมาท ว่าเป็นธรรมเกษมปลอดภัย แล้วจึงทรงแนะนำให้ปฏิบัติดำเนินในแนวทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรค ๘ ว่าพึงเจริญอบรมมรรคมีองค์ ๘ เถิด ดังนี้ ก็มรรคมีองค์ ๘ นั้นมีสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบเป็นข้อต้น มีสัมมาสมาธิ เป็นข้อสุดท้าย ทรงแจกไว้ในพระประถมเทศนาแต่เพียงเป็นข้อ ๆ เป็นองค์ ๆ คือ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ท่านผู้ฟังพระประถมเทศนา ๕ ท่าน คือ พระเบญจวัคคีย์ได้ฟังเข้าใจซาบซึ้งถึงแก่ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผลเพียงท่านเดียว คือพระอัญญาโกณฑัญญะ นอกนั้นได้ฟังปกิณณกกถาที่เป็นลักษณะพระพุทธนุศาสนี ที่พร่ำสอนตามสอน จึงได้สำเร็จในวันต่อมา แต่ทั้ง ๕ ท่านได้สำเร็จเป็นพระอรหันตขีณาสพต่อเมื่อได้ฟังอนัตตลักขณสูตร ส่วนพระพุทธภาษิตจำแนกมรรค ๘ นั้น ว่าข้อไหนได้แก่อะไร ได้ทรงแสดงไว้ในมรรควิภังคสูตรในกาลภายหลัง การปฏิบัติกาย วาจา ใจ ที่เนื่องในกุศลธรรมก็จัดเข้าในมรรค ๘ ที่ย่อลงในศีล สมาธิ ปัญญา คือ ดำเนินในสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ทั้งนั้น แต่ทางสายกลางนั้น ในเบื้องต้นก็มีเครื่อง กีดขวางที่เป็นอันตรายอยู่ก็มี สวนทางมาก็มี เครื่องกีดขวางในทางหรือสวนทางมานั้นก็ได้แก่ กิเลสบาปธรรม ที่เป็นโทษเป็นภัยต่อการปฏิบัติดำเนินไป อย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา ก็เป็นเครื่องกีดขวางศีล อย่างกลางเช่นนิวรณ์ ๕ เป็นเครื่องกีดขวางสมาธิ อย่างละเอียด ที่เรียกอนุสัย เป็นเครื่องกีดขวางปัญญา ผู้เดินทางคือปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา จะทำลายกำจัดเครื่องกีดขวางเหล่านี้ ก็ต้องอาศัยความไม่ประมาท มีสติ เพิ่มกำลังศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีพลังเหนือกว่าเครื่องกีดขวางเหล่านั้น จึงจะดำเนินไปได้โดยปลอดภัย เหมือนการเดินทางอย่างธรรมดา ๆ ในโลกนี้ ถ้าเห็นไปว่าเดินทางกลางเป็นทางดี เป็นทางปลอดภัยและเป็นทางสะดวกแล้ว คนเดินก็จะเดินทางกลาง รถไปก็ไปทางกลาง รถสวนมาก็มาทางกลาง คือ กลางถนนด้วยกัน ด้วยความประมาท เมื่อเป็นเช่นนี้ อันตรายจะมีอย่างไร แล้วแต่อุบัติเหตุนั้น ๆ ที่จะพึงบังเกิดขึ้น ฉะนั้น แม้ทางโลกจะเดินไปไหนก็ต้องอาศัยความไม่ประมาทระมัดระวังมีสติรักษาตนไป จึงจะปลอดภัยฉันใด ทางธรรมปฏิบัติก็ฉันนั้น คิดกำจัดอุปสรรคเครื่องกีดขวาง คือ บาป อกุศล ทั้งที่เป็นอันตรายต่อศีล ต่อสมาธิ และปัญญา ให้สงบลง การปฏิบัติจึงจะดำเนินไปด้วยดีทางปฏิบัติ คือ มรรค ก็จะเป็นทางสงบเรียบร้อย ไม่มีภัย ไม่มีศัตรู ไม่มีผู้คอยทำอันตราย ดังพระบาลีว่า เอตญฺหิ ตุมฺเห ปฏิปชฺชถ มารเสนปฺปโมหนำ ท่านทั้งหลาย จงดำเนินปฏิบัติหนทางนั้น อันเป็นทางยังมารและเสนามารให้หลงดังนี้ พระบาลีนี้แสดงว่า มรรค ๘ นี้เป็นทางยุทธศาสตร์ที่ปลอดภัยจากข้าศึก คือ กิเลสที่ตรัสเรียกว่า มารและเสนามาร เมื่อปฏิบัติกำจัดบาปธรรมเครื่องกีดขวางที่เป็นภัยได้มากขึ้น เพียงใด ศีล สมาธิ ปัญญา ที่แจกออกเป็นมรรค ก็ย่อมเจริญบริบูรณ์มากขึ้นเพียงนั้น บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา แม้จะปฏิบัติบางข้อบางประการตามอุปนิสัย ธรรมะนั้นก็นับเนื่องอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรค ๘ นั่นเอง เมื่อปฏิบัติได้ครบถึงขั้นสูงสุด ผลสูงสุดก็จะพึงเกิดมีเป็นมรรคผลนิพพาน แม้จะปฏิบัติได้ตามกำลัง ก็ยังนับได้ว่า ปฏิบัติตามพระพุทธานุศาสนี ดังที่ได้รับพระราชทานถวาย

วิสัชนามานั้น

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น ทรงมีพระราชศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ทรงปฏิบัติพระองค์ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เพราะทรงเห็นความประมาทเป็นภัยเป็นโทษ ทรงเห็นความไม่ประมาทว่าเป็นธรรมเกษมปลอดภัย จึงมีพระราชหฤทัยดำรงมั่นในธรรมสัมมาปฏิบัติ ที่จัดเป็นศีล สมาธิ ปัญญา และไม่นอกไปจากมรรค ๘ ประการ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ได้ชื่อว่า ได้ทรงปฏิบัติในพุทธานุศาสนี ที่รวมทั้งประถมเทศนา และปัจฉิมโอวาท ที่ได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามา

ด้วยอำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชอุทิศถวายนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ อำนวยวิบากสมบัติ อิฏฐวิบุลมนุญผล แด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระองค์นั้น สมตามพระราชปณิธานอุทิศทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ในมหาสันนิบาตนี้ ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ทรงเป็นประธาน จะได้รับ พระราชทานสวดศราทธพรตธรรมบรรยาย เพื่อเพิ่มพูนพระราชกุศล และเพื่อเจริญอัปปมาทธรรมแก่สมาคม ณ กาลบัดนี้ รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ก็พอสมควรแก่เวลา เอวं ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

วันพุธที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๑๐ นาฬิกา พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เฝ้าฯ รับเสด็จฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อน ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มุขตะวันออก ๑๐ รูป มุขเหนือ ๙ รูป และที่อาสนสงฆ์บริเวณศาลาทิมดด หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๑๑ รูป

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๔ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จากพระที่นั่งบรมพิมาน ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประดูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ข้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เสด็จฯ ขึ้นทางบันไดมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วเสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ ไปยังที่ประดิษฐานพระบรมศพ

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องจักรี ครึ่งยศ ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงฉลองพระองค์เครื่องแบบนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ครึ่งยศ ฉลองพระองค์สีขาว พระสนับเพลาสักหลาดสีดำ มีแถบสีแดงข้างละ ๒ แถบ พร้อมสายคันชีพ ประดับดาราราชอิสริยาภรณ์ ไว้ทุกข์

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๘ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราช-

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร

ทรงประเคนภัตตาหารถวายสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (วาสน์ วาสโน ป.ธ. ๔) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สักการะและเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่งแตรงอน ปี่พาทย์ เสร็จแล้ว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ทรงกราบ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ จากนั้น พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระ จบแล้ว

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๔๙ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนภัตตาหารถวายสมเด็จพระสังฆราช ผู้เป็นประธานสงฆ์ แล้วประทับพระเก้าอี้ ณ ที่นั้น เพื่อทรงปฏิบัติพระสงฆ์ขณะรับพระราชทานฉัน สำรับภัตตาหารนอกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระราชวงศ์ทรงประเคนและปฏิบัติพระสงฆ์รูปต่อไปตามลำดับ

สำรับภัตตาหารที่จัดถวายสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะรวม ๓ รูป แผนกสนมพลเรือน กองพระราชพิธีรับมาจากห้องพระเครื่องต้นเป็นผู้จัดปรุง ของคาวประกอบด้วย ข้าวสวย แกงเผ็ดเป็ดย่าง ปลาเค็ม กุ้งทอดกระเทียมพริกไทย ผัดข้าวโพดอ่อนกับเห็ดหอม ปลาแห้งผัด แตงโม น้ำพริกเผาไข่เค็ม-ผักสด แกงจืดเต้าหู้ขาว ของหวานประกอบด้วย ทองหยอด เม็ดขนุน จาวตาลเชื่อม มันแกงบวด กล้วยบวดชี เงาะ ส้มตรา แอปเปิ้ล ลำไย ส่วนสำรับภัตตาหารที่จัดถวายพระราชาคณะอีก ๒๗ รูป และสำรับพระพุทธรูปนั้น แผนกรักษาพระราชฐานชั้นใน กองวังเป็นผู้จัด ของคาวประกอบด้วย ข้าวสวย แกงเผ็ดเนื้อผัดโป๊ยเซียน ปลาช่อนทอด สลัดไก่ ยำไข่จะละเม็ด แสร้งว่า-ผักสด แกงจืดเห็ดโคน ของหวานประกอบด้วย ขนมลืมกลืน ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวหลาม จาวตาลเชื่อม เม็ดขนุน ส้มลอยแก้ว เงาะ องุ่น สำหรับเครื่องดื่มสำหรับพระสงฆ์ทั้งนั้น ได้แก่ น้ำเต้าหู้ น้ำมะพร้าวอ่อน น้ำชาใส่น้ำแข็ง น้ำส้มคั้น น้ำชาร้อน

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๔๕ นาที พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์ที่เดิม เจ้าพนักงานถอนสำรับและภาชนะเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรง

ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม

ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่จงกลธรรมาสน์เทศน์

พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา

ทรงศีล

ประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระราชาคณะ ที่อาสนสงฆ์มุขตะวันออก แล้วทรงยืนประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมนอกนั้นถวายพระราชาคณะซึ่งเดินเข้ามารับที่หัวอาสนสงฆ์ด้านตะวันออกจนครบ ๓๐ รูป เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้นพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา ออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๕๙ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระธรรมวโรดม (สนิธ เขมจารี ป.ธ. ๙) วัดปทุมคงคา พระราชาคณะที่จะถวายพระธรรมเทศนาและนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปที่จะสวดธรรมคาถาขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงจุดเทียนดูหนังสือเทศน์พระราชทานให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญไปตั้งที่จงกลธรรมาสน์เทศน์ ขณะนั้น ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ พระธรรมวโรดมขึ้นนั่งบนธรรมาสน์แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพสำหรับพระบรมศพทรงธรรม ผู้เฝ้าฯ ยืนถวายความเคารพ แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาศีล

พระธรรมวโรดม (สนิธ เขมจารี ป.ธ. ๕) วัดปทุมคงคา ถวายพระธรรมเทศนา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงศีล พระธรรมวโรดมถวายศีล จบแล้ว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา อาราธนาธรรม พระธรรมวโรดมถวายพระธรรมเทศนา เทวตาภาสิตคาถา จบแล้ว พระธรรมวโรดมกลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์ จากนั้น พระสงฆ์ ๔ รูปที่จะสวดธรรมคาถา ขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๒๓ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกพระสวดธรรมคาถา แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ ๔ รูปสวดธรรมคาถา จบแล้ว กลับลงนั่งยังอาสนสงฆ์

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๓๓ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ถวายพระธรรมวโรดม เครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ประกอบด้วย ธูปเทียนพนมใส่พานมุก แจกันมุก ๑ คู่ ปักดอกบัวสีขาว กี่มุกใส่ชุดน้ำชาลายทอง ๑ ชุด พร้อมถ้ำชา ๑ ใบ กระติกน้ำร้อน-น้ำเย็น ๑ ชุด นาฬิกาปลุก ๑ เรือน โคมไฟ ๑ ดวง เสร็จแล้ว เสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานดับเทียนดูหนังสือและเทียนบูชากัณฑ์เทศน์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพนำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป จากนั้นเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐินเสร็จแล้วถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรแล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ พระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เมื่อเวลา ๑๒ นาฬิกา ๔๔ นาที ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๔๗ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะสดับปกรณ์เท่าพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์โดยแบ่งขึ้นเป็น ๕ เที่ยว เที่ยวแรก ๑๕ รูป เที่ยวต่อ ๆ ไป เที่ยวละ ๑๖ รูป เมื่อพระสงฆ์เที่ยวแรกขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อนแต่ยังไม่เชิญปลายทั้งสองสอดเชื่อมเข้าด้วยกัน เสร็จแล้ว ถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราช-

กุมารี เสด็จฯ จากที่ประทับมาทรงกราบถวายความเคารพ แล้วทรงคลานเข่าเสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว ทรงคลานเข่ากลับมาที่หน้าที่ประทับ และทรงกราบอีกครั้งหนึ่ง แล้วเสด็จฯ ประทับพระเก้าอี้ที่เดิม จากนั้น เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญปลายพระภูษาโยงสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน พระสงฆ์สดับปกรณ์ จบแล้ว เจ้าพนักงานแยกพระภูษาโยงดอนสอดเชื่อมกันและพับพระภูษาโยงสายที่ลาดบนอาสนสงฆ์พักไว้ที่ข้างธรรมาสน์เทศน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงหลั่งทักษิโณทก ขณะนั้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระสงฆ์ทั้ง ๑๕ รูป ออกจากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาททางบันไดมุขตะวันออก ชาวพนักงานประโคมสังข์แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เสร็จแล้ว พระสงฆ์เที่ยวต่อ ๆ ไป ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงทอดผ้าไตรโดยทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับเที่ยวแรก จนกระทั่งพระสงฆ์สดับปกรณ์ครบ ๗๙ รูป

เวลา ๑๓ นาฬิกา ๓๑ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร เสร็จแล้ว เสด็จฯ ไปทรงกราบถวายบังคมพระบรมศพ ทรงรับการถวายความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงบันไดด้านตะวันตกของมุขเหนือ พระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีฯ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประดูกำแพงแก้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อเวลาประมาณ ๑๓ นาฬิกา ๓๕ นาที

พระธรรมเทศนา
เทวตาภาสิตคาถา
พระธรรมวโรดม (สนิธ เขมจารี ป.ธ. ๕)
วัดปทุมคงคา
ถวายในสัตมวารที่ ๑๔
วันพุธที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗
เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
บำเพ็ญพระราชกุศลสตมาหถวาย

น โส สพฺเพสุ ฐาเนสุ ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต
อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณาติ

ณ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาเทวตาภาสิตคาถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจ ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ทรงบำเพ็ญในสตมาหวารครบ ๑๐๐ วัน เพื่ออุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ อันนับว่าเป็นพระราชกุศลกัลยาณวัตรที่ได้ทรงบำเพ็ญปฏิบัติมาโดยลำดับ นับแต่วาระที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคตจนถึง ๑๐๐ วัน พระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจนี้ สำเร็จมาจากพระคารวธรรมและพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมซึ่งบังเกิดเป็นพระราชอุปนิสัย อันสืบมาจากพระบุญบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่

อดีตชาติ จึงทรงมีพระราชอุปนิสัยน้อมไปในพระคารวธรรมและพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม พระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจนี้ เมื่อทรงทราบถึงสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ด้วยพระญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง ก็จะทรงอนุโมทนาและทรงพระปีติปราโมทย์ในพระคารวธรรมและพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ เป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ แม้จะเสด็จสวรรคตไปแล้ว ก็แต่พระวรกายเท่านั้น ส่วนพระคุณทั้งหลายที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้ในสมัยที่ยังทรงพระชนม์อยู่ มิได้สูญลับตามพระวรกายของพระองค์ไปด้วย ดังในพระนิพนธ์ภาสิตของสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทวมหาเถร) ว่า รูป ชีรติ มจฺจาน นามโคตฺตำ น ชีรติ แปลว่า ร่างกายของสัตว์ย่อยยับได้ แต่ชื่อและสกุลไม่ย่อยยับ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ นั้น นับว่าพระองค์ทรงเป็นพระอัครมเหสี คู่พระบารมี คู่พระชนมชีพ คู่สุขคู่ทุกข์ ในรัชกาลที่ ๗ ตลอดมา ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ยังทรงพระชนม์อยู่ เสด็จฯ ไปในสถานที่ใด ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็เสด็จฯ ติดตามไปด้วย มิได้ทรงคำนึงถึงความทุกข์ยากลำบากใด ๆ คล้ายพระฉายาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฉะนั้น สมดังภาสิตในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า ภริยา ปรมา สขา แปลว่า ภรรยาเป็นเพื่อนสนิท ฉะนั้น ในครั้งสุดท้ายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปทรงรับการรักษาพระองค์ ณ ประเทศอังกฤษ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็เสด็จฯ ติดตามไปทรงปฏิบัติจนเสด็จสวรรคต สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีก็ได้ทรงนำพระบรมอัฐิเสด็จฯ กลับมาสู่ประเทศไทย

อนึ่ง ในเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีเรื่องไม่สบายพระราชหฤทัยด้วยประการใด ๆ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็ทรงใช้พระสติปัญญา ทรงทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสบายพระราชหฤทัยได้เปรียบเช่น นางแก้วทำให้พระเจ้าจักรพรรดิคลายจากความร้อนใจได้ ฉะนั้น

ในกาลที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีก็ประทับอยู่ในประเทศไทย ด้วยการทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนตามพระกำลังสติปัญญาสามารถ แม้ในพระราชวโรกาสที่ทรงแสวงหาความสงบด้วยการเสด็จฯ ไปประทับ ณ พระตำหนักสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งปัจจุบันเป็นวิทยาลัยครูจันทบุรี พระองค์ก็ได้ทรงทดลองปลูกพืชผลและทรงทดลองเลี้ยงไก่พันธุ์ใหม่ ตลอดจนพัฒนาการทอเสื่อจันทบูร เพื่อพระราชทานความรู้ และทรงช่วยพัฒนาอาชีพแก่ราษฎร นอกจากนี้ยังได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างตึกผ่าตัดพร้อมเครื่องมือที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้นแก่โรงพยาบาลจันทบุรี พระราชทานชื่อว่าตึกประชาธิปก ต่อมาโรงพยาบาลแห่งนั้นก็ได้ปรับปรุงขยายกิจการเป็นโรงพยาบาลใหญ่ในภาคบูรพาของประเทศไทย และได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาลพระปกเกล้า

พระกรณียกิจที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงบำเพ็ญดังที่กล่าวมาพอเป็นนิทัศนะ ก็เพราะว่าพระองค์ทรงเป็นบัณฑิต ทรงดำเนินประโยชน์กิจด้วยพระปัญญา ทรงใช้วิจารณญาณพิจารณาเหตุผลแจ้งประจักษ์แล้วจึงทรงปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สมดังเทวตาภาสิตคาถา ซึ่งมีมาในพระธรรมบท

ขุททกนิกายว่า น โส สพฺเพสุ ฐาเนสุ ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา แปลว่า บุรุษนั้นเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้สตรีผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตในที่นั้น ๆ ได้

เหตุที่เทวดาจะกล่าวสรรเสริญสตรีว่าเป็นบัณฑิต มีเรื่องเล่าไว้ในพระธรรมบท ขุททกนิกาย ว่า นางกุณฑลเกสีเป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ วันหนึ่งเปิดหน้าต่างมองไปทางถนน เห็นเจ้าหน้าที่นำนักโทษไปสู่ที่ประหาร นางเห็นแล้วเกิดความรักในนักโทษอย่างจับใจจนไม่อาจจะตัดความรักนักโทษได้ จึงเข้าห้องนอน ไม่ยอมรับประทานอาหาร เศรษฐีผู้บิดาจึงปลอบถามว่า มีทุกข์อะไรหรือ นางจึงบอกว่ารักนักโทษประหาร ถ้าไม่ได้นักโทษประหารมาเป็นสามี นางจะต้องตายแน่นอน เศรษฐีเกรงว่าธิดาจะตาย จึงติดสินบนเจ้าหน้าที่ ถ่ายนักโทษมาให้ธิดา ให้เขาประหารนักโทษอื่นแทน เมื่อนักโทษอยู่กับธิดาเศรษฐีไม่นานวัน ก็เกิดความโลภอยากได้เครื่องประดับของนางเพื่อเอาไปใช้ทางชั่ว จึงแกล้งลวงพูดว่า ที่ได้มาอยู่กับนางก็เพราะบนเทวดาที่ยอดภูเขาไว้ เมื่อยังไม่ได้แก้บนก็ไม่สบายใจ นางคิดว่าเป็นความจริง จึงรับว่าจะจัดการให้ แล้วทั้ง ๒ คน ก็พากันไปที่ยอดภูเขา โจรจึงบอกความจริงว่าไม่ได้บนและลวงมาเพื่อต้องการเครื่องประดับของนาง นางตกใจมีความกลัวจึงบอกว่า เมื่ออยากได้เครื่องประดับก็จะยกให้ แต่ขอชีวิตไว้เถิด โจรไม่ยอม บอกว่าต้องฆ่านางด้วยเพื่อปิดปากเสีย นางตกใจกลัวตายจึงคิดว่า เราก็มีปัญญาจะต้องเอาตัวรอดด้วยปัญญา แม้จะต้องฆ่าโจรก็ต้องทำเพราะความจำเป็น มิฉะนั้นเราก็จะต้องถูกโจรฆ่าตาย จึงกล่าวว่า ถ้าท่านจะฆ่าข้าพเจ้าก็ยอม แต่ขอให้ข้าพเจ้าได้แสดงความเคารพเพื่อขออโหสิกรรมต่อกันและกันก่อน โจรตายใจคิดว่านางพูดจริง จึงยืนให้นางทำความเคารพด้วยการเดินปทักษิณรอบตัวโจร พอนางเดินมาถึงข้างหลังโจร จึงผลักโจรตกเหวตาย แล้วไม่กล้าจะกลับบ้านเพราะความละอาย จึงเที่ยวไปโดยลำดับจนถึงได้พบพระสารีบุตรเถรที่เมืองสาวัตถี จึงได้บวชเป็นนางภิกษุณี และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์มีชื่อว่า "กุณฑลเกสีเถรี" เทวดาผู้สิงสถิตอยู่บนยอดภูเขา จึงกล่าวสรรเสริญปัญญาของสตรีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจนานาประการด้วยพระสติปัญญาสามารถ จึงสมควรได้รับยกย่องว่า เป็นพระราชินีบัณฑิต ดำเนินประโยชน์กิจด้วยพระปัญญาด้วยประการฉะนี้

ขอพระราชกุศลทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจ อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระคารวธรรม และพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม จงสำเร็จผลเพื่อสำเร็จเป็นราชธรรมพลีบรรณาการ สักการบูชาพระคุณของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ สมดังพระบรมราชประสงค์ และจงสำเร็จเป็นประโยคสมบัติ สกัดกั้นสรรพภยูปสรรคูปัทวันตราย อภิบาลสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ให้ทรงพระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตสำราญในพระราชมไหควรรยสมบัติ ไพโรจน์ชัชวาลย์ด้วยพระเดชานุภาพ มีพระราชสาภหลั่งไหลมาทั่วทิศานุทิศ มีพระราชประสงค์ใด ๆ ที่เป็นอนวัชกิจ จงประสิทธิสำเร็จผลทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูป จะรับพระราชทานสวด คาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนพระราชกุศลและอัปปมาทธรรมสืบต่อไป

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ในเทวตาภาสิตคาถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับ

พระปัญญาบารมี ยุติลงด้วยเวลาด้วยประการฉะนี้
ขอถวายพระพร

อนึ่ง ภายหลังจากการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๑๐๐ วัน ถวายพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในวันพุธที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชนเข้าถวายบังคมพระบรมศพได้ตั้งแต่เวลา ๙ นาฬิกา ถึง ๑๖ นาฬิกา ทุกวัน เว้นวันมีการบำเพ็ญกุศลถวาย ทั้งนี้ จนถึงกำหนดวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

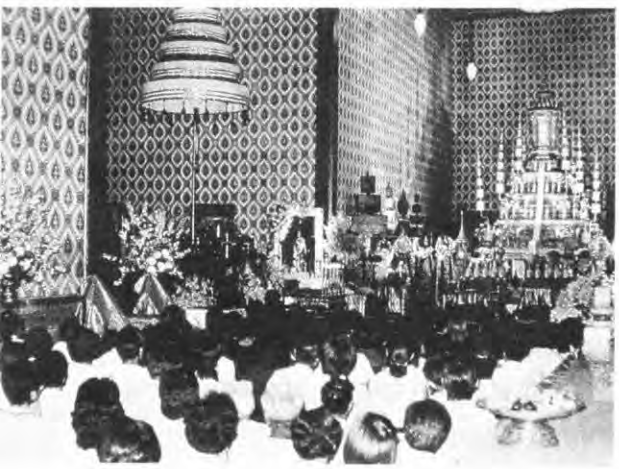

ประชาชนเข้าถวายบังคมพระบรมศพ

ในการนี้นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง ได้มีบัญชาให้หน่วยที่เกี่ยวข้องปฏิบัติดังนี้

๑. ให้เปิดพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทให้ประชาชนถวายบังคมพระบรมศพได้ต่อไปจนถึงวันงายถวายพระเพลิง ในเวลา ๙ นาฬิกา ถึง ๑๖ นาฬิกา ทุกวัน เว้นวันงานบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพทุกวันอังคาร

๒. ไม่มีการสวดพระอภิธรรม

๓. ไม่ต้องเปิดเครื่องปรับอากาศ

๔. ไม่มีการเลี้ยงน้ำ นอกจากยังคงตั้งถังน้ำดื่มสำหรับประชาชนเช่นเคย

๕. สำหรับวันอังคาร คณะบุคคลใดจะเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมและเลี้ยงพระก็ได้ แต่ไม่มีการประโคม

๖. เจ้าหน้าที่แต่ละหน่วยที่จะจัดประจำอยู่ทุกวันนั้น ต้องมีจัดไว้ปฏิบัติหน้าที่บ้างตามความเหมาะสม

๗. เครื่องเสวยถวายพระบรมศพ ยังคงให้จัดดังเช่นเดิม

๘. โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้ที่จะไปถวายบังคมสักการะพระบรมศพแต่งกายสุภาพนิยม จะไม่แต่งเครื่องทุกข์ก็ได้

เมื่อเสด็จสวรรคตครบ ๑๐๐ วันแล้ว พันกำหนดการไว้ทุกข์ถวายตามประกาศของสำนัก

พวงมาลาของผู้เข้าถวายบังคมพระบรมศพ

พระราชวัง แต่พระบรมศพยังคงประดิษฐานอยู่สำหรับผู้ที่มีภารกิจและจะเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในบริเวณกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ต้องไว้ทุกข์จนถึงวันถวายพระเพลิง

การอุปสมบทน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศล

ชมรมลูกเสือชาวบ้านตำบลประชาธิปัตย์ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี และประชาชนในจังหวัดปทุมธานี ได้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพทำการอุปสมบทหมู่สมาชิกลูกเสือชาวบ้าน จำนวน ๑๕ คน เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ทั้งนี้ คณะกรรมการจัดงานได้นำนาคที่จะอุปสมบท จำนวน ๑๕ คน พร้อมดอกไม้ธูปเทียนแพไปถวายบังคมพระบรมศพ เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๘ นาฬิกา ๓๐ นาที และได้กระทำพิธีอุปสมบทในวันอาทิตย์ที่ ๑๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ณ พัทธสีมาวัดเขียนเขตต์ ตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

รายนามผู้อุปสมบทน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลทั้ง ๑๕ คน คือ นายประเสริฐ อุ่นเพ็ชร นายสุทธิชัย จามรโชติ นายประหยัด เย็นสุข นายสมควร ลาภหนุน นายโสภณ สุทธิทัศนานันท์ นายไพโรจน์ รู้แผน นายสมศักดิ์ ญานมุข นายเวกนิลจำรัส นายเสรี โฉมเฉิด นายสุรัตน์ โฉมเฉิด นายเรืองชัย อ่อนทรัพย์ นายทวี แก่นทิพย์ นายสมคิด กลิ่นขจร นายปรีชา ธรรมลักษมี นายเหมือนพันนม น้อยประเสริฐ

ชาวไทยเชื้อสายมอญบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

ชาวไทยเชื้อสายมอญซึ่งประกอบด้วยชมรมเยาวชนมอญ กรุงเทพฯ สมาคมไทยรามัญ ชมรมพระสงฆ์มอญ และชมรมนิสิตนักศึกษาไทยเชื้อสายมอญ ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพตามแบบธรรมเนียมประเพณีมอญ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในวันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงถึงความจงรักภักดี และความกตัญญูกตเวทิตาในพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ดังกำหนดการบำเพ็ญกุศลในหมายรับสั่งต่อไปนี้

หมายรับสั่งที่ ต้นหมาย สำนักพระราชวัง
๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ชมรมเยาวชนมอญ กรุงเทพฯ จะบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

วันอาทิตย์ ที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๗ *เวลา ๙.๐๐ น. แสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๙ รูปสวดธรรมคาถา*

เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ ฉันภัตตาหาร สดับปกรณ์

เวลา ๑๒.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

การบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพตามแบบธรรมเนียมประเพณีมอญ แบ่งออกได้เป็น ๒ ภาค คือ

พิธีทางศาสนา ประกอบด้วย

พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ด้วยสำเนียงภาษามอญ

พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์และสวดพระอภิธรรม (อภิธรรมมัตถสังคหะ) แบบมอญ

การแสดงพระธรรมเทศนาแบบมอญ ๑ กัณฑ์

การถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ สวดพระอภิธรรมและสดับปกรณ์ รวมทั้งพระสงฆ์ที่มาร่วมบำเพ็ญกุศล

ประเพณีทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

การวางพวงมาลาถวายสักการะพระบรมศพ

การจัดปี่พาทย์มอญเครื่องใหญ่บรรเลงประโคมสลับในช่วงพักการสวดพระอภิธรรม

การจัดประเพณีมอญร้องไห้เพื่อพรรณนาสดุดีพระเกียรติคุณสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ศิลปินชาวมอญฟ้อนทะแยมอญและฟ้อนรำมอญ

ครั้น ณ วันพิธี เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเตรียมการตั้งแต่งและตรวจตกแต่งเครื่องประกอบพิธีภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และบริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

หน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพ ตั้งเครื่องทองน้อย ๑ เครื่อง สำหรับพระบรมศพทรงธรรม จัดเครื่องบูชากระบะมุก ๔ เครื่อง ไปตั้งที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร สำหรับประธานในพิธีสักการะพระพุทธรูป ที่หน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์พระสวดธรรมคาถา และที่หน้าแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม จัดเครื่องทองน้อย ๒ เครื่อง สำหรับประธานในพิธีกราบถวายบังคมพระบรมศพและฟังธรรม ลาดที่สำหรับกราบราบที่หน้าม้าหมู่พระพุทธรูปหน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร และที่หน้าพระโกศพระบรมศพ จัดทำสำรับภัตตาหารคาวหวาน จำนวน ๑๐ คู่ สำหรับถวายพระสงฆ์ พร้อมสำรับพระพุทธรูป

ที่ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งปะรำสำหรับเป็นที่รับรองผู้มาร่วมในพิธี

วันอาทิตย์ ที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เวลา ๘ นาฬิกา ๓๐ นาที วงปี่พาทย์มอญเครื่องใหญ่ จากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เริ่มบรรเลงที่บริเวณลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ชาวไทยเชื้อสายมอญซึ่งมาร่วมในงานนี้ทยอยขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทโดยนั่งที่เก้าอี้ ณ มุขเหนือ

วงปี่พาทย์มอญเครื่องใหญ่ จากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

เวลา ๙ นาฬิกา หม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร พระขนิษฐภคินีในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประทับพระเก้าอี้สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และพระราชวงศ์ฝ่ายใน ณ มุขใต้

เวลา ๙ นาฬิกา ๑๒ นาที พระวิบูลสิทธิคุณ วัดมณีบรรพต จังหวัดตาก พระราชาคณะรามัญนิกาย ผู้ซึ่งจะแสดงพระธรรมเทศนา ขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์มุขตะวันออก พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๔ รูป ที่จะสวดธรรมคาถา

แผนผังการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพของชาวไทยเชื้อสายมอญ

๑. พระโกศพระบรมศพ
๒. พระแท่นราชบัลลังก์นพปฎลมหาเศวตฉัตร
๓. พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในเฝ้าฯ
๔. ประธานในพิธี
๕. พระราชอาสน์
๖. พระแท่นราชบรรจถรณ์
๗. อาสนสงฆ์
๘. ธรรมาสน์กลีบบัว
๙. ผู้มาร่วมพิธี
๑๐. แท่นมณฑลพระพิธีธรรม
๑๑. ปี่พาทย์มอญ
๑๒. พระฉายาลักษณ์

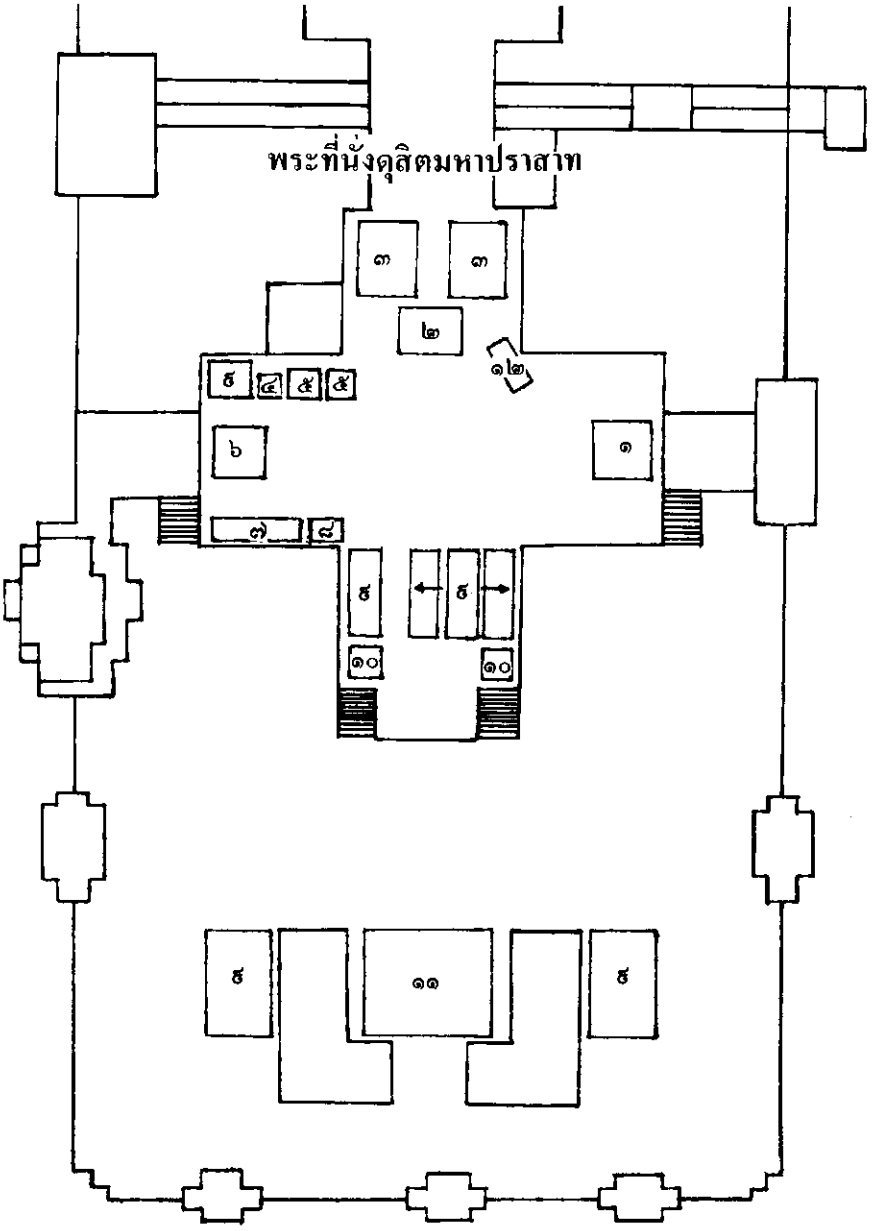

เวลา ๙ นาฬิกา ๑๕ นาที พลตรีเสรี ภักดีสงคราม ประธานในพิธีถวายผ้าไตรแด่พระวิบูลสิทธิคุณ จากนั้น พระวิบูลสิทธิคุณออกไปครองผ้าไตรที่มุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา แล้วกลับมานั่งที่อาสนสงฆ์ที่เดิม

เวลา ๙ นาฬิกา ๒๒ นาที พลตรีเสรี ภักดีสงคราม จุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายบังคมพระบรมศพ และจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร แล้วกลับมานั่งเก้าอี้ตรงข้ามกับอาสนสงฆ์ จากนั้น พลตรีเสรี ภักดีสงคราม จุดเทียนดูหนังสือเทศน์ให้เจ้าพนักงานเชิญไปตั้งที่จงกลธรรมาสน์เทศน์ และจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับฟังธรรม หม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร เสด็จไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยที่หน้าพระโกศพระบรมศพ สำหรับพระบรมศพทรงธรรม เสร็จแล้ว เจ้าพนักงานนิมนต์พระวิบูลสิทธิคุณขึ้นนั่งยังธรรมาสน์เทศน์ และพระที่จะสวดธรรมคาถา ๔ รูปขึ้นนั่งบนพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุก

เวลา ๙ นาฬิกา ๒๕ นาที นายนครอินทร์ คำธร กล่าวนำคำสมาพระรัตนตรัยเป็นคำบาลีสำเนียงมอญ ผู้มาร่วมในพิธีกล่าวตาม จบแล้ว อาราธนาศีลแบบมอญ แล้วกล่าวคำบูชาดอกไม้ธูปเทียน พระวิบูลสิทธิคุณให้ศีลแบบมอญ นายนครอินทร์ คำธร กล่าวนำบูชาพระธรรม จบแล้ว อาราธนาธรรม พระวิบูลสิทธิคุณแสดงพระธรรมเทศนาแบบมอญ ๑ กัณฑ์ จบ พระวิบูลสิทธิคุณและพระสวดธรรมคาถาลงนั่งยังอาสนสงฆ์

พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ภาษารามัญ

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๔ นาที พลตรีเสรี ภักดีสงคราม ประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์แด่พระวิบูลสิทธิคุณ และประเคนเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์สวดธรรมคาถา เสร็จแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพ นำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ แล้วลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าพระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป พลตรีเสรี ภักดีสงคราม ทอดผ้าไตร เจ้าพนักงานเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมกันบนพานพระมหากฐิน พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม พลตรีเสรี ภักดีสงคราม กรวดน้ำถวายพระราชกุศล พระสงฆ์อนุโมทนา จบแล้ว นายนครอินทร์ คำธร กล่าวคำสมาสงฆ์ พระวิบูลสิทธิคุณให้พรลา ผู้ร่วมในพิธีพร้อมกันกล่าวสาธุ พระสงฆ์ทั้ง ๕ รูปลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทปี่พาทย์มอญประโคม

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๒๕ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระวินัยโสภณ วัดจันทน์กะพ้อ จังหวัดปทุมธานี เป็นประธาน ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์มุขตะวันออก พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๒๗ นาที คณะกรรมการจัดงาน เชิญพวงมาลาซึ่งประดิษฐ์ด้วยธนบัตรจำนวน ๕,๐๖๐ บาท วางถวายสักการะหน้าพระโกศพระบรมศพ

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๒๙ นาที นายนครอินทร์ คำธร อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ภาษามอญ จบแล้ว ผู้ร่วมในพิธีสวดรับพร พลตรีเสรี ภักดีสงคราม ถวายภัตตาหารแด่พระ

วินัยโสภณ สำรับภัตตาหารนอกนั้นคณะกรรมการจัดงานคนอื่น ๆ และผู้ร่วมในพิธีร่วมกันประเคนและปฏิบัติพระสงฆ์รูปต่อไปตามลำดับ รวมทั้งพระสงฆ์รามัญนิกาย ๕๐ รูป ซึ่งนิมนต์มาฉันภัตตาหารเพลที่ทิมหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ภัตตาหารที่ถวายพระสงฆ์ในครั้งนี้ ของคาวประกอบด้วย ข้าวสวย ปลาดุกย่าง หอยตองผักสด ไก่ผัดกระเทียมพริกไทย ผัดปูทะเล ยำมะม่วง แกงจืดเห็ดโคน แกงเผ็ดเนื้อย่าง ของหวานประกอบด้วย มะตูมเชื่อม วุ้น จาวตาลเชื่อม เคกโกโก้ ฝอยทอง องุ่น ชมพู่

เวลา ๑๒ นาฬิกา พระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว พลตรีเสรี ภักดีสงคราม และคณะกรรมการจัดงานประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ที่ฉันภัตตาหารทั้งหมด ในการนี้เจ้าภาพได้จัดกระบุงกรวดน้ำซึ่งมีเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น มุ้ง หมอน เสื่อ กาน้ำ จาน ชาม ครก ข้าวสาร พริกแห้ง ถวายแด่พระวินัยโสภณ ผู้เป็นประธานสงฆ์ ตามธรรมเนียมของมอญในการถวายเครื่องอุปโภคบริโภคแด่พระสงฆ์ก่อน แล้วจึงกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย จากนั้นเจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน พลตรีเสรี ภักดีสงคราม ทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานภูษามาลาพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิมทั้งสองสาย พลตรีเสรี ภักดีสงคราม กรวดน้ำถวายพระราชกุศล พระสงฆ์อนุโมทนา จบแล้ว พระสงฆ์กลับ ปี่พาทย์มอญประโคม

จากนั้น ชาวไทยเชื้อสายมอญที่มาร่วมในพิธีทยอยขึ้นถวายบังคมพระบรมศพ โดยขึ้นทางบันไดมุขตะวันออก และลงทางบันไดมุขเหนือด้านตะวันออก

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๑๑ นาที ศิลปินหญิงมอญจากเกาะเกร็ด จำนวน ๒๕ คน ฟ้อนมอญรำ ที่ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

การฟ้อนมอญรำนี้เป็นธรรมเนียมมอญในการจัดงานศพผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ล่วงลับโดยไม่มีการจ้างวาน ผู้รำมีศรัทธาและประสงค์จะแสดงกตเวทิตาคุณต่อผู้ล่วงลับอย่างแท้จริง ผู้รำแต่งกายแบบมอญ สวมเสื้อผ้าลูกไม้แขนกระบอกสีขาว นุ่งผ้าถุงสีดำ ห้อยผ้าสไบสีทองที่คอ และเกล้าผมมวย

เมื่อจบการฟ้อนมอญรำแล้ว มีมอญร้องไห้ที่หน้าพระโกศพระบรมศพ ตามธรรมเนียมมอญซึ่งมักจัดให้มีมอญร้องไห้ในงานศพ มอญร้องไห้นี้มิใช่เป็นการร้องไห้อย่างธรรมดา แต่เป็นการร้องคำกลอนเป็นทำนองมีปี่พาทย์มอญบรรเลงประกอบเนื้อร้องพรรณนาคุณงามความดีของผู้ล่วงลับ

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๔๐ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์รามัญนิกาย จากวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี ๔ รูปและวัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ ๔ รูป ขึ้นนั่งบนแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม ณ มุขเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๕๕ นาที นายไพโรจน์ วัฒนกุล ประธานในพิธี จุดธูปเทียนเครื่องบูชากระบะมุกที่หน้าแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรมทั้งสองแท่น พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมภาษามอญ โดยสวดสลับกันจนครบ ๘ จบ เมื่อเวลา ๑๔ นาฬิกา ๓ นาที ปี่พาทย์มอญประโคม พระสงฆ์ลงจากแท่นมณฑล เดินไปนั่งที่อาสนสงฆ์มุขตะวันออก นายไพโรจน์ วัฒนกุล ประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม จากนั้น เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน นายไพโรจน์ วัฒนกุล ทอดผ้าไตรเสร็จแล้ว พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิมทั้งสองสาย นายไพโรจน์ วัฒนกุล กรวดน้ำถวายพระราชกุศล พระสงฆ์อนุโมทนา จบแล้ว พระสงฆ์กลับ ปี่พาทย์มอญประโคม

จากนั้น มอญร้องไห้ชุดที่ ๒ เริ่มร้องประกอบ

มอญร้องไห้ การร้องคำกลอนโดยมีปี่พาทย์มอญบรรเลงประกอบ

ฟ้อนมอญรำ ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

การบรรเลงปี่พาทย์มอญที่ประรำหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จบแล้ว ศิลปินหญิงมอญจากเกาะเกร็ด จำนวน ๓๒ คน ฟ้อนมอญรำ

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๓๘ นาที เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์รามัญนิกาย ซึ่งจะสวดพระอภิธรรมเป็นชุดที่ ๒ จากวัดโบสถ์ จังหวัดปทุมธานี ๔ รูป วัดเสาธงทอง จังหวัดนนทบุรี ๔ รูป ขึ้นนั่งบนแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม และสวดพระอภิธรรมภาษามอญ โดยสวดสลับกันจนครบ ๘ จบ เมื่อเวลา ๑๕ นาฬิกา ๑๙ นาที ปี่พาทย์มอญประโคม พระสงฆ์ลงจากแท่นมณฑลเดินไปนั่งที่อาสนสงฆ์มุขตะวันออก ประธานในพิธีประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน ประธานในพิธีทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงเข้าที่เดิมทั้งสองสาย ประธานในพิธีกรวดน้ำถวายพระราชกุศล พระสงฆ์อนุโมทนา จบแล้ว พระสงฆ์กลับ ปี่พาทย์มอญประโคม

จากนั้น มอญร้องไห้ชุดที่ ๓ ร้องประกอบการบรรเลงปี่พาทย์มอญที่ประรำหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จบแล้ว ศิลปินหญิงมอญจากเกาะเกร็ด จำนวน ๓๑ คน ฟ้อนมอญรำชุดใหญ่เป็นชุดที่ ๓

จากนั้น เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์รามัญนิกายซึ่งจะสวดพระอภิธรรมเป็นชุดที่ ๓ จากวัดใหญ่นครชุมน์ จังหวัดราชบุรี ๔ รูป และวัดปรก กรุงเทพมหานคร ๔ รูป ขึ้นนั่งบนพระแท่นมณฑลพระสวดพระอภิธรรม และสวดพระอภิธรรมภาษามอญ โดยสวดสลับกันจนครบ ๘ จบ แล้วปี่พาทย์มอญประโคม พระสงฆ์ลงจากแท่นมณฑล เดินไปนั่งที่อาสนสงฆ์มุขตะวันออก ประธานในพิธีประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงเช่นครั้งก่อน ประธานในพิธีทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว พระสงฆ์สดับปกรณ์ เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม ประธานในพิธีกรวดน้ำถวายพระราชกุศล พระสงฆ์อนุโมทนา จบแล้ว พระสงฆ์กลับ ปี่พาทย์มอญประโคม เป็นเสร็จพิธี

อนึ่ง เมื่อเสร็จพิธีบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพแล้ว คณะกรรมการชมรมเยาวชนมอญ กรุงเทพฯ เข้าเฝ้าหม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร ถวายเงินซึ่งชาวไทยเชื้อสายมอญรวบรวมขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสำหรับการถวายพระเพลิงพระบรมศพ เป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท

คณะสงฆ์อนัมนิกายบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ

คณะสงฆ์อนัมนิกายได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้บำเพ็ญกุศลพิธีกงเต๊กถวายแด่พระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในวันอังคารที่ ๑๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ โดยมีกำหนดการ ดังนี้

กำหนดการประกอบพิธีกงเต๊ก ของคณะสงฆ์อนัมนิกาย ถวายพระราชกุศล แด่ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

วันอังคารที่ ๑๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

เวลา ๗ นาฬิกา เจ้าหน้าที่ของคณะสงฆ์อนัมนิกายจัดนำสิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกงเต๊กไปยังสถานที่ที่เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจัดไว้ให้ จัดตั้งโต๊ะบูชาสำหรับประกอบพิธีกงเต๊ก ๗ โต๊ะ จัดตั้งเครื่องกระดาษ

เวลา ๙ นาฬิกา บรรพชิตญวน ๓๐ รูปเริ่มประกอบพิธีกงเต๊ก ในการประกอบพิธีกงเต๊กเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจัดเครื่องทองน้อย ๑ เครื่องมาตั้งไว้ที่สถานที่ประกอบพิธีกงเต๊ก ฉลองพระองค์ที่เคยทรงใช้แล้ว ๑ ชิ้นสำหรับห่อดวงพระวิญญาณจำลอง พระบรมวงศานุวงศ์ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย บรรพชิตญวนให้ศีล บรรพชิตญวนสวดชุมนุมเทพดาแล้ว ประกอบพิธีเชิญพระวิญญาณมาประทับที่ดวงพระวิญญาณจำลอง (ในพิธีนี้ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจัดขันเชิงพร้อมน้ำสะอาดไว้ ๑ ขันเพื่อประกอบพิธีสรงน้ำให้แก่พระวิญญาณ) เสร็จแล้ว บรรพชิตญวนสวดพระพุทธมนต์ เสร็จแล้ว บรรพชิตญวนประกาศการประกอบพิธีกงเต๊ก (พุทธฎีกา) เสร็จแล้ว บรรพชิตญวนสวดพระพุทธมนต์ต่อไป จนถึงเวลา ๑๐ นาฬิกา ๔๕ นาที หยุดพัก บรรพชิตญวนกลับวัดฉันภัตตาหารเพล

เวลา ๑๓ นาฬิกา บรรพชิตญวนสวดพระพุทธมนต์

เวลา ๑๔ นาฬิกา บรรพชิตญวนสวดพระพุทธมนต์ต่อไป

เวลา ๑๕ นาฬิกา เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังนำบรรพชิตญวนเชิญดวงพระวิญญาณจำลองและเครื่องทองน้อย พร้อมด้วยพระสุพรรณภาชน์ (เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจัดพระกระยาหารคาวและหวานไว้พร้อม) ขึ้นไปตั้งที่หน้าพระโกศพระบรมศพ พระบรมวงศานุวงศ์ทรงจุดธูปเทียนที่เครื่องทองน้อยถวายพระบรมศพ บรรพชิตญวนสวดเชิญพระวิญญาณเสวยพระกระยาหาร เสร็จแล้ว เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเชิญดวงพระวิญญาณจำลองพร้อมด้วยเครื่องทองน้อยกลับมายังสถานที่ประกอบพิธีกงเต๊ก

เวลา ๑๗ นาฬิกา บรรพชิตญวนประกอบพิธีข้ามสะพานที่ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพิธีนี้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จตามดวงพระวิญญาณจำลองข้ามสะพานตามประเพณี ขณะข้ามสะพาน จะทรงโปรยทานในขันสาคร (เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจัดตั้งขันสาครไว้ที่หัวสะพานทั้งสองด้าน ๆ ละ ๑ ขัน)

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๓๐ นาที บรรพชิตญวนประกอบพิธีลอยกระทง ในพิธีนี้ พระบรมวงศานุวงศ์ทรงเชิญดวงพระวิญญาณจำลอง เครื่องทองน้อย และกระทงตามหลังบรรพชิตญวนออก

จากสถานที่ประกอบพิธีกงเต็กผ่านประตูศรีสุนทร ออกประตูเทวาภิรมย์ ไปยังท่าราชวรดิฐ ลอยกระทงแล้ว เดินเป็นกระบวนกลับมายังสถานที่ประกอบพิธีกงเต็ก

เวลา ๑๕ นาฬิกา บรรพชิตญวนประกอบพิธีบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) พระบรมวงศานุวงศ์ประทับเป็นประธานในพิธี

เวลา ๒๑ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบรมวงศานุวงศ์ทรงทอดผ้าสดับปกรณ์แก่บรรพชิตญวน ๓๐ รูปหน้าพระโกศ

เวลา ๒๒ นาฬิกา บรรพชิตญวนประกอบพิธีเผาเครื่องกระดาษ ในพิธีนี้ พระบรมวงศานุวงศ์ทรงเชิญดวงพระวิญญาณจำลองและเครื่องทองน้อยตามหลังบรรพชิตญวนขึ้นไปที่หน้าพระโกศพระบรมศพ บรรพชิตญวนอ่านฎีกาน้อมเกล้าฯ ถวาย เครื่องกระดาษ เสร็จแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ทรงเชิญดวงพระวิญญาณจำลองและเครื่องทองน้อยตามหลังบรรพชิตญวนกลับมายังสถานที่ประกอบพิธีกงเต็ก พระบรมวงศานุวงศ์ทรงเชิญดวงพระวิญญาณจำลองและเครื่องทองน้อยตามหลังบรรพชิตญวนที่เดินเวียนรอบเครื่องกระดาษ บรรพชิตญวนประกอบพิธีเผาเครื่องกระดาษ เสร็จแล้ว เผาเครื่องกระดาษ

เวลา ๒๒ นาฬิกา ๓๐ นาที บรรพชิตญวนพร้อมกันประกอบพิธีส่งเทพเจ้า

เป็นอันเสร็จการประกอบพิธีกงเต็ก

อนึ่ง ในการบำเพ็ญกุศลถวายพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ของคณะสงฆ์อนัมนิกายครั้งนี้ มีพิธีกรรมคล้ายคลึงกับการบำเพ็ญกุศลพิธีกงเต็กของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยที่ได้จดหมายเหตุไว้ข้างต้น นอกจากนี้ คณะสงฆ์อนัมนิกายได้จัดพิมพ์หนังสือ "**ตำรากงเต็กและตำรากฐินของพระสงฆ์อนัมนิกาย**" ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายและแจกเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ที่มาร่วมงานด้วย

ครั้น ณ วันพิธี เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังได้จัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธี โดยจัดตั้งปะรำพิธีระหว่างศาลาทิมดด หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๑ ปะรำ พื้นปะรำปูไม้กระดานปะรำสำหรับวางเครื่องกระดาษที่ข้างศาลาทิมดดหลังตะวันตก ๑ ปะรำ ปะรำสำหรับวางเครื่องบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) ที่ริมกำแพงแก้วด้านตะวันตก ๑ ปะรำ และจัดกระโจมสำหรับผู้มาร่วมพิธีที่ข้างศาลาทิมดดหลังตะวันออก ๑ กระโจม รวมทั้งจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธี อาทิ เครื่องทองน้อย ๑ เครื่อง พระสุพรรณภาชน์พร้อมเครื่องเสวยคาวหวาน ขันเชิงบรรจุน้ำสะอาด ๑ ขัน ขันสาคร ๒ ขัน ฯลฯ

ภายในปะรำพิธี เจ้าหน้าที่คณะสงฆ์อนัมนิกายจัดตั้งโต๊ะบูชาสำหรับประกอบพิธีจำนวน ๗ โต๊ะ โต๊ะกลางด้านในเป็นโต๊ะบูชาพระศากยมุนีพุทธเจ้า ถัดออกมาแถวที่ ๒ ตั้งโต๊ะบูชาพระอมิตพุทธเจ้า กับโต๊ะบูชาพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้า ถัดออกมาแถวที่ ๓ ตั้งโต๊ะบูชาท้าวตุลาการศาลที่ ๑๐ กับโต๊ะบูชากษิติครรภโพธิสัตว์ (พระมาลัย) ถัดออกมาแถวที่ ๔ ตั้งโต๊ะบูชาท้าวมหาชมพู (พระเวทโพธิสัตว์) กับโต๊ะบูชาพระยายมราช โต๊ะบูชาแต่ละโต๊ะปูผ้าขาว ตั้งกระจกซึ่งมีรูปพระพุทธเจ้าและเทพต่าง ๆ ธูปเทียน ดอกไม้ และอาหารมังสวิรัติได้แก่ ข้าว แกงจืดวุ้นเส้น ส้ม ชมพู่ น้ำชา

ที่ปะรำสำหรับวางเครื่องกระดาษ เครื่องกระดาษที่นำมาตั้งถวายประกอบด้วย พระตำหนักจำลอง พร้อมเครื่องเรือน เครื่องใช้ เช่น ชุดรับแขก วิทยุ โทรทัศน์ และอาคารอีกหลังหนึ่งเป็นห้องครัวและห้องคนรับใช้ ภายในมีเครื่องครัวครบครัน อาทิ ถ้วยชาม ตู้เย็น เตาแก๊ส โต๊ะ เก้าอี้ บริเวณรอบพระตำหนักจำลองจัดเป็นสนามหญ้าและสวน

ดอกไม้ มีชุดเก้าอี้สนาม รถยนต์ เฮลิคอปเตอร์ เรือ รวมทั้งมีเครื่องเล่นที่โปรดทรงเป็นประจำ เช่น ชุดกอล์ฟ

ส่วนที่ปะรำวางเครื่องบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) ตั้งโต๊ะบูชาพระยายมราช ๑ โต๊ะ วางธูปเทียน ดอกไม้ เครื่องสังเวย อาทิ เป็ด ไก่ หมู เหล้า น้ำชา องุ่น ส้ม และลางสาด ถัดออกมาเป็นโต๊ะวางเครื่องบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) ๒ โต๊ะ ซึ่งมี ข้าวสาร ข้าวต้ม เกลือ ถ่าน ผัดหมี่ซั่ว อย่างละ ๑ กะละมัง และสิ่งของที่นำมาทิ้งกระจาดจำนวน ๑๐๘ ชิ้น อาทิ นาฬิกาแขวน กระติกน้ำร้อน พัดลม ร่ม ผ้าเช็ดตัว ขนมปัง หมวก ขันน้ำ สบู่ ยาสีฟัน ฯลฯ

เครื่องบริจาคทาน

เวลา ๙ นาฬิกา หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ พระอนุชาในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประธานในพิธีเสด็จมาถึงปะรำพิธี ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย บรรพชิตญวน ๓๐ รูป มีพระครูบริหารอนัมพรต ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย วัดกุศลสมาคร เป็นประธานเข้าสู่ปะรำพิธี จากนั้น หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงจุดธูปเทียนที่หน้าโต๊ะบูชาพระศากยมุนีพุทธเจ้า บรรพชิตญวนทั้งนั้นนั่งลงกับพื้นตามคติธรรมเนียมอนัมนิกาย

เวลา ๙ นาฬิกา ๔ นาที เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล พระครูบริหารอนัมพรต ประธานสงฆ์ให้ศีล เป็นภาษาญวนและแปลเป็นภาษาไทย จบแล้ว เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร เจ้าหน้าที่คณะสงฆ์อนัมนิกายจุดเทียนประจำโต๊ะบูชาแต่ละโต๊ะ พระครูบริหารอนัมพรตจุดธูปเริ่มพิธีชุมนุมเทพยดา หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ และหม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ ทรงบูชาพระรัตนตรัยและอาราธนาพระบารมีของพระรัตนตรัยมาเป็นองค์ทิพย์พยานในการประกอบพิธีกงเต๊กครั้งนี้ จบแล้ว พระครูบริหารอนัมพรตกราบลงที่อาสนสงฆ์ เจ้าหน้าที่ตีกลอง โหม่ง ขณะบรรพชิตญวนอ่านคำประกาศชุมนุมเทพยดา ขอให้รับพุทธฎีกานำพระวิญญาณเสด็จมาสู่มณฑลพิธี ขณะที่อ่านบรรพชิตญวนเคาะบักฮื้อ (เครื่องประกอบในพิธีกรรม) และมีดนตรีประกอบด้วย กลอง ฉาบ ขิม ซออู้ ซอด้วง ขลุ่ยเพียงออ บรรเลงประกอบ พระครูบริหารอนัมพรตเผาแก่นจันทน์ที่หน้าโต๊ะบูชา จบแล้ว เจ้าหน้าที่เผาแผ่นกระดาษพุทธฎีกาคำประกาศชุมนุมเทพยดากับเทวทูตทรงม้าที่จะนำพุทธฎีกาไปยังอบายภูมิพร้อมทั้งกระดาษเงินกระดาษทอง

เวลา ๙ นาฬิกา ๒๔ นาที ประกอบพิธีชักธงประกาศ เป็นเครื่องหมายอธิษฐานอัญเชิญพระรัตนตรัยและเทพยดามาเป็นองค์พยานในพิธี บรรพชิตญวนสวดคำอธิษฐานหน้าพานใส่ธงประกาศเสร็จแล้ว เจ้าหน้าที่นำธงประกาศซึ่งเป็นกระดาษสีแดงเขียนตัวอักษรสีทอง ไปติดไว้ที่เสาด้านหน้าปะรำพิธีทั้งซ้ายและขวา

บรรพชิตญวนอ่านคำประกาศชุมนุมเทพยดา

พิธีเชิญพระวิญญาณ

เวลา ๙ นาฬิกา ๕๐ นาที ประกอบพิธีเชิญพระวิญญาณ พระครูบริหารอนัมพรตจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย แล้วจุดธูปที่หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงถืออยู่ บรรพชิตญวนสวดประกาศเชิญพระวิญญาณสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จมาสถิตที่ดวงพระวิญญาณจำลองซึ่งเป็นโคมมีรูปลักษณะคล้ายกับหุ่นมนุษย์แขวนอยู่กับฉลองพระองค์สีชมพูอ่อนดอกลายสีชมพูเข้ม ซึ่งเคยทรงใช้แล้ว หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ถวายน้ำสรงดวงพระวิญญาณโดยใช้ใบทับทิมจุ่มน้ำในขันเชิงแล้วประพรมที่ดวงพระวิญญาณภายในห้องสรงจำลองซึ่งทำด้วยกระดาษ เสร็จแล้ว ทรงยกเสื้อผ้ากระดาษขึ้นอธิษฐานส่งไปถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ จากนั้นเจ้าหน้าที่นำเสื้อผ้ากระดาษไปเผา

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๒ นาที บรรพชิตญวนสวดขอขมากรรมแทนพระวิญญาณ เพื่อขอขมาโทษพระรัตนตรัยก่อนที่จะฟังสวดพระพุทธมนต์ต่อไป จากนั้น บรรพชิตญวนสวดพระพุทธมนต์ หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงถือเทวทูตทรงนกกระดาษ จบแล้ว เจ้าหน้าที่นำแผ่นคำสวดและเทวทูตทรงนกกับกระดาษเงินกระดาษทองไปเผา เพื่อให้เทวทูตทรงนกนำความในแผ่นคำสวดไปกราบทูลพระศากยมุนีพุทธเจ้า และเทพยดาทั้งหลายให้ทรงเป็นองค์ทิพย์พยานในการบำเพ็ญกุศลพิธีกงเต๊กถวาย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในครั้งนี้ จากนั้น หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงจุดธูปบูชาที่โต๊ะบูชาทั้ง ๗ โต๊ะ บรรพชิตญวนสวดพระพุทธมนต์ต่อไปจนถึงเวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๕ นาที เสร็จพิธีภาคเช้า

จากนั้น บรรพชิตญวนทั้ง ๓๐ รูป กลับไปวัดกุศลสมาครเพื่อฉันภัตตาหารเพล เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเชิญพระวิญญาณจำลองพร้อมด้วยเครื่องทองน้อยไปพักไว้ที่หน้าพระโกศพระบรมศพบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๓ นาฬิกา เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเชิญพระวิญญาณจำลองพร้อมด้วยเครื่องทองน้อยจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทลงมายังปะรำพิธีบรรพชิตญวน ๑๐ รูป มีองปลัดถนอม วัดสุนทรประดิษฐ์ เป็นประธานสวดพระพุทธมนต์ ๑ จบ จากนั้นบรรพชิตญวนอีก ๑๐ รูป มีองใบฎีกาโฝมั้น วัดถาวรวราราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นประธานสวดพระพุทธมนต์อีก ๑ จบ แล้วเสร็จเมื่อเวลา ๑๔ นาฬิกา ๔๕ นาที

เวลา ๑๕ นาฬิกา ประกอบพิธีสังเวยบรรพชิตญวน ๓๐ รูป มีพระครูบริหารอนัมพรต เป็นประธาน นำหม่อมราชวงศ์กุลโสภณ สวัสดิวัตน์ เชิญเครื่องทองน้อย และ หม่อมราชวงเกียรติโสภณ สวัสดิวัตน์เชิญพระวิญญาณจำลองขึ้นไปบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประดิษฐานพระวิญญาณจำลองที่หน้าพระโกศพระบรมศพ เจ้าหน้าที่

หม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร ทรงจุดเครื่องทองน้อย กราบถวายบังคมพระบรมศพ

พระญาติเชิญเครื่องทองน้อยและพระวิญญาณจำลองลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

สำนักพระราชวังเชิญพระสุพรรรณภาชน์พร้อมสรรพพระกระยาหารคาวหวาน มาตั้งถวายที่หน้าพระโกศพระบรมศพ จากนั้น หม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร พระขนิษฐภคินีในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยกราบถวายบังคมพระบรมศพ บรรพชิตญวนอ่านคำประกาศถวายเครื่องสังเวยเชิญพระวิญญาณเสด็จมารับเครื่องสักการบูชาและเสวยพระกระยาหาร จากนั้น เจ้าหน้าที่นำแผ่นคำประกาศและกระดาษเงินกระดาษทองไปเผา

เวลา ๑๕ นาฬิกา ๒๐ นาที หม่อมราชวงศ์กุลโสภณ สวัสดิวัตน์ เชิญเครื่องทองน้อย และหม่อมราชวงศ์เกียรติโสภณ สวัสดิวัตน์ เชิญพระวิญญาณจำลอง เดินตามบรรพชิตญวนทั้ง ๓๐ รูป ลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมายังปะรำพิธี

ในระหว่างนี้เจ้าหน้าที่ตั้งแต่งเครื่องประกอบพิธีภายในปะรำพิธีอีกครั้งหนึ่ง โดยตั้งโต๊ะบูชาเจ้าพระคลังเพิ่มขึ้นอีกโต๊ะหนึ่ง และย้ายโต๊ะบูชาพระยายมราชไปตั้งที่ปะรำวางเครื่องบริวาคทาน (ทิ้งกระจาด) ที่ลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทหน้าปะรำพิธี ตั้งสะพานจำลองโดยหัวสะพานอยู่ทางทิศตะวันออก และท้ายสะพานอยู่ทางทิศตะวันตก หัวสะพานด้านใต้ตั้งโต๊ะบูชาเจ้าหัวสะพานหรือนายคลัง มีเครื่องสังเวย อาทิ ไข่ต้ม หมูต้ม ปลาหมึกแห้ง เหล้า ด้านเหนือตั้งขันสาครใส่น้ำ ๑ ขัน และพานใส่เงินเหรียญ ๑ พาน ใต้ท้ายสะพานด้านใต้ตั้งขันสาครใส่น้ำ ๑ ขัน และพานใส่เงินเหรียญ ๑ พาน ด้านเหนือตั้งโต๊ะบูชาเจ้าท้ายสะพานหรือนายคลัง มีเครื่องสังเวยเช่นเดียวกัน

เวลา ๑๖ นาฬิกา๕๔ นาที ประกอบพิธีเชิญดวงพระวิญญาณข้ามสะพาน หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย บรรพชิตญวน ๑๕ รูป มีองสรพจนสุนทร วัดสมณานัมบริหาร เป็นประธาน จุดเทียนถือไว้ แล้วอ่านประกาศมอบใช้หนี้ จากนั้น บรรพชิตญวนทั้ง ๑๕ รูป เดินสวดนำพระญาติออกจากปะรำพิธี หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงเชิญเครื่องทองน้อย

หม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ ทรงเชิญพระวิญญาณจำลอง หม่อมราชวงศ์กุลโสภณ สวัสดิวัตน์ ถือกล่องใส่กระดาษเงินกระดาษทอง พระญาติอื่น ๆ ถือแท่งกระดาษเงินกระดาษทองปักธูปเดินตามบรรพชิตญวนเดินนำข้ามสะพานจากหัวสะพานไปยังท้ายสะพานพร้อมทั้งอ่านคำประกาศมอบใช้หนี้และสั่นระฆังด้วยในขณะที่เดิน ขณะที่เดินถึงหัวสะพานและท้ายสะพาน หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ และพระญาติ ทรงโปรยทาน (เงินเหรียญ) ลงในขันสาคร เมื่อข้ามสะพานครบ ๓ เที่ยวแล้ว บรรพชิตญวนและพระญาติกลับเข้ามาในปะรำพิธีอีกครั้งหนึ่ง บรรพชิตญวนยืนสวดที่หน้าโต๊ะบูชาเจ้าพระคลังเป็นการบอกกล่าวแก่เจ้าพระคลังในการใช้หนี้

เวลา ๑๗ นาฬิกา ๒๑ นาที เจ้าหน้าที่คณะสงฆ์อนัมนิกายนำกระดาษเงินกระดาษทองและรูปนายคลังไปเผาที่ลานหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จากนั้น บรรพชิตญวนนำพระวิญญาณจำลองและพระญาติเดินข้ามสะพานกลับอีกครั้งหนึ่ง แต่ครั้งนี้เดินจากท้ายสะพานไปยังหัวสะพาน ๓ เที่ยว เสร็จแล้ว กลับมายังปะรำพิธี จากนั้นบรรพชิตญวนสวดสมาทานที่หน้าโต๊ะบูชาพระศากยมุนีพุทธเจ้าพร้อมกับโยกพระวิญญาณจำลอง สวดจบเวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๕ นาที

พิธีข้ามสะพานนี้ถือว่าเป็นการนำเงินไปใช้หนี้ที่ยืมมาตั้งแต่ก่อนเกิด และขณะมีชีวิตอยู่ยังมิได้ใช้หนี้ เมื่อตายไปญาติจะต้องช่วยใช้หนี้ให้ สำหรับเงินที่พระญาตินำไปโปรยทานในพิธีกงเต๊กครั้งนี้ เจ้าหน้าที่ของบรรพชิตญวนจะได้นำไปประกอบการกุศลต่อไป

เวลา ๑๘ นาฬิกา ๓๐ นาที ประกอบพิธีลอยกระทง บรรพชิตญวน ๑๕ รูป มีองพจนกรโกศล วัดถ้ำเขาน้อย เป็นประธาน นำพระญาติเชิญเครื่องทองน้อยและเชิญพระวิญญาณจำลองพร้อมกระทง

เจ้าพนักงานเตรียมเผาคำประกาศและกระดาษเงินกระดาษทองก่อนพิธีลอยกระทง

๓๖ ใบ ออกจากปะรำพิธี เดินผ่านประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านทิศเหนือ แล้วเลี้ยวซ้าย ผ่านประตูศรีสุนทร ประตูเทวาภิรมย์ ไปยังท่าราชวรดิฐ ก่อนจะลอยกระทง บรรพชิตญวนอ่านคำประกาศลอยกระทงแผ่กุศลอุทิศไปในทางน้ำแก่เปรตอสุรกายต่าง ๆ รวม ๓๖ จำพวก จบแล้วเผากระดาษคำประกาศ รูปเทวทูตทรงม้าและกระดาษเงินกระดาษทอง จากนั้น พระญาตินำกระทงไปลอยในแม่น้ำเจ้าพระยา เสร็จแล้ว กลับมายังปะรำพิธี

เวลา ๑๙ นาฬิกา ๑๖ นาที ประกอบพิธีบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) บรรพชิตญวน ๑๕ รูป มีองสุตบทบวร วัดถาวรวราราม เป็นประธาน สวดพระพุทธมนต์เชิญเทพยดามาประชุมเป็นทิพยพยาน จากนั้น บรรพชิตญวนเดินนำ หม่อมเจ้า

บุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ เชิญเครื่องทองน้อย หม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ เชิญพระวิญญาณจำลองไปทำพิธีที่ปะรำพิธีบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) บรรพชิตญวนอ่านประกาศที่หน้าโต๊ะบูชาพระยายมราชบริจาคทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่หมู่อสุรกายทั้งหลาย ขอให้มารับพระราชกุศลและกุศลจบแล้ว กลับมาที่ปะรำพิธีประดิษฐานพระวิญญาณจำลองไว้ที่หน้าปะรำพิธี องสุดบทบวร นั่งบนโต๊ะชั้นสูงสุดสมมติว่าเป็นพระมาลัยเถรเจ้า บรรพชิตที่อยู่ชั้นรอง ๆ ลงมากับพระอันดับทั้งหลายสมมติว่าเป็นพระสาวก เมื่อได้สำรวมอินทรีย์แล้ว บรรพชิตญวนทั้งนั้นสวดสรรเสริญพระบารมีพระพุทธเจ้าทั้งหลาย บทสวดทั้งหมดมี ๕ ตอน เมื่อจบแต่ละตอน องสุดบทบวรสวมหมวกสักหลาดเหลือง มีรูปพระเจ้า ๕ พระองค์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธี

เวลา ๒๑ นาฬิกา หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ถวายพัดรองที่ระลึกแด่เจ้าอาวาสและบรรพชิตญวน ๑๖ รูป จากนั้นจึงทำพิธีบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) โดยเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังนำสลากสิ่งของถวายแด่พระบรมวงศานุวงศ์และแจกแก่เจ้าหน้าที่และประชาชนที่มาร่วมงาน ผู้ได้รับสลากจะนำไปขึ้นสิ่งของที่ปะรำพิธีบริจาคทาน (ทิ้งกระจาด) เสร็จแล้ว บรรพชิตญวน ๓๐ รูป (ชุดเดียวกับที่ประกอบพิธีชุมนุมเทพยดา) มีพระครูบริหารอนัมพรตเป็นประธาน นำพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บรรพชิตญวนชุดแรก ๑๕ รูปขึ้นนั่งยังอาสนสงฆ์มุขตะวันออก เจ้าพนักงานภูษามาลาลาดพระภูษาโยงจากที่ประดิษฐานพระบรมศพนำมาพักไว้ที่เสาบัวข้างธรรมาสน์เทศน์ และลาดพระภูษาโยงอีกสายหนึ่งที่หน้าบรรพชิตญวนทั้ง ๑๕ รูป หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงทอดผ้าไตรเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานเชิญปลายพระภูษาโยงทั้งสองสายสอดเชื่อมเข้าด้วยกันบนพานพระมหากฐิน บรรพชิตญวนสดับปกรณ์ เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงทั้งสองสายเข้าที่เดิม หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงกรวดน้ำถวายพระราชกุศล ขณะนั้น บรรพชิตญวนถวายอนุโมทนา จบแล้ว ลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บรรพชิตญวนชุดที่ ๒ ๑๕ รูป ขึ้นนั่งบนอาสนสงฆ์มุขตะวันออก เจ้าพนักงานลาดพระภูษาโยงที่ด้านหน้าบรรพชิตญวนทั้ง ๑๕ รูป เช่นครั้งก่อน หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงทอดผ้าไตร เสร็จแล้ว บรรพชิตญวนสดับปกรณ์ จบแล้ว เจ้าพนักงานพับพระภูษาโยงทั้งสองผืนเข้าที่เดิม บรรพชิตญวนลงจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๒๒ นาฬิกา ประกอบพิธีเผาเครื่องกระดาษ บรรพชิตญวน ๑๕ รูป (ชุดเดียวกับที่ประกอบพิธีลอยกระทง) มีพระครูบริหารอนัมพรตเป็นประธาน นำพระญาติ มี หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงเชิญเครื่องทองน้อย หม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ ทรงเชิญพระวิญญาณจำลอง เสด็จไปที่หน้าพระโกศพระบรมศพ บรรพชิตญวนอ่านคำประกาศน้อมเกล้าฯ ถวายเครื่องภาชนะใช้สอยต่าง ๆ เสร็จแล้ว พระญาติเชิญพระวิญญาณจำลองและเครื่องทองน้อย กลับลงมาจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และเสด็จตามบรรพชิตญวนเดินเวียนรอบเครื่องกระดาษ ๓ รอบ จากนั้นเจ้าพนักงานขนย้ายเครื่องกระดาษไปยังบริเวณลานหน้าประตูสุวรรณบริบาลเพื่อเตรียมเผา หม่อมเจ้าบุนทัดสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ ทรงจุดไฟเผาคำประกาศ เครื่องกระดาษ พระวิญญาณจำลอง ฉลองพระองค์ รวมทั้งแท่งกระดาษเงินกระดาษทอง อุทิศถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

เวลา ๒๓ นาฬิกา บรรพชิตญวนประกอบพิธีส่งเทพเจ้าลาที่บูชา เป็นอันเสร็จพิธี

หน้าว่าง

ภาคที่ ๓

การจัดเตรียมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

พระเมรุมาศ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

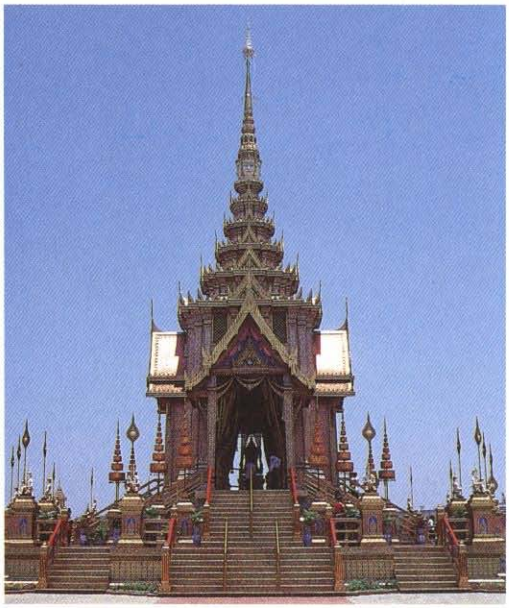

พระเมรุมาศ

พระโกศจันทน์ประดิษฐานบนพระจิตกาธาน

พระที่นั่งทรงธรรม

หอเปลื้องเครื่อง
และเสาฉนวน

ช่าง

ช่างและทับเกษตร

ทิม

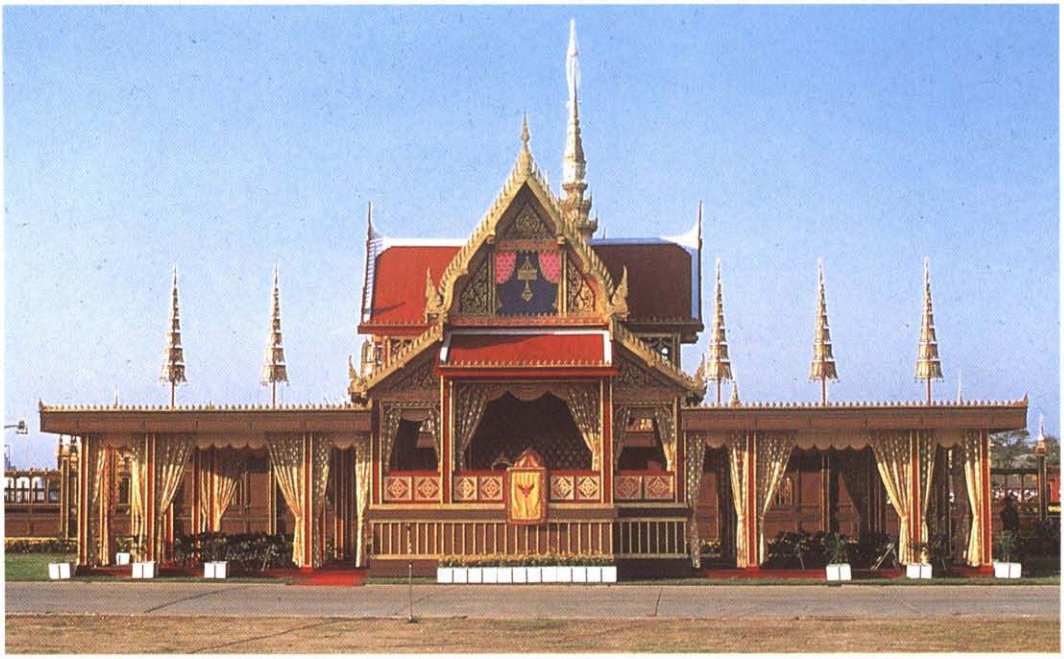

พลับพลายกท้องสนามหลวง

สวนไม้ดอกไม้ประดับลานพระเมรุมาศ

พระเวชยันตราชรถ

ศาลาหนังสือที่ระลึก

รั้วราชวัติ

ราชรถน้อย

พระยานมาศสามลำคาน

เกรินบันไดนาค

พระที่นั่งราเชนทรยาน

พระวอสีวิกากาญจน์

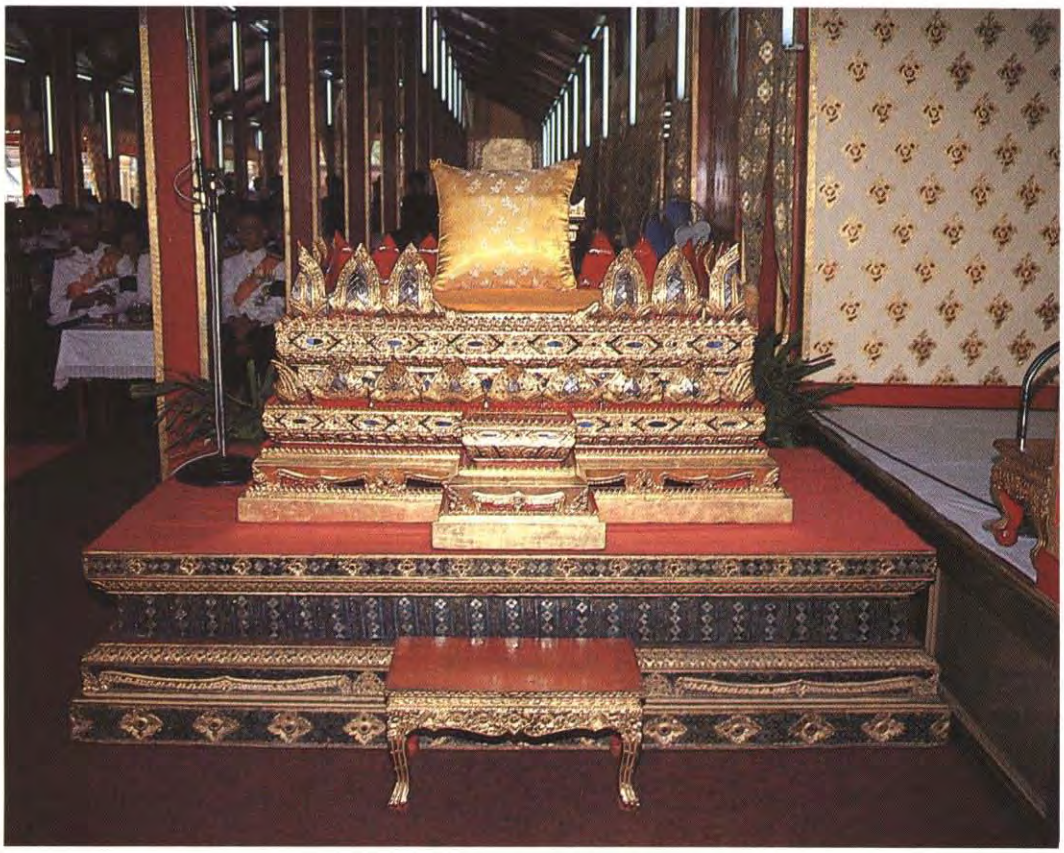

ธรรมาสน์กลีบบัว

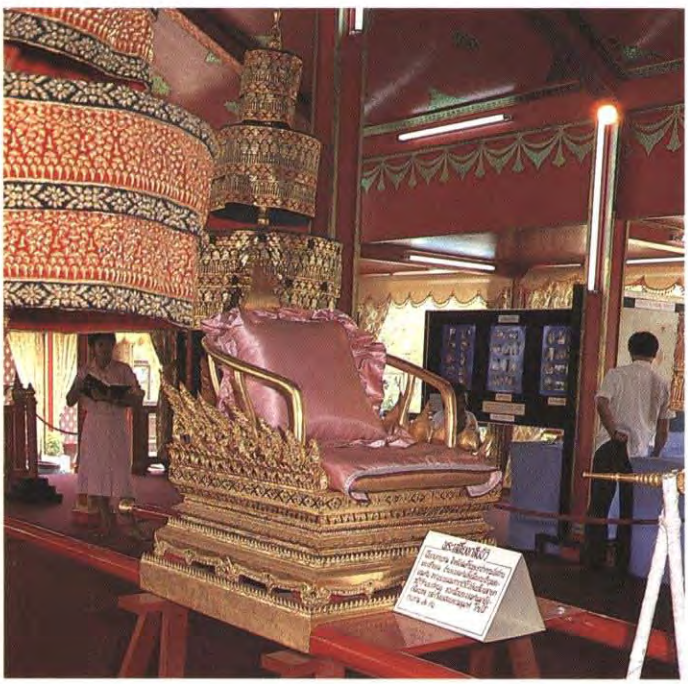

เสลี่ยงกลีบบัว

พระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

พระแท่นแว่นฟ้าบุษบก

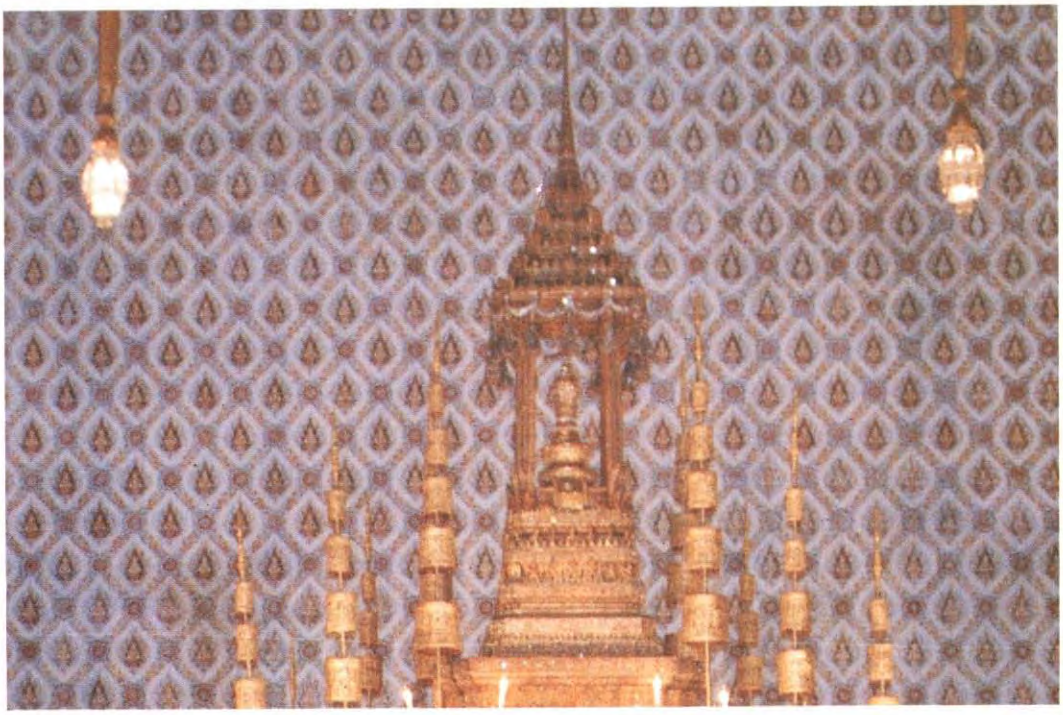

บุษบกทองประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ

เหรียญที่ระลึกงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

ภาคที่ ๓
การจัดเตรียมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

ที่ พว ๐๐๑๑/๒๓๒๕ สำนักพระราชวัง
พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐
๖ มิถุนายน ๒๕๒๙

เรื่อง พระเมรุมาศพระราชทานเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

กราบเรียน นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชา สำนักพระราชวัง

เนื่องจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ เสด็จสวรรคตเมื่อวันอังคารที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง บำเพ็ญพระราชกุศลถวาย ไว้ทุกข์ในราชสำนัก กำหนด ๑๐๐ วัน ซึ่งจะครบ ๑๐๐ วัน ในวันพุธที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๒๙

เลขาธิการพระราชวังได้เข้าเฝ้าฯ รับพระราชกระแสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมว่า ตามราชประเพณีสมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระบรมราชินี เมื่อเสด็จสวรรคตประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ บำเพ็ญพระราชกุศลแล้ว ย่อมสร้างพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยเชิญพระโกศพระบรมศพออกพระเมรุมาศด้วยกระบวนพระบรมราชอิสริยยศ บำเพ็ญพระราชกุศล และสร้างพระโกศทองคำลงยาประดับเพชรพลอยสำหรับทรงพระบรมอัฐิ

การครั้งนี้พระราชทานพระราชดำริว่า เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติ และรักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ถ้ารัฐบาลจะถวายพระเกียรติยศเทิดทูนพระกรุณาธิคุณ ขอให้พิจารณาปรับปรุงแก้ไขแบบพระเมรุมาศที่จะสร้างถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ ท้องสนามหลวงให้อยู่ในลักษณะประหยัดมากที่สุดก็จะเป็นการดี และพระเมรุมาศนั้นเมื่อเสร็จจากการถวายพระเพลิงแล้วมีการรื้อถอน ควรจะนำไปปลูกสร้างเพื่อใช้สาธารณประโยชน์เป็นการถวายได้ตามแต่จะเห็นควร

ดังนั้น สำนักพระราชวังจึงขอประทานกราบเรียนเพื่อโปรดพิจารณา ส่วนกำหนดถวายพระเพลิงพระบรมศพควรจะอยู่ในระหว่างกลางเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ หรือปลายเดือนมีนาคม-เมษายน ๒๕๒๘ ซึ่งในระยะดังกล่าวไม่ใช่ฤดูฝน

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง
พูนเพิ่ม ไกรฤกษ์
(นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์)
เลขาธิการพระราชวัง

สำนักงานเลขานุการกรม
โทร. ๒๒๑๐๘๗๔

ครั้นพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้รับทราบความในหนังสือเลขาธิการพระราชวังที่เชิญพระราชกระแสมาข้างต้นแล้ว จึงได้มีบัญชาให้นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี เป็นผู้ประสานงานกับสำนักพระราชวัง ในการจัดเตรียมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ โดยเต็มกำลังความสามารถ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณ ทั้งในองค์พระบาทสมเด็จพระปร-

มินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราชบรมนาถบพิตร ซึ่งถือว่าทรงเป็นเจ้าภาพทั้งในองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระอัครมเหสี ซึ่งทรงพระมหากรุณาธิคุณูปการแก่ประเทศชาติและประชาชนสุดที่จะประมาณได้ พร้อมกันนี้ได้กำหนดนโยบายให้ดำเนินการโดยประหยัด แต่ให้สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณี สนองกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งรัฐบาลได้รับไว้เหนือเกล้าฯ นั้นด้วย

นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี จึงได้จัดตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และผู้ทรงคุณวุฒิรอบรู้ราชประเพณีรวม ๒๙ คน แล้วนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ ในคราวประชุมเมื่อวันอังคารที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ครั้นคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบแล้ว พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๙ (๖) แห่งประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๘ ลงวันศุกร์ที่ ๒๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๕ จึงมีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง "**คณะกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗**" และต่อมาได้มีคำสั่งแก้ไขเพิ่มเติมชื่อคณะกรรมการและรายชื่อกรรมการอีก ๒ ฉบับ รวมเป็นคณะกรรมการที่รัฐบาลแต่งตั้งขึ้นเพื่อปฏิบัติงานสนองพระเดชพระคุณในการนี้ ๓๖ คน ดังรายนามต่อไปนี้

คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗*

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล) ประธานกรรมการ

๒. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รองประธานกรรมการ

๓. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รองประธานกรรมการ

๔. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (ร้อยตำรวจโทชาญ มนูธรรม) รองประธานกรรมการ

๕. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด กรรมการ

๖. ปลัดกระทรวงกลาโหม กรรมการ

๗. ปลัดกระทรวงมหาดไทย กรรมการ

๘. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กรรมการ

๙. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี กรรมการ

---

*ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๙๔/๒๕๒๗ ลงวันอังคารที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ให้ชื่อว่า "คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗" ต่อมาได้แก้ไขโดยคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๙๗/๒๕๒๗ ลงวันอังคารที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็น "คณะกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗"

กรรมการหมายเลข ๔, ๖, ๙, ๒๐, ๓๖ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๙๗/๒๕๒๗ ลงวันอังคารที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

กรรมการหมายเลข ๓๑, ๓๒ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๑๓๘/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๑๐. ราชเลขาธิการ กรรมการ

๑๑. เลขาธิการพระราชวัง กรรมการ

๑๒. อธิบดีกรมโยธาธิการ กรรมการ

๑๓. อธิบดีกรมตำรวจ กรรมการ

๑๔. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ กรรมการ

๑๕. อธิบดีกรมการศาสนา กรรมการ

๑๖. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ กรรมการ

๑๗. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร กรรมการ

๑๘. หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ กรรมการ

๑๙. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล กรรมการ

๒๐. หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ กรรมการ

๒๑. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ กรรมการ

๒๒. หม่อมราชวงศ์มิดารุณ เกษมศรี กรรมการ

๒๓. นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา กรรมการ

๒๔. นายชัย มุกตพันธุ์ กรรมการ

๒๕. นายภาวาส บุนนาค กรรมการ

๒๖. นายเศวต ธนประดิษฐ์ กรรมการ

๒๗. นายแก้วขวัญ วัชโรทัย กรรมการ

๒๘. นาวาเอกสมภพ ภิรมย์ ร.น. กรรมการ

๒๙. นายกฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา กรรมการ

๓๐. หม่อมราชวงศ์ทองน้อย ทองใหญ่ กรรมการ

๓๑. อธิบดีกรมธนารักษ์ กรรมการ

๓๒. คุณหญิงอารี กุลดัณฑ์ กรรมการ

๓๓. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการและเลขานุการ

๓๔. อธิบดีกรมศิลปากร กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๕. เลขานุการกรม สำนักพระราชวัง กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๖. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ทั้งนี้ คณะกรรมการมีหน้าที่จัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถูกต้องเหมาะสมตามราชประเพณีและสมพระเกียรติตรงตามเจตนารมณ์ของรัฐบาล โดยให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่แต่งตั้งคณะอนุกรรมการและคณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของคณะกรรมการได้ตามความจำเป็น สำหรับค่าใช้จ่ายในการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ตลอดจนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อันจำเป็นเพื่อการนี้ ให้เบิกจ่ายได้จากสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี

โดยที่การจัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ มีรายละเอียดที่จะต้องดำเนินการทั้งส่วนที่เกี่ยวกับการพระราชพิธี ตลอดจนการปลูกสร้างพระเมรุมาศและการจัดเตรียมอุปกรณ์สิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธีให้งดงามควรแก่พระราชอิสริยยศและถูกต้องตามราชประเพณี และที่สำคัญ จำเป็นต้องได้รับทราบกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในบางประการมาดำเนินการด้วย คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้ประชุมปรึกษากันแล้วเห็นพร้อมให้มีคณะที่ปรึกษาของคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง โดยให้นำความกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานที่ปรึกษา ด้วยได้ทรงรับพระราชภาระปฏิบัติพระราชกิจเกี่ยวกับงานพระบรมศพต่างพระเนตรพระกรรณมาตั้งแต่เริ่มแรก อีกทั้งพระองค์ท่านยังทรงสนพระราชหฤทัยศึกษางานด้านการปลูกสร้างพระเมรุมาศ การซ่อมราชรถและพระยานมาศ อันเป็นศิลปกรรมไทยที่งดงาม

อย่างยิ่งอีกด้วย กระแสพระราชดำริของพระองค์คงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการดำเนินงานให้ลุล่วงไปด้วยดี เมื่อทรงทราบฝ่าละอองพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสให้นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ พร้อมกรรมการบางท่านเข้าเฝ้าทูลละอองพระบาท ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เพื่อขอพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดพระราชพิธีโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับแบบพระเมรุมาศ ซึ่งในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานข้อแนะนำหลายประการ และทรงพระกรุณารับเป็นประธานที่ปรึกษาของคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ด้วย

นอกจากนั้น คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ยังได้เห็นพร้อมกันให้เชิญ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี และทูลเชิญหม่อมเจ้ายุธิษเฐียร สวัสดิวัตน์ ร่วมเป็นที่ปรึกษาแก่คณะกรรมการด้วย

เนื่องจากขอบข่ายของงานที่จะต้องดำเนินการมีแยกออกเป็นหลายสาขา เช่น ดำเนินการเกี่ยวกับการพระราชพิธี ดำเนินการเกี่ยวกับการปลูกสร้างพระเมรุมาศและปริมณฑล รวมทั้งจัดการซ่อมราชรถ ราชยาน ตลอดจนพัสดุอันเป็นวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ ที่ต้องใช้ในงานพระบรมศพ ดำเนินการเกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ดำเนินการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพดำเนินการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ และดำเนินการเกี่ยวกับการจัดทำแผนการปฏิบัติงานและติดตามผล นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรีประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จึงได้ประชุมปรึกษาคณะกรรมการแล้วเห็นชอบให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นปฏิบัติดำเนินการในแต่ละสาขารวมเป็นอนุกรรมการ ๖ คณะ ดังนี้

๑. คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี[๒] ประกอบด้วยอนุกรรมการรวมทั้งสิ้น ๔๑ คน คือ

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล) ประธานอนุกรรมการ

๒. เลขาธิการพระราชวัง รองประธานอนุกรรมการ

๓. ราชเลขาธิการ รองประธานอนุกรรมการ

๔. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการ

๕. ปลัดกระทรวงกลาโหม อนุกรรมการ

๖. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ อนุกรรมการ

๗. ปลัดกระทรวงมหาดไทย อนุกรรมการ

๘. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย อนุกรรมการ

๙. ผู้แทนกองบัญชาการทหารสูงสุด อนุกรรมการ

๑๐. ผู้แทนกองทัพบก อนุกรรมการ

๑๑. ผู้แทนกองทัพเรือ อนุกรรมการ

๑๒. ผู้แทนกองทัพอากาศ อนุกรรมการ

๑๓. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร อนุกรรมการ

๑๔. สมุหราชองครักษ์ อนุกรรมการ

---

[๒] คณะอนุกรรมการคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑/๒๕๒๗ ลงวันพุธที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ หมายเลข ๓๐-๓๔ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๔/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๑๕. อธิบดีกรมตำรวจ อนุกรรมการ

๑๖. อธิบดีกรมพิธีการทูต อนุกรรมการ

๑๗. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ อนุกรรมการ

๑๘. อธิบดีกรมการศาสนา อนุกรรมการ

๑๙. อธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการ

๒๐. อธิบดีกรมโยธาธิการ อนุกรรมการ

๒๑. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ อนุกรรมการ

๒๒. ผู้อำนวยการกองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา อนุกรรมการ

๒๓. นายภาวาส บุนนาค อนุกรรมการ

๒๔. นายแก้วขวัญ วัชโรทัย อนุกรรมการ

๒๕. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ อนุกรรมการ

๒๖. นายเศวต ธนประดิษฐ์ อนุกรรมการ

๒๗. หม่อมราชวงศ์ทองน้อย ทองใหญ่ อนุกรรมการ

๒๘. พันเอกจรัล กุลละวณิชย์ อนุกรรมการ

๒๙. หัวหน้ากองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง อนุกรรมการ

๓๐. อธิบดีกรมธนารักษ์ อนุกรรมการ

๓๑. คุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ อนุกรรมการ

๓๒. นายประสิทธิ์ ลุลิตานนท์ อนุกรรมการ

๓๓. หม่อมราชวงศ์เทพยพงศ์ เทวกุล อนุกรรมการ

๓๔. นายปรีชา มุสิกุล อนุกรรมการ

๓๕. นายเสนาะ พึ่งเจียม อนุกรรมการ

๓๖. นายวัชรินทร์ เกตะวันดี อนุกรรมการ

๓๗. นายสัมพันธ์ แป้นพัฒน์ อนุกรรมการ

๓๘. นายถวิล ไพรสณฑ์ อนุกรรมการ

๓๙. เลขานุการกรม สำนักพระราชวัง อนุกรรมการและเลขานุการ

๔๐. รองอธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๔๑. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ดังนี้

๑. ดำเนินการกำหนดพระราชพิธีให้ถูกต้องตามราชประเพณี และสมพระเกียรติยศ

๒. ประสานงานกับคณะอนุกรรมการแต่ละคณะเพื่อดำเนินงานให้สอดคล้องและมีระเบียบ

๓. จัดส่งปฏิทินแผนปฏิบัติงานการดำเนินงานให้คณะกรรมการทราบ

๔. เสนอวงเงินงบประมาณ

๕. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการทราบ

๒. อนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี[๓] ประกอบด้วยอนุกรรมการรวมทั้งสิ้น ๓๗ คน คือ

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล) ประธานคณะอนุกรรมการ

๒. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด รองประธานคณะอนุกรรมการ

๓. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รองประธานคณะอนุกรรมการ

๔. ปลัดกรุงเทพมหานคร รองประธานคณะอนุกรรมการ

๕. อธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการ

---

[๓] คณะอนุกรรมการคณะนี้แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๒/๒๕๒๗ ลงวันพุธที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ หมายเลข ๒๘-๓๓ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑๐/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๖. อธิบดีกรมโยธาธิการ อนุกรรมการ

๗. เลขาธิการพระราชวัง อนุกรรมการ

๘. นายภาวาส บุนนาค อนุกรรมการ

๙. ผู้ว่าการการไฟฟ้านครหลวง อนุกรรมการ

๑๐. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ อนุกรรมการ

๑๑. หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ อนุกรรมการ

๑๒. หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี อนุกรรมการ

๑๓. นาวาเอกสมภพ ภิรมย์ ร.น. อนุกรรมการ

๑๔. นายชัย มุกตพันธุ์ อนุกรรมการ

๑๕. นายกฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา อนุกรรมการ

๑๖. นายภิญโญ สุวรรณคีรี อนุกรรมการ

๑๗. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ อนุกรรมการ

๑๘. นายเศวต ธนประดิษฐ์ อนุกรรมการ

๑๙. หัวหน้ากองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง อนุกรรมการ

๒๐. นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ อนุกรรมการ

๒๑. นายประเวศ ลิมปรังษี อนุกรรมการ

๒๒. นางจิรา จงกล อนุกรรมการ

๒๓. นายสาโรช จารักษ์ อนุกรรมการ

๒๔. นายอาวุธ เงินชูกลิ่น อนุกรรมการ

๒๕. นายเมธี คันธโร อนุกรรมการ

๒๖. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ อนุกรรมการ

๒๗. นายอารักษ์ สังหิตกุล อนุกรรมการ

๒๘. พลเรือตรีสนอง นิสาลักษณ์ อนุกรรมการ

๒๙. ร้อยตำรวจเอกเฉลิม อยู่บำรุง อนุกรรมการ

๓๐. นายชาญชัย วิศิษฏกุล อนุกรรมการ

๓๑. นายประพันธ์ หุตะสิงห์ อนุกรรมการ

๓๒. นายวันชัย เอกบัณฑิต อนุกรรมการ

๓๓. นายเนลสัน อเล็กซานเดอร์ อนุกรรมการ

๓๔. รองอธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการและเลขานุการ

๓๕. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๖. เลขานุการกรมศิลปากร อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๗. นายสนั่น สมพื้น อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ดังนี้

๑. ดำเนินงานรับผิดชอบ ก่อสร้างพระเมรุและสิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุ ตามแบบที่กำหนดให้สำเร็จทันประกอบพระราชพิธี

๒. พิจารณาซ่อมบูรณะปฏิสังขรณ์ ราชรถ พระยานมาศ ให้มั่นคง แข็งแรง งดงาม สำเร็จทันประกอบพระราชพิธี

๓. จัดระเบียบและตกแต่งสถานที่บริเวณพระราชพิธีให้เรียบร้อย สวยงามสมพระเกียรติยศระหว่างพระราชพิธี

๔. จัดส่งปฏิทินแผนปฏิบัติงานระหว่างการดำเนินงาน ให้คณะกรรมการทราบเพื่อติดตามผล

๕. เสนอวงเงินงบประมาณ การดำเนินงาน

๖. ประสานงานกับคณะอนุกรรมการแต่ละคณะ เพื่อดำเนินงานให้สอดคล้องและเป็นระเบียบ

๗. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการทราบ

๓. **คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์**[๔] ประกอบด้วยอนุกรรมการรวมทั้งสิ้น ๓๔ คน คือ

๑. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (ร้อยตำรวจโทชาญ มนูธรรม) ประธานอนุกรรมการ

๒. ปลัดกระทรวงมหาดไทย รองประธานอนุกรรมการ

๓. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ รองประธานอนุกรรมการ

๔. ผู้แทนสำนักราชเลขาธิการ อนุกรรมการ

๕. ผู้แทนสำนักพระราชวัง อนุกรรมการ

๖. โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการ

๗. ผู้อำนวยการสำนักงานสารนิเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด อนุกรรมการ

๘. เจ้ากรมการสื่อสารทหารบก อนุกรรมการ

๙. เจ้ากรมสื่อสารทหารเรือ อนุกรรมการ

๑๐. เจ้ากรมสื่อสารทหารอากาศ อนุกรรมการ

๑๑. ผู้บังคับการกองการสื่อสารตำรวจ อนุกรรมการ

๑๒. ประธานสมาพันธ์หนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน อนุกรรมการ

๑๓. นายกสมาคมนักวิทยุและโทรทัศน์ หรือผู้แทน อนุกรรมการ

๑๔. นายฐาปนา บุนนาค อนุกรรมการ

๑๕. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ อนุกรรมการ

๑๖. นายอาคม มกรานนท์ อนุกรรมการ

๑๗. ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์สี ช่อง ๓ อนุกรรมการ

๑๘. ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๕ อนุกรรมการ

๑๙. ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๗ อนุกรรมการ

๒๐. ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์สี ช่อง ๙ อนุกรรมการ

๒๑. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อนุกรรมการ

๒๒. อธิบดีกรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน อนุกรรมการ

๒๓. พลตรีอุทาร สนิทวงศ์ ณ อยุธยา อนุกรรมการ

๒๔. นายปรีดา กนกนาค อนุกรรมการ

๒๕. นายกำจัด กีพานิช อนุกรรมการ

๒๖. นายวิจิตร อาวะกุล อนุกรรมการ

๒๗. นายอนันต์ บัวสุวรรณ อนุกรรมการ

๒๘. นายอำนาจ สอนอิ่มศาสตร์ อนุกรรมการ

๒๙. นายระเด่น ทักษณา อนุกรรมการ

๓๐. นายเจียม ลิ้มสดใส อนุกรรมการ

๓๑. รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ อนุกรรมการและเลขานุการ

---

[๔] คณะอนุกรรมการคณะนี้แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๓/๒๕๒๗ ลงวันพุธที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

หมายเลข ๒๒-๓๐ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๖/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

หมายเลข ๓๔ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๘/๒๕๒๗ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๓๒. ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๓. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๔. ผู้แทนกรมประชาสัมพันธ์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ดังนี้

๑. ดำเนินการประชาสัมพันธ์เพื่อให้มีความเข้าใจในวัฒนธรรมอันดีงามของชาติและบังเกิดความเข้าใจอันดีต่อการจัดงาน

๒. เชิญชวนประชาชน น้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เพื่อร่วมประกอบพระราชพิธี

๓. จัดส่งปฏิทินแผนการปฏิบัติงานของคณะอนุกรรมการ ให้คณะกรรมการทราบ

๔. เสนอวงเงินงบประมาณ

๕. ประสานงานกับคณะอนุกรรมการแต่ละคณะ เพื่อประชาสัมพันธ์และดำเนินพระราชพิธีให้เรียบร้อย

๖. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการทราบ

๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร[๕] ประกอบด้วยอนุกรรมการรวมทั้งสิ้น ๒๒ คน คือ

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ประธานอนุกรรมการ

๒. ปลัดกระทรวงมหาดไทย รองประธานอนุกรรมการ

๓. ปลัดกระทรวงกลาโหม รองประธานอนุกรรมการ

๔. ผู้บัญชาการกองกำลังรักษาพระนคร รองประธานอนุกรรมการ

๕. อธิบดีกรมตำรวจ รองประธานอนุกรรมการ

๖. สมุหราชองครักษ์ อนุกรรมการ

๗. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร หรือผู้แทน อนุกรรมการ

๘. ผู้บัญชาการตำรวจนครบาล อนุกรรมการ

๙. ผู้บัญชาการศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการทหารสูงสุด อนุกรรมการ

๑๐. ผู้บังคับการตำรวจสันติบาล อนุกรรมการ

๑๑. ผู้บังคับการตำรวจกองปราบปราม อนุกรรมการ

๑๒. หัวหน้าแผนกรักษาความปลอดภัย กรมราชองครักษ์ อนุกรรมการ

๑๓. ผู้แทนกองทัพบก อนุกรรมการ

๑๔. ผู้แทนกองทัพเรือ อนุกรรมการ

๑๕. ผู้แทนกองทัพอากาศ อนุกรรมการ

๑๖. ผู้แทนมณฑลทหารบกที่ ๑ อนุกรรมการ

๑๗. ผู้แทนสำนักพระราชวัง อนุกรรมการ

๑๘. ผู้แทนสำนักราชเลขาธิการ อนุกรรมการ

---

[๕] คณะอนุกรรมการคณะนี้แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๔/๒๕๒๗ ลงวันพุธที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ และคำสั่งที่ ๗/๒๕๒๗ ลงวันศุกร์ที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ต่อมายกเลิกคำสั่งที่ ๔/๒๕๒๗ และที่ ๗/๒๕๒๗ ปรับปรุงตำแหน่งอนุกรรมการ แต่งตั้งอนุกรรมการเพิ่มเติม และเพิ่มเติมอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑๑/๒๕๒๗ ลงวันอังคารที่ ๑๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๑๙. อธิบดีกรมประมวลข่าวกลาง หรือผู้แทน อนุกรรมการ

๒๐. ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย อนุกรรมการและเลขานุการ

๒๑. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒๒. ผู้กำกับการนโยบายและแผน กองบังคับการอำนวยการ กองบัญชาการตำรวจนครบาล อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ดังนี้

๑. รักษาความเรียบร้อย ความปลอดภัย ความสงบ และการจราจรระหว่างพระราชพิธี

๒. จัดส่งปฏิทินแผนปฏิบัติงานให้คณะกรรมการพิจารณาเพื่อติดตามผล

๓. ประสานงานกับคณะอนุกรรมการแต่ละคณะ เพื่อดำเนินงานให้สอดคล้องและเรียบร้อย

๔. เสนอวงเงินงบประมาณการดำเนินงาน

๕. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการทราบ

นอกจากนั้น ให้คณะอนุกรรมการมีอำนาจเรียกหรือขอให้ส่วนราชการ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ จัดส่งเอกสารหรือส่งเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องไปให้คำชี้แจงแก่คณะอนุกรรมการได้ตามที่เห็นสมควร รวมทั้ง ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็นด้วย

๕. คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๖] ประกอบด้วยอนุกรรมการรวมทั้งสิ้น ๒๔ คน คือ

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประธานอนุกรรมการ

๒. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน รองประธานอนุกรรมการ

๓. อธิบดีกรมการฝึกหัดครู อนุกรรมการ

๔. อธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการ

๕. อธิบดีกรมสามัญศึกษา อนุกรรมการ

๖. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ อนุกรรมการ

๗. ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ อนุกรรมการ

๘. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล อนุกรรมการ

๙. หม่อมเจ้ายุธิษเฐียร สวัสดิวัตน์ อนุกรรมการ

๑๐. หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ อนุกรรมการ

๑๑. นายภาวาส บุนนาค อนุกรรมการ

๑๒. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ อนุกรรมการ

๑๓. นายเศวต ธนประดิษฐ์ อนุกรรมการ

๑๔. นายธนิต อยู่โพธิ์ อนุกรรมการ

๑๕. นายยิ้ม ปัณฑยางกูร อนุกรรมการ

๑๖. นายนรนิติ เศรษฐบุตร อนุกรรมการ

๑๗. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ อนุกรรมการ

---

[๖] คณะอนุกรรมการคณะนี้แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๕/๒๕๒๗ ลงวันพุธที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ หมายเลข ๑๘, ๑๙ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑๒/๒๕๒๗ ลงวันศุกร์ที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ หมายเลข ๒,๓ ปรับปรุงแก้ไขโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑/๒๕๒๘ ลงวันศุกร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘.

๑๘. คุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ อนุกรรมการ

๑๙. รองอธิบดีกรมศิลปากร อนุกรรมการ

๒๐. ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการและเลขานุการ

๒๑. ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒๒. หัวหน้างานบันทึกเหตุการณ์ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒๓. หัวหน้างานเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒๔. ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ดังนี้

๑. พิจารณาดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกที่มีคุณค่าเหมาะสมเพื่อแจกจ่ายในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ

๒. ดำเนินงานจัดทำหนังสือจดหมายเหตุพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ

๓. ดำเนินการบันทึกเหตุการณ์ด้วยภาพเก็บไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติต่อไป

๔. จัดส่งปฏิทินแผนการปฏิบัติงานให้คณะกรรมการทราบ

๕. เสนองบประมาณดำเนินงาน

๖. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการทราบ

๖. คณะอนุกรรมการจัดทำตารางการปฏิบัติงานและติดตามผลการปฏิบัติงาน[๗]

ประกอบด้วยอนุกรรมการรวมทั้งสิ้น ๑๒ คน คือ

๑. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ประธานอนุกรรมการ

๒. อธิบดีกรมศิลปากร รองประธานอนุกรรมการ

๓. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายสุวิชญ์ รัศมีภูดิ) อนุกรรมการ

๔. รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ (นายจำนง กุมาลย์วิสัย) อนุกรรมการ

๕. เลขานุการกรม สำนักพระราชวัง อนุกรรมการ

๖. ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ อนุกรรมการ

๗. ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย อนุกรรมการ

๘. ผู้แทนสำนักงบประมาณ อนุกรรมการ

๙. พลตรีจรัล กุลละวณิชย์ อนุกรรมการ

๑๐. ผู้อำนวยการกองคลัง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี อนุกรรมการ

๑๑. นางสายไหม จบกลศึก อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๒. นางวันเพ็ญ แกล้วทนงค์ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ดังนี้

๑. ประสานงานกับคณะอนุกรรมการทุกคณะเพื่อให้การดำเนินการจัดงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสอดคล้องกัน

๒. รวบรวมปฏิทินแผนการปฏิบัติงานของคณะอนุกรรมการทุกคณะเพื่อจัดทำเป็นตารางการปฏิบัติงานพระราชพิธีฯ

---

[๗] คณะอนุกรรมการคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑๓/๒๕๒๗ ลงวันอังคารที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ หมายเลข ๑๐ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑๔/๒๕๒๗ ลงวันอังคารที่ ๒๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๓. ติดตามผลการปฏิบัติงานตามหน้าที่รับผิดชอบที่คณะอนุกรรมการทุกคณะได้รับมอบหมาย

๔. รายงานผลการดำเนินงานของคณะอนุกรรมการจัดทำตารางการปฏิบัติงานและติดตามผลการปฏิบัติงาน ให้คณะกรรมการทราบ

สำหรับงบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งกำหนดให้เบิกจ่ายได้จากสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรีนั้น คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติโดยให้หน่วยงานต่าง ๆ เสนอรายละเอียดโครงการปฏิบัติงานต่อคณะอนุกรรมการผู้รับผิดชอบในภารกิจด้านนั้น ๆ และต่อคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ตามลำดับ เมื่อได้รับอนุมัติในหลักการจากคณะกรรมการแล้ว ให้หน่วยงานที่ประสงค์จะขอเบิกจ่ายงบประมาณปฏิบัติตามขั้นตอนดังนี้

(๑) นำเรื่องของบประมาณพร้อมทั้งรายละเอียด เสนอต่อประธานคณะอนุกรรมการแต่ละคณะ

(๒) เมื่อประธานคณะอนุกรรมการรับทราบแล้ว ให้หน่วยงานที่ของบประมาณเสนอเรื่องต่อประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เพื่อขอความเห็นชอบก่อนที่จะส่งเรื่องให้สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีดำเนินการต่อไป

(๓) เมื่อประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ รับทราบแล้ว จะได้ส่งเรื่องไปยังสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เพื่อจะได้ทำความตกลงกับสำนักงบประมาณต่อไป

(๔) เมื่อได้รับอนุมัติวงเงินจากสำนักงบประมาณแล้ว หน่วยงานที่ของบประมาณจะเบิกจ่ายเงินจากสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี โดยสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีจะทำความตกลงกับกระทรวงการคลังให้ส่วนราชการนั้น ๆ เป็นผู้เบิกจ่ายแทน

อนึ่ง คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้อนุมัติในหลักการให้คณะอนุกรรมการจัดทำตารางการปฏิบัติงานและติดตามผลการปฏิบัติงาน สามารถพิจารณารายละเอียดงบประมาณของคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องขออนุมัติโครงการเป็นการเร่งด่วนและไม่สามารถนำเสนอที่ประชุมคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ พิจารณาอนุมัติได้ จากนั้นจึงให้นำเสนอขออนุมัติจากประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เมื่อได้รับอนุมัติแล้วให้แจ้งที่ประชุมคณะกรรมการทราบต่อไป

ต่อไปนี้จักได้กล่าวถึงการจัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ โดยแยกกล่าวเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ การเตรียมงานพระราชพิธี ได้แก่ การจัดเตรียมงานด้านการพระราชพิธี การซ่อมสร้างพระเมรุมาศ ราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบพระราชพิธี การประชาสัมพันธ์ การรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร การจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก

ส่วนที่ ๒ การสร้างพระเมรุมาศและซ่อมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เป็นรายละเอียดของสิ่งปลูกสร้างและเครื่องใช้สำหรับพระราชพิธีที่ได้ซ่อมสร้างจัดทำขึ้น อาทิ พระเมรุมาศ ราชรถ ราชยาน สิ่งอนุสรณ์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ เครื่องใช้สำหรับริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพและการถวายพระเพลิง เป็นต้น

การจัดเตรียมงานพระราชพิธี

การถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตามโบราณราชประเพณีจะต้องมีการสร้างพระเมรุมาศ ณ ที่ไม่ห่างไกลพระราชวัง อันเป็นพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานและที่ประดิษฐานพระบรมศพ เพราะเหตุเกี่ยวกับมีการแห่เชิญพระบรมศพไปบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระเพลิงที่พระเมรุมาศ โดยจัดเป็นกระบวนพระราชอิสริยยศพยุหยาตราเช่นที่ท้องสนามหลวง ซึ่งเป็นที่ว่างกว้างใหญ่ใกล้พระบรมมหาราชวัง เป็นต้น

การปลูกสร้างพระเมรุมาศได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามยุคสมัยของกระบวนช่างศิลป์และสถาปัตยกรรมไทย จากพระเมรุที่ใหญ่โตมโหฬาร ตกแต่งประดับประดาแพรวพราวฉลุลวดลายปิดทองเงินล่องชาดลงสีต่าง ๆ ปักราชวัติฉัตรธงและตั้งรูปปั้นเทวดาเหล่านี้ ได้มีการแก้ไขปรับปรุงให้มีความเหมาะสมควรแก่กาลสมัย ทั้งนี้ เป็นไปตามพระราชดำริพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ทุกรัชกาลสืบมา แต่ย่อมรักษาแบบส่วนประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ความสำคัญของพระเมรุมาศ นอกจากนี้จะต้องตระเตรียมเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับพระราชอิสริยยศให้พร้อม รวมทั้งการซักซ้อมการยาตราริ้วกระบวนที่จะแห่เชิญพระบรมศพด้วย

สำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ แต่โบราณมักจัดเป็นงานใหญ่ ประมาณ ๑๔ วัน ๑๔ คืน ส่วนมากจะกำหนดเวลาตรงกับฤดูกาลที่ไม่มีฝนตก เช่นในเดือนเมษายน เริ่มงานด้วยการเชิญพระบรมสารีริกธาตุออกสู่พระเมรุ สมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้วแห่เชิญกลับ แล้วเชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าออกสู่พระเมรุ สมโภชพระบรมอัฐิแล้วแห่เชิญกลับ จากนั้นจึงเชิญพระบรมศพออกจากพระมหาปราสาทไปสมโภช ณ พระเมรุมาศ เมื่อถวายพระเพลิงแล้วมีงานสมโภชพระบรมอัฐิต่อไปอีก ครั้นแล้วจึงเชิญพระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ส่วนพระอังคารเชิญไปลอยในแม่น้ำ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นเชิญไปบรรจุ ณ พระอาราม ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้ลดทอนการพระเมรุพระบรมศพของพระองค์เอง โดยโปรดให้ทำพระเมรุมาศขนาดแต่พอควรมิต้องใหญ่โตโอพารเช่นแต่ก่อน เลิกการสมโภชเฉลิมฉลองและมหรสพทุกอย่าง สำหรับการถวายพระเพลิงนั้นให้เชิญพระบรมศพแห่จากพระราชวังไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง พระสงฆ์สวดศราทธพรตแล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพในเย็นวันนั้น รุ่งขึ้นแห่พระบรมอัฐิกลับคืนเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง แล้วบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมอัฐิเพียงเท่านั้น ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้มีพระบรมราชโองการให้รวบรัดตัดการพระเมรุพระบรมศพของพระองค์ลงไปอีกเพื่อมิให้ต้องหมดเปลือง การพระเมรุในชั้นหลังจึงเล็กลงและเป็นไปโดยประหยัดอยู่แล้ว

ครั้นในการจัดเตรียมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ก็ได้มีพระราชกระแสกำชับคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ขอให้ดำเนินการโดยประหยัด แต่ให้สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณี คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ตลอดจนคณะอนุกรรมการทุกคณะและพระประยูรญาติ จึงได้ประชุมปรึกษากันโดยรอบคอบถี่ถ้วน เพื่อให้การจัดเตรียมงานทุกด้าน

สอดคล้องต้องตามพระราชกระแสที่รับไว้เหนือเกล้าฯ นั้น โดยศึกษาแบบอย่างงานพระเมรุมาศสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าและสมเด็จพระอัครมเหสี เป็นหลักในการเตรียมการด้านพระราชพิธี การซ่อมสร้างพระเมรุมาศ ราชรถ ราชยาน ตลอดจนสิ่งประกอบพระราชพิธี เพิ่มเติมข้อปฏิบัติในบางด้านให้เหมาะแก่กาลสมัย โดยเฉพาะในด้านการจัดเตรียมอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามตำแหน่ง และแก่พสกนิกรซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพบนพระเมรุมาศอันจะมีจำนวนมากมายมหาศาลยิ่งกว่าในงานพระเมรุมาศครั้งก่อน ๆ การจัดเตรียมรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจรในระหว่างงานพระราชพิธี การประชาสัมพันธ์แก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระราชพิธี การอำนวยความสะดวกแก่สื่อมวลชนและการจัดถ่ายทอดทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ทั่วประเทศเพื่อพสกนิกรที่อยู่ห่างไกลได้มีโอกาสฟังและชมการพระราชพิธีโดยทั่วถึงกัน นอกจากนี้ ยังได้กำหนดให้มีการบันทึกจดหมายเหตุ การถ่ายภาพและภาพยนตร์ไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ อีกด้วย

การจัดเตรียมงานด้านการพระราชพิธี

การกำหนดรายละเอียดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ให้ถูกต้องตามราชประเพณีและสมพระเกียรติยศ เป็นภารกิจสำคัญซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี โดยมีสำนักพระราชวังเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินการ สำนักพระราชวังได้พิจารณาตามแบบแผนราชประเพณีการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งอนุโลมตามแบบเช่นเดียวกับเมื่อครั้งการพระราชกุศลออกพระเมรุถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในที่สุดได้มีมติเห็นชอบดำเนินการจัดงานถวายพระเกียรติยศและถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ให้เป็นไปตามแบบแผนราชประเพณีเช่นเดียวกับเมื่อครั้งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าโดยอนุโลม

การจัดเตรียมงานด้านการพระราชพิธีแบ่งออกได้เป็น ๔ ด้านคือ

หมายกำหนดการพระราชพิธีและการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธี

การรับรองผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระเมรุมาศ

การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ

หมายกำหนดการพระราชพิธีและการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธี

คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี ได้พิ-

จารณาถึงกำหนดถวายพระเพลิงพระบรมศพในระหว่างกลางเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ หรือปลายเดือนมีนาคมถึงเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ซึ่งในระยะดังกล่าวไม่ใช่ฤดูฝน แล้วเห็นพร้อมกันว่า ในเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม ส่วนจะเป็นช่วงเวลาหลังวันที่ระลึกมหาจักรีหรือหลังวันสงกรานต์นั้น นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง ได้นำความกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นช่วงหลังวันที่ระลึกมหาจักรี สำนักพระราชวังจึงได้กำหนดการพระราชพิธีและการพระราชกุศลออกพระเมรุมาศดังนี้

วันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๙ นาฬิกา ๓๐ นาที เปลื้องพระสุกำพระบรมศพและเชิญพระบุพโพไปถวายพระเพลิง ที่เมรุหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๕ นาฬิกา ยกฉัตรยอดพระเมรุมาศ

วันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที การพระราชกุศลออกพระเมรุมาศ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

วันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๗ นาฬิกา เชิญพระบรมศพออกพระเมรุมาศจากพระบรมมหาราชวัง ไปประดิษฐานบนพระจิตกาธาน พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที และเวลา ๒๒ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ

วันที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๘ นาฬิกา เก็บพระบรมอัฐิ

วันที่ ๑๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที และวันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที การพระราชกุศลพระบรมอัฐิ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

วันที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที บรรจุพระราชสรีรางคาร ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สำหรับการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธี คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้มอบหมายภารกิจแก่ส่วนราชการต่าง ๆ คือ

สำนักพระราชวัง รับผิดชอบการศึกษาแบบแผนพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และสิ่งประกอบพระราชพิธี ที่ต้องก่อสร้างหรือซ่อมแซมขึ้นใช้ตามราชประเพณีที่มีมาแต่ละยุคสมัย แล้วปรับปรุงให้เหมาะควรแก่กาลปัจจุบัน ครั้นแล้วจึงกำหนดรายละเอียดพระราชพิธีทุกขั้นตอน จัดเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานแต่ละหน้าที่ ตลอดจนซักซ้อมการปฏิบัติให้ถูกต้อง งดงามสมพระเกียรติยศ นอกจากนี้ ยังรับผิดชอบการจัดเตรียมเครื่องแต่งกายสำหรับผู้เดินริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ เครื่องประโคม เครื่องสูงและศาสตราวุธที่ใช้เชิญในกระบวน เครื่องจตุปัจจัยไทยธรรมในการบำเพ็ญพระราชกุศล เช่น ผ้าไตร พัดรองที่ระลึก ย่าม จำนวน ๗๖ ชุด เครื่องสังเค็ตซึ่งจัดเป็นตู้พระไตรปิฎกพร้อมหนังสือ ๑๙ ตู้ โตกจัดเป็นสำรับคาวหวานเครื่องสามหาบ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้ในการเปลื้องพระสุกำ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ เก็บพระบรมอัฐิ และบรรจุพระราชสรีรางคาร เครื่องตกแต่งและปูลาดตามสถานที่ที่ประกอบการพระราชพิธี พระลองในปิดทองสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ และโกศแปดเหลี่ยม จัดพิเศษมีถุงแพรขาวคลุมสำหรับซ้อมการเชิญพระบรมศพในริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศให้ใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด จัดเลี้ยงน้ำรับรองผู้มาเฝ้าฯ ที่พระที่นั่งทรงธรรม ทับเกษตร ทิม และปะรำในพระเมรุมาศ

กรมศิลปากร รับผิดชอบในการจัดซ่อมสิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธี ได้แก่ ราชรถเชิญพระโกศพระบรมศพซึ่งใช้พระเวชยันตราชรถแทนพระ

มหาพิชัยราชรถ ราชรถน้อยและพระเสลี่ยงกลีบบัว สำหรับสมเด็จพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ พระยานมาศสามลำคาน พระที่นั่งราเชนทรยาน พระวอสีวิกากาญจน์ รวมทั้งพระจิตกาธานและเครื่องตั้งแต่งที่สำนักพระราชวังจะต้องจัดตกแต่งด้วยดอกไม้สด

กรมธนารักษ์ รับผิดชอบในการจัดทำพระโกศพระบรมอัฐิ จัดสร้างเหรียญที่ระลึกและเหรียญกษาปณ์

กรุงเทพมหานคร รับผิดชอบในการรื้อเกาะกลางถนนที่ริ้วกระบวนผ่าน ๒ แห่งคือ บริเวณหน้ากรมการรักษาดินแดน และหน้าศาลพระหลักเมือง จัดปะรำสำหรับประชาชนและชาวต่างประเทศทั่วไป ๔๘ หลัง สำหรับเจ้าหน้าที่รักษาการณ์ ๖ หลัง ในบริเวณสนามหลวงด้านเหนือ พร้อมทั้งจัดถังน้ำดื่มและส้วมสุขาบริการประชาชนทั่วไป จัดตกแต่งสวนไม้ดอกไม้ประดับในบริเวณพระเมรุมาศ

กรมโยธาธิการ รับผิดชอบในการจัดตั้งปะรำเพิ่มเติมทางด้านหลังพระที่นั่งทรงธรรม ๒ หลัง ปะรำเลี้ยงน้ำนอกราชวัติด้านตะวันตก ๑ หลัง และปะรำจัดไว้รับรองข้าราชการผู้มาเฝ้าฯ นอกราชวัติด้านใต้ ๑๔ หลัง จำนวน ๑,๔๐๐ ที่นั่ง รวมทั้งตกแต่งต้นไม้กระถางที่พระเมรุมาศ และพระที่นั่งทรงธรรม ร่วมกับกรุงเทพมหานคร

กองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ รับผิดชอบการตั้งปะรำเป็นที่เฝ้าฯ ของสมาชิกราชสกุลมหาสาขาต่าง ๆ นอกราชวัติด้านใต้ ๑๐ หลัง จำนวนประมาณ ๑,๐๐๐ ที่นั่ง

การรับรองผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระเมรุมาศ

คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้จัดเตรียมสถานที่รับรองผู้มาเฝ้าฯ ดังนี้

พระที่นั่งทรงธรรม ด้านเหนือ จัดเป็นที่เฝ้าฯ ของนายกรัฐมนตรี ประธานวุฒิสภา ประธานสภาผู้แทนราษฎร ประธานศาลฎีกา ประธานองคมนตรี คณะรัฐมนตรี สมาชิกรัฐสภา คณะทูตานุทูต อดีตนายกรัฐมนตรี และข้าราชการพลเรือน สายสะพายราชอิสริยาภรณ์สูงสุดลงมาตามลำดับ ที่ชั้นลดเป็นที่สำหรับข้าราชการเฝ้าฯ ด้านใต้ จัดเป็นที่เฝ้าฯ ของพระราชวงศ์ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน คณะองคมนตรี ราชสกุลผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฯ และสตรีผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ ที่ชั้นลดเป็นที่สำหรับสตรีผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ รวมที่นั่งบนพระที่นั่งทรงธรรมทั้งหมดจำนวน ๑,๑๙๖ ที่นั่ง

ทับเกษตร (ชานปีกซ้ายขวาของช่าง) จัดเป็นที่เฝ้าฯ ของข้าราชการ มีจำนวนทั้งหมด ๘ หลัง ๆ ละ ๕๔ ที่นั่ง รวมที่นั่งบนทับเกษตรทั้งหมดจำนวน ๔๓๒ ที่นั่ง

อนึ่ง ช่างทั้ง ๔ หลัง สี่มุมพระเมรุมาศนั้น จัดเป็นที่เฉพาะพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

ปะรำหลังพระที่นั่งทรงธรรม ด้านเหนือ จัดเป็นที่เฝ้าฯ ของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ด้านใต้ จัดเป็นที่เฝ้าฯ ของข้าในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ รวมที่นั่งในปะรำหลังพระที่นั่งทรงธรรม ๒ ปะรำ จำนวน ๓๐๐ ที่นั่ง

ทิม ด้านเหนือ จัดเป็นที่ตั้งวงพิณพาทย์เครื่องใหญ่ของกรมศิลปากร ที่เหลือจัดให้เป็นที่เฝ้าฯ ของข้าราชการฝ่ายหน้า ด้านใต้ จัดเป็นที่เฝ้าฯ ของคณะครูโรงเรียนราชินี วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯ จันทบุรี และข้าราชการสตรี รวมที่นั่งในทิม ๒ หลัง จำนวน ๑๘๐ ที่นั่ง

ตึกหอสมุดแห่งชาติ (เดิม) และระเบียงพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ จัดเป็นที่พักของสมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะ

บริเวณสนามหลวงด้านทิศเหนือนอกรั้วราชวัติ จัดตั้งปะรำเรียง ๓ แถว ๆ ละ ๘ หลัง บริเวณสองข้างด้านถนนหน้าพระธาตุทางทิศตะวันตก

และถนนราชดำเนินในทางทิศตะวันออก รวม ๔๘ หลัง สำหรับประชาชนพักเป็นที่ปฏิบัติงานของหน่วยปฐมพยาบาล และกองอำนวยการตำรวจเทศกิจ และจัดตั้งปะรำด้านถนนหน้าพระธาตุใกล้ถนนกลางสนามหลวงอีก ๖ หลัง สำหรับตั้งกองรักษาการตำรวจท้องสนามหลวง รวมที่นั่งทั้งหมด ๔,๓๒๐ ที่นั่ง

บริเวณสนามหลวงด้านทิศใต้นอกรั้วราชวัติ กั้นแผงเหล็กเป็นอาณาเขต จัดตั้งปะรำจำนวน ๒๔ หลัง ๆ ละ ๑๐๐ ที่นั่ง สำหรับเป็นที่เฝ้าฯ ของข้าราชการ และสมาชิกราชสกุลมหาสาขาต่าง ๆ รวมประมาณ ๒,๔๐๐ ที่นั่ง

ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการรับรองผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท สำหรับคณะทูตานุทูต เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศรับรอง และมีนักเรียนนายร้อยตำรวจอีกประมาณ ๓๐๐ นาย ช่วยปฏิบัติการรับรองด้วย

การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ

ในชั้นแรก คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้กำหนดอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยจัดเส้นทางให้เข้าได้ ๒ เส้นทาง คือ ทางประตูรั้วราชวัติด้านทิศเหนือ และด้านทิศใต้ เมื่อเข้าถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ บริเวณลานรอบพระเมรุมาศแล้ว ให้เดินออกทางประตูรั้วราชวัติด้านทิศตะวันออก กำหนดเวลาเข้าถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงแรก ระหว่างเวลา ๑๒ นาฬิกา ๓๐ นาที ถึง ๑๕ นาฬิกา หลังจากแห่เชิญพระโกศพระบรมศพไปประดิษฐานบนพระเมรุมาศเรียบร้อยแล้ว ช่วงหลัง ระหว่างเวลา ๑๘ นาฬิกา ถึง ๒๐ นาฬิกา ๓๐ นาที หลังจากเสด็จพระราชดำเนินมาถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว โดยมี นายแก้วขวัญ วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวังเป็นผู้ควบคุมเวลาในการสั่งการ ซึ่ง ณ ที่นั้นสำนักพระราชวังจะจัดโต๊ะ ปูผ้าขาว ไว้ที่เชิงบันไดพระเมรุมาศด้านทิศเหนือและทิศใต้ สำหรับรับเครื่องสักการะในการถวายพระเพลิงพระบรมศพซึ่งได้แก่ดอกไม้จันทน์ที่ประชาชนจะได้จัดนำมาเองเมื่อประชาชนได้เข้าถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพเรียบร้อยแล้วจะได้รับพระราชทานหนังสือที่ระลึกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ บริเวณทางออกประตูรั้วราชวัติด้านทิศตะวันออก โดยมีเจ้าหน้าที่จากกรมสารบรรณทหาร และนักเรียนโรงเรียนนายร้อยทั้งสามเหล่าทัพเป็นผู้แจกจ่าย

ครั้นความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีพระราชกระแสรับสั่งให้คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จัดอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนได้ขึ้นถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพถึงบนฐานชั้นทักษิณพระเมรุมาศ ทั้งมีพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ ให้จัดอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนได้เข้าถวายพระเพลิงพระบรมศพในเวลากลางคืนซึ่งเป็นการถวายพระเพลิงจริงเพิ่มขึ้นอีกช่วงหนึ่งด้วย คณะกรรมการได้รับพระราชกระแสใส่เกล้าฯ แล้วจึงจัดเตรียมการให้เป็นไปตามที่ต้องพระราชประสงค์ทุกประการ

การจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ

การเชิญพระบรมศพหรือพระศพจากที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังออกสู่พระเมรุมาศ ตามโบราณราชประเพณีถือว่ามีความสำคัญ

เป็นพิเศษ เป็นการถวายพระเกียรติยศแก่พระบรมศพ โดยทั่วไปจะจัดดังลักษณะต่อไปนี้

ริ้วกระบวนที่ ๑ กระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระโกศพระบรมศพโดยพระยานมาศสามลำคานจากพระมหาปราสาทไปทรงพระมหาพิชัยราชรถ ซึ่งเทียบรออยู่ที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ริ้วกระบวนที่ ๒ คือริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศของริ้วที่ ๑ แต่เพิ่มกระบวนทหารนำและตาม เชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ แล้วเชิญจากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง การเชิญพระบรมศพในสมัยก่อน ๆ ในกระบวนจะมีราชรถโยงราชรถโปรยข้าวตอกดอกไม้ และราชรถพระอ่านพระอภิธรรมนำพระมหาพิชัยราชรถ ครั้งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทางราชการกระทรวงวังได้รับพระบรมราชานุญาตให้งดราชรถโยงและราชรถโปรย ดังนั้น กระบวนพระบรมราชอิสริยยศและกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพในริ้วกระบวนที่ ๒ จึงเหลือเพียงพระมหาพิชัยราชรถทรงพระบรมศพและราชรถพระอ่านพระอภิธรรมนำพระมหาพิชัยราชรถเท่านั้น

อนึ่ง ในริ้วกระบวนที่ ๒ นี้ ถ้าเชิญพระศพพระราชวงศ์ที่ทรงศักดิ์สูงชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า จะเชิญโดยพระเวชยันตราชรถ มิได้เชิญโดยพระมหาพิชัยราชรถดังพระบรมศพ

ริ้วกระบวนที่ ๓ กระบวนพระราชอิสริยยศตัดตอนจากริ้วที่ ๑ เพื่อเวียนพระเมรุมาศ พระโกศพระบรมศพทรงพระยานมาศสามลำคาน แต่ถ้าเป็นพระบรมศพสมเด็จพระมหากษัตริย์ ทรงราชรถปืนใหญ่

ริ้วกระบวนที่ ๔ เชิญพระบรมอัฐิจากพระเมรุมาศสู่พระบรมมหาราชวังโดยพระที่นั่งราเชนทรยาน เชิญพระบรมราชสรีรางคารโดยพระราชยานกง ถ้าเป็นสมเด็จพระอัครมเหสี พระบรมราชินีหรือขัตติยราชนารี จะเชิญพระราชสรีรางคารโดยพระวอสีวิกากาญจน์

ริ้วกระบวนที่ ๕ เชิญพระโกศพระบรมอัฐิขึ้นประดิษฐานที่พระวิมานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ใช้ราชยานเหมือนริ้วกระบวนที่ ๔

ริ้วกระบวนที่ ๖ เชิญพระราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ พระอารามหลวง โดยกระบวนราชยานคานหามและกระบวนรถม้า ปัจจุบันเชิญโดยรถยนต์พระที่นั่ง มีกระบวนกองทหารม้าแห่นำและตาม

การจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สำนักพระราชวังได้จัดตามแบบแผนราชประเพณีเช่นเดียวกับเมื่อครั้งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตามลำดับงานแต่ละวัน รวม ๖ ริ้วกระบวน ดังนี้

วันถวายพระเพลิง

ริ้วที่ ๑ เชิญพระบรมศพโดยพระยานมาศสามลำคานจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถ หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ริ้วที่ ๒ เชิญพระบรมศพโดยพระมหาพิชัยราชรถไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง

ริ้วที่ ๓ เชิญพระบรมศพโดยพระยานมาศสามลำคานเวียนพระเมรุมาศ

วันเก็บพระบรมอัฐิ

ริ้วที่ ๔ เชิญพระบรมอัฐิโดยพระที่นั่งราเชนทรยานและเชิญพระราชสรีรางคารโดยพระวอสีวิกากาญจน์ จากพระเมรุมาศท้องสนามหลวงเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

วันเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายหลังบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมอัฐิ

ริ้วที่ ๕ เชิญพระบรมอัฐิโดยพระที่นั่งราเชนทรยาน จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นประดิษฐานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันบรรจุพระราชสรีรางคาร

ริ้วที่ ๖ เชิญพระราชสรีรางคารโดยรถยนต์พระที่นั่งจากวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปบรรจุ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

การจัดริ้วกระบวนเป็นงานที่มีรายละเอียดและขั้นตอนในการปฏิบัติมากพอสมควร คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีจึงได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อเตรียมการจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระบรมศพ พระบรมอัฐิ และพระราชสรีรางคารเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และถูกต้องตามราชประเพณี ประกอบด้วยผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน และผู้เชี่ยวชาญด้านราชประเพณี ดังนี้

คณะทำงานจัดริ้วกระบวนในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙[๙]

๑. เลขาธิการพระราชวัง ประธานคณะทำงาน

๒. ผู้แทนกองบัญชาการทหารสูงสุด คณะทำงาน

๓. ผู้แทนกรุงเทพมหานคร คณะทำงาน

๔. ผู้แทนกรมตำรวจ คณะทำงาน

๕. ผู้แทนกรมราชองครักษ์ คณะทำงาน

๖. ผู้แทนกรมศิลปากร คณะทำงาน

๗. นายภาวาส บุนนาค คณะทำงาน

๘. นายแก้วขวัญ วัชโรทัย คณะทำงาน

๙. นายเศวต ธนประดิษฐ์ คณะทำงาน

๑๐. หัวหน้ากองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง คณะทำงาน

๑๑. ผู้แทนกองทัพบก คณะทำงาน

๑๒. ผู้แทนกองทัพเรือ คณะทำงาน

๑๓. ผู้แทนกองทัพอากาศ คณะทำงาน

๑๔. พันเอกจรัล กุลละวณิชย์ เลขานุการคณะทำงาน

๑๕. ผู้ช่วยเจ้ากรมกิจการพลเรือนทหารบก ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๑๖. พันตรีนิพนธ์ สืดบุตร ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

มีหน้าที่ดังนี้

๑. ดำเนินการจัดริ้วกระบวน และกำหนดเส้นทางในการอัญเชิญพระบรมศพ พระบรมอัฐิ และพระราชสรีรางคาร ให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและถูกต้องตามพระราชประเพณีที่ได้กำหนดไว้แล้ว

๒. กำหนดสถานที่สำหรับประชาชนและนักท่องเที่ยว ตลอดจนเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องในวันพระราชพิธีอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสะดวกและไม่เป็นอุปสรรคต่อพระราชพิธี

๓. พิจารณาและกำหนดสถานที่ วางขั้นตอนสำหรับนักเรียน นักศึกษาที่จะร่วมในการสวดสรภัญญะให้สอดคล้องและเหมาะสมกับพระราชพิธี

๔. กำหนดและวางแนวทางปฏิบัติอื่น ๆ ที่เหมาะสมและเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีทั้งปวง

---

[๙] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี ที่ ๑/๒๕๒๗ ลงวันศุกร์ที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

หมายเลข ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๕, ๑๖ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี ที่ ๒/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

หน้าที่และความรับผิดชอบดังกล่าวข้างต้นนี้ ให้คณะทำงานดำเนินการและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนกว่าพระราชพิธีจะแล้วเสร็จ

อนึ่ง การสวดสรภัญญะถวายราชสดุดีนั้น ต่อมาคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้พิจารณาในรายละเอียดแล้ว เห็นว่าเป็นการที่ไม่เคยมีมาก่อนตามโบราณราชประเพณี ประกอบกับกำหนดวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ตรงกับช่วงปิดภาคการศึกษา จะมีปัญหาในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการรวบรวมนักเรียนและจัดสถานที่ในการฝึกซ้อม หน้าที่ของคณะทำงานในส่วนที่เกี่ยวกับการสวดสรภัญญะจึงระงับไป

คณะทำงานจัดริ้วกระบวน ได้พิจารณารายละเอียดเส้นทางเชิญพระโกศพระบรมศพของริ้วกระบวนที่ ๑ ตามที่คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้เสนอไว้เป็น ๓ เส้นทาง คือ

เส้นทางที่ ๑ เชิญพระโกศพระบรมศพออกทางประตูศรีสุนทร ประตูเทวาภิรมย์ ออกถนนมหาราช ผ่านท่าเตียน หลังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โรงเรียนราชินี เลี้ยวซ้ายหน้าสถานีตำรวจนครบาลพระราชวัง ตรงไปยังพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เส้นทางนี้มีระยะทางยาวกว่าและมีช่วงถนนกว้างกว่าเส้นทางอื่น ๆ กระบวนจะเคลื่อนไปตามรูปริ้วได้อย่างงดงาม จนถึงพระมหาพิชัยราชรถ และไปสอดต่อกับกองทหารกระบวนหน้า ณ จุดที่กำหนด ผู้เข้าริ้วกระบวนจะอยู่ในตำแหน่งเดิมตามรูปริ้วกระบวนพระบรมศพที่จะแห่เชิญโดยพระมหาพิชัยราชรถ จากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม ทั้งประชาชนจะได้มีโอกาสเฝ้าฯ ถวายสักการะพระบรมศพและได้ชมแบบแผนราชประเพณีที่ถวายพระเกียรติยศตลอดระยะทางที่อัญเชิญพระบรมศพ อย่างไรก็ตามเส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่ไม่เคยใช้มาก่อนตามโบราณราชประเพณี

เส้นทางที่ ๒ เชิญพระบรมศพออกทางประตูศรีสุนทร ประตูเทวาภิรมย์ ออกถนนมหาราช เลี้ยวซ้ายเข้าถนนพระเชตุพนซึ่งผ่านกลางวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ไปยังพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่เคยใช้มาหลายครั้ง รวมทั้งเมื่อคราวเชิญพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าด้วย แต่เส้นทางนี้มีข้อเสียบางประการ คือ ถนนพระเชตุพนแคบมาก ประกอบกับมีการสร้างทางเท้าเพิ่มขึ้น เมื่อกระบวนเคลื่อนผ่านไป ริ้วกระบวนจะรวนทำให้เสียรูปกระบวน ขาดความเรียบร้อยและสวยงามไปช่วงหนึ่ง

เส้นทางที่ ๓ เชิญพระบรมศพออกทางประตูศรีสุนทร ประตูเทวาภิรมย์ ออกถนนมหาราช เลี้ยวซ้ายเข้าถนนท้ายวังซึ่งอยู่ระหว่างพระบรมมหาราชวังกับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ไปยังพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นเส้นทางที่เคยปฏิบัติเมื่อครั้งยังไม่มีถนนผ่านกลางวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เช่นคราวงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่ย่นระยะทางและเวลาได้มาก แต่การจัดรูปกระบวนจะต้องดัดต่อหลายตอน กระบวนหลังจะต้องหยุดแปรกระบวนหลีกเป็นทางให้กระบวนรถพระที่นั่งผู้เสด็จแทนพระองค์ผ่าน

คณะทำงานจัดริ้วกระบวนเห็นสมควรให้ใช้เส้นทางที่ ๑ เป็นเส้นทางเชิญพระโกศพระบรมศพของริ้วกระบวนที่ ๑ และได้นำเสนอต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีเพื่อขอความเห็นชอบอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าอนุกรรมการส่วนใหญ่

เห็นชอบในเส้นทางที่ ๑ แต่เห็นควรได้ฟังกระแสพระราชดำริด้วย จึงขอให้นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เพื่อขอรับพระบรมราชวินิจฉัยในความถูกต้องเหมาะควรของเส้นทางทั้งสามด้วย ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เส้นทางที่ ๒ ซึ่งเป็นเส้นทางที่เคยปฏิบัติมาแต่โบราณ

ในการกำหนดตัวบุคคลและจำนวนผู้เข้าร่วมริ้วกระบวนทั้ง ๖ ริ้วกระบวน ซึ่งจะต้องใช้คนเป็นจำนวนมากทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน เฉพาะกระบวนพระราชอิสริยยศนั้น เป็นโบราณราชประเพณีจะเปลี่ยนแปลงและดัดทอนไม่ได้ แต่กระบวนหน้าและกระบวนหลังเป็นไปตามโอกาสว่าทางราชการจะถวายพระเกียรติยศพระบรมศพอย่างไร และพระบรมศพทรงมีความเกี่ยวข้องกับกองทหารใดแต่อย่างใดบ้าง ทั้งนี้คณะทำงานจัดริ้วกระบวนได้วางหลักเกณฑ์ประกอบการพิจารณา ดังนี้

(๑) ในริ้วกระบวนเชิญพระบรมศพครั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีหน่วยต่าง ๆ ในสภากาชาดไทยเข้ากระบวนเชิญพระบรมศพด้วย เพราะสองพระองค์ทรงเป็นสภานายิกาสภากาชาดไทย และเมื่อเชิญพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ก็ไม่มีสภากาชาดไทยเข้ากระบวน ส่วนสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ แม้จะมิได้ทรงเป็นสภานายิกาสภากาชาดไทย แต่ก็ทรงเคยอุปถัมภ์สภากาชาดไทย เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วจึงเกิดข้อปัญหาว่า จะควรจัดหน่วยต่าง ๆ ในสภากาชาดไทยเข้ากระบวนเชิญพระบรมศพด้วยหรือไม่ ที่ประชุมคณะทำงานจัดริ้วกระบวนจึงได้ขอให้นายภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเรียนพระราชปฏิบัติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชกระแสว่าไม่ควรมี คณะทำงานจัดริ้วกระบวนรับพระราชกระแสใส่เกล้าฯ แล้วเห็นสมควรกำหนดไว้เป็นหลักการต่อไปข้างหน้าด้วยว่า ให้สภากาชาดไทยเข้าร่วมในกระบวนเป็นการถวายพระเกียรติยศสำหรับองค์สภานายิกาสภากาชาดไทยโดยเฉพาะ

(๒) ในกระบวนตาม นอกจากนักเรียนโรงเรียนราชินีแล้ว ให้นักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯและวิทยาลัยครูจันทบุรี เข้ากระบวนเชิญพระบรมศพด้วย เพราะโรงเรียนวังไกลกังวลตั้งอยู่ในสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะให้เป็นพระราชมรดกตกทอดแก่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ แม้จะมีเหตุให้มิได้เป็นไปตามที่ทรงตั้งพระราชหฤทัย แต่โรงเรียนวังไกลกังวลก็ยังได้ชื่อว่าก่อกำเนิดขึ้นโดยอาศัยพระบารมีของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ส่วนวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯ และวิทยาลัยครูจันทบุรีนั้น เป็นสถานศึกษาซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณอยู่เป็นอเนกประการ ทั้งนี้กำหนดจำนวนนักเรียนโรงเรียนราชินี ๙๖ คน โรงเรียนวังไกลกังวล วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯ และวิทยาลัยครูจันทบุรี แห่งละ ๔๘ คน

(๓) ให้ระงับการจัดกำลังทหารบางกองพันเข้ากระบวนเชิญพระบรมศพครั้งนี้คือ ทหารม้ากองพันที่ ๔ ซึ่งเป็นกองทหารรักษาพระองค์ใน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และทหารราบกองพันที่ ๒๑ ซึ่งเป็นกองทหารรักษาพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถโดยเฉพาะ

(๔) ในการจัดกระบวนพระบรมวงศานุวงศ์ตามพระบรมศพ โดยเหตุที่พระราชวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปมีน้อยพระองค์ และส่วนใหญ่ทรงมีพระชนมายุมากแล้ว สำนักพระราชวังจึงได้เชิญหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวง ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในเข้าร่วมกระบวน โดยพระราชานุมัติของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการฯ

การจัดกำลังเข้าริ้วกระบวนฝ่ายทหาร

โดยที่การจัดริ้วกระบวนเชิญพระบรมศพจะต้องใช้กำลังทหารเป็นส่วนใหญ่ นอกจากต้องใช้เครื่องแต่งกายเต็มยศตามเหล่าทหารนั้น ๆ แล้ว ยังมีส่วนหนึ่งต้องแต่งกายเครื่องแบบพิธีของสำนักพระราชวังตามหน้าที่ต่าง ๆ กัน คณะทำงานจัดริ้วกระบวนจึงได้มอบให้กองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ ร่วมกันพิจารณาจัดกำลังพล โดยใช้กำลังทหารบกเป็นหลัก มีทหารเรือและทหารอากาศเข้าร่วม ปรากฏรายละเอียดดังนี้

ริ้วกระบวนที่ ๑ กำลังพลของทหารอากาศไม่มี มีกำลังพลทหารเรืออยู่ในชุดแตรฝรั่ง แตรงอน และสังข์จำนวน ๕๒ นาย ซึ่งไม่มีปัญหาในเรื่องเครื่องแต่งกายเพราะใช้ชุดจากสำนักพระราชวัง กำลังพลทหารบกในชุดกลองชนะจำนวน ๒๐๐ นาย นายทหารทำหน้าที่สารวัตรกลอง ๔ นาย สารวัตรแตร ๒ นาย เครื่องแต่งกายใช้เครื่องแบบพระราชพิธีตามโบราณราชประเพณีของสำนักพระราชวัง

สำหรับคู่แห่นายทหารชั้นยศตั้งแต่ ร้อยตรี ถึงพันเอก ทหารบกริ้วสายนอก ๒ สาย สายละ ๖๙ นาย รวม ๑๓๘ นาย ทหารเรือริ้วสายใน ๒ สาย สายละ ๓๕ นาย รวม ๗๐ นาย และทหารอากาศริ้วสายใน ๒ สาย สายละ ๓๔ นาย รวม ๖๘ นาย

การจัดเข้าริ้วกระบวนจะเรียงตามอาวุโสชั้นยศโดยให้ยศสูงเดินหน้า ทหารบกจะพิจารณาจัดนายทหารระดับร้อยเอกถึงพันตรี ให้มากที่สุด เพราะคำนึงถึงความแข็งแรงของกำลังพลและความสูงของนายทหารระดับชั้นยศนี้ใกล้เคียงกันมาก ริ้วนอกซ้ายขวาเป็นของทหารบกโดยตลอด ริ้วในซ้ายขวาทหารเรือเดินนำและทหารอากาศเดินตาม

สำหรับผู้เชิญเครื่องสูงทองแผ่ลวด เครื่องสูงหักทองขวาง อินทร์ พรหม เชิญจามรและเชิญพุ่มต้นไม้เงินทอง บังแทรกและฉัตร ใช้กำลังพลจากกรมพลาธิการทหารบกทั้งหมด

คนหามพระเสลี่ยงกลีบบัว ใช้กำลังพลจากกรมพลาธิการทหารบก

คนหามพระยานมาศสามลำคาน พระที่นั่งราเชนทรยาน (ริ้วที่ ๔ ที่ ๕) พระวอสีวิกากาญจน์ (ริ้วที่ ๔) ใช้กำลังพลจากกรมการขนส่งทหารบก

ริ้วกระบวนที่ ๒ ใช้แตรวงของทหารบก ๒ วง เนื่องจากมีความจำเป็นต้องแต่งเครื่องแบบชุดรักษาพระองค์ จึงให้ตัดแตรวงของทหารเรือและทหารอากาศออก สำหรับกองบัญชาการกองผสมให้ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ เป็นผู้บัญชาการกองผสม ประจำกองบัญชาการกองผสมประกอบด้วยนายทหารชั้นนายพล จำนวน ๑๘ นาย ยศพลตรีถึงพันเอกพิเศษ เป็นทหารบก ๑๐ นาย ทหารเรือ ๔ นาย และทหารอากาศ ๔ นาย ซึ่งจะจัดเป็น ๒ แถว ๆ ละ ๘ นาย ผู้ควบคุมกองบัญชาการกองผสม ๑ นาย นายทหารคนสนิทผู้บัญชาการกองผสม ๑ นาย กรมผสมนี้แต่เดิมใช้กำลังพล ๑๒ กองพัน ครั้งนี้จะจัดเป็น ๙ กองพัน ทุกกองพันเป็นทหารรักษาพระองค์ทั้งหมด โดยจัดจากทหารบก ๕ กองพัน ทหารเรือ ๒ กองพัน และทหารอากาศ ๒ กองพัน

- กองพันที่ ๑ ใช้กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระองค์โดยตรง เป็นกระบวนนำ

- กองพันที่ ๒ ใช้กรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์

- กองพันที่ ๓ ใช้นักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

- กองพันที่ ๔ ใช้นักเรียนโรงเรียนนายเรือ

- กองพันที่ ๕ ใช้นักเรียนโรงเรียนนายเรืออากาศ

- กองพันที่ ๖ ใช้กองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์

- กองพันที่ ๗ ใช้กองพันทหารช่างที่ ๑ รักษาพระองค์

- กองพันที่ ๘ ใช้กองพันทหารราบนาวิกโยธินที่ ๑ รักษาพระองค์

- กองพันที่ ๙ ใช้กองพันอากาศโยธินที่ ๑ รักษาพระองค์

การจัดรูปกระบวนของกองพันทหารรักษาพระองค์ จะประกอบด้วย หมู่แตรเดี่ยว ผู้บังคับกองพัน นายทหารฝ่ายอำนวยการ หมู่ธงชัยเฉลิมพล ผู้บังคับกองร้อย ผู้บังคับหมวดแถวทหาร ๑๒ แถว แถวละ ๑๒ คน รวมกำลังพลกองพันละ ๑๖๖ คน เป็นการจัดรูปกระบวนแบบที่ใช้ในปัจจุบัน ซึ่งรูปกระบวนจะสั้นกระชับกว่าแต่ก่อน และจะใช้เวลาในการเคลื่อนกระบวนน้อยลง ผู้บัญชาการทหารกระบวนแห่พระบรมศพที่สำนักพระราชวังกำหนดให้ขี่ม้านำนั้น ขอเปลี่ยนเป็นเดินเพื่อความเหมาะสมและคล่องตัว ซึ่งสำนักพระราชวังพิจารณาแล้วไม่ขัดข้อง

คนฉุดชักราชรถพระนำและพระมหาพิชัยราชรถ ใช้กำลังพลจากกรมสรรพาวุธทหารบก

สำหรับกำลังพลในการหมุนกว้านเกรินบันไดนาคทั้ง๓จุด คือเมื่อเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ เมื่อเชิญพระโกศพระบรมศพลงจากพระมหาพิชัยราชรถ และเมื่อเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระเมรุมาศนั้น กรมสรรพาวุธทหารบกจัดกำลังพล ๘ นาย ปฏิบัติหน้าที่

อนึ่งริ้วกระบวนที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ คงจัดกำลังพลเช่นเดียวกับในริ้วกระบวนที่ ๑ และที่ ๒

ทหารม้าในริ้วกระบวนที่ ๖ นั้น จัดกำลังพลจากกรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์

รวมกำลังทหารทั้งหมดในการนี้ ๓,๓๗๔ นาย และจัดสำรองไว้อีก ๑๐๐ นาย

นอกจากการจัดกำลังพลเดินริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพแล้ว คณะทำงานจัดริ้วกระบวนได้ขอให้ฝ่ายทหารรับดำเนินการอีก ๓ ด้านคือ

จัดกองร้อยปืนใหญ่เกียรติยศตั้งด้านทิศเหนือท้องสนามหลวง เพื่อยิงถวายพระเกียรตินาทีละ ๑ นัด ขณะเมื่อเคลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ออกสู่พระเมรุมาศท้องสนามหลวง (ปืนนาที)

จัดกองทหารเกียรติยศสำหรับพระบรมศพผสมสามเหล่าทัพ ตั้งภายในราชวัติพระเมรุมาศ เพื่อยิงปืนเล็กยาวถวายพระเกียรติขณะถวายพระเพลิง

จัดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ยืนยามถวายพระเกียรติยศสี่มุมพระเมรุมาศ

อนึ่ง กองร้อยปืนใหญ่เกียรติยศซึ่งทำหน้าที่ยิงถวายพระเกียรตินั้น ฝ่ายทหารได้ขอให้แต่งกายด้วยเครื่องแบบสนามแทนเครื่องแบบทหารรักษาพระองค์ ทั้งนี้เพราะเครื่องแบบทหารรักษาพระองค์ของกองพันทหารปืนใหญ่มีจำนวนไม่เพียงพอ และเป็นการปฏิบัติหน้าที่นอกปริมณฑลพระราชพิธี ซึ่งสำนักพระราชวังพิจารณาแล้วไม่ขัดข้อง

การจัดกำลังเข้าริ้วกระบวนฝ่ายพลเรือน

สำนักพระราชวังเป็นผู้ประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการจัดดำเนินการ ดังนี้

เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในริ้วกระบวนเชิญพระบรมศพ พระบรมอัฐิ และพระราชสรีรางคาร เจ้าหน้าที่จัดและคุมเครื่องพระราชอิสริยยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ที่จะเชิญเข้ากระบวนและนำไปตั้งแต่ง เป็นหน้าที่สำนักพระราชวัง

คู่เคียงพระเสลี่ยงกลีบบัวพระนำและราชรถพระนำ กระทรวงศึกษาธิการจัดข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กระทรวงศึกษาธิการ ๑๖ คน

คู่เคียงพระยานมาศสามลำคานเชิญพระบรมศพ พระมหาพิชัยราชรถเชิญพระบรมศพ และพระที่นั่งราเชนทรยานเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ กรมราชองครักษ์จัดนายทหารนายพลราชองครักษ์และนายตำรวจราชสำนัก ๑๖ นาย สำนักนายกรัฐมนตรีจัดข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ระดับปลัดกระทรวงหรือเทียบเท่า ๑๖ คน

คู่เคียงพระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระราชสรีรางคาร เป็นข้าราชการในพระองค์ จากสำนักพระราชวัง ๘ คน สำนักราชเลขาธิการ ๘ คน

ผู้ควบคุมพระเสลี่ยงกลีบบัว พระยานมาศสามลำคาน ราชรถพระนำ พระมหาพิชัยราชรถ พระที่นั่งราเชนทรยาน พระวอสีวิกากาญจน์ เป็นข้าราชการกรมศิลปากร

มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า-หลัง ผู้ควบคุมมหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า-หลัง มหาดเล็กหลวงคู่แห่พระบรมศพ ตำรวจหลวงคู่แห่พระบรมศพ มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงรายตีนตอง ราชรถพระนำและพระมหาพิชัยราชรถ จัดครูและนักเรียนโรงเรียนวชิราวุธ รวม ๕๙ คน และสำรองอีก ๕๐ คน

สมาชิกรัฐสภา ในกระบวนตามพระบรมศพอันเปรียบเสมือนตัวแทนของพสกนิกรผู้เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท สำนักเลขาธิการรัฐสภาจัดสมาชิกวุฒิสภา ๒๔ คน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๒๔ คน

เครื่องใช้สำหรับริ้วกระบวนและการถวายพระเพลิงพระบรมศพ

สำหรับการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ในส่วนที่ผู้เดินริ้วจะต้องแต่งกายตามโบราณราชประเพณี ตลอดจนเครื่องประโคม เครื่องสูงต่าง ๆ ที่จะต้องแห่เชิญเข้ากระบวนดังได้กล่าวไว้ในหัวข้อการจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพนั้น บางสิ่งเป็นราชพัสดุอันมีอยู่แล้วในคลังของสำนักพระราชวัง บางสิ่งก็เก่าชำรุดต้องซ่อมบูรณะหรือมีจำนวนไม่เพียงพอต้องสร้างทำขึ้นใหม่ คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้มอบหมายให้สำนักพระราชวังเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดเตรียม ส่วนการซ่อมบูรณะอันเป็นประณีตศิลป์นั้น ให้สำนักพระราชวังประสานงานกับกรมศิลปากรในการดำเนินงาน

นอกจากนี้ การจัดทำและซ่อมบูรณะเครื่องมือเครื่องใช้ในการเปลื้องพระสุกำ การถวายพระเพลิงพระบรมศพ การเก็บพระบรมอัฐิและบรรจุพระราชสรีรางคาร อาทิ หม้อสุมเครื่องหอม ดับกลิ่น ฟืนไม้จันทน์ กระพล้อ ขอ คีม ขันสาคร บรรจุน้ำเลี้ยงเพลิง พระลองใน ตลอดจนการทำพัดรองและย่ามที่ระลึกงานพระบรมศพสำหรับถวายแก่พระสงฆ์และบรรพชิตญวนจีน การสร้างเครื่องสังเค็ดสำหรับถวายพระอารามหลวงในการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพ เหล่านี้ คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้มอบหมายให้สำนักพระราชวังเป็นผู้จัดเตรียมไว้ทั้งสิ้น

รายละเอียดของสิ่งของเครื่องใช้ที่ต้องสร้างทำและจัดเตรียมจะได้กล่าวไว้ในหัวข้อ การสร้าง

พระเมรุมาศและซ่อมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การจัดกำลังและการจัดรูปริ้วกระบวน

ริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีทั้งหมด ๖ ริ้วกระบวน ดังได้กล่าวมาแล้ว สำนักพระราชวังได้กำหนดแบบแผนการจัดรูปริ้วกระบวนตามโบราณราชประเพณี ดังนี้

วันอังคารที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เป็นวันถวายพระเพลิงพระบรมศพ ใช้ ๓ ริ้วกระบวน คือ

ริ้วกระบวนที่ ๑[๕]
เชิญพระโกศพระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถ
หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นายตำรวจขี่ม้านำ ๑ คู่	การแต่งกาย เครื่องแบบตำรวจเต็มยศ
นำริ้ว ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดเกี้ยว เสื้ออัดหลัดสีแดง นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ธง ๓ ชาย ๒ ธง ๒ ผลัด ๔ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย หมวกหูกระต่ายขลิบกระจังลูกไม้สีทอง เสื้ออัดหลัดสีแดง นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดโหมดเทศสีแดง ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ประตูหน้า ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสทำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดสีแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
คู่แห่นายทหารยศตั้งแต่ร้อยตรีถึงพันเอก	การแต่งกาย เครื่องแบบทหารเต็มยศ
ทหารบกริ้วสายนอก ๒ สาย ๆ ละ ๖๙ นาย รวม ๑๓๘ นาย	
ทหารเรือริ้วสายใน ๒ สาย ๆ ละ ๓๕ นาย รวม ๗๐ นาย	

[๕] หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริง ได้มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของริ้วกระบวนอีก โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

ทหารอากาศริ้วสายใน ๒ สาย ๆ ละ ๓๔ นาย รวม ๖๘ นาย

รวมคู่แห่ ๒๗๖ นาย

กลองชนะแดงลายทอง ๑๖๐
กลองชนะเงิน ๒๐
กลองชนะทอง ๒๐
} ๒๐๐ นาย (ทหารบก)

การแต่งกาย หมวกกลีบลำดวนแดงขลิบเหลือง เสื้อปัสตูแดงขลิบเหลือง กางเกงปัสตูแดงขลิบเหลือง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

จ่าปี่ ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)
จ่ากลอง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)
} ๔ นาย

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดเกี้ยว เสื้อเข้มขาบไหม เข็มขัดแถบทองหัวครุฑ กางเกงมัสหรู่ไหม ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

แตรฝรั่ง ๒๐
แตรงอน ๒๘
สังข์ ๔
} ๕๒ นาย (ทหารเรือ)

การแต่งกาย หมวกปัสตูแดงทรงกรวยปลายพู่ขาว เสื้อปัสตูแดงปลายแขนบาน กางเกงปัสตูแดงขลิบเหลือง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

สารวัตรกลอง ๔ นาย (ทหารบก)
สารวัตรแตร ๒ นาย (ทหารเรือ)
กำกับฉัตรเครื่องสูงทองแผ่ลวดหน้าพระนำ ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว รัดประคดสีแดงดอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

ฉัตรเครื่องสูงทองแผ่ลวดหน้าพระนำ
ฉัตร ๕ ชั้น ๖
๗ ชั้น ๒
บังแทรก ๔
} ๑๒ นาย (ทหารบก)

การแต่งกาย ลอมพอกหางเหยี่ยวสีแดง เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

สนมเชิญพัดยศพระนำ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

การแต่งกาย หมวกกำมะหยี่สีดำยอดเกี้ยว เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดสีแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

คุมเสลี่ยงกลีบบัวพระนำ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
กำกับคนหามเสลี่ยงกลีบบัว ๑ นาย (ทหารบก)
(จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปวัดพระเชตุพนฯ และไปคอยรับที่พระเมรุมาศ เวียนพระเมรุมาศ)

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดสีแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

เสลี่ยงกลีบบัวพระนำ คนหาม ๑๖ นาย (ทหารบก)

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดจุก

(จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปวัดพระเชตุพนฯ และไปคอยรับที่พระเมรุมาศ เวียนพระเมรุมาศ)	เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศสีแดง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
บังสูรย์พระนำ ๑ นาย (ทหารบก) สัปทนดาด ๑ นาย (ทหารบก) พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกหางเหยี่ยวสีขาว เสื้อนอกขาว เสื้อครุยแถบใหญ่ นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
คู่เคียงพระนำ ๒ ข้าง ๆ ละ ๘ นาย รวม ๑๖ นาย (ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ ชั้นผู้ใหญ่)	การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ
อินทร์ เชิญจามร ๘ นาย พรหม เชิญจามร ๘ นาย ๑๖ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดเกี้ยว เสื้ออัดหลัด (อินทร์เขียว-พรหมแดง) กางเกงมัสหรู่ไหม นุ่งผ้าเกี้ยวลายทับ รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
เครื่องสูงทองแผ่ลวด (หลังพระนำ) ฉัตร ๗ ชั้น ๒ ๕ ชั้น ๔ บังแทรก ๒ ๘ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย ลอมพอกหางเหยี่ยวสีแดง เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
เครื่องสูงหักทองขวาง (หน้า) ฉัตร ๗ ชั้น ๒ ๕ ชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐ ๒ ผลัด ๓๘ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย ลอมพอกหางเหยี่ยวสีแดง เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
คุมเครื่องสูงหักทองขวาง (หน้า) ๒ นาย (ทหารบก) (หลัง) ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว รัดประคดสีแดงดอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ประธานคณะกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ (นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี) ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศ (เลขาธิการพระราชวัง)	

รองผู้อำนวยการกระบวนฯ (รองเลขาธิการพระราชวัง) ผู้ช่วยรองผู้อำนวยการกระบวนฯ (หัวหน้ากองพระราชพิธี) ผู้จัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ (หัวหน้าหมวดเครื่องสูงกลองชนะ)	การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ
ผู้บอกกระบวน ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศ เสื้อเยียระบับ รัดประคดโหมดเทศ นุ่งเกี้ยวลาย ชัดกระบี่หลัง ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ผู้ทำกับพระยานมาศสามลำคาน ๑ นาย (สำนักพระราชวัง) ผู้ควบคุมพระยานมาศสามลำคาน ๑ นาย (กรมศิลปากร) ผู้ควบคุมคนหามพระยานมาศสามลำคาน ๑ นาย (ทหารบก) (จากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท ไปวัดพระเชตุพนฯ แล้วนำพระยานมาศสามลำคานไปรอรับที่พระเมรุมาศ เวียนพระเมรุมาศ แล้ววันรุ่งขึ้น ๖ นาฬิกา จัดไปรอหามพระราเชนทรยานที่พระเมรุมาศ)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดสีแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หน้า ๖ นาย (นักเรียนวชิราวุธ) ผู้ควบคุมเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หน้า ๑ นาย	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน เสื้อนอกขาว รัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
พระยานมาศสามลำคาน คนหาม ๒ ผลัด ๆ ละ ๖๐ นาย รวม ๑๒๐ นาย (ทหารบก) (จากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท ไปหน้าวัดพระเชตุพนฯ แล้วหามกลับไปรอรับที่พระเมรุมาศ เวียนพระเมรุมาศ แล้ววันรุ่งขึ้น ๖ นาฬิกา จัดไปรอหามพระราเชนทรยานที่พระเมรุมาศ เชิญพระบรมอัฐิใช้คนหามจำนวน ๗๒ นาย)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดจุก เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศสีแดง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

คู่เคียงพระยานมาศสามลำคานเชิญพระบรมศพ ข้าราชการชั้นพลเรือนผู้ใหญ่หรือปลัดกระทรวง ข้างละ ๘ นาย เป็น ๑๖ นาย (สำนักนายกรัฐมนตรีจัด) นายทหารนายพลราชองครักษ์ ข้างละ ๘ นาย เป็น ๑๖ นาย (กรมราชองครักษ์จัด) (เคียงพระบรมศพที่พระยานมาศสามลำคานจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังหน้าวัดพระเชตุพนฯ แล้วเข้าเคียงพระบรมศพที่พระมหาพิชัยราชรถไปยังพระเมรุมาศ และเคียงพระยานมาศสามลำคานเข้าเวียนพระเมรุมาศ)	การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ
อินทร์ เชิญพุ่มต้นไม้เงิน ๘ นาย พรหม เชิญพุ่มต้นไม้ทอง ๘ นาย รวม ๑๖ นาย (ทหารชั้นประทวน)	การแต่งกาย อินทร์หมวกกำมะหยี่สีเขียว-พรหมแดง ทรงเทริด อินทร์เสื้อกำมะหยี่สีเขียว-พรหมแดง คอบัวติดขลิบ อินทร์นุ่งเกี้ยวลายสีเขียว-พรหมแดง ทับกางเกงสนับเพลามัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศ(อินทร์เขียว-พรหมแดง) ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
มหาดเล็กหลวงคู่แห่พระบรมศพ[๑๐]๒ ข้าง ๆ ละ ๑๐ นาย รวม ๒๐ นาย (นักเรียนวชิราวุธ) ถือหอก	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน เสื้อนอกขาว รัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ตำรวจหลวงคู่แห่พระบรมศพ[๑๑]๒ ข้าง ๆ ละ ๑๐ นาย รวม ๒๐ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อสักหลาดสีน้ำเงิน รัดประคดไหมทองพู่แดง สายสะพายกระบี่ ถือกระบี่ นุ่งม่วงเชิงทอง ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ภูษามาลาประคองพระโกศพระบรมศพ ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยมีดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

๑๐, ๑๑การแต่งกายและอาวุธ เมื่อเดินริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศตามที่ปฏิบัติจริง ได้เปลี่ยนแปลงไปในรายละเอียด โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๕.

พระกลดถวายพระโกศพระบรมศพที่พระยานมาศสามลำคาน ๒ นาย (ผลัดเปลี่ยน) (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่มีดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
บังพระสูรย์หักทองขวาง ๒ นาย (ผลัดเปลี่ยน) (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่มีดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่มีดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง (หลังพระยานมาศสามลำคาน) ฉัตร ๗ ชั้น ๒ ๕ ชั้น ๘ บังแทรก ๖ ชุมสาย ๔ } ๓๘ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย ลอมพอกหางเหยี่ยวสีแดง เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ไหม รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
คุมฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง (หลัง) ๒ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว รัดประคดสีแดงดอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๔ นาย (นักเรียนวชิราวุธ) ผู้ควบคุมเชิญพระแสงหว่างเครื่องหลัง ๑ นาย (ครูวชิราวุธ)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน เสื้อนอกขาว รัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ๑๖ นาย (พระประยูรญาติในสายพระบรมศพ)	การแต่งกาย เครื่องแบบเต็มยศหรือขอเฝ้า
นาลิวัน (พราหมณ์สยายผม) ๔ นาย	การแต่งกาย หัวหน้าพราหมณ์เสื้อครุยปักดอก พราหมณ์พนักงานเสื้อครุยแถบใหญ่

ประตูหลัง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดสีแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

พระราชวงศ์ฝ่ายหน้า
ข้าหลวง-มหาดเล็กข้าในกรม

เวลา ๗ นาฬิกา เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาถึงพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตามหมายกำหนดการแล้ว จะเชิญพระโกศพระบรมศพลงจากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาทมีพระญาติใกล้ชิดเชิญพานเครื่องทองน้อยตาม มาขึ้นพระยานมาศสามลำคาน ปืนใหญ่จะเริ่มยิงถวายพระเกียรติ นัดแรก และจะยิงต่อไปทุกนาที เมื่อเชิญพระโกศพระบรมศพออกจากพระบรมมหาราชวัง กระบวนจะผ่านออกทางประตูศรีสุนทร ประตูเทวาภิรมย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ริ้วกระบวนที่ ๑ ซึ่งตั้งเตรียมอยู่ที่ถนนมหาราช เมื่อพร้อม โดยสังเกตจากการยกเชิญสัปตปฎลเศวตฉัตรถวายกางกั้นเหนือพระโกศพระบรมศพเรียบร้อยแล้ว นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศจะออกคำสั่งยาตรากระบวน กระบวนจะผ่านไปตามถนนมหาราช ท่าเตียน เลี้ยวซ้ายเข้าถนนพระเชตุพน เลี้ยวซ้ายออกถนนสนามไชย เทียบพระยานมาศสามลำคานที่เกริน พระมหาพิชัยราชรถ ปืนใหญ่หยุดยิง ผู้ประจำริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศทั้งหมดยืนหันหน้าไปทางพระโกศพระบรมศพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี จากนั้นเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานที่เกริน บันไดนาคพระมหาพิชัยราชรถ ริ้วกระบวนที่ ๑ จะสอดเข้าตั้งเป็นริ้วกระบวนที่ ๒ ซึ่งกองทหารกระบวนหน้าและหลังตั้งแถวคอยอยู่แล้ว อนึ่ง ก่อนที่ริ้วกระบวนที่ ๑ จะถึงหน้ากรมการรักษาดินแดนนั้น จะได้กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งโปรดเกล้าฯให้เสด็จแทนพระองค์ ซึ่งประทับรออยู่ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน เสด็จพระราชดำเนินไปยังพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อทรงทอดผ้าไตร เส้นทางเสด็จฯ จะออกจากประตูวิเศษไชยศรี ถนนหน้าพระลาน ถนนมหาราช ถนนท้ายวัง และส่งเสด็จฯ ที่บริเวณมุมป้อมระหว่างพระบรมมหาราชวังกับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แล้วทรงพระดำเนินไปประทับพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงปฏิบัติพระราชกิจตามหมายกำหนดการ จากนั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร จะเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ตามกระบวนเชิญพระบรมศพจากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ริ้วกระบวนที่ ๒[๑๒]
เชิญพระบรมศพออกจากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปพระเมรุมาศ

นายตำรวจม้านำ ๑ คู่

กระบวนทหารนำ

แตรวงทหารบก กองบัญชาการแห่พระบรมศพ (ผสมทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ) กองพันที่ ๑ (กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์) กองพันที่ ๒ (กรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์) กองพันที่ ๓ (โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า) กองพันที่ ๔ (โรงเรียนนายเรือ) กองพันที่ ๕ (โรงเรียนนายเรืออากาศ)	การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบทหารเต็มยศ รักษาพระองค์ตามเหล่า

กระบวนพระราชอิสริยยศ

กระบวนหน้าและกระบวนหลัง คือริ้วกระบวนที่ ๑ เปลี่ยนแต่ราชยาน คือใช้ราชรถพระนำและราชรถทรงพระบรมศพ แทนพระเสลี่ยงกลีบบัวและพระยานมาศสามลำดาน มีเจ้าหน้าที่ฉุดชักและประจำราชรถ ดังนี้

ราชรถพระอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ

ฉุดชักราชรถพระนำ ๗๔ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย หมวกปัสตูแดงขลิบเหลือง เสื้อปัสตูแดงขลิบเหลือง กางเกงปัสตูแดงขลิบเหลือง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
ผู้กำกับคนฉุดชัก ๒ นาย (ทหารบก) ผู้ควบคุมราชรถพระนำ ๒ นาย (กรมศิลปากร)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดแพรแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

---

[๑๒]หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริงได้มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของริ้วกระบวนอีก โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

ผู้บังคับราชรถพระนำ ๒ นาย (กรมศิลปากร)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดจุก เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
สารถี ถือแพนหางนกยูง นั่งหน้าราชรถพระนำ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่มีดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
มหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนตองนั่งที่ชานราชรถพระนำ ๔ นาย (หน้า ๒ หลัง ๒) (นักเรียนวชิราวุธ)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีน้ำเงิน เสื้อนอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน รัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

พระมหาพิชัยราชรถเชิญพระบรมศพ

คนฉุดชัก ๒๑๖ นาย (ทหารบก)	การแต่งกาย หมวกปัสตูแดงขลิบเหลือง เสื้อปัสตูแดงขลิบเหลือง กางเกงปัสตูแดงขลิบเหลือง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
ผู้กำกับคนฉุดชักพระมหาพิชัยราชรถ ๒ นาย (ทหารบก) ผู้ควบคุมพระมหาพิชัยราชรถ ๒ นาย (กรมศิลปากร)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยวลาย รัดประคดแพรแดงดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
ผู้บังคับพระมหาพิชัยราชรถ ๒ นาย (กรมศิลปากร)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดจุก เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสหรู่ รัดประคดโหมดเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ
สารถี ถือแพนหางนกยูงนั่งหน้าพระมหาพิชัยราชรถ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)	การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่มีดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ
มหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนตองนั่งที่ชาน พระมหาพิชัยราชรถ ๔ นาย (หน้า ๒ หลัง ๒) (นักเรียนวชิราวุธ)	การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีน้ำเงิน เสื้อนอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน รัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

สิ้นกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมศพ โดยมีกระบวนเสด็จดังนี้

กระบวนเสด็จพระราชดำเนินตามจากหน้าวัดพระเชตุพนฯ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์

ตำรวจหลวงนำ ๒ สาย ๆ ละ ๒ นาย เป็น ๔ นาย

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ แซงเสด็จฯ ๒ ข้าง ๆ ละ ๒ สาย
สายละ ๔๐ นาย เป็น ๑๖๐ นาย

ทหารมหาดเล็กเชิญธงเยาวราชใหญ่ ๑ นาย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร

ภูษามาลาถวายอยู่งานพระกลด ๑ นาย

ราชองครักษ์ ๒ สาย ๆ ละ ๔ นาย เป็น ๘ นาย

มหาดเล็กเชิญเครื่องพระราชอิสริยยศตามเสด็จฯ ๘ นาย

กระบวนพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า

พระราชวงศ์

ข้าหลวง มหาดเล็กข้าในกรม

สมาชิกรัฐสภา

คณะครูและนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล โรงเรียนราชินี วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าฯ วิทยาลัยครูจันทบุรี

เจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ ๓ นาย
(ทำหน้าที่ใช้วิทยุรับส่งในกระบวนเพื่อถ่ายทอดวิทยุและโทรทัศน์)

กระบวนทหารตาม

แตรวงทหารบก
กองพันที่ ๖ (กองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์)
กองพันที่ ๗ (กองพันทหารช่างที่ ๑ รักษาพระองค์)
กองพันที่ ๘ (กองพันทหารราบนาวิกโยธินที่ ๙ รักษาพระองค์)
กองพันที่ ๙ (กองพันอากาศโยธินที่ ๑ รักษาพระองค์)

} การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบทหารเต็มยศ รักษาพระองค์ตามเหล่า

กระบวนรถยนต์พระที่นั่ง
รถพยาบาลของสำนักพระราชวัง

เมื่อริ้วกระบวนที่ ๒ พร้อมแล้ว นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศจะออกคำสั่งยาตรากระบวน ปืนใหญ่จะเริ่มยิงถวายพระเกียรติ นาทีละ ๑ นัด ทุกนาที ครั้นกระบวนใกล้ถึงทางเลี้ยวเข้าถนนกลางสนามหลวง ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศจะติดต่อไปยังพระที่นั่งบรมพิมาน เพื่อนำความกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงรอรับพระบรมศพที่พลับพลายกท้องสนามหลวง[๑๓] เมื่อกระบวนทหารนำเลี้ยวเข้าถนนกลางสนามหลวงแล้ว จะเลี้ยวเข้าไปตั้งกระบวนในสนามหลวง ด้านทิศเหนือนอกราชวัติ ส่วนกระบวนพระราชอิสริยยศจะเคลื่อนที่ต่อไปตามถนนกลางสนามหลวง เทียบราชรถพระนำส่งพระที่มุมราชวัติด้านตะวันตกเฉียงเหนือ แล้วเคลื่อนราชรถต่อไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พระมหาพิชัยราชรถจะมาเทียบเกริน ที่หน้าพลับพลายกหน้าพระเมรุมาศ เชิญพระโกศพระบรมศพลงทางเกรินบันไดนาค แล้วเคลื่อนพระมหาพิชัยราชรถต่อไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จากนั้นพระยานมาศสามลำคานจะเข้ามาเทียบเกรินรับพระโกศพระบรมศพ เพื่อยาตรากระบวนเวียนพระเมรุมาศ กระบวนทหารตามอีก ๔ กองพันจะเลี้ยวซ้ายไปตั้งกระบวนใหม่ทางทิศใต้และทิศตะวันออกนอกราชวัติ

อนึ่ง กระบวนทหารนำและตามในกระบวนเชิญพระบรมศพริ้วที่ ๒ นี้ ก่อนพุทธศักราช ๒๔๗๕ แต่งเต็มยศตามเหล่า ต่อมากองทัพไทยได้เปลี่ยนเครื่องแบบทหาร ยกเลิกเครื่องแบบเต็มยศ ทหารเกือบทุกเหล่าเหลือแต่ทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อใช้ในหน้าที่กองเกียรติยศและแตรวงรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยา-

---

[๑๓] หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริงเสด็จฯ ไปทรงรอรับพระบรมศพที่พระที่นั่งทรงธรรม โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

มินทราธิราช บรมนาถบพิตร เท่านั้น ดังนั้นในกระบวนแห่ต่าง ๆ เช่นกระบวนแห่เชิญพระบรมศพที่ทหารจะต้องแต่งกายเต็มยศตามเหล่า จึงเปลี่ยนเป็นแต่งกายด้วยเครื่องสนามประดับเครื่องราช-อิสริยาภรณ์แทน

ในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สยามินทราธิราช และงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า กระบวนทหารนำและทหารตามจึงแต่งตัวเครื่องสนามทั้งสิ้น

ในปัจจุบันนี้ ทางกองทัพไทยได้จัดให้มีทหารรักษาพระองค์มากเหล่าขึ้น มีเครื่องแบบเต็มยศตามเหล่าทุกเหล่าที่เป็นทหารรักษาพระองค์ เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแก่สถาบันกษัตริย์ และอนุวัตให้การได้เป็นไปตามโบราณราชประเพณี ทั้งคณะกรรมการและฝ่ายกองทัพไทยจึงเห็นพ้องต้องกันกำหนดให้ทหารในกระบวนแห่นำและตามในกระบวนเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศตามเหล่า ตามประเพณีที่เคยมีมาก่อนพุทธศักราช ๒๔๗๕

ริ้วกระบวนที่ ๓[๑๔]

กระบวนเชิญพระบรมศพเวียนพระเมรุมาศ

(ตัดมาจากริ้วที่ ๒)

นำริ้ว ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
ธง ๓ ชาย ๒ ธง ๒ ผลัด ๔ นาย (ทหารบก)
ประตูหน้า ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)
สนมเชิญพัดยศพระนำ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
คุมเสลี่ยงกลีบบัวพระนำ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
กำกับคนหามเสลี่ยงกลีบบัวพระนำ ๑ นาย (ทหารบก)
เสลี่ยงกลีบบัวพระนำ คนหาม ๑๖ นาย (ทหารบก)
บังสูรย์พระนำ ๑ นาย (ทหารบก)
สัปทนตาต ๑ นาย (ทหารบก)
พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
คู่เคียงพระนำ ๒ ข้าง ๆ ละ ๘ นาย ๑๖ นาย
เครื่องสูงหักทองขวาง (หน้า)

ฉัตร ๗ ชั้น ๒ ๕ ชั้น ๑๒ บังแทรก ๑๐	}	๒ ผลัด ๓๘ นาย (ทหารบก)

---

[๑๔] หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริงได้มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของริ้วกระบวนอีก โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

คุมเครื่องสูงหักทองขวาง (หน้า) ๒ นาย (ทหารบก)
คุมเครื่องสูงหักทองขวาง (หลัง) ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)
ประธานคณะกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ
(นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี)
ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศ (เลขาธิการพระราชวัง)
รองผู้อำนวยการกระบวนฯ (รองเลขาธิการพระราชวัง)
ผู้ช่วยรองผู้อำนวยการกระบวนฯ (หัวหน้ากองพระราชพิธี)
ผู้จัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ (หัวหน้าหมวดเครื่องสูงกลองชนะ)
ผู้บอกกระบวน ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

พระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศพระบรมศพ

ผู้กำกับพระยานมาศสามลำคาน ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
ผู้ควบคุมพระยานมาศสามลำคาน ๑ นาย (กรมศิลปากร)
ผู้ควบคุมคนหามพระยานมาศสามลำคาน ๑ นาย (ทหารบก)
คนหามพระยานมาศสามลำคาน ๖๐ นาย (ทหารบก)-ไม่ผลัดเปลี่ยน
อินทร์ เชิญพุ่มต้นไม้เงิน ๘ นาย
พรหม เชิญพุ่มต้นไม้ทอง ๘ นาย
คู่เคียงพระบรมศพ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือปลัดกระทรวงต่าง ๆ
(ที่เดินกระบวนเคียงมาจากวัดพระเชตุพนฯ)

คู่เคียงพระบรมศพ นายทหารชั้นนายพลราชองครักษ์ (ที่เดินเคียงมาจากวัดพระเชตุพนฯ)

มหาดเล็กหลวงคู่แห่พระบรมศพ ๒ ข้าง ๆ ละ ๑๐ นาย
ตำรวจหลวงคู่แห่พระบรมศพ ๒ ข้าง ๆ ละ ๑๐ นาย (ถือหอก)

ภูษามาลาประคองพระโกศพระบรมศพ ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)
พระกลดถวายพระบรมศพ ๒ นาย (ผลัดเปลี่ยน) (สำนักพระราชวัง)
บังพระสูรย์หักทองขวาง ๒ นาย (ผลัดเปลี่ยน) (สำนักพระราชวัง)

พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

เครื่องสูงหักทองขวาง (หลังพระยานมาศสามลำคานพระบรมศพ)

ฉัตร ๗ ชั้น ๒
๕ ชั้น ๘
บังแทรก ๖
ชุมสาย ๔
} ๒ ผลัด ๓๘ นาย (ทหารบก)

คุมเครื่องสูงหักทองขวาง (หลังพระยานมาศสามลำคานพระบรมศพ) ๒ นาย (ทหารบก)

มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องสูงหักทองขวาง หน้า ๖ หลัง ๔ } ๑๐ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)

ผู้ควบคุมเชิญพระแสงหว่างเครื่องสูงหักทองขวาง หน้า ๑ หลัง ๑ } ๒ นาย (ครูวชิราวุธ)

เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศพระบรมศพ (พระประยูรญาติในสายพระบรมศพ)

นาลิวัน (พราหมณ์สยายผม) ๔ นาย

ประตูหลัง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

เสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมศพเวียนพระเมรุมาศ

ตำรวจหลวงนำ ๒ สาย ๆ ละ ๔ นาย เป็น ๘ นาย

ธงชัยราชกระบี่ยุทธ ๑ นาย
ธงชัยพระครุฑพ่าห์ ๑ นาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินตาม

ภูษามาลาถวายอยู่งานพระกลดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑ นาย

ราชองครักษ์ ๒ สาย ๆ ละ ๔ นาย เป็น ๘ นาย

มหาดเล็กหลวงเชิญเครื่องพระราชอิสริยยศตามเสด็จฯ ๘ นาย

พระราชวงศ์ฝ่ายหน้า
ทหารมหาดเล็กแซงเสด็จฯ ๒ ข้าง ๆ ละ ๒ สาย สายละ ๔๐ นาย เป็น ๑๖๐ นาย

หลังจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินตามเวียนรอบพระเมรุมาศจนครบ ๓ รอบ แล้วเสด็จฯ ขึ้นประทับมุขเด็จบนพระที่นั่งทรงธรรม จากนั้นพระยานมาศสามลำคานเข้าเทียบที่สะพานเกรินบันไดนาคมุขพระเมรุมาศด้านเหนือ เทียบเรียบร้อยแล้วเคลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นไปตามสะพานเกรินเข้าสู่องค์พระวิมาน

พระเมรุมาศ เพื่อประดิษฐาน ณ พระจิตกาธาน ในพระเมรุมาศ ปิดพระฉากพระวิสูตร เจ้าหน้าที่เปลื้องพระโกศทองใหญ่ออก ถวายพระโกศจันทน์ประกอบและตั้งแต่งที่พระจิตกาธานเสร็จแล้วเปิดพระวิสูตร ปืนใหญ่หยุดยิงถวายพระเกียรติยศ หลังจากนี้ การปฏิบัติพระราชกรณียกิจถวายสักการะพระบรมศพตามหมายกำหนดการ

วันพุธที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เป็นวันเก็บพระบรมอัฐิ ใช้ ๑ ริ้วกระบวน คือ

ริ้วกระบวนที่ ๔[๑๕]

เชิญพระบรมอัฐิ และ พระราชสรีรางคารจากพระเมรุมาศ เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

นายตำรวจขี่ม้านำ ๑ คู่

นำริ้ว ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

ธง ๓ ชาย ๒ ธง ๒ ผลัด ๔ นาย (ทหารบก)

ประตูหน้า ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

คู่แห่นายทหารแต่งเครื่องแบบเต็มยศ

ทหารบกริ้วสายนอก ๒ สาย ๆ ละ ๖๙ นาย เป็น ๑๓๘ นาย
ทหารเรือริ้วสายใน ๒ สาย ๆ ละ ๓๕ นาย เป็น ๗๐ นาย
ทหารอากาศริ้วสายใน ๒ สาย ๆ ละ ๓๔ นาย เป็น ๖๘ นาย
} ๒๗๖ นาย

กลองชนะแดงลายทอง ๑๖๐
กลองชนะเงิน ๒๐
กลองชนะทอง ๒๐
} ๒๐๐ คน (ทหารบก)

จ่าปี่ ๒
จ่ากลอง ๒
} ๔ (สำนักพระราชวัง)

นายทหารทำหน้าที่กำกับกลองชนะ ๔ นาย

---

[๑๕]หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริง ได้มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของริ้วกระบวนอีก โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

แตรฝรั่ง ๒๐
แตรงอน ๒๘
สังข์ ๔
} ๕๒ นาย (ทหารเรือ)

สารวัดรกลอง ๔ นาย (ทหารเรือ)

สารวัดรแตร ๒ นาย (ทหารเรือ)

ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง (หน้า) พระที่นั่งราเชนทรยาน

ฉัตร ๗ ชั้น ๒
๕ ชั้น ๖
บังแทรก ๔
} (ผลัดเปลี่ยน) ๒๐ นาย (ทหารบก)

กำกับเครื่องสูงหักทองขวาง หน้า ๑ นาย (ทหารบก)

คุมฉัตรเครื่องสูง หน้า ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

ประธานคณะกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ
(นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี)
ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศ (เลขาธิการพระราชวัง)
รองผู้อำนวยการกระบวนฯ (รองเลขาธิการพระราชวัง)
ผู้ช่วยรองผู้อำนวยการกระบวนฯ (หัวหน้ากองพระราชพิธี)

ผู้จัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ (หัวหน้าหมวดเครื่องสูงกลองชนะ)

ผู้บอกกระบวนพระราชอิสริยยศ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หน้า ๖ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)
ผู้ควบคุมเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หน้า ๑ นาย (ครูวชิราวุธ)
ตำรวจหลวงเป็นคู่แห่ต่อนายทหาร ๒ ข้าง ๆ ละ ๑๐ นาย เป็น ๒๐ นาย (เตรียมทหาร)
มหาดเล็กหลวงเป็นคู่แห่ต่อนายทหาร ๒ ข้าง ๆ ละ ๑๐ นาย เป็น ๒๐ นาย (เตรียมทหาร)

พระที่นั่งราเชนทรยานทรงพระบรมอัฐิ คนหาม ๕๖ นาย
(ทหารบกจากที่ได้จัดหามพระยานมาศสามลำดาน)
ผู้กำกับพระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ นาย (หัวหน้าหมวดเครื่องสูงกลองชนะ สำนักพระราชวัง)
คุมคนหามพระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ นาย (ทหารบกจากที่ได้กำกับพระยานมาศสามลำดาน)
คุมพระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ นาย (กรมศิลปากรจากที่ได้คุมพระยานมาศสามลำดาน)

พระกลด ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
บังพระสูรย์ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
ภูษามาลาประคอง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

คู่เคียงพระบรมอัฐิ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือปลัดกระทรวงต่าง ๆ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ข้างละ ๘ นาย ๒ ข้าง ๑๖ นาย โดยสำนักนายกรัฐมนตรีจัด

คู่เคียงพระบรมอัฐิ นายพลราชองครักษ์ ข้างละ ๘ นาย ๒ ข้าง ๑๖ นาย โดยกรมราชองครักษ์จัด

อินทร์ เชิญพุ่มต้นไม้เงิน ๘
พรหม เชิญพุ่มต้นไม้ทอง ๘
} ๑๖ นาย (ทหารชั้นประทวน)

กำกับอินทร์-พรหม ๒ (สำนักพระราชวัง)

ตำรวจหลวง ๒ คู่ นำพระวอสีวิกากาญจน์ ๔ นาย (สำนักพระราชวัง)

พระวอสีวิกากาญจน์ เชิญพระราชสรีรางคาร คนหาม ๑๖ นาย
(ทหารบก จากที่ได้เชิญพระยานมาศสามลำคาน)
กำกับพระวอสีวิกากาญจน์ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

พระกลด ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
บังพระสูรย์ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

ภูษามาลาประคอง ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

คู่เคียงพระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระราชสรีรางคาร
ข้าราชการในพระองค์ (สำนักพระราชวัง) ๑๖ นาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ

อินทร์ เชิญจามรหักทองขวาง ๘
พรหม เชิญจามรหักทองขวาง ๘
} ๑๖ นาย (ทหารชั้นประทวน)

เครื่องสูงหลัง ฉัตร ๗ ชั้น ๒
๕ ชั้น ๔
บังแทรก ๒
ชุมสาย ๔
} ๒๒ นาย (ผลัดเปลี่ยน) (ทหารบก)

คุมเครื่องสูงหลัง ๑ นาย (ทหารบก)

ประตูหลัง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หลัง ๔ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)

เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศพระบรมอัฐิ (พระประยูรญาติในสายพระบรมศพ)

กระบวนเสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมอัฐิ
จากพระเมรุมาศเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ แทนพระองค์

ตำรวจหลวงนำ ๒ สาย ๆ ละ ๒ นาย เป็น ๘ นาย (สำนักพระราชวัง)

ทหารมหาดเล็กเชิญธงเยาวราชใหญ่ ๑ นาย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร

ภูษามาลาถวายอยู่งานพระกลด ๑ นาย

มหาดเล็กหลวงเชิญเครื่องพระราชอิสริยยศตามเสด็จฯ ๘ นาย

ราชองครักษ์ ๒ สาย ๆ ละ ๔ นาย เป็น ๘ นาย

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์แซงเสด็จฯ ๒ ข้าง ๆ ละ ๒ สาย สายละ ๔๐ นาย เป็น ๑๖๐ นาย

พระราชวงศ์ฝ่ายหน้า ข้าหลวง มหาดเล็ก

ผู้เข้าริ้วกระบวนเชิญพระบรมอัฐิจัดมาจากที่ได้เข้าริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระบรมศพไปพระเมรุมาศ เว้นแต่คู่เคียงข้าราชการชั้นพิเศษ สำนักนายกรัฐมนตรีเปลี่ยนจัดมาใหม่ นายพลราชองครักษ์ กรมราชองครักษ์เปลี่ยนจัดมาใหม่

เวลา ๘ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงปฏิบัติพระราชกิจในการเก็บพระบรมอัฐิ จากนั้นจะอัญเชิญพระบรมอัฐิและพระราชสรีรางคารจากพระเมรุมาศท้องสนามหลวง เคลื่อนกระบวนไปตามถนนราชดำเนินในเลี้ยวขวาเข้าถนนหน้าพระลาน เข้าประตูวิเศษไชยศรี ประตูพิมานไชยศรี ถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร จะเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมอัฐิ ก่อนที่จะเคลื่อนกระบวนเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล-

อดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ส่งพระบรมอัฐิที่ชานหน้ามุขเด็จพระที่นั่งทรงธรรม เมื่อกระบวนเฉพาะพระที่นั่งราเชนทรยานผ่านพ้นไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง เพื่อไปทรงรอรับพระบรมอัฐิ ณ พระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท พระวอสีวิกากาญจน์เมื่อเข้าประตูวิเศษไชยศรี จะแยกจากกระบวนเลี้ยวซ้ายผ่านศาลาสหทัยสมาคม ไปเทียบที่ประตูเกยหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงานภูษามาลาจะเชิญพระผอบพระราชสรีรางคารไปประดิษฐานพักไว้ในพระศรีรัตนเจดีย์

วันศุกร์ที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที เป็นวันเชิญพระโกศพระบรมอัฐิจากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาทขึ้นประดิษฐานที่พระวิมานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ริ้วกระบวนคือ

ริ้วกระบวนที่ ๕[๑๖]

เชิญพระบรมอัฐิจากพระที่นั่งดุสิดมหาปราสาท ขึ้นประดิษฐานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

นำริ้ว ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

ธง ๓ ชาย ๒ ธง ๒ นาย (ทหารบก)

ประดูหน้า ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

กลองชนะเงิน-ทอง ๔๐ นาย (ทหารบก)

กำกับกลองชนะ ๑ นาย (นายทหารบก)

กำกับกลองชนะ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

จ่าปี ๑
จ่ากลอง ๑ } ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

แตรงอน ๘ นาย
แตรฝรั่ง ๘ นาย
สังข์ ๒ นาย } ๑๘ นาย (ทหารเรือ)

---

[๑๖]หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริง ได้มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของริ้วกระบวนอีก โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

สารวัตรแตร ๑ นาย (นายทหารเรือ)

ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง หน้า
ฉัตร ๗ ชั้น ๒
๕ ชั้น ๖
บังแทรก ๔
} ๑๒ นาย (ทหารบก)

กำกับฉัตรเครื่องสูง หน้า ๑ นาย (นายทหารบก)
กำกับฉัตรเครื่องสูง หน้า ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
มหาดเล็กหลวงเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หน้า ๓ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)
ตำรวจหลวงเป็นคู่แห่ ๒ ข้าง ๆ ละ ๒๓ เป็น ๔๖ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)
มหาดเล็กเป็นคู่แห่ ๒ ข้าง ๆ ละ ๒๓ เป็น ๔๖ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)

ประธานคณะกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ
(นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี)

ผู้อำนวยการกระบวนพระราชอิสริยยศฯ (เลขาธิการพระราชวัง)

รองผู้อำนวยการกระบวนฯ (รองเลขาธิการพระราชวัง)

ผู้ช่วยรองผู้อำนวยการกระบวนฯ (หัวหน้ากองพระราชพิธี)

ผู้บอกกระบวน ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)

พระที่นั่งราเชนทรยานเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ คนหาม ๕๖ นาย
(จัดจากทหารบกที่ได้หามพระยานมาศสามลำคาน)

กำกับคนหามพระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ นาย (ทหารบก)

คุมพระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ นาย (หัวหน้าหมวดเครื่องสูงกลองชนะ)
คุมพระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ นาย (กรมศิลปากร)

พระกลด ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
บังพระสูรย์ ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
พัดโบก ๑ นาย (สำนักพระราชวัง)
ภูษามาลาประคอง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

คู่เคียงพระบรมอัฐิ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือปลัดกระทรวงต่าง ๆ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ
ข้างละ ๘ นาย ๒ ข้าง ๑๖ นาย โดยสำนักนายกรัฐมนตรีจัด

คู่เคียงพระบรมอัฐิ นายพลราชองครักษ์ ข้างละ ๘ นาย ๒ ข้าง ๑๖ นาย
โดยกรมราชองครักษ์จัด

อินทร์ เชิญพุ่มต้นไม้เงิน ๘
พรหม เชิญพุ่มต้นไม้ทอง ๘ } ๑๖ นาย (ทหารชั้นประทวน)

กำกับอินทร์-พรหม ๒ (สำนักพระราชวัง)

ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง หลัง
ฉัตร ๗ ชั้น ๒
๕ ชั้น ๔
บังแทรก ๒
ชุมสาย ๔ } ๑๒ นาย (ทหารบก)

กำกับฉัตรเครื่องสูงหลัง ๑ นาย (ทหารบก)

ประดูหลัง ๒ นาย (สำนักพระราชวัง)

มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่อง หลัง ๒ นาย (นักเรียนวชิราวุธ)

เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศพระบรมอัฐิ (พระประยูรญาติในสายพระบรมศพ)

กระบวนเสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมอัฐิขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ตำรวจหลวงนำ ๒ สาย ๆ ละ ๔ นาย เป็น ๘ นาย (สำนักพระราชวัง)

ธงชัยราชกระบี่ยุทธ ๑
ธงชัยพระครุฑพ่าห์ ๑ } ๒ นาย (นายทหารราชองครักษ์)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ภูษามาลาถวายอยู่งานพระกลด ๑ นาย

ราชองครักษ์ ๘ นาย

มหาดเล็กหลวงเชิญเครื่องพระราชอิสริยยศตามเสด็จฯ ๘ นาย

ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์แซงเสด็จฯ ๒ ข้าง ๆ ละ ๒ สาย สายละ ๔๐ นาย เป็น ๑๖๐ นาย

พระบรมวงศานุวงศ์

ผู้เข้าริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระบรมอัฐิตามริ้วนี้ จัดมาจากที่ได้เข้ากระบวนเชิญพระบรมอัฐิจากพระเมรุมาศเข้าพระบรมมหาราชวัง เว้นแต่คู่เคียงข้าราชการชั้นพิเศษ สำนักนายกรัฐมนตรีเปลี่ยนจัดมาใหม่ นายพลราชองครักษ์ กรมราชองครักษ์จัดเปลี่ยนมาใหม่

ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในวันรุ่งขึ้น วันศุกร์ที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนรับพระราชทานฉัน และทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ โดยกระบวนพระราชอิสริยยศ ไปประดิษฐาน ณ พระวิมานทองบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๓๐ นาที เป็นวันเชิญพระราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ พระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ใช้ ๑ ริ้วกระบวน คือ

ริ้วกระบวนที่ ๖[๑๗]

เชิญพระราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

กระบวนทหารม้านำ ๕๕ ม้า (กรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์) แต่งกายเครื่องแบบทหารรักษาพระองค์เต็มยศ

รถยนต์พระที่นั่งทรงพระราชสรีรางคาร

รถยนต์พระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จักรยานตำรวจแซงข้างละ ๒ คัน

รถพระที่นั่งรอง

รถกระบวน

กระบวนทหารม้าตาม ๒๕ ม้า (กรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์) แต่งกายเครื่องแบบทหารรักษาพระองค์เต็มยศ

---

[๑๗] หลังจากสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ในการปฏิบัติจริงได้มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของริ้วกระบวนอีก โปรดดูในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔.

ริ้วกระบวนที่ ๖ นี้ กระบวนทหารม้านำทั้ง ๔๔ ม้า ตั้งกระบวนนอกพระบรมมหาราชวัง หัวกระบวนอยู่ประมาณประตูวิเศษไชยศรี ทหารม้าตามปิดกระบวน กระบวนนอกนั้นตั้งบนถนนในพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงปฏิบัติพระราชกิจในการบรรจุพระราชสรีรางคารสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงพระบรมมหาราชวังเข้าทางประตูสวัสดิโสภา ผ่านพระที่นั่งบรมพิมานออกประตูพิมานไชยศรี เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระผอบพระราชสรีรางคารจากพระศรีรัตนเจดีย์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มาประดิษฐานในรถยนต์พระที่นั่ง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยาดรากระบวน เชิญพระราชสรีรางคารไปยังวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กระบวนเคลื่อนออกทางประตูวิเศษไชยศรี ไปตามถนนหน้าพระลาน เลี้ยวขวาเข้าถนนสนามไชย ผ่านหน้ากระทรวงกลาโหมเลี้ยวซ้ายเข้าถนนกัลยาณไมตรี ข้ามสะพานช้างโรงสีเลี้ยวขวาเข้าถนนอัษฎางค์ เลี้ยวซ้ายเข้าถนนราชบพิธ และเข้าประตูสุดท้ายวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ ทรงเชิญพระราชสรีรางคารลงในถ้ำศิลา แล้วเชิญเข้าสู่ที่บรรจุในฐานพุทธบัลลังก์ พระพุทธอังคีรส พระประธานในพระอุโบสถ

อนึ่ง ริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทั้ง ๖ ริ้วกระบวนที่ได้พรรณนามาข้างต้น เมื่อสำนักพระราชวังได้จัดทำหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง เรียบร้อยแล้ว ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เพื่อรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นไปตามนี้ ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นการพิเศษให้ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้บัญชาการทหารบก และนายชูชาติ ประมูลผล ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้สนองพระเดชพระคุณร่วมเดินในริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ตอนผู้อำนวยการกระบวน และให้เพิ่มมหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนดองประจำพระเสลี่ยงกลีบบัวพระนำ และพระยานมาศสามลำดาน เข้าในริ้วกระบวนที่ ๑ รายละเอียดที่เปลี่ยนแปลงเป็นการนอกเหนือจากหมายกำหนดการนี้ ได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔ ตอนที่กล่าวถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การซ้อมริ้วกระบวน

คณะทำงานจัดริ้วกระบวนได้กำหนดให้มีการซ้อมริ้วกระบวนในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ รวม ๓ ครั้ง คือ

การซ้อมย่อยครั้งที่ ๑ วันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เป็นการซ้อมริ้วกระบวนที่ ๑ และริ้วกระบวนที่ ๒ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติในหน้าที่ต่าง ๆ ได้ทราบที่ตั้งและขั้นตอนของการปฏิบัติ ตามราย

ละเอียดของกำหนดการ โดยให้อยู่ในความรับผิดชอบอำนวยการของสำนักพระราชวังเป็นส่วนรวม การซ้อมครั้งนี้ไม่ต้องแต่งเครื่องแบบพิธี

ก่อนเริ่มการซ้อม ได้มีพิธีบวงสรวงเทพยดาในการเชิญพระเวชยันตราชรถออกใช้ในการซ้อมริ้วกระบวนพระราชพิธี ณ ลานหน้าโรงงานชั่วคราวสำหรับซ่อมราชรถในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยมีนายชูชาติ ประมูลผล ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เลขานุการคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เป็นประธานในพิธี

เจ้าหน้าที่ได้ตั้งแต่งโต๊ะวางเครื่องบวงสรวงเทพยดาที่หน้าโรงซ่อมราชรถด้านทางออกสู่ถนนหน้าพระธาตุ เครื่องบวงสรวงประกอบด้วยบายศรีต้น ๓ ชั้น ๑ คู่ บายศรีปากชาม ๑ ชุด พร้อมเครื่องอันได้แก่ มะพร้าวอ่อนปอกเปลือกเปิดฝา ๑ ผล กล้วยน้ำว้า ๑ หวี ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง เผือกต้ม มันต้ม เครื่องสังเวยเครื่องคู่ ของคาว ได้แก่ ปลากุ้งปูต้ม ๒ ชุด เป็ดไก่ต้ม ๒ ชุด ศีรษะสุกรต้ม ๒ ศีรษะ ของหวาน ๙ สิ่ง ได้แก่ ทองหยอด จาวตาลเชื่อม ฝอยทอง เม็ดขนุน ข้าวตู สัมปนี วุ้นกรอบ พุทราเชื่อม และขนมเปี๊ยะ ผลไม้ ๙ สิ่ง ได้แก่ มะละกอ ทับทิม องุ่น มะม่วง ชมพู่ ส้ม สาลี่ กล้วยหอม แอ๊บเปิ้ล ดอกไม้ ธูปเทียนไว้พร้อม

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๓๐ นาที อันเป็นปฐมฤกษ์ พราหมณ์สั่นฆ้องชัย บรรลือสังข์ และไกวบัณเฑาะว์เป็นสัญญาณ นายชูชาติ ประมูลผล ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ประธานในพิธีบ่ายหน้าไปทางทิศอีสาน จุดธูปเทียนเครื่องสังเวย แล้วจุดธูปหางปักที่เครื่องบวงสรวง เสร็จแล้วหยุดประโคม

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๓๑ นาที พระครูสตานันทมุนี (ละเอียด รัตนพราหมณ์) อ่านคำบวงสรวงจบแล้ว

เวลา ๑๑ นาฬิกา ๔๔ นาที พระครูสตานันทมุนี รดน้ำสังข์ เจิม และติดใบมะดูมที่งอนราชรถ โดยเริ่มที่งอนเอกตรงกลาง และงอนโทด้านขวาและด้านซ้ายตามลำดับ ขณะนั้นพราหมณ์สั่นฆ้องชัยและไกวบัณเฑาะว์ เสร็จพิธีบวงสรวงเวลา ๑๑ นาฬิกา ๔๕ นาที

เวลา ๑๒ นาฬิกา พลฉุดชักราชรถซึ่งเป็นกำลังทหารจากกรมสรรพาวุธทหารบกเข้าประจำที่ ด้านหน้าราชรถ ๓ สาย ด้านหลังราชรถ ๒ สาย นายชูชาติ ประมูลผล ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี คล้องพวงมาลัยที่หลักประจำราชรถ

เวลา ๑๒ นาฬิกา ๕ นาที อันเป็นเวลาฤกษ์ พราหมณ์สั่นฆ้องชัย บรรลือสังข์ และไกวบัณเฑาะว์ พลฉุดชักเริ่มเคลื่อนราชรถออกจากที่ ขณะนั้นได้บังเกิดนิมิตอันเป็นมหัศจรรย์คือแสงอาทิตย์ซึ่งกำลังแรงกล้าด้วยเป็นเวลาเที่ยงวันได้ร่มครึ้มลงทันทีเป็นเวลานาน

เจ้าหน้าที่ได้เชิญพระเวชยันตราชรถซึ่งจะเชิญพระบรมศพแทนพระมหาพิชัยราชรถ พร้อมด้วยราชรถน้อยซึ่งเป็นราชรถพระนำ และเกรินบันไดนาค ๒ ชุด ไปตามถนนหน้าพระธาตุ เลี้ยวซ้ายเข้าถนนกลางสนามหลวง หยุดเกรินบันไดนาครอไว้ตรงประตูราชวัติด้านเหนือ ๑ ชุด นอกนั้นเคลื่อนต่อไปเลี้ยวขวาออกถนนราชดำเนิน ถนนสนามไชย ไปหยุดที่ลานสี่แยกถนนท้ายวังก่อนถึงพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กลับรถและเทียบรอไว้ ณ จุดที่กำหนด ขณะนั้นเจ้าหน้าที่ผู้เดินริ้วกระบวนที่ ๑ และริ้วกระบวนที่ ๒ เข้าประจำที่

เวลา ๑๔ นาฬิกา เริ่มซ้อมการเคลื่อนกระบวนริ้วที่ ๑ และริ้วที่ ๒ เสร็จเวลาประมาณ ๑๘ นาฬิกา

การซ้อมย่อยครั้งที่ ๒ วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม

พุทธศักราช ๒๕๒๘ เริ่มตั้งแต่เวลา ๗ นาฬิกา ๓๐ นาที ถึง ๑๒ นาฬิกา เป็นการซ้อมการปฏิบัติตามขั้นตอนของกำหนดการในพิธีโดยต่อเนื่อง เพื่อทดสอบความพร้อมเพรียง ความถูกต้องในแต่ละขั้นตอน และเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดจากการซ้อมย่อยครั้งที่ ๑ การซ้อมครั้งนี้ไม่ต้องแต่งเครื่องแบบพิธี และสำนักพระราชวังได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทดลองการเชิญพระโกศขึ้นประดิษฐานบนพระยานมาศสามลำคาน พระมหาพิชัยราชรถ และบนพระเมรุมาศ โดยจัดโกศพิเศษขึ้น ๑ สำรับ มีขนาดและน้ำหนักเหมือนของจริง เป็นพระโกศแปดเหลี่ยมมีถุงแพรขาวคลุม นำเข้าซ้อมเชิญพระบรมศพในริ้วกระบวนที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ สำหรับการซ้อมยิงถวายพระเกียรตินั้นยิงเป็นสัญญาณเพียง ๓ ครั้งคือ เมื่อเริ่มซ้อมยกเชิญพระโกศจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อเริ่มเคลื่อนพระมหาพิชัยราชรถ และเมื่อเชิญพระโกศขึ้นประดิษฐานบนพระจิตกาธานเรียบร้อยแล้ว

ผู้เชิญเครื่องสูงหักทองขวางหน้าพระบรมศพ ในการซ้อมริ้วกระบวนครั้งที่ ๒

การซ้อมครั้งนี้ปรากฏว่ายังมีข้อบกพร่องบางประการ อาทิ สัปตปฎลเศวตฉัตรคันดานท้ายเกรินบันไดนาคพระมหาพิชัยราชรถที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนั้นเป็นของเก่า ได้เกิด

กระบวนเชิญพระมหาพิชัยราชรถ ในการซ้อมริ้วกระบวนครั้งที่ ๒

การเชิญพระโกศพระบรมศพโดยพระเสลี่ยงแว่นฟ้า ในการซ้อมริ้วกระบวนครั้งที่ ๒

หักตรงรอยต่อคันดานขณะเชิญพระโกศขึ้นเกริน สำนักพระราชวังจึงต้องเร่งสร้างทำองค์ใหม่ขึ้นใช้ในพระราชพิธี นอกจากนี้ระดับพื้นแท่นเกรินบันไดนาคและระดับพื้นบุษบกพระมหาพิชัยราชรถไม่เท่ากัน เมื่อจะเลื่อนพระโกศเข้าในบุษบกจึงต้องยกพระโกศขึ้น และการเลื่อนพระโกศไปตามสะพานเกรินพระเมรุมาศนั้นสะดุดไม่ราบรื่น เนื่องจากมีน็อตใต้ฐานพระโกศยื่นออกมาขัดกับราง เป็นต้น

อนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการฝึกซ้อมด้วย และได้พระราชทานพระราชกระแสเกี่ยวกับข้อบกพร่องต่าง ๆ แก่คณะกรรมการรับไปดำเนินการแก้ไข

การซ้อมใหญ่ วันพฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ระหว่างเวลา ๖ นาฬิกา ถึง ๑๒ นาฬิกา ซ้อมตามลำดับพระราชพิธีให้ถูกต้องตามกำหนดการทุกขั้นตอน ปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จากการซ้อมย่อยครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ เพื่อให้ทุกฝ่ายที่มีความรับผิดชอบในการปฏิบัติตามพระราชพิธีนี้ ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและเป็นไปตามห้วงเวลาที่กำหนด การซ้อมครั้งนี้ผู้ทำหน้าที่ในกระบวนพระราชอิสริยยศ แต่งเครื่องแบบพิธีของสำนักพระราชวัง คู่แห่นายทหาร

การซ้อมริ้วกระบวนที่ ๑ เชิญพระโกศพระบรมศพโดยพระยานมาศสามลำคาน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทอดพระเนตรการฝึกซ้อมริ้วกระบวน

การซ้อมใหญ่ เชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ

การซ้อมใหญ่ กระบวนเชิญราชรถพระนำ

สัญญาบัตร และกองทหารนำ-ตามกระบวนแต่งเครื่องแบบชุดสนาม ข้าราชการพลเรือนคู่เคียงพระบรมศพ คู่เคียงพระนำ แต่งเครื่องแบบตรวจราชการ

การซ้อมใหญ่ ริ้วกระบวนที่ ๓ กระบวนเชิญพระบรมศพเวียนพระเมรุมาศ

ทั้งนี้โดยมี นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เป็นประธานการฝึกซ้อม นายแก้วขวัญ วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวัง เป็นผู้อำนวยการฝึกซ้อม และในการซ้อมใหญ่ครั้งนี้ได้เชิญพระมหาพิชัยราชรถ ราชรถน้อย พระยานมาศสามลำคาน เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ รวมทั้งเครื่องใช้ต่าง ๆ ในริ้วกระบวนมาใช้เหมือนวันประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพทุกประการ

การจัดกำลังทหาร ตำรวจ ยืนเรียงรายสองข้างทางที่ริ้วกระบวนผ่าน

ในการจัดกำลังทหาร ตำรวจ ยืนเรียงรายสองข้างทางเพื่อถวายพระเกียรติยศและรักษาความปลอดภัย คณะทำงานจัดริ้วกระบวนจึงได้มอบหมายให้ฝ่ายทหารรับไปดำเนินการจัดทหารสามเหล่าทัพยืนเรียงรายร่วมกับตำรวจ โดยประสานงานกับคณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยฯ ในเส้นทางริ้วกระบวนที่ ๑ เฉพาะในถนนมหาราชถึงปากถนนพระเชตุพน วางกำลังตำรวจยืนรักษาความปลอดภัยสองข้างทางไม่มีกำลังทหารสามเหล่าทัพยืนถวายพระเกียรติยศ ตั้งแต่ในถนนพระเชตุพนถึงทางแยกถนนสนามไชย จึงวางกำลังทหารสามเหล่าทัพยืนถวายพระเกียรติยศ และกำลังตำรวจยืนรักษาความปลอดภัย ส่วนในเส้นทางริ้วกระบวนที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ วางกำลังทหารสามเหล่าทัพยืนถวายพระเกียรติยศ และกำลังตำรวจยืนรักษาความปลอดภัยตลอดเส้นทาง ในการยืนเพื่อถวายพระเกียรติยศและรักษาความปลอดภัยนี้จะใช้ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ และตำรวจ ยืนสลับห่างกันประมาณ ๕ เมตร โดย ทหารจะยืนห่างจากขอบทางเท้า ๗๕ เซนติเมตร หันหน้าเข้าหาริ้วกระบวนเพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศ และให้ถวายความเคารพเมื่อพระโกศพระบรมศพเชิญผ่าน ส่วนตำรวจจะยืนชิดขอบทางเท้า หันหลังให้ริ้วกระบวนและหันหน้าเข้าสู่ประชาชนที่มาเฝ้าฯ ชมริ้วกระบวนบริเวณสองข้างทาง เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัย และไม่ต้องถวายความเคารพเมื่อพระโกศพระบรมศพเชิญผ่าน

การจัดเตรียมงานด้านการซ่อมสร้าง พระเมรุมาศ ราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบพระราชพิธี

การก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑล ตลอดจนการซ่อมบูรณะราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบพระราชพิธี เป็นภารกิจของคณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุฯ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี รวมทั้งการจัดระเบียบ และตกแต่งสถานที่บริเวณพระราชพิธีให้เรียบร้อย สวยงาม สมพระเกียรติ โดยเร่งรัดให้เสร็จทันการประกอบพระราชพิธี ทั้งนี้ คณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ ได้ประสานงานกันโดยใกล้ชิดกับคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี ในการกำหนดรายการอาคารที่จะต้องก่อสร้างขึ้น ตลอดจนงานศิลปกรรมที่จะต้องสร้างทำนำเข้าประกอบตกแต่งตัวอาคารให้ถูกต้องตามโบราณราชประเพณี รายการของราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบพระราชพิธี ที่จะต้องซ่อมบูรณะหรือสร้างทำขึ้นใหม่ให้เหมาะสม ถูกต้องตามลักษณะของการใช้งานตามแบบแผนการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ที่คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีได้กำหนดไว้ และสิ่งสำคัญที่คณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ ได้ยึดถือเป็นหลักการในการปฏิบัติงาน คือ การดำเนินการโดยให้อยู่ในลักษณะประหยัดมากที่สุด โดยเฉพาะองค์พระเมรุมาศนั้น เมื่อเสร็จจากการถวายพระเพลิงแล้วมีการรื้อถอน ควรจะนำไปปลูกสร้างเพื่อใช้สาธารณประโยชน์เป็นการถาวรได้ด้วย อันเป็นพระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ที่คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้รับใส่เกล้าฯ ไว้นั้น

คณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ ร่วมกับสำนักพระราชวังและกรมศิลปากร ได้กำหนดรายการอาคารที่จะต้องก่อสร้างตลอดจนราชรถ ราชยาน และสิ่งประกอบพระราชพิธีตามโบราณราชประเพณี ไว้ดังนี้

การก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑล

๑. *พระเมรุมาศ* ๑ องค์ พร้อมสะพานเกริน และเกรินบันไดนาคสำหรับเลื่อนชะลอพระโกศพระบรมศพขึ้นไปประดิษฐานบนพระเมรุมาศ ลักษณะเป็นสถาปัตยศิลปในลักษณะทรงไทย ประกอบด้วยชั้นฐานทักษิณ องค์พระเมรุมาศส่วนหลังคาประกอบมุขทิศและเครื่องยอด ประดับตกแต่งด้วยลวดลายและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ เพื่อใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตามโบราณราชประเพณี

๒. *หอเปลื้องเครื่อง* ๑ หลัง ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยมีฝากั้นสามคูหา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระเมรุมาศ เพื่อเป็นที่เก็บพระโกศ หลังจากได้เชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระจิตกาธานแล้ว และใช้เป็นที่เก็บสัมภาระต่าง ๆ ในการพระราชพิธี

๓. *พระที่นั่งทรงธรรม* ๑ องค์ ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยจตุรมุข ยกพื้นสูง ประดับตกแต่งด้วยลวดลาย ส่วนใหญ่โถงกั้นฝาเป็นบางส่วน เพื่อเป็นที่สำหรับประกอบพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุพระบรมศพ

๔. *ทับเกษตร* ๘ หลัง ลักษณะเป็นอาคารโถงทรงไทยหลังคาปะรำ ประดับตกแต่งด้วยลวดลาย เพื่อใช้เป็นสถานที่ฟังสวดพระอภิธรรม

๕. *ช่าง* ๔ หลัง ลักษณะเป็นอาคารกั้นฝาทรงไทยหลังคาปะรำ ยอดเป็นทรงฉัตร เพื่อใช้เป็นสถานที่พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม

๖. *ทิม* ๒ หลัง ลักษณะเป็นอาคารโถงทรงไทยหลังคาปะรำ เพื่อใช้เป็นที่สำหรับพักของข้าราชบริพาร

๗. *ห้องสุขา* ๒ หลัง ลักษณะเป็นห้องลับสำหรับถ่ายทุกข์ของข้าราชการและเจ้าหน้าที่

๘. *รั้วราชวัติ* มี ๔ ด้าน รอบปริมณฑล ลักษณะเป็นรั้วช่วงล่างทึบ ช่วงบนโปร่ง ประกอบเสาเป็นช่วง ๆ ยอดเสามีโคมไฟประดับ มีเสาฉนวนสองข้างประตูทางผ่านเข้าออกทั้งสี่ด้าน เพื่อเป็นเครื่องหมายกำหนดบริเวณขอบเขตปริมณฑลพิธี

การก่อสร้างอาคารนอกปริมณฑลพระราชพิธี

๑. *พลับพลายก* ๒ หลัง หลังหนึ่งอยู่ที่ท้องสนามหลวง นอกรั้วราชวัติด้านเหนือ ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยจตุรมุข อีกหลังหนึ่งอยู่ที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ลักษณะเป็นอาคารโถงหลังคาปะรำ เพื่อเป็นที่ประทับขณะรับและส่งพระบรมศพ

๒. *เกย* ๑ หลัง อยู่หน้าประตูกำแพงแก้วด้านตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ลักษณะเป็นยกพื้นมีบันไดทางขึ้นลงสองข้าง ด้านหน้าเป็นที่เทียบพระยานมาศสามลำคาน สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐาน

สิ่งสาธารณูปโภค

๑. *การปรับพื้นทำถนนและถมดินจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับ* เพื่อใช้สอยเป็นทางสัญจรให้เกิดความสะดวกทั้งภายในภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี และตกแต่งสวนไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อความสวยงาม

๒. *การก่อสร้างถังประปาและเดินท่อ* ลักษณะเป็นโครงสร้างประกอบถังน้ำ ๑ ชุด ๖ ถัง (ขนาดถัง ๔๐๐ กิโลลิตร) ต่อท่อส่งน้ำไปยังอาคารต่าง ๆ ที่ใช้สุขภัณฑ์

๓. *การติดตั้งไฟส่องสว่างและเดินสายไฟแรงสูงปักเสา* ตามอาคารและบริเวณปริมณฑลพระราชพิธี

งานศิลปกรรมตกแต่งองค์พระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑลพระราชพิธี

๑. *สัปตปฏลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศ* ๑ องค์ ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาวทรงกลม ๗ ชั้น ด้ามคันฉัตรเป็นเหล็กสำหรับสวมลงในปลียอดพระเมรุมาศ

๒. *พรหมพักตร์ยอดพระเมรุมาศ* ๔ พักตร์ หล่อด้วยเรซินและไฟเบอร์กลาส

๓. *พระจิตกาธาน* ๑ องค์ สร้างด้วยไม้สลักลายรูปเบญจายอดสัปตปฏลประดับดอกไม้สด ใช้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ

๔. *ฉัตรสี่มุมพระจิตกาธาน* ๔ ต้น ลักษณะเป็นฉัตรทรงกลม ๕ ชั้น โครงเหล็ก ระบายฉัตรแต่ละชั้นประดับดอกไม้สด

๕. *เครื่องสดประดับพระจิตกาธาน* ๑ ชุด เป็นเครื่องสดประเภทแทงหยวก แกะสลัก และเครื่องสดประเภทดอกไม้

๖. *สัปตปฏลเศวตฉัตรสุมพระบรมอัฐิ* ๑ องค์ ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาวทรงกลม ๗ ชั้น สำหรับชักขึ้นแขวนที่เพดานเหนือพระจิตกาธาน เป็น

การกางกั้นถวายพระบรมอัฐิ หลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว

๗. *แท่นเทียบพระจิตกาธาน* ๑ ตัว ลักษณะเป็นแท่นไม้เทียบข้างฐานเขียงพระจิตกาธาน สำหรับทอดพระราชอาสน์ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทรงทอดผ้าไตร ๓ หาบ และทรงเก็บพระบรมอัฐิ

๘. *ม้าประกับพระจิตกาธาน* ๑ ตัว ลักษณะเป็นยกพื้นไม้ สำหรับพระสงฆ์ขึ้นนั่งสดับปกรณ์ผ้าไตร ๓ หาบ

๙. *ฉากบังเพลิง* ๔ ฉาก ลักษณะเป็นประดูบานเฟี้ยมทำด้วยไม้แกะสลักลายปิดทองประดับภาพเขียนสี ติดที่ช่องประดูคูหาพระเมรุมาศทั้งสี่ด้าน

๑๐. *ฉัตรเครื่องสูงประจำมุมพระเมรุมาศ* ๑๒ ต้น ลักษณะเป็นฉัตรผ้าลายทอง ๗ ชั้น ปักประดับบนแท่นที่พื้นชานทักษิณข้างบันไดทางขึ้นลงชานทักษิณสู่องค์พระเมรุมาศ

๑๑. *เทวดานั่งคุกเข่าถือตาลปัตรแว่นแก้ว* ๒๐ องค์ รูปเทวดาหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ดกแต่งลงรักปิดทองเขียนสี ตาลปัตรแว่นแก้วกลางลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประกอบดวงโคม ประดิษฐานบนแท่นที่พนักชานทักษิณช่วงหักมุม

๑๒. *สัปตปฏลเศวตฉัตรท้ายเกริน บันไดนาค* ๑ องค์ ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาวทรงกลม ๗ ชั้น แบบเศวตฉัตรคันดาน สำหรับยกเชิญขึ้นถวายกางกั้นขณะชักชะลอพระโกศพระบรมศพขึ้นไปประดิษฐานบนพระเมรุมาศ

๑๓. *สัปตปฏลเศวตฉัตรที่หลังคาช่าง* ติดตั้งหลังละ ๓ องค์ ทั้ง ๔ หลัง ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาวทรงกลม ๗ ชั้น

๑๔. *ฉัตรโลหะกลีบบัวบนยอบรั้วราชวัติ* ๓๐ ต้น ลักษณะเป็นฉัตรทรงกระบอกฉลุโปร่ง ๗ ชั้น ระบายฉัตรรูปกลีบบัวฉลุลายเงิน ทอง นาก ติดตั้งที่แนวราชวัติตอนที่ร่วมเป็นผนังด้านหลังทับเกษตรและทิม

การซ่อมสร้างราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธี

๑. *พระเสลี่ยงแว่นฟ้า* ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคาน

๒. *พระยานมาศสามลำคาน* ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพไปประดิษฐานที่พระมหาพิชัยราชรถ และเวียนพระเมรุมาศ

๓. *พระเสลี่ยงกลีบบัว* ๑ องค์ สำหรับสมเด็จพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพในริ้วที่ ๑ และริ้วที่ ๓

๔. *พระเวชยันตราชรถ* ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพ แทนพระมหาพิชัยราชรถ

๕. *ราชรถน้อย* ๑ องค์ สำหรับเป็นราชรถพระนำ ที่สมเด็จพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ

๖. *เกรินบันไดนาค* ๒ ชุด สำหรับเลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นหรือลงจากพระมหาพิชัยราชรถ

๗. *ม้าหรือเกยเทียบเกริน* ๒ ชุด เป็นส่วนประกอบของเกรินบันไดนาค

๘. *เกยลา* ๒ ชุด สำหรับสมเด็จพระราชาคณะขึ้นลงราชรถน้อย

๙. *ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ* ๑ ชุด สำหรับเลื่อนพระโกศไปตามรางเลื่อนต่างๆ

๑๐. *ธรรมาสน์กลีบบัว* ๑ ธรรมาสน์ สำหรับสมเด็จพระราชาคณะแสดงพระธรรมเทศนาในการพระราชกุศลออกพระเมรุมาศ

๑๑. *พระที่นั่งราเชนทรยาน* ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ

๑๒. *พระวอสีวิกากาญจน์* ๑ องค์ สำหรับเชิญพระผอบพระราชสรีรางคาร

๑๓. *บุษบกทอง* ๑ องค์ สำหรับประดิษฐาน

พระโกศพระบรมอัฐิ

๑๔. *พระโกศจันทน์* ๑ องค์ สำหรับประกอบพระลองในทรงพระบรมศพขณะถวายพระเพลิงบนพระจิตกาธาน

การปลูกสร้างโรงงานปฏิบัติการ

๑. *โรงซ่อมราชรถ* ๑ หลัง ในบริเวณสังคีตศาลา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๒. *โรงขยายแบบการก่อสร้างพระเมรุมาศ* ๑ หลัง ที่ด้านตะวันออกของพลับพลาสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี โดยใช้สถานที่บนพลับพลาพระราชพิธีฯ ซึ่งว่างอยู่เป็นที่ปฏิบัติการด้วย

การออกแบบและปลูกสร้างพระเมรุมาศและอาคารบริวาร การซ่อมบูรณะราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพดังกล่าว คณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ ได้มอบหมายให้กรมศิลปากรรับผิดชอบดำเนินการ ยกเว้นการซ่อมบูรณะความมั่นคงในส่วนที่เป็นเหล็กช่วงล่างของพระเวชยันตราชรถ ราชรถน้อย และเกรินบันไดนาคทั้ง ๒ ชุด ให้อยู่ในความรับผิดชอบของกองบัญชาการทหารสูงสุด โดยกรมสรรพาวุธทหารบกเป็นผู้ดำเนินการ

กรุงเทพมหานคร รับผิดชอบเกี่ยวกับการทำถนน จัดสวนไม้ดอกไม้ประดับ

การไฟฟ้านครหลวง ดำเนินการติดตั้งไฟฟ้าภายในบริเวณปริมณฑล ระหว่างการก่อสร้างและงานพระราชพิธี และประดับไฟฟ้าที่พระเมรุมาศ ระหว่างวันศุกร์ที่ ๕ ถึงวันอาทิตย์ที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ติดตั้งไฟฟ้ารอบสนามหลวงเพื่อความปลอดภัยของประชาชนที่มาชมพระราชพิธี ถอนเสาไฟฟ้าบริเวณหน้าประตูทรงเครื่องวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ริมถนนสนามไชย เพื่อใช้สถานที่ปลูกสร้างพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ดำเนินการติดตั้งเครื่องโทรศัพท์ที่อาคารภายในปริมณฑล รวม ๔ เครื่อง

เพื่อให้การออกแบบและปลูกสร้างพระเมรุมาศ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศ ราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สามารถดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ อธิบดีกรมศิลปากรจึงได้ตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจในกรมศิลปากรขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย องค์กร และบุคคลดังต่อไปนี้

คณะทำงานการก่อสร้างพระเมรุมาศ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศ ราชรถ พระยานมาศและส่วนประกอบพระราชพิธี

คณะทำงานฝ่ายอำนวยการ[๑๘]

๑. อธิบดีกรมศิลปากร (คุณหญิงอารี กุลดัณฑ์/นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์) ประธานคณะทำงาน

๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายไพรัช ชุติกุล/นายประพัฒน์ แสงวณิช) รองประธานคณะทำงาน

๓. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์/นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ) รองประธานคณะทำงาน

๑๘เนื่องจากได้มีการเกษียณอายุและแต่งตั้งโยกย้ายเมื่อวันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ บุคคลผู้มีชื่อในลำดับแรกคือผู้ดำรงตำแหน่งจนถึงวันอาทิตย์ที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ บุคคลผู้มีชื่อในลำดับหลังเป็นผู้ดำรงตำแหน่งสืบแทนตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๔. ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม (นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ/นายฐิติ บุรกรรมโกวิท) คณะทำงาน

๕. ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป (นายประเวศ ลิมปรังษี) คณะทำงาน

๖. เลขานุการกรมศิลปากร (นายสมคิด โชติกวณิชย์) คณะทำงานและเลขานุการ

ฝ่ายออกแบบพระเมรุมาศ

มีหน้าที่ออกแบบพระเมรุมาศ และสิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศทางด้านสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และศิลปกรรม ตลอดจนรายละเอียดอื่น ๆ สำหรับใช้ในการดำเนินการก่อสร้าง ประกอบด้วย องค์กร และบุคคล ดังต่อไปนี้

นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการฝ่าย

งานสถาปัตยกรรม

มีหน้าที่ออกแบบทางด้านสถาปัตยกรรมและรายละเอียดอื่น ๆ สำหรับใช้ในการดำเนินการก่อสร้างทุกชนิด

๑. นายเมธี ดันธโร หัวหน้างาน ๒. นายพินิจ สุวรรณะบุณย์ ผู้ช่วยหัวหน้างาน ๓. นายอมร ศรีพจนารถ ๔. นายฉลอง สมิตะมาน ๕. นายอาวุธ เงินชูกลิ่น ๖. นายจารุวัฒน์ จีนเจริญ ๗. นายศรีสกุล เขียววิมล ๘. นายประเสริฐ สุนทโรวาท ๙. นายสมควร จิรวัฒน์ ๑๐. นางอุไรวรรณ ตันติวงษ์ ๑๑. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ ๑๒. นายสุวิชา เจริญทิพย์ ๑๓. นายถาวร ทิชินพงศ์ ๑๔. นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ ๑๕. นายอุดม สกุลพาณิชย์ ๑๖. นายสมชาติ จึงสิริอารักษ์ ๑๗. นายประสงค์ แก้วจรวย ๑๘. นายมนัส นงลักษณ์ ๑๙. นายชัยณรงค์ ดีอินทร์ ๒๐. นายพิชัย ออรุ่งโรจน์ ๒๑. นายวิชัย เวทรังสิการ ๒๒. นายปรีชา ธานีรัตน์ ๒๓. นายทศพร พิมลศักดิ์ ๒๔. นายอนันต์ สวัสดิสวนีย์ ๒๕. นายชุมสาย สรรประดิษฐ์ ๒๖. นางปราณี มุสิกโปดก ๒๗. นายสุนทร วิไล ๒๘. นายกำพล เวชสุทัศน์ ๒๙. นายสมชาติ มหัทธนะสิน ๓๐. นางสุนทรี ประสงค์ ๓๑. นางสาวนิรมล เรืองสม ๓๒. นายสมชาย ศุภลักษณ์อำไพพร ๓๓. นางวรรณวดี วิไล

งานวิศวกรรม

มีหน้าที่คำนวณโครงสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในบริเวณพระราชพิธี

๑. นายอารักษ์ สังหิตกุล หัวหน้างาน ๒. นายสุวัฒน์ ค่ายแสง ๓. นายทวี สมโลก ๔. นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ ๕. นายพูนลาภ อินทรนัฏ

งานศิลปกรรม

มีหน้าที่ปฏิบัติงานด้านศิลปกรรมตกแต่งทุกชนิด ที่ประดับตกแต่งประกอบกับงานก่อสร้างและงานตกแต่งอื่น ๆ

๑. นายสาโรช จารักษ์ หัวหน้างาน ๒. นายพินิจ สุวรรณะบุณย์ ผู้ช่วยหัวหน้างาน ๓. นางองค์อร ดันวัชรพันธุ์ ผู้ช่วยหัวหน้างาน ๔. นายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ ๕. นางปราณี นิ่มเสมอ ๖. นายอมร ศรีพจนารถ ๗. นายสุเทพ วิริยะบุศย์ ๘. นายสุวิชา เจริญทิพย์ ๙. นายประเสริฐ คงพิชญานันท์ ๑๐. นางสาวลักษณา ฉัตรคุปต์ ๑๑. นายบุญส่ง นุชน้อมบุญ ๑๒. นายชิน ประสงค์ ๑๓. นายสุภร ศิระสงเคราะห์ ๑๔. นายอาวุธ เจริญทิพย์ ๑๕. นางประภาศรี พงษ์ดำ ๑๖. นายอนันต์ สวัสดิสวนีย์ ๑๗. นายพิชัย นิรันต์ ๑๘. เรือเอกอุดม ทีฆทรัพย์ ร.น. ๑๙. นางปราณี มุสิกโปดก ๒๐. นายชุมสาย สรรประดิษฐ์ ๒๑. นายกำพล เวชสุทัศน์ ๒๒. นางสุนทรี ประสงค์ ๒๓. นายสุนทร วิไล ๒๔. นางสาวนิรมล เรืองสม ๒๕. นางสาวอัจฉรา ถาวรมาศ ๒๖. นายสมชาติ มหัทธนะสิน ๒๗. นายวันชัย หวลนิวัติวงษ์ ๒๘. นายสมชาย ศุภลักษณ์อำไพพร ๒๙. นายชาญณรงค์ คงโภคา ๓๐. นายสุเมธ พุฒพวง ๓๑. นายเฉลียว รักคง

ฝ่ายดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศ

มีหน้าที่ดำเนินการวางแผนและดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ จัดการตกแต่ง ดูแลสถานที่ และประสานงานกับหน่วยราชการอื่น ๆ เพื่อให้การก่อสร้างสำเร็จลุล่วงด้วยความเรียบร้อย ประกอบด้วย องค์กร และบุคคลดังต่อไปนี้

๑. นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ ผู้อำนวยการฝ่าย ๒. นายฐิติ บุรกรรมโกวิท ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่าย

งานวางแผนและติดตามผล

มีหน้าที่วางแผนขั้นตอนของการก่อสร้าง ควบคุม กำหนดเวลาการก่อสร้างให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ติดตามผล และรายงานผลการดำเนินงาน

๑. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ หัวหน้างาน ๒. นายวัชรานนท์ พยัคฆนันทน์ ๓. นายมงคล น้ำฉ่ำ ๔. นายนิคม ศรีหยัดแย้ม ๕. นางสมสุข บุษบงก์ ๖. นายมนูญ สุขศรีพัฒน์

งานประมาณราคา

มีหน้าที่ประมาณราคากลางของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ

๑. นายผดุงสุข ภวังคนันท์ หัวหน้างาน ๒. นายสวัน ชัยจันดี ๓. นายเอกวัฒน์ วงศ์พินทุ ๔. นายเป็ญจะ ภาคอัด ๕. นายวิชัย เวทรังสิการ ๖. นายปรีชา ธานีรัตน์

งานควบคุมการก่อสร้าง

มีหน้าที่ควบคุมการก่อสร้างให้เป็นไปตามแบบและรายการ

๑. นายอาวุธ เงินชูกลิ่น หัวหน้างาน ๒. นายจารุวัฒน์ จีนเจริญ ๓. นายประเสริฐ สุนทโรวาท ๔. นายเชิดชาย ใจประสาท ๕. นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต ๖. ว่าที่ร้อยตรีทองแท้ ธุดี ๗. นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ ๘. นายชัยณรงค์ ดีอินทร์ ๙. นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ ๑๐. นายสุพจน์ กัยวิกัยโกศล ๑๑. นายพิชัย ออรุ่งโรจน์

งานตกแต่ง

มีหน้าที่ตกแต่งอาคารต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

๑. นางองค์อร ตันวัชรพันธุ์ หัวหน้างาน ๒. นายสุเทพ วิริยะบุศย์ ๓. นางสาวลักษณา ฉัตรคุปต์ ๔. นางสาววิมลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์

งานจัดสถานที่และบริการทั่วไป

มีหน้าที่ดำเนินการจัดสถานที่และบริเวณติดต่อ ประสานงาน กับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง

๑. นายจำลอง สมวงศ์ หัวหน้างาน ๒. นายสยม อุทัยศรี ๓. นายสุวิชา เจริญทิพย์ ๔. นายประเสริฐ คงพิชญานนท์ ๕. นายพรศักดิ์ ผลปราชญ์ ๖. นายพงศ์ชนะ จิรสัทธรรม ๗. นายศิริพงศ์ บูรณะอารีพงษ์ ๘. นายกิตติ ยอดกลกิจ ๙. นายชัยนันท์ พันธ์ภคไพโรจน์

งานธุรการฝ่ายดำเนินการ

มีหน้าที่ดำเนินการด้านธุรการของฝ่าย ประกวดราคา และทำสัญญาก่อสร้าง

๑. นายสันติ ตันวัชรพันธุ์ หัวหน้างาน ๒. นางทรัพย์สิน ฟักแก้ว ๓. นางเบญจวรรณ จันทร์งาม ๔. นางสาวสุนที อัศวพหะมงคล ๕. นายอดิศักดิ์ อยู่สุข ๖. นางสาวธิดา ดุจพ่วงลาภ ๗. นายวิรัช สันติภาพ ๘. นางสาวจำลอง แจ่มนาม ๙. นายชลอ ผุดผ่อง ๑๐. นางสาวบัวผัน ทามนตรี ๑๑. นางลัดดา ไวยนาค ๑๒. นายพยุง สุพานิช ๑๓. นายนิยม พลคง ๑๔. นางสาวนงลักษณ์ สุพานิช ๑๕. นางสาวบัวลอย กองเพ็ง

ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่

มีหน้าที่ปฏิบัติการด้านซ่อมสร้างศิลปกรรมที่เป็นประณีตศิลป์ เพื่อใช้งานเกี่ยวกับพระเมรุมาศ

และส่วนประกอบที่ใช้ในพระราชพิธี ประกอบด้วยองค์กร และบุคคล ดังต่อไปนี้

นายสนั่น สมพื้น ผู้อำนวยการฝ่าย

งานช่างซ่อมราชรถและซ่อมงานประณีตศิลป์อื่น ๆ

มีหน้าที่ปฏิบัติการซ่อมราชรถและซ่อมศิลปกรรมที่เป็นประณีตศิลป์อื่น ๆ

๑. นายมงคล เหมศรี หัวหน้างาน ๒. นางสุวรรณพร มณีโชติ ๓. นายยงยุทธ วรรณโกวิท ๔. นายวีระ เหมศรี ๕. นายอำพล สัมมาวุฒิ ๖. ว่าที่ร้อยตรีสืบสกุล อ่อนสัมพันธุ์ ๗. นายไพศาล พุกะพงษ์ ๘. นายพิจิตร นิ่มงาม ๙. นายเฉลิมเกียรติ หล้าจันทรา ๑๐. นายนิยม กลิ่นบุบผา ๑๑. นายธนิตย์ แก้วนิยม ๑๒. นายฉลอง ฉัตรมงคล ๑๓. นายนิล สินน้อย ๑๔. นายบุญพา บุญโพธิ์ ๑๕. นายมณี บำรุงวงษ์

งานช่างสร้างพระโกศจันทน์และสร้างงานประณีตศิลป์อื่น ๆ

มีหน้าที่ปฏิบัติการสร้างพระโกศจันทน์และงานสร้างศิลปกรรมที่เป็นประณีตศิลป์อื่น ๆ

๑. ร้อยเอกสมบูรณ์ ไชยอุดม หัวหน้างาน ๒. นายประภา โพธิ์ไพจิตร์ ๓. นายเทียม ฉัตรทอง ๔. นางสาวอ้อย องอาจ ๕. นางสาววิจิตร์ ยินดีจันทร์ ๖. นายเกรียงศักดิ์ โชติชูดระกูล ๗. นายมงคล เหมศรี ๘. นายวันชัย หวลนิวัติวงษ์ ๙. นายหยิบ คงคาเขตร ๑๐. นายอรรณพ แสนรักษ์ ๑๑. นายประสงค์ ฉ่ำสุภาพ ๑๒. นายพงษ์ศิริ บางสุขเสริม ๑๓. นายสุรพล พื้นศิลป์ ๑๔. นายจำหลัก ฉัตรอมรวิเศษ ๑๕. นายสายัณห์ มณีสุวรรณ ๑๖. นางสาวสุนทร พงษ์พานิช

งานช่างทั่วไป

มีหน้าที่ปฏิบัติการเกี่ยวกับงานช่างทั่วไป ซึ่งเป็นส่วนอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการซ่อมและสร้างงานที่เป็นประณีตศิลป์ต่าง ๆ

๑. นายบุญเพ็ง โสณโชติ หัวหน้างาน ๒. นายสมบัติ มะลิทอง ๓. นายจีรพร มัสอิ

งานสนับสนุนงานช่าง

มีหน้าที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการสนับสนุนงานช่าง เช่น งานธุรการช่าง งานควบคุมแจกจ่ายพัสดุ เพื่ออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการซ่อมและสร้างงานศิลปกรรมที่เป็นประณีตศิลป์

๑. นายยงยุทธ วรรณโกวิท หัวหน้างาน ๒. นางพยุง มีโชคชัย ๓. นางสาวทิพย์สุดา แสวงธีระ ๔. นางสาวจินตนา ศรีหิรัญ ๕. นางสาวเพ็ญศิริ วรรณโกวิท ๖. นายกอบชัย ตันติวุฒิปกรณ์ ๗. นางสาวสุพัตรา ศรีหิรัญ ๘. นางสาวสมคิด พยุงหอม ๙. นางสาวศิริพร หริตวร ๑๐. นายสมนึก พันธ์นารา

ฝ่ายบริหารทั่วไป

มีหน้าที่ดำเนินงานธุรการและการเงินของคณะทำงาน ติดต่อประสานงานเพื่อให้การดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย รวมทั้งจัดทำรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานก่อสร้างพระเมรุมาศ การซ่อมราชรถ และส่วนประกอบอื่น ๆ ในงานพระราชพิธี ประกอบด้วยบุคคล ดังต่อไปนี้

๑. นายสมคิด โชติกวณิชย์ ผู้อำนวยการฝ่าย ๒. นางกนกพร ชอบเพื่อน ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่าย ๓. นายปรารพ เหล่าวานิช ๔. นางวัชรี ฉิมมาแก้ว ๕. นางสาวนิดยา นิลพานิช ๖. นางสาวจรี ลิ้มละมัย ๗. นายชัยศรี ปัญญาประชุม ๘. นางไพจิตร วิไลวรรณ ๙. นายอดิศักดิ์ เซ็กรัตน์ ๑๐. นางปราณี สรรประดิษฐ์ ๑๑. นางสาวสุภาวัลย์ ทองแท้ ๑๒. นายการุญ ลิเซ็น ๑๓. นายเกษม ตี่นิกูล ๑๔. นางยุพา ด้วงทอง ๑๕. นางสาวมาลินี เยี่ยงกุล ๑๖. นางสมลักษณ์ แก้วดา ๑๗. นายวิบูลย์ มนัสวิยางกูร ๑๘. นายต่อศักดิ์ ทองแท้

รายละเอียดของการปลูกสร้างพระเมรุมาศ

และอาคารในปริมณฑล อาคารนอกปริมณฑลพระราชพิธี การซ่อมบูรณะราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธี จะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า ในหัวข้อ การสร้างพระเมรุมาศและจัดเตรียมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การจัดเตรียมงานด้านการประชาสัมพันธ์

คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้กำหนดเป้าหมายการประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ไว้ ๓ ประการคือ

เพื่อเชิญชวนให้ประชาชนเข้าสักการะและถวายบังคมพระบรมศพฯ อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงวันถวายพระเพลิง

เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อการจัดงานพระราชพิธี ให้ความรู้ประชาชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันดีงามของชาติ

เพื่อเชิญชวนให้ประชาชนน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เพื่อร่วมงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ

ในการนี้ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้วางแนวทางการประชาสัมพันธ์ไว้ ๓ ระยะ คือ

ระยะแรกก่อนงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เป็นการประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงานของคณะอนุกรรมการแต่ละชุด โดยจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร เพื่อเป็นหน่วยกลางในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แก่สื่อมวลชนทั้งภายในและต่างประเทศ ผลิตเอกสารความรู้จัดรายการพิเศษในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน เช่น นิทรรศการเทิดพระเกียรติในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ให้ความร่วมมือหน่วยงานอื่นเกี่ยวกับการจัดทำโสตทัศนวัสดุเพื่อการประชาสัมพันธ์ จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ติดตั้งที่กรมประชาสัมพันธ์ และสถานที่ชุมชนสำคัญ ๆ ทั่วประเทศ ขอความร่วมมือไปยังกรุงเทพมหานครตกแต่งแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ โดยเพิ่มหมายกำหนดการพระราชพิธี ให้ข่าวสารแก่หน่วยราชการต่าง ๆ ของไทยในต่างประเทศ และขอความร่วมมือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการประชาสัมพันธ์ไปยังต่างประเทศ

อนึ่ง การประชาสัมพันธ์แก่ชาวต่างประเทศนั้น จะสร้างความเข้าใจว่างานนี้เป็นพระราชประเพณี มิใช่เป็นการเชิญชวนให้เข้ามาท่องเที่ยว นอกจากนั้นได้กำหนดให้สื่อมวลชนได้เข้าใจว่าพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระบรมราชวงศ์ จึงต้องมีความระมัดระวังมิให้การเสนอข่าวนั้นกระทบกระเทือน หรือเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติยศ

ระยะระหว่างงานพระราชพิธี กำหนดวางแผนการถ่ายทอดพระราชพิธีให้ประชาชนทราบทั้งเสียงและภาพทั่วประเทศ ในบริเวณมณฑลพระราชพิธี จัดหาเครื่องโทรทัศน์วงจรปิดติดตั้งให้ประชาชนบริเวณงานพระราชพิธีได้ชมเป็นจุด ๆ เพื่อให้ประชาชนทราบเหตุการณ์ของพระราชพิธีได้อย่างกว้างขวาง จัดบันทึกภาพนิ่ง ภาพยนตร์สีขาว-ดำ และเทปโทรทัศน์

ระยะหลังงานพระราชพิธี ให้ความร่วมมือในด้านการเผยแพร่ภาพทั้งภาพนิ่งและเทปโทรทัศน์แก่สื่อมวลชน และสนับสนุนการจัดทำหนังสือจดหมายเหตุงานพระราชพิธี

ทั้งนี้ มีหน่วยงานที่รับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ คือ กรมประชาสัมพันธ์

สื่อมวลชนทั้งภาครัฐบาลและเอกชน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงมหาดไทย กองบัญชาการทหารสูงสุด กรุงเทพมหานคร กรมตำรวจ สำนักพระราชวัง สำนักราชเลขาธิการ รวมทั้งสถาบันการปกครองและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่ให้ความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ เช่น ร่วมจัดนิทรรศการ เป็นต้น

ในการปฏิบัติงานประชาสัมพันธ์ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ ได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นรวม ๕ คณะ โดยเชิญหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนเข้าร่วมดำเนินการ คือ

คณะทำงานเฉพาะกิจด้านการจัดทำรายการและการถ่ายทอดพระราชพิธี

คณะทำงานเฉพาะกิจด้านการบันทึกและจัดทำภาพยนตร์

คณะทำงานด้านการประชาสัมพันธ์ภาคเอกชน

คณะทำงานจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษ

คณะทำงานด้านการจัดนิทรรศการ

คณะทำงานเฉพาะกิจ ด้านการจัดทำรายการและการถ่ายทอดพระราชพิธี[๑๕]

๑. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ประธานคณะทำงาน

๒. เจ้ากรมการทหารสื่อสารและประธานโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจ รองประธานคณะทำงาน

๓. ผู้อำนวยการกองการหนังสือพิมพ์ กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๔. นายกสมาคมนักจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน คณะทำงาน

๕. หัวหน้ากองการภาพ กรมการทหารสื่อสาร หรือผู้แทน คณะทำงาน

๖. ผู้แทนคณะทำงานจัดริ้วขบวนฯ ในคณะอนุกรรมการพระราชพิธี คณะทำงาน

๗. ผู้แทนสำนักพระราชวัง คณะทำงาน

๘. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๙. หัวหน้าฝ่ายกระจายเสียงในประเทศ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๐. หัวหน้าฝ่ายกระจายเสียงต่างประเทศ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๑. หัวหน้างานรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๒. หัวหน้าศูนย์ผลิตรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๓. ผู้อำนวยการศูนย์ผลิตรายการและข่าว กองทัพบก หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๔. หัวหน้าฝ่ายรายการสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง ๓ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๕. หัวหน้าฝ่ายรายการสถานีโทรทัศน์สี กองทัพบก ช่อง ๕ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๖. หัวหน้าฝ่ายรายการสถานีโทรทัศน์สี กองทัพบก ช่อง ๗ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๗. หัวหน้าฝ่ายรายการสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง ๙ อ.ส.ม.ท. หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๘. หัวหน้าฝ่ายช่างสถานีวิทยุกระจายเสียง

---

[๑๕] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๑/๒๕๒๘ ลงวันจันทร์ที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘.

แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน คณะทำงาน

๑๙. หัวหน้างานวิทยุปกรณ์ กองช่างและทะเบียนวิทยุ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๐. หัวหน้าฝ่ายช่างสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๑. หัวหน้าฝ่ายเทคนิคสถานีโทรทัศน์สี กองทัพบก ช่อง ๕ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๒. หัวหน้าฝ่ายช่างสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๗ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๓. หัวหน้าฝ่ายช่างสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง ๙ อ.ส.ม.ท. หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๔. ผู้อำนวยการกองข่าวในประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๕. ผู้อำนวยการกองข่าวต่างประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๖. หัวหน้างานสื่อข่าว กองข่าวในประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๗. หัวหน้างานประมวลข่าวในประเทศ กองข่าวในประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๘. หัวหน้างานข่าวหนังสือพิมพ์ กองข่าวในประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๒๙. หัวหน้างานข่าวและเอกสาร กองข่าวต่างประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๓๐. หัวหน้าฝ่ายข่าวสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๓๑. หัวหน้าฝ่ายข่าวสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๕ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๓๒. หัวหน้าฝ่ายข่าวสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๗ หรือผู้แทน คณะทำงาน

๓๓. หัวหน้าฝ่ายข่าวสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง ๙ อ.ส.ม.ท. หรือผู้แทน คณะทำงาน

๓๔. นายบรรจบ จันทิมางกูร เลขานุการคณะทำงาน

๓๕. พันเอกณรงค์ฤทธิ์ ป้อมสูง ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๓๖. นางพรทิพย์ โสรัตน์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

คณะทำงานเฉพาะกิจ ด้านการบันทึกและจัดทำภาพยนตร์[๒๐]

๑. นายธงทอง จันทรางศุ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๒. นายวินิจ บุญวิวัฒน์ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง ๙ อ.ส.ม.ท. ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๓. นายสุรพล ชลวิไล คณะนิเทศก์ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๔. นายโตม สุขวงศ์ ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๕. นางสาวสุมิตรา ขันตยาลงกต วิทยาเขตเทคนิค ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๖. นายอนันต์ บัวสุวรรณ หัวหน้าศูนย์ประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันอุบัติภัยแห่งชาติ ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๗. ผู้แทนสมาคมผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์ไทย ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๘. ผู้แทนคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๙. นายชูศักดิ์ วรพิทักษ์ สตูดิโอ ๑๐ ที่ปรึกษาคณะทำงาน

---

[๒๐] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๒/๒๕๒๘ ลงวันจันทร์ที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘.

๑๐. นายสมชาย มาลาเจริญ กรมประชาสัมพันธ์ ประธานคณะทำงาน

๑๑. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ กรมศิลปากร รองประธานคณะทำงาน

๑๒. นายชูศักดิ์ ติษยนันท์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คณะทำงาน

๑๓. นายบรรจบ จันทิมางกูร กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๑๔. นายวิทูรย์ สายสุจริต สถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ คณะทำงาน

๑๕. นายบุญสม สารพัฒน์ สถานีโทรทัศน์ช่อง ๓ คณะทำงาน

๑๖. นายสมชาย พรหมมา กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๑๗. นายชวลิต โพธิ์ศรี กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๑๘. นายอรรณพ อยู่ประยงค์ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๑๙. นายโฆษิต วงศ์ขจรสุข กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๐. นางสาวชนาพร รุกขมธุร์ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๑. นางสาวอำไพลักษณ์ พงษ์สุวรรณ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๒. นายบรรจบ ไมตรีจิตต์ กรมศิลปากร คณะทำงาน

๒๓. นายพิสนธ์ วัฒนพันธุ์ กรมศิลปากร คณะทำงาน

๒๔. นายสุทัศน์ บุรีภักดี วิทยาลัยเทคนิค คณะทำงาน

๒๕. พันโทพยุง ฉันทศาสตร์โกศล กองการภาพ กรมการทหารสื่อสาร คณะทำงาน

๒๖. นายทวีศักดิ์ รัศมีประภา กรมการศึกษานอกโรงเรียน คณะทำงาน

๒๗. นายมณฑล อมรพัฒน์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน คณะทำงาน

๒๘. นายสมยศ สิงห์คำ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ คณะทำงาน

๒๙. พันตรีธรรมนูญ โรหิตเสถียร ศูนย์ปฏิบัติการแห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี คณะทำงาน

๓๐. ผู้แทนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช คณะทำงาน

๓๑. นางสาวขนิษฐา วงศ์พานิช กรมศิลปากร คณะทำงานและเลขานุการ

๓๒. นายเสถียร ปรีตาสา กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๓. นางสาวสวนีย์ วิเศษสินธุ์ กรมศิลปากร คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๔. นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม กรมศิลปากร คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๕. นางสาวนันทกา พลชัย กรมศิลปากร คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงานเฉพาะกิจ ด้านการประชาสัมพันธ์ภาคเอกชน[๒๑]

๑. นายระเด่น ทักษณา หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ธนาคารกรุงไทย จำกัด ประธานคณะทำงาน

๒. นายอนันต์ บัวสุวรรณ หัวหน้าศูนย์ประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันอุบัติภัยแห่งชาติ รองประธานคณะทำงาน

๓. นายประวิทย์ มาลีนนท์ ผู้อำนวยการ

---

[๒๑]คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๓/๒๕๒๔ ลงวันจันทร์ที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๔.

สถานีโทรทัศน์ ไทยทีวีสี ช่อง ๓ คณะทำงาน

๔. นายไพบูลย์ ศุภวารี นายกสมาคมดนตรีแห่งประเทศไทย คณะทำงาน

๕. นายวินิจ สุรพงษ์ชัย นายกสมาคมโฆษณาธุรกิจแห่งประเทศไทย คณะทำงาน

๖. นายสุธี เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา ผู้อำนวยการกองประชาสัมพันธ์ บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด คณะทำงาน

๗. นายพิภพ พฤกษมาศ ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ บริษัท เอสโซ่ จำกัด คณะทำงาน

๘. นายปัญญา พยัคฆนิธิ ผู้จัดการบริษัทฟิลิปส์แห่งประเทศไทย จำกัด คณะทำงาน

๙. นางชนัดดา มฤทธิดา ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์โรงแรมเอเชีย คณะทำงาน

๑๐. นายสมภพ โรจนพันธ์ หัวหน้ากองประชาสัมพันธ์การเคหะแห่งชาติ คณะทำงาน

๑๑. หม่อมหลวงอัจฉราพร ณ สงขลา หัวหน้ากองประชาสัมพันธ์ บริษัทเดินอากาศไทย จำกัด คณะทำงาน

๑๒. นางสาวอัมพร กีรติบุตร ผู้จัดการฝ่ายส่งเสริมธุรกิจ ห้างสรรพสินค้าเอกซ์เซล คณะทำงาน

๑๓. นายเฉลียว ผลพานิช ผู้อำนวยการกองประชาสัมพันธ์ กลุ่มบริษัทสุราทิพย์ จำกัด คณะทำงาน

๑๔. นายสุริยันต์ เศรษฐสวัสดิ์ ผู้จัดการแผนกประชาสัมพันธ์ บริษัท โตโยต้า (ประเทศไทย) จำกัด คณะทำงาน

๑๕. นายบรรจบ จันทิมางกูร กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๑๖. นางสาวทิพาพร ทรัพย์สิรินทร ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ บริษัท อินเตอร์ไลฟ์ จำกัด เลขานุการคณะทำงาน

๑๗. นางสาวพัชรินทร์ บูรณสมภพ ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ บริษัท มาบุญครอง จำกัด ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๑๘. นายพัฒนพงษ์ จันทรสมวงษ์ กรมประชาสัมพันธ์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๑๙. นายไพฑูรย์ ศรีรอด กรมประชาสัมพันธ์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

คณะทำงานจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษ[๒๒]

๑. รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ฝ่ายบริหาร ในฐานะเลขานุการคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ฯ ประธานคณะทำงาน

๒. ผู้แทนสำนักราชเลขาธิการ คณะทำงาน

๓. ผู้แทนกรมศิลปากร คณะทำงาน

๔. ผู้แทนกรมสารนิเทศ คณะทำงาน

๕. ผู้แทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คณะทำงาน

๖. นางดวงทิพย์ สุรินทราธิป คณะทำงาน

๗. นางสุนทรี ศรีสมวงศ์ เลขานุการคณะทำงาน

๘. นางสาวสุนีย์ ดุษฎีวิจัย ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๙. หม่อมหลวงสิทธิไชย ไชยันต์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

---

[๒๒] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๕/๒๕๒๔ ลงวันอังคารที่ ๒๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๔.

คณะทำงานด้านการจัดนิทรรศการ[๒๓]

๑. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ สำนักพระราชวัง ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๒. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ สำนักราชเลขาธิการ ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ไพรถ เลิศพิริยะกมล วิทยาลัยครูจันทบุรี ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๔. นางลาวัณย์ โชตามระ ลิปตะสุนทร ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๕. นายพรเสก กาญจนจารี บริษัท ซิว จำกัด ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๖. นายอาทร ติดติรานนท์ บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๗. นายนรฤทธิ์ โชติกเสถียร บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๘. นางสาวชดช้อย โสภณพานิช ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๙. นายพรเทพ เตชะไพบูลย์ บริษัท สุรามหาราษฎร์ จำกัด ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๑๐. นายจำนง กุมาลย์วิสัย รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ประธานคณะทำงาน

๑๑. หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัดน์ รองประธานคณะทำงาน

๑๒. พันเอกณรงค์ฤทธิ์ ป้อมสูง สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๕ คณะทำงาน

๑๓. นายประวิทย์ มาลีนนท์ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง ๓ คณะทำงาน

๑๔. นายประเวศ ลิมปรังษี กรมศิลปากร คณะทำงาน

๑๕. นางจิรา จงกล กรมศิลปากร คณะทำงาน

๑๖. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ กรมศิลปากร คณะทำงาน

๑๗. นายสนั่น สมพื้น กรมศิลปากร คณะทำงาน

๑๘. นายโดม สุขวงศ์ กรมศิลปากร คณะทำงาน

๑๙. นายชูศักดิ์ วรพิทักษ์ สตูดิโอ ๑๐ คณะทำงาน

๒๐. นายไพบูลย์ ศุภวารี สมาคมนักดนตรีแห่งประเทศไทย คณะทำงาน

๒๑. นายระเด่น ทักษณา ธนาคารกรุงไทย จำกัด คณะทำงาน

๒๒. นายกฤษณ์ เจียมโฆษิต วิทยาลัยครูจันทบุรี คณะทำงาน

๒๓. นายเรวัต เปี่ยมระลึก วิทยาลัยครูจันทบุรี คณะทำงาน

๒๔. นางสาวช่อทิพย์ จำนงค์วงษ์ กรมธนารักษ์ คณะทำงาน

๒๕. นายบรรจบ จันทิมางกูร กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๖. นายพิพัฒน์ รัฐกาญจน์ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๗. นายพัฒนพงษ์ จันทรสมวงษ์ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๘. นายวิชัย จันทามฤต กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๒๙. นายศุภมิตร พูลทรัพย์ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

---

[๒๓]คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๕/๒๕๒๘ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘

หมายเลข ๕-๙, หมายเลข ๓๗-๔๖ แต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๖/๒๕๒๘ ลงวันศุกร์ที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘.

๓๐. นายสฤษฏิชัย ใจซื่อตรง กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๑. นายผลิต จันทศรี กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๒. นายนพดล คล้ายเขียว กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๓. นายถวัลย์ เทสวัสดิ์ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๔. นายชวลิต โพธิ์ศรี กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๕. นายสมศักดิ์ สว่างเจริญ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๖. นายไพฑูรย์ ศรีรอด กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๓๗. นายสุชาติ เกิดเมฆ บริษัท สุรามหาราษฎร์ จำกัด คณะทำงาน

๓๘. นางสาววิภา ประดิษฐ์ผลพาณิชย์ บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด คณะทำงาน

๓๙. นายบุญพีร์ พันธ์วร บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด คณะทำงาน

๔๐. นายจรัล แสงไข่มุกข์ บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด คณะทำงาน

๔๑. นางสาวพัชรี ด่านสกุล บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด คณะทำงาน

๔๒. นายพรชัย เจนอารียกุล บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด คณะทำงาน

๔๓. นายกานต์ กอวัฒนา บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด คณะทำงาน

๔๔. นางเฉลิมศรี หุนเจริญ กรมประชาสัมพันธ์ คณะทำงาน

๔๕. นายธรรมนูญ ศุภผล โรงเรียนศุภสถานศึกษา คณะทำงาน

๔๖. นายธนินทร์ เพ็งพริ้ง สมาคมถ่ายภาพแห่งประเทศไทย คณะทำงาน

๔๗. นายชูศักดิ์ รองสวัสดิ์ กรมประชาสัมพันธ์ เลขานุการคณะทำงาน

๔๘. นางสาวเทียมจันทร์ เสรี กรมประชาสัมพันธ์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๔๙. นายอาคม จีนสุนทร กรมประชาสัมพันธ์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๕๐. หม่อมหลวงพูนศักดิ์ เกษมศรี กรมประชาสัมพันธ์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

๕๑. นางสาวบุษรา ชนะสิทธิ์ กรมประชาสัมพันธ์ ผู้ช่วยเลขานุการคณะทำงาน

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงภารกิจของคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์แต่ละด้านไปโดยลำดับ

การจัดทำรายการและการถ่ายทอดพระราชพิธี

งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นงานใหญ่ เป็นการแสดงออกซึ่งขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม ประเพณีอันสูงส่งของชาติไทย การประชาสัมพันธ์โดยอาศัยสื่อทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์นั้นนับว่ามีความสำคัญยิ่ง จะมีส่วนให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รับทราบและเข้าใจความหมายของงานได้เป็นอย่างดี คณะทำงานเฉพาะกิจด้านการจัดทำรายการและการถ่ายทอดพระราชพิธี ได้จัดทำรายการทั้งทางสถานีวิทยุและทางสถานีโทรทัศน์ในรูปแบบรายการสนทนา สัมภาษณ์ อภิปราย สารคดี ข่าวและอื่น ๆ โดยแบ่งเนื้อหาของรายการออกเป็น ๒ ช่วงตอน คือ

ระยะแรก ความเคลื่อนไหวในการเตรียมงานพระราชพิธี เสนอความรู้เกี่ยวกับงานพระบรมศพ ผลงานของคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ คณะอนุกรรมการและคณะทำงานต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านวิทยุกระจายเสียง ได้ทำรายการในลักษณะให้การ

ศึกษาควบคู่ไปด้วย มีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

วิทยุกระจายเสียง สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยและสถานีวิทยุในเครือข่ายของกองทัพ ได้ดำเนินรายการในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งรายการข่าว การเสนอข้อความประชาสัมพันธ์ การทำรายการสัมภาษณ์ รายการเกี่ยวกับการเตรียมงานพระเมรุมาศรวมทั้งรายการประเภทให้ความรู้แก่ประชาชนถึงพระราชพิธีซึ่งจะมีขึ้น และอื่น ๆ โดยได้ออกอากาศเป็นระยะ ๆ มาตามลำดับ รวมประมาณ ๓๕๐ ครั้ง ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือจาก สมาคมนักวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทยอีกส่วนหนึ่งด้วย

วิทยุโทรทัศน์ ได้มอบหมายให้สถานีโทรทัศน์ทุกแห่ง ดำเนินการจัดทำสไลด์ประชาสัมพันธ์ เทปโทรทัศน์สั้นเพื่อการประชาสัมพันธ์ การเสนอรายการข่าวสาร การเสนอรายการประเภทต่าง ๆ ออกอากาศ เช่น การทำรายการทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ ซึ่งออกอากาศเป็นตอน ๆ ไป รวมทั้งสิ้น ๓๒ ตอน โดยเริ่มตั้งแต่วันศุกร์ที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ จนถึงวันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

การจัดทำรายการทางวิทยุโทรทัศน์นี้ได้เสนอผลการดำเนินงานของคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ และคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ในเรื่อง เกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศ การซ่อมสร้างทางด้านประณีตศิลป์ของช่างสิบหมู่ การพระราชพิธี ริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระบรมศพออกพระเมรุมาศ การจราจร โดยจัดบันทึกเทปโทรทัศน์เพื่อออกอากาศทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยก่อนวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ในเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ นอกจากนั้นได้สนับสนุนหน่วยงานภาคเอกชนและผู้จัดรายการโทรทัศน์ในการจัดทำรายการอันเกี่ยวกับงานพระราชพิธีเสนอต่อประชาชนตามที่ได้รับการร้องขอ

อนึ่ง การจัดทำรายการ *"ภาพจารึก ร.ศ. ๒๐๔"* ซึ่งจัดเมื่อวันครบรอบปีแห่งการสวรรคตของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เมื่อวันพุธที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยนั้น ได้รับการสนับสนุนจากบริษัทอาคเนย์ประกันภัย จำกัด

ระยะที่ ๒ การถ่ายทอดพระราชพิธีทางวิทยุและโทรทัศน์ สถานีวิทยุกระจายเสียงทุกแห่งทั่วประเทศ โดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเป็นแม่ข่าย โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยและสถานีวิทยุโทรทัศน์ของกรมประชาสัมพันธ์ในต่างจังหวัดร่วมถ่ายทอดออกอากาศพร้อมกันทั่วประเทศ และบันทึกเทปรายการถ่ายทอดดังกล่าวไว้ด้วย ช่วงเวลาที่ถ่ายทอดมีดังนี้

วันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ถ่ายทอดพระราชพิธีเชิญพระบรมศพออกพระเมรุมาศจนถึงถวายพระเพลิง กำหนดเวลาเป็นสองช่วงดอนคือ เวลาประมาณ ๗ นาฬิกา ถึง ๑๑ นาฬิกา และเวลา ๑๕ นาฬิกา ๓๐ นาที ถึง ๑๘ นาฬิกา ๓๐ นาที

วันพุธที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ถ่ายทอดพระราชพิธีเก็บและเชิญพระบรมอัฐิ โดยจะเริ่มประมาณเวลา ๘ นาฬิกา ถึง ๑๐ นาฬิกา หรือจนเสร็จพระราชพิธี

วันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ถ่ายทอดพระราชพิธีเชิญและบรรจุพระราชสรีรางคาร เริ่มเวลาประมาณ ๑๖ นาฬิกา ถึง ๑๘ นาฬิกา หรือจนเสร็จพระราชพิธี

นอกจากนี้ ยังมีการบันทึกเทปโทรทัศน์งานพระราชพิธีซึ่งมิได้มีการถ่ายทอดไว้ทุกขั้นตอน

ทั้งนี้ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต แต่ในการถ่ายทอดพระราชพิธีทางวิทยุและโทรทัศน์ ในส่วนที่จัดทำข่าวตามปกตินั้นไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาต

การบันทึกและจัดทำภาพยนตร์

คณะทำงานเฉพาะกิจด้านการบันทึกและจัดทำภาพยนตร์ฯ ได้กำหนดการบันทึกเป็นภาพยนตร์สี ๑๖ มิลลิเมตร โดยได้รวบรวมบรรดาเจ้าหน้าที่บันทึกภาพยนตร์จากหน่วยราชการทั้งพลเรือน ทหาร รัฐวิสาหกิจ สถานศึกษา สถานีโทรทัศน์ และหน่วยธุรกิจเอกชน รวม ๑๘ หน่วยงาน เข้ามาร่วมปฏิบัติ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้ดำเนินการในลักษณะนี้ ทั้งนี้เพื่อประหยัดงบประมาณแทนการจ้างทำ ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก การบันทึกภาพยนตร์ได้ทำอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่เดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เกี่ยวกับการเตรียมงานพระราชพิธีด้านต่าง ๆ และสำหรับช่วงงานพระราชพิธีนั้น จะมีการบันทึกภาพยนตร์ทุกระยะขั้นตอน เพื่อนำไปใช้ได้ทั้งด้านภาพยนตร์จดหมายเหตุ อันเก็บไว้เป็นประวัติศาสตร์และเพื่อการประชาสัมพันธ์

เมื่อได้ดำเนินการบันทึกภาพยนตร์แล้ว ได้ส่งฟิล์มไปล้างยังต่างประเทศ จากนั้นจึงทำการตรวจสอบคัดเลือกภาพ ตัดต่อภาพ ลงเสียงภาพยนตร์ ตัดต่อฟิล์มเนกาดีฟ จนกระทั่งเป็นภาพยนตร์ที่เสร็จสมบูรณ์พร้อมที่จะใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ คือ เก็บรักษาไว้เพื่อเป็นหลักฐานและผลงานชิ้นสำคัญทางประวัติศาสตร์ ณ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร และ นำไปเผยแพร่สู่สาธารณชนในประเทศและต่างประเทศ

การประชาสัมพันธ์ภาคเอกชน

คณะทำงานด้านการประชาสัมพันธ์ภาคเอกชน ซึ่งประกอบด้วยภาครัฐวิสาหกิจและภาคเอกชน ได้ร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อเป็นการเสริมการประชาสัมพันธ์ภาครัฐ ปรากฏผลดำเนินการดังนี้

๑. การจัดพิมพ์โปสเตอร์ โดยธนาคารกรุงไทย และกลุ่มบริษัทสุราทิพย์จำกัด แจกจ่ายประชาสัมพันธ์ จำนวน ๒๐,๐๐๐ แผ่น

๒. การจัดทำสไลด์กลาง และสปอตประชาสัมพันธ์ ออกทางรายการโฆษณาของบริษัทต่าง ๆ ทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ โดยธนาคารกรุงไทย และการเคหะแห่งชาติร่วมจัดทำ

๓. การนำพระราชประวัติและเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับงานพระเมรุมาศลงเผยแพร่ในเอกสารประชาสัมพันธ์ของบริษัท รวม ๑๐ บริษัท

๔. บริษัทบางกอกเอนเตอร์เทนเมนต์ จำกัด นำเรื่องงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ของนายยิ้ม ปัณฑยางกูร และพระราชประวัติลงในหนังสือรายการของไทยทีวีสีช่อง ๓ ในฉบับเดือนมีนาคม และเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ตามลำดับ และได้จัดทำเทปโทรทัศน์พระราชพิธี จำนวน ๑ ชุด ความยาว ๒๖ ตอน ตอนละ ๕ นาที ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ ตั้งแต่วันศุกร์ที่ ๘ มีนาคม ถึงวันอังคารที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

๕. บริษัทมาบุญครอง จำกัด ลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์เชิญชวนร่วมพระราชพิธีในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ และจัดหาดอกไม้จันทน์ จำนวน ๒๐,๐๐๐ ชุด

๖. บริษัทเดินอากาศไทย จำกัด จัดพิมพ์โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งาน จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ใหญ่ที่ดาดฟ้าที่ทำการบริษัท และจัดนำเรื่องลงในหนังสือกินรี ซึ่งเป็นหนังสือสำหรับผู้โดยสารของบริษัทเดินอากาศไทย จำกัด

๗. บริษัทฟิลิปส์แห่งประเทศไทย จำกัด และกลุ่มบริษัทสุราทิพย์ จำกัด สนับสนุนการจัดหาเครื่องดนตรีใช้ในงานนิทรรศการ

๘. สมาคมดนตรีแห่งประเทศไทย จัดวงดนตรีร่วมในการจัดแสดงนิทรรศการที่กรมประชาสัมพันธ์

๙. โรงแรมเอเชีย นำเอกสารภาษาอังกฤษเผยแพร่แก่ชาวต่างประเทศ และช่วยในการประชาสัมพันธ์ รวมทั้งติดต่อประสานงานสื่อมวลชนต่าง ๆ

๑๐. บริษัทไทยไดมารู จำกัด และธนาคารกรุงไทย จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์

การจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษ

การจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ประธานคณะที่ปรึกษาในคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ มีพระราชกระแสรับสั่งให้จัดทำขึ้นโดยทรงเน้นให้จัดทำในลักษณะแผ่นพับใช้ภาษาอย่างง่าย ๆ เพื่ออธิบายให้ชาวต่างประเทศเข้าใจในความหมายของพระราชพิธี พร้อมทั้งมีภาพประกอบ คณะทำงานจัดทำเอกสารภาษาอังกฤษจึงได้จัดทำต้นร่างฉบับภาษาไทยขึ้นก่อน โดยขอรับคำปรึกษาจากหม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ ในการตรวจแก้เนื้อความให้ถูกต้อง หลังจากนั้นจึงได้แปลต้นฉบับเป็นภาษาอังกฤษ และขอรับการตรวจแก้ไขจากนายภาวาส บุนนาค และหม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ

ในการจัดพิมพ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ออกแบบรูปเล่ม ลักษณะเป็นแบบพิมพ์แผ่นพับตามขวางเหมือนสมุดข่อย ขนาด ๓½ คูณ ๘½ นิ้ว สีซีเพีย จำนวนพิมพ์ ๑๕,๐๐๐ ฉบับ โดยเจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ เป็นผู้ประสานงานและจัดจ้างพิมพ์ การแจกจ่ายเอกสารแผ่นพับภาษาอังกฤษนี้ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ รับไปประชาสัมพันธ์ อาทิ บริษัทการบินไทย จำกัด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการต่างประเทศ สำนักพระราชวัง คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ คณะอนุกรรมการและคณะทำงานต่าง ๆ นอกจากนั้นได้แจกจ่ายไปยังโรงแรมต่าง ๆ หน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนที่มาชมนิทรรศการ

การจัดนิทรรศการ

คณะทำงานด้านการจัดนิทรรศการได้จัดนิทรรศการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นที่กรมประชาสัมพันธ์ ในระหว่างวันศุกร์ที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ถึง วันศุกร์ที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ รวม ๘ วัน การจัดนิทรรศการครั้งนี้มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ การเตรียมงานพระราชพิธีฯ การสร้างพระเมรุมาศ การซ่อมและสร้างเครื่องใช้ในงานพระราชพิธีของงานช่างสิบหมู่ ทั้งนี้โดยใช้เครื่องมือโสตทัศนูปกรณ์และอื่น ๆ มีภาพ ภาพเสียง เทปโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ของใช้ส่วนพระองค์ ภาพพิมพ์เขียว แผนผัง รูปริ้วกระบวนต่าง ๆ นอกจากนั้นได้จัดรายการสนทนาที่หอประชุมกรมประชาสัมพันธ์ ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยทั่วประเทศ ๒ เรื่อง คือ ในวันเสาร์ที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เรื่อง *"สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗"* และวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เรื่อง *"การพระราชพิธี การสร้างพระเมรุมาศ และงานช่างสิบหมู่"*

หน่วยงานที่ร่วมจัดนิทรรศการประกอบด้วย กรมศิลปากร วิทยาลัยครูจันทบุรี บริษัทอาคเนย์ประกันภัย จำกัด สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง ๕ สมาคมดนตรีแห่งประเทศไทย กรมธนารักษ์ กรมประชาสัมพันธ์ บริษัท ชิว จำกัด บริษัทอารีซิสเทมส์ จำกัด บริษัทสตูดิโอ ๑๐ จำกัด โครงการดาวิเศษ ธนาคาร

ศรีนคร และได้รับความร่วมมือจากพระประยูรญาติในการเชิญสิ่งของเครื่องใช้และภาพส่วนพระองค์มาจัดแสดงด้วย

หลังจากนั้นคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้ให้กรมประชาสัมพันธ์นำนิทรรศการดังกล่าวไปจัดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ณ บริเวณพระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง ระหว่างวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ถึงวันอาทิตย์ที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ รวม ๒๕ วัน โดยมีหน่วยงานที่ร่วมจัดนิทรรศการเพิ่มเติม คือ สำนักราชเลขาธิการ สำนักพระราชวัง กรมตำรวจ และกรุงเทพมหานคร และได้เพิ่มการจัดแสดงเครื่องใช้ในการพระราชพิธีตลอดจนภาพถ่ายในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเพิ่งสิ้นสุดไปนั้นด้วย ปรากฏว่ามีประชาชนเข้าชมนิทรรศการ ณ บริเวณพระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง ประมาณ ๙๐๐,๐๐๐ คน

อนึ่ง เรื่องการจัดนิทรรศการนี้ จะได้บันทึกรายละเอียดไว้ในท้ายจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔

การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสารและงานของฝ่ายเลขานุการ

คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้จัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสารและงานของฝ่ายเลขานุการขึ้นที่กรมประชาสัมพันธ์ เพื่อดำเนินการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ภาพ ไปยังสื่อมวลชนต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์แจกจ่ายสื่อมวลชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม จำนวน ๕ เล่ม รวมจำนวนพิมพ์ ๔,๐๐๐ ฉบับ ประสานการปฏิบัติในการอำนวยความสะดวกแก่สื่อมวลชนทั้งในประเทศและต่างประเทศรวม ๕๑๐ คน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของทางราชการที่เข้าบันทึกภาพ ภาพยนตร์ เทปโทรทัศน์ จำนวน ๑๒๐ คน จัดทำเอกสารแผ่นพับภาษาไทย จำนวน ๒๐,๐๐๐ แผ่น จัดการขยายเสียงในงานพระราชพิธี จัดให้มีการติดตั้งเครื่องรับโทรทัศน์ทั้งบนพระที่นั่งทรงธรรม และปะรำในสนามหลวง จำนวน ๕๐ เครื่อง ประสานการปฏิบัติกับคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน และผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งปฏิบัติงานอื่น ๆ ซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบของคณะทำงานใด ๆ และรับจองเทปโทรทัศน์งานพระราชพิธี ราคาชุดละ ๑,๐๐๐ บาท

การจัดระเบียบช่างภาพและสื่อมวลชน

การปฏิบัติงานของผู้สื่อข่าวและช่างภาพสื่อมวลชนในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จำเป็นต้องอยู่ในบริเวณจุดที่แน่นอนและมีการควบคุมให้เป็นไปตามข้อกำหนด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และสวยงาม โดยกรมตำรวจได้ประสานงานกับคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้ และเนื่องจากบริเวณพระเมรุมาศมีพื้นที่จำกัด ประกอบกับมีราชวัติโดยรอบสูงถึง ๒ เมตรเศษ การกำหนดจุดและการสร้างอัฒจันทร์สำหรับช่างภาพจึงเป็นปัญหามาก กรมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร สำนักพระราชวัง และคณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ จึงได้ร่วมกันพิจารณาความเหมาะสมเพื่อให้ช่างภาพสามารถปฏิบัติงานได้อย่างสะดวก และเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในพระราชพิธีด้วย

ทั้งนี้ ในวันพระราชพิธีช่างภาพและสื่อมวลชนแต่ละคนจะต้องปฏิบัติงาน ณ จุดที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์กำหนดไว้ โดยเริ่มตั้งแต่บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามรายทางที่ริ้วกระบวนผ่านจะมีอัฒจันทร์ช่างภาพ สื่อมวลชน อยู่เป็นจุด ๆ ตลอดมาจนถึงริ้วราชวัติพระเมรุมาศ แต่สำหรับช่วงถนนพระเชตุพน

นั้น ถนนแคบมาก เมื่อริ้วกระบวนเคลื่อนที่ผ่านจะต้องมีการบีบกระบวน รูปกระบวนอาจจะไม่สวยงาม คณะทำงานจัดริ้วกระบวนมีความเห็นว่าไม่น่าจะให้ช่างภาพ สื่อมวลชน ถ่ายภาพหรือภาพยนตร์ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์จึงได้จำกัดบริเวณนี้ไว้ จะอนุญาตเฉพาะฝ่ายจัดทำจดหมายเหตุ ซึ่งจะต้องเข้าบันทึกเหตุการณ์ไว้เป็นประวัติศาสตร์

จุดที่ตั้งอัฒจันทร์ของช่างภาพ ภายในรั้วราชวัติอันเป็นปริมณฑลพระราชพิธี กำหนดไว้ ๖ จุด คือ สองข้างประตูเข้าพระเมรุมาศทางทิศเหนือ ๒ จุด ริมทับเกษตรทางทิศเหนือ ๑ จุด สองข้างประตูเข้าพระเมรุมาศทางทิศใต้ ๒ จุด ริมทับเกษตรทางทิศใต้ ๑ จุด และนอกปริมณฑลทางถนนกลางสนามหลวงทิศเหนือ ๑ จุด ภายในเขตปริมณฑลจุช่างภาพได้ประมาณ ๑๒๐ คน เป็นคณะทำงานของกรมประชาสัมพันธ์และกรมศิลปากร ๒๐ คน ที่เหลือเป็นช่างภาพส่วนราชการอื่นและช่างภาพสื่อมวลชน ในการจัดสร้างอัฒจันทร์นี้กรมศิลปากรได้เจรจาให้ผู้รับเหมาก่อสร้างพระเมรุมาศเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างโดยไม่คิดค่าตอบแทน

สำหรับสถานที่ซึ่งไม่อนุญาตให้ช่างภาพสื่อมวลชนเข้าไปปฏิบัติงานนั้น กรมประชาสัมพันธ์รับผิดชอบในการบันทึกภาพและอัดขยายแจกแก่สื่อมวลชน

การแต่งกายของช่างภาพ สื่อมวลชน นั้น คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้กำหนดให้ช่างภาพ สื่อมวลชน และผู้สื่อข่าว แต่งกายไว้ทุกข์ส่วนช่างภาพ สื่อมวลชนต่างประเทศ นั้น ให้แต่งกายสากลไว้ทุกข์ หรือชุดพระราชทาน หรือชุดตรวจการสีดำหรือสีเข้มไว้ทุกข์ และเพื่อให้การถ่ายภาพและการทำข่าวในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์จึงได้จัดทำระเบียบการถ่ายภาพและทำข่าวขึ้นเพื่อให้ช่างภาพสื่อมวลชน ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานครั้งนี้

การเผยแพร่ข่าวสารไปยังต่างประเทศ

คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้เผยแพร่ข่าวงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ไปยังต่างประเทศ โดยดำเนินการจัดทำเทปโทรทัศน์ระบบยูเมติคเกี่ยวกับพระราชประวัติ และการเตรียมงานพระราชพิธีฯ มีความยาวประมาณ ๑๕-๒๐ นาที เพื่อมอบให้กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ และสำนักงานแถลงข่าวไทย กรมประชาสัมพันธ์ นำไปเผยแพร่ในประเทศต่าง ๆ ให้ทราบถึงราชประเพณีและวัฒนธรรมของไทย นอกจากนั้น หน่วยงานต่าง ๆ อาทิ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยรับข่าวสารจากกรมประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งไปเผยแพร่ยังต่างประเทศ และสำนักงานสาขาต่าง ๆ บริษัทการบินไทย จำกัด ช่วยเผยแพร่ข่าวสารไปยังสำนักงานสาขาต่าง ๆ และบนเครื่องบินโดยสารของบริษัทการบินไทย จำกัด ส่วนกรมประชาสัมพันธ์ได้จัดพิมพ์เอกสาร โฟกัส ออน ไทยแลนด์ ส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ

การจัดเตรียมงานด้านการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร

คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ได้พิจารณาเห็นชอบให้ใช้แนวทางการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร เมื่อครั้งงาน

สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เป็นแบบอย่างในการจัดทำแผนด้านต่าง ๆ ได้มีผู้แทนของคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี และผู้แทนของคณะทำงานจัดริ้วกระบวนเข้าร่วมพิจารณาด้วย เพื่อจะได้ทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ นอกจากนี้ ได้ประสานงานกับคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ทุกระยะ เพื่อทำความเข้าใจกับประชาชนในด้านการรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อย โดยเฉพาะแผนการจราจรทั้งในวันซ้อมกระบวนและในวันพระราชพิธี ซึ่งจะมีผลกระทบต่อประชาชนในกรุงเทพมหานครซึ่งใช้รถใช้ถนนตามสายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นั้น จะต้องมีการประชาสัมพันธ์และแถลงให้ประชาชนทราบล่วงหน้าโดยชัดเจนและทั่วถึง

การรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในวันงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้จัดเตรียมแผนการดำเนินงานไว้ ดังนี้

การจัดทำแผนรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร

คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานจัดทำแผนรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ขึ้นคณะหนึ่ง โดยมีเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นคณะทำงาน คือ

คณะทำงานจัดทำแผนรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๒๔]

๑. อธิบดีกรมตำรวจ หัวหน้าคณะทำงาน

๒. รองอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายกิจการพิเศษ รองหัวหน้าคณะทำงาน

๓. ผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายกิจการพิเศษ (๑) รองหัวหน้าคณะทำงาน

๔. ผู้บัญชาการตำรวจนครบาล คณะทำงาน

๕. ผู้บัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง คณะทำงาน

๖. ผู้แทน กรมราชองครักษ์ คณะทำงาน

๗. ผู้แทน กองกำลังรักษาพระนคร คณะทำงาน

๘. ผู้แทน กองบังคับการตำรวจสันติบาล คณะทำงาน

๙. ผู้แทน กองบังคับการกองปราบปราม คณะทำงาน

๑๐. ผู้แทน กองบังคับการตำรวจจราจร คณะทำงาน

๑๑. ผู้แทน กองบังคับการตำรวจดับเพลิง คณะทำงาน

๑๒. พลตำรวจตรี สมโภชน์ วิไลจิตต์ คณะทำงานและเลขานุการ

๑๓. พลตำรวจตรี วิสุทธิ์ กิตติวัฒน์ ผู้ช่วยเลขานุการ

แผนรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ที่คณะทำงานได้จัดทำขึ้นและได้รับความเห็นชอบจากคณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย และคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ มีสาระสำคัญดังนี้

---

๒๔ คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ที่ ๑/๒๕๒๗ ลงวันศุกร์ที่ ๓๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๑. **การถวายความปลอดภัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ให้ถือปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรักษาความปลอดภัยองค์พระมหากษัตริย์ พระรัชทายาท ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ ผู้แทนพระองค์ และพระราชอาคันตุกะ พุทธศักราช ๒๕๒๑ โดยมีกรมราชองครักษ์เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินงาน

๒. **การรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายต่างประเทศ** ซึ่งได้แก่การรักษาความปลอดภัยให้แก่คณะรัฐมนตรี ทูตานุทูต ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมพิธี บุคคลสำคัญที่ได้รับเชิญทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้จัดเจ้าหน้าที่ตำรวจนอกเครื่องแบบเฝ้าติดตามบุคคลสำคัญในพิธี ติดตามข่าวเฝ้าสังเกตสิ่งบอกเหตุและความเคลื่อนไหวของการก่อการร้ายภายในประเทศและการก่อการร้ายสากล นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการติดตามและอารักขาบุคคลสำคัญให้เพิ่มความระมัดระวังยิ่งขึ้นจากอันตรายที่มีแผนหรือโดยอุบัติเหตุ โดยมีกรมตำรวจเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินงาน

สำหรับการถวายความปลอดภัย การรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญ และการรักษาความปลอดภัยในเขตราชวัติ และนอกเขตราชวัติ มีการปฏิบัติดังนี้

บริเวณที่ประทับ มีแนวทางปฏิบัติ ๒ ส่วน คือ ส่วนตามเสด็จฯ และส่วนล่วงหน้าเพื่อปฏิบัติการตรวจที่ประทับ

ในเขตราชวัติ เป็นการรับผิดชอบร่วมกันระหว่างกองบังคับการตำรวจสันติบาล กองบังคับการตำรวจนครบาล กรมประมวลข่าวกลาง กองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และกำลังเสริมจากกองอำนวยการร่วมอีกส่วนหนึ่ง

นอกเขตราชวัติ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมตำรวจ

บริเวณพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อยู่ในความรับผิดชอบของกรมประมวลข่าวกลาง กองบังคับการตำรวจสันติบาล กองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมราชองครักษ์ และศูนย์รักษาความปลอดภัยกองบัญชาการทหารสูงสุด

ทั้งนี้ ภายในเขตราชวัติ พลับพลายกด้านเหนือพระเมรุมาศ และพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ให้กรมตำรวจโดยตำรวจสันติบาลรับผิดชอบ และจัดชุดตรวจค้นวัตถุระเบิดร่วมกับกรมประมวลข่าวกลาง และศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการทหารสูงสุด ตรวจค้นพื้นที่ให้เสร็จก่อนเวลา ๑๖ นาฬิกา ของวันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ และเฝ้ารักษาจนกว่าจะเสร็จพระราชพิธีเก็บพระบรมอัฐิในวันพุธที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

รอบบริเวณพระราชพิธีท้องสนามหลวง เว้นพื้นที่ตามข้อ ๑ ให้กองกำลังรักษาพระนครรับผิดชอบการตรวจค้นวัตถุระเบิดตามแผน รส. ๔๔๒๘

การตรวจช่างภาพและกล้องถ่ายภาพ ให้ตำรวจสันติบาลรับผิดชอบร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ กรมประมวลข่าวกลาง และศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการทหารสูงสุด

หลังจากการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว ให้เจ้าหน้าที่ดังกล่าวของกรมประมวลข่าวกลาง และศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการทหารสูงสุด ปฏิบัติหน้าที่เป็นชุดสังเกตการณ์ในด้านการรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยต่อไป

สำหรับการจัดทำเครื่องหมายแยกฝ่ายให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ติดตามบุคคลสำคัญ กองกำลังรักษา

พระนครเป็นผู้ดำเนินการจัดทำและส่งมอบให้กรมราชองครักษ์ เป็นผู้แจกจ่ายผู้เกี่ยวข้องต่อไป ทั้งนี้ห้ามใช้ในวันซ้อม ให้ใช้เฉพาะในวันพระราชพิธีฯ คือวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เท่านั้น

๓. **การรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยทั่วไป** ระหว่างวันจันทร์ที่ ๘ ถึงวันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ โดยเน้นหนักในจุดที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธี พื้นที่และเส้นทางต่าง ๆ ที่ริ้วกระบวนจะต้องผ่านและในบริเวณพระราชพิธี ณ ท้องสนามหลวง โดยเฉพาะในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ซึ่งเป็นวันถวายพระเพลิงพระบรมศพ และได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพด้วยตามช่วงและระยะเวลาที่กำหนด โดยมีกรมตำรวจเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินงาน ทั้งนี้โดยแบ่งพื้นที่ท้องสนามหลวงออกเป็นส่วน ๆ เพื่อแบ่งมอบความรับผิดชอบควบคุมการปฏิบัติได้โดยชัดเจนและใกล้ชิด จัดตั้งกองรักษาการณ์ในพื้นที่เพื่อควบคุมการปฏิบัติโดยใกล้ชิด ใช้กำลังตำรวจ สถานีตำรวจท้องที่เป็นหลักเสริมกำลังด้วยตำรวจ สปพ.สารวัตรทหาร บก เรือ และอากาศ สนับสนุนด้วย ลูกเสือสามัญ ลูกเสือชาวบ้าน อาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย อาสาสมัครจราจร ฯลฯ กองร้อยปราบจลาจล กองร้อยปฏิบัติการพิเศษตำรวจนครบาล และกองร้อยปราบจลาจลกองปราบเป็นกองหนุน จัดกำลังตำรวจนอกเครื่องแบบปะปนในฝูงชนเพื่อติดตามเฝ้าสังเกตและช่วยเหลือตำรวจในเครื่องแบบเมื่อเกิดความไม่สงบ

การปฏิบัติงานของกองรักษาการณ์ตำรวจกองบังคับการตำรวจนครบาลเหนือ ได้จัดกองรักษาการณ์ตำรวจ ๖ กอง ได้แก่

กองฯ ที่ ๑ ตั้งอยู่บริเวณท้องสนามหลวงใกล้พลับพลาที่ประทับ

กองฯ ที่ ๒ ตั้งอยู่บริเวณอนุสาวรีย์ทหารอาสา

กองฯ ที่ ๓ ตั้งอยู่บริเวณหน้ามหาวิทยาลัยศิลปากร

กองฯ ที่ ๔ ตั้งอยู่บริเวณอุทกทาน (รูปนางพระธรณีบีบมวยผม)

กองฯ ที่ ๕ ตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลแพ่ง

กองฯ ที่ ๖ ตั้งอยู่บริเวณหน้าวังสราญรมย์ถนนสนามไชย

ทั้ง ๖ กอง มีหน้าที่รักษาความสงบในพื้นที่ที่รับผิดชอบและถวายความอารักขาในเส้นทางเสด็จฯ ในบริเวณพระเมรุมาศ ในบริเวณรอบนอกพระเมรุมาศ และประจำจุดสูงข่มในเส้นทางเสด็จฯ ในการปฏิบัติงานของกองรักษาการณ์ตำรวจทุกกอง เมื่อจัดส่งเจ้าหน้าที่ออกไปปฏิบัติงานแล้ว จะมีกำลังหนุนอีกส่วนหนึ่งอยู่ประจำกองฯ ทุกกอง เพื่อป้องกันเหตุฉุกเฉิน

สำหรับการรักษาความสงบเรียบร้อยตามแนวและเส้นทางริ้วกระบวน ตามเส้นทางที่ริ้วกระบวนผ่านซึ่งมีทหารและตำรวจยืนปฏิบัติหน้าที่อยู่ตลอดแนว นั้น จุดหมายในการยืนของทั้งสองฝ่ายแตกต่างกัน กล่าวคือ ทหารยืนเพื่อถวายพระเกียรติยศ แต่ตำรวจยืนเพื่อรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อย ทั้งนี้ได้กำหนดให้ทหารยืนห่างขอบทางเท้าประมาณ ๗๕ เซนติเมตร หันหน้าเข้าหาริ้วกระบวน ส่วนตำรวจยืนสลับกับทหารโดยยืนแถวหลังชิดขอบทางเท้า หันหน้าเข้าหาประชาชน หันหลังให้ริ้วกระบวน

ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนซึ่งคาดว่าจะมีเป็นจำนวนมากนั้น ได้พยายามจัดระเบียบโดยกำหนดจุดเข้า-ออก และช่องทางเดินต่าง ๆ ไว้ให้เพียงพอ ทั้งนี้ บริเวณสนามหลวงได้กั้นรั้วเหล็กรอบราชวัติทั้ง ๔ ด้าน ห่างจากรั้วราชวัติประมาณ ๓๐ เมตร ในเส้นทางริ้วกระบวนที่ ๑ และ ๒ ผ่าน กำหนดให้ประชาชนอยู่บนถนนทั้ง

สองฝั่ง โดยพยายามจัดระเบียบให้ประชาชนอยู่กับที่ไม่ล้ำลงไปที่ถนน และเพื่อป้องกันประชาชนล้นหลามเข้ามาเกินเขตของทางเท้า กรุงเทพมหานครได้กั้นเชือกตลอดแนวเพื่อความเป็นระเบียบและสวยงาม โดยใช้แนวต้นมะขามเป็นแนวในฝั่งที่มีต้นมะขาม สำหรับบริเวณที่ไม่มีต้นมะขามขอให้ใช้เสาปักเป็นแนว

สำหรับการจัดระเบียบให้ประชาชนเข้าสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ กองบัญชาการตำรวจนครบาลได้จัดช่องทางเดินสำหรับประชาชนเข้า-ออก และระบายประชาชน ณ จุดทางออก เพื่อรับหนังสือแจกจ่าย โดยจัดทำทางเข้าประตูราชวัติด้านเหนือและใต้เป็นช่อง ช่องเดินช่องละ ๒ เมตร จำนวน ๗ ช่อง ทั้ง ๒ ทาง เพื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าไปถวายบังคมพระบรมศพ และออกทางประตูด้านทิศตะวันออก และระหว่างช่องจะจัดเจ้าหน้าที่ตำรวจไว้คอยดูแล โดยมีเครื่องขยายเสียงไว้คอยบอกให้ประชาชนปฏิบัติตาม ส่วนทางออกจะเปิดโล่ง เพื่อให้ประชาชนออกได้เร็วที่สุด สำหรับการแจกจ่ายหนังสือได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และได้กำหนดมาตรการเพื่อป้องกันเรื่องต่าง ๆ ไว้ ๓ ประการคือ ป้องกันคนที่ไม่ได้มาสักการะที่จะเข้าไปแย่งหนังสือ ป้องกันพวกที่มาในพระราชพิธีฯ และได้รับหนังสือแล้ว ไม่ให้หมุนเวียนมารับได้อีก และในกรณีที่มีการแย่งหนังสือ จะมีเจ้าหน้าที่ตำรวจไว้คอยระงับเหตุ

ในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของผู้สื่อข่าว ช่างภาพ และสื่อมวลชนต่าง ๆ ในระหว่างพระราชพิธี คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้ดำเนินการกำหนดจุดที่แน่นอนให้ รวมทั้งการจัดทำเครื่องหมายแสดงฝ่าย ซึ่งเป็นการรักษาความปลอดภัยและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไปตามแผนที่ได้ประสานงานกันแล้วระหว่างคณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยฯ และคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์

๔. **การจัดการจราจรในระหว่างพระราชพิธี** คือระหว่างวันจันทร์ที่ ๘ ถึงวันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ และในวันซ้อมริ้วกระบวน ๓ ครั้ง คือในวันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ และวันพฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เพื่อให้การจราจรมีความคล่องตัว และประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนได้รับความสะดวกตามสมควร คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยได้มอบให้กรมตำรวจเป็นหน่วยหลักรับผิดชอบดำเนินงาน โดยถือแนวทางในการวางแผนจราจรดังนี้

การจราจรด้วยรถยนต์ภายในบริเวณงาน กำหนดให้มีน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น รถยนต์ที่มีความจำเป็นผ่านเข้าไปในบริเวณงานแล้ว ให้ออกนอกบริเวณงานให้เร็วที่สุด กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ทุกแยกและที่คับขันทุกแห่งพร้อมเครื่องมือสื่อสาร รวมทั้งกำหนดผู้รับผิดชอบพื้นที่ย่อยและจัดสายตรวจจราจร และจะมีการปิดกั้นจราจร ดังนี้

วันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ปิดการจราจรตั้งแต่เวลา ๑๓ นาฬิกา

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม วันพฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน และวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ปิดการจราจรตั้งแต่เวลา ๕ นาฬิกา สำหรับวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ซึ่งเป็นวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ นั้น จะปิดกั้นการจราจรทั้งวัน เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนสับสน โดยมีถนนที่จะปิดคือ ถนนมหาราช ถนนท้ายวัง ถนนสนามไชย ถนนพระเชตุพน ถนนเศรษฐการ ถนนสราญรมย์ ถนนกัลยาณไมตรี ถนนหน้าพระลาน ถนนหน้าพระธาตุ ถนนพระจันทร์ ถนนหลักเมือง ถนนหน้าหับเผย ถนนเจริญกรุง ตั้งแต่แยกสะพานมอญถึงสนามไชย ถนน

พระพิพิธ ถนนราชินี และถนนราชดำเนินใน นอกจากนี้ ยังจัดให้เดินรถทางเดียวในถนนบางสาย ได้แก่ ถนนอัษฎางค์ และถนนบำรุงเมือง ส่วนบริเวณที่ห้ามจอดรถเด็ดขาดคือ ถนนอัษฎางค์ ถนนบำรุงเมือง ถนนบุญศิริ ถนนเจริญกรุง ถนนท้ายวัง ถนนราชบพิธ ถนนตะนาว ถนนเฟื่องนคร ถนนสนามไชย ถนนราชดำเนินใน และถนนมหาราช

อนึ่ง การซ้อมใหญ่ในวันพฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ซึ่งมิใช่ตรงกับวันหยุดราชการ กรมตำรวจได้ทำหนังสือถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ เกี่ยวกับการนำรถยนต์เข้ามาในบริเวณที่ปิดกั้นการจราจร โดยขอให้มาปฏิบัติราชการก่อนเวลา ๗ นาฬิกา ยกเว้นศาลและกรมอัยการ หากจะมาสายกว่าเวลากำหนดก็จะยอมผ่อนผันให้เป็นพิเศษ แต่ต้องไม่ขัดกับริ้วกระบวน

สำหรับสถานที่จอดรถในวันพระราชพิธี ได้กำหนดไว้ดังนี้

บุคคลสำคัญ ได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ ทูตานุทูต คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ประธานวุฒิสภา ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา จะมีบัตรจอดรถให้สำหรับเข้าไปจอดในพระบรมมหาราชวัง จะสามารถเข้าไปในถนนราชดำเนินในได้ก่อนเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จฯ โดยให้รถเข้าไปส่งได้ในบริเวณหน้าพระเมรุมาศ ผ่านถนนกลางสนามหลวงแล้วนำรถเลยไปจอดในพระบรมมหาราชวัง ถ้าไม่พอก็สามารถจอดได้ในถนนหน้าพระธาตุและถนนหน้าพระลาน จากประตูวิเศษไชยศรีไปถึงท่าช้างวังหลวง

สมาชิกราชสกุลมหาสาขาต่าง ๆ มีบัตรจอดรถใช้สำหรับจอดรถยนต์ได้ในถนนราชินี ตั้งแต่แยกถนนพระพิพิธ ถึงบริเวณหน้ากระทรวงกลาโหม และในถนนกัลยาณไมตรี

ผู้แต่งเครื่องแบบเต็มยศ มีบัตรจอดรถให้สำหรับจอดรถยนต์ในถนนหน้าหับเผย ถนนหลักเมือง และถนนราชินี ตั้งแต่กระทรวงกลาโหมถึงสะพานผ่านพิภพลีลา แต่ต้องเป็นรถรวมมิใช่รถยนต์ส่วนบุคคล

กรรมการและเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ มีบัตรจอดรถให้สำหรับจอดรถยนต์ในบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากนี้ยังได้ติดต่อขอให้รถของสำนักพระราชวังใช้เส้นทางในมหาวิทยาลัยฯ เป็นทางผ่านจากด้านถนนพระอาทิตย์ไปท่าพระจันทร์ด้วย

นอกจากนี้ บัตรจอดรถยนต์อีกประเภทหนึ่งจัดไว้สำหรับรถที่เข้ามาส่งกรรมการหรือเจ้าหน้าที่เท่านั้น ให้ไปจอดในถนนที่ปิดกั้นการจราจรไว้ คือ ถนนเจริญกรุง ถนนสราญรมย์ ถนนกัลยาณไมตรี ถนนหลักเมือง ถนนหน้าหับเผย ถนนราชินี และในวันพระราชพิธี ตั้งแต่เวลา ๑๒ นาฬิกา ถึง ๒๔ นาฬิกา ให้จอดรถเพิ่มขึ้นได้ในถนน ๗ สาย คือ ถนนราชินี ถนนหน้าพระลาน ถนนหลักเมือง ถนนกัลยาณไมตรี ถนนสนามไชย ถนนหน้าหับเผย และถนนสายสราญรมย์ นอกจากนี้ ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ได้มีการห้ามรถบางประเภทเข้ามาในบริเวณที่ปิดการจราจรด้วย เช่น รถสามล้อรับจ้างและรถยนต์รับจ้าง

ที่จอดรถสำหรับขนส่งทหาร ๙ กองพัน ซึ่งจะมาร่วมในริ้วกระบวน จำนวน ๑๐๕ คัน กำหนดให้จอดบริเวณถนนราชินี ตั้งแต่คลังพลาธิการทหารเลียบริมคลองหลอด

รถที่จะอนุญาตให้เข้าไปรับผู้มาร่วมในพระราชพิธี โดยหลักการจะพิจารณาอนุญาตให้เข้าไปรับเฉพาะบุคคลสำคัญ เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ คณะรัฐมนตรี ทูตานุทูต ส่วนข้าราชการและบุคคลทั่วไป ได้ขอความร่วมมือให้ไปขึ้นรถ ณ จุดที่จอดไว้ซึ่งกำหนดแน่นอน

ในการปิดกั้นการจราจรและเส้นทางต่าง ๆ ได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนผู้ใช้รถ

ใช้ถนนได้ทราบล่วงหน้าทางสื่อมวลชนด้านต่าง ๆ รวมทั้งการจัดทำแผ่นปลิวเพื่อแจกจ่ายแก่ประชาชนด้วย

สำหรับรายละเอียดในการปฏิบัติงานนั้น คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยฯ ได้จัดทำแผนปฏิบัติการในด้านต่าง ๆ เป็นการเฉพาะขึ้น ได้แก่ แผนการถวายความปลอดภัย แผนการรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยทั่วไป แผนการจราจร แผนการรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญ แผนการส่งกลับและการรักษาพยาบาล และแผนการติดต่อสื่อสาร

การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในบริเวณและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานพระราชพิธีฯ

คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ได้กำหนดหลักการจะไม่อนุญาตให้มีหาบเร่และแผงลอยต่าง ๆ เข้ามาขายในบริเวณและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับงานพระราชพิธีฯ โดยเฉพาะภายในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อเป็นการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย หากจำเป็นจะต้องมีเพื่อประโยชน์ในการอุปโภคและบริโภคของประชาชน ก็จะจัดให้อยู่ในบริเวณรอบนอกอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง

ในการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสะอาด ได้กำหนดมาตรการที่สำคัญไว้ ดังนี้ คือ ในเส้นทางที่ริ้วกระบวนจะผ่านและบริเวณรอบสนามหลวงด้านใน ไม่ให้มีหาบเร่ แผงลอย และรถเข็นเข้าไปขาย โดยวางจุดสกัดตามจุดที่สำคัญต่าง ๆ ไว้ ในวันซ้อมริ้วกระบวน ๘ จุด และในระหว่างการจัดงานพระราชพิธี ๑๓ จุด ในแต่ละจุดสกัดจะมีกำลังเจ้าหน้าที่เทศกิจของเขต และกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาลท้องที่ของเขตนั้น ๆ ร่วมกันปฏิบัติงานตลอด ๒๔ ชั่วโมง โดยแบ่งเป็น ๖ ผลัด ผลัดละ ๔ ชั่วโมง และจัดให้มีรถปฏิบัติการของเขตพระนคร คอยตระเวนตรวจความเรียบร้อยอีกครั้งหนึ่ง และมีการตั้งกองอำนวยการขึ้น ๓ จุด เพื่อแบ่งเขตรับผิดชอบ คือ

- จุดที่ ๑ อยู่บริเวณตรงข้ามอนุสาวรีย์ทหารอาสา
- จุดที่ ๒ อยู่บริเวณหน้ามหาวิทยาลัยศิลปากร ถนนหน้าพระลาน
- จุดที่ ๓ เชิงสะพานช้างโรงสี

หาบเร่ แผงลอย ที่จะอนุญาตให้ขายได้ในบริเวณรอบนอกอื่น ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาร่วมงานนั้น ได้จัดระเบียบผู้ค้าโดยหาสถานที่ใกล้เคียงไว้ให้ เช่น บริเวณเชิงสะพานและใต้สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ถนนมหาราชตั้งแต่ท่าช้างถึงท่าพระจันทร์ โดยให้ขายเฉพาะสินค้าประเภทอาหาร เครื่องดื่ม ขนม และต้องไม่วางขายกีดขวางทางเข้า-ออก ของรถที่จะเข้ามาในบริเวณพระราชพิธีด้วย

การกำหนดจุดต่าง ๆ ดังกล่าว กรุงเทพมหานครได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและผู้ค้าทราบล่วงหน้า รวมทั้งให้รถของเขตออกกระจายเสียงก่อนถึงวันงาน ๑๕ วัน ด้วย

สำหรับการรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานครและเขตพระนครจะร่วมกันทำความสะอาดถนนและเส้นทางที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธี ในวันที่ ๓, ๗, ๑๑ และ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ การล้างถนน จะทำการล้างหลังเวลา ๒๔ นาฬิกา ตั้งถังขยะ ๒๐๐ ลิตร รวม ๒๐๐ ใบ รอบสนามหลวง ตั้งแต่วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ และจะมีการขนถ่ายขยะตลอดงาน นอกจากนี้ ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ กรุงเทพมหานครยังได้จัดลูกเสือย่ามแดงมาช่วยรักษา

ความสะอาดด้วย การเก็บขยะได้ดำเนินการวันละ ๓ ช่วง เฉพาะวันงานเก็บ ๒ ช่วง

การจัดตั้งกองบรรเทาทุกข์เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านน้ำดื่ม น้ำใช้ รถสุขา และการปฐมพยาบาล

การบริการน้ำดื่มแก่ประชาชนภายในพื้นที่สนามหลวง และบริเวณรอบสนามหลวง

ภายในบริเวณสนามหลวง กรุงเทพมหานครร่วมกับบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัดได้จัดน้ำดื่มประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ แก้ว พร้อมด้วยพนักงานของบริษัทฯ คอยบริการประมาณ ๒๐๐ คน และพนักงานของกรุงเทพมหานครประมาณ ๓๐๐ คน

ทางเท้าบริเวณถนนหน้าพระธาตุและฝั่งศาลอาญายาวตลอดแนวสนามหลวงสมาคมชาวเรือแห่งประเทศไทย ได้ตั้งหน่วยบริการน้ำ ๓๐ จุด โดยมีครูและนักเรียนของกรุงเทพมหานคร ๒๐๐ คน คอยให้บริการร่วมกับเจ้าหน้าที่ของสมาคมชาวเรือแห่งประเทศไทย

บริเวณทางเท้าหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดแนวสนามหลวง กรุงเทพมหานครร่วมกับมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง จัดตั้งปะรำบริการน้ำ ๒๐ จุด และมีพนักงานบริการตลอดงาน ๒๐๐ คน

บริเวณทางเท้ารอบสนามหลวง กรุงเทพมหานครจะตั้งแท้งค์น้ำดื่ม ๒,๐๐๐ ลิตร รวม ๒๐ จุด จุดละ ๒ แท้งค์ พร้อมทั้งมีลูกเสือชาวบ้านคอยบริการตลอดงาน

นอกจากนี้ กรุงเทพมหานครยังได้จัดลูกเสือและยุวกาชาดพร้อมด้วยอาจารย์ผู้ควบคุมมาคอยบริการน้ำดื่ม เป็นการเสริมอีกด้วย

บริเวณสวนสราญรมย์ มูลนิธิฮั่วเคี้ยวปอเต็กเซียงตึ๊งจัดโรงทานแก่ประชาชนในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

การจัดรถสุขา และสุขาชั่วคราว ได้มีการจัดตั้งสุขาชั่วคราวรวม ๒ จุด จุดละ ๒๐ ห้อง คือ ด้านทิศเหนือของท้องสนามหลวง บริเวณอนุสาวรีย์ทหารอาสา บริเวณหลังแนวจุดที่ตั้งปืนใหญ่ ทางด้านเหนือของสนามหลวง และจัดรถสุขา จำนวน ๑๐ คัน จอดบริเวณที่เป็นจุดตั้งริ้วกระบวนทั้งวันซ้อมและวันพระราชพิธีฯ ได้แก่ ที่ท่าราชวรดิฐ หน้าสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน ถนนสราญรมย์ ถนนหลักเมือง และท้องสนามหลวง เฉพาะรถสุขาที่จอดบริเวณตั้งริ้วกระบวน เมื่อเสร็จริ้วกระบวนแล้ว ก็จะเคลื่อนที่ไปจอดที่สนามหลวง

การรักษาพยาบาลและการส่งกลับทางการแพทย์

การเตรียมการด้านการรักษาพยาบาลแก่ผู้เข้าร่วมในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ และแก่ประชาชนระหว่างวันจันทร์ที่ ๘ ถึงวันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เพื่อให้ความรับผิดชอบในการสนับสนุนทางการแพทย์เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลและการส่งกลับทางการแพทย์ได้ดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย และมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างส่วนราชการสายแพทย์ด้วยกันและกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จึงเห็นสมควรแต่งตั้งผู้รับผิดชอบในการจัดเตรียมแพทย์ พยาบาล เวชภัณฑ์ และรถพยาบาลเพื่อการรักษาพยาบาลไว้ให้เรียบร้อย โดยให้ประธานมีอำนาจในการอำนวยการ สั่งการ และควบคุมดูแลการปฏิบัติการสนับสนุนหน่วยสายแพทย์ที่เกี่ยวข้องตามที่เห็นสมควร และให้มีอำนาจแต่งตั้งเจ้าหน้าที่สายแพทย์ของหน่วยงานต่าง ๆ ช่วยเหลือปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น ดังรายชื่อต่อไปนี้

ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลในระหว่างประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๒๕]

๑. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ดนัย สนิทวงศ์ นายแพทย์ประจำพระองค์ฯ ที่ปรึกษา

๒. เจ้ากรมแพทย์ทหารบก ประธาน

๓. นายแพทย์ใหญ่ กรมตำรวจ รองประธาน

๔. เจ้ากรมแพทย์ทหารเรือ

๕. เจ้ากรมแพทย์ทหารอากาศ

๖. ผู้อำนวยการสำนักการแพทย์ กรุงเทพมหานคร

๗. ผู้อำนวยการสำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร

๘. ผู้อำนวยการกองแพทย์หลวง สวนจิตรลดา

นอกจากนี้ การปฐมพยาบาลในกรณีเล็กน้อยหรือกรณีฉุกเฉิน กรุงเทพมหานครได้ตั้งหน่วยปฐมพยาบาล เพื่อบริการประชาชนทั่วไปที่มาร่วมงานพิธี ในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย ตามจุดที่กำหนด คือ ปะรำบนทางเท้าตรงข้ามพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปะรำบนทางเท้าใกล้อนุสาวรีย์ทหารอาสา ปะรำบนทางเท้าหน้าโรงแรมรัตนโกสินทร์ ปะรำบนทางเท้าท้องสนามหลวง และปะรำบนทางเท้าหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้านทิศใต้ หน่วยปฐมพยาบาลดังกล่าวจะประกอบด้วยแพทย์ พยาบาล คนเปล พร้อมรถพยาบาล ยา และเครื่องเวชภัณฑ์โดยมี กรมแพทย์ทหารบก กรมแพทย์ทหารเรือ กรมแพทย์ทหารอากาศ สำนักอนามัยและสำนักงานแพทย์ กรุงเทพมหานคร โรงพยาบาลเอกชน คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล สภากาชาดไทย ลูกเสือบรรเทาทุกข์ของสภากาชาดไทย นักศึกษาวิชาทหาร และลูกเสือชาวบ้าน ร่วมกันปฏิบัติงาน

สำหรับกรณีผู้เจ็บป่วยหนัก จะมีรถนำส่งโรงพยาบาลที่ใกล้ที่สุด คือ โรงพยาบาลศิริราช โรงพยาบาลกลาง วชิรพยาบาล และโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ซึ่งในเรื่องนี้จะประสานงานในทางปฏิบัติระหว่างกรุงเทพมหานครและกรมตำรวจตามแผนการส่งกลับและรักษาพยาบาล

การจัดตั้งกองอำนวยการร่วมถวายความปลอดภัย และรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีฯ และศูนย์ประสานงานที่กรมตำรวจ

คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยฯ ได้จัดตั้งกองอำนวยการร่วมถวายความปลอดภัย และรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการถวายความปลอดภัย และรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในระหว่างวันจันทร์ที่ ๘ ถึง วันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ รับผิดชอบในการอำนวยการประสานงาน สั่งการ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบด้านการถวายความปลอดภัย และการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยทันท่วงทีและทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ยังมีหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลในหน้าที่เกี่ยวกับงานในความรับผิดชอบของตน เพื่อ

---

[๒๕] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๓/๒๕๒๘ ลงวันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘.

เสนอต่อผู้อำนวยการกองอำนวยการร่วมฯ พิจารณาตกลงใจในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยกองอำนวยการร่วมฯ จะมีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง และมีเครื่องมือสื่อสารรับฟังสถานการณ์ตลอดเวลา สำหรับในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เดิมกำหนดให้มีผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ มาประจำอยู่ ณ กองอำนวยการร่วมฯ ตั้งแต่เวลา ๘ นาฬิกา ถึง ๒๔ นาฬิกา อย่างไรก็ตาม ประธานคณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัยฯ ขอให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานโดยตรง เช่น ฝ่ายตำรวจ และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย ฯลฯ ต่าง ๆ ไปประจำ ณ กองอำนวยการร่วมฯ ตั้งแต่เวลา ๖ นาฬิกา ๓๐ นาที สำหรับผู้แทนหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องมาถึงเวลา ๗ นาฬิกา

กองอำนวยการร่วมถวายความปลอดภัยและรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๒๖]

๑. อธิบดีกรมตำรวจ เป็นผู้อำนวยการ

๒. รองอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายกิจการพิเศษ เป็นรองผู้อำนวยการ

๓. ผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายกิจการพิเศษ (๑) เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการ (๑)

๔. ผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายกิจการพิเศษ (๒) เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการ (๒)

๕. ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย ประจำกองอำนวยการ

๖. ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม ประจำกองอำนวยการ

๗. ผู้แทนสำนักพระราชวัง ประจำกองอำนวยการ

๘. ผู้แทนกรุงเทพมหานคร ประจำกองอำนวยการ

๙. ผู้แทนกรมการปกครอง ประจำกองอำนวยการ

๑๐. ผู้แทนกรมราชองครักษ์ ประจำกองอำนวยการ

๑๑. ผู้แทนกรมประมวลข่าวกลาง ประจำกองอำนวยการ

๑๒. ผู้แทนกรมประชาสัมพันธ์ ประจำกองอำนวยการ

๑๓. ผู้แทนกรมการรักษาดินแดน ประจำกองอำนวยการ

๑๔. ผู้แทนกองบัญชาการทหารสูงสุด ประจำกองอำนวยการ

๑๕. ผู้แทนกองทัพบก ประจำกองอำนวยการ

๑๖. ผู้แทนกองทัพเรือ ประจำกองอำนวยการ

๑๗. ผู้แทนกองทัพอากาศ ประจำกองอำนวยการ

๑๘. ผู้แทนกองทัพภาคที่ ๑ ประจำกองอำนวยการ

๑๙. ผู้แทนกองกำลังรักษาพระนคร ประจำกองอำนวยการ

๒๐. ผู้แทนมณฑลทหารบกที่ ๑ ประจำกองอำนวยการ

๒๑. ผู้แทนศูนย์รักษาความปลอดภัย ประจำกองอำนวยการ

๒๒. ผู้แทนศูนย์ปฏิบัติการลูกเสือชาวบ้าน ประจำกองอำนวยการ

๒๓. ผู้แทนกองการลูกเสือ กระทรวงศึกษา-

---

[๒๖] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร ที่ ๒/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

ธิการ ประจำกองอำนวยการ

๒๔. ผู้บัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๒๕. ผู้บัญชาการตำรวจนครบาล หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๒๖. ผู้บังคับการกองปราบปราม หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๒๗. ผู้บังคับการตำรวจสันติบาล หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๒๘. ผู้บังคับการตำรวจจราจร หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๒๙. ผู้บังคับการสายตรวจและปฏิบัติการพิเศษ หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๓๐. ผู้บังคับการตำรวจตับเพลิง หรือผู้แทน ประจำกองอำนวยการ

๓๑. พลตำรวจตรี สมโภชน์ วิไลจิตต์ เลขานุการกองอำนวยการ

๓๒. พลตำรวจตรี วิสุทธิ์ กิตติวัฒน์ ผู้ช่วยเลขานุการกองอำนวยการ

ที่ตั้งของกองอำนวยการร่วมฯ เป็นปะรำขนาดกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๓๐ เมตร สำหรับเป็นที่ทำการ ๑ ปะรำ และที่พักกำลังพลเตรียมพร้อม ๑ ปะรำ บริเวณประตูทางเข้าด้านถนนราชดำเนินใน นอกจากนี้ มีปะรำตั้งในบริเวณท้องสนามหลวงด้านหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำหรับเป็นที่พักกำลังของเจ้าหน้าที่อีก ๔ ปะรำ

ในการปฏิบัติงาน มีฝ่ายต่าง ๆ ประจำกองอำนวยการร่วมฯ คือ

- ฝ่ายจัดการทั่วไป เพื่อทำงานธุรการทั้งหมด
- ฝ่ายสื่อสาร เพื่อรับรายงานและเฝ้าฟังเหตุต่าง ๆ
- ฝ่ายติดต่อประสานงาน เพื่อติดต่อประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์ เพื่อชี้แจงและประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร
- ฝ่ายรักษาพยาบาลและการส่งกลับ
- ฝ่ายติดตามผล

ระยะเวลาการปฏิบัติงาน ตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๘ ถึงวันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ โดยแบ่งเป็น ๓ ผลัด คือ ระหว่างเวลา ๖ นาฬิกา ถึง ๑๒ นาฬิกา ๑๒ นาฬิกา ถึง ๑๘ นาฬิกา และ ๑๘ นาฬิกา ถึง ๖ นาฬิกา

ในการปฏิบัติงาน มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำฝ่ายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ โดยมีนายตำรวจชั้นสัญญาบัตร ๑ คน ทำหน้าที่นายร้อยเวร และมีนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่อีก ๑ คน ดูแลรับผิดชอบการปฏิบัติงานของกองอำนวยการร่วมฯ

นอกจากนั้น ในการประสานงานทั่วไปได้กำหนดให้มีศูนย์ประสานงานขึ้นที่กรมตำรวจ โดยได้ดำเนินการตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นไป

อนึ่ง การใช้กำลังเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานด้านการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร จะประกอบด้วย

กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจจากกองบัญชาการและกองบังคับการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กองบัญชาการตำรวจนครบาล กองบัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง กองบังคับการตำรวจตับเพลิง กองบังคับการตำรวจสื่อสาร สำนักงานแพทย์ใหญ่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของกรุงเทพมหานครจากเขตต่าง ๆ

กำลังเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการอื่น ๆ เช่น กรมราชองครักษ์ กองกำลังรักษาพระนคร ซึ่งจะจัดสารวัตรทหารบก เรือ และอากาศ เข้าร่วมปฏิบัติงานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ

กำลังของอาสาสมัครต่าง ๆ เช่น ลูกเสือรักษาดินแดน และอาสาบรรเทาสาธารณภัย

การจัดเตรียมงานด้านการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก

คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดทำจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ไว้เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ จึงได้มอบหมายภารกิจนี้แก่คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ดำเนินการ นอกจากการจัดทำจดหมายเหตุงานพระบรมศพฯ แล้ว ยังได้พิจารณาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในนามของรัฐบาล เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ด้วย เพื่อให้ภารกิจต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้กำหนดแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

การบันทึกเหตุการณ์งานพระบรมศพและจัดพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ

ในการบันทึกเหตุการณ์และเรียบเรียงจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ นับแต่แรกเสด็จสวรรคต การบำเพ็ญพระราชกุศลตามราชประเพณี และการบำเพ็ญกุศลถวาย ตลอดจนการจัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ การจัดสร้างและซ่อมบูรณะเครื่องใช้ในการพระราชพิธี การก่อสร้างพระเมรุมาศ การบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ การถวายพระเพลิงพระบรมศพ การบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระบรมอัฐิ และการบรรจุพระราชสรีรางคาร คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อปฏิบัติภารกิจในการเข้าสังเกตการณ์พระราชพิธีและรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง สอบค้นเอกสารอ้างอิง สัมภาษณ์ ตลอดจนเข้าฟังการประชุมของคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้สามารถประมวลข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการเรียบเรียงจดหมายเหตุได้ครบถ้วนสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด โดยมีกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานหลัก ทั้งนี้ นักจดหมายเหตุได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เข้าสังเกตการณ์และถ่ายภาพงานพระราชพิธีได้โดยตลอด และต้นฉบับจดหมายเหตุที่เรียบเรียงแล้วเสร็จ ได้จัดส่งให้คณะที่ปรึกษาซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญทางราชประเพณีตรวจสอบความถูกต้องก่อนดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่

คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีรายชื่อดังนี้

คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุ งานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙[๒๗]

คณะที่ปรึกษาด้านการเรียบเรียงจดหมายเหตุ

๑. นายภาวาส บุนนาค ประธานที่ปรึกษา

๒. นายแก้วขวัญ วัชโรทัย ที่ปรึกษา

๓. หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ ที่ปรึกษา

๔. นายเศวต ธนประดิษฐ์ ที่ปรึกษา

๕. นายธนิต อยู่โพธิ์ ที่ปรึกษา

๖. ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ปรึกษา

คณะทำงานด้านบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุ

๑. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง ประธานคณะทำงาน

๒. นายเกรียงไกร วิศวามิตร คณะทำงาน

๓. นายเมธี คันธโร คณะทำงาน

๔. นายสนั่น สมพื้น คณะทำงาน

๕. นางสาวสุมล ดีคง คณะทำงาน

๖. นางสาวทัศนีย์ มังคะลา คณะทำงาน

๗. นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม คณะทำงาน

๘. นางสาวนัยนา แย้มสาขา คณะทำงาน

๙. นางวลัย เนาวโรจน์ คณะทำงาน

๑๐. นางสาวอักษร เสนะเปรม คณะทำงาน

๑๑. นางสาวอรพินท์ เปรมใจ คณะทำงาน

๑๒. นายวีระศักดิ์ ตันติศักดิ์ชัยชาญ คณะทำงาน

๑๓. นายพิชญกิตติ์ รัตนากร คณะทำงาน

๑๔. นางพรรณี สุนทรโยธี คณะทำงานและเลขานุการ

๑๕. นางสาวปราณีต นิยายลับ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๖. นางสาวสุวคนธ์ ตังสุหน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงานด้านการจัดพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุ

๑. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง ประธานคณะทำงาน

๒. นายพงษ์ศักดิ์ ภู่อารีย์ คณะทำงาน

๓. นางสาวทัศนีย์ มังคะลา คณะทำงาน

๔. นางวลัย เนาวโรจน์ คณะทำงาน

๕. นางสาวอักษร เสนะเปรม คณะทำงาน

๖. นางสาวอรพินท์ เปรมใจ คณะทำงาน

๗. นายประเสริฐพร รันทม คณะทำงาน

๘. นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม คณะทำงานและเลขานุการ

๙. นางสาวนัยนา แย้มสาขา คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

การถ่ายภาพเหตุการณ์งานพระบรมศพ

ในการถ่ายภาพเหตุการณ์งานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ นับตั้งแต่เสด็จสวรรคต การบำเพ็ญพระราชกุศลตามพระราชประเพณี การจัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ การถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตลอดจนการบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระบรมอัฐิและการบรรจุพระ

---

[๒๗] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ที่ ๑/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

หมายเลข ๑๓ ในคณะทำงานด้านบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุแต่งตั้งเพิ่มเติมโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ที่ ๑/๒๕๒๘ ลงวันศุกร์ที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘.

ราชสรีรางคาร เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นคณะหนึ่งเพื่อปฏิบัติภารกิจ ดังนี้

การทำสำเนาวีดีโอเทป เป็นการบันทึกความก้าวหน้าในการเตรียมงานพระราชพิธี การซ่อมบูรณะเครื่องใช้ในการพระราชพิธี การก่อสร้างพระเมรุมาศและการสัมภาษณ์ช่างศิลป์ผู้เกี่ยวข้อง รวบรวมภาพยนตร์ ภาพนิ่งต่าง ๆ ถ่ายถอดเป็นวีดีโอเทป รวมทั้งขอทำสำเนาเทปโทรทัศน์ของโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยจากสถานีโทรทัศน์ช่อง ๙ อสมท. นับแต่แรกเสด็จสวรรคตจนเสร็จการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยจัดทำในระบบยูเมติกขนาด $\frac{3}{4}$ นิ้ว ความยาวประมาณ ๔๐ ชั่วโมง

การถ่ายภาพขาว-ดำ และสไลด์สี ได้บันทึกภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้ทุกขั้นตอน รวมทั้งการซ่อมบูรณะเครื่องใช้ในการพระราชพิธี การก่อสร้างพระเมรุมาศ และการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ นอกจากนี้ได้ติดต่อหน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนเอกชนเพื่อขอทำสำเนาภาพเก็บรวบรวมไว้ด้วย

อนึ่ง ภาพถ่ายเหตุการณ์งานพระบรมศพที่คณะทำงานเฉพาะกิจฯ ได้ถ่ายทำไว้นั้น เมื่อได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงทอดพระเนตรแล้ว มีพระราชกระแสว่าน่าจะมีการจัดพิมพ์ไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ รับพระราชกระแสใส่เกล้าฯ แล้วได้มอบให้กรมศิลปากรดำเนินการจัดพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม ทั้งนี้ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด ได้ให้ความสนับสนุน โดยให้ยืมเงินทุนในการจัดพิมพ์เป็นจำนวน ๕๘๐,๐๐๐ บาท ผลกำไรที่ได้หลังจากหักคืนเงินทุนแล้ว ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด จะได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชอัธยาศัยต่อไป

การถ่ายทำภาพยนตร์ ประสานงานกับคณะทำงานเฉพาะกิจด้านการบันทึกและจัดทำภาพยนตร์ฯ ของคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ในการถ่ายทำภาพยนตร์ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งในด้านการจดหมายเหตุและการประชาสัมพันธ์

คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกภาพเหตุการณ์งานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีรายชื่อดังต่อไปนี้

คณะทำงานเฉพาะกิจ การบันทึกภาพเหตุการณ์งานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๒๘]

๑. หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ ที่ปรึกษา

๒. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ ที่ปรึกษา

๓. นายพูน เกษจำรัส ที่ปรึกษา

๔. ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ปรึกษา

๕. รองศาสตราจารย์ศักดา ศิริพันธ์ ที่ปรึกษา

---

[๒๘] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๒/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๖. นายวินิจ บุญวิวัฒน์ ที่ปรึกษา

๗. นายธงทอง จันทรางศุ ที่ปรึกษา

๘. หม่อมราชวงศ์จักรรถ จิตรพงศ์ ประธานคณะทำงาน

๙. นายชูศักดิ์ วรพิทักษ์ คณะทำงาน

๑๐. นายฉลวย สรรพโส คณะทำงาน

๑๑. นายบรรจบ จันทิมางกูร คณะทำงาน

๑๒. นายบรรจบ ไมตรีจิตต์ คณะทำงาน

๑๓. นายมงคล น้ำฉ่ำ คณะทำงาน

๑๔. นายสมชาย วรศาสตร์ คณะทำงาน

๑๕. นายสิงห์คม บริสุทธิ์ คณะทำงาน

๑๖. นายพรพงศ์ หลักคงคา คณะทำงาน

๑๗. นายจิรภัทธ์ อิศรเสนา ณ อยุธยา คณะทำงาน

๑๘. นายพิสนธิ์ วัฒนพันธุ์ คณะทำงาน

๑๙. นายสมชาย ตินิมาน คณะทำงาน

๒๐. นายพูนลาภ อินทรณัฐ คณะทำงาน

๒๑. นายวีระ ปรเมษฐพันธุ์ คณะทำงาน

๒๒. นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม คณะทำงาน

๒๓. นางสาวนันทกา พลชัย คณะทำงาน

๒๔. นางสาวขนิษฐา วงศ์พานิช คณะทำงานและเลขานุการ

๒๕. นางสาวสวนีย์ วิเศษสินธุ์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก

คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้พิจารณาเลือกคัดต้นฉบับหนังสือที่มีคุณค่าเหมาะสม และที่สมควรเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึก งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ รวม ๕ เล่ม โดยแยกเป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นในนามของรัฐบาล น้อมเกล้าฯ ถวายเป็นหนังสือสำหรับพระราชทานแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และแก่ห้องสมุดและสถานศึกษาต่าง ๆ ๒ เล่ม คือ

หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

หนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

อีก ๓ เล่ม เป็นหนังสือที่คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ รับผิดชอบการจัดทำต้นฉบับทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เพื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พิมพ์พระราชทานแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ และแก่ห้องสมุดและสถานศึกษาต่าง ๆ คือ

หนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ประมวลพระฉายาลักษณ์และภาพพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

หนังสือที่ระลึกพระราชทานประชาชน เรื่อง พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้นำต้นฉบับจดหมายเหตุงานพระบรมศพ ซึ่งคณะทำงานเฉพาะกิจการบันทึกเหตุการณ์และจัดทำจดหมายเหตุงานพระบรมศพฯ บันทึกเรียบเรียงไว้มาจัดพิมพ์ขึ้นในนามของรัฐบาล น้อมเกล้าฯ ถวายเป็น

หนังสือที่ระลึกงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เนื่องจากเป็นหนังสือขนาดใหญ่ มีค่าใช้จ่ายสูง จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นในจำนวนจำกัด สำหรับพระราชทานแก่ห้องสมุดและสถานศึกษาของรัฐ เป็นจำนวน ๔,๕๐๐ เล่ม และกรมศิลปากรได้รับจัดพิมพ์ขึ้นอีกจำนวนหนึ่งเพื่อจำหน่ายแก่ผู้สนใจ

หนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกได้มอบหมายให้กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานหลักในการนำต้นฉบับหนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพของนายยิ้ม ปัณฑยางกูร มาปรับปรุงและให้สอบค้น รวบรวมบทความ จดหมายเหตุ และหมายกำหนดการที่เกี่ยวกับงานพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระมเหสีตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รวมทั้งงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเพิ่มเติมเป็นต้นฉบับหนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในการนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อปฏิบัติภารกิจดังกล่าว และดำเนินการจัดพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม สำหรับทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อพระราชทานแจกแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตลอดจนห้องสมุดและสถานศึกษาของรัฐ คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงานต่าง ๆ ส่วนที่เหลือจึงจำหน่ายแก่ประชาชนผู้สนใจ

คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีรายชื่อดังนี้

คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือพระราชพิธีพระบรมศพสมัยกรุงรัตนโกสินทร์[๒๙]

๑. นางประกอบ สาภเกษร ประธานคณะทำงาน

๒. นางสายไหม จบกลศึก คณะทำงาน

๓. นางสาวฉวีงาม มาเจริญ คณะทำงาน

๔. นางศันสนีย์ วีระศิลปชัย คณะทำงาน

๕. นางสาวบุหลง ศรีกนก คณะทำงาน

๖. นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ คณะทำงาน

๗. นางสาววีณา โรจนราธา คณะทำงาน

๘. นางสาวสุทธิพันธ์ ขุทรานนท์ คณะทำงาน

๙. นายธีระ แก้วประจันทร์ คณะทำงาน

๑๐. นางสาววัฒนา อุ่นทรัพย์ คณะทำงาน

หนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สำนักราชเลขาธิการเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินการจัดทำต้นฉบับ ซึ่งเป็นการเรียบเรียงพระราชประวัติแต่แรกเสด็จพระราชสมภพจนถึงเสด็จสวรรคต โดยสอบค้นอ้างอิงจากเอกสารและหนังสือต่าง ๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง และจัดพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม สำหรับพระราชทานแจกแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ห้องสมุดและสถานศึกษาของรัฐ ส่วนที่เหลือจึงจำหน่ายแก่ประชาชนผู้สนใจ

---

[๒๙] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๓/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

ในการนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นเพื่อปฏิบัติภารกิจดังกล่าว ดังรายชื่อต่อไปนี้

คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือพระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๓๐]

๑. หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ ที่ปรึกษา

๒. นายภาวาส บุนนาค ที่ปรึกษา

๓. นางภัทราภา ตัณสถิตย์ ประธานคณะทำงาน

๔. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ คณะทำงาน

๕. นางนงเยาว์ กาญจนจารี คณะทำงาน

๖. นางจารุวรรณ วนาศินป์ คณะทำงาน

๗. นางสาวกรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ คณะทำงาน

๘. นางสาววันทนา เอี่ยมลาภา คณะทำงาน

๙. นางสาวเพชรี รัตนเศรษฐ์ คณะทำงาน

๑๐. นางพรพิมล กรโกษา คณะทำงานและเลขานุการ

๑๑. นางสาวอนงค์ วรคุณพิเศษ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ประมวลพระฉายาลักษณ์และภาพพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สำนักราชเลขาธิการ เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดำเนินการจัดทำต้นฉบับ ซึ่งเป็นการประมวลพระฉายาลักษณ์และภาพพระราชกรณียกิจ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนถึงงานถวายพระเพลิงพระบรมศพในครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นภาพที่หายากจากสมุดภาพส่วนพระองค์ จากผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทและช่างภาพส่วนพระองค์ จัดทำคำบรรยายภาพเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษจัดพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม สำหรับพระราชทานแจกแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ห้องสมุดและสถานศึกษาของรัฐ ส่วนที่เหลือจึงจำหน่ายแก่ประชาชนผู้สนใจ

คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นปฏิบัติภารกิจดังกล่าว ดังรายชื่อต่อไปนี้

คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำสมุดภาพพระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๓๑]

๑. หม่อมเจ้ารัสสาทิศ กฤดากร ที่ปรึกษา

๒. หม่อมเจ้ายุธิษเฐียร สวัสดิวัตน์ ที่ปรึกษา

๓. นายภาวาส บุนนาค ที่ปรึกษา

๔. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ ประธานคณะทำงาน

๕. หม่อมราชวงศ์ชิษณุสรร สวัสดิวัตน์ คณะทำงาน

๖. นายวุฒิ สุมิตร คณะทำงาน

๗. นายวรพจน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา คณะทำงาน

---

[๓๐]คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๕/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

[๓๑]คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๖/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗.

๘. นางสาวขนิษฐา วงศ์พานิช คณะทำงาน

๙. หม่อมหลวงวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์ คณะทำงาน

๑๐. นายธงทอง จันทรางศุ คณะทำงาน

๑๑. นายเขมทัต วิศวโยธิน คณะทำงาน

๑๒. นายจรณชัย ศัลยพงษ์ คณะทำงาน

๑๓. นายประสพโชค อ่อนกอ คณะทำงานและเลขานุการ

๑๔. นางสาวปถมาภรณ์ ดุลยทรรศน์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

หนังสือที่ระลึกพระราชทานประชาชน เรื่องพระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สำนักราชเลขาธิการเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบการเรียบเรียงพระราชประวัติย่อนับแต่เสด็จพระราชสมภพจนถึงเสด็จสวรรคต และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ทอดพระเนตรก่อนการจัดพิมพ์ หนังสือเล่มนี้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราชบรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เพื่อพระราชทานประชาชนที่มาถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ กับพระราชทานแก่โรงเรียนประถมศึกษาของรัฐทั่วพระราชอาณาจักร รวมจำนวนทั้งสิ้น ๑๐๐,๐๐๐ เล่ม นอกจากนั้นจังหวัดต่าง ๆ ได้สมทบจัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลและขอรับพระราชทานไปแจกแก่ประชาชนในจังหวัดนั้น ๆ ซึ่งไม่มีโอกาสได้เดินทางมาถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพอีกเป็นจำนวน ๙๐,๐๐๐ เล่ม และมูลนิธิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต จัดพิมพ์ขึ้นอีกเป็นจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ เล่ม เพื่อจำหน่ายหารายได้สมทบทุนมูลนิธิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในราคาเล่มละ ๑๐ บาท

คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นปฏิบัติภารกิจดังกล่าว ดังรายชื่อต่อไปนี้

คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือที่ระลึกแจกประชาชน ในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗[๓๒]

๑. หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ ที่ปรึกษา

๒. นายภาวาส บุนนาค ที่ปรึกษา

๓. หม่อมราชวงศ์บุตรี วีระไวทยะ ประธานคณะทำงาน

๔. หม่อมราชวงศ์ชิษณุสรร สวัสดิวัตน์ คณะทำงาน

๕. นายทองด่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา คณะทำงาน

๖. นายวุฒิ สุมิตร คณะทำงาน

๗. นายลำจวน ขำศิริ คณะทำงาน

๘. นายชำนาญ แย้มผกา คณะทำงาน

๙. นายธงทอง จันทรางศุ คณะทำงาน

๑๐. นายเขมทัต วิศวโยธิน คณะทำงาน

๑๑. นายจรณชัย ศัลยพงษ์ คณะทำงาน

๑๒. นายประสพโชค อ่อนกอ คณะทำงานและเลขานุการ

๑๓. นางสาวปถมาภรณ์ ดุลยทรรศน์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

---

[๓๒] คณะทำงานคณะนี้ แต่งตั้งโดยคำสั่งคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ ๔/๒๕๒๗ ลงวันจันทร์ที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

อนึ่ง ต้นฉบับหนังสือที่ระลึกพระราชทานประชาชน เรื่อง พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ นี้ คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ได้มีมติให้นำไปลงพิมพ์เป็นภาคพระราชประวัติในหนังสือที่ระลึกที่รัฐบาลจัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวาย ทั้ง ๒ เล่ม คือ หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ และหนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วย โดยมิต้องให้คณะทำงานผู้รับผิดชอบการจัดทำต้นฉบับหนังสือนั้น ๆ ต้องไปเรียบเรียงขึ้นใหม่

การแจกจ่ายและจำหน่ายหนังสือที่ระลึก

หนังสือที่ระลึกงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้เห็นชอบตามข้อเสนอของคณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ ดังนี้

๑. การแจกจ่ายหนังสือที่ระลึกแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และแก่คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ให้มอบเป็นบัตรรับหนังสือ โดยสำนักพระราชวังและสำนักราชเลขาธิการ เป็นผู้รับผิดชอบการมอบบัตรรับหนังสือแก่ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในมณฑลพิธี กรมตำรวจจัดกำลังนักเรียนโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ดำเนินการแจกจ่าย ส่วนบัตรรับหนังสือของคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นผู้รับผิดชอบการแจกจ่าย

๒. การแจกจ่ายหนังสือที่ระลึกแจกประชาชน กรมสารบรรณทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด จัดกำลังนักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนนายเรืออากาศ ดำเนินการแจกจ่าย

อนึ่ง หนังสือที่ระลึกแจกประชาชนส่วนที่พระราชทานแก่โรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นผู้รับผิดชอบการแจกจ่าย

๓. การแจกจ่ายหนังสือให้แก่ห้องสมุดและสถานศึกษาของรัฐ คือ ห้องสมุดประชาชน สถานศึกษาสังกัดกระทรวงกลาโหม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข ทบวงมหาวิทยาลัย และสถานศึกษาของเอกชนที่เปิดสอนระดับอุดมศึกษา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นผู้รับผิดชอบการแจกจ่าย

๔. การจัดจำหน่ายหนังสือที่เหลือจากการแจกจ่าย กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดจำหน่ายและนำเงินส่งคลังเป็นรายได้แผ่นดิน ตามราคาหนังสือที่กำหนดไว้ดังนี้

หนังสือจดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท

หนังสืองานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

หนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ราคาเล่มละ ๗๐ บาท

สมุดภาพพระฉายาลักษณ์และพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ราคาเล่มละ ๑๕๐ บาท

อนึ่ง นอกจากภารกิจในการจัดเตรียมงานทั้ง ๕ ด้าน ที่คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ

ขึ้นปฏิบัติงานเฉพาะด้านแล้ว ยังมีภารกิจเฉพาะเรื่องที่คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้พิจารณาดำเนินการเป็นการเฉพาะคือ

การจัดทำพระโกศพระบรมอัฐิ มอบหมายให้กรมธนารักษ์รับผิดชอบดำเนินการโดยให้ประสานงานกับสำนักพระราชวังในการสร้างทำให้มีแบบและขนาดที่ถูกต้องตามโบราณราชประเพณีแต่กาลก่อน

การจัดทำเหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ มอบหมายให้กรมธนารักษ์รับผิดชอบดำเนินการจัดทำตามแบบที่คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้ให้ความเห็นชอบแล้ว

รายละเอียดเกี่ยวกับพระโกศพระบรมอัฐิและเหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ที่สร้างทำขึ้นนั้น จะได้กล่าวไว้ในหัวข้อการสร้างพระเมรุมาศและซ่อมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การกำหนดให้วันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เป็นวันหยุดราชการ โดยที่วันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ซึ่งเป็นวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ นั้น เป็นวันทำการตามปกติของทางราชการ คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จึงพิจารณาเห็นสมควรกำหนดให้เป็นวันหยุดราชการ ๑ วัน เพื่อให้ข้าราชการและประชาชนมีโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและร่วมในพระราชพิธีครั้งนี้ รวมทั้งมิให้เกิดปัญหาในด้านการจราจรและความไม่เรียบร้อยต่าง ๆ เพราะมีสถานที่ราชการอยู่ใกล้กับสถานที่ประกอบพระราชพิธีเป็นจำนวนมาก คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จึงได้นำเรื่องนี้เสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบตามที่เสนอในคราวประชุมเมื่อวันอังคารที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

เข็มพระนามาภิไธยย่อ รพ พระประยูรญาติของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙ ได้จัดทำเข็มพระนามาภิไธยย่อ รพ ลักษณะเป็นเข็มแหนบ ทำด้วยโลหะชุบทอง มีพระนามาภิไธยย่อ รพ สีชมพูขอบทองอยู่ภายใต้มงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัตติยนารี) ซึ่งลงยาด้วยสีชมพูเข้ม และได้มอบผ่านคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ให้ช่วยรับไปแจกจ่ายเป็นที่ระลึกแก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่สนองพระเดชพระคุณในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยถ้วนทุกคน เพื่อให้ผู้ที่ได้รับแจกเข็มที่ระลึกดังกล่าวนี้ได้ใช้ติดที่หน้าอกเสื้อในวันงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ครั้งนี้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ประธานที่ปรึกษา เสด็จพระราชดำเนินร่วมในการประชุมคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ

ในการจัดเตรียมงานของคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ เมื่อมีข้อปัญหาอันยากต่อการพิจารณาตัดสิน จำเป็นต้องนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เพื่อขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยจากองค์พระบาทสมเด็จพระ

ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร คณะกรรมการก็ได้รับพระราชทานพระราชกระแสเพื่อแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้ง อันนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ นอกจากนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ประธานที่ปรึกษา ในคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ก็ทรงใฝ่พระทัยติดตามการดำเนินงานของคณะกรรมการในทุกด้าน ทั้งเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการปลูกสร้างพระเมรุมาศและการซ่อมบูรณะราชรถ ราชยาน อันเป็นงานประณีตศิลปกรรมอยู่เป็นนิจ และในคราวประชุมคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ครั้งที่ ๒/๒๕๒๘ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในการประชุม และพระราชทานพระราชวโรกาสให้ประธานคณะอนุกรรมการแต่ละคณะ กราบบังคมทูลรายงานความคืบหน้าในการจัดเตรียมงานตามภารกิจที่รับผิดชอบ เพื่อทราบฝ่าละอองพระบาทแล้ว คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระราชวินิจฉัยเพิ่มเติมในบางเรื่อง คือ

เอกสารแผ่นพับภาษาอังกฤษ ซึ่งมีพระราชกระแสรับสั่งให้คณะกรรมการจัดทำขึ้นสำหรับแจกจ่ายประชาสัมพันธ์แก่ชาวต่างประเทศนั้น คณะกรรมการได้ทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงทอดพระเนตรเนื้อหาและลักษณะรูปเล่ม ซึ่งทรงพอพระทัยที่จัดทำได้ตรงตามพระราชประสงค์

การจัดนิทรรศการ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง คณะกรรมการได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับนิทรรศการพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ งานพระราชพิธีพระบรมศพ การสร้างพระเมรุมาศและซ่อมบูรณะราชรถ ราชยานต่าง ๆ ซึ่งจะจัดขึ้นที่กรมประชาสัมพันธ์ ระหว่างวันศุกร์ที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ถึงวันศุกร์ที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ นั้น หลังงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในวันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ แล้ว ระหว่างที่ยังมิได้รื้อพระเมรุมาศ จึงน่าจะได้นำนิทรรศการดังกล่าวมาจัดที่พระที่นั่งทรงธรรมและอาคารในปริมณฑล เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าชมพระเมรุมาศ และอาคารในปริมณฑล อันเป็นผลงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมไทยที่มีความประณีตงดงามสุดยอด ซึ่งในชั่วชีวิตคนหนึ่ง ๆ นั้นยากที่มีโอกาสได้พบเห็นด้วย แต่กรรมการบางท่านก็ค้านว่า เมื่อเสร็จการพระราชพิธีแล้ว ควรจะได้เร่งรื้อพระเมรุมาศลงโดยเร็วตามคติโบราณ ส่วนนิทรรศการนั้นให้จัดที่กรมประชาสัมพันธ์เช่นเดิม ซึ่งในเรื่องนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชวินิจฉัยโดยรอบคอบ เพื่อประโยชน์แก่ทุกฝ่าย แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำนิทรรศการมาจัดที่พระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑล แต่ให้จัดเพียง ๒ สัปดาห์ จากนั้นให้เร่งรื้อพระเมรุมาศลงโดยเร็ว

อนึ่ง ควรบันทึกแทรกลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ด้วยพระกรุณาธิคุณที่ทรงคำนึงถึงประโยชน์แก่การศึกษาของประชาชน โดยให้ย้ายนิทรรศการมาจัดที่บริเวณพระเมรุมาศ ปรากฏว่ามหาชนที่มาชมนิทรรศการและชมพระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑลนั้น แน่นขนัดทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน จนต้องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเวลาจัดนิทรรศการออกไปอีก ๑ สัปดาห์ จากนั้นจึงเริ่มการรื้อพระเมรุมาศ

การรื้อพระเมรุมาศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานพระราชกระแสว่า การจะนำวัสดุก่อสร้างพระเมรุมาศไปจัดสร้างสาธารณประโยชน์สิ่งใดนั้น คณะกรรมการคงจะได้กำหนดวางแผนไว้แล้ว แต่ถ้าไม้ที่มีอยู่ไม่มากพอที่จะสร้างสิ่งใหญ่ จะนำไปสร้างเสริมต่อเติมอาคารที่มีอยู่แล้วก็ได้ และหากมีเงินไม่เพียงพอ จะขอพระราชทานเงินที่ประชาชนทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งขณะนี้ได้ฝากเก็บไว้ในธนาคารมาใช้เป็นการเพิ่มเติมด้วยก็ได้เพื่อจะไม่เป็นปัญหาแก่งบประมาณ นอกจากนี้ สิ่งประดับตกแต่งอันเป็นงานประณีตศิลปกรรมนั้น สมควรพิจารณาเลือกคัดนำเข้าเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อเป็นตัวอย่างให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ต่อไปด้วย

อนึ่ง เรื่องการรื้อพระเมรุมาศนี้ จะได้บันทึกรายละเอียดไว้ในท้ายจดหมายเหตุฯ ภาคที่ ๔

ช่างฝีมือ ในการปลูกสร้างพระเมรุมาศและการซ่อมบูรณะงานประณีตศิลปกรรมต่าง ๆ นั้น เป็นการบำรุงช่างฝีมือของไทย และปรากฏว่าได้ฝึกฝนช่างฝีมือขึ้นมาส่วนหนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานพระราชกระแสแสดงความห่วงใยในช่างฝีมือเหล่านี้ ซึ่งควรจะได้รับการช่วยเหลือให้มีงานทำต่อ เพื่อจะได้มีชื่อเสียงเป็นกำลังสำคัญของชาติบ้านเมืองต่อไปในภายหน้า ซึ่งคณะกรรมการได้รับพระราชกระแสใส่เกล้าฯ ไว้พิจารณาหาแนวทางดำเนินการต่อไป

ด้านการรักษาความปลอดภัย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานพระราชกระแสว่า แผนการรักษาความปลอดภัยต่าง ๆ ที่จัดวางไว้นั้น ทรงเห็นว่าถี่ถ้วนรอบคอบดีแล้ว แต่บางครั้งในการจัดงานใหญ่เช่นนี้ เมื่อถึงกำหนดงานผู้ใหญ่ต้องเข้าประจำที่เฝ้าตามตำแหน่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝันขึ้น เจ้าหน้าที่อาจจะอ้างว่าไม่ได้รับคำสั่งหรือไม่ใช่หน้าที่ จึงทรงขอให้แต่ละหน่วยจัดเจ้าหน้าที่ระดับสูงไว้รับผิดชอบสั่งการแก้ปัญหาเมื่อมีเหตุสุดวิสัยเกิดขึ้นด้วย

การเข้าเฝ้าฯ ของราชสกุลมหาสาขาต่าง ๆ แต่เดิมนั้นผู้แทนราชสกุลได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเข้าเฝ้าฯ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในครั้งนี้ และขอพระราชทานปะรำสำหรับราชสกุล ๑ หลัง แต่คณะกรรมการได้พิจารณาแล้วเห็นว่า สมาชิกราชสกุลมหาสาขาต่าง ๆ จะมาถวายพระเพลิงพระบรมศพ กันโดยพร้อมเพรียงคาจมีจำนวนประมาณ ๔,๐๐๐ คน ปะรำที่ขอพระราชทานไว้เพียง ๑ หลัง คงจะไม่เพียงพอ รวมทั้งหนังสือที่พระราชทานแจกในงานพระราชพิธีซึ่งกำหนดยอดรวมไว้เพียง ๕,๐๐๐ เล่มนั้น ก็คงจะไม่เพียงพอด้วย ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานพระราชวินิจฉัยให้จัดปะรำเพิ่มให้เพียงพอสำหรับสมาชิกราชสกุล โดยขยายพื้นที่ตั้งปะรำนอกเขตรั้วราชวัติด้านใต้ออกไป ส่วนหนังสือพระราชทานแจกนั้นไม่โปรดให้พิมพ์เพิ่ม โปรดให้แจกเพียงเท่าที่มี แม้จะไม่ทั่วถึงก็ตาม

กระแสพระราชดำริทั้งปวงนี้ คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้รับไว้เหนือเกล้าฯ แล้วนำไปแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมในการจัดเตรียมงานแต่ละด้านให้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ทันกำหนดงานพระราชพิธีต่อไป

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดในการปลูกสร้างและการซ่อมบูรณะพระเมรุมาศและเครื่องใช้ในการพระราชพิธี ที่คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาล

ที่๗ ร่วมด้วยส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน พร้อมใจกันจัดทำถวายไว้ฝีมือโดยเต็มกำลังความสามารถ และแม้แต่พสกนิกรผู้เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลาย ได้มาอาสาสมัครเข้าช่วยงานทางด้านศิลปะ เช่นงานละเอียดที่ต้องเร่งปฏิบัติให้แล้วเสร็จในเวลาจำกัด อาสาสมัครเหล่านี้มิได้ขอรับค่าตอบแทนแต่อย่างใด นอกจากนี้ วัสดุใช้สอยบางอย่างที่จำเป็นต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศก็ได้รับความเอื้อเฟื้อจากรัฐบาลของมิตรประเทศนั้น ๆ อำนวยความสะดวกให้จัดส่งมาโดยรวดเร็วทันกำหนดการใช้งาน อีกประการหนึ่ง ในด้านงบประมาณค่าใช้จ่ายและสรรพสิ่งของมาบางอย่าง เช่น ทองคำและรัตนชาติ นอกจากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบกับงบประมาณแผ่นดินที่รัฐบาลจัดสรรให้แล้ว ส่วนหนึ่งยังได้รับมาจากพสกนิกรซึ่งน้อมเกล้าฯ ถวายเงินและสิ่งของต่าง ๆ โดยเสด็จพระราชกุศลอีกด้วย อันความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจสมัครสมานสามัคคีจากทุกฝ่าย ทุกหมู่เหล่า เป็นที่ประจักษ์แจ้งในความจงรักภักดี แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีที่จะสนองพระมหากรุณาธิคุณ แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทั้งในองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สรรพสิ่งอันจำเป็นต้องใช้ ได้เร่งรัดตระเตรียมสร้างทำและบูรณะซ่อมแซม โดยใช้เวลาทั้งกลางวันกลางคืน ทุกอย่างจึงได้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีงดงามสมพระเกียรติยศและถูกต้องตามราชประเพณี

การสร้างพระเมรุมาศและจัดเตรียมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การสร้างพระเมรุมาศและซ่อมเครื่องประกอบในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ที่ดำเนินงานโดยคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ร่วมด้วยส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ประมวลรายการได้ดังนี้

๑. พระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑล

พระเมรุมาศ

หอเปลื้องเครื่อง

พระที่นั่งทรงธรรม

ช่าง

ทับเกษตร

ทิม

ศาลาหนังสือที่ระลึก

สุขา

เสาไฟสนาม

รั้วราชวัติ

ลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี

การจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับในปริมณฑลพระราชพิธี

อัฒจันทร์ช่างภาพ

๒. อาคารนอกปริมณฑลพระราชพิธี

พลับพลายกท้องสนามหลวง

พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เกยข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

๓. ราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธี

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า
พระยานมาศสามลำคาน
เสลี่ยงกลีบบัว
พระเวชยันตราชรถ
ราชรถน้อย
เกรินบันไดนาค
ม้าหรือเกยเทียบเกริน
เกยลา
ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ
ธรรมาสน์กลีบบัว (ใหญ่)
พระที่นั่งราเชนทรยาน
พระวอสีวิกากาญจน์
บุษบกทอง

๔. เครื่องใช้สำหรับริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ และการถวายพระเพลิง

เครื่องแต่งกายสำหรับผู้เดินริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ
เครื่องประโคม
เครื่องสูง
เครื่องใช้ในการถวายพระเพลิง

๕. พระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

๖. พัดรอง ย่าม และเครื่องสังเค็ด

๗. เหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

พระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑล

ณ วันจันทร์ที่ ๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เพื่อทอดพระเนตรพระมหาพิชัยราชรถ เวชยันตราชรถ ราชรถ ราชยาน และเครื่องใช้อื่น ๆ อันจะต้องใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โอกาสนี้ ได้มีพระราชดำรัสให้นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป กรมศิลปากร ซึ่งร่วมเฝ้ารับเสด็จพระราชดำเนินอยู่ ณ ที่นั้น ให้ออกแบบพระเมรุมาศถวาย นายประเวศ ลิมปรังษี ได้รับพระราชบัญชาใส่เกล้าฯ แล้ว จึงเริ่มศึกษาเตรียมการออกแบบพระเมรุมาศตั้งแต่เดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป ขณะขยายลายพระเมรุมาศด้วยมาตราส่วน ๑ : ๑

อนึ่ง นายประเวศ ลิมปรังษี เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ทางสถาปัตยกรรมไทยจากพระพรหมพิจิตร (อู๋ พรหมพิจิตร) และในปัจจุบัน ได้รับยกย่องว่าเป็นสถาปนิกผู้เชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมไทยที่สำคัญคนหนึ่ง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตรวจงานขยายลาย เมื่อวันอังคารที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

ตามคติของไทยนั้น พระมหากษัตริยาธิราชเจ้า องค์พระประมุขของบ้านเมืองเปรียบเสมือนสมมติเทวราช ครั้นถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคต หมายความว่าเสด็จกลับไปสู่เทวาลัยสถาน ณ พระสุเมรุบรรพต การถวายพระเพลิงพระบรมศพจึงต้องเชิญไปถวายพระเพลิง ณ พระเมรุซึ่งได้สร้างขึ้น ณ กลางใจพระนคร การสร้างพระเมรุจะมีขนาดและแบบงดงามวิจิตรแตกต่างกันตามยุคสมัย และตามความบันดาลใจของช่างผู้ออกแบบ แต่แนวความคิดนั้นก็จะเป็นการจำลองรูปเขาพระสุเมรุนั่นเอง อาทิ การสร้างยอดเป็นรูปพระปรางค์ รูปยอดมณฑป หรือประกอบยอดพรหมพักตร์ การสร้างรูปเทวดาต่าง ๆ ตลอดถึงรูปสัตว์หิมพานต์ตกแต่งที่ฐานและชั้นลด การสร้างพระเมรุทิศ พระเมรุแทรก ช่างทับเกษตร ทิม ซักระเบียงเชื่อมถึงกัน ดูประหนึ่งเขาพระสุเมรุอันอยู่ท่ามกลางมีเขาสัตตบริภัณฑ์รายล้อม เป็นต้น ในกาลต่อมาได้มีการเปลี่ยนรูปพระเมรุมาศเป็นรูปยอดมณฑป ดังเช่นที่ได้เป็นแบบอย่างของพระเมรุมาศในปัจจุบันนี้ การสร้างพระเมรุเป็นงานสถาปัตยกรรมชั้นสูง ที่ต้องเรียนรู้การสร้างอาคารหมู่และอาคารหลังเดี่ยวทั้งเล็กและใหญ่ รู้กระบวนช่างไทยทุกสาขา ทั้งด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมรวมกันทุกกระบวน จึงจะออกแบบปลูกสร้างจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ได้งดงามกลมกลืนและถูกถ้วนตามโบราณราชประเพณี

การสร้างพระเมรุสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้งรัชกาลที่ ๔ นิยมปลูกสร้างเป็นรูปพระเมรุขนาดใหญ่ทรงปราสาท ยอดปรางค์หรือยอดทรงมณฑป มีพระเมรุทองหรือพระเมรุมาศทรงบุษบกบัลลังก์หรือทรงปราสาทซ้อนอยู่ภายในสำหรับตั้งพระจิตกาธานอันเป็นที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ครั้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสพระราชทานไว้ก่อนเสด็จสวรรคตให้ลดทอนการจัดงานพระบรมศพที่จะทำถวายเป็นหลายประการ รวมทั้งการปลูกสร้างพระเมรุ ซึ่งได้ลดรูปลงโดยยกพระเมรุชั้นนอกทรงปราสาทออกเสีย สร้างแต่องค์ในคือพระเมรุทองหรือพระเมรุมาศ ภายในตั้งพระจิตกาธานสำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ดังนั้นรูปทรงพระเมรุมาศจึงเล็กลงกว่าที่มีมาแล้วในอดีตมาก สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้ารัชกาลต่อ ๆ มา ก็ได้โดยเสด็จพระราชนิยมนี้สืบเนื่องกันมาโดยตลอด

สำหรับพระเมรุสมเด็จพระราชินีนั้นจะมีขนาดและรูปแบบลดลงจากพระเมรุสมเด็จพระ

มหากษัตริย์ มีการตกแต่งประดับประดาในเชิงเมรุ พระราชนิยมด้วยสีสันลวดลายอันเรียกกันว่าพระเมรุสี นายประเวศ ลิมปรังษี สถาปนิกผู้ออกแบบพระเมรุมาศถวายในครั้งนี้ ได้ศึกษารูปแบบเมรุพระราชนิยมที่ปลูกสร้างกันมาแล้วหลายองค์ และเห็นว่า พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบและครูช่างทางสถาปัตยกรรมไทยกล่าวยกย่องกันสืบมาว่าเป็นพระเมรุมาศที่งดงามที่สุดนั้น สมควรนำมาเป็นแบบอย่าง แต่โดยที่พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดปรางค์ ๓ องค์ติดต่อกัน และมีขนาดใหญ่มาก กอปรกับได้รับพระราชทานพระราชกระแสต่อมาว่าต้องพระประสงค์ให้สร้างทำโดยประหยัด แต่ให้ครบถ้วนตามขัตติยราชประเพณีสมพระเกียรติยศพระบรมศพ อีกประการหนึ่ง ฐานของพระเมรุมาศไม่ควรจะสูงนักด้วยมีพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงเจริญพระชนมายุมากพระพรรษาด้วยกันหลายพระองค์ นายประเวศ ลิมปรังษี จึงได้นำความคิดในด้านรูปร่าง แบบและชั้นเชิงของพระเมรุมาศองค์กลางของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มาเป็นแนวในการออกแบบพระเมรุมาศสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทจตุรมุข ยอดทรงมณฑปประกอบพรหมพักตร์ ส่วนลวดลายและการตกแต่งรายละเอียดนั้นออกแบบขึ้นใหม่ทั้งหมด โดยคำนึงถึงพระราชบุคลิกในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ซึ่งทรงมีลักษณะสง่างามนิ่มนวลจับตาจับใจของผู้มีโอกาสได้ชมพระบารมี

ครั้นต่อมาเมื่อรัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ประชุมได้พิจารณาร่างแบบพระเมรุมาศ ที่กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป ออกแบบไว้ คณะกรรมการฯ ได้พิจารณาเปรียบเทียบกับแบบพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แบบพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล แบบพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ แบบพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และแบบพระเมรุสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เกี่ยวกับขนาด ความสูง และรูปลักษณะ ที่จะต้องให้เหมาะสมแก่พระเกียรติยศพระบรมศพแล้ว ในที่สุดได้มีมติเห็นชอบตามแบบที่นายประเวศ ลิมปรังษีร่างเสนอ และมอบให้สำนักราชเลขาธิการนำความกราบบังคมทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เพื่อขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ซึ่งก็ได้มีพระราชกระแสต่อมาว่า ทรงเห็นชอบด้วยตามแบบที่ร่างถวายนั้น

ครั้นต่อมาคณะอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างพระเมรุ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี ซึ่งมี นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานคณะอนุกรรมการ ก็ได้พิจารณาเห็นชอบให้กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานรับผิดชอบดำเนินการออกแบบและปลูกสร้างพระเมรุมาศและอาคารบริวาร

กรมศิลปากรจึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการออกแบบและก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑล และนอกปริมณฑลพระราชพิธี ตลอดจนการสร้างและซ่อมบูรณะงานศิลปกรรมส่วนที่เป็นประณีต

ศิลป์ ประกอบด้วย

๑. **ฝ่ายอำนวยการ** มีอธิบดีกรมศิลปากร เป็นประธานคณะทำงาน (คุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ ดำรงตำแหน่งจนถึงวันอาทิตย์ที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ดำรงตำแหน่งสืบแทน ตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา) รองอธิบดีกรมศิลปากร เป็นรองประธานคณะทำงาน (นายไพรัช ชุติกุล ดำรงตำแหน่งจนถึงวันอาทิตย์ที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายประพัฒน์ แสงวณิช ดำรงตำแหน่งสืบแทนตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา) รองอธิบดีกรมศิลปากร เป็นรองประธานคณะทำงาน (นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ดำรงตำแหน่งจนถึงวันอาทิตย์ที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ ดำรงตำแหน่งสืบแทนตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา) ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป (นายประเวศ ลิมปรังษี) เป็นคณะทำงาน ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม เป็นคณะทำงาน (นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ ดำรงตำแหน่งจนถึงวันอาทิตย์ที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายฐิติ บุรกรรมโกวิท ดำรงตำแหน่งสืบแทนตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา) เลขานุการกรมศิลปากร (นายสมคิด โชติกวณิชย์) เป็นคณะทำงานและเลขานุการ[๓๓]

๒. **ฝ่ายออกแบบพระเมรุมาศ** มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นผู้อำนวยการฝ่ายฯ มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการวางผังบริเวณและออกแบบของพระเมรุมาศและอาคารบริวาร

๓. **ฝ่ายดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศ** มีนายสุวิชญ์ รัศมิภูติ ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรมในขณะนั้น เป็นผู้อำนวยการฝ่ายฯ ต่อมาเมื่อนายสุวิชญ์ รัศมิภูติ ได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมศิลปากร ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายฐิติ บุรกรรมโกวิท ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรมคนต่อมา จึงเป็นผู้อำนวยการฝ่ายฯ สืบแทน

๔. **ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่** มีนายสนั่น สมพื้น นักวิชาการช่างศิลป ๗ หัวหน้างานศิลปไทยและช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป เป็นผู้อำนวยการฝ่ายฯ มีหน้าที่รับผิดชอบในการซ่อมบูรณะส่วนที่ชำรุด และสร้างงานศิลปกรรมที่เป็นประณีตศิลป์สองส่วนด้วยกันคือ งานประณีตศิลป์ที่เป็นเครื่องประกอบพระเมรุอย่างหนึ่ง และงานประณีตศิลป์ที่เป็นเครื่องประกอบพระราชพิธีอีกอย่างหนึ่ง

ในการออกแบบพระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑลและนอกปริมณฑลพระราชพิธี จำเป็นต้องมีสถานที่ปฏิบัติงานด้านออกแบบ เขียนแบบและขยายลายเท่าของจริง คุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ อธิบดีกรมศิลปากรขณะนั้น ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวกร ซึ่งมีนายสมชัย ธรรมารัตน์ ผู้จัดการเป็นคู่สัญญารับทำการก่อสร้างโรงงานชั่วคราวสำหรับปฏิบัติการด้านออกแบบและขยายแบบตามสัญญาเลขที่ ๑๗/๒๕๒๗ ลงวันศุกร์ที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ในราคา ๒๘๔,๐๐๐ บาท กำหนดเริ่มก่อสร้างภายในวันศุกร์ที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จภายในวันเสาร์ที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายสุพจน์ กัยวิกัยโกศล สถาปนิก ๔ กองสถาปัตยกรรม เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง

อนึ่ง เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันการใช้งาน ผู้รับเหมาก่อสร้างจึงได้เริ่มการก่อสร้างโรงงานชั่วคราวในวันพฤหัสบดีที่ ๖ กันยายน พุทธ-

---

[๓๓] คำสั่งกรมศิลปากรที่ ๗๐๑/๒๕๒๗ ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ และแก้ไขเพิ่มเติมโดยคำสั่งกรมศิลปากรที่ ๘๖๕/๒๕๒๗ ลงวันที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗.

ศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จในวันอังคารที่ ๒๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

เนื่องจากโรงงานชั่วคราวสำหรับปฏิบัติการด้านออกแบบและขยายแบบหลังนี้เป็นสิ่งก่อสร้างหลังแรกในงานก่อสร้างพระเมรุมาศ ดังนั้น ก่อนจะเริ่มดำเนินการก่อสร้าง ในวันพฤหัสบดีที่ ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ กรมศิลปากรจึงได้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าที่ และบูชาพระพิฆเณศ เพื่อเป็นการขอขมาและขออนุญาตใช้สถานที่ เพื่อก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารบริวาร อีกทั้งจะได้เป็นสิริสวัสดิมงคลแก่การดำเนินงาน โดยมีคุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ อธิบดีกรมศิลปากร เป็นประธานประกอบพิธี จากนั้นผู้รับเหมาก่อสร้างจึงได้เริ่มก่อสร้างโรงงานชั่วคราวสำหรับปฏิบัติการด้านแบบขึ้นที่ด้านทิศตะวันออกของพลับพลาสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ท้องสนามหลวง มีลักษณะเป็นโรงงานชั่วคราวกว้าง ๑๒.๐๐ เมตร ยาว ๒๐.๐๐ เมตร สูง ๗.๐๐ เมตร โครงสร้างไม้หลังคามุงสังกะสี กั้นฝาไม้อัดโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน ภายในเป็นห้องโถง พื้นปูไม้อัดตีชนอัดสนิท คณะทำงานฝ่ายออกแบบพระเมรุมาศฯ ได้ใช้โรงงานชั่วคราวสำหรับปฏิบัติการด้านขยายแบบโครงสร้างและลวดลายต่าง ๆ ในขนาดเท่าของจริง หรือมาตราส่วน ๑:๑ สำหรับตกแต่งพระเมรุมาศและอาคารบริวาร และใช้พลับพลาสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เป็นสถานที่ปฏิบัติงานด้านออกแบบอาคารและลวดลาย โดยใช้เวลาออกแบบประมาณ ๒ เดือน เขียนแบบประมาณ ๒ เดือน และขยายแบบเท่าจริงอีกประมาณ ๕ เดือน โดยเมื่อเขียนแบบและขยายลายอาคารหลังใดเสร็จ ก็ทยอยส่งแบบและลายให้ฝ่ายดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศฯ และฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ ดำเนินการจัดสร้างต่อไป

อนึ่ง เมื่องานออกแบบเสร็จสิ้นแล้ว ได้รื้อโรงงานชั่วคราวและพลับพลาสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ออกทั้งหมด

พระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑลที่คณะทำงานฝ่ายออกแบบพระเมรุมาศฯ ได้ออกแบบขึ้นนี้ กำหนดปลูกสร้างที่ท้องสนามหลวง ด้านทิศใต้เช่นทุกครั้งมา ลักษณะเป็นพระเมรุมาศที่สร้างด้วยไม้ทรงปราสาทจตุรมุข สูงจากพื้นถึงฉัตรยอดพระเมรุมาศ ๓๐ เมตร มีโถงกลางตั้งพระจิตกาธาน มุขด้านทิศเหนือและใต้ยาวกว่ามุขด้านตะวันตกและตะวันออก หลังคามุขด้านทิศเหนือและใต้ซ้อนสองชั้น ส่วนหลังคามุขตะวันตกและตะวันออกมีเพียงชั้นเดียว เครื่องยอดหลังคาทรงมณฑปลดหลั่นขึ้นไป ๕ ชั้น มีพรหมพักตร์ ที่ยอดพระเมรุ สวมสัปตปฎลเศวตฉัตร ฐานพระเมรุมาศจัดทำเป็นสองระดับ มีบันไดทอดถึงตลอดทั้งสี่ทิศ พนักทักษิณรายรอบระเบียง ตกแต่งด้วยฉัตรเครื่องสูงมุมพระเมรุมาศ ๗ ชั้น หัวบันไดประดับรูปปั้นเทวดาถือตาลปัตรแว่นแก้ว ภายในบรรจุโคมไฟ

เนื่องจากพระเมรุมาศนี้สร้างขึ้นเป็นการชั่วคราว จึงใช้โครงสร้างเป็นไม้และโครงเหล็กหุ้มไม้ปิดกระดาษสีแทนกระจก ใช้กระดาษทองย่นตัด

บริเวณที่กำหนดสร้างพระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

ทับเป็นลายทองสาบสี ผูกลายดอกไม้ทั้งหลัง หน้าบันมุขทั้งสี่ทิศจำหลักลายพวงมาลาเฟื่องห้อยร้อยประดับ พระเมรุมาศทั้งสี่ด้านเปิดโล่ง มีเครื่องตกแต่งคือพระวิสูตรและฉากบังเพลิง รอบพระเมรุมาศตกแต่งเป็นสวนดอกไม้ มีลานถนนแล่นโดยรอบ

ด้านทิศตะวันออกของพระเมรุมาศ สร้างเป็นหอเปลื้องเครื่องสำหรับไว้พระโกศที่เปลื้องแล้ว และสรรพวัสดุเครื่องใช้ในการถวายพระเพลิง และมีสิ่งปลูกสร้างสำหรับพระพิธีธรรม สวดพระอภิธรรมสี่มุมพระเมรุมาศ สิ่งปลูกสร้างนี้เรียกว่า "*สำสัง*" หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า "*ช่าง*" มี "*ทับเกษตร*" ยื่นออกเป็นระเบียงของช่าง ข้างละ ๒ รวมทั้งสิ้นเป็น ๘

ทิศตะวันตกพระเมรุมาศ สร้างพระที่นั่งทรงธรรมสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทรงธรรมและทรงบำเพ็ญพระราชกุศล มีที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน สมาชิกรัฐสภา ตลอดจนคณะทูตานุทูต เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ปลายปีกพระที่นั่งทรงธรรมทั้งด้านเหนือและใต้ สร้างศาลาแถวด้านหลังติดราชวัติด้านหน้าเปิดโล่ง รวม ๒ หลัง ศาลาแถวนี้เรียกว่า "*ทิม*" ทั้งทับเกษตรทั้งทิมจัดเป็นที่นั่งของผู้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพทั้งหมด

หลังพระที่นั่งทรงธรรม สร้างศาลาหนังสือที่ระลึก ๑ หลัง สุขา ๒ หลัง

กั้นเขตเป็นปริมณฑลของพระเมรุมาศด้วยรั้วซึ่งปักฉัตรโลหะกลีบบัวสีทองฉลุลายเป็นระยะ ๆ รั้วนี้เรียกว่า "*ราชวัติ*"

นอกราชวัติด้านเหนือ สร้างพลับพลายกสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับรอรับพระบรมศพ ซึ่งจะยาตรากระบวนแห่มาสู่พระเมรุมาศโดยพระมหาพิชัยราชรถแล้วเชิญพระโกศพระบรมศพลงสู่พระยานมาศ ที่ประดูราชวัติใกล้พลับพลายก เพื่อเชิญพระบรมศพสู่พระเมรุมาศต่อไป

นอกราชวัติด้านใต้ รื้อโรงงานชั่วคราวสำหรับปฏิบัติการด้านออกแบบและขยายแบบและพลับพลาสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ออก แล้วกรมโยธาธิการปลูกสร้างเต้นท์ จำนวน ๑๔ หลัง สำหรับเป็นที่นั่งของผู้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งคาดว่าจะมีจำนวนมากเกินกว่าที่จะเฝ้าฯ ภายในปริมณฑลทั้งหมดได้ มีรั้วเหล็กเตี้ยกั้นโดยรอบที่เฝ้าฯ แห่งนี้

บัญชีแบบก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารบริวาร

๑. แบบผังบริเวณโดยรอบปริมณฑลพระเมรุมาศลานและถนนโดยรอบ ๑ แผ่น

๒. แบบพระเมรุมาศ ๑๙ แผ่น

๓. แบบผังไฟฟ้ารอบฐานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๔. แบบผังไฟฟ้าที่ชานประทักษิณพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๕. แบบผังไฟฟ้าภายในพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๖. แบบหอเปลื้องเครื่อง เสาฉนวน ๕ แผ่น

๗. แบบฉากลับแล ๒ แผ่น

๘. แบบช่างและทับเกษตร ๗ แผ่น

๙. แบบทับเกษตร ๑ แผ่น

๑๐. แบบช่าง ๒ แผ่น

๑๑. แบบผังไฟประดับฉัตรหลังคาช่างทิม ทับเกษตร รั้วราชวัติ ฉากลับแล เสาฉนวนไฟสนามและหอเปลื้องเครื่อง ๑ แผ่น

๑๒. แบบผังไฟฟ้าสาดเข้าผนังรั้วราชวัติโดยรอบรั้วปริมณฑลที่พื้นสนาม ๑ แผ่น

๑๓. แบบผังไฟฟ้าที่ฉนวนทางเข้าออกโดยรอบปริมณฑล ๑ แผ่น

๑๔. แบบผังบริเวณทิม ๑ แผ่น

๑๕. แบบทิม ๕ แผ่น

๑๖. แบบสุขา ๓ แผ่น

๑๗. แบบรั้วราชวัติ ๑ แผ่น

๑๘. แบบผังรั้วราชวัติและเสาฉนวน ๑ แผ่น

๑๙. แบบผังบริเวณพระที่นั่งทรงธรรม ๑ แผ่น

๒๐. แบบพระที่นั่งทรงธรรม ๗ แผ่น

๒๑. แบบผังบริเวณศาลาหนังสือที่ระลึก ๑ แผ่น

๒๒. แบบศาลาหนังสือที่ระลึก ๓ แผ่น

๒๓. แบบผังบริเวณพลับพลายกที่สนามหลวง ๑ แผ่น

๒๔. แบบพลับพลายกที่สนามหลวง ๔ แผ่น

๒๕. แบบผังบริเวณการจัดสวน ๑ แผ่น

๒๖. แบบการจัดสวน ๕ แผ่น

๒๗. แบบผังการติดตั้งโคมไฟฟ้าโดยรอบปริมณฑล เสาไฟสนาม ไฟรั้วราชวัติ และบนหลังอาคาร ๑ แผ่น

๒๘. แบบผังสายเมนไฟฟ้าสำหรับอาคาร ๑ แผ่น

๒๙. แบบแผงควบคุมระบบไฟฟ้าโดยรอบปริมณฑล ๑ แผ่น

๓๐. แบบผังไฟฟ้าส่วนพระเมรุมาศ พระที่นั่งทรงธรรม ๑ แผ่น

๓๑. แบบพลับพลายกที่หน้าวัดพระเชตุพนฯ ๔ แผ่น

๓๒. แบบพลับพลาที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์[๓๔] ๓ แผ่น

รวม ๓๒ รายการ จำนวน ๘๘ แผ่น

บัญชีแบบขยายลวดลายพระเมรุมาศและอาคารบริวาร

ขนาดเท่าของจริง มาตราส่วน ๑:๑

๑. แบบลายหน้ากระดานบน บัวคว่ำ บัวหงายฐานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๒. แบบลายหน้ากระดานล่างฐานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๓. แบบลายหน้ากระดานบนฐานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๔. แบบลายท้องไม้พระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๕. แบบลายบัวมุมฐานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๖. แบบลายเสาพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๗. แบบลายรักร้อยเสาพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๘. แบบลายฐานเสาเล็กพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๙. แบบลายฐานบนพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๐. แบบเสาตั้งเทวดาและแบบขยายลาย ๒ แผ่น

๑๑. แบบขยายลายแท่นตั้งฉัตรเครื่องสูงมุมฐานพระเมรุมาศ ๒ แผ่น

๑๒. แบบลายเสาบันไดพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๓. แบบลายขั้นบันไดพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๔. แบบลายบันไดพระเมรุมาศ ชั้นที่ ๑ ๕ แผ่น

๑๕. แบบลายบันไดพระเมรุมาศชั้นที่ ๒ ๕ แผ่น

๑๖. แบบลายแผงราชวัติช่องลมที่ผนังพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๗. แบบลายกระเบื้องหลังคาพระเมรุมาศพลับพลายก ๑ แผ่น

๑๘. แบบลายยอดพระเมรุมาศตั้งแต่หน้าพรหม ๑ แผ่น

๑๙. แบบลายยอดพระเมรุมาศชั้นที่ ๑ ๒ แผ่น

---

[๓๔] ออกแบบไว้แต่ไม่ได้ปลูกสร้าง.

๒๐. แบบลายยอดพระเมรุมาศชั้นที่ ๒ ๓ แผ่น

๒๑. แบบลายยอดพระเมรุมาศชั้นที่ ๓ ๔ แผ่น

๒๒. แบบลายยอดพระเมรุมาศชั้นที่ ๔ ๒ แผ่น

๒๓. แบบลายยอดพระเมรุมาศชั้นที่ ๕ ๒ แผ่น

๒๔. แบบลายยอดพระเมรุมาศชั้นที่ ๖ ๒ แผ่น

๒๕. แบบลายผนังและเสาพระเมรุมาศด้านทิศเหนือ-ใต้ ๑ แผ่น

๒๖. แบบลายฐานเสาพระเมรุมาศและฐานเสามุข ๑ แผ่น

๒๗. แบบฝ้าชายคาเชิงกลอนชั้นล่างโดยรอบพระเมรุมาศ ๒ แผ่น

๒๘. แบบลายเหนือประตูมุขด้านเหนือ-ใต้ พระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๒๙. แบบลายจั่วล่างด้านเหนือ-ใต้ พระเมรุมาศ ๓ แผ่น

๓๐. แบบลายลูกฟักระหว่างเสามุขพระเมรุมาศกับองค์พระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๓๑. แบบลายกรอบประดู เสา และผนังมุขด้านเหนือ-ใต้ ๑ แผ่น

๓๒. แบบลายยืดบัวหงายเสาบนหลังคาพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๓๓. แบบลายเสาบนพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๓๔. แบบลายกาบเสามุข ๑ แผ่น

๓๕. แบบลายมุมยืดบัวหงายเสามุข ๑ แผ่น

๓๖. แบบร่างและแบบขยายเสาไฟสนาม ๒ แผ่น

๓๗. แบบร่างและแบบขยายฐานเสาไฟสนาม ๒ แผ่น

๓๘. แบบร่างและแบบขยายฐานและเสาฉนวนประกอบรั้วราชวัติ ๒ แผ่น

๓๙. แบบขยายเสาฉนวนรั้วราชวัติ ๑ แผ่น

๔๐. แบบลายฝาผนังหอเปลื้องเครื่อง (ด้านหลัง) ๔ แผ่น

๔๑. แบบลายจั่วหอเปลื้องเครื่อง ๓ แผ่น

๔๒. แบบฝาด้านข้างหอเปลื้องเครื่อง ๓ แผ่น

๔๓. แบบลายหอเปลื้องเครื่อง ๑๐ แผ่น

๔๔. แบบแท่นฐานบัวหอเปลื้องเครื่อง (ไม่มีลาย) ๒ แผ่น

๔๕. แบบลายฝาผนังหอเปลื้องเครื่อง (ด้านหน้า) ๒ แผ่น

๔๖. แบบลายเสาฉนวนหอเปลื้องเครื่อง ๒ แผ่น

๔๗. แบบลายเสาและบัวโคนเสาพระเมรุมาศ ๒ แผ่น

๔๘. แบบเสารั้วราชวัติ ๑ แผ่น

๔๙. แบบขยายทับหลังรั้วราชวัติ ๑ แผ่น

๕๐. แบบรวยระกา หางหงส์ (หัวนาค) หลังคา ปีกนก หน้าจั่วมุข พระเมรุมาศ ชั้นล่าง (ฉบับแก้ไข) ๑ แผ่น

๕๑. แบบกระจังรวนและกระจังรายหลบหลังมุขพระเมรุมาศ ๓ แผ่น

๕๒. แบบจั่วชั้นบนพระเมรุมาศ อักษร รพ คันทวย สาหร่าย หัวเสา กระจัง ๘ แผ่น

๕๓. แบบลายดาวใหญ่เพดานมุขพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๕๔. แบบกระเบื้องหลังคารอบพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๕๕. แบบเสาหงส์คาบพระภูษาโยง ๒ แผ่น

๕๖. แบบฐานเสาและฐานมุขพระเมรุมาศ ๓ แผ่น

๕๗. แบบลายเพดานพระเมรุมาศ (ลายดาวใหญ่ เล็ก เฟื่อง ค้างคาว ลูกฟักก้ามปู) ๕ แผ่น

๕๘. แบบผังลายเพดานพระเมรุมาศ ๓ แผ่น

๕๙. แบบลายมุมเพดานพระเมรุมาศ ๖ แผ่น

แบบผังบริเวณพระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑล

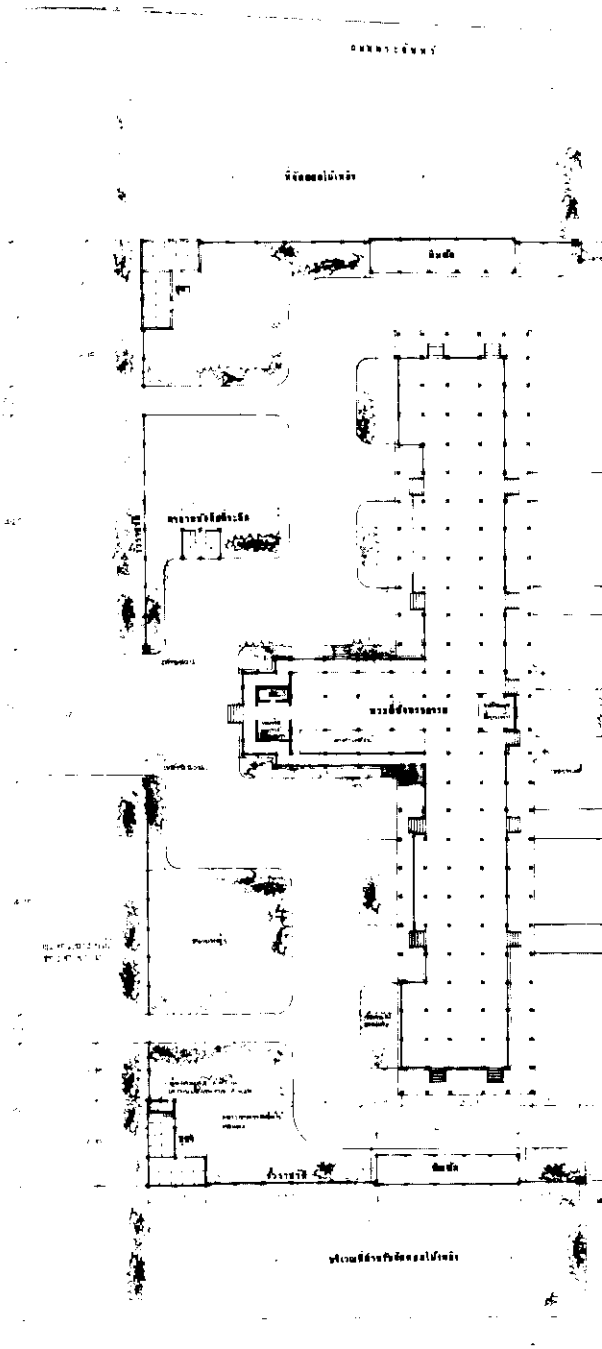

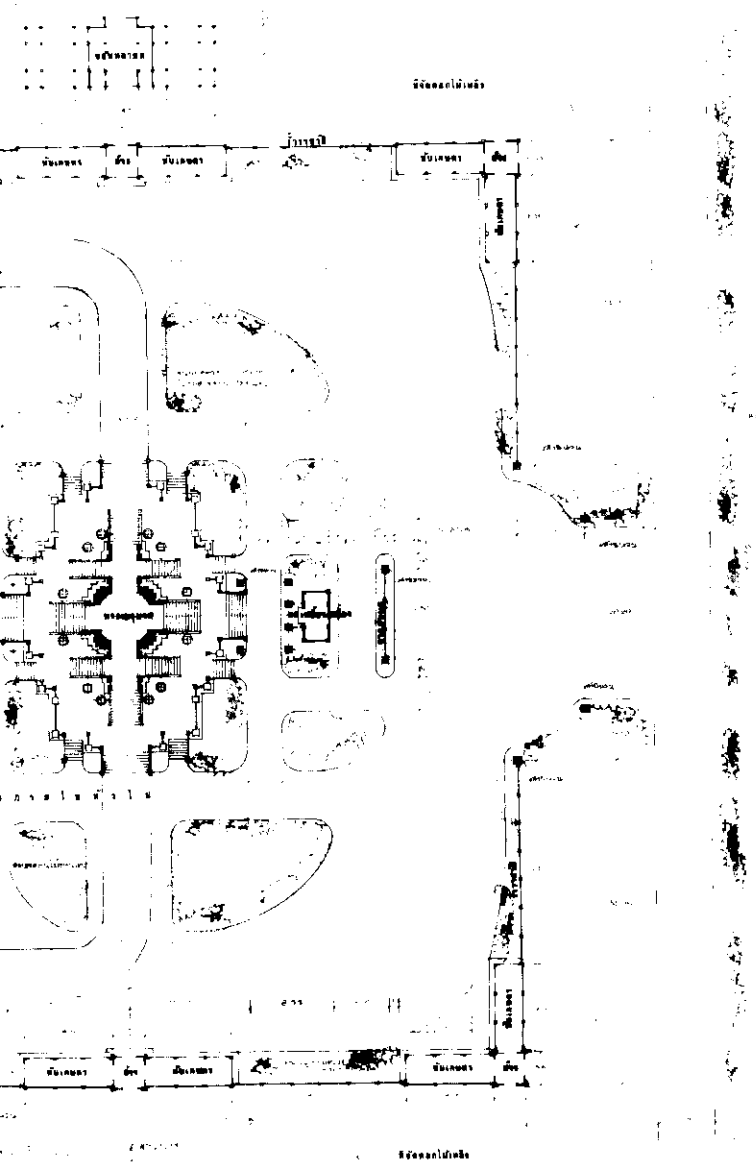

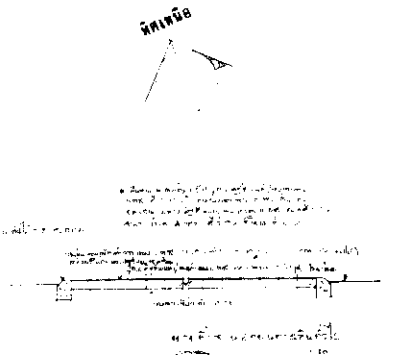

ผังบริเวณปริมณฑล

งานพระราชพิธี ถวายพระเพลิง พระบรมศพ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙

มาตราส่วน 1:200

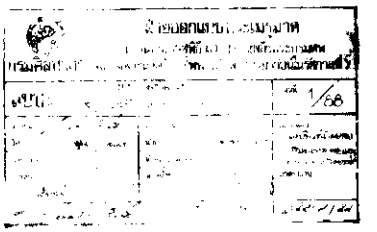

๖๐. แบบลายฉากบังเพลิง ๑ แผ่น

๖๑. แบบฉัตรกลางเพดานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๖๒. แบบลายกรอบแว่นเพดาน ปีกนก พระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๖๓. แบบลายตกแต่งสะพานเกริน (รูปตัด) ๔ แผ่น

๖๔. แบบเกรินและฐานเกรินเลื่อนพระโกศ ๒ แผ่น

๖๕. แบบลายหัวเสาพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๖๖. แบบลายฐานพระเมรุมาศ ชั้นที่ ๑ ๑ แผ่น

๖๗. แบบลายสะพานเกริน (นาค) ๓ แผ่น

๖๘. แบบลายเพดานมุมด้านทิศเหนือ-ใต้ พระเมรุมาศ ๒ แผ่น

๖๙. แบบลายลูกฟักผนังตอนบนมุมด้านตะวันออก-ตก ๑ แผ่น

๗๐. แบบลายลูกฟักผนังตอนล่างสุดที่ฐานเสามุมพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

แบบลายพระที่นั่งทรงธรรม

๑. แบบลายซุ้มประตูห้องพระที่นั่งทรงธรรม ๑ แผ่น

๒. แบบลายลูกกรงระเบียงมุขด้านทิศเหนือ-ใต้ ๑ แผ่น

๓. แบบลายกรอบแว่นเพดาน ๑๐ แผ่น

๔. แบบลายพนักและบันไดมุขที่ประทับ ๓ แผ่น

๕. แบบฐานล่าง ๓ แผ่น

๖. แบบลายกระจังที่ผนังด้านหลังอาสนสงฆ์ ๑ แผ่น

๗. แบบอุณาโลมจั่วพระที่นั่งทรงธรรม ๑ แผ่น

๘. แบบจั่วบนพระที่นั่งทรงธรรม ๓ แผ่น

๙. แบบลายพนักด้านหน้าระเบียงที่ประทับ ๑ แผ่น

๑๐. แบบลายหน้าบันด้านทิศตะวันตก ๑ แผ่น

๑๑. แบบลายหน้าจั่วด้านทิศเหนือ-ใต้ (จั่วเล็ก) ๒ แผ่น

๑๒. แบบลายปั้นลมจั่ว บน ล่าง ด้านทิศเหนือ-ใต้ ๑ แผ่น

๑๓. แบบจั่วล่างพระที่นั่งทรงธรรม ๓ แผ่น

๑๔. แบบตัวห้ามกลางลายค้างคาวพระที่นั่งทรงธรรม พลับพลายก ช่าง ทับเกษตร ๑ แผ่น

๑๕. แบบลายท้องขื่อพระที่นั่งทรงธรรม ๘ แผ่น

แบบลายพลับพลายก

๑. แบบลายปีกนกพลับพลายก ๑ แผ่น

๒. แบบด้านหน้าพลับพลายก ๔ แผ่น

๓. แบบแผงแลพลับพลายกด้านหลัง ๒ แผ่น

๔. แบบเหราปั้นลมมุข ๑ แผ่น

๕. แบบพาไลด้านหน้า ๑ แผ่น

๖. แบบลายต่าง ๆ (ดาวใหญ่ เล็ก ค้างคาวเฟื่อง กรอบแว่น ท้องขื่อ) ๔ แผ่น

๗. แบบลายพนักพลับพลายกหน้าวัดพระ-เชตุพนฯ ๕ แผ่น

๘. แบบพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนฯ ด้านข้าง ๒ แผ่น

๙. แบบพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนฯ พร้อมลายพนัก ๖ แผ่น

แบบลวดลายประกอบสิ่งก่อสร้างพระเมรุมาศ

๑. แบบลายซุ้มประตูช่าง ๑ แผ่น

๒. แบบกระจังเชิงชายช่าง ๑ แผ่น

๓. แบบลายปลียอดฉัตรช่าง ๑ แผ่น

๔. แบบลายบนประตูช่างและลายแผงแลคอสองช่าง ๑ แผ่น

๕. แบบฉัตรชั้นล่างสี่มุมพระจิตกาธานขนาดเท่าจริง ๑ แผ่น

๖. แบบฉัตรบุษบก (ฉัตรเบญจา) พระจิตกาธานขนาดเท่าจริง ๑ แผ่น

๗. แบบขยายฐานพระจิตกาธาน ๑ แผ่น

๘. แบบตาลปัตรแว่นแก้ว ขนาดเท่าจริง ๑ แผ่น

๙. แบบโครงสร้างพระโกศ ๑ แผ่น

๑๐. แบบขยายฐานตั้งฉัตรสี่มุมพระจิตกาธาน ๑ แผ่น

๑๑. แบบลายฉัตรเครื่องสูงมุมฐานพระเมรุมาศ ๗ แผ่น

๑๒. แบบพระจิตกาธาน ๑ แผ่น

๑๓. แบบฉัตรเครื่องสูงมุมฐานพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๔. แบบระบายขอบฉัตรกลีบบัว ๗ แผ่น

๑๕. แบบโครงสร้างกำพูฉัตร ๕ ชั้น ประดับมุมพระจิตกาธาน ๑ แผ่น

๑๖. แบบฉัตรยอดพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๗. แบบโครงฉัตรยอดพระเมรุมาศ ๑ แผ่น

๑๘. แบบเสาฉัตรเครื่องสูง ๑ แผ่น

๑๙. แบบฉัตรกลีบบัวทับเกษตรและทิม ๑ แผ่น

๒๐. แบบผังกลีบบัวฉัตร ๗ แผ่น

๒๑. แบบโครงสร้างเชื่อมต่อกำพูฉัตรประดับมุมพระจิตกาธาน ๑ แผ่น

๒๒. แบบลายพระโกศจันทน์ ๒๓ แผ่น

๒๓. แบบหน้าจั่วศาลาหนังสือที่ระลึก ๒ แผ่น

รวม ๑๑๗ รายการ จำนวน ๒๘๐ แผ่น

เมื่อฝ่ายดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศฯ และฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ฯ ได้รับแบบจากฝ่ายออกแบบพระเมรุมาศฯ แล้ว ได้เริ่มดำเนินงานปลูกสร้างพระเมรุมาศ และอาคารภายในปริมณฑล ตลอดจนสิ่งก่อสร้างสำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

ณ บริเวณท้องสนามหลวงด้านใต้ จัดกั้นเป็นเขตปริมณฑลพระราชพิธี โดยจัดสร้างรั้วราชวัติ ๔ ด้าน ล้อมรอบเนื้อที่ ๗ ไร่ ๒ งาน สร้างองค์พระเมรุมาศไว้ตรงกึ่งกลางปริมณฑล ภายในรั้วราชวัติสร้างอาคารภายในปริมณฑลประกอบด้วย หอเปลื้องเครื่อง พระที่นั่งทรงธรรม ช่าง ทับเกษตร ทิม ศาลาหนังสือที่ระลึก และสุขา นอกประตูราชวัติด้านเหนือสร้างพลับพลายก ๑ หลัง สำหรับเป็นที่ประทับรับพระบรมศพ

ณ บริเวณนอกประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทางทิศตะวันตกสร้างเกยสำหรับเทียบพระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐาน เพื่อเข้ากระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพริ้วที่ ๑

ณ บริเวณหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่พระมหาพิชัยราชรถเทียบรอเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐาน เพื่อเข้ากระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพริ้วที่ ๒ สร้างพลับพลายก ๑ หลัง

นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ซึ่งมีนายประมุข บรรเจิดสกุล ผู้จัดการเป็นคู่สัญญารับทำการก่อสร้าง พระเมรุมาศ หอเปลื้องเครื่อง ฉากลับแล เสาฉนวน เสาหงส์ และไฟสนามรอบพระเมรุมาศ ตามสัญญาเลขที่ ๑/๒๕๒๘ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ในราคา ๘,๑๙๘,๑๒๑ บาท สัญญากำหนดเริ่มก่อสร้างภายในวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ กำหนดก่อสร้างแล้วเสร็จวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ในการนี้ นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ และนายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็น

พระครูสตานันทมุนี (ละเอียด รัตนพราหมณ์) อ่านโองการบวงสรวงในพิธียกเสาเอกพระเมรุมาศ

เครื่องสังเวยในพิธียกเสาเอกพระเมรุมาศ

นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ผูกผ้าแดงเสาเอกพระเมรุมาศ

วิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกร ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายอาวุธ เงินชูกลิ่น สถาปนิก ๗ หัวหน้างานบูรณะปฏิสังขรณ์ กองสถาปัตยกรรม และนายสุพจน์ กัยวิกัยโกศล สถาปนิก ๔ ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ ควบคุมงานโครงสร้าง

อนึ่ง สำหรับสิ่งก่อสร้างและประกอบตกแต่งพระเมรุมาศ อันมีลักษณะเป็นงานศิลปกรรม นอกเหนือไปจากการสร้างทำของผู้รับเหมาก่อสร้าง และจะได้พรรณนารวมไว้ในเรื่องพระเมรุมาศนี้ ได้แก่ รูปเทวดาถือตาลปัตรแว่นแก้ว จำนวน ๒๐ องค์ พร้อมตาลปัตร ฉัตรเครื่องสูงประจำมุมพระเมรุมาศ ๑๒ ต้น พระจิตกาธาน เครื่องสดประเภทแทงหยวกและแกะสลักเครื่องสดประดับพระจิตกาธาน ฉัตรเครื่องสูง ๕ ชั้น สี่มุมพระจิตกาธาน พระโกศจันทน์ ม้าเทียบพระจิตกาธาน แท่นเทียบพระจิตกาธาน และสัปตปฎลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศ เป็นงานที่จัดทำโดย ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ฉากบังเพลิง ๔ ด้าน และพรหมพักตร์ยอดพระเมรุมาศ จัดทำโดยกองหัตถศิลป กรมศิลปากร สัปตปฎลเศวตฉัตรแขวนเพดานพระเมรุมาศเวลาถวายรุมพระบรมอัฐิที่พระจิตกาธานและเครื่องดอกไม้สดประดับพระจิตกาธาน จัดทำโดยสำนักพระราชวัง

เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันกำหนดการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ผู้รับเหมาก่อสร้างได้เริ่มดำเนินการปรับระดับพื้นที่เตรียมการก่อสร้างพระเมรุมาศ ตั้งแต่วันเสาร์ที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ และต่อมาในวันพฤหัสบดีที่ ๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ในฐานะประธานคณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุมาศฯ ได้เป็นประธานประกอบพิธียกเสาเอกพระเมรุมาศ มีรายละเอียดพิธีโดยย่อดังนี้

เวลา ๙ นาฬิกา ๑๕ นาที เป็นปฐมฤกษ์ ประกอบพิธีพราหมณ์ นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานในพิธีจุดธูปเทียนเครื่องบวงสรวงแล้ว พระครูสตานันทมุนี (ละเอียด รัตนพราหมณ์)

นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี
ชักสายสูตรยกเสาเอกพระเมรุมาศ

อ่านโองการบวงสรวง โดยบ่ายหน้าสู่ทิศใต้อันเป็นสถานที่ปลูกสร้างพระเมรุมาศ

เวลา ๙ นาฬิกา ๔๕ นาที เป็นพิธีสงฆ์ พระสงฆ์ ๙ รูปจากวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๙ นาฬิกา ๕๐ นาที โหรลั่นฆ้องชัยเป็นสัญญาณฤกษ์ นายพิชัย รัตตกุล ชักสายสูตรยกเสาเอกขึ้นตั้งตรง พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา

จากนั้น ถวายภัตตาหารเพล เป็นเสร็จพิธี

การปลูกสร้างพระเมรุมาศและอาคารภายในปริมณฑลแล้วเสร็จในวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ มีรายละเอียดลักษณะอาคารดังนี้

พระเมรุมาศ

พระเมรุมาศปลูกสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทย ทรงปราสาทจตุรมุขยอดทรงมณฑป ประกอบพรหมพักตร์ ตัวอาคารประกอบด้วยชั้นฐานทักษิณ องค์พระเมรุมาศส่วนหลังคาประกอบมุขทิศและเครื่องยอด ประดับตกแต่งด้วยลวดลายกระดาษทองย่นฉลุสาบสีและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศสมเด็จพระอัครมเหสี

องค์พระเมรุมาศมีขนาดกว้าง ๒๕.๐๐ เมตร ยาว ๓๒.๐๐ เมตร สูงจากพื้นดินถึงยอดฉัตร ๓๐.๐๐ เมตร โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ตง เป็นไม้เนื้อแข็ง เฉพาะเสาองค์พระเมรุมาศ ๔ เสา ซ่อนอยู่ภายในช่องผนัง โครงภายในเป็นเหล็กสำหรับรับโครงเหล็กส่วนยอดพระเมรุมาศตั้งอยู่บนแท่นคอนกรีตเสริมเหล็กสำเร็จรูป แล้วหุ้มไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร โครงเคร่าไม้ยาง

ตัวอาคารยกพื้น ๒ ระดับ เป็นฐานทักษิณและฐานองค์พระเมรุมาศ ฐานทักษิณเป็นยกพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมุมทั้งสี่ด้านสิบหกเหลี่ยม กว้าง ๒๕.๐๐ เมตร ยาว ๓๒.๐๐ เมตร สูงจากระดับพื้นดินถึงพื้นชานทักษิณ ๑.๔๔ เมตร ชานทักษิณโดยทั่วไปยื่นออกจากเสาริม ๐.๖๐ เมตร สำหรับทำฐานโดยรอบ ฐานทักษิณประกอบหน้ากระดาน

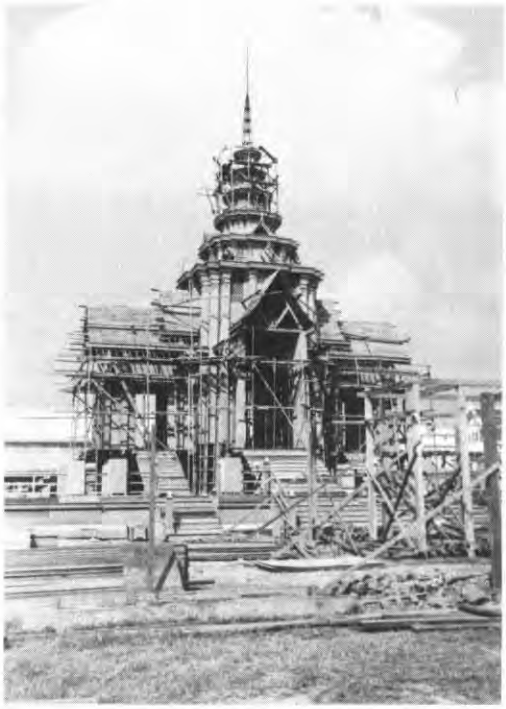

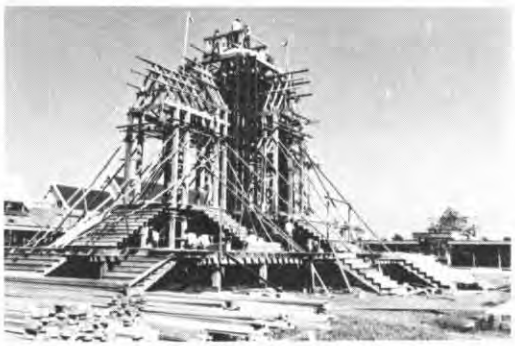

พระเมรุมาศขณะก่อสร้าง

ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีพนักราวบันไดพระเมรุมาศ

ท้องไม้ เส้นลวด บัว หน้ากระดานล่างและหน้ากระดานบนประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายประจำยามก้ามปู เส้นลวดเดินเส้นทองบัวคว่ำและบัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง ท้องไม้ประดับลายเข้มขาบชนิดรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววสีเงินเดินเส้นทองในแนวตั้ง มีบันไดทางขึ้นลงจากพื้นดินถึงพื้นชานทักษิณทั้งสี่ทิศ ทิศละ ๓ บันได เป็นบันไดใหญ่ ๑ บันได กว้าง ๔.๙๗๔ เมตร ขนาบข้างด้วยบันไดเล็ก ๒ บันได กว้าง ๑.๔๐เมตร แต่ละช่องบันไดมีบันได ๗ ขั้น เป็นไม้เนื้อแข็ง ลูกนอนปูพรมอัดสีแดง จมูกบันไดปิดทับด้วยไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นแถบทอง ลูกตั้งบันได (บัวขั้นบันได) ประดับลายเข้มขาบฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินและสีชมพูเดินเส้นทองในแนวตั้ง แม่บันไดประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ผนังท้องไม้บันไดพื้นสีน้ำเงินเดินริ้วเส้นทองในแนวตั้ง พุกรับขั้นบันไดประดับลายช่อกระหนกเปลวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน หน้าตัดขอบขั้นบันไดทั้งด้านหน้าและด้านข้างเดินเส้นด้วยกระดาษทองย่น ราวบันไดเหลี่ยมทาสีแดงเดินขอบทอง พนักราวบันได ๓ เส้น แต่ละเส้นประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงเดินเส้นทองสามสายคั่นด้วยดอกประจำยามสีทองเป็นระยะ ๆ เสาบันได บัวคอเสาประดับลายกระจังฉลุ

เสด็จพระราชดำเนินตรวจการสร้างพระเมรุมาศ

กระดาษทองย่นสาบสีแดงแวววีเงิน ตัวเสาพื้นสีแดงเดินริ้วเส้นทอง หัวเสาเป็นเสาหัวเม็ดสี่เหลี่ยมประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแวววีเงิน ยอดเสาเม็ดเป็นรูปบัวคลุ่มประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแวววีเงิน เฉพาะที่บันไดใหญ่ด้านทิศเหนือและทิศใต้กั้นแบ่งช่องบันไดเป็น ๓ ช่องทางเดินโดยทำราวบันไดเหล็กกลมสีทอง ๒ เส้น หัวราวบันไดเป็นเสาหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทอง

ที่พื้นลานข้างบันไดใหญ่ทิศตะวันออกตั้งเสาฉนวนประกอบหอเปลื้องเครื่อง ๒ เสา โครงเสาเป็นไม้บุไม้อัด ฐานเสาฉนวนประกอบหน้ากระดานท้องไม้ เส้นลวด ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววีเงินทำลายเหมือนฐานทักษิณ ตัวเสาทาสีน้ำตาลคิ้วเหลี่ยมเสาทำด้วยไม้อัดยาง ปิดกระดาษทองย่น เสาหัวเม็ดประดับลายบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเดินเส้นทอง เหนือหัวเสาประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นตาลปัตรแว่นแก้วทรงพุ่มข้าวบิณฑ์สาบสีน้ำเงิน ตรงกลางเจาะช่องติดโคมแก้วรูปทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ใส่หลอดไฟขนาด ๑๐๐ แรงเทียน ตัวเสาติดตั้งราวผ้าม่านบังตาสีทอง ตัวผ้าม่านทำด้วยผ้าตาดพื้นดำลายทองซับในทำด้วยผ้าฝ้ายสี่เส้นย้อมสีกลีบบัว ไม่มีหัวม่าน มีสายรัดม่าน มีโซ่ถ่วงน้ำหนักที่กลางม่านและชายม่าน ชายม่านสูงจากพื้น ๐.๑๐ เมตร ผ้าม่านนี้เปิดแยกจากกันที่กลางราวม่านระหว่างเสาฉนวนพระเมรุมาศ และเสาฉนวนหอเปลื้องเครื่อง

ที่พื้นลานข้างบันไดใหญ่ทิศตะวันตกตั้งเสาหงส์คาบพระภูษาโยง ๒ เสา ฐานเสาหงส์ ผนังฐานประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแวววีเงินลายกระจังเดินเส้นทอง เชิงฐานประกอบหน้ากระดาน บัวเส้นลวด หน้ากระดานประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงลายประจำยามก้ามปูบัวคว่ำประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูลวดบัวเดินเส้นทอง ตัวเสาทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูลายดอกลอยทรงพุ่ม

แบบผังพระเมรุมาศ ด้านทิศตะวันออก

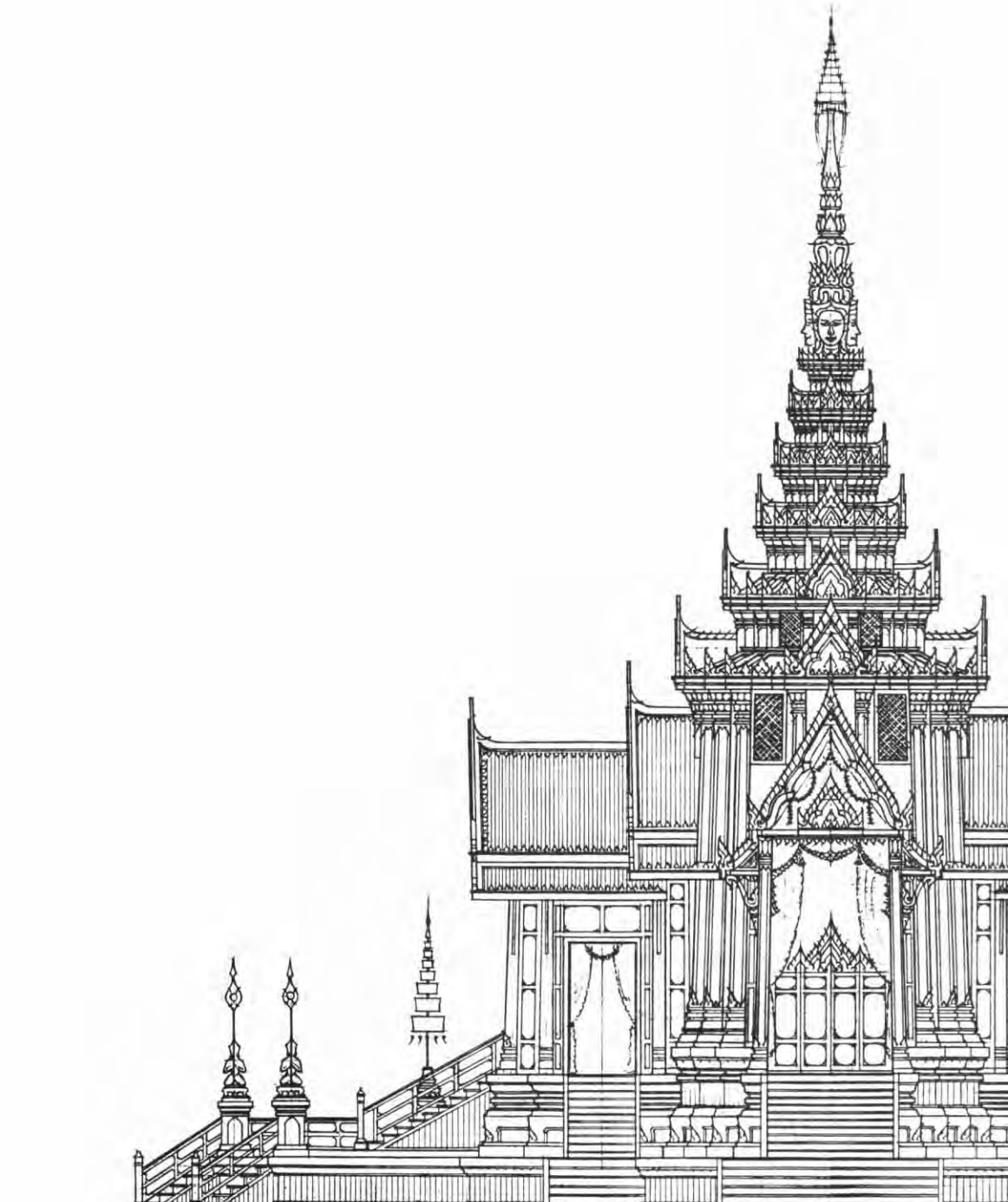

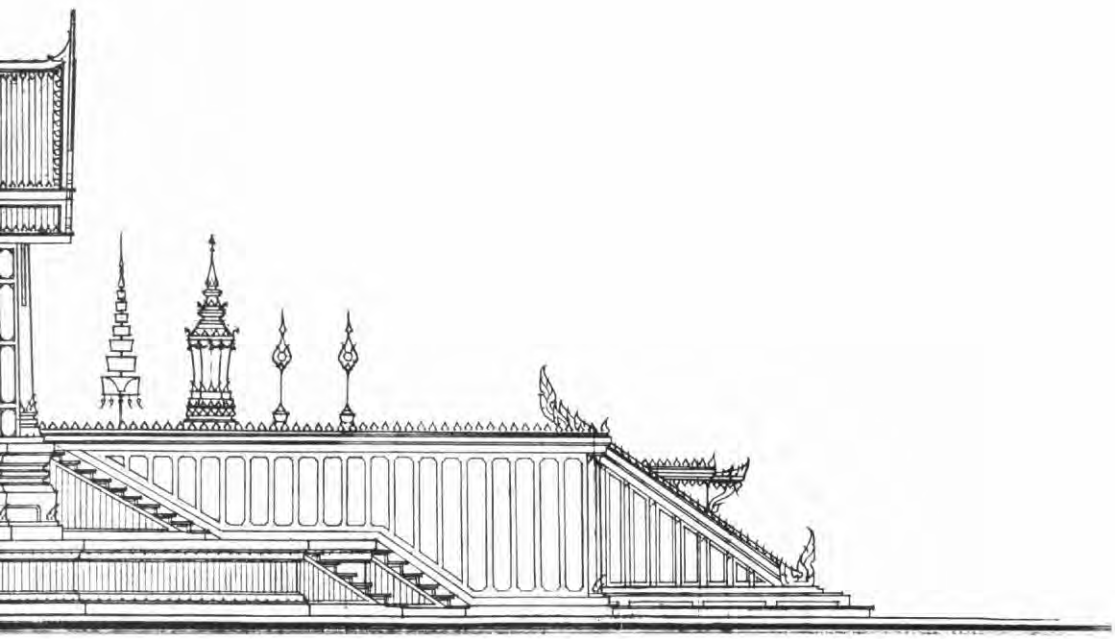

ตอกลายสำหรับประดับพระเมรุมาศ

ข้าวบิณฑ์ ตัวหงส์เป็นลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีชมพู สำหรับพาดพระภูษาโยงซึ่งโยงจากองค์พระเมรุมาศทอดไปยังอาสนสงฆ์บนพระที่นั่งทรงธรรม ยอดเสาหงส์ประดับฉัตรโลหะทรงกลมสีทอง ๙ ชั้น ขนาดเล็ก ระบายฉัตรประดับตุ้งติ้งไหมพรมสีเหลืองโดยรอบทุกชั้น

พื้นชานทักษิณ ตงไม้เนื้อแข็ง ปูไม้ยางขนาด ๑ นิ้ว คูณ ๘ นิ้ว ตีชนอัดสนิท ปูพรมอัดสีแดงอัด

เสาฉนวนประกอบหอเปลื้องเครื่อง

ทับหน้า พนักชานทักษิณและเสาพนักประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีและลายเหมือนพนักราวบันไดและเสาบันได

ที่เสาพนักชานทักษิณตรงมุมย่อไม้โดยรอบประดับด้วยแท่นฐานสำหรับประดิษฐานรูปเทวดานั่งคุกเข่าถือตาลปัตรแว่นแก้ว (บังแทรกแว่นแก้ว) รายรอบจำนวน ๒๐ แท่น ตัวแท่นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๐.๘๕ เมตร ยาว ๐.๘๕ เมตร สูง ๑.๔๐ เมตร ประกอบหน้ากระดาน เส้นลวด บัว ท้องไม้ หน้ากระดานล่างและหน้ากระดานบนประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงและสีเขียวลายประจำยามก้ามปู เส้นลวดเดินเส้นทอง บัวคว่ำและบัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง สีเขียว แวววสีเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง คอฐานล่างและคอฐานบนพื้นสีแดงเดินเส้นทองในแนวตั้ง ลูกแก้วล่างและลูกแก้วบนประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสี ลายประจำยาม ท้องไม้เสาโดยรอบประดับลายฉลุ

แท่นประดิษฐานรูปเทวดานั่งคุกเข่าถือตาลปัตรแว่นแก้ว รายรอบชานทักษิณพระเมรุมาศ

ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเสาพนักชาน ทักษิณพระเมรุมาศ

เสาพนักชานทักษิณพระเมรุมาศ

กระดาษทองย่นสาบสีชมพูแวววสีเงินลายกระจังเดินเส้นทอง ตรงกลางผนังทำซุ้มลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น พื้นซุ้มสีน้ำเงิน กลางซุ้มประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปพานพุ่มดอกไม้ ตัวพุ่มพื้นสีชมพูลายดอกประจำยาม ตัวพานพื้นสีเขียวลายบัว แท่นฐานตั้งเทวดารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๐.๖๔๕ เมตร ยาว ๐.๖๔๕ เมตร สูง ๐.๓๐ เมตร ประกอบหน้ากระดาน ท้องไม้ เส้นลวด บัว หน้ากระดานประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแวววสีเงิน เส้นลวดเดินเส้นทอง บัวคว่ำประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียวแวววสีเงินลวดบัวเดินเส้นทอง คอฐานพื้นสีแดงเดินเส้นทองในแนวตั้ง เส้นลวดเดินเส้นทอง หน้ากระดานปากฐานประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงลายประจำยาม

สำหรับรูปเทวดาถือตาลปัตรแว่นแก้วที่ประดิษฐานอยู่บนแท่นทั้ง ๒๐ องค์ งานประติมากรรม กองหัตถศิลป กรมศิลปากร ดำเนินการหล่อปูนเป็นหุ่น จากนั้นฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ตกแต่งลงรักปิดทองและเขียนสี ในการนี้ นายธนิตย์ แก้วนิยม นักวิชาการช่างศิลป ๓ และนายเกรียงศักดิ์ โชติชูตระกูล ช่างประณีตศิลปชั้น ๑ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงานแล้วนำมาติดตั้งบนแท่นที่ผู้รับเหมาก่อสร้างจัดทำไว้ รูปเทวดานี้ทำขึ้นโดยใช้พิมพ์ของเก่า หล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ ลักษณะเป็นรูปเทวดานั่งคุกเข่าถือตาลปัตรแว่นแก้ว องค์เทวดาสูง ๑.๑๖ เมตร ด้านหน้ากว้าง ๐.๖๐ เมตร ด้านข้างกว้าง ๐.๓๗ เมตร ศีรษะสวมมงกุฎ ตัวมงกุฎหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์

ประดับลวดลายปูนโขลก[๓๕] กดพิมพ์ตีลายรักร้อย ดอกไม้ทิศ ลายกระจัง ฯลฯ ลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม ยอดมงกุฎทำด้วยไม้กลึงประดับลวดลายปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม ผมและใบหน้าเขียนสีฝุ่น องค์เทวดาประดับกรองศอ อินทรธนู สายสังวาล ทับทรวง ทับหลัง ทำจากปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม แขนประดับพาหุรัดและทองกร ทำจากปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม นุ่งผ้าเกี้ยวเขียนสีฝุ่นลายและสีสันต่าง ๆ กัน เชิงภูษาปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม คาดปั้นเหน่งประดับรัดพัสตร์ สุวรรณกระถอบปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม ประกอบชายไหวชายแครงทำด้วยสังกะสีประดับปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม สนับเพลาเขียนสีฝุ่นลายและสีสันต่างๆกัน เชิงสนับเพลาทำจากปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม เท้าประดับทองบาทปูนโขลกกดพิมพ์ตีลายลงรักปิดทองประดับแวว้ด้วยเลื่อม

เสาหงส์ที่พื้นลานข้างบันไดใหญ่ทิศตะวันตกพระเมรุมาศ

ตาลปัตรแว่นแก้ว[๓๖]ที่ประกอบรูปเทวดาฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มี นายพิจิตร นิ่มงาม ช่างศิลปกรรม ๒ และนางพยุง มีโชคชัย ช่างประณีตศิลปชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบ

---

[๓๕]ปูนโขลก เกิดจากการผสมกันระหว่างชัน ปูนขาวและน้ำมันตั้งอิ๊ว วิธีทำปูนโขลกนั้นช่างจะนำปูนขาวที่เผาสุกใหม่ ๆ หรือไม่เกิน ๔๐ วัน ซึ่งมีลักษณะเนื้อละเอียดแล้วร่อนด้วยตะแกรงถี่ สำหรับชันผงละเอียดก็ต้องนำมาร่อนเสียก่อนเช่นเดียวกัน น้ำมันตั้งอิ๊วนั้น แต่เดิมเป็นน้ำมันที่ทำมาจากประเทศจีน แต่ปัจจุบันไทยสามารถผลิตเองได้ น้ำมันดังกล่าวมีคุณสมบัติช่วยเป็นตัวประสานส่วนผสมเข้าด้วยกัน ช่างจะตักผงชันและปูนขาวนำมาผสมกันในครกหิน เทน้ำมันตั้งอิ๊วลงไป แล้วตำอย่างรวดเร็ว จนละเอียดและมีความเหนียว เพราะเมื่อแห้งแล้วปูนโขลกจะแข็งตัวทนทานต่อแสงแดดและสายฝน มีความคงทนนานนับร้อยปีขึ้นไป ในการโขลกปูนและเติมน้ำมันนั้น การโขลกครั้งแรกต้องโขลกเบา ๆ เพื่อให้ปูนชันและน้ำมันเข้ากันเสียก่อนประมาณ ๕ นาที แล้วจึงค่อย ๆ เติมน้ำมันตั้งอิ๊วลงไปทีละน้อย ๆ เป็นระยะ ๆ ไม่ควรเติมน้ำมันทีละมาก ๆ ทั้งนี้เพื่อให้น้ำมันแทรกซึมเข้าไปในวัสดุเหล่านั้นอย่างช้า ๆ หากเติมน้ำมันมากหรือโขกเกินไปจะทำให้เนื้อปูนอิ่มน้ำมัน เหลวและอ่อนตัวมาก จะต้องเติมปูนขาวไปอีกทีละน้อย ๆ โขลกต่อไปโดยไม่หยุด บางครั้งต้องใช้มือคอยช่วยเคล้าไปมาอยู่เสมอเพื่อให้เข้ากันดี วิธีทดสอบว่าปูนเหนียวเข้ากันสนิทดีหรือไม่นั้น ให้ใช้มือบีบกดปูน หากเข้ากันดีเนื้อปูนจะไม่มีรอยแตกแยกจากกัน เนื้อปูนจะอ่อนนิ่มดูคล้ายดินน้ำมัน หากเนื้อปูนยังไม่เข้ากันดีก็จะต้องตำต่อไปจนใช้ได้ เมื่อปูนเข้ากันดีแล้ว จึงนำปูนมากดในแม่พิมพ์เป็นลวดลายเรียกว่ากระแหนะลาย.

[๓๖]ตาลปัตรแว่นแก้วนี้ บางแห่งเรียกตาลิปัตรไฟ บางแห่งเรียกบังแทรก ก็มี.

รูปเทวดานั่งคุกเข่า ทำขึ้นใหม่โดยใช้พิมพ์ของเดิม

แท่นประดับฉัตรเครื่องสูงประจำมุมพระเมรุมาศ

เขียนสีลวดลายสนับเพลาเทวดา

การปฏิบัติงาน ลักษณะด้ามตาลปัตรเป็นเหล็กทาสีแดง ยาว ๓.๘๕ เมตร มีด้ามบางส่วนฝังอยู่ในแท่นประดับเทวดาถึงพื้นชานทักษิณ ตัวตาลปัตรแว่น-แก้วเป็นไม้กว้าง ๐.๔๗ เมตร ยาว ๑.๐๕ เมตร หนา ๐.๑๗๕ เมตร ทำเป็นลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์สาบสีน้ำเงิน ขอบลายทาสีแดง ตรงกลางลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประกอบดวงโคม กรอบดวงโคมหล่อด้วยเรซิน

ที่พื้นชานทักษิณด้านในมีบันไดทอดขึ้นสู่องค์พระเมรุมาศทั้ง ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก มี ๓ บันได เป็นบันไดใหญ่ ๑ บันได กว้าง ๒.๖๕ เมตร ขนาบข้างด้วยบันไดเล็ก ๒ บันได กว้าง ๑.๕๐ เมตร ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีบันไดใหญ่ ๑ บันได กว้าง ๒.๖๕ เมตร แต่ละช่องบันไดมีบันได ๑๑ ขั้น เป็นไม้เนื้อแข็ง ลักษณะลวดลายการประดับตกแต่งบันได ราวบันได พนักบันได ผนังท้องไม้บันได เสาบันได เหมือนบันไดทางขึ้นลงจากพื้นดินถึงพื้นชานทักษิณ เฉพาะที่กึ่งกลางบันไดใหญ่ด้านทิศเหนือและทิศใต้ ติดตั้งราวพนักบันไดเหล็กกลมสีทอง ๒ เส้น กั้นแบ่งช่องบันไดเป็น ๒ ช่องทางเดิน หัวเสาเป็นเสาหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทอง

ที่พื้นชานทักษิณข้างบันไดทางขึ้นลงชานทักษิณสู่องค์พระเมรุมาศ ตั้งแท่นประดับฉัตรเครื่องสูงประจำมุมพระเมรุมาศเป็นฉัตรผ้าลายทอง ๗ ชั้น จำนวน ๑๒ ต้น ตัวแท่นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ลักษณะลวดลายการประดับตกแต่งแท่นเหมือนแท่นประดับรูปเทวดานั่งคุกเข่าถือตาล-ปัตรแว่นแก้ว ฐานปักฉัตรประกอบหน้ากระดาน

พระเมรุมาศ

ประดับลายดอกประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงและสีเขียว บัวคว่ำประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแววสีเงิน ลวดบัวเดินเส้นทองท้องไม้พื้นสีแดงเดินเส้นทองในแนวตั้ง เส้นลวดเดินเส้นทอง ลูกแก้วอกไก่ประดับลายบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแววสีเงิน เส้นลวดเดินเส้นทองท้องไม้พื้นสีแดงเดินเส้นทองในแนวตั้ง ชั้นบนสุดทำเป็นบัวประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงลวดบัวเดินเส้นทอง แท่นประดับฉัตรทั้ง ๑๒ แท่นนี้สร้างทำโดยผู้รับเหมาก่อสร้าง

สำหรับฉัตรเครื่องสูงประจำมุมพระเมรุมาศ ๑๒ ต้น ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากรเป็นผู้จัดทำ มี นายจำหลัก ฉัตรอมรวิเศษ ช่างศิลปกรรม ๑ นายกอบชัย ตันติวุฒิปกรณ์ ช่างประณีตศิลปชั้น ๓ และนายสมชาย ตติยวัฒนสิริ ช่างประณีตศิลปชั้น ๒ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน โครงฉัตรทำด้วยเหล็ก คันฉัตรทาสีแดง ด้ามฉัตรปักลงไปในฐานของฉัตร ผ่านแท่นประดับฉัตรถึงพื้นชานทักษิณ ตัวฉัตรมีลักษณะเป็นฉัตรทรงกลม เพดานฉัตรทำด้วยไม้อัดประกอบดวงโคมไฟกำพูปูนกลึงลายกลีบบัวปิดทอง ตัวฉัตรแต่ละชั้นทำด้วยผ้าแพรสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นลายกรวยเชิง เฉพาะระบายฉัตรชั้นที่ ๑ ประดับตุ้งติ้งใบโพธิ์โลหะปิดกระดาษทองย่น ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๗๒๕ เมตร สูง ๐.๓๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๒๕ เมตร สูง ๐.๓๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๗๕ เมตร สูง ๐.๒๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๗๕ เมตร สูง ๐.๒๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๐ เมตร สูง ๐.๑๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๕ เมตร สูง ๐.๑๑๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๒๕ เมตร สูง ๐.๑๒๕ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้กลึงปิดทอง

องค์พระเมรุมาศตั้งอยู่กึ่งกลางพื้นชานทักษิณ มีลักษณะเป็นอาคารโถงทรงปราสาทจตุรมุข มี

มุขเหนือ พระเมรุมาศ

ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีฐานองค์พระเมรุมาศ

ฐานสูง องค์พระเมรุมาศเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๔.๒๐ เมตร ยาว ๔.๒๐ เมตร มุขทิศเหนือและมุขทิศใต้ กว้าง ๓.๕๕ เมตร ยาว ๔.๒๗ เมตร มุขทิศตะวันออกและมุขทิศตะวันตกกว้าง ๓.๕๕ เมตร ยาว ๑.๕๐ เมตร หลังคาเครื่องยอดทรงมณฑป ประกอบพรหมพักตร์ ตกแต่งลวดลายทั้งภายในและภายนอก

ฐานองค์พระเมรุมาศเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้ว เฉพาะช่วงองค์พระเมรุมาศเป็นย่อมุมไม้สิบสอง สูงจากระดับพื้นชานทักษิณถึงพื้นพระเมรุมาศ ๒.๑๖ เมตร พื้นองค์พระเมรุมาศโดยทั่วไปยื่นออกจากเสาริม ๐.๖๐ เมตร สำหรับทำฐานโดยรอบ ฐานประกอบหน้ากระดาน เท้าสิงห์ ท้องไม้ บัว เส้นลวด หน้ากระดานล่างและหน้ากระดานบน ประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ถัดขึ้นไปซ้อนเส้นลวดเดินเส้นทอง ๒ ชั้น เท้าสิงห์ประดับลายกุดั่นตาแหฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน กาบเท้าสิงห์เป็นรูปกระจังใบเทศเข้ามุมปิดกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววีเงิน ลายท้องสิงห์ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพู บัวหลังสิงห์ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง ท้องไม้ประดับลายเข้มขาบชนิดรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ลูกแก้วคอฐานประดับลายประจำยามก้ามปูลูกโซ่ฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน

พื้นพระเมรุมาศ ตงไม้เนื้อแข็ง ปูไม้ยางขนาด ๑ นิ้วคูณ ๘ นิ้ว ตีชนอัดสนิท ปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า

เสามุขทิศพระเมรุมาศ บัวโคนเสาประกอบหน้ากระดาน ท้องไม้ บัว เส้นลวด หน้ากระดาน ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววีเงินลายประจำยามก้ามปู เส้นลวดเดินเส้นทอง บัวคว่ำประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววีเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง คอฐานทาสีแดงเรียบ

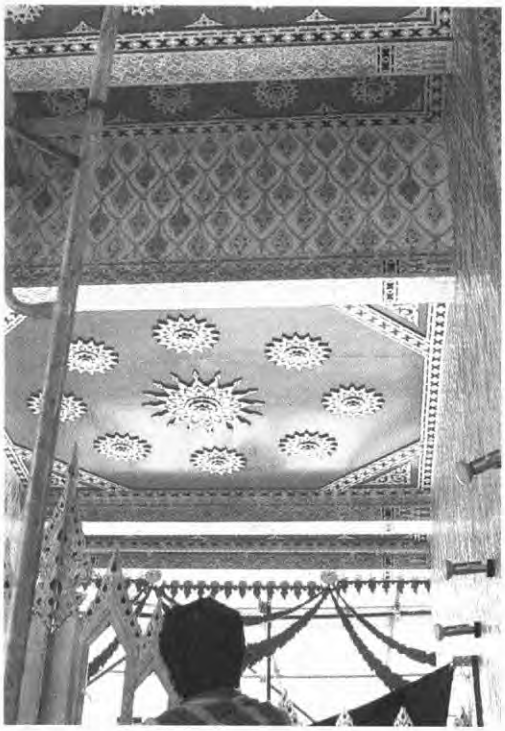

ลายเพดานมุขทิศและลายผนังคอสองพระเมรุมาศ

ลายกรอบคูหาพระเมรุมาศ

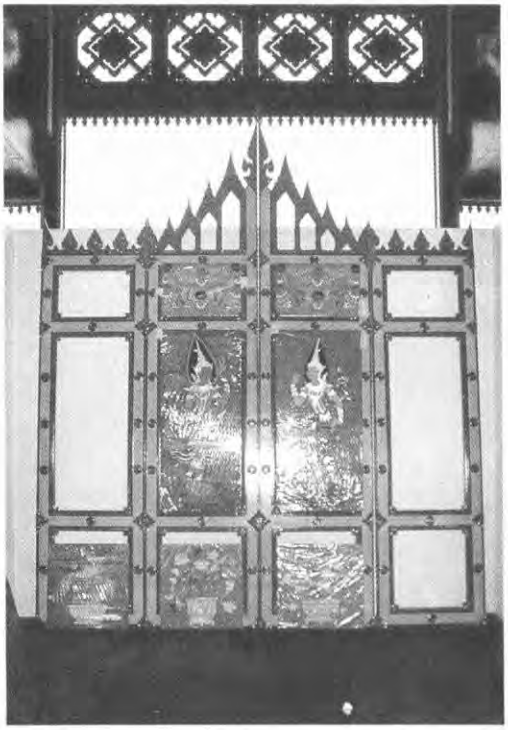

ฉากบังเพลิง

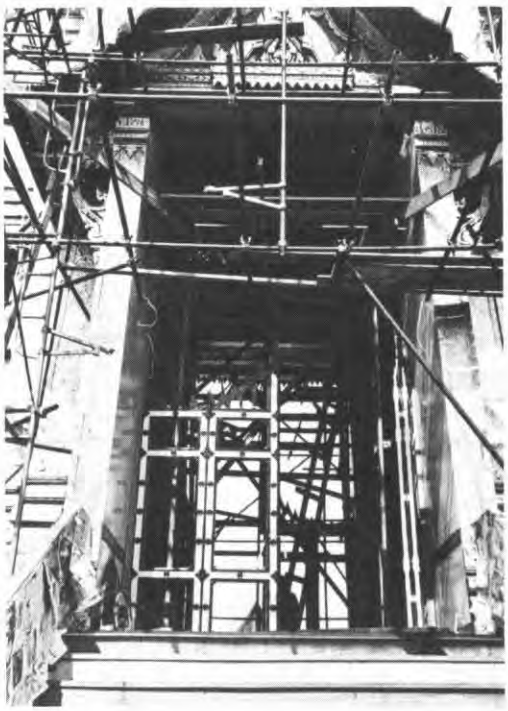

ช่องคูหาพระเมรุมาศติดฉากบังเพลิงทั้งสี่ด้าน

ลูกแก้วประดับลายรูปแปดเหลี่ยมฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน เส้นลวดเดินเส้นทอง คอฐานบนทาสีแดงเรียบ เส้นลวดเดินเส้นทอง โคนเสาเหลี่ยมประดับกาบบัวลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีขาว ตัวเสาประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มลายโคมพุ่มข้าวบิณฑ์ชนิดก้านแย่ง คิ้วเหลี่ยมเสาประดับลายเข้มขาบชนิดรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน บัวปลายเสาเป็นบัวกลีบขนุนประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน ปลายเสาประดับคันทวยลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น

เสาองค์พระเมรุมาศเป็นเสาย่อไม้สิบสองประดับลวดลายเหมือนเสามุขทิศ ซ้อนบัวหัวเสา ๒ ชั้น สูงเสมอชั้นเชิงกลอนรับยอดชั้นที่ ๑

ผนังภายในโดยทั่วไปบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีชมพูกลีบบัวเรียบตามสีวันพระราชสมภพของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประดับลายโคมพวงแก้วฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม สีน้ำเงินแววสีเงิน เชิงผนังประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง สีน้ำเงินแววสีเงินลายกระจังเดินเส้นทอง ขอบเชิงผนังบนและล่างซ้อนไม้ประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน ผนังภายนอกโดยทั่วไปบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตรเรียบ ทำกรอบลูกฟักประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม

องค์พระเมรุมาศสูงกว่ามุขทิศเจาะประตูโปร่ง ๔ ทิศ ๔ ช่องประตู กรอบคูหาทั้งด้านในและด้านนอกประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง ช่องคูหาติดฉากบังเพลิงทั้งสี่ด้าน

ฉากบังเพลิงมีนายประเวศ ลิมปรังษี เป็นผู้ออกแบบ ผู้รับเหมาก่อสร้างจัดสร้างประกอบตัวบาน แกะลาย ปิดทอง ประดับกระจก งานจิตร-

เขียนสีฉากบังเพลิง

กรรม กองหัตถศิลปเขียนสีภาพ ในความควบคุมของ นายพินิจ สุวรรณะบุณย์ นายช่างศิลปกรรม ๘ นายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ นายช่างศิลปกรรม ๗ นางปราณี นิ่มเสมอ นายช่างศิลปกรรม ๗ นายอมร ศรีพจนารถ นายช่างศิลปกรรม ๗ และนายพิชัย นิรันต์ นายช่างศิลปกรรม ๖ มีลักษณะเป็นประตูบานเฟี้ยมทำด้วยไม้สักแกะสลักลายปิดทอง ประดับภาพเขียนสี ๔ บาน เปิดแยกกันตอนกลางเหนือกรอบประตูโดยทั่วไปทาสีชมพูประดับดอกจอกปิดทองช่วงบานพับประดับดอกประจำยามปิดทอง กรอบบานประตูตอนบนเป็นลายเรือนวิมานโปร่งประดับกระจังใบเทศและกระจังปฏิญาณปิดทองประดับแวว ตัวบานทำเป็นกรอบลูกฟัก ๓ ช่อง ภายในกรอบลูกฟักด้านนอกและด้านในประดับภาพเขียนสีฝุ่นซึ่งเขียนโดยกองหัตถศิลป กรมศิลปากร กรอบลูกฟักด้านนอก พื้นสีน้ำเงิน ช่องบนเป็นภาพอุบะเฟื่องดอกไม้และลายรักร้อย ช่องกลางเป็นภาพเทวดาถือดอกบัว ช่องล่างเป็นภาพกระถางดอกบัวมีหมู่แมลงบินวนเวียน ภายในกรอบลูกฟักด้านในประดับภาพเขียนสีฝุ่นพื้นภาพสีแดงประดับรูปดอกไม้ร่วงสลับหมู่แมลงหมดทุกช่อง

กึ่งกลางองค์พระเมรุมาศประดิษฐานพระจิตกาธานโครงสร้างไม้เนื้อแข็งประกอบไม้สักแกะสลักลายทำเป็นรูปเบญจายอดสัปตปฏล ฐานสลักลายทาสีปิดทอง ใช้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิง

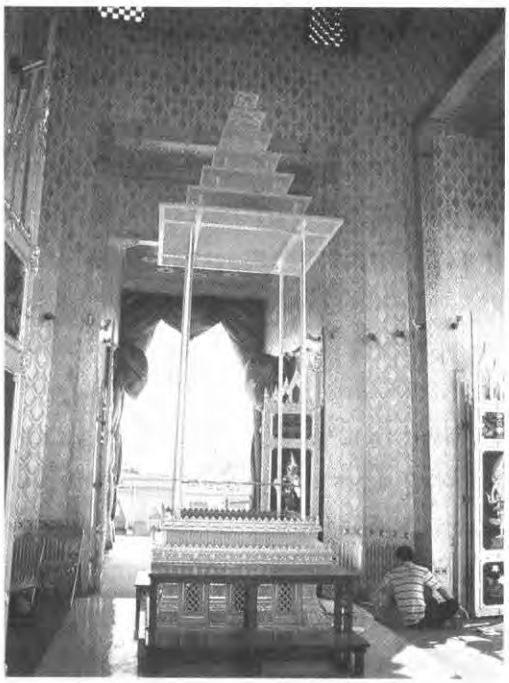

พระจิตกาธานบนพระเมรุมาศ

พระบรมศพ พระจิตกาธานนี้นายประเวศ ลิมปรังษี เป็นผู้ออกแบบ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากรเป็นผู้จัดสร้าง นายนิล สินน้อย ช่างประณีตศิลป ชั้น ๑ และนายบุญเพ็ง โสณโชติ นายช่างโยธา ๕ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน เริ่มดำเนินการสร้างเมื่อเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ นำมาประกอบติดตั้งเมื่อวันพุธที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ พระจิตกาธานนี้มีลักษณะรูปเบญจา ทาสีชมพูตามสีวันพระราชสมภพของ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มีขนาดกว้าง ๒.๗๐ เมตร ยาว ๒.๗๐ เมตร สูง ๕.๓๐ เมตร ฐานพระจิตกาธานมี ๒ ชั้น ชั้นล่างเป็นฐานเขียง ชั้นบนเป็นฐานปัทม์ ฐานเขียงประกอบหน้ากระดานบน-ล่าง เส้นลวดท้องไม้ ทาสีชมพู หน้ากระดานประดับลายดอกจอกปิดทองคำเปลว เรียงรายเป็นระยะ ๆ โดยรอบทั้งสี่ด้าน พื้นฐานเขียงทาสีแดง ตรงกลางฐานเขียงเจาะช่องสี่เหลี่ยมขนาดเสมอขอบด้านในของฐานชั้นบนของพระจิตกาธานกว้าง ๑.๑๙ เมตร ยาว ๑.๑๙ เมตร ดาดสังกะสี ติดท่อเป่าลมและท่อระบายน้ำเลี้ยงเพลิง[๓๗]

ฐานชั้นบนของพระจิตกาธานทาสีชมพูมีลักษณะเป็นฐานปัทม์ กว้าง ๑.๔๕ เมตร ยาว ๑.๔๕ เมตร หน้ากระดานล่างแขวะท้อง ถัดขึ้นไปซ้อนหน้ากระดานทาสีปิดทอง ท้องไม้เจาะช่องเป็นเสาลอยสลักลายกลีบบัวเดินเส้นลายสีทอง ระหว่างช่องประดับโลหะฉลุโปร่งลายประจำยามทาสีฟ้าซ้อนเส้นลวด ๒ ชั้น บัวหงายสลักลายบัวเดินเส้นลายสีทอง ซ้อนลวดบัว ๒ ชั้น หน้ากระดานบนพื้นสีชมพูประดับลายประจำยามสลับลายดอกจอกสีทองเรียงรายโดยรอบ เหนือหน้ากระดานบนประดับกระจังฟันปลาสีทองซ้อนด้วยกระจังตาอ้อยสีชมพูขอบลายเดินเส้นทอง ถัดขึ้นไปเป็นฐานเชิงบาตรเซาะร่องบัวเกสรปิดทอง หน้ากระดานประดับลายดอกจอกสีทอง เหนือปากฐานเชิงบาตรประดับกระจังฟันปลาสีทองซ้อนด้วยกระจังตาอ้อยสีชมพูขอบลายเดินเส้นทอง ซึ่งเป็นช่วงที่เรียกว่าบัวปากฐานพระจิตกาธาน พื้นฐานเชิงบาตรมีถาดทำด้วยแผ่นทองแดงสำหรับรองรับพระราชสรีรางคาร พื้นพระจิตกาธานด้านบนทาสีแดง โครงเหนือฐานพระจิตกาธานเป็นโครงเหล็ก ประกอบด้วยเสา

ตกแต่งส่วนฐานพระจิตกาธาน

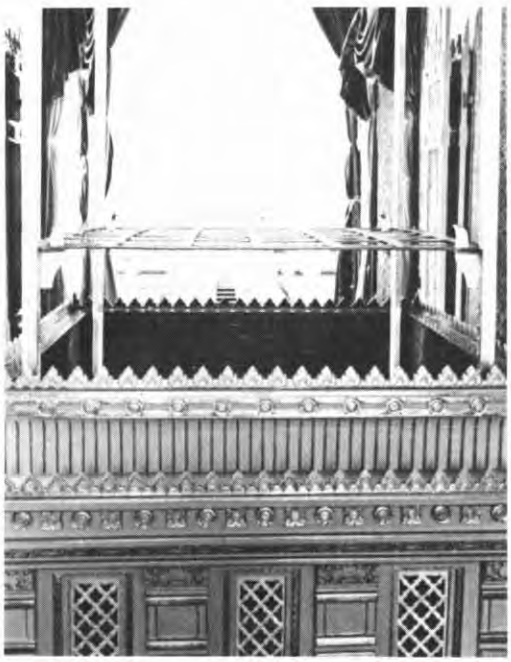

ตะแกรงเหล็กเหนือบัวปากฐานพระจิตกาธาน สำหรับประดิษฐานพระโกศจันทน์เพื่อถวายพระเพลิง

---

[๓๗] น้ำเลี้ยงเพลิง คือน้ำสำหรับบังคับเพลิงให้ลุกไหม้เท่าที่จำเป็นและต้องการ.

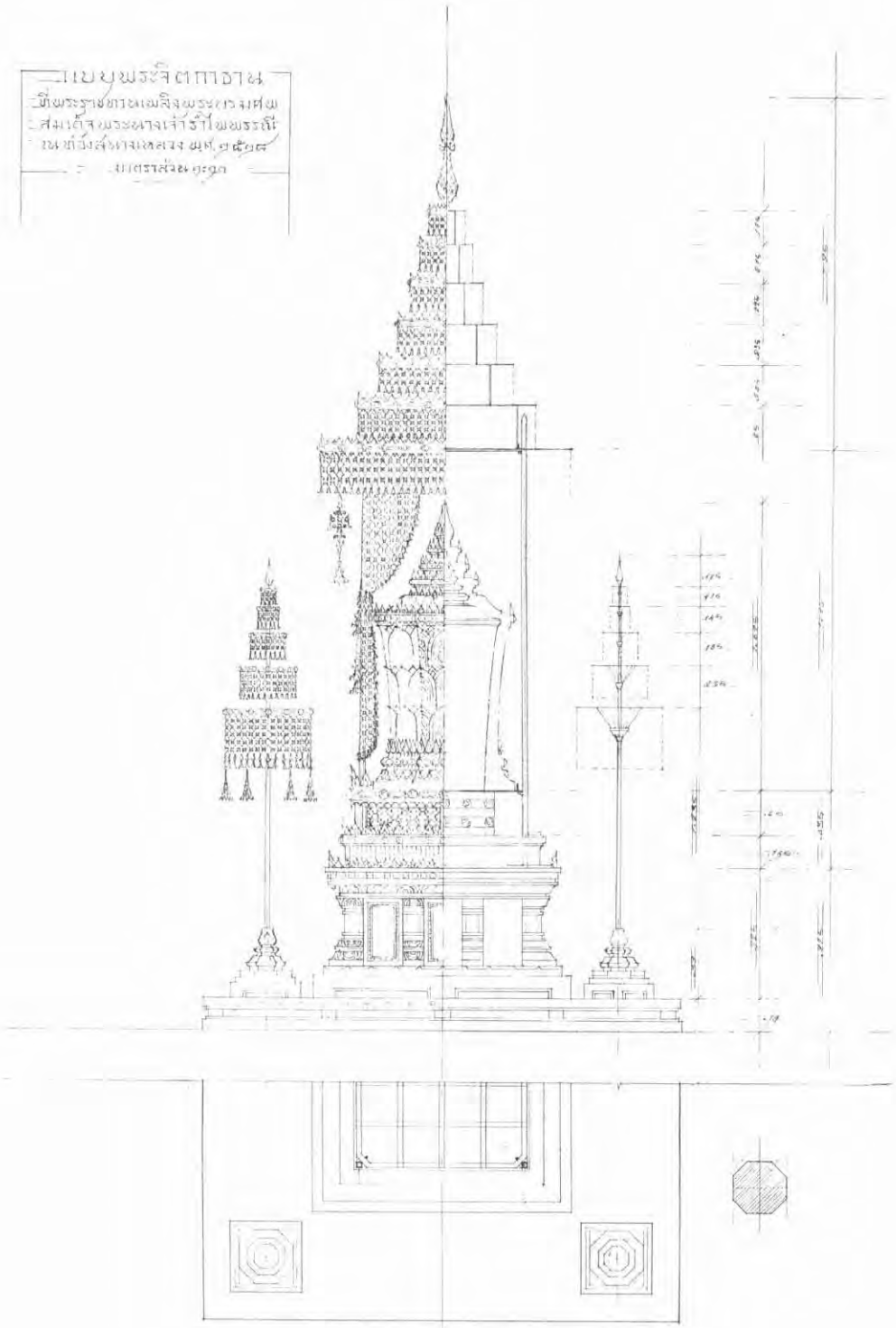

แบบลายพระจิตกาธานพร้อมฉัตรประดับ

เหล็กสี่เสายาว ๒.๕๓๕ เมตร ปิดทอง โคนเสาฝังในฐาน ส่วนของเสาจากบัวปากฐานถึงเพดานยอดบุษบกชั้นที่ ๑ สูง ๒.๑๕ เมตร เหนือบัวปากฐานขึ้นไป ๐.๒๕ เมตร ติดตะแกรงเหล็กขนาดกว้าง ๐.๙๖ เมตร ยาว ๐.๙๖ เมตร สำหรับประดิษฐานพระโกศจันทน์เพื่อถวายพระเพลิง ช่วงที่เรียกว่ารัดเอว ประดับเครื่องสด

ยอดพระจิตกาธานเป็นสัปตปฏลทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส เพดานฉัตรชั้นที่ ๑ ถึงยอดฉัตรสูง ๑.๙๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นส่วนที่เรียกว่ารัดเกล้าประดับเครื่องสด กว้าง ๑.๔๐ เมตร ยาว ๑.๔๐ เมตร เพดานดาดด้วยผ้าขาวประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงและน้ำเงินลายดาวล้อมเดือน มุมกรอบเพดานประดับลายค้างคาว ขอบเพดานเดินเส้นทอง ฉัตรชั้นที่ ๒ กว้าง ๑.๐๐ เมตร ยาว ๑.๐๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ กว้าง ๐.๗๕ เมตร ยาว ๐.๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ กว้าง ๐.๕๕ เมตร ยาว ๐.๕๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ กว้าง ๐.๔๐ เมตร ยาว ๐.๔๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ กว้าง ๐.๓๐ เมตร ยาว ๐.๓๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ กว้าง ๐.๒๐ เมตร ยาว ๐.๒๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ ถึง ฉัตรชั้นที่ ๗ นี้ เพดานดาดด้วยผ้าขาว มีระบายที่ขอบเพดานเดินเส้นทอง ยอดฉัตรเป็นไม้กลึงสูง ๐.๕๒๕ เมตร

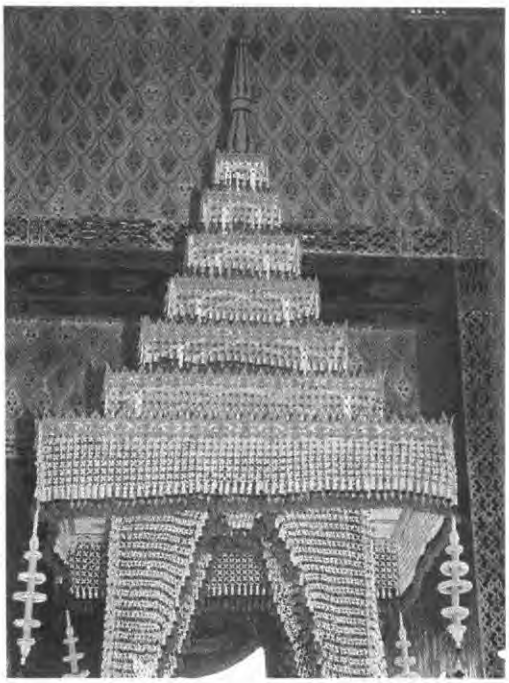

หลังคาฉัตรเบญจายอดพระจิตกาธานประดับเครื่องสด

ที่มุมทั้งสี่มุมของฐานเขียงประดับฉัตรทรงกลม ๕ ชั้น จำนวน ๔ ต้น สร้างขึ้นใหม่โดยฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร นายฉลอง ฉัตรมงคล นักวิชาการช่างศิลป ๕ และนายบุญพา บุญโพธิ์ ช่างประณีตศิลป ชั้น ๑ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ลักษณะฉัตรสูงจากฐานถึงยอดฉัตร ๒.๔๘ เมตร ฐานฉัตรทาสีชมพูประกอบหน้ากระดานแขวะท้อง เส้นลวด ๒ ชั้น ซ้อนลูกแก้วอกไก่ ๒ ชั้น ชั้นบนสุดประดับบัวสลักลายกลีบบัวเดินเส้นลายสีทอง ตัวฉัตรเป็นโครงเหล็ก คันฉัตรปิดทอง กำพูไม้กลึงแกะสลักเป็นกลีบบัวปิดทอง ระบายฉัตรแต่ละชั้นประดับเครื่องสด ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๐ เมตร สูง ๐.๓๔๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๐ เมตร สูง ๐.๑๘ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๐ เมตร สูง ๐.๑๔๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๒ เมตร สูง ๐.๑๕๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๐๘ เมตร สูง ๐.๙๕๐ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้กลึงปิดทองสูง ๐.๑๗๕ เมตร

อนึ่ง ในวันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ร่วมกับพนักงานแผนกรักษาพระราชฐานชั้นใน สำนักพระราชวัง จัดทำเครื่องสดประดับพระจิตกาธาน แล้วนำมาประดับตกแต่งพระจิตกาธานในวันงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ทั้งนี้ เครื่องสดประเภทแทงหยวกและแกะสลัก ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีร้อยเอก

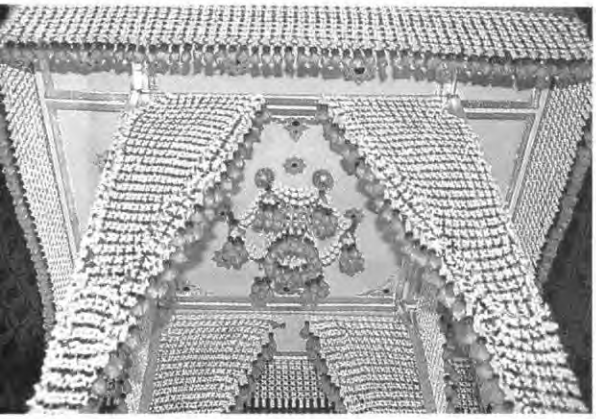

ม่านแหวกดอกไม้สด พระจิตกาธาน

พนักงานรักษาพระราชฐานชั้นใน สำนักพระราชวัง จัดทำเครื่องสดประดับพระจิตกาธาน

สมบูรณ์ ไชยอุดม ผู้เชี่ยวชาญช่างประณีตศิลป สาขาช่างแกะสลัก นายธงฉัตร เลขาวิจิตร ช่างศิลปกรรม ๑ และนายมงคล เหมศรี ช่างประณีตศิลป ชั้น ๑ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ส่วนเครื่องสดประเภทดอกไม้ นางสาวเพ็ญศรี เขียว-มีส่วน หัวหน้าแผนกรักษาพระราชฐานชั้นในสำนักพระราชวัง เป็นผู้ควบคุมการจัดทำ เครื่องสดประดับพระจิตกาธานมีลักษณะเป็นเครื่องสดแบบเรียบ ๆ รัดเอว ส่วนที่เป็นแม่ลายใช้กาบกล้วยฉลุลายลูกฟักเหลี่ยมสอดกระดาษทองย่นเป็นพื้น ประดับสับหว่างลายฉลุลูกฟักเหลี่ยมด้วยฟักทองแกะสลักรูปดอกไม้นานาพันธุ์ เช่น ดอกกุหลาบ ดอกบานชื่น ด้านบนของกาบแม่ลายประกอบกระจังฟันสามและกระจังฟันปลา ๒ ชั้น ด้านล่างของกาบแม่ลาย ประกอบกระจังฟันปลาขนาดใหญ่และกระจังฟันปลาขนาดเล็ก วางซ้อนแบบบายศรี รัดเกล้าหลังคาฉัตรบุษบก (ฉัตรเบญจา) กาบแม่ลายใช้กลีบดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูอ่อนทำพื้นประดับลูกฟักลายดอกประจำยามซ้อนสลับลายดอกสี่กลีบ ด้านบนของกาบแม่ลายประกอบกระจังตาอ้อยฟันสามตัดขอบลายทั้งหมดด้วยไหมญี่ปุ่นสีเขียวแก่ ระบายฉัตรใช้ผ้าแก้วเป็นโครงประดับดอกไม้สดทำด้วยดอกมะลิสดร้อยตาข่าย ประดับดอกประจำยามกำมะหยี่สีแดงติดแววด้วยเลื่อมสีเหลือง ประดับชายระบายด้วยดอกรักร้อยห้อยดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูเข้มและดอกจำปาเทียมทำด้วยผ้าซุบเทียน มุมรัดเกล้าทั้งสี่มุมประดับพวงอุบะดอกไม้สดทำด้วยดอกพุทธชาด รักร้อยห้อย

ดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูเข้มและดอกจำปาเทียม เพดานฉัตรชั้นที่ ๑ ประดับเฟื่องอุบะดอกไม้สด ทำด้วยรักร้อยห้อยดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูเข้มและดอกจำปาเทียม ปลียอดประดับกลีบดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูอ่อนสลับแถบสีชมพูเข้ม ม่านแหวกดอกไม้สด ทำลายเหมือนระบายฉัตรบุษบก(ฉัตรเบญจา) สายรัดม่านทำด้วยมาลัยดอกพุทธชาด ฉัตรทรงกลม ๕ ชั้นสี่มุมพระจิตกาธาน ระบายผ้าแก้วประดับดอกไม้สดทำลายเหมือนระบายฉัตรบุษบก(ฉัตรเบญจา) เฉพาะฉัตรชั้นที่ ๑ ประดับพู่อุบะดอกไม้สดทำด้วยรักร้อยห้อยดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูเข้มและดอกจำปาเทียมโดยรอบ

อนึ่ง ในวันงานถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ วันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ หลังจากเปลื้องพระลองทองใหญ่ออกแล้ว เจ้าพนักงานจะได้นำพระโกศจันทน์เข้าประกอบพระโกศลองในแล้วเชิญขึ้นประดิษฐานบนตะแกรงเหล็กช่วงรัดเอวของพระจิตกาธาน เพื่อถวายพระเพลิง พระโกศจันทน์นี้นายประเวศ ลิมปรังษี เป็นผู้ออกแบบ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากรเป็นผู้จัดสร้าง นายสนั่น สมพื้น ผู้อำนวยการฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ นางสาวสุพัตรา ศรีหิรัญ ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ และร้อยเอกสมบูรณ์ ไชยอุดม ผู้เชี่ยวชาญช่างประณีตศิลป สาขาช่างแกะสลัก เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน กรมศิลปากรได้เปิดประมูลซื้อไม้จันทน์สำหรับทำพระโกศจันทน์และฟืนสำหรับถวายพระเพลิงจำนวน ๓๙๐ กิโลกรัม ในราคา ๖๑๖,๒๐๐ บาท ไม้ที่ผู้ขายนำมาเป็นไม้จันทน์จากสหภาพพม่า หลังจากช่างเขียนและยืดขยายลายแล้วเสร็จได้ดำเนินการโกรกฉลุลายไม้จันทน์เทศดังกล่าวแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

พระโกศจันทน์ มีลักษณะเป็นโกศแปดเหลี่ยมมียอด ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๘๖ เมตร สูง ๑.๖๑ เมตร ประกอบด้วยโครงลวดตาข่ายประดับลาย

พระโกศจันทน์

ขยายลายพระโกศจันทน์

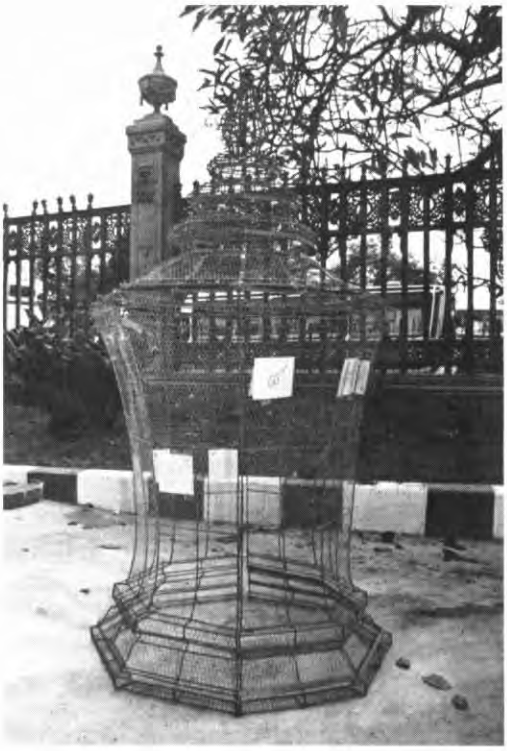

โครงลวดตาข่ายพระโกศจันทน์ก่อนประดับลายฉลุไม้จันทน์

ประดับลายฉลุเป็นลายซ้อนไม้บนโครงลวดตาข่ายพระโกศจันทน์

พระโกศจันทน์ประดับลายซ้อนไม้ทั้งองค์

ฉลุเป็นลายซ้อนไม้ทั้งองค์ องค์พระโกศจันทน์สามารถถอดแยกได้เป็น ๓ ส่วน สำหรับประกบกันประกอบขึ้นเป็นองค์พระโกศ ฐานพระโกศจันทน์ประกอบหน้ากระดานบน-ล่าง เส้นลวดบัวคว่ำ-หน้ากระดานล่างประกอบเส้นลวดประดับกระจังตาอ้อย บัวคว่ำประกอบเส้นลวดประดับลายกลีบบัวลายใบเทศ ลวดบัว หน้ากระดานบนเป็นลูกแก้วประดับลายประจำยามก้ามปูลูกโซ่ เชิงพระโกศจันทน์ประดับกระจังใบเทศ องค์พระโกศจันทน์ประดับลายบัวกลีบขนุน ภายในลายบัวกลีบขนุนประดับลายใบเทศสะบัดยอดเปลวเพลิงเหนือลายบัวกลีบขนุนประดับเกสรบัว ขอบองค์พระโกศจันทน์ประดับกระจังตาอ้อยติดห้อยหัวลงเสริมลายเฟื่องอุบะ ขอบฝาพระโกศจันทน์ประกอบหน้ากระดานประดับลายประจำยามลูกโซ่ เหนือ

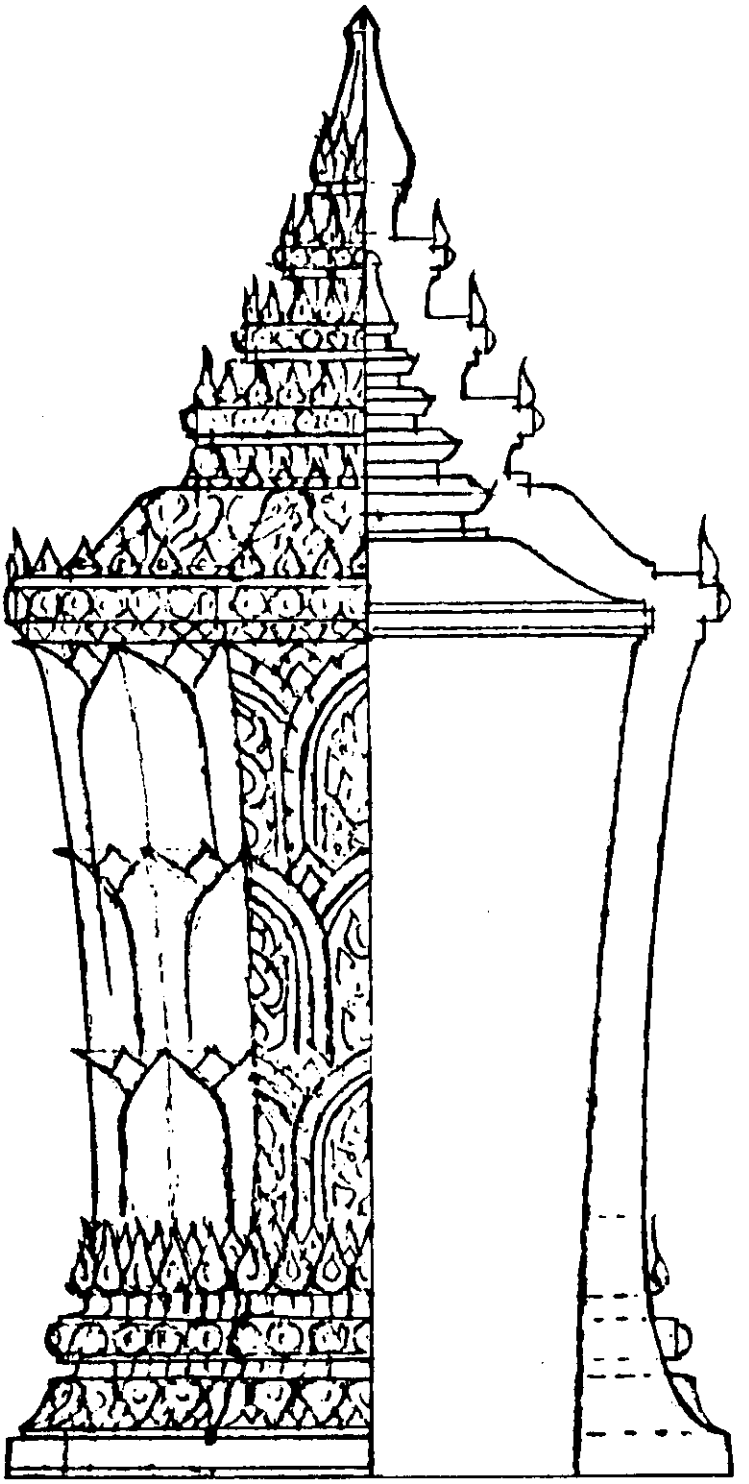

แบบลายพระโกศจันทน์ทรงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ขึ้นไปเป็นชั้นกระจังเสริมลายบัวคว่ำประดับดอกไม้ไหว บัวคว่ำประดับลายกลีบบัวลายใบเทศ ยอดฝาพระโกศจันทน์ลูกแก้ว ๓ ชั้น ชั้นที่ ๑ เดินเส้นลวดท้องไม้เชิงบาตรประดับลายบัวเกสรเส้นลวดท้องไม้หน้ากระดานบนประดับลายประจำยาม เหนือหน้ากระดานบนประดับกระจังตาอ้อยและดอกไม้ไหว ชั้นที่ ๒ ท้องไม้เชิงบาตรประดับลายเกสรบัว เส้นลวดท้องไม้หน้ากระดานบนประดับลายประจำยาม ก้ามปูลูกโซ่ เหนือหน้ากระดานประดับกระจังตาอ้อยและดอกไม้ไหว ชั้นที่ ๓ ทำลายเหมือนชั้นที่ ๒ บัวชั้นรองปลียอดเป็นท้องไม้เชิงบาตรประดับลายเกสรบัว เส้นลวดท้องไม้ ปลียอดประดับลายกาบบัวใบเทศ

อนึ่ง ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ หลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพสิ้นแล้ว เจ้าหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ จะได้จัดการรื้อส่วนโครงและส่วนยอดพระจิตกาธานลงเหลือแต่ฐาน แล้วเชิญสัปตปฎลเศวตฉัตรขึ้นแขวนเพดานพระเมรุมาศเหนือพระจิตกาธานที่ถวายรุมพระบรมอัฐิ สัปตปฎลเศวตฉัตรองค์นี้ สร้างทำโดยสำนักพระราชวังโดยวิธีประมูลสร้าง มีลักษณะเป็นฉัตรผ้าทรงกลม ๗ ชั้น สูง ๒.๑๕ เมตร โครงไม้ ไม่มีคันฉัตร กำพูไม้สักกลึง ซี่กำพูทำด้วยไม้ไผ่ลำมะลอกปิดทอง ตัวฉัตรแต่ละชั้นใช้ผ้าแพรสีขาวซ้อนทับกัน ๓ ชั้น ไล่ระดับ ที่ชายผ้าทุกชั้นขลิบแถบดิ้นทองโดยรอบ ชายฉัตรชั้นที่ ๑ ประดับอุบะทำด้วยทองแผ่ลวดเป็นตะกรุดสลับดอกจิก จำปาห้อยโตยรอบ ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๖๖ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๑๗ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๘๗ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๙ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๙ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๒ เมตร ยอดฉัตรทำเป็นห่วงปิดทองสำหรับแขวนกึ่งกลางเพดานองค์พระเมรุมาศ

อนึ่ง สัปตปฎลเศวตฉัตรกางกั้นเหนือพระจิตกาธานที่ถวายรุมพระบรมอัฐิ[๓๙] นี้ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนางสาวเพ็ญศิริ วรรณโกวิท ช่างประณีตศิลป ชั้น ๒ และนายมณี บำรุงวงษ์ ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้สร้างทำขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่ซี่กำพูทำด้วยไม้อัดทำให้มีน้ำหนักมากเกินไปจึงมิได้นำออกใช้งาน จึงได้ส่งเข้าเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ส่วนองค์ที่สร้างทำโดยสำนักพระราชวังและใช้ในการพระราชพิธี นั้น พระธรรมดิลก (วิชมัย ปุญฺญาราโม ป.ธ. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร ในฐานะผู้ดูแลวัดเขาแก้ว จังหวัดจันทบุรี ถวายพระพรขอพระราชทานไปถวายกางกั้นพระประธานอุโบสถวัดเขาแก้ว ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงอุปถัมภ์ในการสร้างวัดโปรดเกล้าฯให้นำไปถวายกางกั้นพระประธานเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๒๘

อนึ่ง ในวันเก็บพระบรมอัฐิพระบรมศพ วันพุธที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เจ้าพนักงานจะได้นำฐานเขียงและม้าประกับพระจิตกาธานไปตั้งเทียบข้างพระจิตกาธานด้านทิศเหนือ สำหรับพระสงฆ์ขึ้นสดับปกรณ์ ผ้าไตร ๓ หาบ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดบนพระบรมอัฐิที่พระจิตกาธาน และนำแท่นเทียบพระจิตกาธาน (แท่นประกับ) มาเทียบบนฐานเขียงพระจิตกาธานด้านทิศใต้ ทอดพระราชอาสน์สำหรับพระบาท

---

[๓๙] สัปตปฎลเศวตฉัตรกางกั้นเหนือพระจิตกาธานที่ถวายรุมพระบรมอัฐินี้ ตามโบราณราชประเพณี อาจทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญไปกางกั้นถวายพระพุทธปฏิมากรประธานในพระอุโบสถ ณ พระอารามหลวงที่เกี่ยวเนื่องกับองค์พระมหากษัตริย์หรือสมเด็จพระบรมราชินีที่หาพระองค์ไม่นั้นแล้วด้วย.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทรงทอดผ้าไตร ๓ หาบ และทรงเก็บพระบรมอัฐิ

ม้าประกับพระจิตกาธาน เป็นราชพัสดุของสำนักพระราชวัง ที่ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร นำมาซ่อมบูรณะให้มั่นคงแข็งแรง มีนายพงษ์ศิริ บางสุขเสริม นักวิชาการช่างศิลป ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ม้าประกับพระจิตกาธานมีลักษณะเป็นยกพื้นแบบขั้นบันได ๒ ชั้น พื้นบนกว้าง ๐.๕๑ เมตร ยาว ๑.๑๘ เมตร สูง ๐.๖๗ เมตร พื้นล่างกว้าง ๓๙.๐๐ เมตร ยาว ๑.๑๘ เมตร สูง ๐.๒๖ เมตร ใต้พื้นทั้งสองระดับมีหูช้างยึดติดกับขาม้า ๔ ขา ใต้ขาม้าตีกรอบไม้สี่เหลี่ยมเป็นฐานยึดขาม้าสำหรับรับน้ำหนัก ทาด้วยเชลแล็ก

แท่นเทียบพระจิตกาธาน เป็นราชพัสดุของสำนักพระราชวัง ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร นำมาซ่อมบูรณะให้มั่นคงแข็งแรงเช่นกัน มีนายพรชัย นิยมสุข ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ใช้ช่าง ๒ คน อาสาสมัคร ๖ คน แท่นเทียบพระจิตกาธานมีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยมทาด้วยเชลแล็ก กว้าง ๑.๐๕ เมตร ยาว ๑.๔๘ เมตร สูง ๐.๓๑ เมตร มีบันไดทางขึ้นลง ๒ ชั้น บันไดแต่ละชั้นกว้าง ๐.๓๔๕ เมตร ยาว ๐.๖๒ เมตร มีพนักลูกกรง ๒ ด้าน ในช่วงที่ต่อจากบันได และด้านกว้างที่ต่อกัน พนักลูกกรงสูง ๐.๑๐ เมตร ทำเป็นซี่ลูกกรงโปร่ง ขอบพนักเดินเส้นทอง ขาแท่นเทียบพระจิตกาธานทำเป็นซี่ลูกกรงโปร่งแบบพนักลูกกรง เฉพาะขาด้านตรงข้ามบันไดสั้นสำหรับสอดเทียบบนพื้นฐานเชิงพระจิตกาธาน

มุขทิศทั้งสี่ขององค์พระเมรุมาศ เป็นโถงโล่ง มุขทิศเหนือและมุขทิศใต้ยาวกว่ามุขทิศตะวันออกและมุขทิศตะวันตก เฉพาะที่มุขทิศเหนือและมุขทิศใต้เจาะช่องประตูโปร่งด้านข้างทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของมุขอีกด้านละ ๑ ประตู ช่องกรอบประตูทั้งด้านนอกและด้านในของประตูทั้ง ๔ ประตูนี้ทำกรอบคิ้วไม้บัวประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มแวววสีเงินเหนือช่องกรอบประตูด้านนอก ทำกรอบลูกฟักประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม ใต้ท้องขื่อช่องประตูมุขทิศทั้ง ๘ ประตู รอบองค์พระเมรุมาศผูกพระวิสูตรทำด้วยผ้าตาดพื้นดำลายทอง ริมม่านประดับเส้นดิ้นสีทอง ซับในด้วยผ้าฝ้ายสีเส้นย้อมสีกลีบบัว ระบายหัวม่าน กลางม่าน ใช้ผ้าตาดพื้นดำลายทองจับเป็นเฟื่อง มีสายรัดม่านทำด้วยดิ้นถักประดับชายด้วยพู่สีเหลือง มีโซ่ถ่วงน้ำหนักที่กลางม่านและชายม่าน

ที่มุขด้านทิศเหนือ สร้างสะพานเกริ้นและเกริ้นบันไดนาคสำหรับชักชะลอพระโกศพระบรมศพขึ้นไปประดิษฐานบนพระเมรุมาศ โดยสร้างสะพานเกริ้นกว้าง ๑.๒๕ เมตร ยาว ๑๔.๖๐ เมตร ทอดจากพื้นหน้าช่องประตูคูหาพระเมรุมาศไปตามพื้นมุขทิศเหนือ คร่อมบันไดใหญ่พระเมรุมาศและบันไดใหญ่ชานทักษิณจรดเกริ้นบันไดนาค ตัวเกริ้นบันไดนาคกว้าง ๑.๒๕ เมตร ลาดเอียงลงสู่ฐานรับน้ำหนักบนลานพื้นถนนเป็นระยะทาง ๕.๕๐ เมตร โครงสร้างทั้งหมดเป็นไม้เนื้อแข็งประกอบยึดด้วยเหล็กฉาก เหล็กรูปตัวยู นอต สกรู ตัวสะพานเกริ้นทาสีแดงผนังด้านข้างประกอบหน้ากระดานบัว เส้นลวดท้องไม้ ท้องไม้ทาสีน้ำตาล ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มเป็นกรอบลูกฟัก เดินเส้นกรอบสีทอง เส้นลวดท้องไม้เดินเส้นทอง บัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มและสีเขียว ลวดบัวเดินเส้นทอง หน้ากระดานประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม เหนือขอบหน้ากระดานเดินเส้นทองซ้อนไม้ประดับกระจังรายซ้อนไม้ทาสีแดงปิดกระดาษทองย่น พื้นสะพานเกริ้นทาสีแดงปูไม้ยางขนาด ๑ นิ้ว คูณ ๘ นิ้ว วางรางเหล็กรองรับแคร่รองรับแท่นประดิษฐานพระโกศพระบรมศพห่างกัน ๐.๖๒ เมตร ๑ คู่ แคร่

สะพานเกรินและเกรินบันไดนาคขณะสร้าง

สะพานเกรินและเกรินบันไดนาคที่มุขด้านทิศเหนือพระเมรุมาศ

รองรับแท่นประดิษฐานพระโกศพระบรมศพเพื่อเลื่อนเข้าสู่องค์พระเมรุมาศทาสีแดงติดรางเหล็กห่างกัน ๐.๖๒ เมตร ๑ คู่ เกรินบันไดนาคเป็นรูปนาคทอดลำตัวเอียงองศาเดียวกับบันไดพระเมรุมาศ ลงมาจากสะพานเกรินสู่ฐานรับน้ำหนักเบื้องล่าง ตัวนาคประดับลายรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มแววสีเงิน หัวนาคเป็นนาคปักลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม ผนังด้านข้างประกอบหน้ากระดานท้องไม้ หน้ากระดานบน-ล่าง ปิดกระดาษทองย่น ท้องไม้ทาสีน้ำตาลประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มเป็นกรอบลูกฟัก เดินเส้นกรอบสีทอง พื้นเกรินบันไดนาคทาสีแดงทำรางไม้สำหรับชักรอกแท่นประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ กึ่งกลางพื้นเกรินติดลวดสลิงสองข้างเกรินบันไดนาคติดมือหมุนสำหรับขันกว้านพระโกศพระบรมศพขึ้นไปบนพื้นระดับ ส่วนใต้เกรินบันไดนาคเป็นที่สำหรับเจ้าหน้าที่หมุนกว้านเลื่อนพระโกศพระบรมศพไปตามรางพื้นระดับเข้าไปสู่คูหาพระเมรุมาศ

ท้ายเกรินบันไดนาคสร้างแท่นสำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ มีขนาดกว้าง ๑.๗๐ เมตร ผนังแท่นท้ายเกรินนี้ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มลายกระจังเดินเส้นทอง มุมผนังประดับลายรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มแววสีเงิน เส้นลวดหน้ากระดานลูกแก้วปิดกระดาษทองย่น เหนือหน้ากระดานลูกแก้วประดับกระจังปิดกระดาษทองย่น ท้องไม้ประดับลายเกสรบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม ลวดบัวเดินเส้นทอง บัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มและสีเขียว หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม พื้นทาสีแดงติดรางเหล็กห่างกัน ๐.๖๒ เมตร ๑ คู่ เพื่อรองรับฐานรองรับพระโกศพระบรมศพ ใต้แท่นท้ายเกรินทั้งสี่มุมติดล้อเหล็กสำหรับเลื่อนไปตามรางเลื่อนบนเกรินบันไดนาค ปลายแท่นท้ายเกรินทำเป็นรูปคล้ายสำเภาสำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นนั่งประคองพระโกศพระบรมศพ มีขนาดกว้าง ๐.๗๕ เมตร บุด้วยผ้าตาดทองประกอบ

ลายซ้อนไม้ลายกระหนก ฐานเกรินบันไดนาคเป็นแท่นไม้สี่เหลี่ยมยาว ๒.๐๐ เมตร ตั้งอยู่บนลานพื้นถนน ขอบเป็นหน้ากระดานปิดกระดาษทองย่น พื้นฐานปูพรมอัดสีแดงสำหรับวางขารองรับสะพานเชื่อมแท่นท้ายเกรินกับพระยานมาศสามลำคาน สำหรับเคลื่อนพระโกศพระบรมศพสู่ท้ายเกริน

เกรินนี้หลังจากหมุนกว้านเชิญพระโกศพระบรมศพเลื่อนขึ้นประดิษฐานในพระเมรุมาศที่พระจิตกาธาน ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ เรียบร้อยแล้ว ได้รื้อถอนออกเพื่อใช้พื้นที่ ซึ่งเป็นบันไดและประกอบติดตั้งราวเหล็กกลมสีทองกั้นเป็นช่องแบ่งทางขึ้นลงถวายพระเพลิงพระบรมศพเหมือนบันไดมุขด้านทิศใต้

อนึ่ง ที่แท่นท้ายเกรินบันไดนาค ขอบแท่นด้านที่ติดกับสำเภาท้ายเกริน เจาะเป็นช่องสำหรับใส่ด้ามคันฉัตรยึดด้วยสลักเหล็ก สัปตปฎลเศวตฉัตรท้ายเกรินนี้จะยกขึ้นหลังจากเลื่อนพระโกศพระบรมศพจากพระยานมาศสามลำคานเข้าสู่ท้ายเกรินบันไดนาคแล้ว

สัปตปฎลเศวตฉัตรท้ายเกริน สร้างทำโดยสำนักพระราชวังโดยวิธีประมูลสร้าง มีลักษณะเป็นฉัตรผ้าทรงกลม ๗ ชั้น แบบเศวตฉัตรคันดาน[๓๙] สูง ๖.๓๐ เมตร โครงไม้ คันฉัตรปิดทองหักเป็นมุมฉาก ๒ ชั้น เวลากางกั้นท้ายเกรินศูนย์กลางฉัตรจะตรงยอดพระโกศพระบรมศพพอดี กำพูฉัตรเป็นไม้สักกลึง ซี่กำพูทำด้วยไม้ไผ่ลำมะลอกปิดทอง ตัวฉัตรแต่ละชั้นใช้ผ้าแพรสีขาวซ้อนทับกัน ๓ ชั้น ไล่ระดับ ที่ชายผ้าทุกชั้นขลิบแถบดิ้นทองโดยรอบ ชายฉัตรชั้นที่ ๑ ประดับอุบะทำด้วยทองแผ่ลวดเป็นตะกรุดสลับดอกจิก จำปาห้อยโดยรอบ ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๑๖ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๙๑ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๗๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๓ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๘ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๔ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๗ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้สักกลึงปิดทอง

มุขพระเมรุมาศด้านใต้ติดราวพนักเหล็กกลมสีทองสองเส้นกั้นเป็นช่องทางเดิน ๑ ราว

ฝ้าเพดานมุขทิศโดยทั่วไปบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีแดง ประดับลายซ้อนไม้ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงินเป็นดาวเพดานลายดาวล้อมเดือนและลายค้างคาวเพดาน เฉพาะดาวเพดานตรงกลางลายประดับดวงโคมไฟใต้ฝ้าเพดานโดยทั่วไปทำกรอบแว่นประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน ฝ้าหลังคาปีกนกโดยทั่วไปบุไม้อัดยางประดับ

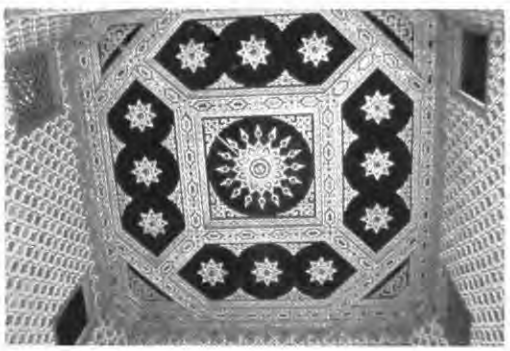

ลายเพดานพระเมรุมาศ

ลวดลายเช่นเดียวกับฝ้าเพดาน ฝ้าเพดานองค์พระเมรุมาศโปร่งบุลวดตาข่ายสีดำประดับลายซ้อนไม้ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูและสีน้ำเงินเป็นดาวเพดานลายดาวล้อมเดือนและลายค้างคาวเพดาน เฉพาะดาวเพดานตรงกลางลายประดับดวงโคมไฟ ขอบฝ้าเพดานเป็นกรอบแว่นประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูและสีน้ำเงิน ที่ฝ้าเพดานศูนย์กลางยอดพระ

---

[๓๙] โบราณท่านใช้ว่าเศวตฉัตรคันดาล แต่เนื่องด้วยหมายกำหนดการใช้ตัว น สะกด คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุฯ จึงต้องใช้ตัวสะกดการันต์ตามโดยไม่แก้ไข.

เมรุมาศติดตั้งห่วงโลหะสำหรับแขวนสัปตปฎลเศวตฉัตรเหนือพระจิตกาธานรุมพระบรมอัฐิ

หลังคาองค์พระเมรุมาศ โครงหลังคาเป็นไม้ยางบุหุ้มด้วยไม้อัดยางจันทันพราง แปและระแนงไม้ยาง หลังคามุงด้วยไม้อัดยางหนา ๖ มิลลิเมตร รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มรูปกระเบื้อง มีลักษณะเป็นจตุรมุข มุขทิศเหนือและมุขทิศใต้หลังคาซ้อนกัน ๒ ชั้น มุขทิศตะวันออกและทิศตะวันตกหลังคาชั้นเดียว ฝ้าไขรา และหน้าจั่วบุไม้อัดเรียบ หน้าจั่วปั้นลมประดับรวยระกา หัวนาคชนิดช่อฟ้ามอญลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น หน้าจั่วมุขทิศทั้งสี่ทิศ พื้นสีน้ำเงินประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีชมพูรูปเฟื่องอุบะ หน้าบันเหนือกระจังฐานพระประดับด้วยจั่วเก็จชนิดลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น พื้นหน้าบันจั่วเก็จสีน้ำเงินประดับลายซ้อนไม้เป็นพระนามาภิไธยย่อ รพ สีเงิน ภายใต้มงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัตติยนารี) สีทอง หน้าอุดปีกนกพื้นทาสีฟ้าประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นลายกระหนก ขอบล่างหน้าจั่วและขอบล่างอุดปีกนกประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพู ประดับกระจังฐานพระลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น เพดานฝ้าไขราทาสีแดงประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม แปหัวเสาทำด้วยไม้และไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่น หัวแปประดับลายซ้อนไม้ดอกประจำยามปิดกระดาษทองย่น เชิงแปทาสีแดงประดับลายเฟื่องอุบะฉลุกระดาษทองย่น ขอบเชิงชาย สะพานหนู ทำลวดบัวประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นวิ่งรอบหลังคา สันหลังคาปิดกระดาษทองย่น หลบสันหลังคา และข้างกระเบื้องบุไม้อัดยางประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น ใต้กระจังฐานพระคูหาหน้ามุขทั้งสี่ทิศประดับลายฉลุเฟื่องอุบะซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้มห้อยประดับลงมาตามเสา

เครื่องยอดหลังคาพระเมรุมาศทรงมณฑปทำเป็นชั้นเชิงกลอนเรียงลดหลั่นขึ้นไป ๕ ชั้น เชิงกลอนชั้นที่ ๑-๕ โครงเป็นไม้ยาง ไม้เชิงกลอนสะพานหนูติดกับโครงไม้ โครงยอดพระเมรุมาศตั้งแต่ชั้นเชิงกลอนหลังคาชั้นที่ ๕ ขึ้นไปจนถึงปลายยอดพระเมรุมาศเป็นโครงเหล็กฉาก เสาแกนเป็นท่อเหล็กสำหรับเสียบแกนสัปตปฎลเศวตฉัตร ชั้นเชิงกลอนแต่ละชั้นโดยรอบประดับด้วยซุ้มบันแถลงกระจัง และนาคปักลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น หน้าจั่วบันแถลงประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น ซุ้มรังไก่หรือส่วนหลังคาของบันแถลงโครงไม้ยางมุงด้วยสังกะสีแผ่นเรียบดาดผ้าดิบประดับด้วยกระดาษทองย่นสาบสีและลายประดับเหมือนกระเบื้องหลังคามุขทิศ ผนังท้องไม้ใต้ชั้นเชิง

เครื่องยอดหลังคาพระเมรุมาศทรงมณฑปทำเป็นชั้นเชิงกลอนเรียงลดหลั่นขึ้นไป ๕ ชั้น

กลอนทุกชั้นปูแผ่นไม้อัดประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นโดยรอบ ใต้ซุ้มบันแถลงแต่ละชั้นทำเสาประดับสำหรับรับซุ้มบันแถลง ประดับลวดลายเหมือนเสาองค์พระเมรุมาศ ที่ผนังคอสองชั้นที่ ๑ ถึงชั้นที่ ๓ ประดับแผงแลไม้ฉลุลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นลายราชวัติ เพื่อระบายควันด้านละ ๒ แผง เหนือระดับชั้นเชิงกลอนชั้นที่ ๕

พรหมพักตร์ประดับยอดพระเมรุมาศ

ประดับยอดพระเมรุมาศ สูง ๗.๒๖๔ เมตร แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่จะต้องปั้นดินหล่อเป็นพรหมพักตร์ ส่วนที่เป็นแปดเหลี่ยมเหนือระดับจอมโมลีพรหมพักตร์ที่จะต้องไสปูน และส่วนปลียอดที่จะต้องกลึงปูน

พรหมพักตร์ นายประเวศ ลิมปรังษีเป็นผู้ออกแบบ นายสาโรช จารักษ์ ประติมากร ๗ หัวหน้างานประติมากรรม กองหัตถศิลปเป็นผู้ควบคุมงานปั้น นายขวัญเมือง ยงประยูร ประติมากร ๖ เป็นผู้ควบคุมงานหล่อ เริ่มขึ้นดินเหนียวปั้นพรหมพักตร์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ปั้นเสร็จเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ แล้วนำมาทำพิมพ์ทุบ แต่งพิมพ์ พร้อมทั้งทำความสะอาดเคลือบผิวด้วยขี้ผึ้ง และ Poly Vinyl Alcohol - PVA. (ฟิล์ม) แล้วหล่อด้วยเรซินและไฟเบอร์กลาส ซึ่งแต่เดิมมาพรหมพักตร์นี้ทำด้วยกระดาษ เมื่อถูกพายุ ฝน และแสงแดด บางครั้งจะชำรุดเสียหายมาก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครั้งนี้ ประติมากรจึงได้เลือกหล่อพรหมพักตร์ด้วยเรซินและไฟเบอร์กลาสแทนกระดาษ เพราะมีน้ำหนักเบาและทนทานกว่า ทั้งยังสวยงามเหมาะสมกลมกลืนกับงานอีกด้วย งานหล่อพรหมพักตร์แล้วเสร็จเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ จากนั้นช่างของกรมศิลปากรทำการตกแต่งเขียนสีหน้าพรหมพักตร์

ส่วนที่เป็นแปดเหลี่ยมเหนือระดับจอมโมลีพรหมพักตร์จัดไสปูนทำเป็นบัวกลุ่มแปดเหลี่ยม ๒ ชั้น

ส่วนล่างของปลียอดกลึงปูนเป็นบัวกลุ่มกลม ๑ ชั้น และปลายปลียอดประดับเม็ดน้ำค้าง เริ่มลงมือกลึงปูนปลาสเตอร์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เมื่อกลึงปูนเสร็จเรียบ

ร้อยแล้วทำการอบปูนปลาสเตอร์ให้แห้งโดยเร็ว โดยใช้ความร้อนช่วย เพื่อจะให้เบาสะดวกแก่การเคลื่อนย้ายมาถอดพิมพ์ เมื่อถอดพิมพ์เสร็จรอจนพิมพ์แห้ง แล้วทำความสะอาดพิมพ์ชิ้นพร้อมกับเคลือบผิวด้วยขี้ผึ้ง และ Poly Vinyl Alcohol-PVA. (ฟิล์ม) แล้วหล่อด้วยไฟเบอร์กลาสแล้วเสร็จเมื่อวันอังคารที่ ๒๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

เมื่อกรมศิลปากรจัดทำยอดพระเมรุมาศเสร็จได้มอบให้ผู้รับเหมานำไปจัดตกแต่งลวดลายยอดพระเมรุมาศด้วยลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูเข้ม แล้วนำขึ้นติดตั้งต่อไป

เหนือเม็ดน้ำค้างในระดับปลายยอดพระเมรุมาศสวมสัปตปฎลเศวตฉัตร ซึ่งจัดสร้างโดยฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายเฉลิมเกียรติ หล้าจันทรา นายช่างศิลปกรรม ๒ และนางสาวสุนทร พงษ์พานิช ช่างประณีตศิลป ชั้น ๒ เป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติงาน ลักษณะเป็นฉัตรผ้าทรงกลม ๗ ชั้น สูง ๓.๑๐ เมตร โครงเหล็กคันฉัตรปิดทอง ส่วนด้ามคันฉัตรเป็นเหล็กรับกับโครงเหล็กปลียอด ฝังอยู่ในปลียอดยึดด้วยสลักเหล็กยาว ๐.๖๐ เมตร กำพูฉัตรเป็นไม้กลึงแกะสลักปิดทอง เพดานฉัตรทำด้วยแผ่นไม้อัดหนา ๑๐ มิลลิเมตร ติดหลอดไฟ ๔ ดวง เฉพาะที่ฉัตรชั้นที่ ๑ ที่ขอบเพดานฉัตรติดเหล็กจับโครงริบบิ้นโลหะ ๔ สาย ใน ๔ ทิศ ตัวริบบิ้นมีโครงเหล็กขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓/๔ นิ้ว หุ้มด้วยสังกะสีพ่นสีเงิน ยาว ๒.๔๐ เมตร ชายริบบิ้นมีโครงเหล็กยึดติดกับยอดพระเมรุมาศเหนือบัวกลุ่ม ตัวฉัตรแต่ละชั้นใช้ผ้าแพรสีขาวซ้อนทับกัน ๓ ชั้น ไล่ระดับ ที่ชายผ้าทุกชั้นขลิบแถบดิ้นสีทองโดยรอบ ใส่โครงลวดกันลู่แต่ชายให้ไหวได้ ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๖๒ เมตร สูง ๐.๒๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๔๔ เมตร สูง ๐.๒๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๓ เมตร สูง ๐.๑๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๒ เมตร สูง ๐.๑๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๙ เมตร สูง ๐.๑๒๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๕ เมตร สูง ๐.๑๐๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๒ เมตร สูง ๐.๐๙๕ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้สักกลึงปิดทองสูง ๐.๗๐ เมตร ส่วนบนสุดของยอดฉัตรติดสายล่อฟ้าร้อยซ่อนในแกนจากยอดฉัตรผ่านคันฉัตรสู่พื้นดิน

อาคารพระเมรุมาศโดยทั่วไปติดตั้งดวงโคม Fluorescent ขาไม้ เดินสายไฟได้อาคารและภายในฝ้าเพดาน สายเมนที่ส่งไปยังห้องควบคุมฝังใต้ดิน Spot Light และ Flood Light สำหรับภายนอกอาคารใช้ชนิดกันน้ำทั้งหลอดและโคม โดยที่พื้นชานทักษิณ พื้นใกล้มุมเสาพระเมรุมาศ และบนปากฐานพระเมรุมาศตั้ง Spot Light ชนิดกันน้ำ ขั้วและหลอดขนาด ๑๐๐-๑๕๐ แรงเทียน ปรับมุมได้ ที่ข้างบันไดบนพื้นชานทักษิณที่จะขึ้นองค์พระเมรุมาศประดับไฟ Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน ยาวตลอดมีรางไม้บังหลอดหุ้มด้วยพรมอัดสีแดงทุกบันได ซอกข้างเสาพระเมรุมาศทุกเสาประดับหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน สูงจรดฝ้าชายคาพระเมรุมาศ ที่ผนังเหนือระดับทับหลังประดูติด Spot Light สาดฝ้าเพดานพระเมรุมาศโดยทั่วไป

หอเปลื้องเครื่อง

หอเปลื้องเครื่องใช้เป็นสถานที่สำหรับพักพระลองทองใหญ่ ภายหลังจากที่ได้เปลื้องออกจากพระโกศทรงพระบรมศพ (ลองใน) และใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์เครื่องใช้เบ็ดเตล็ดในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกตรงมุขของพระเมรุมาศ ภายในเขตราชวัติ หันหน้าเข้าหาพระเมรุมาศ

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง ได้ดำเนินการก่อสร้างหอเปลื้อง

เครื่อง มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม และนายสมควร จิระวัฒน์ นายช่างศิลปกรรม ๖ กองหัตถศิลป เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ กองสถาปัตยกรรม และนายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายอาวุธ เงินชูกลิ่น สถาปนิก ๗ หัวหน้างานบูรณะปฏิสังขรณ์ กองสถาปัตยกรรม และนายสุพจน์ กัยวิกัยโกศล สถาปนิก ๔ ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ ควบคุมงานโครงสร้าง การก่อสร้างเริ่มดำเนินการในวันเสาร์ที่ ๑๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จในวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ มีรายละเอียดลักษณะอาคารดังนี้

หอเปลื้องเครื่อง ก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทยหลังคาจั่วบัวพนม ตัวอาคารกว้าง ๒.๖๐ เมตร ยาว ๕.๐๐ เมตร สูง ๖.๓๐ เมตร โครงสร้างทั่วไป ฐานรากเสาตอม่อ เสา คาน ตง เป็นไม้เนื้อแข็งทาสีน้ำมัน หลังคาโครงไม้ยางและไม้เนื้อแข็งมุงด้วยกระเบื้องไม้อัดหนา ๖ มิลลิเมตร ตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนปิดประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายกระเบื้อง ลักษณะหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงพนม ตับล่างเป็นหลังคาอุดปีกนกยกสันตะเม่โดยรอบ พื้นหน้าบันสีน้ำเงินประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปเฟื่องอุบะ เหนือหน้าขื่อประดับมุขเก็จลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีแดง หน้าขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพู กระจังฐานพระลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น เพดานไขราจั่วทาสีแดงประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบ

หอเปลื้องเครื่องระหว่างก่อสร้าง

หอเปลื้องเครื่อง

สีน้ำเงิน ขอบเชิงชายสะพานหนูประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นวิ่งรอบหลังคา สันหลังคาปิดกระดาษทองย่น หลบสันหลังคาและข้างกระเบื้องบุไม้อัดยางหนา ๑ นิ้ว ซ้อนทับกันปิดกระดาษทองย่น ฝ้าหลังคาปีกนกโดยรอบบุไม้อัดยางทาสีแดง ประดับลายดาวเพดาน ลายค้างคาวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ใต้ฝ้าหลังคาปีกนกทำกรอบแว่นทาสีแดงประดับลายบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ฝ้าเพดานโดยทั่วไปบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีน้ำมันเรียบ

ตัวอาคาร ยกพื้น พื้นปูไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ตีชนอัดสนิทปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้าเสาไม้หุ้มด้วยไม้อัดทาสีน้ำตาล คิ้วเสาปิดกระดาษทองย่น ปลายเสาประดับคันทวยลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินผนังกั้นฝาทึบทั้ง ๔ ด้านบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ตีสองด้าน เคร่าฝาไม้ยาง ภายในโล่ง ผนังภายในทาสีน้ำตาลเรียบ ผนังด้านนอกทาสีน้ำตาลทำกรอบลวดบัวลูกฟักโดยทั่วไป กรอบลวดบัวลายซ้อนไม้ประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน กรอบลูกฟักเหลี่ยมเดินเส้นทอง ผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ ตรงกึ่งกลางผนังภายในกรอบลูกฟัก เจาะช่องระบายอากาศเดินกรอบลูกฟักกลมปิดกระดาษทองย่น ๓ แถว แถวละ ๓ ช่อง รวม ๙ ช่อง ภายในประดับผ้าม่านตาดทอง ผนังด้านตะวันออกทึบ ผนังด้านทิศตะวันตก เจาะช่องประตู ๑ ช่อง บานประตูด้านนอกทำกรอบลวดบัวลูกฟัก กรอบลวดบัวประดับลวดลายเหมือนผนัง กรอบลูกฟักกลมเดินเส้นทองมี ๓ แถว แถวละ ๔ กรอบ กรอบลูกฟักแถวบนเจาะเป็นช่องระบายอากาศ ภายในประดับผ้าม่านตาดทอง พื้นหน้าประตูมีบันได ๒ ขั้น ปูพรมอัดสีแดง เชิงผนังด้านนอกทำเป็นเส้นลวดบัวโดยรอบ ฐานหอเปลื้องเครื่องสูง ๐.๙๕ เมตร ทำเป็นฐานปัทม์ประกอบหน้ากระดาน ลวดบัว ท้องไม้หน้ากระดานล่างประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววสีเงินลายประจำยามก้ามปูลูกฟักเส้นลวดเดินเส้นทอง บัวคว่ำประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววสีเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง ท้องไม้ประดับลายเข้มขาบชนิดรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววสีเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง บัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววสีเงิน เส้นลวดเดินเส้นทอง หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแวววสีเงิน

ภายในตัวอาคารติดตั้งดวงโคมไฟ Fluorescent ขาไม้ เดินสายไฟใต้อาคารและในฝ้าเพดานสายเมนที่ส่งไปยังห้องควบคุม ฝังใต้ดิน

ที่พื้นลานหลังหอเปลื้องเครื่องด้านทิศตะวันออกตรงประตูราชวัติ ตั้งฉากลับแลสำหรับเป็นที่กั้นบังตาหอเปลื้องเครื่องเพื่อความเรียบร้อย ฉากลับแลนี้มีลักษณะเป็นฉากรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดยาว ๑๐.๐๐ เมตร สูง ๓.๗๕ เมตร โครงไม้บุไม้อัดหัวท้ายฉากลับแลประดับเสาฉนวน ลักษณะเป็นเสาสี่เหลี่ยมทาสีน้ำตาลเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาทำด้วยไม้อัดยางปิดกระดาษทองย่น ฐานเสาทาสีน้ำตาลเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาทำด้วยไม้อัดยางปิดกระดาษทองย่น ขอบด้านล่างประดับกระจังลายซ้อนไม้

ฉากลับแลหลังหอเปลื้องเครื่องระหว่างก่อสร้าง

ปิดกระดาษทองย่นสาบสีเงิน ๑ ตัว ๓ ด้าน หน้ากระดานล่างทาสีน้ำตาลเรียบ หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแววสีเงิน หัวเสาตอนล่างประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีเงิน ตอนบนประกอบบัวหัวเสาเป็นหัวเม็ดทรงเหลี่ยมประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง หน้ากระดานลายประจำยาม บัวคว่ำ บัวหงาย เหนือหัวเสาประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นตาลปัตรแว่นแก้วทรงพุ่มข้าวบิณฑ์สาบสีน้ำเงิน ตรงกลางเจาะช่องติดโคมแก้วรูปทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ติดหลอดไฟขนาด ๑๐๐ แรงเทียน ภายในตัวฉากลับแลแบ่งเป็น ๓ ช่องด้วยเสารับช่วง ๔ เสา ตัวเสามีขนาดเล็กและเตี้ยกว่าเสาฉนวนหัวท้ายฉากลับแล ทาสีน้ำตาลเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาทำด้วยไม้อัดยางปิดกระดาษทองย่น หัวเสาตอนล่างประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีแดง ตอนบนประกอบบัวหัวเสา หน้ากระดานลายประจำยามบัวคว่ำปิดกระดาษทองย่นสาบสีแดง เหนือเสาประดับดวงโคมกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ติดหลอดไฟขนาด ๖๐ แรงเทียน แต่ละช่องของฉากลับแลกว้าง ๓.๐๐ เมตรทาสีน้ำตาลเรียบตอนล่างกรุด้วยไม้อัดทึบตีกรอบลวดบัวลูกฟักทำคิ้วประดับปิดกระดาษทองย่น ตอนบนเจาะช่องโปร่ง ๖ ช่องทำคิ้วประดับปิดกระดาษทองย่น เหนือช่องโปร่งเดินเส้นทองสองเส้นประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นดอกประจำยามเป็นระยะ ๆ ตลอดแนว ขอบบนฉากลับแลประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น สลับดอกประจำยามลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นระยะ ๆ ตลอดแนว ด้านหน้าติดตั้งไฟแผง ติดหลอด Fluorescent ๔๐ แรงเทียน ขาไม้ ขั้วไฟเบอร์ ตัวแผงทำด้วยไม้อัดยางทาสีน้ำตาลเรียบ

ที่พื้นลานหน้าหอเปลื้องเครื่องด้านทิศตะวันตกตรงบันไดพระเมรุมาศตั้งเสาฉนวน ๒ คู่ คู่ที่ ๑ ตั้งรับเสาฉนวนจากพระเมรุมาศ คู่ที่ ๒ ตั้งแนวเดียวกับเสาฉนวนคู่ที่ ๑ สำหรับกั้นม่าน เว้นช่องว่างไว้ตรงช่องทางเดินหน้าประตูหอเปลื้องเครื่อง ลักษณะและการประดับตกแต่งลวดลายและผ้าม่านเหมือนเสาฉนวนที่พื้นลานข้างบันไดใหญ่ด้านทิศตะวันออกของพระเมรุมาศ ระหว่างผนังกับเสาฉนวนคู่ที่ ๒ กั้นฝาเชื่อมต่อกัน ฝานี้ทาสีน้ำตาลเรียบประดับลวดลายแบบเดียวกับผนังของหอเปลื้องเครื่อง

พระที่นั่งทรงธรรม

พระที่นั่งทรงธรรมเป็นอาคารประกอบพระเมรุมาศ ใช้เป็นที่สำหรับประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลในการออกพระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระเมรุมาศภายในเขตราชวัติ หน้าพระที่นั่งตรงมุขพระเมรุมาศ

พระที่นั่งทรงธรรม

นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวกร ซึ่งมีนายสมชัย ธรรมารัตน์ ผู้จัดการเป็นคู่สัญญารับทำการก่อสร้างพระที่นั่งทรงธรรม ตามสัญญาเลขที่ ๔/๒๕๒๘ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ในราคา ๖,๑๖๐,๐๐๐ บาท สัญญากำหนดเริ่มก่อสร้างในวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม

พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จในวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ โดยมีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรมและนายมานะ ชำนาญสวน สถาปนิกการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย เป็นผู้ช่วยสถาปนิก นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ กองสถาปัตยกรรมและนายสุวัฒน์ ค่ายแสง วิศวกรโยธา ๔ กองสถาปัตยกรรม เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายเชิดชาย ใจประสาท นายช่างโยธา ๕ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ ควบคุมงานโครงสร้าง

เพื่อให้การก่อสร้างพระที่นั่งทรงธรรมแล้วเสร็จทันกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ผู้รับเหมาก่อสร้างจึงได้เริ่มดำเนินการปรับพื้นที่เตรียมการก่อสร้างพระที่นั่งทรงธรรม ในวันเสาร์ที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ การก่อสร้างแล้วเสร็จในวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ มีรายละเอียดลักษณะอาคารดังนี้

พระที่นั่งทรงธรรม ก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นพระที่นั่งโถง ทรงไทยจตุรมุข ตัวอาคารโดยทั่วไปกว้าง ๑๓.๕๐ เมตร ยาว ๗๙.๕๐ เมตร สูงจากระดับพื้นดินถึงฝ้าเพดานบน ๗.๔๐ เมตร เฉพาะมุขด้านทิศตะวันตกต่อยื่นจากตัวอาคารโดยทั่วไปกว้าง ๑๑.๐๐ เมตร ยาว ๑๖.๕๐ เมตร โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสา คาน ตง เป็นไม้เนื้อแข็ง หลังคาโครงไม้ยางและไม้เนื้อแข็ง มุงด้วยสังกะสีลูกฟูกลอนเล็ก เดิมดาดด้วยผ้าโทเรเย็บเป็นแถบริ้วรูปลอนกระเบื้องสีขาวสลับแดง กว้างริ้วละ ๒๕ เซนติเมตร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีพระราชกระแสรับสั่งให้เปลี่ยนเป็นสีแดงล้วน จึงได้ทาสีแดงทับหลังคาทั้งหมด ลักษณะหลังคาเป็นจตุรมุข มีหลังคาปะรำคลุมโดยรอบ ยกเว้นลาดหลังคาส่วนที่ตรงกับหน้าจั่วของทุกมุข บนหลังคาปะรำติดตั้ง Spot Light ๒,๐๐๐ แรงเทียน ชนิดกันน้ำ ฉายสาดไปที่พระเมรุมาศ มุขด้านทิศตะวันออกมีหลังคาซ้อนสองชั้น หน้าจั่วปั้นลมเป็นรวยระกาลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น พื้นตรงกลางหน้าจั่วทาสีฟ้า ประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น เป็นรูปอุณาโลมประดิษฐานเหนือฐานสิงห์สีส้ม ภายในม่านกั้นสีชมพูลายพุ่มข้าวบิณฑ์ อุดปีกนกพื้นทาสีแดงประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปช่อกระหนกเปลว มุขด้านทิศตะวันตกหลังคา ๔ ซ้อน หลังคาประธานมีหลังคาซ้อนสองชั้น หน้าจั่วประดับลวดลายเหมือนหน้าจั่วมุขทิศตะวันออก ปั้นลมหลังคาตับลดประดับรวยระกาเหรา ลายซ้อนไม้ ปิดกระดาษทองย่น พื้นหน้าจั่วทาสีแดง เดินเส้นทองในแนวตั้ง หน้าจั่วปั้นลมชั้นที่ ๑ ประดับรวยระกา เหรา ลายซ้อนไม้ ปิดกระดาษทองย่น พื้นหน้าจั่วทาสีแดง ประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปอุณาโลมภายในวงรอบรัศมีสองข้างซ้ายขวาประดับช่อกระหนกเปลว มุขด้านทิศเหนือและมุขด้านทิศใต้ หลังคาลด หน้าอุดหลังคาประธานประดับลวดลายเหมือนหน้าบันมุขทิศตะวันออก หน้าจั่วปั้นลมหลังคาลดหน้าอุดประดับรวยระกา เหรา ลายซ้อนไม้ ปิดกระดาษทองย่น

พระที่นั่งทรงธรรมขณะก่อสร้าง

ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีผนังอาสนสงฆ์ พระที่นั่งทรงธรรม

ลายฝ้าเพดานและผนังคอสอง พระที่นั่งทรงธรรม

พื้นหน้าจั่วทาสีฟ้า ประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น รูปอุณาโลมประดิษฐานเหนือฐานสิงห์กระหนาบข้างด้วยฉัตร ๕ ชั้น ภายในวงรอบรัศมีช่องไฟซ้ายขวาประดับกระหนกเปลวลายลูกกระแอม สองข้างซ้ายขวาพื้นทาสีแดงประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปเฟื่องอุบะ เพดานหน้าจั่ว

ปิดลายฉลุกระดาษทองย่นผ้าม่าน พระที่นั่งทรงธรรม

ทาสีแดงประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง ขอบเชิงชาย สะพานหนูประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นวิ่งรอบหลังคา สันหลังคาทาสีขาว หลบสันหลังคาและข้างกระเบื้องบุด้วยไม้ยางหนา ๑ นิ้วซ้อนทับกัน ทาสีขาว ขอบเชิงชายหลังคาปะรำและแผงแลคอสองบุด้วยไม้อัดทาสีน้ำตาล ทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง เพดานบุไม้อัดยาง เอียงตามลาดหลังคา ฝ้าเพดานบุไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียว ลายดาวเพดานใหญ่-เล็ก ลายค้างคาว และลายตัวห้ามกลางลายค้างคาวโดยรอบ เคร่าไม้ยางใต้ฝ้าเพดานโดยทั่วไปทำกรอบแว่น ทาสีแดง ประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียว ขื่อทาสีแดง ใต้ท้องขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง ผนังที่คอสองทาสีแดงประดับลายดอกไม้ร่วงและลายเฟื่องอุบะฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียว

ตัวอาคารส่วนใหญ่เป็นโถงโล่ง ชั้นล่างโดยทั่วไปยกพื้นสูง ๐.๑๗๕ เมตร เฉพาะมุขทิศเหนือและมุขทิศใต้ ช่วงเสาคู่แรกติดมุขที่ประทับ ทำยกพื้นสูงจากพื้นชั้นล่างทั่วไปอีก ๒ ระดับ สูงระดับละ ๐.๑๗๕ เมตร ชั้นบนโดยทั่วไปยกพื้นสูง ๑.๒๒๕ เมตร ยกพื้นทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง พื้นปูไม้อัดขนาด ๔ ฟุต คูณ ๘ ฟุต หนา ๑๐ มิลลิเมตร ตีชนอัดสนิท แล้วปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า เสาทั้งหมดบุไม้อัดทาสีแดง คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น

มุขทิศตะวันออกตรงกับพระเมรุมาศเป็นมุขที่ประทับ ที่พื้นลานหน้ามุขเยื้องที่ประทับ ตั้งเสาหงส์คาบพระภูษาโยง ๒ เสา รับเป็นคู่กับเสาหงส์ที่พื้นลานข้างบันไดใหญ่ทิศตะวันตกขององค์พระเมรุมาศ ลักษณะตกแต่งและลวดลายประดับเหมือนเสาหงส์หน้าองค์พระเมรุมาศ ใช้สำหรับพาดพระภูษาโยงซึ่งโยงจากองค์พระเมรุมาศมายังอาสนสงฆ์บนพระที่นั่งทรงธรรม หน้ามุขที่ประทับชั้นล่างยกพื้นสูงจากพื้นทั่วไปอีกหนึ่งระดับสูง ๐.๑๗๕ เมตร ชั้นบนยกพื้นสูงจากพื้นทั่วไปอีกหนึ่งระดับสูง ๐.๑๗๕ เมตร พนักระเบียงกั้นทึบทาสีแดง ทำกรอบลูกฟักบรรจุลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียวและแดง พนักผ้าทิพย์ทาสีแดงเรียบ ในวันประกอบพระราชพิธีจะแขวนผ้าทิพย์ปักพระครุฑพ่าห์และทอดพระแขนมศอก

มุขทิศตะวันตก ต่อยาวเป็นทางเสด็จฯ และบำเพ็ญพระราชกุศล มีระเบียงแล่นรอบ ด้านใต้กั้นฝาผนังทึบ บุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตรตีสองด้าน ผนังด้านนอกทาสีแดงเรียบ ผนังด้านในทาสีครีมประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง คิ้วผนังประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น ด้านนี้สร้างอาสนสงฆ์ยกสูงจากพื้น ๐.๕๕ เมตร พื้นอาสนสงฆ์ปูไม้อัดหนา ๑๐ มิลลิเมตร แล้วปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า ยกพื้นทำกรอบลูกฟักทาสีน้ำตาลเดินเส้นทอง ช่วงเสาโถงระหว่างอาสนสงฆ์และมุขที่ประทับ ๒ ต้น ติดตั้งหงส์คาบพระภูษาโยงลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีชมพู

สุดอาสนสงฆ์มุขด้านตะวันตกกั้นเป็นห้องพักพระอิริยาบถทอดพระราชอาสน์ชนิดคู่และเดี่ยว เป็นห้องทรงพระสำราญ ฝาผนังบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตรตีสองด้าน ผนังด้านนอกทาสีแดงเรียบ ผนังด้านในทาสีแดงประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียว ผนังด้านใต้ประดับผ้าม่าน บานประตูทาสีครีมพอกไม้ประดับลายบานพับหูช้าง ด้านในติดกลอน พื้นปูพรมอัด ห้องพระบังคน ผนังด้านเหนือติดหน้าต่างไม้สักบานกระดกกระจกฝ้า ประดับผ้าม่าน อ่างล้างมือสีขาว ชั้นวางของสีขาว ติดกระจกเงา โถชักน้ำชำระ โถบิเด้ สีขาว หม้อน้ำต่ำพร้อมฝักบัวชำระ และกล่องกระดาษชำระ พื้นปูพรมอัด ช่วงต่อระหว่างห้องพักพระอิริยาบถกับอาสนสงฆ์ เจาะช่องประตูโปร่งเป็นทางเดินลงสู่มุขระเบียงชั้นลด

ชั้นลดด้านใต้ของมุขตะวันตกนี้กั้นเป็นถานสำหรับสงฆ์ และห้องพระสำอางสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์รวม ๒ ห้อง ผนังภายในบุกระเบื้องกระดาษหนา ๖ มิลลิเมตรทาสีขาว ผนังภายนอกบุไม้อัดหนา ๔ มิลลิเมตรทาสีแดงเรียบ บานประตูไม้อัดทาสีขาวเรียบ เหนือช่องประตูทำช่องลมประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น พื้นปูพรมยาง เครื่องสุขภัณฑ์ อ่างล้างมือ โถชักน้ำชำระ หม้อน้ำพร้อมฝักบัวชำระ สีขาว

มุขทิศเหนือและมุขทิศใต้เป็นโถงโล่ง

พนักระเบียงโดยทั่วไปโปร่งทาสีแดง ประดับลายซ้อนไม้ลายประจำยามปิดกระดาษทองย่นสาบสีเขียวและแดง เสาพนักระเบียงทาสีแดงประดับหัวเม็ดทรงเหลี่ยมปิดกระดาษทองย่น รอบอาคารพระที่นั่งทรงธรรมมีบันไดทางขึ้นลง ๑๗ ช่อง

บันได มีบันไดช่องละ ๔ ขั้น ปูพรมอัด ราวบันได กลม ๒ เส้นทาสีแดง หัวเสาบันไดประดับหัวเม็ดทรงกลมปิดทอง ผนังห้องไม้บันไดทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง

ภายในอาคารติดตั้งดวงโคม Fluorescent ขาไม้ สายไฟเดินใต้อาคารและในฝ้าเพดาน สายเมนที่ส่งไปยังห้องควบคุม ฝังใต้ดิน รอบตัวอาคารประดับผ้าม่านโปร่ง สีเหลืองอ่อนติดลายดอกลอยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเงินทั้งสองหน้า ระบายหัวม่านทำด้วยผ้าฝ้ายสี่เส้นสีเหลืองอ่อนประดับเฟื่องตุ้มสีเหลืองเข้ม สายรวบม่านเป็นรูปครึ่งเสี้ยวพระจันทร์ติดชายครุยสีเหลือง ชายม่านมีโซ่ถ่วงน้ำหนัก

สำหรับการก่อสร้างอาคารภายในปริมณฑลของพระเมรุมาศภายในเขตราชวัติ ได้แก่ ช่างทับเกษตร ศาลาหนังสือที่ระลึก ห้องสุขา รั้วราชวัติ ไฟสนามหลังพระที่นั่งทรงธรรม เสาฉนวนด้านหน้าและแผงสวิตช์รวม นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ซึ่งมีนายประมุข บรรเจิดสกุล ผู้จัดการเป็นคู่สัญญารับทำการก่อสร้างตามสัญญาเลขที่ ๓/๒๕๒๘ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ในราคา ๔,๙๐๓,๙๗๓ บาท กำหนดเริ่มลงมือก่อสร้างภายในวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม นายโอภาส สายะเสวี สถาปนิก สำนักพระราชวัง นางสาวพรรณประภา ประภาศิริ มัณฑนากร สำนักพระราชวัง และนายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ กองสถาปัตยกรรม เป็นผู้ช่วยสถาปนิก นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ กองสถาปัตยกรรม นายสุวัฒน์ ค่ายแสง วิศวกรโยธา ๔ และนายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๕ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง

ช่าง

เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ มีจำนวน ๔ หลัง ตั้งอยู่ติดกับแนวรั้วราชวัติที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และตอนที่ตรงกับมุขด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ขององค์พระเมรุมาศ เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันกำหนดงานพระราชพิธี ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างได้เริ่มก่อสร้างเมื่อวันพุธที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม นายโอภาส สายะเสวี สถาปนิก สำนักพระราชวัง และนางสาวพรรณประภา ประภาศิริ

ช่างขนาบด้วยทับเกษตรทั้งสองข้าง

ช่าง

มัณฑนากร สำนักพระราชวัง เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ กองสถาปัตยกรรม และนายสุวัฒน์ ค่ายแสง วิศวกรโยธา ๔ เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๔ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ช่าง เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาปะรำ ขนาดกว้าง ๓.๕๐ เมตร ยาว ๓.๕๐ เมตร สูง ๔.๐๐ เมตร

โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ตง ใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคาปะรำ โครงหลังคาใช้ไม้ยาง มุงสังกะสีแผ่นเรียบ บนหลังคาช่างตั้ง Spot Light ๓๐๐ แรงเทียนชนิดกันน้ำ สำหรับฉายส่องสัปตปฏลเศวตฉัตร บนเชิงชายปิดด้วยไม้เป็นสะพานหนูโดยรอบประดับกระจังลายซ้อนไม้ทาสีแดงปิดกระดาษทองย่นหลบสันหลังคา เชิงชายขอบเชิงชายบุไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทำกรอบลวดบัวลูกฟักทาสีน้ำตาลเรียบ ฝ้าเพดานและฝ้าชายคาบุไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายดาวเพดาน และลายปีกค้างคาว ที่ฝ้าชายคาด้านหน้าและด้านหลังติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน ขาไม้ Ballast ซ่อนในฝ้า ๒ ชุด กรอบแว่นไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน

ตัวอาคารกั้นฝาทึบทั้งสี่ด้าน ภายในโถง ยกพื้นสูง ๐.๔๐ เมตร พื้นอาคารโดยทั่วไปปูไม้อัดหนา ๑๐ มิลลิเมตรตีชนอัดสนิทปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า ฝาผนังกรุไม้อัดยางหนา ๖ มิลลิเมตร ตีสองด้าน

ช่าง ๒ หลังที่อยู่ตรงกับมุขด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ของพระเมรุมาศ ฝาผนังภายนอกด้านหน้าอาคารทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทองประดับดอกประจำยามลายซ้อนไม้ ปิดกระดาษทองย่นเป็นระยะ ๆ กลางผนังเจาะช่องประตูทางเข้าออก มีบันไดหน้าประตู ๑ ขั้น หุ้มพรมอัดสีแดง กรอบประตูเดินเส้นทอง เหนือกรอบประตูทำลายซุ้มประตูปิดกระดาษทองย่น ฝาผนังภายนอกด้านหลังทึบ ทาสีน้ำตาล ทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทองประดับดอกประจำยาม กลางผนังทำกรอบประตูเหมือนด้านหน้าแต่ไม่เจาะช่องประตู ฝาผนังภายนอกด้านข้างทั้งสองด้านทาสีกลีบบัวประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน กลางผนังเจาะช่องประตูผ่านเข้าออกอาคารทับเกษตร ที่ผนังคอสองประดับแผงแลไม้ฉลุลายราช-

วัดด้านนอกปิดกระดาษทองย่น ด้านในทาสีแดง สำหรับระบายอากาศ ฝาผนังภายในทั้ง ๔ ด้าน ทาสีกลีบบัวประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ที่กรอบประตูทั้งสามด้านประดับผ้าม่านทำด้วยผ้าดาดพื้นสีเหลืองลายทอง หัวม่านใช้ผ้าดาดพื้นเหลืองลายทองจับเป็นเฟื่อง มีสายรวบม่าน ที่กลางม่าน ชายม่านมีโซ่ถ่วงน้ำหนัก ที่มุมผนังทั้งสี่ด้านติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียนในแนวตั้ง ขาไม้ Ballast ซ่อนในฝ้ามุมละ ๑ ชุด ภายในอาคารชิดริมผนังด้านหลังตั้งอาสนสงฆ์ โครงเคร่าไม้ยาง กรุด้วยไม้อัด กว้าง ๑.๐๐ เมตร ยาว ๓.๐๐ เมตร สูง ๐.๗๕ เมตร มีเกยขึ้นลงอาสนสงฆ์สองทาง ตัวเกยและอาสนสงฆ์ประกอบหน้ากระดาน บัว เส้นลวด หน้ากระดานประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน เส้นลวดเดินเส้นทองบัวคว่ำบัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีเขียว และสีแดง ท้องไม้ประดับลายเข้มขาบชนิดรักร้อยฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน พื้นเกยและพื้นอาสนสงฆ์ปูพรมอัดสีแดง ที่ผนังหลังอาสนสงฆ์ทำเป็นกรอบไม้ประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน เหนือกรอบไม้ประดับดาดพื้นสีเหลืองลายทองจับเป็นรูปเฟื่อง เสาอาคารโดยทั่วไปบุไม้อัดทาสีแดง คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น

สำหรับช่างอีก ๒ หลังที่อยู่ตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ การตกแต่งประดับลวดลายมีลักษณะเหมือนช่าง ๒ หลังแรก เว้นแต่ช่องประตูผ่านเข้าออกจะมีเพียง ๒ ด้าน สำหรับผ่านเข้าออกอาคารทับเกษตร

ภายในตัวอาคารช่างทั้งหมด ติดปลั๊กและสวิตช์ไฟประกอบดวงโคม Fluorescent สายไฟเดินใต้ตัวอาคารและในฝ้า สายเมนฝังใต้ดิน

อนึ่ง ที่กึ่งกลางหลังคาช่างแต่ละหลังติดตั้งสัปตปฏลเศวตฉัตรหลังละ ๑ องค์ จัดทำและติดตั้งโดยผู้รับเหมาก่อสร้าง ฉัตรแต่ละองค์สูง ๖.๖๒๕ เมตร ลักษณะตัวฉัตรเป็นโครงเหล็ก ขอบบนของฉัตรแต่ละชั้นรัดรอบด้วยหวายทองปิดไม้อัดวิ่งรอบ เพดานฉัตรประดับดวงโคม ตัวฉัตรแต่ละชั้นใช้ผ้าสีขาวซ้อนทับกัน ๓ ชั้น ไล่ระดับ ที่ชายผ้าทุกชั้นขลิบแถบดิ้นสีทองโดยรอบ ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๐๐ เมตร สูง ๐.๕๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒.๐๐ เมตร สูง ๐.๔๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๔๕ เมตร สูง ๐.๔๒๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๐๐ เมตร สูง ๐.๔๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๗๕ เมตร สูง ๐.๓๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๕ เมตร สูง ๐.๓๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๔๐ เมตร สูง ๐.๓๒๕ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้กลึงหัวเม็ดบัวกลุ่ม ๓ ชั้น ปิดกระดาษทองย่น

ทับเกษตร

เป็นอาคารขนาบสองข้างของช่างตามแนวรั้วราชวัติมีจำนวน ๘ หลัง ใช้เป็นสถานที่สำหรับฟังสวดพระอภิธรรมในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันกำหนดงานพระราชพิธี ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างได้เริ่มก่อสร้างเมื่อวันพุธที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรมและนายศุลี สุขโรจน์ อาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ กองสถาปัตยกรรม และนายสุวัฒน์ ค่ายแสง วิศวกรโยธา ๔ เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็น

วิศวกรไฟฟ้า นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๔ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ทับเกษตร เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาปะรำ ขนาดกว้าง ๓.๐๐ เมตร ยาว ๙.๐๐ เมตร สูง ๓.๔๕ เมตร

โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ตง ใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคาปะรำ โครงหลังคาใช้ไม้ยาง มุงสังกะสีแผ่นเรียบ บนหลังคาติดตั้ง Spot Light ๒,๐๐๐ แรงเทียน ฉายสาดไปที่พระเมรุมาศและพระที่นั่งทรงธรรม บนเชิงชายปิดด้วยไม้เป็นสะพานหนูโดยรอบประดับ นาคปักและกระจังรายลายซ้อนไม้ทาสีแดงปิดกระดาษทองย่น หลบสันหลังคา เชิงชาย ขอบเชิงชายบุไม้อัดหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทำกรอบลวดบัวลูกฟักทาสีน้ำตาลเรียบ ฝ้าเพดานและฝ้าชายคาบุไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายดาวเพดานและลายปีกค้างคาว ติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน ขาไม้ Ballast ซ่อนในฝ้า ที่ฝ้าเพดาน ๖ ชุด ที่ฝ้าชายคา ๕ ชุด กรอบแว่นไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ท้องขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง

ตัวอาคารเป็นโถงโล่ง กั้นฝาทึบเฉพาะด้านหลัง พื้นอาคารทำเป็นยกพื้นสองระดับ สูงจากระดับพื้นถนน ๐.๒๕ เมตร ปูไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตรตีชนอัดสนิทปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า ฝาผนังกรุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร สีสองด้านฝาผนังภายนอกทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง ประดับดอกประจำยามลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นระยะ ๆ ฝาผนังภายในทาสีกลีบบัวประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน กลางผนังเจาะช่องหน้าต่าง ๓ ช่อง ติดลูกกรงไม้ คิ้วกรอบหน้าต่างปิดกระดาษทองย่น เสาอาคารโดยทั่วไปบุด้วยไม้อัด ทาสีแดง คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น รอบตัวอาคารประดับผ้าม่านโปร่งสีเหลืองอ่อนติดลายดอกลอยฉลุกระดาษทองย่นแวววสีเงินทั้งสองหน้า ระบายหัวม่านทำด้วยผ้าฝ้ายสี่เส้นสีเหลืองอ่อนประดับเฟื่องตุ้มสีเหลืองเข้ม สายรวบม่านเป็นรูปครึ่งเสี้ยวพระจันทร์ติดชายครุยสีเหลือง ชายม่านมีโซ่ถ่วงน้ำหนัก ภายในตัวอาคารติดปลั๊กและสวิตช์ไฟประกอบดวงโคม Fluorescent สายไฟเดินใต้ตัวอาคารและในฝ้า สายเมนฝังใต้ดิน

ทิม

คืออาคารปลูกสร้างติดกับผนังของรั้วราชวัติ จัดสำหรับเป็นที่พักข้าราชบริพารฝ่ายในและผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีจำนวน ๒ หลัง อยู่ติดกับแนวรั้วราชวัติตรงกับปลายมุขเหนือและใต้ของพระที่นั่งทรงธรรม หันหน้าเข้าหาพระที่นั่งทรงธรรม

เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันกำหนดงานพระราชพิธี ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างได้เริ่มก่อสร้างเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ มีนาย

ทิม

ประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม และนายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ และนายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๔ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ทิม เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาปะรำ ขนาดกว้าง ๓.๐๐ เมตร ยาว ๑๕.๐๐ เมตร สูง ๓.๔๐ เมตร

โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ตง ใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคาปะรำ โครงหลังคาใช้ไม้ยาง มุงสังกะสีลูกฟูกลอนเล็ก บนเชิงชายปิดด้วยไม้เป็นสะพานหนูโดยรอบ ประดับนาคปักและกระจังรายลายซ้อนไม้ทาสีแดงปิดกระดาษทองย่น หลบสันหลังคา เชิงชายขอบเชิงชายบุไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทำกรอบลวดบัวลูกฟักทาสีน้ำตาลเรียบ ฝ้าเพดานและฝ้าชายคาบุไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ลายดาวเพดาน และลายปีกค้างคาว ตรงกลางดาวเพดานดวงใหญ่ ๕ ดวง ติดหลอดไฟขนาด ๑๐๐ แรงเทียนขั้วเกลียวจุดละ ๑ ดวง ติดหลอด Fluorescent ๔๐ แรงเทียน ขาไม้ ซ่อน Ballast ในฝ้าที่ฝ้าเพดาน ๑๐ ชุด ที่ฝ้าชายคา ๘ ชุด กรอบแว่นไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ท้องขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง

ตัวอาคารเป็นโถงโล่ง กั้นฝาทึบเฉพาะด้านหลัง พื้นอาคารทำเป็นยกพื้น ๒ ระดับ สูงจากระดับพื้นถนน ๐.๒๕ เมตร ปูไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ตีชนอัดสนิทปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า ฝาผนังกรุไม้อัดหนา ๔ มิลลิเมตรตีสองด้าน ฝาผนังภายนอกทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง ประดับดอกประจำยามลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นระยะ ๆ ฝาผนังภายในทาสีกลีบบัว ประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน กลางผนังเจาะช่องหน้าต่าง ๕ ช่อง ติดลูกกรงไม้ คิ้วกรอบหน้าต่างปิดกระดาษทองย่น เสาอาคารโดยทั่วไปบุด้วยไม้อัด ทาสีแดง คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น รอบตัวอาคารประดับผ้าม่านโปร่งสีเหลืองอ่อนติดลายดอกลอยฉลุกระดาษทองย่นแววสีเงินทั้งสองหน้า ระบายหัวม่านทำด้วยผ้าฝ้ายสี่เส้นสีเหลืองอ่อนประดับเฟื่องตุ้มสีเหลืองเข้ม สายรวบม่านเป็นรูปครึ่งเสี้ยวพระจันทร์ติดชายครุยสีเหลือง ชายม่านมีโซ่ถ่วงน้ำหนัก ภายในตัวอาคารติดปลั๊ก และสวิตช์ไฟประกอบดวงโคมไฟ สายไฟเดินใต้ตัวอาคารและในฝ้า สายเมนฝังใต้ดิน

ศาลาหนังสือที่ระลึก

ศาลาหนังสือที่ระลึก ตั้งอยู่ด้านหลังพระที่นั่งทรงธรรมปีกด้านเหนือ ภายในเขตราชวัติ เดิมกำหนดใช้เป็นอาคารสำหรับแจกจ่ายหนังสือที่

ศาลาหนังสือที่ระลึก

ระลึกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ แต่ต่อมาคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีฯ ได้เห็นสมควรให้เปลี่ยนเป็นมอบบัตรรับหนังสือให้ผู้รับนำไปขึ้นหนังสือภายหลังงานพระราชพิธี ศาลาหนังสือที่ระลึกที่สร้างไว้จึงเปลี่ยนเป็นใช้สำหรับจัดเครื่องดื่มเลี้ยงรับรองผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันกำหนดงานพระราชพิธี ห้างหุ้นส่วนจำกัดป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างจึงได้เริ่มปรับพื้นที่เตรียมการก่อสร้างศาลาหนังสือที่ระลึกเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ศาลาหนังสือที่ระลึก เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารโถงทรงไทย หลังคาจั่ว ขนาดกว้าง ๒.๘๐ เมตร ยาว ๕.๐๐ เมตร สูง ๕.๖๐ เมตร

โครงสร้างโดยทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ดง ใช้ไม้เนื้อแข็ง โครงหลังคาใช้ไม้ยาง มีลักษณะเป็นหลังคาจั่วมุงด้วยสังกะสีลูกฟูกลอนเล็ก เติมตาดด้วยผ้าโทเรเย็บเป็นแถบริ้วรูปลอนกระเบื้องสีขาวกว้าง ๑๐.๐๐ เซนติเมตร สลับสีแดงกว้าง ๑๕.๐๐ เซนติเมตร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีพระราชกระแสรับสั่งให้เปลี่ยนเป็นสีแดงล้วน จึงได้ทาสีแดงทับหลังคาทั้งหมด สันหลังคาทาสีขาว หลบสันหลังคาและข้างกระเบื้องบุไม้ยางหนา ๑ นิ้ว ซ้อนทับกันทาสีขาว หน้าจั่วปั้นลมประดับรวยระกาหางหงส์(หัวนาค) ลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น ฝ้าไขรา พื้นหน้าจั่วกรุไม้อัด พื้นหน้าจั่วทั้งสองด้านด้านบนและด้านข้างทำเป็นรูปสามเหลี่ยมพื้นทาสีน้ำเงินประดับกระหนกลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น ใต้รูปสามเหลี่ยมด้านบนประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น ด้านล่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทาสีแดงประดับกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง เชิงชายบุไม้ขนาด ๑ นิ้ว คูณ ๗ นิ้ว ทาสีแดงตกแต่งลวดบัวปิดกระดาษทองย่น เพดานเคร่าไม้ยาง ฝ้าเพดานบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีแดง ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายดาวเพดานและลายค้างคาวโดยรอบ ตรงกลางลายดาวเพดานติดหลอดไฟขนาด ๑๐๐ แรงเทียน ขั้วหลอดแบบเกลียวจุดละ ๑ หลอด กรอบแว่นประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายกลีบบัว ติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน ขาไม้ Ballast ซ่อนในฝ้า ๒ ชุดฝ้าชายคาบุไม้อัดหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีแดง กรอบแว่นประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายกลีบบัว ติดหลอด Fluorescent ขนาด ๑๐๐ แรงเทียน ขาไม้ Ballast ซ่อนในฝ้า ๒ ชุด

ตัวอาคารเป็นโถงโล่งยกพื้นสูง ๐.๑๗๕ เมตร กั้นฝาทึบเฉพาะด้านหลังของอาคาร ฝาผนังกรุไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทาสีน้ำตาล ทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทองทั้งสองด้าน กลางผนังมีประตู ๒ บาน บานประตูไม้อัดยางทาสีน้ำตาล พื้นโดยทั่วไปปูไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า เสาไม้อาคารโดยทั่วไปบุไม้อัดทาสีน้ำตาล คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น ระหว่างหัวเสาด้านหน้าและด้านข้างของอาคารทำช่องดูหากรุไม้อัดหนา ๔ มิลลิเมตรทั้งสองด้าน ทาสีน้ำตาล ขอบเดินเส้นไม้ปิดกระดาษทองย่น ภายในตัวอาคารทำเคาน์เตอร์สำหรับเก็บและจำหน่ายหนังสือรูปตัวยู ขาตัวยูชิดฝาผนังด้านหลัง ตัวเคาน์เตอร์โครงเคร่าไม้ยาง กรุด้านข้างด้วยไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ขนาดกว้าง ๑.๗๓ เมตร ยาว ๒.๗๗ เมตร สูง ๑.๐๕ เมตร ผนังด้านนอกขอบหน้า

กระดานบน-ล่าง ประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน พื้นผนังประดับลายกระจังเดินเส้นทองฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินแววสีเงิน ผนังด้านในมีลักษณะเป็นตู้มีประตูเปิด-ปิด ใส่กุญแจได้ พื้นด้านบนของเคาน์เตอร์ปูไม้อัดหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทาสีน้ำตาลเรียบ

ภายในตัวอาคารใช้สายไฟเดินใต้ตัวอาคารและในฝ้าเพดาน สายเมนที่ส่งไปยังห้องควบคุมฝังใต้ดิน

สุขา

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช.ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง ได้ก่อสร้างสุขาที่มุมรั้วราชวัดิด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้ มุมละ ๑ หลัง รวม ๒ หลัง

เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันกำหนดงานพระราชพิธี ได้เริ่มก่อสร้างเมื่อวันอังคารที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม และนายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ และนายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๔ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

สุขา เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารหักมุมข้อศอกตามแนวรั้วราชวัดิ กว้าง ๓.๐๐ เมตร ปีกอาคารตามแนวรั้วราชวัดิ ทิศเหนือกับทิศใต้ยาว ๖.๐๐ เมตร ปีกอาคารตามแนวรั้วราชวัดิทิศตะวันตกยาว ๙.๐๐ เมตร สูง ๓.๔๐ เมตร

โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ตง ใช้ไม้เนื้อแข็งหลังคาปะรำ โครงหลังคาใช้ไม้ยาง บนเชิงชายปิดด้วยไม้เป็นสะพานหนูโดยรอบ ประดับนาคปักกระจังรายลายซ้อนไม้ทาสีแดง ปิดกระดาษทองย่นหลบสันหลังคา เชิงชายขอบเชิงชายบุไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทำกรอบลวดบัวลูกฟักทาสีน้ำตาลเรียบ ฝ้าเพดานบุไม้อัดยางทาสีขาวติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียนเปลือย ขาหลอดโลหะสีขาว ฝ้าชายคาบุไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินลายดาวเพดาน และลายปีกค้างคาวติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียนเปลือย ขาหลอดโลหะสีขาว ที่ขอบเชิงชาย กรอบแว่นไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ประดับลายบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ท้องขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง

ตัวอาคารกั้นฝาทึบทั้งสี่ด้าน ฝาผนังภายในบุกระเบื้องแผ่นเรียบ ฝาผนังภายนอกกรุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีน้ำตาลทำกรอบลวดบัวลูกฟักเดินเส้นทอง ประดับดอกประจำยามลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นระยะ ๆ มีช่องแผงแลเป็นลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นลายราชวัดิโดยรอบ ๒๐ ช่อง ถัดจากแผงแลลงมาทำช่องหน้าต่างติดลูกกรงไม้ภายในกรุกระเบื้องกระดาษทึบ ผนังภายในกรุกระเบื้องกระดาษทาสีขาว เสาอาคารโดยทั่วไปบุด้วยไม้อัดทาสีน้ำตาลเรียบ พื้นอาคารยกพื้นสูงจากระดับพื้นดิน ๐.๒๕ เมตร ปูด้วยไม้ยางตีชนอัดสนิท

ห้องสุขาทางด้านมุมรั้วราชวัดิทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ปีกทางทิศเหนือกั้นเป็นห้องสุขาชาย ๕ ห้อง มีประตูเข้าออก ๑ ช่อง มีบันไดขึ้นลง ๑ ขั้น ปีกทางทิศตะวันตกกั้นเป็นห้องสุขาผู้หญิง ๕ ห้อง

มีประตูเข้าออก ๑ ช่อง มีบันไดทางขึ้นลง ๑ ขั้น ห้องสุขาทางด้านมุมรั้วราชวัติทิศตะวันตกเฉียงใต้ ปีกทางทิศใต้กั้นเป็นห้องสุขาชาย ๕ ห้อง มีประตูเข้าออก ๑ ช่อง มีบันไดขึ้นลง ๑ ขั้น ปีกทางทิศตะวันตกกั้นเป็นห้องสุขาผู้หญิง ๔ ห้อง มีประตูเข้าออก ๑ ช่อง มีบันไดขึ้นลง ๑ ขั้น และกั้นเป็นห้องควบคุมไฟฟ้า ภายในปริมณฑลพระราชพิธี ๑ ห้อง มีประตูเข้าออก ๑ ช่อง มีบันไดขึ้นลง ๑ ขั้น ผนังกั้นห้องสุขาเป็นกระเบื้องกระดาษหนา ๔ มิลลิเมตร ทาสีขาว ภายในห้องสุขาทั้งหมดติดตั้งเครื่องสุขภัณฑ์เป็นกระเบื้องเคลือบสีขาว ประกอบด้วยโถปัสสาวะพร้อมก๊อกน้ำ ส้วมนั่งยอง ๆ ชนิดมีฐานสี่เหลี่ยม ถังน้ำหินขัดและขันพลาสติก สายอ่อนชำระ ที่ใส่กระดาษชำระพร้อมที่เขี่ยบุหรี่ อ่างล้างหน้า ชั้นวางของพลาสติก กระจกเงา

ภายในตัวอาคารติดปลั๊กและสวิตช์ประกอบดวงโคม Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน หลอดเปลือย ขาเหล็ก เดินสายไฟใต้ตัวอาคารและในฝ้า ห้องควบคุมไฟฟ้าดำเนินการติดตั้งแผงควบคุมระบบไฟฟ้าโดยการไฟฟ้านครหลวง

เสาไฟสนาม

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช.ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง ได้ก่อสร้างเสาไฟสนามหลังพระที่นั่งทรงธรรม ๖ เสา รอบพระเมรุมาศด้านทิศเหนือทิศตะวันออกและทิศใต้ ๘ เสา สำหรับให้แสงสว่างภายในปริมณฑลพระราชพิธี เริ่มก่อสร้างเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๔ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน

เสาไฟสนามหน้าหอเปลื้องเครื่อง

เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

เสาไฟสนามภายในเป็นท่อเหล็กกลวง เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓ นิ้วหุ้มด้วยโครงไม้บุไม้อัด เป็นเสาสี่เหลี่ยมทาสีน้ำตาลเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น ฐานเสาประดับลายซ้อนไม้ทาสีน้ำตาลเรียบ หน้ากระดานล่างปิดกระดาษทองย่น ผนังฐานเดินเส้นทองเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นแววสีเงินด้านละ ๑ ตัว เส้นลวดเดินเส้นทอง หน้ากระดานบนประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีแดงลายประจำยาม ขอบเส้นลวดบนประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นแววสีเงินโดยรอบ คอเสาประดับกาบบัวคอเสื้อลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นแววสีเงิน หัวเสาเป็นหัวเม็ดสี่เหลี่ยมประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสี ปลายเสาประดับตาลปัตรแว่นแก้วทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ตรงกลางเจาะช่องโปร่งแขวนโคมไฟรูปทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ติดหลอดไฟขนาด ๑๐๐ แรงเทียน

รั้วราชวัติ

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง ได้ก่อสร้างรั้วราชวัติ ที่ท้องสนามหลวงด้านใต้ เพื่อเป็นเครื่องหมายกำหนด

รั้วราชวัติ

ประกอบฉัตรโลหะกลีบบัวสำหรับติดตั้งบนแนวรั้วราชวัติ

บริเวณขอบเขตปริมณฑลพระราชพิธี เริ่มการก่อสร้างเมื่อวันอังคารที่ ๑๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นวิศวกร นายธนชัย สุวรรณวัฒนะ สถาปนิก ๕ และนายชัยณรงค์ ดีอินทร์ นายช่างศิลปกรรม ๔ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

รั้วราชวัติ เป็นรั้วไม้กั้นบริเวณขอบเขตปริมณฑลพระราชพิธีฯ ในเนื้อที่ ๗ ไร่ ๒ งาน แนวรั้วด้านทิศเหนือและทิศใต้ยาว ๑๑๙.๘๕ เมตร มีประตูทางเข้าออกด้านละ ๑ ช่องทาง กว้าง ๑๕.๐๐ เมตร แนวรั้วด้านทิศตะวันออกกว้าง ๙๙.๓๐ เมตร มีประตูทางเข้าออก ๑ ช่องทาง กว้าง ๓๑.๒๐ เมตร แนวรั้วด้านทิศตะวันตกกว้าง ๙๘.๘๐ เมตร มีประตูทางเข้าออก ๓ ช่องทาง ประตูกลางเป็นประตูใหญ่กว้าง ๑๔.๐๐ เมตร ประตูด้านซ้ายและด้านขวาของประตูกลางกว้าง ๓.๐๐ เมตร แนวรั้วราชวัตินี้จะมีบางส่วนเชื่อมต่อกับผนังของอาคารช่าง ทับเกษตร ทิมพัก และสุขา ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

รั้วราชวัติมีลักษณะเป็นรั้วไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทอดยาวไปตามแนวรั้ว สูง ๓.๗๕ เมตร โครงไม้บุไม้อัด แบ่งเป็นช่วง ๆ ด้วยเสารับช่วง เสาทาสีน้ำตาลเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาทำด้วยไม้อัดยางปิดกระดาษทองย่น คอเสาประดับบัวคอเสื้อลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีแดง หัวเสาเป็นหัวเม็ดสี่เหลี่ยมประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีแดง ยอดเสาประดับดวงโคมรูปทรงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ติดหลอดไฟขนาด ๖๐ แรงเทียน แต่ละช่วงรั้วราชวัติกว้าง ๓.๐๐ เมตร ทาสีน้ำตาลเรียบ ตอนล่างกรุด้วยไม้อัดทึบตีกรอบลวดบัวลูกฟักทำคิ้วประดับปิดกระดาษทองย่น ตอนบนเป็นรั้วลูกกรงโปร่ง ๖ ช่อง ทำคิ้วประดับปิดกระดาษทองย่น ทับหลังเดินเส้นทองสองเส้นประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นดอกประจำยามเป็นระยะ ๆ ตลอดแนว บนทับหลังรั้วประดับกระจังสลับดอกประจำยามลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นเป็นระยะ ๆ ตลอดแนว

ที่แนวรั้วราชวัติตอนที่ร่วมเป็นผนังด้านหลังทับเกษตรและทิม บนหลังคาปักฉัตรโลหะกลีบบัวรวม ๓๖ ต้น สร้างทำโดยฝ่ายปฏิบัติการพิเศษ ช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ในความควบคุมของนายสมชาย ตติยวัฒนสิริ ช่างประณีตศิลปชั้น ๒ นายวันชัย หวลนิวัติวงษ์ นักวิชาการช่างศิลป ๔ และ

นายสายันห์ มณีสุวรรณ ช่างประณีตศิลปชั้น ๒ ฉัตรแต่ละต้นมีลักษณะเป็นฉัตรทรงกระบอกฉลุโปร่ง ๗ ชั้น สูง ๔.๔๐ เมตร โครงฉัตรเป็นเหล็กประกอบดวงโคมไฟ คันฉัตรสีแดง กำพูเป็นปูนกลึงประกอบด้วยชี่กำพูทำด้วยเหล็กเส้นแบน เฉพาะกำพูชั้นล่างสุดนั้น มีส่วนประกอบชี่กำพูเป็นสังกะสีฉลุลายรักร้อยก้านแย่งสีทอง ๑๑ กลีบ ระบายฉัตรแต่ละชั้นประกอบด้วยโลหะสังกะสีหนา ๑.๕๐ มิลลิเมตร ดีเป็นรูปกลีบบัวฉลุลายรักร้อยก้านแย่งดีสันอกไก่ปลายกลีบผายออก จำนวนกลีบบัวที่ประกอบตัวฉัตรลดหลั่นกันไปตามชั้นของฉัตร ด้านนอกพ่นสีทอง ด้านในสีแดง ฉัตรชั้นที่ ๑ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๖๖ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๘๕ เมตร สูง ๐.๔๕ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๑๑ กลีบ ชายฉัตรประดับตุ้งติ้งใบโพธิ์โลหะสีทองโดยรอบ ฉัตรชั้นที่ ๒ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๒ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๖๑๕ เมตร สูง ๐.๔๐ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๑๐ กลีบ ฉัตรชั้นที่ ๓ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๘๕ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๔๗ เมตร สูง ๐.๓๕ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๙ กลีบ ฉัตรชั้นที่ ๔ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๐ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๗ เมตร สูง ๐.๓๐ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๘ กลีบ ฉัตรชั้นที่ ๕ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๔ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๘ เมตร สูง ๐.๒๕ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๗ กลีบ ฉัตรชั้นที่ ๖ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๙ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๓ เมตร สูง ๐.๒๒๕ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๖ กลีบ ฉัตรชั้นที่ ๗ ขอบฉัตรบนเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๕ เมตร ขอบฉัตรล่างเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๐ เมตร สูง ๐.๒๐ เมตร ประกอบด้วยกลีบบัว ๕ กลีบ ยอดฉัตรเป็นปูนกลึงรูปปลียอดปิดทอง

ที่ช่องประตูทางเข้าออกรั้วราชวัติประดับเสาฉนวน เป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมบุไม้อัดทาสีน้ำตาลเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาทำด้วยไม้อัดยางปิดกระดาษทองย่น ฐานเสาประดับลายซ้อนไม้ทาสีน้ำตาลเรียบเดินเส้นทองเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยม ขอบด้านล่างประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นแววสีเงินด้านละ ๑ ตัว หน้ากระดานล่างทาสีน้ำตาลเรียบ หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแววสีเงิน คอเสาประดับกาบบัวคอเสื้อลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นแววสีเงิน หัวเสาเป็นหัวเม็ดเหลี่ยมประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสี ปลายเสาประดับตาลปัตรแว่นแก้วทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ตรงกลางเจาะช่องโปร่งติดโคมไฟรูปทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ติดหลอดไฟขนาด ๑๐๐ แรงเทียนภายใน ที่ลานนอกรั้วราชวัติหน้าประตูทางเข้าออกด้านทิศตะวันออกตั้งเสาฉนวน ๑ คู่ ลักษณะการประดับตกแต่งเหมือนเสาฉนวนรั้วราชวัติ

ที่สนามในรั้วราชวัติข้างประตูทางเข้าออกด้านทิศตะวันออกติดตั้ง Spot Light ขนาด ๒,๐๐๐ แรงเทียนชนิดกันน้ำ ๒ ดวง สำหรับฉายสาดไปที่พระเมรุมาศ และที่พื้นสนามด้านนอกและด้านในขนานไปตามแนวรั้วราชวัติติดตั้งไฟแผงติดหลอด Fluorescent ขนาด ๔๐ แรงเทียน ขาไม้ ขั้วไฟเบอร์ สายเมนฝังใต้ดิน ตัวแผงทำด้วยไม้ทาสีน้ำตาลเรียบ สำหรับฉายส่องเข้าหารั้วราชวัติตลอดแนว

ลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี

ลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี ว่าที่ร้อยตรีดำริ รัตนวงศ์ ผู้อำนวยการสำนักการโยธา ได้รับมอบอำนาจจากผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เป็นผู้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดพรวิทิต ซึ่งนายสมศักดิ์ ลือพรวิทิต หุ้นส่วนผู้จัดการ ทำ

ปรับระดับพื้นลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี

การก่อสร้างลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี ตามสัญญาเลขที่ ๔๗/๒๕๒๘ ลงวันอังคารที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ ในราคา ๒,๖๗๐,๔๕๒ บาท กำหนดเริ่มก่อสร้างวันอังคารที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ ก่อสร้างแล้วเสร็จวันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธี ออกแบบโดยนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป โดยมีนายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายสมปอง อินทรประสงค์ วิศวกร ๕ นายประจักษ์ ศรีสารคาม นายช่างโยธา ๔ และนายปรีชา รัตนวงศ์ นายช่างโยธา ๔ กองก่อสร้างและบูรณะถนนกรุงเทพมหานคร เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง

ผู้รับเหมาก่อสร้างได้ปักผังวางแนวลานและถนนตามแบบ แล้วขุดปรับระดับพื้นด้วยทรายบดอัดแน่นให้ได้แนวและระดับ แล้วสร้างคันหินขอบลานและถนนโดยในช่วงขอบลานและถนนที่เป็นแนวตรงใช้คันหินสำเร็จรูปทาสีน้ำตาลขนาดฐานกว้าง ๐.๒๐ เมตร หลังคันหินกว้าง ๐.๑๕ เมตร สูง ๐.๑๘๕ เมตร เมื่อก่อสร้างขอบลานและถนนแล้วเสร็จคันหินจะสูงจากระดับพื้นถนน ๐.๑๐ เมตร ความยาวของคันหินสำเร็จรูปที่ใช้ยาว ๑,๓๙๖.๐๐ เมตร ส่วนขอบลานและถนนที่เป็นแนวโค้ง หรือแนวตรงที่เป็นเศษส่วนเกินจากการวางคันหินสำเร็จรูประยะไม่เกิน ๑.๐๐ เมตร ใช้ก่ออิฐเต็มแผ่นฉาบปูนให้ส่วนขอบลานและถนนสูงจากระดับพื้นถนน ๐.๑๐ เมตร ทาสีน้ำตาล ความยาวของแนวโค้งที่ก่ออิฐยาว ๕๐๗.๐๐ เมตร เมื่อทำขอบลานและถนนแล้วเสร็จ ปูพื้นถนนด้วยคอนกรีตบล็อคคุณภาพดีสีเทา และแต่งด้วยคอนกรีตบล็อคสีแดง แล้วโรยทรายละเอียดอีกครั้งเป็นพื้นที่ ๙,๐๑๐.๐๐ ตารางเมตร จากนั้นกรุงเทพมหานครได้ดำเนินการจัดสวนบริเวณลานทั้งหมดต่อไป

พื้นลานและถนนภายในปริมณฑลพระราชพิธีที่ปรับระดับและปูพื้นแล้ว

การจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับในปริมณฑลพระราชพิธี

การจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับในบริเวณลานโดยรอบปริมณฑลพระราชพิธี สถาปนิกผู้ออก

สวนไม้ดอกไม้ประดับในปริมณฑลพระราชพิธี

แบบคือ นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป และมีคณะทำงานออกแบบในรายละเอียด ประกอบด้วย นางองค์อร ตันวัชรพันธ์ มัณฑนากร ๗ หัวหน้างานออกแบบมัณฑนศิลป กองสถาปัตยกรรม เป็นประธานคณะทำงาน นายสุวิชา เจริญทิพย์ นายช่างเขียนแบบ ๖ นายประเสริฐ คงพิชญานนท์ สถาปนิก ๕ นายสุเทพ วิริยะบุศย์ มัณฑนากร ๖ นางประภาศรี พงษ์ดำ นายช่างศิลปกรรม ๕ นางสาวอัจฉรา ถาวรมาศ มัณฑนากร ๔ นางสาววิมลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ มัณฑนากร ๓ นางสาวลักษณา ฉัตรคุปต์ มัณฑนากร ๔ เป็นคณะทำงาน กรุงเทพมหานครเป็นผู้ดำเนินการจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับ นายวีระ ถนอมศักดิ์ ผู้อำนวยการกองสวนสาธารณะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน นายวิเชียร ชัยประดิษฐกุล นักวิชาการเกษตร ๔ สำนักงานสวัสดิการสังคม กองสวนสาธารณะ กรุงเทพมหานคร เป็นผู้ควบคุมงาน เริ่มดำเนินการวันศุกร์ที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ จัดสวนแล้วเสร็จวันเสาร์ที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

แบบที่ใช้ในการตกแต่งมีทั้งหมด ๑๐ แบบ ใช้ไม้ดอกและไม้ประดับ ๑๘ ชนิดคือ เข็มชมพูพิษณุโลก ผักเป็ดเกล็ดแก้ว ผักขมแดง โกศล ผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง ดาวเรือง ข่อยดัด กุหลาบวาเลนไทน์ ฤาษีผสม เข็มเศรษฐีบางกอก เข็มเศรษฐีมาเลเซีย สนแผง เข็มเชียงใหม่พุ่มใหญ่ หมากเขียว หมากเหลือง ไทร หญ้านวลน้อยและหญ้าญี่ปุ่น รวมเป็นไม้ดอกและไม้ประดับ ๔๕,๗๓๖ กระถาง หญ้านวลน้อย ๕,๕๐๐ ตารางเมตร หญ้าญี่ปุ่น ๑,๒๑๐ ตารางเมตร มีรายละเอียดการจัดสวนในแต่ละแบบในบริเวณต่าง ๆ ดังนี้

แบบที่ ๑ อยู่ทางทิศเหนือและทิศใต้ซึกตะวันออกของพระเมรุมาศ เนื้อที่กว้าง ๑๒.๐๐ เมตร ยาว ๑๘.๐๐ เมตร ปูด้วยหญ้าญี่ปุ่นเป็นพื้น ประดับด้วยแถวของผักเป็ดเกล็ดแก้ว เข็มชมพู ผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง และผักขมแดงแซมสลับกันไปโดยรอบบริเวณรอบ ๆ โคนเสาไฟสนามประดับเข็มชมพูล้อมด้วยผักเป็ดเกล็ดแก้ว

แบบที่ ๒ อยู่ทางทิศเหนือและทิศใต้ซึกตะวันดกของพระเมรุมาศ แนวเดียวกับบริเวณที่จัดสวนแบบที่ ๑ เนื้อที่กว้าง ๘.๕๐ เมตร ยาว ๑๑.๕๐ เมตร ปูด้วยหญ้าญี่ปุ่นเป็นพื้น ขอบลานประดับด้วยแถวของผักขมแดงสลับกับแถวของผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง รอบ ๆ โคนเสาไฟสนามประดับเข็มชมพูล้อมด้วยผักขมแดง

แบบที่ ๓ อยู่หน้าพระที่นั่งทรงธรรมทางด้านซ้ายและด้านขวาของมุขที่ประทับ กว้าง ๓.๐๐ เมตร ยาว ๕.๐๐ เมตร ตรงกลางประดับต้นข่อยดัดล้อมรอบด้วยผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง ผักขมแดง ชั้นนอกประดับดาวเรืองและผักขมทำแนวตามขอบลานโดยรอบ

แบบที่ ๔ อยู่กึ่งกลางระหว่างบริเวณที่จัดสวนแบบที่ ๑ กับหอเปลื้องเครื่อง เนื้อที่กว้าง ๖.๕๐ เมตร ยาว ๑๑.๐๐ เมตร ปูด้วยหญ้าญี่ปุ่นเป็นพื้น ขอบลานโดยรอบประดับด้วยแถวของผักขมแดงสลับกับแถวของผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง รอบ ๆ โคนเสาไฟสนามประดับเข็มชมพูล้อมรอบด้วยผักขมแดง

แบบที่ ๕ อยู่ตรงมุมพระเมรุมาศทั้งสี่มุม เนื้อที่แต่ละมุมกว้าง ๖.๕๐ เมตร ยาว ๑๐.๐๐ เมตร ปูด้วยหญ้าเป็นพื้น ช่วงกลางประดับข่อยดัดล้อมรอบด้วยแถวของกุหลาบวาเลนไทน์และผักขมแดง ๒ จุด ขอบลานโดยรอบประดับแถวของผักขมแดงสลับกับแถวของผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง

แบบที่ ๖ อยู่ตรงมุมด้านซ้ายและด้านขวาของบันไดใหญ่ทางขึ้นลงชานทักษิณพระเมรุมาศทิศเหนือและทิศใต้ เนื้อที่กว้าง ๒.๐๐ เมตร ยาว

ไม้ประดับข้างบันไดทางขึ้นชานทักษิณพระเมรุมาศ

๒.๐๐ เมตร ตรงกลางประดับกุหลาบวาเลนไทน์ ขอบลานโดยรอบประดับผักเป็ดเกล็ดแก้ว

แบบที่ ๗ อยู่ตรงมุมด้านซ้ายและด้านขวาของบันไดใหญ่ทางขึ้นลงชานทักษิณพระเมรุมาศ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เนื้อที่กว้าง ๒.๐๐ เมตร ยาว ๒.๐๐ เมตร ช่วงกลางรอบเสาฉนวนและรอบเสาหงส์ประดับกุหลาบวาเลนไทน์ ขอบลานโดยรอบประดับผักเป็ดเกล็ดแก้ว

แบบที่ ๘ อยู่ตรงบริเวณด้านข้างหอเปลื้องเครื่องทั้งสองด้าน เนื้อที่กว้าง ๒.๕๐ เมตร ยาว ๖.๐๐ เมตร ช่วงกลางลานประดับฤาษีผสมแดง ขอบลานโดยรอบประดับผักเป็ดเกล็ดแก้ว

แบบที่ ๙ คือบริเวณโดยรอบฉากลับแล เนื้อที่กว้าง ๒.๐๐ เมตร ยาว ๑๓.๔๐ เมตร ช่วงกลางรอบฉากลับแลประดับฤาษีผสมแดง ขอบลานโดยรอบประดับผักเป็ดเกล็ดแก้ว

แบบที่ ๑๐ อยู่หน้าอาคารซ่าง ทับเกษตร ตรงมุมราชวัติด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ เนื้อที่กว้าง ๗.๑๒๕ เมตร ยาว ๗.๑๒๕ เมตร ตรงกลางลานประดับฤาษีผสมแดง ขอบลานโดยรอบประดับแถวของผักขมแดงซ้อนด้วยแถวของผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง

สวนไม้ดอกไม้ประดับรอบพระที่นั่งทรงธรรม ด้านหน้าพระที่นั่งทรงธรรมปีกซ้ายและปีกขวาของอาคาร รวม ๒ จุด ก่ออิฐเต็มแผ่นฉาบปูนสูง ๐.๑๐ เมตร ทาสีน้ำตาลเรียบแบบขอบลานทั่วไป ส่วนที่เป็นแนวยาวตรงกลางประดับนาคชมพูล้อมรอบด้วยผักขมแดง สองข้างซ้ายขวาของแนวยาวนี้ตกแต่งเป็นวงกลมประดับเฟื่องฟ้าพุ่มล้อมรอบด้วยผักเป็ดเกล็ดแก้ว ด้านหลังพระที่นั่งทรงธรรมปีกซ้ายและปีกขวาของอาคาร ระหว่างช่องบันไดทางขึ้นลงรวม ๔ จุด ก่ออิฐเต็มแผ่นฉาบปูนสูง ๐.๑๐ เมตร ทาสีน้ำตาลเรียบแบบขอบลานทั่วไป ประดับหมากเขียว ด้านข้างของมุขหลังหรือมุขตะวันตกของพระที่นั่งทรงธรรมทั้งสองด้านประดับผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง

ลานด้านในของรั้วราชวัติด้านทิศตะวันออกช่วงที่ต่อจากอาคารทับเกษตรจนถึงเสาฉนวนช่องประตูทางเข้าออก ประดับสนแผง มีผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลืองประดับเป็นขอบโดยรอบที่ลานด้านในของรั้วราชวัติด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ช่วงต่อของอาคารทับเกษตร ปูพื้นด้วยหญ้าญี่ปุ่น ด้านในชิดริมรั้วราชวัติประดับแถวของสนแผงซ้อนด้วยแถวของเข็มเศรษฐีญี่ปุ่นและแถวของผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง ระหว่างอาคารทับเกษตรถึงช่องประตูทางเข้าออกด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ด้านในชิดริมรั้วราชวัติประดับด้วยเข็มมาเลเซียซ้อนด้วยแถวของเข็มเศรษฐีบางกอกและแถวของผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลือง

สวนระหว่างอาคารทิมถึงถนนด้านประตูเล็กทางเข้าออกรั้วราชวัติด้านทิศตะวันตก คือ บริเวณลานหน้าสุขา ปูพื้นด้วยหญ้านวลน้อย ด้านในที่ชิดริมรั้วราชวัติและหน้าอาคารสุขาประดับไทร มีผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลืองประดับเป็นขอบโดยรอบ

ลานด้านในของรั้วราชวัติด้านทิศตะวันตก ช่วงระหว่างประตูใหญ่ถึงประตูเล็กทั้งสองด้าน ปูพื้นด้วยหญ้านวลน้อย ด้านในชิดริมรั้วราชวัติประดับหมากเหลือง มีผกากรองพันธุ์เลื้อยประดับเป็นขอบโดยรอบ

ลานด้านนอกของแนวรั้วราชวัติด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก โดยรอบปูพื้นด้วยหญ้านวลน้อย มีผกากรองพันธุ์เลื้อยสีขาวและสีเหลืองประดับเป็นขอบโดยรอบ เฉพาะที่หน้าเสาฉนวนคู่หน้าช่องประตูทางเข้า ตกแต่งเป็นวงกลมประดับกุหลาบวาเลนไทน์ล้อมรอบด้วยผักเป็ดเกล็ดแก้ว ที่ริมรั้วราชวัติข้างช่องประตูทางเข้าออกด้านทิศเหนือทั้งสองข้างประดับเฟื่องฟ้า ที่ขอบลานหน้าประตูทางเข้าออกด้านทิศเหนือทั้งสองข้างประดับแถวของสนแผง มุมขอบลานตกแต่งเป็นวงกลมประดับกุหลาบวาเลนไทน์ล้อมรอบด้วยผักเป็ดเกล็ดแก้ว

อนึ่ง มีสิ่งก่อสร้างในเขตราชวัติที่มิได้เป็นอาคารบริวารของพระเมรุมาศอันจะต้องปลูกสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่สื่อมวลชนอีกอย่างหนึ่งคือ อัฒจันทร์ช่างภาพ

อัฒจันทร์ช่างภาพ

เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการทำข่าวงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของช่างภาพสื่อมวลชน คณะอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างพระเมรุฯ ได้จัดสร้างอัฒจันทร์ช่างภาพขึ้น ๖ ที่ ตั้งอยู่สองข้างช่องประตูทางเข้าด้านทิศเหนือ ๒ ที่ ระหว่างทับเกษตรด้านทิศเหนือ ๑ ที่ สองข้างประตูทางเข้าด้านทิศใต้ ๒ ที่ และระหว่างทับเกษตรด้านทิศใต้ ๑ ที่ สำหรับช่างภาพยืนประจำ มีลักษณะเป็นขั้นบันได ๓ ขั้น โครงสร้างเป็นไม้ ตัวบันไดทาสีน้ำตาล พื้นบันไดปูไม้อัดตีชนอัดสนิทปูพรมอัดสีแดงอัดทับหน้า ข้างบันไดทาสีน้ำตาลเดินคิ้วเป็นกรอบข้างบันได

อาคารนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ได้แก่ พลับพลายก ๒ หลัง และเกย ๑ หลัง พลับพลายก เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขณะเสด็จฯ รับและส่งพระบรมศพ มี ๒ หลังคือ ที่หน้าประตูเกยศาลาทรงเครื่อง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ด้านถนนสนามไชย หลัง ๑ และที่นอกราชวัติตรงถนนทางเข้าสู่พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง ด้านทิศเหนือหลัง ๑ ส่วนเกยสำหรับเทียบพระยานมาศสามลำคานที่จะเชิญพระโกศพระบรมศพสร้างที่นอกประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านตะวันตก

นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ ในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง โดยนายประมุข บรรเจิดสกุล ผู้จัดการเป็นคู่สัญญารับทำการก่อสร้างพลับพลายกท้องสนามหลวง พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และเกยข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามสัญญาเลขที่ ๒/๒๕๒๘ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ในราคา ๑,๕๑๖,๗๗๑ บาท กำหนดเริ่มลงมือก่อสร้างภายในวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

พลับพลายกท้องสนามหลวง

เพื่อให้การก่อสร้างแล้วเสร็จทันเวลา ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช.ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างเริ่มปรับดินเตรียมการก่อสร้างพลับพลายกท้องสนามหลวง ที่นอกรั้วราชวัติด้านเหนือข้างช่องประตูทางเข้าปริมณฑลพระราชพิธี ด้านตะวันออก เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรมและนายสมใจ นิ่มเล็ก หัวหน้าภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกรโยธา ๖ กองสถาปัตยกรรม และนายพูลลาภ อินทรนัฏ วิศวกรโยธา ๔ กองสถาปัตยกรรม เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายจารุวัฒน์ จีนเจริญ สถาปนิก ๖ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง นายสุทิน เจริญสวัสดิ์ วิศวกรโยธา ๕ เป็นผู้ควบคุมงานโครงสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

พลับพลายกท้องสนามหลวง เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทย จตุรมุข ขนาดกว้าง ๗.๘๕ เมตร ยาว ๑๙.๖๐ เมตร สูงจากระดับพื้นดินถึงเพดานบน ๕.๖๔ เมตร

โครงสร้างโดยทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสา คาน ดง ใช้ไม้เนื้อแข็ง โครงหลังคาใช้ไม้ยาง หลังคามีลักษณะเป็นจตุรมุข มีมุขลดทางปีกของอาคารด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก มุขหน้าด้านทิศเหนือ และมุขหลังด้านทิศใต้ หน้าจั่วปั้นลมประดับรวยระกา เหรา ลายช้อนไม้ ปิดกระดาษทองย่น พื้นหน้าจั่วตรงกลางในวงกรอบรัศมีสี่เหลี่ยมทาสีน้ำเงิน ประดับลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นรูปพู่กลิ่นในม่านกั้นสีชมพู ระบายม่านเป็นพวงดอกไม้ฉลุกระดาษทองย่น รอบนอกกรอบรัศมีเป็นรูปสามเหลี่ยมสามรูป พื้นทาสีแดงประดับตัวกระหนกลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น อุดปีกนกพื้นทาสีแดงประดับตัวกระหนกลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น มุขหน้าแผงแลคอสองทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทองประดับกระจังลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น มุขหลังแผงแลคอสองประดับลายช้อนไม้ลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นแววสีเงิน และลายเฟื่องฉลุกระดาษทองย่น หน้ากระดานส่วนที่คั่นประดับหน้าจั่วอุดปีกนก และแผงแลประดับลายช้อนไม้ลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพู ขอบหน้ากระดานทั้งด้านบนและด้านล่างประดับกระจังปิดกระดาษทองย่น มุขข้างด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก หน้าจั่วปั้นลมประดับรวยระกา เหรา ลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น พื้นหน้าจั่วทาสีแดง ประดับลายช้อนไม้ ปิดกระดาษทองย่นสาบสีเขียวรูปบันแถลง คอสองทำกรอบลูกฟักทาสีน้ำตาลเดินเส้นทอง ใต้ขอบหน้ากระดานฐานพระประดับไม้ฉลุลายเฟื่องปิดกระดาษทองย่น มีมุขลดเป็นหลังคาปะรำ เชิงชายหลังคาปะรำทำกรอบลวดบัวลูกฟักทาสีน้ำตาลเรียบ ขอบบนเชิงชายปิดด้วยไม้เป็นสะพานหนูโดยรอบประดับกระจังลายช้อนไม้ทาสีแดงปิดกระดาษทองย่น หลบสันหลังคา ลาดหลังคามุงสังกะสีลูกฟูกลอนเล็ก หลังคาปะรำมุงสังกะสีแผ่นเรียบ เดิมดาดด้วยผ้าโทเรเย็บเป็นแถบริ้วรูปลอนกระเบื้องสีขาวกว้าง ๑๐ เซนติเมตร สีแดงกว้าง ๑๕ เซนติเมตร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีพระราชกระแสรับสั่งให้เปลี่ยนเป็นสีแดงล้วน จึงได้ทาสีแดงทับในส่วนที่เป็นริ้วสีขาวทั้งหมด เพดานหน้าจั่วทาสีแดงประดับลายดอกไม้ร่วงฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน เชิงชายบุไม้อัด สะพานหนูประดับกระจังลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นวิ่งรอบหลังคา สันหลังคาทาสีขาว หลบสันหลังคาและข้างกระเบื้องบุไม้ยางหนา ๑ นิ้ว ซ้อนทับกันทาสีขาว ขอบเชิงชายหลังคาปะรำบุด้วยไม้อัดทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง บนเชิงชายประดับกระจังลายช้อนไม้ปิดกระดาษทองย่น เพดานเคร่าไม้ยาง ฝ้าเพดานและฝ้าชายคาบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ประดับลายดาวเพดาน ลายค้างคาวและลายตัวห้ามกลางลายค้างคาว

ฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินโดยรอบ กรอบแว่นประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ขื่อทาสีแดง ใต้ท้องขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง

ตัวอาคารยกพื้นสูง ๑.๖๔ เมตร ทาสีน้ำตาล ทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง กั้นฝาทึบเฉพาะมุขใต้ ๓ ด้าน โดยใช้ไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ตี ๒ ด้าน ฝาผนังด้านนอกทาสีน้ำตาลเรียบ ฝาผนังด้านใน ผนังคอสอง ทาสีชมพูกลีบบัวประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน พนักกั้นทึบ ด้านนอกทาสีแดง ทำกรอบลูกฟักบรรจุลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพู แดงน้ำเงิน พนักผ้าทิพย์ทาสีแดงเรียบ ด้านในทาสีแดง ทำกรอบลูกฟัก ภายในกรอบลูกฟักทาสีชมพูกลีบบัวเดินเส้นทอง มีบันไดทางขึ้นลงทางมุขใต้ ๒ ทาง มีบันได ๗ ขั้น พื้นปูพรมอัดสีแดง ราวบันไดและเสาบันไดทรงเหลี่ยม ลูกกรงลบมุมบนทาสีแดงเดินเส้นทองสามสาย เส้นกลางประดับดอกประจำยามเป็นระยะ ๆ มุขชั้นลดทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นโถงโล่งยกพื้นสูง ๐.๑๘ เมตร พื้นอาคารโดยทั่วไปปูด้วยไม้อัดยาง ลวดบัวเสาไม้อาคารโดยทั่วไปบุด้วยไม้อัดทาสีแดง คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น ภายในอาคารติดตั้งดวงโคม Fluorescent ขาไม้ สายไฟเดินใต้ตัวอาคารและในฝ้าเพดาน สายเมนที่ส่งไปยังห้องควบคุมฝังใต้ดิน รอบตัว

พลับพลายกท้องสนามหลวง

พลับพลายกท้องสนามหลวงขณะก่อสร้าง

อาคารประดับผ้าม่านโปร่งสีเหลืองอ่อนทำด้วยไหมพรม ติดลายดอกลอยฉลุกระดาษทองย่นแววสีเงินทั้งสองหน้า ไม่มีซับใน ระบายหัวม่านทำด้วยผ้าฝ้ายสี่เส้นสีเหลืองอ่อนประดับเฟื่องตุ้มสีเหลืองเข้ม สายรวบม่านเป็นรูปครึ่งเสี้ยวพระจันทร์ติดชายครุยสีเหลือง ชายม่านมีโซ่ถ่วงน้ำหนัก

พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง เริ่มก่อสร้างพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่บนทางเท้าหน้าประตูเกยศาลาทรงเครื่อง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ด้านทิศตะวันออก ถนนสนามไชย เมื่อวันพุธที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายเมธี คันธโร สถาปนิก ๗ หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม นายโอภาส สายะเสวี สถาปนิก สำนักพระราชวัง และนางสาวพรรณประภา ประภาศิริ มัณฑนากร สำนักพระราชวัง เป็นสถาปนิกผู้ช่วย นายอารักษ์ สังหิตกุล วิศวกร ๗ หัวหน้างานวิศวกรรม กองสถาปัตยกรรม เป็นวิศวกรโครงสร้าง นายทวี สมโลก วิศวกรไฟฟ้า ๔ เป็นวิศวกรไฟฟ้า นายทองแท้ ธุดี นายช่างโยธา ๕ และนายพิชัย ออรุ่งโรจน์ ช่าง

พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามขณะก่อสร้าง

เขียนแบบ ๓ เป็นผู้ควบคุมงานก่อสร้าง ส่งมอบงานเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นการก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็นอาคารโถง หลังคาปะรำ ขนาดกว้าง ๖.๐๐ เมตร ยาว ๑๕.๐๐ เมตร สูงจากระดับพื้นดินถึงฝ้าเพดานบน ๔.๘๐ เมตร

โครงสร้างทั่วไป ฐานราก เสาตอม่อ เสาคาน ตง ใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคาปะรำ มีมุขลดทางปีกซ้ายและปีกขวาของอาคาร โครงหลังคาใช้ไม้ยางมุงสังกะสีแผ่นเรียบ กึ่งกลางหลังคาสร้างเป็นฉัตร ๙ ชั้น ๑ องค์ มีขนาดสูง ๗.๖๕ เมตร ตัวฉัตรเป็นโครงเหล็ก ขอบบนของฉัตรแต่ละชั้นรัดรอบด้วยเหล็กปิดไม้อัดวิ่งรอบ ฉัตรแต่ละชั้นทำด้วยผ้าต่วนสีขาวซ้อนทับกัน ๓ ชั้นไล่ระดับ ที่ชายผ้าทุกชั้นขลิบดิ้นทองโดยรอบ ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๗๐ เมตร สูง ๐.๕๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒.๗๕ เมตร สูง ๐.๔๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒.๑๐ เมตร สูง ๐.๔๕๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๖๐ เมตร สูง ๐.๔๓๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๒๐ เมตร สูง ๐.๔๑๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๙๐ เมตร สูง ๐.๓๙๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๗๐ เมตร สูง ๐.๓๗๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๘ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๐ เมตร สูง ๐.๓๕๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๙ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๓๕ เมตร สูง ๐.๓๓๕ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้กลึงหัวเม็ดบัวกลุ่ม ๓ ชั้น ปิดกระดาษทองย่น บนเชิงชายปิดด้วยไม้เป็นสะพานหนูโดยรอบประดับกระจังลายซ้อนไม้ทาสีแดงปิดกระดาษทองย่นหลบสันหลังคา เชิงชายบุไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ทาสีขาว ฝ้าเพดานบุไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ประดับลายดาวเพดานลายค้างคาวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน กรอบแว่นไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร ประดับลายกลีบบัวฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน ท้องขื่อประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟักฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดง

ตัวอาคารโถงยกพื้นสูง ๑.๒๗๕ เมตร บุไม้อัดทาสีน้ำตาลทำกรอบลูกฟักเดินเส้นทอง กั้นฝา

ผนังเฉพาะด้านหลังโดยใช้ไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร ตี ๒ ด้าน เคร่าฝาเป็นไม้ยาง ฝาผนังด้านนอกทาสีน้ำตาลเรียบ ฝาผนังด้านในและผนังคอสองทาสีครีม ประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน เหนือคอสองส่วนที่ติดกับมุขลดทั้งสองด้านประดับกระจังลายซ้อนไม้ปิดกระดาษทองย่นพนักระเบียงทั้งสามด้านทึบ ด้านหน้าทาสีแดง ด้านข้างสองด้านทาสีน้ำตาล ทำกรอบลูกฟักบรรจุลายประจำยามฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพู แดง และน้ำเงิน ส่วนพนักผ้าทิพย์บุไม้อัดทาสีแดงเรียบ เสาพนักทาสีแดงประดับหัวเม็ดเหลี่ยมปิดกระดาษทองย่น มีบันไดขึ้นลงทางมุขลดสองด้าน บันได ๕ ขั้น ปูพรมอัดสีแดง ราวบันไดกลม ๒ เส้น เสาบันไดกลมทาสีแดงประดับเสาหัวเม็ดทรงมัณฑ์สีทอง มุขลดทั้งสองด้านโถงโล่งยกพื้นสูง ๐.๑๗๕ เมตร พื้นอาคารทั่วไปปูด้วยไม้อัดยางหนา ๑๐ มิลลิเมตร แล้วปูพรมอัดสีแดงทับหน้า เสาไม้อาคารโดยทั่วไปทรงสี่เหลี่ยมบุไม้อัด ทาสีแดงเรียบ คิ้วเหลี่ยมเสาปิดกระดาษทองย่น ภายในตัวอาคารติดตั้งดวงโคม Fluorescent ปลั๊กและสวิตช์ไฟ เดินสายไฟในฝ้า รอบตัวอาคารประดับผ้าม่านโปร่งสีเหลืองอ่อนทำด้วยไหมพรมติดลายดอกลอยฉลุกระดาษทองย่นแวววสีเงินทั้งสองหน้า ระบายหัวม่านทำด้วยผ้าฝ้ายสี่เส้นสีเหลืองอ่อนประดับเฟื่องตุ้มสีเหลืองเข้ม สายรวบม่านเป็นรูปครึ่งเสี้ยวพระจันทร์ติดชายครุยสีเหลือง ชายม่านมีโซ่ถ่วงน้ำหนัก

เกยเทียบพระยานมาศสามลำคาน ข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างได้สร้างเกยเทียบพระยานมาศสามลำคานที่นอกประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านทิศตะวันตก มีนายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป เป็นสถาปนิก นายทองแท้ ธุดี นายช่างโยธา ๕ กองสถาปัตยกรรม เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง เริ่มสร้างทำชิ้นส่วนของเกยภายในปริมณฑลงานพระราชพิธีท้องสนามหลวง เมื่อวันเสาร์ที่ ๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ แล้วนำมาประกอบที่นอกประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ส่งมอบงานวันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

เกยเทียบพระยานมาศสามลำคานข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เกยเทียบพระยานมาศสามลำคานข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีลักษณะเป็นแท่นฐานปัทม์ไม้ย่อมุมแปดเหลี่ยม ขนาดกว้าง ๔.๓๐ เมตร ยาว ๔.๓๐ เมตร สูง ๑.๗๐ เมตร มีบันไดทางขึ้นลง ๓ ด้าน ด้านทิศตะวันออกกว้าง ๑.๘๐ เมตร มีบันได ๔ ขั้นวางเหนือบันไดกำแพงแก้ว ด้านทิศใต้กว้าง ๑.๘๐ เมตร มีบันได ๖ ขั้น ด้านทิศเหนือกว้าง ๑.๖๐ เมตร มีบันได ๖ ขั้น ตัวบันไดทาสีแดง จมูกบันไดทาสีขาว หน้ากระดานล่างและหน้ากระดานบนฐานเกยประดับลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีแดงแวววสีเงิน บัวคว่ำและบัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นสาบสีชมพูและสีเขียว เส้นลวดปิดกระดาษทองย่น ท้องไม้พื้นสีแดงประดับลายกระจังเดินเส้นทองฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงิน พนักเกยทึบ พนักด้านนอกทำกรอบลูกฟักกรอบเดินเส้นทองบรรจุลายประจำยามก้ามปูฉลุกระดาษทองย่นสาบสีน้ำเงินและแวววเงิน พนักด้านในทาสีแดงทำกรอบลูกฟักกรอบเดินเส้นทอง พื้น

เกยทาสีแดง ติดรางเลื่อนพระโกศพระบรมศพวิ่งคู่ ระยะห่าง ๖๑ เซนติเมตร

ราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธี

นอกจากการก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารบริวาร สำหรับใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ยังมีสิ่งของเครื่องใช้สำหรับการพระราชพิธีตามพระราชอิสริยยศพระบรมศพ สมเด็จพระอัครมเหสี ตามโบราณราชประเพณี ซึ่งเป็นถาววัตถุอันเป็นงานศิลปกรรมที่เป็นประณีตศิลป์ และอยู่ในสภาพค่อนข้างชำรุดทรุดโทรมด้วยส่วนใหญ่เป็นของเก่าสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากสร้างมาเป็นเวลานานและได้ใช้งานมาแล้วหลายครั้งจึงต้องนำมาซ่อมบูรณะให้งดงามและมั่นคงแข็งแรงใช้การได้ดี แต่บางสิ่งก็ต้องสร้างทำขึ้นใหม่ สำหรับงานศิลปกรรมอันเป็นประณีตศิลป์ดังกล่าว ได้แก่

๑. พระเสลี่ยงแว่นฟ้า ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคาน

๒. พระยานมาศสามลำคาน ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพไปประดิษฐานที่พระมหาพิชัยราชรถ

๓. พระเสลี่ยงกลีบบัว ๑ องค์ สำหรับสมเด็จพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ

๔. พระเวชยันตราชรถ ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพ แทนพระมหาพิชัยราชรถ

๕. ราชรถน้อย ๑ องค์ สำหรับเป็นราชรถพระนำ ที่สมเด็จพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ

๖. เกรินบันไดนาค ๒ ชุด สำหรับเลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นหรือลงจากพระมหาพิชัยราชรถ

๗. ม้าหรือเกยเทียบเกริน ๒ ชุด เป็นส่วนประกอบของเกรินบันไดนาค

๘. เกยลา ๒ ชุด สำหรับสมเด็จพระราชาคณะขึ้นลงราชรถน้อย

๙. ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ ๑ ชุด สำหรับเลื่อนพระโกศไปตามรางเลื่อนต่าง ๆ

๑๐. ธรรมาสน์กลีบบัว ๑ หลัง สำหรับสมเด็จพระราชาคณะแสดงพระธรรมเทศนาในการพระราชกุศลออกพระเมรุมาศ

๑๑. พระที่นั่งราเชนทรยาน ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ

๑๒. พระวอสีวิกากาญจน์ ๑ องค์ สำหรับเชิญพระผอบพระราชสรีรางคาร

๑๓. บุษบกทอง ๑ องค์ สำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ

การซ่อมสร้าง ราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธีเหล่านี้ คณะอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างพระเมรุ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี ในคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้มอบให้ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร เป็นผู้ดำเนินการซ่อมสร้าง ยกเว้นบุษบกทอง งานซ่อมสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นผู้ดำเนินการซ่อมบูรณะ และการซ่อมบูรณะช่วงเครื่องล่างซึ่งเป็นเหล็กสำหรับรับน้ำหนักของพระเวชยันตราชรถ ราชรถน้อย และเกรินบันไดนาคนั้น กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก เป็นผู้ดำเนินการซ่อมบูรณะ

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดในการซ่อม

สร้างราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธีแต่ละสิ่งไปโดยลำดับ

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า ใช้สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปยังเกยเทียบพระยานมาศสามลำคานที่นอกกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านทิศตะวันตก พระเสลี่ยงแว่นฟ้าเป็นราชยานซึ่งสำนักพระราชวังรับผิดชอบดูแลรักษาอยู่ในปัจจุบัน

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า

พระเสลี่ยงแว่นฟ้า มีลักษณะเป็นฐานแท่นไม้สี่เหลี่ยมสลักลาย ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๒ คาน ขนาดกว้าง ๐.๗๓ เมตร ยาว ๒.๗๐ เมตร (รวมคานหาม) คานหามทั้ง ๒ คานทาสีแดงเรียบ ปลายคานประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทองเรียบ ระหว่างคานทั้งสองคานทั้งด้านหน้าและด้านหลังคล้องเชือกมนิลาหุ้มผ้าแดงสำหรับพลหามใช้คล้องคอขณะยกเชิญพระเสลี่ยงแว่นฟ้า ใช้คนหาม ๘ คน ตัวแท่นฐานเป็นฐานสิงห์ปากบัว หน้ากระดานล่างลงรักปิดทองประดับกระจกลายดอกประจำยาม ฐานสิงห์สลักลายปิดทองประดับกระจก ใต้ท้องฐานสิงห์ประดับพันสิงห์ ปิดทองประดับกระจก บัวเหนือฐานสิงห์สลักลายปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเดินเส้นทอง คอฐานทาสีแดงเรียบ บัวปากฐานแกะสลักลายบัวปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเดินเส้นทองซ้อนประดับด้วยลายเม็ดประคำ พื้นพระเสลี่ยงแว่นฟ้าปูพรมสีแดง ทั้งสี่มุมติดห่วงเหล็กทาสีแดง

ในการซ่อมบูรณะ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายวิรัช พงษ์แสงทอง ช่างประณีตศิลปชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ล้างทำความสะอาดและซ่อมกระจกปิดทอง คานหามทาสีใหม่

พระยานมาศสามลำคาน

พระยานมาศสามลำคาน หรือพระยานมาศสามคาน เป็นพระราชยานมีคานสำหรับหามกลึงกลมขนาดใหญ่ ใช้คนหาม ๖๐ คน สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาอิศรสุนทร พระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ใช้เชิญพระโกศพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นครั้งแรก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครั้งนี้ ได้ใช้เชิญพระโกศพระบรมศพจากเกยหน้าประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ไปยังพระมหาพิชัยราชรถที่เทียบอยู่ใกล้พลับพลายกตรงสี่แยกมุมวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามและกรมการรักษาดินแดน จากนี้นำไปใช้เชิญพระโกศพระบรมศพจากพระมหาพิชัยราชรถเวียนรอบพระเมรุมาศอีกครั้งหนึ่ง พระยานมาศสามลำคาน เป็นราชยานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร รับผิดชอบดูแลรักษาอยู่ในปัจจุบัน

พระยานมาศสามลำคาน มีลักษณะตอนกลางตั้งแท่นไม้แกะสลักย่อมุมไม้สิบสอง ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ นับเป็นงานศิลปกรรมไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก สลับสีสลับลายที่ประณีตยิ่งชิ้นหนึ่ง มีคานหามสามคาน ขนาดกว้าง

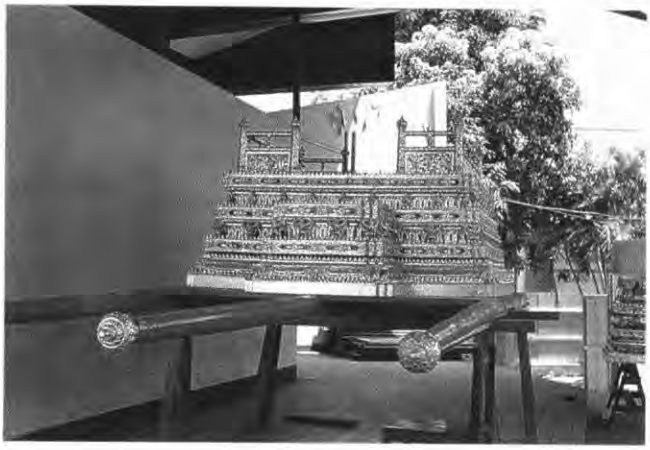

พระยานมาศสามลำคาน

๑.๘๕ เมตร ยาว ๗.๑๕ เมตร (รวมคานหาม) สูง ๐.๘๐ เมตร คานหามทั้งสามคานเป็นไม้เนื้อแข็ง เหนียวกลึงกลม ตัวคานและพื้นล่างทาสีแดงเรียบ ปลายคานทุกคานประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ ปิดทองประดับกระจก ตัวแท่นย่อมุมไม้สิบสอง ประกอบด้วยฐาน ๓ ชั้น ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ หน้ากระดานล่างปิดทองเรียบ เหนือหน้ากระดานล่างประดับกระจังตาอ้อยซ้อน ๒ ชั้นปิดทองประดับกระจก ท้องสิงห์ทาสีแดงเรียบ คิ้วบัวปากสิงห์แกะสลักลายปิดทอง บัวหลังสิงห์แกะสลักลายบัวปิดทองประดับกระจก เหนือเส้นลวดบัวหลังสิงห์ประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก คอฐานทาสีแดง หน้ากระดานปากฐานสิงห์ประดับลายประจำยามก้ามปูลูกฟัก เหนือเส้นลวดปากฐานสิงห์ประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจกโดยรอบ ฐานชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตร ท้องฐานเชิงบาตรแกะสลักลายบัวแวงปิดทองประดับกระจก ท้องไม้ประดับครุฑยุดนาคปิดทองโดยรอบจำนวน ๓๘ ตัว หน้ากระดานปากฐานเชิงบาตรแกะสลักลายประจำยามก้ามปูลูกฟักสลับลายดอกจอกปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเหนือหน้ากระดานเชิงบาตรประดับกระจังปิดทองประดับกระจกโดยรอบ ฐานชั้นที่ ๓ เป็นฐานเชิงบาตรประดับตกแต่งลวดลายเหมือนฐานเชิงบาตรชั้นที่ ๒ ท้องไม้ฐานเชิงบาตรชั้นที่ ๓ ประดับเทพนมปิดทองจำนวน ๓๒ องค์ พนักพระยานมาศสามลำคานประดับลายฉลุย่อไม้สิบสองต่อเนื่อง กลางดอกย่อไม้ตกแต่งด้วยลายดอก ๔ กลีบมีตัวแทรกระหว่างกลีบ ด้านบนทำเป็นราวพนักกลม ๒ เส้นติดลูกกรงโปร่ง เสาพนักกลึงกลม ยอดเสาพนักประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทองประดับกระจก ส่วนของพนักนี้ทำไว้ให้ถอดออกแล้วติดตั้งประกอบได้ ตรงกลางพื้นพระยานมาศติดรางเหล็กเล็กวางขนาน ๑ คู่ สำหรับรับจานฐานเพื่อเลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระยานมาศสามลำคาน ช่วงกลางริมพนักด้านหลังติดตั้งขาตะเกียบเหล็กสำหรับรับสัปตปฎลเศวตฉัตรคันดานยกขึ้นปักถวายกางกั้นพระโกศพระบรมศพ ด้านหน้าและด้านหลังองค์พระยานมาศต่อแท่นเป็นเก๊จสำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลานั่งประคองพระโกศพระบรมศพ ประดับลวดลายเช่นเดียวกับฐานสิงห์และฐานเชิงบาตรชั้นที่ ๒ พื้นบนเสริมไม้ทาสีแดงเรียบ

สภาพความชำรุด ในด้านความแข็งแรงของการรับน้ำหนักนับว่าแข็งแรงกว่าพระยานมาศองค์ที่ใช้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้วยกัน โดยเฉพาะคานหามของพระยานมาศสามลำคานองค์นี้ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง แม้คานกลางจะชำรุดบ้าง แต่สภาพโดยทั่วไปยังดี ไม่กรอบแตกหมดอายุเช่นคานหามของพระยานมาศองค์อื่น ๆ แต่ตัวลายไม้ ทอง กระจก ชำรุดโดยทั่วไป โดยเฉพาะเทพนมและครุฑที่ประดับท้องไม้ของเดิมไม่ปรากฏ เนื่องจากหักหายไปทั้งสิ้น ราง เลื่อนเหล็กสูญหายไป

พนักพระยานมาศสามลำคานและส่วนประกอบที่ถอดออกเพื่อซ่อมบูรณะใหม่

รูปเทพนมประดับพระยานมาศสามลำคาน หล่อแบบทำใหม่โดยใช้สารเรซิน

ซ่อมทาสีพนักพระยานมาศสามลำคาน

ในการซ่อมบูรณะ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนางสุวรรณพร มณีโชติ นายช่างศิลปกรรม ๔ นายสมนึก พันธ์นารา ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ดำเนินการซ่อมบูรณะโดยเสริมความมั่นคงของคานหามด้วยการดามเหล็กใต้คาน ขัดและทาสีใหม่ หัวเม็ดคานหามซ่อมปิดทองประดับกระจก รางเลื่อนพระโกศพระบรมศพ ทำใหม่โดยใช้เหล็กขนาดกว้าง ๐.๐๙ เมตร ยาว ๑.๕๐ เมตร สูง ๐.๐๔๕ เมตร สองท่อนเดินร่องตลอดแนววางคู่ขนานกัน กลางพระยานมาศสามลำคาน ทาสี ปิดทอง องค์พระยานมาศทาสีปิดทองลายประดับโดยทั่วไป เช่น กระจัง ลายหน้ากระดาน ลายฐานสิงห์ แท่นเก็จที่ชำรุดซ่อมและเสริมใหม่ให้สมบูรณ์ รูปเทพนมและครุฑทำใหม่ตามจำนวนร่องรอยของเดิมที่ปรากฏอยู่ตามชั้นท้องไม้ โดยหล่อแบบทำขึ้นใหม่แทนไม้ด้วยเรซินซึ่งเป็นสารเคมีทางวิทยาศาสตร์ที่มีคุณสมบัติแข็งแรงทนทานมีอายุใช้งานได้นานกว่าไม้ ลักษณะคล้ายพลาสติกแข็ง ใช้ในงานตกแต่งที่มีรายละเอียดได้ดีและใช้ผสมสีต่าง ๆ ได้ การหล่อแบบทำพิมพ์ด้วยเรซินนี้ ในชั้นแรกปั้นต้นแบบเทพนมหรือครุฑด้วยดินน้ำมัน แล้วนำไปทำพิมพ์ชิ้นประกบสองซีกด้วยปูนปลาสเตอร์ จากนั้นนำพิมพ์ชิ้นปูนปลาสเตอร์ทำเป็นพิมพ์ยาง แล้วนำเรซินที่ผสมแล้วเทลงในพิมพ์ยาง โดยใช้ลวดติดเป็นแกนภายในเพื่อช่วยยึดพิมพ์ให้แข็งแรงไม่แตกหักง่าย เมื่อเรซินแห้งแกะพิมพ์ยางออกตกแต่งรอยตะเข็บให้เรียบร้อย ทาสีแดงรองพื้นแล้วลงรักปิดทอง ติดตั้งในที่

พระยานมาศสามลำคานเริ่มซ่อมตั้งแต่เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

อนึ่ง สัปตปฎลเศวตฉัตรสำหรับกางกั้นเหนือพระยานมาศสามลำคาน ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯครั้งนี้ สร้างทำโดยสำนักพระราชวังโดยวิธีประมูลสร้าง มีลักษณะเป็นฉัตรผ้าทรงกลม ๗ ชั้น คันฉัตรเป็นท่อเหล็กปิดทองมีลักษณะเป็นคันดาน คือหักทบเป็นมุมฉาก ๒ ชั้น เพื่อให้องค์เศวตฉัตรเมื่อเชิญขึ้นกางกั้นแล้ว ศูนย์กลางฉัตรจะตรงยอดพระโกศพระบรมศพพอดี ขนาดสูง ๖.๕๐ เมตร โครงไม้ กำพูฉัตรเป็นไม้สักกลึง ซี่กำพูทำด้วยไม้ไผ่ลำมะลอกปิดทอง ตัวฉัตรแต่ละชั้นใช้ผ้าแพรสีขาวซ้อนทับกัน ๓ ชั้น ไล่ระดับ ที่ชายผ้าทุกชั้นขลิบแถบดิ้นทองโดยรอบ ชายฉัตรชั้นที่ ๑ ประดับอุบะทำด้วยทองแผ่ลวดเป็นตะกรุดสลับดอกจิกจำปาห้อยโดยรอบ ฉัตรชั้นที่ ๑ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๗๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๒๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๓ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๘๕ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๔ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๕๙ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๕ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๔๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๖ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๒๒ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๗ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๑๖ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้สักกลึงปิดทอง

เสลี่ยงกลีบบัว

เสลี่ยงกลีบบัว ใช้สำหรับสมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระราชาคณะประทับอ่านพระอภิธรรมนำพระโกศพระบรมศพ แห่เชิญโดยกระบวนพระราชอิสริยยศจากพระบรมมหาราชวังไปยังหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อจะเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ และนำไปใช้ประทับอ่านพระอภิธรรมนำพระโกศพระบรมศพเวียนรอบพระเมรุมาศท้องสนามหลวง เสลี่ยงกลีบบัวเป็นราชยานที่อยู่ในการดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง

เสลี่ยงกลีบบัว มีลักษณะเป็นแท่นไม้ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๒ คาน ขนาด

เสลี่ยงกลีบบัว

กว้าง ๐.๘๒ เมตร ยาว ๔.๒๐ เมตร (รวมคานหาม) สูง ๑.๑๐ เมตร คานหามทั้งสองคานเป็นไม้กลึงกลมทาสีแดงเรียบ ปลายคานประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทองประดับกระจก แท่นเสลี่ยงกลีบบัวเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้ว หน้ากระดานล่างปิดทองเรียบ เหนือเส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก หน้าเท้าสิงห์ปิดทองเรียบ ใต้ท้องฐานประดับฟันสิงห์ปิดทองประดับกระจก เส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจกซ้อนลูกแก้วอกไก่แกะสลักลายรักร้อยปิดทองประดับกระจก ขอบลูกแก้วประดับกระจังฟันปลาปิดทองทั้งด้านบนและด้านล่าง ท้องไม้ทาสีแดงเรียบ ลวดบัวประดับกระจังฟันปลาปิดทอง บัวหงายแกะสลักลายบัวรวนปิดทองประดับกระจก ซ้อนเส้นลวดเดินเส้นทอง หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามก้ามปู ประดับเส้นลวดเดินเส้นทอง เหนือหน้ากระดานบนประดับกระจังตาอ้อยซ้อนลายกลีบบัวปิดทองประดับกระจก ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้า ขอบบนเหนือลายกลีบบัวทำเป็นราวพนักพิงกลมติดซี่ลูกกรงโปร่งปิดทองเรียบ ประดับกระจังปฏิญาณใหญ่รูปกลีบบัวด้านนอกปิดทองประดับกระจก ด้านในปิดทอง

กระจังประดับเสลี่ยงกลีบบัวที่ชำรุด ถอดออกซ่อมบูรณะ

ประดับกระจกเสลี่ยงกลีบบัว

เรียบ ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้า พนักพิงหลังซึ่งซ้อนอยู่ในกระจังปฏิญาณอีกชั้นหนึ่ง ด้านนอกแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ด้านในปิดทองเรียบ

การซ่อมบูรณะในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ครั้งนี้ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายสุรพล ฟื้นศิลป์ นายช่างศิลปกรรม ๓ และนายสุพันธ์ วิชาเดช ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ดำเนินการซ่อมบูรณะเสลี่ยงกลีบบัว ดังนี้ กระจังตาอ้อย ฐานล่างซึ่งชำรุดทั้งหมดได้จัดซ่อมใหม่โดยใช้พิมพ์ตะกั่วตามแบบของเดิม กระจังท้องไม้บางส่วนชำรุดหักหายไป จัดทำใหม่แทนของเดิม ๖.๐๐ เมตร ปลายกระจังปฏิญาณรูปกลีบบัวชำรุดโดยทั่วไป จัดซ่อมเสริมใหม่ให้สมบูรณ์ ทองกระจกหมอง จัดซ่อมปิดทองประดับกระจก คานหามขัดผิวไม้ทาสีใหม่

เสลี่ยงกลีบบัวนี้เริ่มซ่อมเมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘ ใช้งบประมาณในการซ่อม ๘๒,๐๑๖ บาท

พระเวชยันตราชรถ

พระเวชยันตราชรถ เป็นราชรถที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ราวปีพุทธศักราช ๒๓๔๒ สำหรับใช้เชิญพระศพพระบรมราชวงศ์ซึ่งทรงศักดิ์สูงชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า เป็นราชรถซึ่งมีรูปทรงและขนาดใกล้เคียงกับพระมหาพิชัยราชรถ ซึ่งเป็นราชรถเชิญพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินีสู่พระเมรุมาศ ต่างกันแต่ลักษณะลวดลายที่จำหลักและตกแต่งที่องค์ราชรถเท่านั้น ต่อมาพระเวชยันตราชรถ ได้ใช้เป็นราชรถเชิญพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินี แทนพระมหาพิชัยราชรถเริ่มแต่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จ

พระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระมหาพิชัยราชรถนั้นชำรุดทรุดโทรมมากจนเคลื่อนออกจากที่ไม่ได้แล้ว ส่วนพระเวชยันตราชรถอยู่ในสภาพดีกว่าเนื่องจากได้รับการซ่อมบูรณะเพื่อใช้งานบ่อยครั้งกว่า ครั้งหลังสุดได้ใช้พระเวชยันตราชรถแทนพระมหาพิชัยราชรถ เชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๘

อนึ่ง พระเวชยันตราชรถ เมื่อสร้างเสร็จได้พระราชทานชื่อว่า *"เวไชยยันตราชรถ"* แต่มาภายหลังได้เปลี่ยนไปเป็น *"เวชยันตราชรถ"* หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ ได้สอบค้นหมายกำหนดการของกระทรวงวังแล้วพบว่า ได้ใช้ชื่อ *"เวชยันตราชรถ"* มาตั้งแต่งานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๔๖๖ เป็นต้นมา แต่ไม่พบหลักฐานที่แสดงเหตุผลของการเปลี่ยนชื่อราชรถองค์นี้

ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในครั้งนี้ไม่สามารถซ่อมพระมหาพิชัยราชรถออกใช้ให้ทันการได้ จึงได้ใช้พระเวชยันตราชรถเชิญพระบรมศพ แต่ในหมายกำหนดการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ได้ใช้ว่า *"พระมหาพิชัยราชรถ"* เพื่อถวายพระราชอิสริยยศตามโบราณราชประเพณีพระบรมศพสมเด็จพระอัครมเหสี

พระเวชยันตราชรถ มีลักษณะเป็นราชรถไม้ ทำด้วยไม้สักแกะสลักลายไทย ปิดทอง ประดับกระจก ขนาดกว้าง ๕.๐๐ เมตร ยาว ๑๔.๑๐ เมตร สูง ๑๑.๙๐ เมตร น้ำหนัก ๔๐ ตัน โครงเครื่องล่างซึ่งเป็นส่วนรับน้ำหนักประกอบด้วยล้อเหล็กด้านหน้า ๒ ล้อ ล้อเหล็กด้านหลัง ๔ ล้อ ล้อนำบังคับเลี้ยว ๑ ล้อ และล้อประดับซ้ายขวา ๔ ล้อ เฉพาะล้อ

พระเวชยันตราชรถ

ประดับประกอบไม้สักแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ส่วนหน้าของราชรถมีงอนรถ ๓ งอน ทำด้วยไม้กลึงรูปรีทาสีแดงเรียบ ปลายงอนรถเป็นไม้แกะสลักลายปิดทองประดับกระจกรูปหัวนาค เหนือหัวนาคประดับธงสามชาย ทำด้วยผ้าสีแดงเย็บลายทองแผ่ลวดทั้งผืน เหล็กก้านธงทาสีแดง ส่วนปลายเหล็กก้านธงประดับพู่สีขาว ส่วนที่ฉุดชักราชรถทำด้วยเชือกมนิลาหุ้มผ้าแดงคล้องติดอยู่กับห่วงใต้ชั้นฐานเกรินชั้นที่ ๑ ด้านหน้า ๔ สาย ด้านหลัง ๒ สาย พื้นราชรถชั้นล่างสุดทาสีแดงเรียบ ทั้งสี่มุมประดับด้วยฉัตรผ้าตาดทองทรงกลม ๕ ชั้น รวม ๔ คัน

ตัวราชรถตกแต่งเครื่องไม้แกะสลักลายไทยปิดทองประดับกระจก ประกอบด้วยชั้นเกรินลดหลั่นกัน ๕ ชั้น พนมของเกรินแต่ละชั้นด้านหน้าประดับไม้แกะสลักเป็นรูปหัวนาคประกอบลายกระหนกปิดทองประดับกระจก ด้านหลังประดับไม้แกะสลักเป็นรูปหางนาคประกอบลายกระหนกกระทบครึ่งซีก ปิดทองประดับกระจก เกรินแต่ละชั้นคั่นด้วยหน้ากระดาน ท้องไม้ลงรักปิดทองประดับกระจกสลับสีลายดอกประจำยาม เหนือท้องไม้ข้างฐานเกรินชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ ประดับไม้แกะ

สลักเป็นรูปเทพนม ปิดทองประดับกระจก ชั้นละ ๕๘ องค์ เหนือท้องไม้ข้างฐานเกรินชั้นที่ ๕ ซึ่งนับเนื่องเป็นฐานบุษบกด้วยนั้น ประดับไม้แกะสลักเป็นรูปเทพนม ปิดทองประดับกระจก จำนวน ๒๐ องค์ ส่วนกลางชั้นฐานเกรินทุกชั้นทั้งด้านซ้ายและด้านขวาติดพนักขึ้นลง ตรงกลางเว้นช่องสำหรับใช้เป็นทางขึ้นลงบุษบก เสาพนักลูกกรงเป็นไม้กลึงรูปหัวเม็ดปิดทองเรียบ

เหนือฐานเกรินชั้นที่ ๕ ประดิษฐานบุษบกสำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ฐานบุษบกประกอบหน้ากระดานท้องไม้ ปิดทองประดับกระจก ฐานพนักด้านซ้ายถอดประกอบได้ ๓ ชั้น คือชั้นท้องไม้ ชั้นลายหน้ากระดาน และชั้นขอบพนัก เพื่อให้พระโกศพระบรมศพเคลื่อนเข้าประดิษฐานในบุษบกได้ ใต้องค์บุษบกมีเครื่องไขส่งคล้ายลิฟท์ทำเป็นขั้นเลื่อนเพื่อเลื่อนส่งพระโกศพระบรมศพขณะประดิษฐานอยู่ในบุษบกให้สูงขึ้นพันพนักเห็นเด่นชัดสง่างามตลอดทั้งองค์ เมื่อจะเลื่อนพระโกศพระบรมศพลงเกรินก็จะหมุนเครื่องไขส่งนี้ลง เพื่อให้ฐานพระโกศพระบรมศพเสมอพื้นบุษบกเช่นเดิม เครื่องไขส่งนี้ จึงเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งของช่างฝีมือยุคก่อนที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดทั้งความสะดวกในการเลื่อนพระโกศ และความสง่างาม เสาบุษบกย่อมุมไม้สิบสอง โครงเป็นเหล็กหุ้มไม้ประกอบเสา ปิดทองประดับกระจกลายเม็ดประคำ หัวเสาประดับคันทวยสลักลายปิดทองประดับกระจก แต่ละเสาผูกผ้าม่านตาดทองรวบกลางม่านที่ประจำยามรัดอกของเสาบุษบกทั้งสี่เสา ส่วนหลังคาบุษบกทรงมณฑปประกอบเครื่องยอด ๕ ชั้น ประดับบันแถลง ช่อฟ้า บราลี นาคปัก ปิดทองประดับกระจก องค์ระฆังลงรักปิดทองประดับกระจก เหมแกะสลักย่อมุมไม้สิบสองลงรักปิดทองประดับกระจก บัวกลุ่มแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก ปลียอดปิดทองเรียบ ลูกแก้วแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก ยอดประกอบด้วยเม็ดน้ำค้างและพุ่มข้าวบิณฑ์ เชิงชายหลังคาบุษบกประดับเฟื่องอุบะทำด้วยตะกั่วโดยรอบ

สภาพผุกร่อนของล้อพระเวชยันตราชรถ

กงล้อพระเวชยันตราชรถส่วนที่ผุชำรุดมากจนใช้การไม่ได้

หัวนาคหน้าเกรินพระเวชยันตราชรถก่อนซ่อม

ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ได้สำรวจสภาพความชำรุดของพระเวชยันตราชรถก่อนดำเนินการซ่อมบูรณะ ปรากฏว่า โครงเครื่องล่างโดยทั่วไป ล้อเหล็กเป็นสนิม หลวม ไม่สามารถรับน้ำหนักได้ดี ปูนปลาสเดอร์ตามแนวริมขอบล้อผุกร่อนไม่แข็งแรง ตัวไม้ที่ติดกับขอบล้อเหล็กผุ ตัวลายและไม้ตามซอกตัวลายผุ เพลาหลวม เดือยแตกร้าว นอตสกรูเป็นสนิม คานนำร้าว ปลายงอนรถบางส่วนหักหายไป ตัวราชรถโครงสร้างบางชั้นตกไม่ได้ระดับ ส่วนที่เป็นตัวไม้ลายประดับผุกร่อนโดยทั่วไป ได้แก่ หัวนาคที่ชั้นเกริน กระหนกประกอบหัวนาค กระหนกท้ายเกริน กระหนกประกอบกระหนกท้ายเกริน ลายประดับที่มีขนาดเล็ก เช่น กระจังต่าง ๆ หักบิ่นเกือบทุกตัว เทพนมประดับชั้นเกรินบางแห่งตัวองค์หักบิ่นเศียรหลุด พระหัตถ์หลุด เครื่องประดับองค์เทพนมที่มีขนาดเล็กและมีลวดลายละเอียดประณีต เช่น จอนหู ชฎา ชายไหว ชายแครง แดกหัก ชำรุด สูญหาย องค์บุษบกลายประดับเสาชำรุดไม่สมบูรณ์ หลังคาเครื่องยอดส่วนที่เป็นเครื่องประดับขนาดเล็กและมีปลายยอดแหลมทุกตัว เช่น บราลี บันแถลง นาคปัก ชำรุดหักหายโดยทั่วไปทุกชิ้น คันทวย เฟื่องอุบะ ดาวเพดาน ปลียอด พุ่มข้าวบิณฑ์บางส่วนชำรุดหักหาย ส่วนประกอบของราชรถที่ทำด้วยผ้า เช่น ม่านบุษบก ฉัตร ธงสามชาย ผุขาดจนไม่สามารถซ่อมแซมได้ ทองกระจกโดยทั่วไปหมองคล้ำเสื่อมสภาพ

การซ่อมบูรณะพระเวชยันตราชรถ ในส่วนเครื่องล่าง ล้อ และส่วนชักลากที่เป็นโลหะ กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ส่วนตัวราชรถที่เป็นงานประณีตศิลป์ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

ในการเชิญออกมาซ่อมบูรณะจำเป็นต้องก่อสร้างโรงงานชั่วคราวสำหรับซ่อมราชรถขึ้น เพราะโรงเก็บราชรถของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร นั้น ไม่มีเนื้อที่เพียงพอสำหรับการปฏิบัติงาน คุณหญิงอารี กุลดัณฑ์ ในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด สหกิจเจริญก่อสร้าง มีนายวรศักดิ์ พฤกษถานนท์กุล ผู้จัดการทำการก่อสร้างโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถ เพื่อใช้จัดซ่อมราชรถและส่วนประกอบขึ้นในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่สนามด้านข้างโรงราชรถด้านที่ติดกับถนนหน้าพระธาตุ ตามสัญญาเลขที่ ๑๘/๒๕๒๗ ลงวันศุกร์ที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ กำหนดเริ่มก่อสร้างภายในวันศุกร์ที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จในวันเสาร์ที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การดำเนินงานซ่อมบูรณะราชรถแล้วเสร็จทันเวลา ผู้รับเหมาก่อสร้างได้เริ่มก่อสร้างโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถตั้งแต่วันเสาร์ที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก่อสร้างแล้วเสร็จในวันอังคารที่ ๒๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

โรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถ มีลักษณะเป็นโรงงานชั่วคราวขนาดกว้าง ๑๕.๐๐ เมตร ยาว ๒๘.๐๐ เมตร สูง ๑๔.๒๐ เมตร โครงสร้างไม้หลังคามุงสังกะสี มีประตูเปิดปิดขนาดใหญ่สำหรับให้ราชรถเคลื่อนเข้าออกได้ ดึงยึดด้วยสลิงและสมอบก ภายในเป็นอาคารโล่ง พื้นปูด้วยแผ่นคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่แนวฝาผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ของอาคาร ทำยกพื้นไม้กระดานสำหรับช่างปฏิบัติงานทางซีกตะวันตก และกั้นเป็นห้องเก็บเครื่องมือช่าง เก็บวัสดุ และเจ้าหน้าที่ใช้ปฏิบัติงานทางซีกตะวันออก

หลังจากสร้างโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในวันอังคารที่ ๒ ตุลาคม พุทธ-

โรงงานชั่วคราวสำหรับซ่อมราชรถ

ศักราช ๒๕๒๗ เจ้าหน้าที่กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก มีพันเอกสุดจิต กล่อมการ พันเอกบุญเชิญ มหาขันธ์ และพันโทวีระพล กนิษฐ-ชาต เป็นหัวหน้าคณะผู้ปฏิบัติงาน ได้ตรวจสอบความเรียบร้อยของโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถ ทดสอบเปิดประตูโรงเก็บราชรถและปลดท่อน้ำดับเพลิงซึ่งกีดขวางทางออก กำหนดเส้นทางเคลื่อนย้ายราชรถแล้ว ในวันพุธที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ได้เริ่มการรื้อถอนสิ่งกีดขวางทางเคลื่อนราชรถเข้าออก โดยใช้เจ้าหน้าที่กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก จำนวน ๒๕ คน ปฏิบัติงานรื้อรั้วพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้านหน้าโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถ ซึ่งอยู่ติดถนนหน้าพระธาตุออกเป็นแนวยาว ๑๒.๐๐ เมตร พร้อมจัดสร้างประตูชั่วคราวด้วยโครงไม้ประกอบสังกะสี รื้อรั้วเหล็กด้านข้างพระที่นั่งมังคลาภิเษก และตัดถอนต้นไม้ที่อยู่ในแนวเส้นทางสร้างถนน พร้อมทั้งแจ้งกรมศิลปากรให้ประสานงานกับการไฟฟ้านครหลวงและการประปานครหลวงจัดการโยกย้ายสายไฟฟ้าและท่อประปาให้ออกพ้นแนวถนน จากนั้นจึงจัดสร้างถนนสำหรับเชิญราชรถออกซ่อมบูรณะและเข้ากระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระบรมศพ เป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ ๑ หน้าโรงเก็บราชรถไปยังโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถ เป็นถนนกว้าง ๖.๐๐ เมตร ยาว ๓๒.๐๐ เมตร และช่วงที่ ๒ หน้าโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถออกสู่ถนนหน้าพระธาตุ เป็นถนนกว้าง ๖.๐๐ เมตร ยาว ๓๓.๕๐ เมตร โดยใช้เจ้าหน้าที่กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบกจำนวน ๖๒ คน ปฏิบัติงานปรับระดับพื้นดิน ตีผังกั้นขอบกันทราย ถมทรายบดอัดแน่น แล้วปูพื้นถนนด้วยแผ่นเหล็กหนา ๓/๘ นิ้ว ยึดเชื่อมติดกันทุกแผ่นเพื่อกันการลื่นไถลของแผ่นเหล็กขณะรับน้ำหนักของราชรถ ในการดำเนินการดังกล่าว เจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบกได้เก็บรักษารั้วเหล็กที่รื้อออกไว้และซ่อมแซมรั้วและสนามรอบบริเวณปฏิบัติงานให้กลับคืนสู่สภาพเดิมภายหลังจากเสร็จงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

นอกจากนี้ กรมสรรพาวุธทหารบกยังได้จัดส่งเจ้าหน้าที่เทคนิคมาตรวจโครงเหล็กช่วงล่างและสภาพทั่ว ๆ ไปของพระเวชยันตราชรถ ราชรถน้อย และเกรินบันไดนาคตรวจสภาพล้อ การเคลื่อนล้อ และอัดน้ำมันหล่อลื่น ตรวจช่วงคานหามและโครงสร้างของพระที่นั่งราเชนทรยานเพื่อให้การชักลาก เคลื่อนย้ายเชิญออกเป็นไปได้โดยสะดวก

เมื่อการตระเตรียมงานซ่อมบูรณะราชรถพร้อมแล้ว ในวันเสาร์ที่ ๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ในฐานะประธานคณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุฯ ได้เป็นประธานประกอบพิธีเชิญพระเวชยันตราชรถ ราชรถน้อย และเกรินบันไดนาคออกมายังโรงงานชั่วคราวซ่อมราชรถ และเชิญพระที่นั่งราเชนทร-ยานออกมายังสังคีตศาลาซึ่งดัดแปลงเป็นโรงงานซ่อมพระที่นั่งราเชนทรยานชั่วคราว มีรายละเอียดของพิธีโดยสังเขปดังนี้

เวลา ๗ นาฬิกา ๓๒ นาที นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร เป็นประธาน

นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ถวายเครื่องสังเวยบวงสรวงเทพยดาและสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช ก่อนเชิญราชรถออกมายังโรงงานซ่อม

ละครชาตรีของกรมศิลปากรแสดงสมโภชราชรถออกตามประเพณี

ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขาตก ซึ่งเป็นเทพารักษ์ประจำพระราชวังบวรสถานมงคล อันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปัจจุบัน ศิลปินจากกองการสังคีต กรมศิลปากร รำกิ่งไม้เงินทอง จากนั้น พราหมณ์ถาวร ภวังคนันท์ อ่านโองการบวงสรวง

เวลา ๘ นาฬิกา ๑๕ นาที ศิลปินจากกองการสังคีต กรมศิลปากร แสดงสมโภชพระราชรถออกตามประเพณี ประกอบด้วย การรำสาธุการ และการแสดงละครชาตรี เรื่องสังข์ศิลปชัย ตอนเสนากุฎเข้าเมือง

เวลา ๙ นาฬิกา ๒๙ นาที อันเป็นปฐมฤกษ์ นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานจุดธูปเทียนถวายเครื่องสังเวย อันประกอบด้วย เครื่องคาวมีไข่ต้ม ไก่ต้ม ๑ คู่ เป็ดต้ม ๑ คู่ ปลาช่อนแป๊ะซะ ๑ คู่ ศีรษะสุกร ๑ ศีรษะ กุ้งต้ม ๕ ตัว ปูต้ม ๒ ตัว เครื่องหวาน มีขนมถ้วยฟู ผลไม้ ๙ สิ่ง มี เงาะ สับปะรด ชมพู่ องุ่น กล้วยหอม ทับทิม ลางสาด ส้มเขียวหวาน และข้าวตอกดอกไม้ เครื่องกระยาบวด มีบายศรีปากชาม ๑ ต้น มะพร้าวอ่อน ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว เผือกต้ม มันต้ม กล้วยน้ำไท ขนมจันอับ และน้ำ ของหวาน ๙ สิ่งที่จัดเพิ่มเติม เครื่องกระยาบวด มี ทองหยิบ ฝอยทอง เม็ดขนุน มะตูมเชื่อม จาวตาลเชื่อม ถั่วกวน ขนมเปี๊ยะ สัมปนีวุ้นกรอบ

ขณะนั้น พราหมณ์บรรลือสังข์และไกวบัณเฑาะว์

เวลา ๙ นาฬิกา ๓๔ นาที พระครูสตานันทมุนี(ละเอียด รัตนพราหมณ์)อ่านโองการบวงสรวงเทพยดาและดวงพระวิญญาณพระมหากษัตริยาธิราชทุกพระองค์

เวลา ๙ นาฬิกา ๔๕ นาที เริ่มเคลื่อนพระเวชยันตราชรถออกจากที่ โดยใช้พลฉุดชัก ๑๕๐ คน จากกรมสรรพาวุธทหารบก เชิญไปประดิษฐานในโรงงานซ่อมชั่วคราว จากนั้น จึงเคลื่อนราชรถ

เคลื่อนราชรถไปโรงซ่อมชั่วคราว

น้อย เกรินบันไดนาคทั้ง ๒ ชุด จากโรงราชรถไปยังโรงงานซ่อมชั่วคราวตามลำดับ ส่วนพระที่นั่งราเชนทรยาน เชิญจากที่เก็บในหมู่พระวิมานไปพักไว้ที่โรงงานซ่อมชั่วคราว ก่อนที่จะนำไปซ่อมโดยใช้สถานที่ที่สังคีตศาลา

เสร็จพิธีเวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๐ นาที

การซ่อมบูรณะพระเวชยันตราชรถ ในส่วนช่วงเครื่องล่างของราชรถ ในวันอังคารที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบกได้ถอดเครื่องล่างไปปฏิบัติการซ่อม ณ โรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก บางซื่อ ซึ่งมีพันเอกสุดจิต กล่อมการ พันเอกบุญเชิญ มหาขันธ์ พันเอกแก้วขวัญ สุคนธะชาติ และพันโทวีระพล กนิษฐ-ชาต เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน ใช้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ๘๓ คน และนำมาประกอบคืนหลังจากซ่อมบูรณะเสร็จในวันพุธที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ รายละเอียดการซ่อมบูรณะส่วนที่ผุชำรุดแตกร้าว หลวมและเป็นสนิม พร้อมทั้งเสริมความมั่นคงแข็งแรง มีดังนี้

โครงเครื่องล่าง ตรวจสอบความแข็งแรง ขันนอตสกรูที่หลวมให้แน่น ทำความสะอาดและทาสี

ล้อหลัก ซึ่งเป็นล้อรับน้ำหนัก ล้างทำความสะอาด ตรวจสอบความแข็งแรง ปรากฏว่าเพลากับล้อยังมีสภาพดีไม่หลวมคลอน เปลี่ยนแป้นกระปุกอัดไขหล่อลื่นใหม่ทั้งหมด พร้อมอัดไขหล่อลื่น ทาสีใหม่

ล้อนำ ซึ่งเป็นล้อใช้บังคับเลี้ยว ล้างทำความสะอาด ตรวจสอบความแข็งแรงและหลวมคลอน แล้วทำการเสริมปรับแต่งคันโยกบังคับเลี้ยวที่หลวมคลอนกับแกนหมุนของล้อนำ โดยการเชื่อมพอกและแต่งปรับให้สวมกันได้พอดี เปลี่ยนก้านต่อคันโยกบังคับเลี้ยวใหม่ทั้งอันพร้อมปุ่มลายประดับทาสีใหม่

ล้อประดับด้านหน้าขวา คว้านรูตุ๊กตาเพลา ๒ อัน พร้อมอัดบู๊ททองเหลือง เพื่อให้มีขนาดพอดีกับขนาดของเพลาและใส่หัวอัดไขหล่อลื่น เปลี่ยนแปลงแก้ไขดุมล้อจากระบบตายตัวให้เป็นระบบลอยตัว โดยใช้ตลับลูกปืนแบบลูกกลิ้งเรียวประกอบเข้ากับดุมล้อ จำนวน ๒ ตลับ เปลี่ยนเพลาล้อพร้อมเครื่องประกอบเพลาครบชุด เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ตลับลูกปืน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงในโดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๔ ชิ้น เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงนอกโดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๑ ชิ้น ซ่อมเสริมความแข็งแรงของวงล้อ ประกอบแผ่นเหล็กปิดหน้าดุมล้อทั้งสองด้าน

เจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบก เปลี่ยนฝาประคองเพลาพระเวชยันตราชรถ

แกะสลักซ่อมลายกงล้อพระเวชยันตราชรถ ที่โรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก

ล้อประดับด้านหน้าซ้าย คว้านรูตุ๊กตาเพลา ๒ อัน พร้อมอัดบู๊ททองเหลือง เพื่อให้มีขนาดพอดีกับเพลา ใส่หัวอัดไขหล่อลื่น เปลี่ยนดุมล้อจากระบบตายตัวให้เป็นระบบลอยตัว โดยใช้ตลับลูกปืนแบบลูกกลิ้งเรียวประกอบเข้ากับดุมล้อจำนวน ๒ ตลับ เปลี่ยนเพลาล้อใหม่ พร้อมเครื่องประกอบเพลาครบชุดเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ตลับลูกปืน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงใน โดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๓ ชิ้น เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงนอกโดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๑ ชิ้น ซ่อมเสริมความแข็งแรงของวงล้อ ประกอบแผ่นเหล็กปิดหน้าดุมล้อทั้งสองด้าน

ล้อประดับด้านหลังขวา คว้านรูตุ๊กตาเพลา ๒ อัน พร้อมอัดบู๊ททองเหลืองให้มีขนาดพอดีกับเพลา และใส่หัวอัดไขหล่อลื่น เปลี่ยนดุมล้อจากระบบตายตัวเป็นระบบลอยตัวโดยใช้ตลับลูกปืนแบบลูกกลิ้งเรียวประกอบเข้ากับดุมล้อจำนวน ๒ ตลับ เปลี่ยนเพลาล้อใหม่ พร้อมเครื่องประกอบเพลาครบชุดเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ตลับลูกปืน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงในโดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๗ ชิ้น เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงนอกโดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๑ ชิ้น ซ่อมเสริมความแข็งแรงของวงล้อ ประกอบแผ่นเหล็กปิดหน้าดุมล้อทั้งสองด้าน

ล้อประดับด้านหลังซ้าย คว้านรูตุ๊กตาเพลา ๒ อัน พร้อมอัดบู๊ททองเหลืองเพื่อให้มีขนาดพอดีกับเพลา ใส่หัวอัดไขหล่อลื่น เปลี่ยนดุมล้อจากระบบตายตัวเป็นระบบลอยตัว โดยใช้ตลับลูกปืนแบบลูกกลิ้งเรียวประกอบเข้ากับดุมล้อจำนวน ๒ ตลับ เปลี่ยนเพลาล้อใหม่พร้อมเครื่องประกอบเพลาครบชุด เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ตลับลูกปืน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงในโดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย ๔ ชิ้น ซ่อมเสริมความแข็งแรงของวงล้อ ประกอบแผ่นเหล็กปิดหน้าดุมล้อทั้งสองด้าน

นอกจากนี้ยังได้เปลี่ยนสลักยึดคานปิดด้านข้างราชรถทั้งซ้ายและขวา จำนวน ๔ อัน ซ่อมสกรูยึดคานปิดด้านข้างทั้งซ้ายและขวาติดกับโครงราชรถจำนวน ๖ ชุด ซ่อมสกรูยึดโครงตุ๊กตาพร้อมโครงกันสะเทือนของล้อประดับทั้ง ๔ ล้อ จำนวน ๓๒ ชุด

เมื่อเจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบกได้ตรวจสภาพ เปลี่ยน ซ่อมและเสริมความมั่นคงตามจุดต่าง ๆ ของส่วนล้อช่วงล่างและส่วนชักลากส่วนที่เป็นโลหะทั้งหมดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร จึงได้รับมาดำเนินการซ่อมบูรณะต่อในส่วนที่เป็นงานประณีตศิลป์

ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษ ช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายมงคล เหมศรี ช่างประณีตศิลป ชั้น ๑ นายประสงค์ ฉ่ำสุภาพ ผู้เชี่ยวชาญช่างประณีตศิลป และนายอำพล สัมมาวุฒิ นักวิชาการช่างศิลป ๔ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ดำเนินการซ่อมบูรณะองค์ราชรถ ล้อราชรถส่วนชักลาก และเครื่องประดับตกแต่ง โดยมีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

ล้อราชรถและส่วนชักลาก ลงรักปิดทองประดับกระจกล้อประดับใหม่ทั้งหมด แผ่นเหล็กที่ปิดช่วงล่างราชรถทั้งด้านหน้าและด้านหลังขัดสีพื้นเดิมออก ทาสีแดง แล้วฉลุลายทองทั่วไม้งอนราชรถขัดสีเดิมออก ทาสีแดงใหม่ ที่แตกร้าวทำ

เจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบก ประกอบส่วนชักลากราชรถ

ล้อพระเวชยันตราชรถ ลงรักปิดทองประดับกระจกใหม่ทั้งหมด

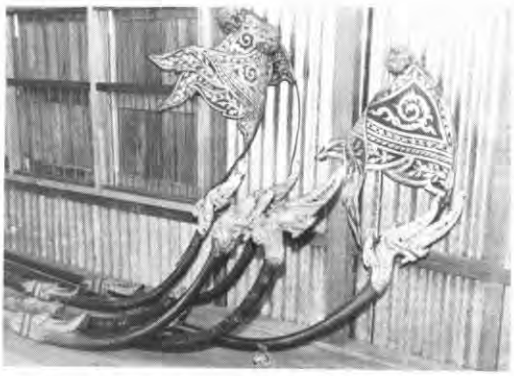

ธงสามชายพระเวชยันตราชรถ ปักเย็บทองแผ่ลวดประดับแววใหม่

ห่วงเหล็กหุ้มเสริมความมั่นคงเป็นระยะ ๆ หัวนาคที่งอนซ้ายและขวามีซีกหน้านาคผุ เคาะไม้เดิมออกแกะสลักใหม่ หัวนาคที่งอนกลางหรืองอนเอกซ่อมที่ชำรุดเล็กน้อย ธงสามชายทำใหม่ทั้งหมดตามแบบเดิมโดยปักเย็บทองแผ่ลวดประดับแววบนผืนผ้าสีแดง เหล็กก้านธงทำใหม่ เชือกฉุดชักเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด

องค์ราชรถ ทำความสะอาดพื้นที่บริเวณที่จะซ่อมเพื่อตรวจดูสภาพชำรุด เลาะทองและกระจกของเดิมออก ขูดสี ปูนตำ หรือขี้รักเดิมออกจนถึงเนื้อไม้ ไม้ที่ชำรุดรื้อออก ส่วนที่ชำรุดน้อยปั้นเสริมใหม่โดยใช้กาวอีพ็อกซี่และตกแต่งลวดลายให้คมชัด ที่ชำรุดมาก เช่น หักเป็นชิ้น ซ่อมเสริมใหม่ด้วยไม้แกะลายตามของเดิม ต่อตัวลายด้วยอีพ็อกซี่แล้วตอกเดือยยึดด้วยตะปูให้แข็งแรงอีกชั้นหนึ่ง เนื้อไม้ที่แตกร้าวเป็นร่องอุดยาด้วยอีพ็อกซี่ตามแนวร่องแล้วตอกตะปูยึดเสริมความมั่นคง โครงสร้างที่ตกปรับดีดให้ได้ระดับในแนวเดียวกัน หัวนาคบางแถวที่มีขนาดเล็กใหญ่ไม่สัมพันธ์กลมกลืนกัน ย้ายที่ใหม่ให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมสวยงามและได้ระดับสัมพันธ์กัน ทองและกระจกปิดประดับใหม่ทั้งหมด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

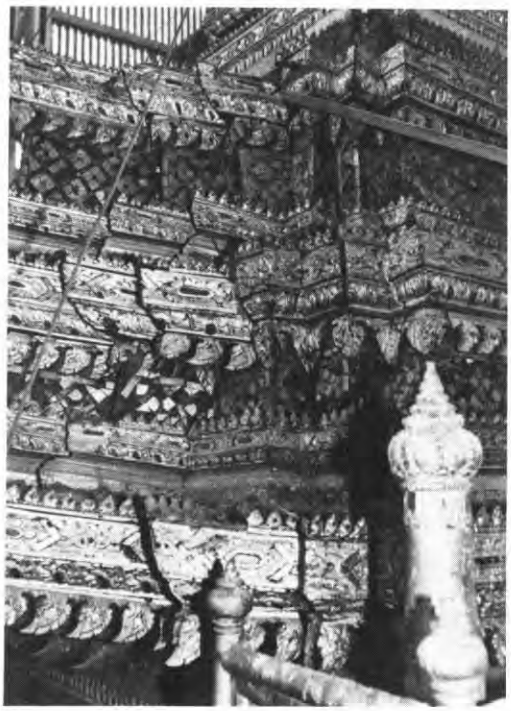

เนื้อไม้แตกร้าวเป็นร่องตามชั้นเกรินพระเวชยันตราชรถ

เกรินชั้นที่ ๑ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบหัวนาค ๘๕ ตัว สร้างใหม่ ๑ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบหัวนาคเกรินที่นั่งมาตุลี ๖ ตัว กระหนกท้ายเกริน ๔ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบกระหนกท้ายเกริน ๘๘ ตัว สร้างใหม่ ๒ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบกระหนกท้ายเกรินที่นั่งพัดโบก ๖ ตัว สร้างใหม่ ๔ ตัว ฉัตรผ้าตาดทองประดับสี่มุมสร้างใหม่ทุกคัน

เทพนมประดับชั้นเกรินพระเวชยันตราชรถและราชรถน้อยที่ถอดออกซ่อมบูรณะทั้งหมด

หัวนาคหน้าเกรินและกระหนกท้ายเกรินพระเวชยันตราชรถและราชรถน้อยที่ถอดออกซ่อมบูรณะ

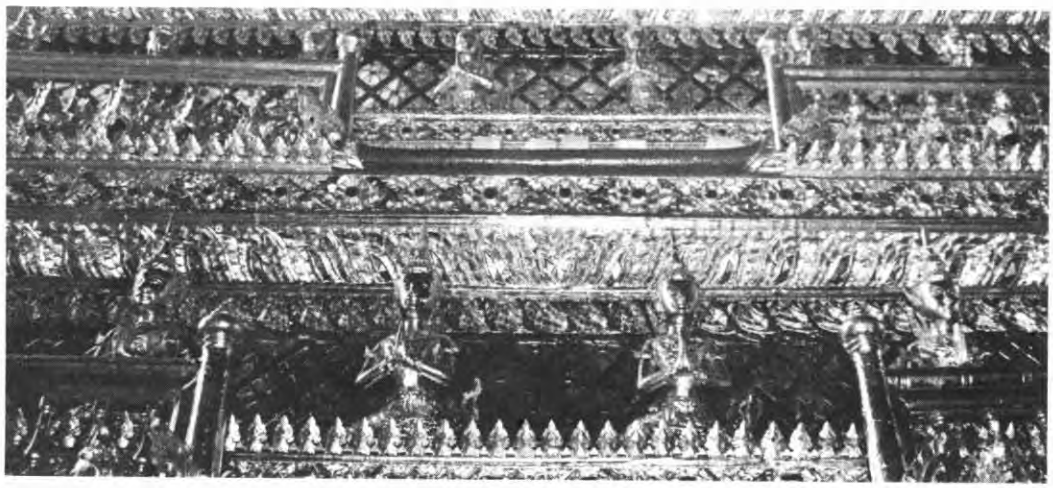

ชั้นเกรินพระเวชยันตราชรถที่ซ่อมบูรณะแล้ว

เกรินชั้นที่ ๒ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบหัวนาคหน้าเกริน ๒๖ ตัว กระหนกท้ายเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบท้ายเกริน ๓๔ ตัว เทพนมประดับชั้นเกริน ๕๘ องค์

เกรินชั้นที่ ๓ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบหัวนาคหน้าเกริน ๒๓ ตัว กระหนกท้ายเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบกระหนกท้ายเกริน ๓๐ ตัว เทพนมประดับชั้นเกริน ซ่อมของเดิม ๕๓ องค์ สร้างใหม่ ๕ องค์ พร้อมปรับดีดโครงสร้างชั้นที่ ๓ ที่ไม้ตกตลอดแนวให้ขึ้นอยู่ในแนวระดับเดียวกัน แล้วใช้ไม้เสริมและดามส่วนที่ร้าวให้มั่นคงแข็งแรง

เกรินชั้นที่ ๔ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบหัวนาคหน้าเกริน ๒๒ ตัว กระหนกท้ายเกริน ๔ ตัว กระหนกประกอบท้ายเกริน ๒๗ ตัว ฐานเกรินซีกซ้ายไม้ผุชำรุดมาก ถอดไม้เดิมออกเปลี่ยนใหม่ทั้งด้าน

เกรินชั้นที่ ๕ ซึ่งนับเป็นส่วนล่างของฐานบุษบก ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๑๕ ตัว กระหนกท้ายเกริน ๓ ตัว กระหนกประกอบกระหนกท้ายเกริน ๑๐ ตัว เทพนมประดับชั้นเกริน ๒๐ องค์

บุษบก องค์บุษบกซ่อมลายเม็ดประคำที่สันเสาโดยเลาะกระจกเดิมออก แล้วติดประดับใหม่ทั้งหมด ม่านบุษบกเปลี่ยนใหม่ คันทวยรับชายคา

ส่วนประดับตกแต่งหลังคาบุษบก พระเวชยันตราชรถที่ถอดออกซ่อมบูรณะ

ซ่อมหลังคาบุษบกพระเวชยันตราชรถ

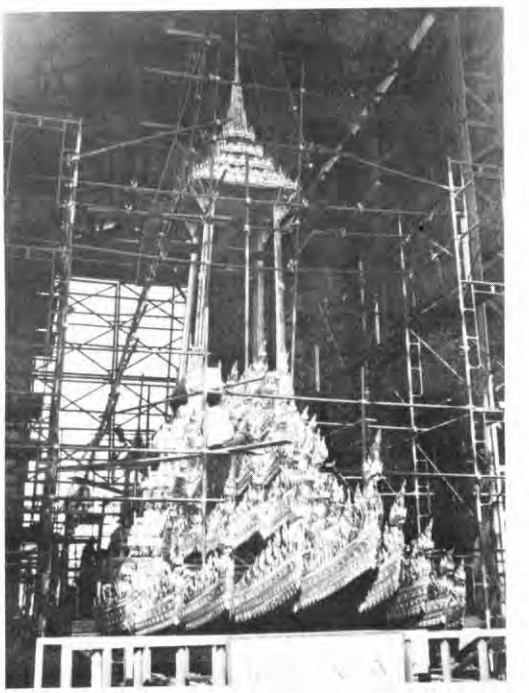

พระเวชยันตราชรถในโรงซ่อมชั่วคราว

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ตรวจการสร้างพระเมรุมาศ อาคารบริวารและการซ่อมราชรถ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘

บุษบกซ่อมของเดิม ๑๒ ตัว ดาวเพดานแกะประดับใหม่ ๒ ดวง เฟืองระบายพร้อมห้อยชายอุบะรอบเชิงชายบุษบกทำใหม่ด้วยตะกั่ว ๒๐ ชุด ส่วนหลังคาบุษบกที่ชำรุดมากดำเนินการซ่อมเสริมดังนี้

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๑ ซ่อมบราลีของเดิม ๑๓ ตัว สร้างใหม่ ๒๓ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๔๘ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๒ ซ่อมบราลีของเดิม ๑๖ ตัว สร้างใหม่ ๑๒ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๔๐ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๓ ซ่อมบราลีของเดิม ๑๓ ตัว สร้างใหม่ ๗ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๓๒ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๔ สร้างบราลีใหม่ ๑๒ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๑๖ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๕ ซ่อมบราลีของเดิม ๑ ตัว สร้างใหม่ ๓ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๑๖ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

พุ่มข้าวบิณฑ์ส่วนยอดบุษบกและลายเฟื่องทำด้วยโลหะ สร้างใหม่ทั้งหมด

การซ่อมบูรณะพระเวชยันตราชรถแล้วเสร็จสมบูรณ์ในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ราชรถน้อย

ราชรถน้อย เป็นราชรถที่สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๓๘ ใช้เป็นราชรถพระนำสำหรับสมเด็จพระสังฆราชประทับอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกออกถวายพระเพลิง ณ พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๙ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ ณ โรงราชรถในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครั้งนี้ได้ใช้เป็นราชรถพระนำสำหรับสมเด็จพระราชาคณะนั่งอ่านพระอภิธรรมแทนสมเด็จพระสังฆราชซึ่งประชวร นั่งนำหน้าพระมหาพิชัยราชรถทรงพระโกศพระบรมศพ จากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง

ราชรถน้อย มีลักษณะเป็นราชรถไม้ ทำด้วยไม้สักแกะสลักลายไทย ปิดทองประดับกระจก ขนาดกว้าง ๓.๘๐ เมตร ยาว ๘.๐๐ เมตร สูง ๗.๕๐ เมตร หนัก ๒๗ ตัน โครงเครื่องล่างซึ่งเป็นส่วนรับน้ำหนักประกอบด้วยล้อเหล็กด้านหลัง ๒ ล้อ ล้อเหล็กด้านหน้า ๒ ล้อ เฉพาะล้อเหล็กด้านหน้านี้ประกอบไม้สักแกะสลักลายปิดทองประดับกระจกเหมือนล้อประดับ ล้อประดับซ้ายขวามี ๔ ล้อ ประกอบไม้สักแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ส่วนหน้าของราชรถมีงอนรถ ๓ งอน ทำด้วยไม้กลึงรูปรีทาสีแดงเรียบ ปลายงอนรถเป็นไม้แกะสลักลายปิดทองประดับกระจกรูปหัวนาค ประดับธงสามชายทำด้วยผ้าแดงเย็บลายทองแผ่ลวดทั้งผืนเหล็กก้านธงทาสีแดง ส่วนปลายเหล็กก้านธงประดับพู่สีขาว ส่วนที่ฉุดชักราชรถทำด้วยเชือกมนิลาหุ้มผ้าแดงคล้องติดอยู่กับห่วงใต้ชั้นฐานเกรินชั้นที่ ๑

ด้านหน้า ๔ สาย ด้านหลัง ๒ สาย ตัวราชรถตกแต่งเครื่องไม้แกะสลักลายไทย ปิดทองประดับกระจก ประกอบด้วยชั้นเกริน ลดหลั่นกัน ๔ ชั้น พนมของเกรินแต่ละชั้นด้านหน้าประดับไม้แกะสลักรูปหัวนาคประกอบลายกระหนกปิดทองประดับกระจก ด้านหลังประดับไม้แกะสลักรูปหางนาคประกอบลายกระหนกกระทบครึ่งซีกปิดทองประดับกระจก เกรินแต่ละชั้นคั่นด้วยหน้ากระดานท้องไม้ ลงรักปิดทองประดับกระจกสลับสีลายดอกประจำยาม เหนือท้องไม้ฐานเกรินชั้นที่สอง ประดับเทพนม ๓๔ องค์ เหนือท้องไม้ฐานเกรินชั้นที่ ๓ ประดับเทพนม ๓๐ องค์ เหนือเกรินชั้นที่ ๔ ประดิษฐานบุษบกหลังคาเครื่องยอด ฐานบุษบกประกอบหน้ากระดานท้องไม้ปิดทองประดับกระจก ชั้นฐานบุษบกชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นเกรินชั้นที่ ๔ ด้วย และฐานบุษบกชั้นที่ ๒ ประดับเทพนมชั้นละ ๒๐ องค์ เสาบุษบกย่อมุมไม้สิบสอง โครงเป็นเหล็กหุ้มไม้ประกอบเสา ปิดทองประดับกระจกลายเม็ดประคำ หัวเสาประดับคันทวยสลักลายปิดทองประดับกระจก ภายในเสาผูกผ้าม่านตาดทอง รวบกลางม่านที่ประจำยามรัดอกของเสาบุษบกทั้งสี่เสา ด้านหลังบุษบกมีพนักพิง ส่วนหลังคาทรงบุษบกประกอบเครื่องยอด ๕ ชั้น แต่ละชั้นประดับบันแถลง ช่อฟ้า บราลี นาคปัก ปิดทองประดับกระจก องค์ระฆังลงรักปิดทองประดับกระจก เหมแกะสลักย่อมุมไม้สิบสองลงรักปิดทองประดับกระจก บัวกลุ่มแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก ปลียอดปิดทองเรียบ ลูกแก้วแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก ยอดประกอบด้วยเม็ดน้ำค้าง พุ่มข้าวบิณฑ์ เชิงชายหลังคาบุษบกประดับเฟื่องอุบะทำด้วยดะกั่วโดยรอบ

ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ได้สำรวจสภาพความชำรุด ปรากฏว่าโครงเครื่องล่างโดยทั่วไป ล้อเหล็กเป็นสนิม หลวม ไม่สามารถรับน้ำหนักได้ดี ปูนปลาสเตอร์ตามแนวริมขอบล้อผุกร่อน ไม้แข็งแรง ตัวไม้ที่ติดกับขอบล้อเหล็กผุ ตัวลายและไม้ตามซอกตัวลายผุ เพลาหลวม เดือยแตกร้าว นอตสกรูเป็นสนิม คานนำร้าว ปลายงอน รถบางชิ้นหักหายไป ตัวราชรถโครงสร้างบางชั้นดกไม่ได้ระดับ ส่วนที่เป็นตัวไม้ลายประดับผุกร่อนโดยทั่วไป บางแห่งไม้ผุเป็นผง โดยเฉพาะที่ส่วนฐานไม้บางแห่งโดนแมลงไชพรุนเป็นรูขนาด ๑ เซนติเมตรหลายจุดโดยทั่วไป หัวนาคที่ชั้นเกริน กระหนกประกอบหัวนาค กระหนกท้ายเกริน กระหนกประกอบท้ายเกริน ลายประดับที่มีขนาดเล็ก เช่น กระจังตาง ๆ หักบิ่นเกือบทุกตัว เทพนมประดับชั้นเกรินและฐานบุษบกบางแห่งตัวองค์หักบิ่น เศียรหลุด พระหัตถ์หลุด เครื่องประดับองค์เทพนมที่มีขนาดเล็กและมีลวดลายละเอียดประณีต เช่น จอนหู ชฎา ชายไหว ชายแครง แตกหัก ชำรุดสูญหาย องค์บุษบกลายประดับเสาชำรุดไม่สมบูรณ์ หลังคาเครื่องยอดตัวไม้ผุเป็นรูกว้างจนเป็นที่ทำรังของนกหนู ส่วนที่เป็นเครื่องประดับขนาดเล็กและมีปลายยอดแหลมทุกตัว เช่น บราลี บันแถลง นาคปัก ชำรุดหักหายโดยทั่วไปทุกชิ้น คันทวย เฟื่องอุบะ ดาวเพดาน ปลียอด พุ่มข้าวบิณฑ์ บางส่วนชำรุดหักหาย ส่วนประกอบของราชรถที่ทำด้วยผ้า เช่น ม่านบุษบก ฉัตร ธงสามชาย ผุขาดจนไม่สามารถซ่อมแซมได้ ทองกระจกโดยทั่วไปหมองคล้ำเสื่อมสภาพ

การซ่อมบูรณะราชรถน้อย ในส่วนช่วงเครื่องล่าง กรมสรรพาวุธทหารบกได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจสภาพความชำรุดของราชรถตั้งแต่วันอังคารที่ ๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ และหลังจากประกอบพิธีเชิญราชรถออกมายังโรงงานช่างครวาซ่อมราชรถในวันเสาร์ที่ ๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้ว เจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบกได้ถอดเครื่องล่างไปปฏิบัติการซ่อม ณ โรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก บางซื่อ ซึ่งมีพันเอกสุดจิต กล่อมการ พันเอกบุญเชิญ

มหาขันธ์ พันเอกแก้วขวัญ สุคนธะชาต และพันโทวีระพล กนิษฐชาต เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน ใช้เจ้าหน้าที่ของกองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก รวม ๘๓ คน เริ่มดำเนินการซ่อมบูรณะตั้งแต่วันอังคารที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ และนำมาประกอบคืนหลังจากการซ่อมบูรณะเสร็จเมื่อวันพุธที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ มีรายละเอียดในการซ่อมบูรณะส่วนที่ผุชำรุด แตกร้าว หลวม และเป็นสนิมทุกจุด พร้อมทั้งเสริมความมั่นคงแข็งแรงดังนี้

โครงเครื่องล่าง ตรวจสอบความแข็งแรง ขันนอตสกรูที่หลวมให้แน่น ทำความสะอาดทาสี

ล้อหลัก ซึ่งเป็นล้อรับน้ำหนักด้านหลัง ๒ ล้อ คว้านรูดุมล้อให้กลม เนื่องจากของเดิมสึกหรอและรูดุมล้อไม่กลมทั้งสองล้อ เปลี่ยนเพลาล้อใหม่ทั้งอัน เปลี่ยนสกรูรูปตัว U (สาแหรกยึดแหนบ) ซึ่งยึดแหนบรับน้ำหนักกับเพลาล้อให้ติดกันจำนวน ๔ อัน ทำความสะอาด หล่อลื่น และทาสี

ล้อหน้า ซึ่งเป็นล้อรับน้ำหนักด้านหน้ารถและบังคับเลี้ยวจำนวน ๒ ล้อ เสริมความแข็งแรงของโครงล้อหน้า คานนำราชรถ โดยสร้างวงล้อหน้าทดแทนวงล้อเดิม จำนวน ๒ ล้อ พร้อมเครื่องประกอบครบชุด และแกะสลักลาย เนื่องจากวงล้อเดิมชำรุดมาก ไม่สามารถรับน้ำหนักได้ เปลี่ยนคานไม้ของคานนำราชรถจำนวน ๒ อัน เปลี่ยนเหล็กรัดคานนำราชรถตามจุดต่าง ๆ จำนวน ๑๐ อัน เสริมแผ่นเหล็กหน้าแป้นแกนบังคับเลี้ยว จำนวน ๒ แผ่น ทั้งที่แป้นบนและแป้นล่าง เปลี่ยนสกรูนอดยึดคานนำราชรถทั้งหมดจำนวน ๓๒ ชุด เปลี่ยนแผ่นเหล็กประกับคานนำราชรถด้านล่างจำนวน ๑ แผ่น เปลี่ยนตัวยึดปลายงอนของคานหน้าราชรถจำนวน ๓ อัน อุดรูปลายคานนำราชรถพร้อมทำบู๊ททองเหลืองแทนรูเดิมจำนวน ๖ อัน ซ่อมปลายงอนคานนำราชรถ ๕ ชิ้น พร้อมแกะสลักลาย

ล้อประดับด้านข้างราชรถจำนวน ๔ ล้อ ล้อประดับวงหน้าด้านซ้าย ซ่อมเสริมความแข็งแรงและความสวยงามของวงล้อ โดยคว้านรูเพลาดุ๊กดา พร้อมอัดบู๊ททองเหลืองจำนวน ๒ อัน เพื่อให้มีขนาดเท่ากับเพลา ปรับแต่งเพลาให้มีขนาดเหมาะสมกับรูเพลาดุ๊กดา ทาสี เปลี่ยนสลักยึดหูแหนบกันสะเทือนจำนวน ๔ อัน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงในจำนวน ๑๒ ชิ้น โดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย

ล้อประดับวงหน้าด้านขวา ซ่อมเสริมความแข็งแรงและความสวยงามของวงล้อ โดยคว้านรูเพลาดุ๊กดาพร้อมอัดบู๊ททองเหลืองจำนวน ๒ อัน เพื่อให้มีขนาดเท่ากับเพลา ปรับแต่งเพลาให้มีขนาดเหมาะสมกับรูเพลาดุ๊กดา ทาสี เปลี่ยนสลักยึดหูแหนบกันสะเทือนจำนวน ๔ อัน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงนอก จำนวน ๕ ชิ้น โดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย

ล้อประดับวงหลังด้านซ้าย ซ่อมเสริมความแข็งแรงและความสวยงามของวงล้อ โดยคว้านรูเพลาดุ๊กดาพร้อมอัดบู๊ททองเหลืองจำนวน ๒ อัน เพื่อให้มีขนาดเท่ากับเพลา ปรับแต่งเพลาให้มีขนาดเหมาะสมกับรูเพลาดุ๊กดา ทาสี เปลี่ยนสลักยึดหูแหนบกันสะเทือนจำนวน ๔ อัน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงใน จำนวน ๘ ชิ้น กงล้อวงนอก จำนวน ๔ ชิ้น โดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย

ล้อประดับวงหลังด้านขวา ซ่อมเสริมความแข็งแรงและความสวยงามของวงล้อ โดยคว้านรูเพลาดุ๊กดาพร้อมอัดบู๊ททองเหลืองจำนวน ๒ อัน เพื่อให้มีขนาดเท่ากับเพลา ปรับแต่งเพลาให้มีขนาดเหมาะสมกับรูเพลาดุ๊กดา ทาสี เปลี่ยนสลักยึดหูแหนบกันสะเทือนจำนวน ๔ อัน เปลี่ยนแทรกลายกงล้อวงใน จำนวน ๕ ชิ้น โดยใช้ไม้สักแกะสลักลาย

นอกจากนี้ยังได้เปลี่ยนสลักยึดคานปิดด้านข้างราชรถทั้งสองด้าน จำนวน ๔ อัน เปลี่ยนห่วงฉุดราชรถด้านหน้าและด้านหลังจำนวน ๘ ชุด เปลี่ยนห่วงยึดลายรั้งบุษบก จำนวน ๑ อัน

เมื่อเจ้าหน้าที่กรมสรรพาวุธทหารบกได้ตรวจสภาพ เปลี่ยน ซ่อม และเสริมความมั่นคงตามจุดต่าง ๆ ของส่วนล้อช่วงล่างและส่วนชักลากที่เป็นโลหะทั้งหมดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร จึงได้ปฏิบัติการซ่อมบูรณะต่อในส่วนที่เป็นงานประณีตศิลป์

การซ่อมบูรณะ ส่วนล้อ ส่วนชักลาก และองค์ราชรถ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายวีระ เหมศรี ช่างประณีตศิลป ชั้น ๒ และนายไพศาล พุกะพงษ์ ช่างศิลปกรรม ๓ เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

ส่วนล้อและส่วนชักลาก ได้แต่งลายลงรักปิดทองประดับกระจกล้อประดับใหม่ทั้งหมด ไม้งอนหน้ารถซ่อมทาสีใหม่ หัวนาคของงอนกลางแกะสลักใหม่ทั้ง ๓ หัว หัวนาคของงอนขวาแกะเสริมใหม่ ๑ หัว งอนซ้ายซ่อมกระหนก ธงสามชายทำใหม่ทั้งหมดตามแบบเดิม เหล็กก้านธงทำใหม่ เชือกฉุดชักเปลี่ยนใหม่

หัวนาคของปลายงอนราชรถน้อยที่แกะสลักขึ้นใหม่

องค์ราชรถ ได้ทำความสะอาดพื้นที่บริเวณที่จะซ่อมเพื่อตรวจดูสภาพชำรุด เลาะทองและกระจกของเดิมออก ขูดสี ปูนตำ หรือขี้รักเดิมออกจนถึงเนื้อไม้ ไม้ที่ชำรุดรื้อออก ส่วนที่ชำรุดน้อยปั้นเสริมใหม่โดยใช้กาวอีพ็อกซี่และตกแต่งลวดลายให้คมชัด ที่ชำรุดมาก เช่น หักเป็นชิ้น ซ่อมเสริมใหม่ด้วยไม้แกะลายตามของเดิม ต่อตัวลายด้วยอีพ็อกซี่แล้วตอกเดือยยึดด้วยตะปูให้แข็งแรงอีกชั้นหนึ่ง เนื้อไม้ที่แตกร้าวเป็นร่องอุดยาด้วยอีพ็อกซี่ตามแนวร่องแล้วตอกตะปูยึดเสริมความมั่นคง โครงสร้างที่ตกปรับดีดให้ได้ระดับในแนวเดียวกัน หัวนาคบางแถวที่มีขนาดเล็กใหญ่ไม่สัมพันธ์กลมกลืนกัน ย้ายที่ใหม่ให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม สวยงามและได้ระดับสัมพันธ์กัน ทองและกระจกปิดประดับใหม่ทั้งหมด

เกรินชั้นที่ ๑ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๗ หัว หัวนาคหน้าเกรินที่นั่งมาตุลี ๑ หัว กระหนกท้ายเกริน ๗ ตัว กระหนกท้ายเกรินที่นั่งของพัดโบก ๑ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบท้ายเกริน ๔๐ ตัว สร้างใหม่ ๑ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบหัวนาค ๓๒ ตัว สร้างใหม่ ๖ ตัว

เกรินชั้นที่ ๒ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๒ หัว สร้างใหม่ ๕ หัว ซ่อมกระหนกท้ายเกริน ๗ ตัว กระหนกประกอบท้ายเกริน ๘ ตัว สร้างใหม่ ๒๒ ตัว กระหนกประกอบหัวนาคสร้างใหม่ ๒๘ ตัว ซ่อมเทพนมประดับชั้นเกริน ๑๘ องค์ สร้างใหม่ ๑๖ องค์

เกรินชั้นที่ ๓ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๓ หัว สร้างใหม่ ๔ หัว ซ่อมกระหนกท้ายเกริน ๗ ตัว กระหนกประกอบท้ายเกริน ๙ ตัว สร้างใหม่ ๓ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบหัวนาค ๕ ตัว สร้างใหม่ ๙ ตัว ซ่อมเทพนมประดับชั้นเกริน ๑๖ องค์ สร้างใหม่ ๑๔ องค์ พร้อมปรับดีดโครงสร้างชั้นที่ ๓ ที่ไม้ตกตลอดแนวให้ขึ้นอยู่ในระดับเดียวกัน แล้วใช้ไม้เสริมและตามส่วนที่ร้าวให้มั่นคงแข็งแรง

เกรินชั้นที่ ๔ ซึ่งนับเป็นส่วนฐานบุษบกชั้นที่ ๑ ซ่อมหัวนาคหน้าเกริน ๓ หัว สร้างใหม่ ๒ หัว ซ่อมกระหนกท้ายเกริน ๓ ตัว สร้างใหม่ ๒ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบท้ายเกริน ๒ ตัว สร้างใหม่ ๖ ตัว ซ่อมกระหนกประกอบหัวนาค ๕ ตัว สร้างใหม่ ๔ ตัว เทพนมประดับชั้นเกรินฐานบุษบกชั้น

ที่ ๑ สร้างใหม่ ๒๐ องค์ พร้อมปรับดีดโครงสร้างชั้นที่ ๔ ที่ไม้ตกตลอดแนวให้ขึ้นอยู่ในระดับเดียวกัน แล้วใช้ไม้เสริมและดามส่วนที่ร้าวให้มั่นคงแข็งแรง

บุษบก ฐานบุษบกชั้นที่ ๒ เทพนมประดับชั้นฐานสร้างใหม่ ๒๐ องค์

องค์บุษบกซ่อมลายเม็ดไข่ปลาที่สันเสาโดยเลาะกระจกเดิมออก แล้วติดประดับใหม่ทั้งหมด ม่านบุษบกเปลี่ยนใหม่ คันทวยรับชายคาบุษบกซ่อมของเดิม ๑๒ ตัว เฟื่องระบายพร้อมห้อยชายอุบะรอบเชิงชายบุษบกทำใหม่ด้วยตะกั่ว ๒๐ ชุด ส่วนหลังคาบุษบกดำเนินการซ่อมเสริมดังนี้

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๑ สร้างบราลีเสริมใหม่ ๒๐ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๓๖ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๒ สร้างบราลีเสริมใหม่ ๒๐ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๓๖ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๓ สร้างบราลีเสริมใหม่ ๑๒ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๑๖ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๔ สร้างบราลีเสริมใหม่ ๔ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๘ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๕ สร้างบราลีเสริมใหม่ ๔ ตัว ซ่อมช่อฟ้า ๘ ตัว นาคปัก ๓๖ ตัว

พุ่มข้าวบิณฑ์ส่วนยอดบุษบกและลายเฟื่องซึ่งทำด้วยโลหะ สร้างใหม่ทั้งหมด

การซ่อมบูรณะราชรถน้อยแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

อนึ่ง การซ่อมบูรณะพระเวชยันตราชรถและราชรถน้อย เดิมกรมศิลปากรมีนโยบายที่จะซ่อมเฉพาะส่วนที่ชำรุดเสียหาย ซึ่งในการตรวจสภาพครั้งแรกได้ประมาณการซ่อมไว้เพียง ๕๐ เปอร์เซนต์ ครั้นเมื่อดำเนินการจริง ปรากฏว่าจำเป็นต้องซ่อมมากกว่าที่ประมาณการไว้มาก เพราะความสดใสของกระจกและทองจากส่วนที่ซ่อมใหม่แตกต่างจากของเดิมอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าจะได้ล้างทำความสะอาดอย่างดีแล้ว อย่างไรก็ตาม

พุ่มข้าวบิณฑ์ยอดบุษบกราชรถน้อย ทำขึ้นใหม่

ราชรถน้อยหลังการบูรณะ

แม้ว่าราชรถทั้งสององค์จะมีสภาพชำรุดโดยทั่วไป โดยเฉพาะราชรถน้อยนั้นผุชำรุดเสียหายมาก แต่ก็มิได้มีลักษณะเสียทั้งองค์ จึงมีแบบอย่างที่จะเป็นครูให้ช่างฝีมือปัจจุบันทำได้ใกล้เคียงที่สุด การซ่อมนั้นกรมศิลปากรได้ยึดหลักการรักษารูปแบบของเดิมไว้ให้มากที่สุด บางแห่งที่พบว่ามีการซ่อมครั้งก่อนหน้านี้ ได้ผิดลายของช่างสมัยก่อนก็ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเสียใหม่ให้ถูกต้อง

การซ่อมบูรณะราชรถทั้งสององค์ในครั้งนี้นับว่าเป็นการซ่อมครั้งใหญ่ และเป็นการซ่อมที่มั่นคงแข็งแรงที่สุด นับตั้งแต่โครงเครื่องล่างราชรถจนถึงยอดบุษบก โดยการนำเอาวัสดุที่มีความคงทน เทคนิควิธีการและความสามารถทั้งหมดของช่างที่มีอยู่มาใช้ จากการซ่อมครั้งนี้ ราชรถทั้งสององค์จะมีความแข็งแรงคงทนอยู่ได้อีกนานนับร้อยปี

เกรินบันไดนาค

เกรินบันไดนาคหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าเกรินกว้านหรือกว้านเกรินนั้น เป็นเครื่องเลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสู่ที่สูงหรือลงต่ำ

ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ใช้เกรินบันไดนาค ๒ ชุด ชุดหนึ่งใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระยานมาศสามลำคานขึ้นสู่บุษบกของพระมหาพิชัยราชรถที่หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อีกชุดหนึ่งใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลงจากบุษบกพระมหาพิชัยราชรถมาประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคานที่พระเมรุมาศท้องสนามหลวง

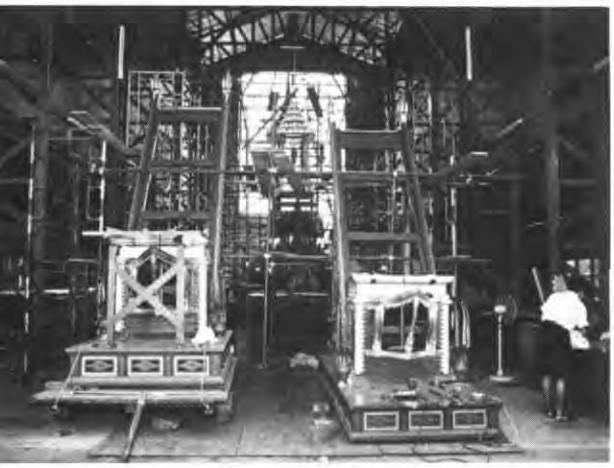

เกรินบันไดนาค ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นลง ทั้ง ๒ ชุด

เกรินบันไดนาคทั้งสองชุด มีลักษณะเป็นเกรินชักรอกทำด้วยไม้ประกอบกว้าน ประกอบด้วยบันไดนาค เกริน และกว้าน แกะสลักลายไทยปิดทองประดับกระจก เกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้น มีขนาดกว้าง ๑.๔๐ เมตร ยาว ๕.๑๔ เมตร สูง ๔.๔๑ เมตร เกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลง มีขนาดกว้าง ๑.๕๓ เมตร ยาว ๔.๙๐ เมตร สูง ๔.๔๔ เมตร ตัวบันไดทาสีแดงเรียบ สองข้างบันไดประดับไม้แกะสลักลายเป็นรูปนาคทอดลำตัวจากเบื้องบนลงสู่ฐานเบื้องล่าง ปิดทองประดับกระจก ส่วนหัวซึ่งติดกับฐานรับน้ำหนักทั้งสองข้างแกะสลักเป็นหัวนาค ตัวฐานรับน้ำหนักเป็นแท่นไม้สี่เหลี่ยมทาสีแดง หน้ากระดานแกะลายโปร่งปิดทองประดับกระจกโดยรอบ ด้านบนของฐานติดไม้ทำช่องสลักสำหรับใส่ขาตั้งม้าเทียบเกริน ๒ ตัว ทาสีแดง เฉพาะเกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลง มีล้อเลื่อนติดใต้ฐานรับน้ำหนักจึงเคลื่อนย้ายได้สะดวก ส่วนเกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นนั้น ไม่มีล้อเลื่อนติดข้างใต้

เหนือฐานรับน้ำหนักขึ้นมาเป็นตัวเกรินซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพสำหรับเลื่อนเชิญขึ้นหรือลง มีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยมขอบฐานแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ท้ายแท่นเกรินเป็นพื้นลดระดับลงมาเป็นที่สำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นนั่งประคองพระโกศพระบรมศพ มีลักษณะคล้ายท้ายสำเภา ด้านข้างบุผ้า

ประดับกระจกสำเภาท้ายเกรินบันไดนาค

ตาดทอง มีลายประกอบเป็นกระหนกโดยรอบ เหนือขอบท้ายสำเภานี้มีกระหนกเกรินสำหรับติดประกอบอีกส่วนหนึ่งต่างหาก กระหนกเกรินดังกล่าวจะนำเข้าติดประกอบท้ายสำเภาเมื่อพร้อมที่จะเลื่อนเกรินเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นหรือลง และจะคล้องมาลัยที่ปลายกระหนกด้วย ด้านหลังบันไดนาคติดตั้งกว้านชักรอก ประกอบด้วยตัวเฟืองและลวดสลิง ระหว่างเกรินและรอกมีสะพานเชื่อมสำหรับใช้เทียบพระโกศพระบรมศพ

การซ่อมบูรณะเกรินบันไดนาค ในส่วนช่วงล่าง กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก มีพันเอกสุดจิต กล่อมการ พันเอกบุญเชิญ มหาขันธ์ พันเอกแก้วขวัญ สุคนธะชาติ และพันโทวีระพล กนิษฐชาต เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบสภาพความชำรุดเมื่อวันอังคารที่ ๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วดำเนินการซ่อมดังนี้

เกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้น จัดทำพื้นฐานเกรินด้านบนครบชุด ตรวจซ่อมกว้าน ทำความสะอาด หล่อลื่น เสริมแผ่นเหล็กโดยรอบขอบฐานเกริน ด้านล่างซ่อมเสริมความแข็งแรง และสร้างทำแท่นติดล้อเลื่อนขึ้นใหม่ ๑ ชุด เพื่อความสะดวกในการเคลื่อนย้าย โดยยกเกรินบันไดนาคขึ้นวางบนแท่นนี้แล้วเลื่อนนำไปแทนการใช้แรงแบกยก

เกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลง ตรวจซ่อมล้อเลื่อนเกรินพร้อมอัดไขหล่อลื่น เสริมแผ่นเหล็กโดยรอบขอบฐานเกรินด้านล่าง

การซ่อมบูรณะในส่วนที่เป็นงานประณีตศิลป์ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มี นางสาววิจิตร์ ยินดีจันทร์ นายช่างศิลปกรรม ๒ นางสาวสมคิด พยุงหอม ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ และนางสาวศิริพร หริตวร ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

เกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้น มีสภาพชำรุดมากกว่าเกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลง ส่วนที่ชำรุดมากได้แก่กระจังต่าง ๆ เช่นกระจังเจิมและกระจังรวนของท้ายเกริน ได้ดำเนินการแกะเสริมกระจังขึ้นใหม่ทั้งแถวแทนของเดิมที่หักหาย ซ่อมกระจังรวนของเก่า ๑๐ ตัว ซ่อมลายหน้าของฐานสี่เหลี่ยมรองรับพระโกศ ๓ นิ้ว แกะไม้เสริมลายกระหนกเพิ่ม ๑ ฟุต และซ่อมหัวนาค ๔ จุด เกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลงชำรุดเล็กน้อย ซ่อมเฉพาะตัวกระจังที่หักหาย ๓ นิ้ว นอกนั้นซ่อมปิดทองประดับกระจก

ม้าหรือเกยเทียบเกริน

ม้าเทียบเกริน เป็นส่วนประกอบของเกรินบันไดนาค มี ๒ ตัว สำหรับประกอบเกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้น ๑ ตัว และสำหรับประกอบเกรินบันไดนาคชุดที่ใช้เลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพลงอีก ๑ ตัว ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ได้จัดสร้างขึ้นใหม่ มีนายประวิช มีโชคชัย ช่างประณีตศิลป ชั้น

๓ และนายขจรศักดิ์ จรสัมฤทธิ์ ช่างไม้ เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน

ม้าเทียบเกรินทั้ง ๒ ตัว มีลักษณะเป็นไม้เนื้อแข็งทาสีแดง ทำเป็นขาตั้ง ๔ ขา สูง ๑.๐๒ เมตร ตีไม้ทะแยงไขว้ยึดขาตั้งเพื่อความมั่นคงแข็งแรง ปลายขาตั้งทั้งสี่ขาทำเป็นเดือยสำหรับสอดใส่สลักที่ฐานรับน้ำหนักของเกรินบันไดนาคและแม่แคร่ แม่แคร่ของม้าเทียบเกรินกว้าง ๑.๑๑ เมตร ยาว ๑.๑๓ เมตร ด้านใต้ของแม่แคร่ทำช่องสลักสำหรับใส่ขาตั้ง ด้านบนของแม่แคร่ติดรางเลื่อนขนาดกว้าง ๐.๖๗ เมตร ๑ คู่ ด้านข้างทั้งสองข้างของแม่แคร่มีตะขอสับหัวท้าย ๔ ตัว สำหรับยึดติดกับพระยานมาศสามลำคาน และแท่นท้ายเกรินบันไดนาค

เกยลา

เกยลา เป็นแท่นที่ใช้เทียบราชรถน้อยสำหรับขึ้นและลงราชรถน้อย มี ๒ แท่น สำหรับสมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระราชาคณะ เสด็จขึ้นประทับบนราชรถน้อย ๑ แท่น และสำหรับสมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระราชาคณะ เสด็จลงจากราชรถน้อยอีก ๑ แท่น ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ได้จัดสร้างขึ้น มีว่าที่ร้อยตรีสืบสกุล อ่อนสัมพันธ์ นักวิชาการช่างศิลป ๔ และนายเทียม ฉัตรทอง ผู้ช่วยคุมงานก่อสร้างเป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน

เกยลา

เกยลา มีลักษณะเป็นไม้เนื้อแข็งทาเชลแล็กทำเป็นขั้นบันได ๒ ขั้น บันไดขั้นบนมีขนาดกว้าง ๐.๕๑ เมตร ยาว ๑.๑๘ เมตร สูง ๐.๖๗ เมตร บันไดขั้นล่างมีขนาดกว้าง ๐.๓๙ เมตร ยาว ๑.๑๘ เมตร สูง ๐.๒๖ เมตร ด้านล่างของขั้นบันไดทำเสารับน้ำหนัก มีหูช้างยึดเสากับบันได ใต้เสาบันไดตีกรอบไม้สี่เหลี่ยมเป็นฐานยึดขาม้า เพื่อความมั่นคงและสวยงาม

ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ

ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ เป็นส่วนที่ใช้ประกอบตั้งพระโกศ สำหรับเลื่อนพระโกศไปตามรางเลื่อนที่อยู่บนส่วนต่าง ๆ ของพระยานมาศสามลำคาน เกรินบันไดนาค บุษบกราชรถ และสะพานเกริน เป็นราชพัสดุที่มีอยู่เดิมซึ่งสำนักพระราชวังดูแลรักษา

ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ มีลักษณะเป็นฐานไม้รูปแปดเหลี่ยม ทาสีแดง แกะลายปิดทองตามขอบฐาน มีขนาดกว้าง ๐.๙๑ เมตร สูง ๐.๑๐ เมตร ใต้ฐานมีล้อเลื่อน ๔ ล้อ และล้อบังคับ ๔ ล้อสำหรับยึดตัวฐานให้อยู่ในรางเลื่อน บนฐานเซาะร่องฝังเดือยเหล็กเป็นระยะ รวม ๘ ร่อง สำหรับผูกพระโกศชั้นใน ที่ขอบฐานติดขอเกี่ยวสำหรับยึดพระลองทองใหญ่ และมีเดือยสำหรับยึดฐานรองรับพระโกศพระบรมศพกับพระยานมาศสามลำคานกันไม่ให้พระโกศเคลื่อนที่ขณะยกเชิญไป

การซ่อมบูรณะ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายประภา โพธิ์ไพจิตร์

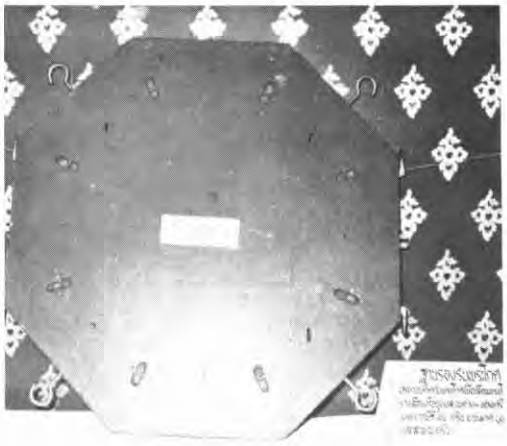

ฐานรองหรือจานรับพระโกศพระบรมศพ

ช่างประณีตศิลป ชั้น ๑ และนายหยิบ คงคาเขตร ช่างศิลปกรรม ๒ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ติดตั้งลูกปืนเพิ่มที่ใต้ฐานเพื่อช่วยให้การเลื่อนฐานพระโกศพระบรมศพคล่องตัว ตัวฐานขัดทาสีใหม่ ขอบฐานซ่อมลายปิดทอง

ธรรมาสน์กลีบบัว (ใหญ่)

ธรรมาสน์กลีบบัว เป็นอาสนะสำหรับสมเด็จพระสังฆราช หรือสมเด็จพระราชาคณะประทับถวายพระธรรมเทศนา ในการบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระที่นั่งทรงธรรม เป็นราชพัสดุที่สำนักพระราชวังดูแลรักษา

ธรรมาสน์กลีบบัว มีลักษณะเป็นธรรมาสน์ไม้แกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ขนาดกว้าง ๑.๑๖ เมตร ยาว ๑.๔๙ เมตร สูง ๐.๙๙ เมตร ตั้งอยู่บนแท่นยกพื้นหน้าทองแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก แท่นฐานธรรมาสน์กลีบบัวประกอบด้วยฐาน ๒ ชั้น ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ หน้ากระดานล่างปิดทองเรียบ เส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก บัวหลังสิงห์แกะสลักลายปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเหนือบัวหลังสิงห์ประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก คอฐานทาสีแดง บัวหงายชนิดบัวรวนปิดทองประดับกระจก หน้ากระดานสลักลายประจำยามก้ามปูลูกฟักปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเหนือหน้ากระดานประดับกระจังปิดทองประดับกระจก ฐานชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตรบัวลูกแก้ว ท้องไม้ฉลุลายก้านขดปิดทองประดับกระจก หน้าท้องไม้ประดับไม้สลักลายกลีบบัวปิดทองประดับกระจกโดยรอบ ลูกแก้วแกะสลักลายบัวปิดทองประดับกระจก คอฐานทาสีแดง หน้ากระดานบนแกะสลัก

ธรรมาสน์กลีบบัว

ธรรมาสน์กลีบบัวระหว่างการซ่อมบูรณะ

ซ่อมประดับกระจกธรรมาสน์กลีบบัว

ลายประจำยามก้ามปูลูกฟักปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเหนือหน้ากระดานบนประดับกระจังตาอ้อยฟันสาม ซ้อนกระจังฟันสามสลับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก รอบราวพนักพิงขอบธรรมาสน์ประดับกระจังปฏิญาณใหญ่รูปกลีบบัว ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้า กระจังปฏิญาณรูปกลีบบัวนี้ขอบนอกแกะลายปิดทอง ไส้ในประดับกระจก พนักพิงหลังด้านนอกแกะลายปิดทองประดับกระจก ด้านในปิดทองเรียบ พื้นธรรมาสน์ปูผ้าสีเหลืองมีหมอนอิงสีชมพูมีระบายโดยรอบ ด้านหน้าธรรมาสน์ต่อแท่นเป็นเก็จ ประดับลวดลายเช่นเดียวกับฐานสิงห์ใช้เป็นบันไดขึ้นธรรมาสน์ พื้นบนทาสีแดงเรียบ

การซ่อมบูรณะ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนางสาวทิพย์สุดา แสวงธีระ ช่างประณีตศิลปชั้น ๓ และนายอรรณพ แสนรักษ์ ช่างซ่อมเครื่องโขน เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน โดยที่ธรรมาสน์กลีบบัวนี้ลวดลายส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพดี จึงได้ซ่อมเสริมเฉพาะกระจังที่ชำรุดโดยทั่วไปประมาณครึ่งหนึ่งของลายกระจังทั้งหมด และซ่อมปิดทองประดับกระจกโดยทั่วไป

ธรรมาสน์กลีบบัวเริ่มซ่อมบูรณะเมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จในเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๘

พระที่นั่งราเชนทรยาน

พระที่นั่งราเชนทรยาน เป็นพระราชยานบุษบกคานหาม ใช้คนหาม ๕๖ คน ใช้เป็นพระราชยานสำหรับแห่อย่างใหญ่ที่เรียกว่าขบวนแห่พยุหยาตราสี่สาย คือขบวนแห่ที่มีริ้วขบวนซ้ายและขวาข้างละ ๔ แถว เป็นของที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ พระที่นั่งราเชนทรยานนี้ใช้สำหรับเชิญพระโกศพระบรมอัฐิจากพระเมรุมาศท้องสนามหลวงไปยังพระบรมมหาราชวัง

พระที่นั่งราเชนทรยาน มีลักษณะเป็นพระราชยานไม้ รูปทรงบุษบกแกะสลักลายปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๔ คาน ขนาดกว้าง ๑.๐๓ เมตร ยาว ๕.๔๘ เมตร (รวมคานหาม)

พระที่นั่งราเชนทรยาน

ซ่อมครุฑยุดนาคหน้าท้องไม้พระที่นั่งราเชนทรยาน

สูง ๔.๒๓ เมตร ตัวคานทุกคานและพื้นล่างทาสีแดงเรียบ ปลายคานประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทองเรียบ องค์บุษบกประกอบด้วยฐาน ๒ ชั้น ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ หน้ากระดานล่างปิดทองเรียบเส้นลวดเหนือหน้ากระดานล่างประดับกระจังปิดทองประดับกระจก ฐานสิงห์แขวะท้องประดับกระจังปิดทองเรียบ ขอบฐานสิงห์ประดับกระจังฟันปลาซ้อน ๒ ชั้น ท้องไม้ประดับกระจกสีเขียวและสีขาวลายดอกประจำยามเส้นลวดบัวหงายชั้นล่างประดับกระจังห้อยหัวลง บัวหงายแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเดินเส้นทอง หน้ากระดานแกะสลักลายประจำยามลูกฟักปิดทองประดับกระจก เส้นลวดประดับกระจังฟันปลาซ้อนด้วยกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก ฐานชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตรบัวลูกแก้วรับเรือนบุษบก ท้องไม้ฉลุโปร่งเป็นลายก้านขดใบเทศสะบัดเปลวปิดทองเรียบ หน้าท้องไม้ประดับครุฑยุดนาคปิดทองเรียบโดยรอบ ท้องไม้ประดับเส้นลวดลูกแก้วติดกระจังห้อยหัวลง บัวหงายแกะสลักลายบัวปิดทองประดับกระจก หน้ากระดานบนแกะสลักลายประจำยามก้ามปูลูกฟักปิดทองประดับกระจก เส้นลวดเหนือหน้ากระดานบนประดับกระจังฟันปลาซ้อนกระจังตาอ้อยฟันสาม ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้า ขอบบนเหนือกระจังตาอ้อยฟันสามทำเป็นราวพนักพิงกลมปิดทองเรียบประดับกระจังปฏิญาณรวน ปิดทองประดับกระจก ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้าด้านนอกของกระจังปฏิญาณรวนแกะลายออกเทพนมกลางลายทุกตัว ด้านในปิดทองเรียบ พนักพิงหลังซ้อนอยู่ในกระจังปฏิญาณรวนอีกชั้นหนึ่ง เป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ด้านนอกแกะลายออกเทพนมดุนนูน ๑ องค์กลางลายปิดทองประดับกระจก ด้านในปิดทองเรียบ เสาบุษบกย่อมุมไม้สิบสองปิดทองประดับกระจก โคนเสาประดับกาบพรหมศร ย่อมุมหัวเสาประดับคันทวยสลักลายปิดทองประดับกระจก ภายในเสาผูกผ้าม่านตาดทองมีชับในสีแดง รวบกลางม่านที่ประจำยามรัดอกของเสาบุษบกทั้งสี่เสา หลังคาบุษบกทรงจอมแห ประดับเครื่องยอด ๕ ชั้น ประดับช่อฟ้า บราลี บัวถลา นาคปัก ทุกชั้น องค์ระฆังลงรักปิดทองประดับกระจก เหมแกะสลักย่อมุมไม้สิบสองลงรักปิดทองประดับกระจก บัวกลุ่มแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก ปลียอด

ทาสีบุษบกพระที่นั่งราเชนทรยานก่อนปิดทองประดับกระจก

ปิดทองเรียบ ลูกแก้วแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก ยอดประดับด้วยเม็ดน้ำค้าง เชิงชายหลังคาบุษบกประดับเฟื่องอุบะโดยรอบ เพดานหลังคาบุษบกทาสีแดงเรียบประดับดาวเพดานลายดาวล้อมเดือนปิดทองประดับกระจก ด้านหน้าและด้านหลังองค์บุษบกต่อแท่นเป็นเก๊จสำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลานั่งประคองพระโกศพระบรมอัฐิ ประดับลวดลายเช่นเดียวกับฐานสิงห์ พื้นบนเสริมไม้ ทาสีแดงเรียบ

พระที่นั่งราเชนทรยานนี้ นายมงคล เหมศรี หัวหน้างานช่างซ่อม และร้อยเอกสมบูรณ์ ไชยอุดม หัวหน้างานช่างสร้าง ของฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ให้ความเห็นว่า เป็นศิลปกรรมที่มีคุณค่ายิ่งชิ้นหนึ่ง โดยเฉพาะรูปทรงบุษบกนั้นได้สัดส่วน มีความอ่อนไหวและสวยงามยิ่ง ฝีมือการแกะลายและงานกระจกประณีต มีการออกลายที่สวยงาม โดยเฉพาะการออกลายเทพนมกลางลายของกระจังปฏิญาณนั้นงดงามมาก รูปครุฑยุดนาคที่ประดับรอบท้องไม้ก็ดูงามสง่าและได้สัดส่วนกลมกลืนกัน นับเป็นศิลปกรรมที่ถือเป็นแบบอย่างได้

การซ่อมบูรณะ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายยงยุทธ วรรณโกวิท ช่างประณีตศิลป ชั้น ๒ และนายสมบัติ มะลิทอง นายช่างศิลปกรรม ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ตรวจสภาพและซ่อมบูรณะพระที่นั่งราเชนทรยาน ในส่วนคานหามขัดผิวไม้ทาสีใหม่ หัวเม็ดปลายคานหามปิดทองใหม่ ฐานบุษบกกระจังชั้นต่าง ๆ ชำรุดมาก โดยเฉพาะกระจังตาอ้อยที่ฐานเขียงทำการแกะใหม่ทั้งหมดโดยใช้พิมพ์ตะกั่วตามแบบของเดิม ส่วนกระจังต่าง ๆ ในส่วนอื่นซ่อมเสริมให้สมบูรณ์ หัวนาคบางตัวของครุฑยุดนาคของเดิมที่ซ่อมไว้ครั้งก่อนบางหัวใช้นาคปักใส่แทนไว้ การซ่อมครั้งนี้จึงได้นำออกแล้วทำหัวนาคเสริมใหม่ให้เป็นลักษณะเดียวกันทั้งหมด ตัวนาคและหัวนาคที่ชำรุดซ่อมและแกะเสริมใหม่ให้สมบูรณ์ กระจังปฏิญาณและกาบพรหมศรรอบเสาบุษบกซ่อมเฉพาะที่ชำรุด ซ่อมพนักพิงหลัง ซ่อมคันทวยรับชายคาบุษบกของเดิม ๑๒ ตัว เฟื่องอุบะรอบเชิงชายสร้างใหม่ ๑๒ ชุด เครื่องประดับหลังคา เช่น บัวถลา ช่อฟ้า บราลี นาคปัก บางชั้นชำรุดทั้งชั้นต้องสร้างเสริมใหม่ทั้งหมด บางชั้นที่ชำรุดไม่มากซ่อมเสริมให้ครบสมบูรณ์ดังนี้

ตกแต่งสีส่วนยอดหลังคาบุษบกพระที่นั่งราเชนทรยาน

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๑ สร้างบัวถลาเพิ่มใหม่ทั้งชั้น ๑ ชั้น ซ่อมบราลีของเดิม ๓๕ ตัว สร้างใหม่ ๑ ตัว ซ่อมช่อฟ้าของเดิม ๔๘ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๒ ซ่อมบัวถลาของเดิม ๑ ชั้น ซ่อมบราลีของเดิม ๒๘ ตัว ซ่อมช่อฟ้าของเดิม ๔๐ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๓ ซ่อมบัวถลาของเดิม ๑ ชั้น ซ่อมบราลีของเดิม ๒๐ ตัว ซ่อมช่อฟ้าของเดิม ๓๒ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๔ ซ่อมบัวถลาของเดิม ๑ ชั้น ซ่อมบราลีของเดิม ๑๒ ตัว ซ่อมช่อฟ้าของเดิม ๑๖ ตัว

หลังคาบุษบกชั้นที่ ๕ ซ่อมบราลีของเดิม ๔ ตัว ซ่อมช่อฟ้าของเดิม ๘ ตัว

พระที่นั่งราเชนทรยานเริ่มซ่อมบูรณะเมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จเมื่อเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

พระวอสีวิกากาญจน์

พระวอสีวิกากาญจน์ เป็นราชยานคานหาม สำหรับพระราชขัตติยราชนารีประทับโดยเสด็จสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าในกระบวนพยุหยาตราสถลมารคหรือกระบวนราบ สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันอยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ใช้พระวอสีวิกากาญจน์สำหรับเชิญพระผอบพระราชสรีรางคาร จากพระเมรุมาศท้องสนามหลวงไปยังพระบรมมหาราชวัง

พระวอสีวิกากาญจน์ มีลักษณะเป็นพระวอไม้แกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ทรงหลังคาคฤห์ มีคานหาม ๒ คาน ขนาดกว้าง ๐.๘๖ เมตร ยาว ๓.๘๐ เมตร (รวมคานหาม) สูง ๑.๗๗ เมตร ตัวคานทั้งสองคานทาสีแดงเรียบ ปลายคานประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ทำด้วยงาช้าง ตัวพระวอเป็นเตียงรูปฐานสิงห์ปากบัว หน้ากระดานล่างแกะสลักลายประจำยามลูกโซ่ประดับเส้นลวด เหนือเส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยปิดทองประดับกระจก ท้องสิงห์ประดับกระจกสีแดง บัวหลังสิงห์แกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก คอฐานประดับกระจกสีน้ำเงินแวววสีเงินรูปดอกไม้ ๖ กลีบ บัวปากฐานแกะสลักลายลงรักปิดทองประดับกระจก เส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยซ้อนกระจังฟันสาม พื้นพระวอที่นั่งเป็นซี่หวายปูด้วยผ้าเยียรบับพื้นสีเขียวยกดอกสีทอง มีพนักรอบ เว้นช่องว่างสำหรับขึ้นลงทั้งสองข้าง ขอบพนักด้านนอกประดับกระจังปฏิญาณลงรักปิดทองประดับกระจก พนักพิงหลังด้านนอกแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ด้านในปิดทองเรียบ เสาทั้งสี่มุมพระวอประดับผ้าม่านตาดทองมีซับในสีแดง มีสายรัดม่านที่กึ่งกลางเสาทุกเสา หลัง

พระวอสีวิกากาญจน์

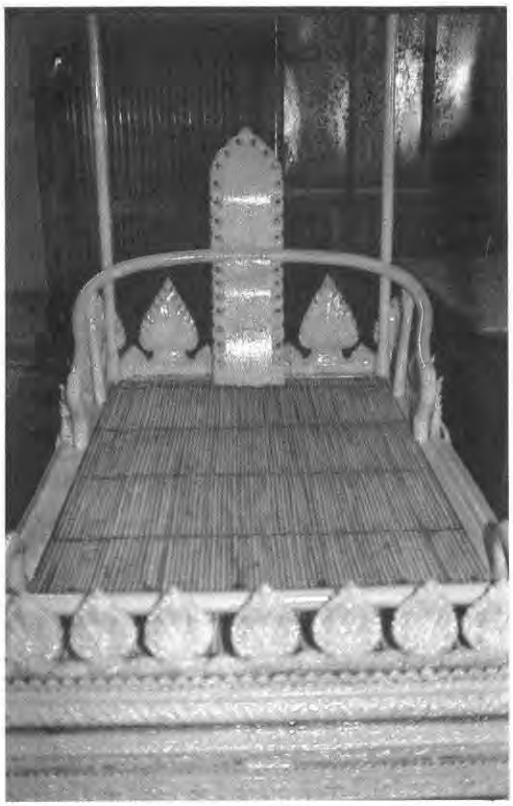

พื้นที่นั่งพระวอสีวิกากาญจน์และพนัก ขัดทาสีใหม่

คาคฤห์บุด้วยผ้าตาดทองเย็บลายทองแผ่ลวดงดงามประณีตทั้งผืน ที่จั่วหลังคาปักเป็นลายรูปพระเกี้ยวเหนือแว่นฟ้าตั้งประกอบเบญจาแวดล้อมด้วยลายก้านขดเปลว หลังคาปักเป็นลายใบเทศก้านแย่งชั้นเชิงกลอนเป็นลายเฟื่องอุบะ ชายคาเย็บทองแผ่ลวดเป็นลายกรวยเชิงห้อยระบายโดยรอบ

การซ่อมบูรณะ ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีนายนิยม กลิ่นบุปผา นายช่างศิลปกรรม ๒ และนางสาวจินตนา ศรีหิรัญ ช่างประณีตศิลป ชั้น ๓ เป็นผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ได้ทำการตรวจสภาพและจัดดำเนินงานซ่อมบูรณะพระวอสีวิกากาญจน์ โดยส่วนคานหามขัดผิวไม้ทาสีใหม่ หัวเม็ดล้างทำความสะอาด แท่นฐานพระวอโดยทั่วไป ซ่อมขัดสีปิดทองประดับกระจก กระจังประดับฐานพระวอที่หักหาย แกะเสริมใหม่ยาว ๑ เมตร กระจังที่ชำรุดซ่อมเสริมใหม่ ปลายกระจังปฏิญาณที่ชำรุด ๖ ตัว ซ่อมเสริมใหม่ และแกะเสริมใหม่แทนของเดิม ๓ ตัว เพื่อให้ครบบริบูรณ์ ผ้าม่านของเดิมไม่มีทำเพิ่มขึ้นใหม่ ส่วนหลังคาคฤห์นั้น เนื่องจากพระวอสีวิกากาญจน์สร้างขึ้นมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๔๐ นับถึงปัจจุบันมีอายุเกือบร้อยปี และได้ว่างเว้นการใช้งานมานาน ผ้าตาดทองเย็บทองแผ่ลวดที่บุอยู่จึงเก่ากรอบ แตกหักสีเก่าคร่ำและขาดชำรุดโดยทั่วไปจนไม่สามารถซ่อมแซมได้ จำเป็นต้องปักทำขึ้นใหม่ตลอดทั้งผืน โดยใช้ชนิดของผ้าและวิธีการปักเย็บเช่นของเดิม ซึ่งเป็นงานปักที่ละเอียดประณีตทุกเส้นด้ายตลอดทั้งผืน การนี้ได้ใช้ช่างฝีมือจากกองหัตถศิลป และอาสาสมัครช่วยกันปักเย็บทองแผ่ลวด เริ่มด้วยการกำหนดลวดลายเขียนลงบนกระดาษเหนียว ใช้กระดาษนี้เป็นตัวลายฉลุลายตามแบบ ลงรักปิดทองประดับแวววาวด้วยกระดาษสีเงินลงบนกระดาษเหนียว แล้วนำเอาลายที่ปิดทองแล้วมาตรึงกับผ้าตาดทองที่ซับในด้วยผ้าขาว และซับในด้านหลังด้วยผ้าต่วนอีกชั้นหนึ่ง การตรึงลายทำโดยใช้ด้ายป่านเย็บชิดตามแนวขอบของรูปกระบวนลายเป็นเปลาะ ๆ ตลอดเส้นตัวลาย แล้วเย็บทับด้วยเส้นด้ายสีเหลืองทอง

พระวอสีวิกากาญจน์เริ่มซ่อมเมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จ ในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ปักเย็บทองแผ่ลวดส่วนของหลังคาคฤห์ พระวอสีวิกากาญจน์

บุษบกทอง

บุษบกทอง เป็นที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิเมื่อเชิญจากพระเมรุมาศท้องสนามหลวงมาบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เป็นราชพัสดุอันอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง

ลักษณะเป็นบุษบกย่อมุมไม้สิบสอง โครงสร้างเป็นไม้บุหุ้มด้วยทองคำดุนลายประดับกระจกและพลอยสีขาวทั้งองค์ ขนาดกว้าง ๐.๙๓ เมตร ยาว ๐.๙๓ เมตร สูง ๓.๘๕ เมตร ฐานบุษบกมี ๓ ชั้น ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ หน้ากระดานล่างดุนลายประจำยามก้ามปูประดับพลอยสีขาว ขอบหน้ากระดานล่างประดับกระจังตาอ้อยตะกั่วบุทองประดับกระจกซ้อน ๒ ชั้น หน้าเท้าสิงห์ดุนลายประดับพลอยสีขาว บัวหลังสิงห์ดุนลายบัวคว่ำประดับพลอยสีขาว เส้นลวดบัวหลังสิงห์ประดับกระจังตะกั่วบุทองประดับกระจก ท้องไม้ดุนลายประดับพลอยสีขาว หน้าเส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยตะกั่วบุทอง

ประดับกระจก บัวหงายดุนลายประดับพลอยสีขาว เส้นลวดหน้ากระดานเดินเส้นทอง หน้ากระดานบนดุนลายประจำยามก้ามปู ขอบหน้ากระดานประดับกระจังตาอ้อยตะกั่วบุทองประดับกระจกซ้อน ๒ ชั้น ฐานชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตร ท้องไม้ดุนลายประดับพลอยสีขาว หน้าเส้นลวดประดับกระจังตาอ้อยตะกั่วบุทองประดับกระจก บัวหงายดุนลายประดับพลอยสีขาว เส้นลวดหน้ากระดานเดินเส้นทอง หน้ากระดานดุนลายประจำยามก้ามปู ขอบหน้ากระดานประดับกระจังตาอ้อยตะกั่วบุทองประดับกระจกซ้อน ๒ ชั้น หน้าท้องไม้ฐานเชิงบาตรชั้นที่ ๒ ประดับครุฑยุดนาคไม้บุทองโดยรอบจำนวน ๒๔ ตัว ฐานชั้นที่ ๓ เป็นฐานเชิงบาตรตกแต่งประดับลวดลายเหมือนฐานชั้นที่ ๒ หน้าท้องไม้ฐานเชิงบาตรชั้นที่ ๓ ประดับเทพนมไม้บุทองโดยรอบจำนวน ๒๔ องค์ เสาบุษบกทั้งสี่มุมบุทองดุนลายประดับกระจกและพลอยสีขาว โคนเสาประดับกาบพรหมศรดุนลายประดับพลอยสีขาว ระหว่างเสาเชื่อมต่อด้วยพนักทั้งสี่ด้าน เฉพาะพนักด้านหน้าเว้นช่องว่าง เสาพนักประดับหัวเม็ดทรงมณฑ์ดุนลายประดับพลอยสีขาว รอบพนักด้านนอกทั้งสี่ด้านประดับกระจังปฏิญาณไม้บุทองดุนลายประดับพลอยสีขาว กลางเสาประดับประจำยามรัดอกประดับพลอยสีขาว ปลายเสาประดับคันทวย หลังคาบุษบกประกอบเครื่องยอด ๕ ชั้น ประดับด้วยเชิงกลอน ช่อฟ้า บราลี นาคปัก บันแถลง องค์ระฆัง บัวคอเสื้อ บัลลังก์ เหม บัวกลุ่ม ปลียอด ลูกแก้ว ยอดประดับเม็ดน้ำค้าง พุ่มข้าวบิณฑ์ หลังคาแต่ละชั้นประดับดอกไม้ไหวทำด้วยเงินประดับกระจก เชิงชายหลังคาบุษบกประดับเฟื่องอุบะทำด้วยเงินประดับกระจกโดยรอบ เพดานบุษบกดาดกระจกประดับดาวเพดานทองคำประดับกระจก ๙ ดวง

บุษบกทองก่อนซ่อมบูรณะ

สภาพความชำรุด สภาพโดยทั่วไปของบุษบกทองนั้น เต็มไปด้วยคราบของฝุ่นละอองและคราบสิ่งสกปรกอื่น ๆ ครุฑยุดนาคที่ฐานบุษบกบริเวณย่อมุมทองคำที่บุชำรุดขาดหายไป ๑ ตัว เครื่องประดับบุษบกที่ทำด้วยเงิน คือ เฟื่อง ระย้า พู่ห้อย ดอกไม้ไหว กระจกและพลอยประดับชำรุดสูญหายไปร้อยละ ๕๐ ยอดบุษบก แก้วและกระจกประดับชำรุดสูญหายไปร้อยละ ๕๐

ในการซ่อมบูรณะ งานซ่อมสงวนรักษา กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร มี นางกุลพันธาดา จันทร์โพธิ์ศรี นักวิทยาศาสตร์ ๗ หัวหน้างานซ่อมสงวนรักษา เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ใช้นักวิทยาศาสตร์และพนักงานซ่อมศิลปโบราณวัตถุรวม ๑๕ คน ในขั้นแรกได้ทำความสะอาดตามส่วนต่าง ๆ โดยทั่วไปดังนี้ คือ องค์บุษบกส่วนที่บุด้วยทองคำ ได้ทำความสะอาดฝุ่นละอองโดยใช้แปรงขนอ่อน พู่กันขนาดต่าง ๆ และเครื่องดูดฝุ่นกำลังต่ำ ซึ่งการใช้เครื่องดูดฝุ่นกำลัง

เจ้าหน้าที่ซ่อมทำความสะอาดยอดบุษบกด้วยน้ำยาเคมี

ต่ำทำความสะอาดศิลปโบราณวัตถุที่มีความประณีตละเอียด และบอบบางนั้นเป็นวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม เพราะจะไม่ทำลายชิ้นส่วนที่บอบบางให้ชำรุดหลุดหายไป ทั้งยังสามารถใช้ทำความสะอาดในบริเวณที่เล็ก ลึก และแคบที่ไม่สามารถใช้แปรงได้อีกด้วย จากนั้นจึงทำความสะอาดคราบสกปรกที่จับอยู่บนทองด้วยน้ำยาแอมโมเนียเข้มข้น ๑๐-๑๕ เปอร์เซนต์ โดยใช้สำลีพันปลายไม้จุ่มน้ำยาแอมโมเนียเช็ดบริเวณสกปรกบนทองให้สะอาด แล้วใช้สำลีพันปลายไม้ชุบน้ำกลั่นเช็ดตามให้สะอาด ทำวิธีนี้หลาย ๆ ครั้ง จนน้ำยาแอมโมเนียไม่มีตกค้างในบริเวณที่ทำความสะอาดด้วยแอมโมเนียนั้น แล้วทำความสะอาดทองอีกครั้งด้วยแอลกอฮอล์เพื่อเช็ดคราบสกปรกที่อาจมีตกค้างอยู่ให้สะอาดและทำให้ทองสุกปลั่งขึ้นด้วย ส่วนยอดบุษบกทำความสะอาดโดยใช้สารเคมีซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อทางการค้าว่า Duragrit เช็ดทำความสะอาด เช็ดตามด้วย White Spirit แล้วทำความสะอาดซ้ำด้วยน้ำยาแอมโมเนียเข้มข้น ๑๐-๑๕ เปอร์เซนต์ จากนั้นทำความสะอาดแอมโมเนียด้วยการเช็ดตามด้วยน้ำกลั่นหลาย ๆ ครั้ง โครงสร้างของบุษบกที่เป็นไม้ทำความสะอาดฝุ่นละอองและสิ่งสกปรกอื่น ๆ ด้วยแปรงขนอ่อน และเครื่องดูดฝุ่น แล้วเช็ดด้วยแอลกอฮอล์ จากนั้นจึงใช้สารละลาย Chlordane ทา ๒ ครั้ง เพื่อป้องกันแมลง ส่วนของบุษบกที่เป็นส่วนประดับด้วยกระจกและพลอย ทำความสะอาดด้วยแอลกอฮอล์ แล้วทำความสะอาดด้วยน้ำยาแอมโมเนีย ๑๐ เปอร์เซนต์ โดยปริมาตร สำหรับส่วนประดับของบุษบกที่ทำด้วยเงินชุบประดับด้วยพลอยและกระจกสีขาว ได้แก่ ยอดบุษบก เฟื่องระย้า ดอกไม้ไหว ได้ส่งให้ช่างเงินเอกชนรับไปล้างทำความสะอาด ชุบเงิน และซ่อมบางส่วนที่ชำรุดแล้วนำมาประดับพลอยและกระจกโดยเจ้าหน้าที่งานซ่อมสงวนรักษา

เมื่อทำความสะอาดเรียบร้อยแล้ว เจ้าหน้าที่งานซ่อมสงวนรักษาจึงประดับพลอยและกระจกสีขาวลงในส่วนที่พลอยและกระจกชำรุดสูญหายไป โดยใช้กาวอีพ้อกซี่ชนิดแห้งเร็วเป็นตัวยึดให้พลอยและกระจกติดแน่นเหมือนของเดิม ในการประดับพลอยนี้ใช้พลอยเก่าที่หลุดออกมาติดเข้าไปใหม่เท่านั้น ส่วนประดับที่เป็นเงินชุบ เฟื่อง อุบะ พุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้ไหว ยอดบุษบกเดิมประดับด้วยกระจก แต่ได้หลุดหายไปเป็นส่วนมาก ร้อยละ ๙๐ ประดับใหม่โดยใช้กระจกสำหรับประดับนำมาตัดตามรูปแบบเดิมที่ปรากฏ เช่น หยดน้ำ รูปกลม และใช้กาวอีพ้อกซี่ชนิดพิเศษผสมฝุ่นดำเป็นตัวยึดให้กระจกติดแน่นเหมือนของเดิม ส่วนก้านของดอกไม้ไหวซึ่งเดิมเป็นทองแดงนั้นชำรุดเสียหายเป็นจำนวนมากจึงทำขึ้นใหม่ โดยใช้ทองแดงเหมือนของเดิม

การอนุรักษ์และซ่อมบูรณะบุษบกทองได้เริ่มดำเนินการเมื่อวันศุกร์ที่ ๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ แล้วเสร็จเมื่อวันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

เครื่องใช้สำหรับริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ และการถวายพระเพลิง

สำหรับริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ซึ่งผู้เข้าริ้วจะต้องแต่งกายตามโบราณราชประเพณี ตลอดจนเครื่องประโคม เครื่องสูงต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ประโคมหรือแห่เชิญนั้น บางสิ่งเป็นราชพัสดุที่มีอยู่แล้วในคลังของสำนักพระราชวัง แต่เก่าชำรุดมัวหมองด้วยมิค่อยได้ใช้การ หรือมีจำนวนไม่เพียงพอ นอกจากนี้ เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการถวายพระเพลิง มีฟืนไม้จันทน์ กระพล้อ ขอคีม พระลองใน เป็นอาทิ ล้วนเป็นของต้องเตรียมสร้างทำหรือซ่อมบูรณะไว้ให้เรียบร้อย คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี ได้มอบหมายให้สำนักพระราชวังเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการสร้างทำและซ่อมบูรณะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เครื่องแต่งกายสำหรับผู้เข้าริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ

หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดบัวตูม ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๒๐ ใบ

หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีน้ำเงินยอดเกี้ยว ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๒๐ ใบ ใช้ราชพัสดุของเดิม ๓๐ ใบ

หมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดจุก ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๕๘ ใบ ใช้ราชพัสดุของเดิม ๔๔ ใบ

หมวกกลีบลำดวนปัสดูแดงขลิบเหลือง ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๓๒๐ ใบ ใช้ราชพัสดุของเดิม ๑๔๐ ใบ

หมวกปัสดูแดงรูปกรวยปลายพู่ขาว ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๖๐ ใบ

หมวกกำมะหยี่สีบานเย็นทรงเทริด ใช้ราชพัสดุของเดิม ๘ ใบ

หมวกกำมะหยี่สีเขียวทรงเทริด ใช้ราชพัสดุของเดิม ๘ ใบ

ลอมพอกเทวดาขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว ใช้ราชพัสดุของเดิมซ่อมแซมเฉพาะเกี้ยวดอกไม้ไหว ๗ ใบ

ลอมพอกหางเหยี่ยว ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๑๒๐ ใบ

เสื้อปัสดูแดงขลิบเหลือง ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๓๙๐ ตัว ใช้ราชพัสดุของเดิม ๑๑๐ ตัว

เสื้อปัสดูแดงปลายแขนบานขลิบลูกไม้ใบข้าว ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๕๒ ตัว

เสื้อเข้มขาบไหม ใช้ราชพัสดุของเดิม ๗๐ ตัว

เสื้ออินทร์-เสื้อพรหม (ราชรถพระนำ) ใช้ราชพัสดุของเดิม ๑๖ ตัว

เสื้อครุยแถบใหญ่กระหนกสีทอง ใช้ราชพัสดุของเดิมนำมาดกแต่งติดดอกลายใหม่ ๗ ตัว

กางเกงปัสดูแดงขลิบเหลือง ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๕๐๐ ตัว ใช้ราชพัสดุของเดิม ๖๐ ตัว

กางเกงมัสหรู่ไหม ตัดเย็บขึ้นใหม่ ๑๗๐ ตัว ใช้ราชพัสดุของเดิม ๑๐๐ ตัว

ผ้าม่วงเชิงทอง ใช้ราชพัสดุของเดิม ๔๖ ผืน

ผ้าม่วงเชิงเงิน ใช้ราชพัสดุของเดิม ๕๑ ผืน

รัดประคดแดงพู่ไหมทอง ซ่อมราชพัสดุของเดิม ๖๕ สาย

รัดประคดโหมดเทศ ใช้ราชพัสดุของเดิม ๒๗๐ สาย

รัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว ใช้ราชพัสดุของเดิม ๖๐ สาย

สายกระบี่แถบทองใหญ่ ซ่อมราชพัสดุของเดิม ๑๕ สาย

สายกระบี่แถบทองเล็ก ซ่อมราชพัสดุของเดิม ๒๐ สาย

ถุงเท้ายาวสีดำ ซื้อใหม่ ๑๐๐ คู่

เครื่องประโคม

แดรฝรั่ง ซ่อมราชพัสดุของเดิมที่ชำรุด ๑๐

แตร ทำกำพวดแตรฝรั่งหล่อด้วยทองเหลือง ๓๐ อัน

แตรงอน ซ่อมราชพัสดุของเดิมที่ชำรุด ๑๒ แตร

กลองชนะแดงลายทอง ซ่อมราชพัสดุของเดิมที่ชำรุด หุ่นแตก หนังหน้าขาด หวายขาด โดยเปลี่ยนหนัง ทาสี สาวหวาย ปิดทองสายใหม่ ๑๓๒ ใบ ทำไม้ตีกลองทำด้วยหวายทาสี ๑๑๐ อัน ทำสายสะพายกลองทำด้วยหนังหัวโลหะ ๑๔๐ สาย

เครื่องสูง

บังแทรกหักทองขวางพร้อมด้าม ซ่อมราชพัสดุของเดิม ๖ อัน

จามรทองแผ่ลวด ด้ามปิดทอง จัดทำใหม่ ๑๖ อัน

สายคล้องคอเครื่องสูงเย็บหุ้มผ้าแดง จัดทำใหม่ ๖๐ สาย

เครื่องใช้ในการถวายพระเพลิง

ทำฟืนเกียรดิยศ ทำด้วยไม้จันทน์หอมกลึงกลมลงรักปิดทอง ๕๐ ท่อน สำหรับถวายพระเพลิง

ทำฟืนถวายพระเพลิง ทำด้วยไม้จันทน์หอมธรรมดา ๒๐๐ ท่อน สำหรับถวายพระเพลิง

ซ่อมเหล็ก ขอ คีบ ซ่อม แหลน ๑ ชุด โดยทำความสะอาดล้างขูดสนิม ปิดทองที่ด้าม คันถือหุ้มผ้าขาว สำหรับปฏิบัติการถวายพระเพลิง

ซ่อมปิดทองกระพล้อสำหรับใส่น้ำเลี้ยงเพลิง ๔ ใบ สำหรับปฏิบัติการถวายพระเพลิง

ซ่อมกระทะเครื่องสุมทองเหลืองของเก่า ๑ ชุด โดยทำขาวางกระทะและกระทะทองเหลืองขนาดเล็กชนิดไม่มีหูใหม่ใช้สำหรับสุมดับกลิ่น

ทำมณฑปเพลิงใหม่ ๔ องค์ สำหรับใส่ไฟพระราชทาน

ทำถ้ำศิลาหินอ่อน ๑ ถ้ำ สำหรับบรรจุพระราชสรีรางคาร

ทำพระลองในปิดทองสำหรับถวายพระเพลิง ๑ องค์ มีขนาดสูง ๑.๒๓ เมตร ปากพระลองในมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๖๐ เมตร ฐานมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๐.๔๗ เมตร ทำด้วยเหล็กปิดทอง ฝาประกอบบัวกลุ่ม ๕ ชั้นปิดทอง ใต้พระลองในเจาะเป็นช่องกลม วางตะแกรงลวดสำหรับให้ไฟขึ้น

ทำฐานพระลองใน เป็นฐานทำด้วยไม้สักแกะลวดลายลงรักปิดทอง

พระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังมอบหมายให้กองกษาปณ์ กรมธนารักษ์ เป็นผู้ดำเนินการจัดสร้างพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ โดยให้สร้างขึ้นตามแบบพระโกศพระบรมอัฐิของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ตามโบราณราชประเพณี พระโกศพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระโกศพระบรมอัฐิของสมเด็จพระอัครมเหสี ปกติจะทำเป็นพระโกศทองคำลงยาราชาวดีบางส่วน ประดับพลอยบางส่วน ประดับเพชรบางส่วน เช่นที่เฟื่อง พุ่มยอด และส่วนประกอบอื่น ๆ ก็จะประดับเพชรทั้งหมด การทำพระโกศองค์หนึ่งจะสิ้นทองคำประมาณ ๙ กิโลกรัม ใช้อัญมณีประดับกว่า ๑,๒๐๐ เม็ด แต่ส่วนมากจะประดับด้วยเพชร เพชรที่ประดับนั้นมีขนาดตั้งแต่เม็ดละ ๕ สดางค์ ถึงขนาด ๗๕ สดางค์ ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา

ภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มีกระแสพระราชดำริว่า หากจะให้รัฐบาลนำเงินของชาติมาจัดทำถวายก็จะสิ้นเปลืองเป็นจำนวนมาก ทั้งพระโกศพระบรมอัฐิก็จะประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทองคำอันเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้กรมธนารักษ์จัดทำ ส่วนอัญมณีนั้น มีพระราชวงศ์ ข้าราชบริพาร และประชาชน ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อให้ทรงใช้ในการนี้ส่วนหนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานให้กรมธนารักษ์นำไปเลือกคัดใช้ประดับพระโกศพระบรมอัฐิ แต่ปรากฏว่าอัญมณีที่ได้รับพระราชทานมานั้นประดับได้บ้าง ไม่ได้บ้าง เพราะไม่ได้ขนาด จึงยังขาดอัญมณีสีต่าง ๆ อยู่อีกจำนวนหนึ่ง ครั้นจะจัดหาซื้อเพิ่มเติมก็เป็นการยากที่จะหาอัญมณีอย่างเดียวกันและในขนาดเดียวกันให้ได้ตามจำนวนที่ต้องการในเวลาอันจำกัด

ครั้นความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระโกศพระบรมอัฐิประดับดกแต่งด้วยเพชรล้วน ส่วนที่เป็นสีต่าง ๆ นั้น ให้ลงยาราชาวดี และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเงินที่ประชาชนทูลเกล้าฯ ถวายไว้ที่หน้าพระโกศพระบรมศพ เพื่อประสงค์จะโดยเสด็จพระราชกุศลในการพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ไว้เป็นจำนวนมากนั้น นำส่วนหนึ่งมาจัดซื้อเพชรประดับพระโกศพระบรมอัฐิ พระโกศพระบรมอัฐิองค์นี้จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความร่วมใจกันของชนทุกชั้นที่มีต่อองค์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ กล่าวคือ นับตั้งแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชวงศ์ รัฐบาล และโดยเฉพาะประชาชนที่จะมีสัญลักษณ์แห่งความจงรักภักดีแวดล้อมพระองค์ไปตลอดกาล แม้เมื่อหาพระชนม์ไม่แล้วก็ตาม

สำหรับการดำเนินงานสร้างพระโกศพระบรมอัฐิ นายวิโรจน์ เลาหะพันธุ์ อธิบดีกรมธนารักษ์ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดสร้าง ได้มีคำสั่งกรมธนารักษ์ที่ ๓๑๒/๒๕๒๗ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดสร้างพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ประกอบด้วย นายบุญเชิด ศรีปาน เป็นประธานกรรมการ นายณรงค์ หล่ำอุบล เป็นรองประธานกรรมการ นางไพฑูรย์ศรี ดีปานวงศ์ นางพยุง รัตนรังสรรค์ นางสาวจารุวรรณ จันทิมาพงษ์ นางสาวช่อทิพย์ จำนงค์วงษ์ นายเสนอ ศุกรเกยูร เป็นกรรมการ นายมนตรี ดีปานวงศ์ เป็นกรรมการและเลขานุการ นางสาวลดาวรรณ แสงเมฆ เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ และคณะกรรมการรับมอบทองคำและอัญมณีสำหรับสร้างพระโกศพระบรมอัฐิจากสำนักพระราชวังตามคำสั่งกรมธนารักษ์ที่ ๒๖๗/๒๕๒๗ ลงวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ ประกอบด้วย นางพยุง รัตนรังสรรค์ เป็นประธานกรรมการ นายวิเชียร เกิดมงคล เป็นรองประธานกรรมการ นางสาวจารุวรรณ จันทิมาพงษ์ นางสาวสมหมาย ดีระกุล เป็นกรรมการ นางสาวลดาวรรณ แสงเมฆ เป็นกรรมการและเลขานุการ

ในการนี้สำนักพระราชวังได้มอบทองคำและอัญมณีในการสร้างพระโกศพระบรมอัฐิเป็นทองคำแท่งจำนวน ๑๓ แท่ง น้ำหนัก ๙.๙๖๗ กิโลกรัม เพชรลูกเหลี่ยมเกสรประดับจำนวน ๑,๕๕๕ เม็ด ซึ่งเป็นส่วนที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา ทูลเกล้าฯ ถวายเพชรขนาด ๑๒ สตางค์

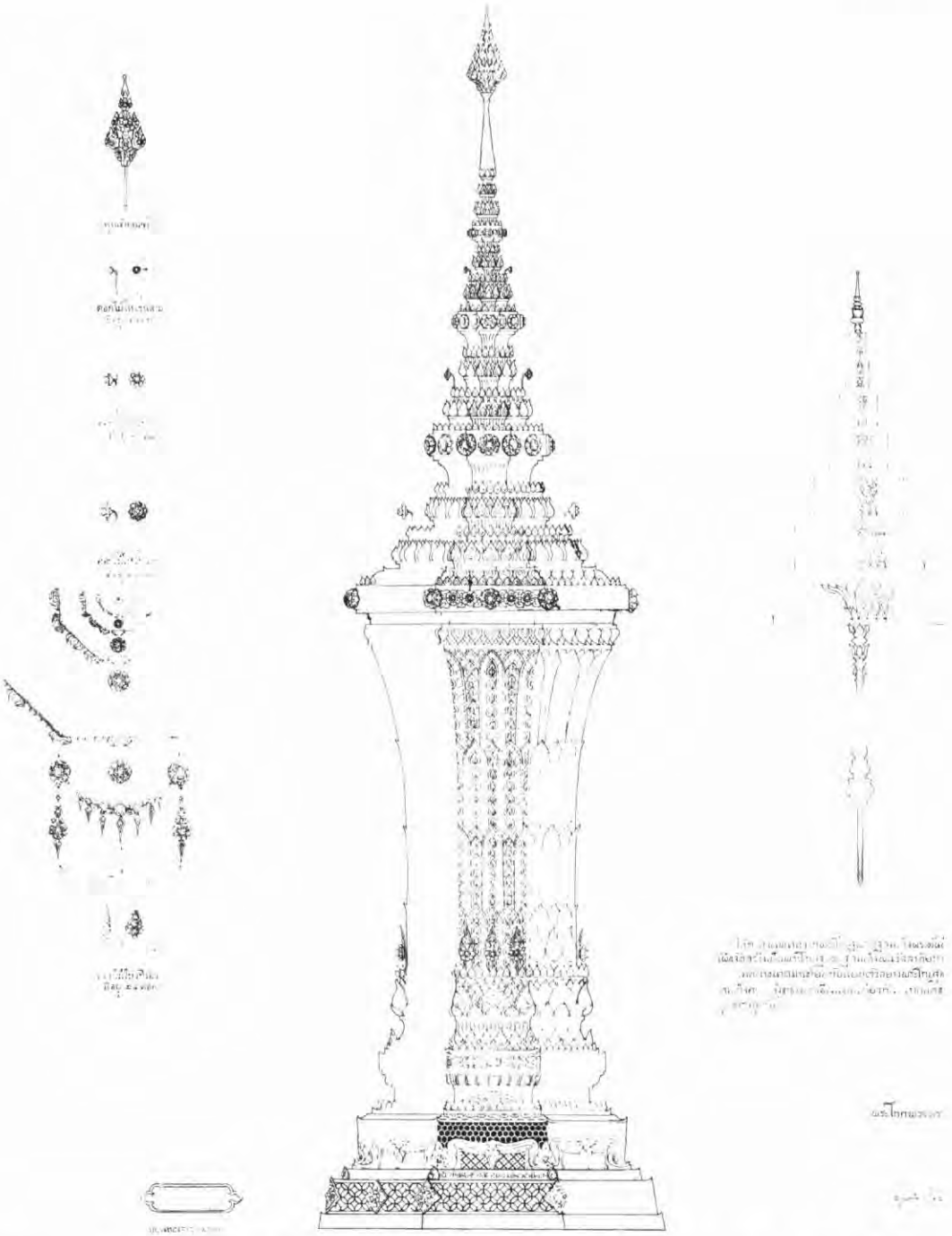

แบบพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งสร้างขึ้นตามแบบและขนาดของพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

จำนวน ๕๖ เม็ด ข้าราชบริพารและประชาชนทูลเกล้าฯ ถวายขนาด ๗ สตางค์ จำนวน ๒๘๐ เม็ด ให้แก่กรมธนารักษ์ และกรมธนารักษ์ดำเนินการจัดซื้อเพิ่มเติมขนาด ๑.๕ ถึง ๔๐ สตางค์ รวม ๑,๒๑๙ เม็ด และเมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว กรมธนารักษ์ได้มอบทองคำและอัญมณีที่เหลือใช้คืนแก่สำนักพระราชวัง

พระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้สร้างขึ้นตามแบบและขนาดของพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งพระพรหมพิจิตร (อู๋ พรหมพิจิตร) เป็นผู้เขียนแบบถวาย โดยกะส่วนขนาดจากพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป กรมศิลปากร ได้นำแบบเดิมที่สำนักพระราชวังยังคงเก็บรักษาไว้มาลอกเขียนใหม่แล้วมอบให้กรมธนารักษ์ไปดำเนินการสร้างทำ

พระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ และแบบ

ลักษณะพระโกศพระบรมอัฐิ เป็นพระโกศทองคำลงยาประดับเพชร ทรงแปดเหลี่ยม ความสูงของพระโกศพระบรมอัฐิเมื่อสวมพุ่มข้าวบิณฑ์สูง ๐.๖๕ เมตร เมื่อสวมฉัตรสูง ๐.๘๒ เมตร ใช้ทองคำหนัก ๕.๑๖๘ กิโลกรัม ใช้เพชรประดับตกแต่งขนาดตั้งแต่ ๑.๕ ถึง ๔๐ สตางค์ จำนวน ๑,๔๕๖ เม็ด รวมเป็นน้ำหนัก ๘๘.๙๖ กะรัต มีลักษณะและรายละเอียดดังนี้

ฝาพระโกศ เป็นฝาทรงมงกุฎแปดเหลี่ยม ประกอบเป็นทรงเกี้ยว ๔ ชั้น

เกี้ยวชั้นที่ ๑ บัวลูกแก้วรอบเกี้ยวประดับดอกฝ้ายเทศ ๓๒ ดอก ดอกฝ้ายเทศแต่ละดอก

ตกแต่งพระโกศพระบรมอัฐิ

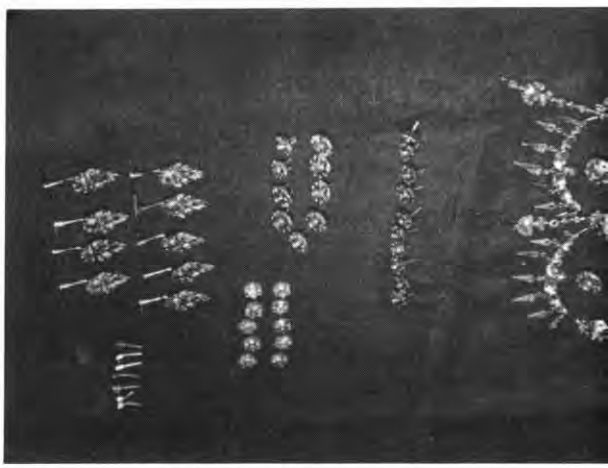

ดอกเทศและดอกไม้ไหวใช้ประดับฝาพระโกศพระบรมอัฐิ

ประดับเพชรขนาด ๗ สตางค์ ๑ เม็ด ตรงมุมบัวลูกแก้วประดับดอกฝ้ายเทศเป็นดอกไม้ทิศจำนวน ๑๖ ดอก ดอกฝ้ายเทศแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๓๐ สตางค์ ๑ เม็ด ล้อมรอบด้วยเพชรขนาด ๗ สตางค์ ๘ เม็ด ใต้เกี้ยวประดับเฟื่อง ระย้า พู่ห้อย เฟื่อง ๘ ตัว พร้อมระย้า ๕๖ อันใช้เพชรขนาด ๔๐ สตางค์ ๘ เม็ด ขนาด ๒๐ สตางค์ ๑๖ เม็ด ขนาด ๑๕ สตางค์ ๑๖ เม็ด ขนาด ๑๒ สตางค์ ๘ เม็ด ขนาด ๗ สตางค์ ๒๔ เม็ด ขนาด ๔ สตางค์ ๑๖ เม็ด ขนาด ๓ สตางค์ ๑๑๒ เม็ด ขนาด ๒ สตางค์ ๑๖ เม็ด ขนาด ๑.๕ สตางค์ ๓๒ เม็ด พู่ห้อย ๘ อัน ใช้เพชรขนาด ๒๐ สตางค์ ๘ เม็ด ขนาด ๗ สตางค์ ๘ เม็ด ขนาด ๓ สตางค์ ๓๒ เม็ด ขนาด ๒ สตางค์ ๖๔ เม็ด ขอบฝาพระโกศเป็นลายบัวคว่ำลงยาสีแดง เหนือเกี้ยวทำเป็นบัวกลุ่มลงยาสีแดง เข้ายอดทรงเกี้ยวสองชั้น คอฐานบัวกลุ่มประดับบัวแวงลงยาสีเขียว เหนือบัวกลุ่มชั้นที่ ๑ ของเกี้ยวประดับดอกไม้ไหวจำนวน ๒๔ ดอก ดอกไม้ไหวแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๒๐ สตางค์ ๑ เม็ด ล้อมด้วยเพชรขนาด ๕ สตางค์ ๘ เม็ด

เกี้ยวชั้นที่ ๒ บัวลูกแก้วรอบเกี้ยวประดับดอกฝ้ายเทศเป็นดอกไม้ทิศจำนวน ๑๖ ดอก ดอกฝ้ายเทศแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๒๐ สตางค์ ๑ เม็ด ล้อมรอบด้วยเพชรขนาด ๕ สตางค์ ๘ เม็ด เหนือเกี้ยวทำเป็นบัวกลุ่มลงยาสีแดงเข้ายอดทรงเกี้ยวสองชั้น คอฐานบัวกลุ่มประดับบัวแวงลงยาสีเขียว เหนือบัวกลุ่มชั้นที่ ๑ ของเกี้ยวประดับดอกไม้ไหวจำนวน ๑๖ ดอก ดอกไม้ไหวแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๑๒ สตางค์ ๑ เม็ด ล้อมรอบด้วยเพชรขนาด ๓ สตางค์ ๘ เม็ด

เกี้ยวชั้นที่ ๓ บัวลูกแก้วรอบเกี้ยวประดับดอกฝ้ายเทศเป็นดอกไม้ทิศจำนวน ๘ ดอก ดอกฝ้ายเทศแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๑๒ สตางค์ ๑ เม็ด ล้อมรอบด้วยเพชรขนาด ๓ สตางค์ ๘ เม็ด ระหว่างดอกฝ้ายเทศคั่นด้วยเม็ดประคำประดับเพชรขนาด ๑๒ สตางค์ ๘ เม็ด เหนือเกี้ยวทำเป็นบัวกลุ่มลงยาสีแดงเข้ายอดทรงเกี้ยวสองชั้น คอฐานบัวกลุ่มประดับบัวแวงลงยาสีเขียว เหนือบัวกลุ่มชั้นที่ ๑ ของเกี้ยวประดับดอกไม้ไหวจำนวน ๘ ดอก ดอกไม้ไหวแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๑๒ สตางค์ ๑ เม็ด

เกี้ยวชั้นที่ ๔ บัวลูกแก้วรอบเกี้ยวประดับดอกฝ้ายเทศจำนวน ๑๖ ดอก ดอกฝ้ายเทศแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๗ สตางค์ ๑ เม็ด เหนือเกี้ยวทำเป็นบัวกลุ่มลงยาสีแดงเข้ายอดทรงเกี้ยวสามชั้น

เหนือยอดพระโกศขณะอยู่ภายนอกอาคารจะปักฉัตร ฉัตรนี้ทำด้วยทองคำหนัก ๒๖๕.๓ กรัม มีลักษณะเป็นฉัตรโปร่ง ๗ ชั้น ปลายคันฉัตรเป็นเกลียวสำหรับสวมบนยอดพระโกศ ขณะอยู่ภายในอาคารจะประดับพุ่มข้าวบิณฑ์ ทำด้วยทองคำหนัก ๔๓.๐๐ กรัม ประดับเพชรขนาด ๒๐ สตางค์ ๘ เม็ด ขนาด ๑๒ สตางค์ ๘ เม็ด ขนาด ๗ สตางค์ ๔ เม็ด ขนาด ๓ สตางค์ ๑๒ เม็ด ปลายก้านพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นเกลียวสำหรับสวมบนยอดพระโกศ

องค์พระโกศ สร้างเป็น ๒ ชั้น คือ ชั้นนอกกับชั้นใน

องค์พระโกศชั้นนอก เป็นทรงแปดเหลี่ยม กว้าง ๐.๑๑ เมตร สูง ๐.๑๙ เมตร ใช้ทองคำหนัก ๙๙๖.๕ กรัม ทำเป็นลายบัวกลีบขนุนซ้อนเป็นชั้น ๆ ภายในลายกลีบบัวลงยาราชาวดีสีแดงตลอดทั้งองค์

องค์พระโกศชั้นใน เป็นทรงแปดเหลี่ยม ทำด้วยเงินหนัก ๕๖๐.๘ กรัม มีผอบสำหรับบรรจุพระบรมอัฐิทำด้วยหินอ่อนสีเทาบรรจุอยู่ภายในอีกชั้นหนึ่ง

ฐานพระโกศ ทำด้วยทองคำหนัก ๒,๑๗๓.๖ กรัม ทรงแปดเหลี่ยม ฐานพระโกศมี ๒ ชั้น คือ

ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ เชิงหน้ากระดานเรียบ หน้ากระดานล่างฐานสิงห์ประดับลายแก้วชิงดวงลงยาสีเขียวตกแต่งประจำยามลงยาสีแดงตรงมุมเหลี่ยมและตรงกลางหน้ากระดานแต่ละเหลี่ยมรวม ๑๕ ดอก และประดับแผ่นทองจารึกพระนามาภิไธยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ หน้ากระดานใต้เท้าสิงห์ตกแต่งบัวฟันยักษ์ประดับแววมุกกลมลงยาสีแดง เส้นลวดเหนือบัวฟันยักษ์ลงยาสีเขียวประดับกระจังลงยาสีแดง แข้งสิงห์ตรงมุมเหลี่ยมแข้งสิงห์ประดับลายกาบเท้าสิงห์ลงยาสีแดง ใต้ท้องสิงห์ประดับลายประจำยามดอกผ้าลงยาสีเขียว หน้ากระดานแข้งสิงห์ประดับลายรังผึ้งลงยาสีเขียว บัวหลังสิงห์ลายกลีบบัวลงยาสีแดง หน้าเส้นลวดบัวหลังสิงห์ประดับกระจังลงยาสีแดง ท้องไม้แบ่งช่องเป็นลูกฟักลงยาสีเขียว ๘ ช่อง ในลูกฟักประดับตกแต่งดอกประจำยาม บัวหงายลายกลีบบัวลงยาสีแดง หน้ากระดานบนฐานสิงห์ประดับลายดอกก้ามปูลูกฟัก ดอกลงยาสีแดง หน้าเส้นลวดเหนือหน้ากระดานประดับลายเม็ดประคำลงยาสีแดง

ส่วนองค์พระโกศพระบรมอัฐิและฐาน

สลักบุดุนลวดลายองค์พระโกศพระบรมอัฐิ

ฐานชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตรปากบัว ท้องไม้ประดับบัวเกสรลงยาสีเขียว เชิงฐานเชิงบาตรประดับลายกระจังฟันสามลงยาสีแดง บัวปากฐานประดับลายบัวบายศรีประกอบเกสรบัวลงยาสีแดง ประดับดอกไม้ไหวที่เอวจำนวน ๒๔ ดอก ดอกไม้ไหวแต่ละดอกประดับเพชรขนาด ๒๐ สตางค์ ๑ เม็ด ขนาด ๗ สตางค์ ๑ เม็ด ขนาด ๓ สตางค์ ๑๑ เม็ด

วิธีการสร้างทำ ช่างได้นำทองคำแท่งซึ่งเป็นทองเนื้อ ๙๘ เปอร์เซนต์ไปหลอมให้ได้เนื้อ ๙๕ เปอร์เซนต์ โดยเจือเงินและทองแดงอีก ๓ เปอร์เซนต์ จากนั้นนำทองคำไปรีดเป็นแผ่น มีความหนาบางตามลักษณะการใช้งาน คือยอดพระโกศและฝาพระโกศ ใช้ขนาด ๒๐ SWG องค์พระโกศและฐานพระโกศ ใช้ขนาด ๑๙ SWG ดอกประดับขนาด ๒๒ SWG นำแผ่นทองคำไปตีขึ้นรูปเป็นชิ้น ๆ สลักบุดุนลวดลาย แล้วประกอบแต่ละชิ้นเข้าด้วยกันโดยใช้ทองบัดกรี นำไปชุบอีกครั้งหนึ่งโดยใช้ทอง ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เพื่อให้เนื้อทองสีเสมอกัน จากนั้นจึงนำไปลงยา ฝังเพชร ทำดอกประดับมาติด ตรวจตกแต่งแก้ไขส่วนสัดให้เรียบร้อยเป็นเสร็จการ

พัดรอง ย่าม เครื่องสังเค็ดและสามหาบ

ตามราชประเพณีการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพ จะมีการทำพัดรองและย่ามที่ระลึกงานพระบรมศพถวายแก่พระสงฆ์และบรรพชิตจีนญวนด้วย พัดรองและย่ามที่ระลึกนี้จะออกแบบสร้างทำขึ้นโดยประณีต ลวดลายสีสันที่ใช้และปักประดับล้วนมีความหมายเกี่ยวพันในพระองค์พระบรมศพหรือพระศพทั้งสิ้น นอกจากนี้ สิ่งอนุสรณ์อีกอย่างหนึ่งที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกสำหรับถวายตามพระอารามหลวงเพื่อทรงพระราชอุทิศถวายเป็นพระราชกุศลเพิ่มเติม คือ เครื่องสังเค็ด ตะลุ่มมุกหรือเตียบจัดเป็นสำรับสามหาบคาวหวาน และเครื่องใช้เช่น นาฬิกา ธรรมาสน์เทศน์ โต๊ะเขียนหนังสือ เป็นต้น

พัดรองที่ระลึกงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

พัดรองและย่ามที่ระลึก งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ สำนักพระราชวังได้ออกแบบและจัดสร้างด้วยวิธีประมูล มีลักษณะดังนี้

พัดรองที่ระลึก

พัดรองสำหรับถวายพระสงฆ์ ตัวพัดมีลักษณะเป็นพัดหน้านาง ทำด้วยผ้าไหมไทยสีชมพูอ่อนตามสีวันพระราชสมภพ ขอบนอกขลิบหุ้มด้วยแถบทองติดกระจังลูกไม้สีทอง โดยตรึงแถบทองกับขอบพัดด้วยแถบสีเงินสอดทับบนแถบทอง กลางพัดปักลวดลายซึ่งจำลองจากแบบเหรียญในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ลักษณะเป็นดังนี้ ปักพระนามาภิไธยย่อ รพ ไขว้ ด้วยไหมสีชมพูขลิบดิ้นทอง พื้นรอบตัวอักษรปักลายเมฆสีฟ้าอ่อนแก่สลับกัน ขลิบดิ้นทอง อันหมายถึงราชสกุลคัคณางค์ ซึ่งเป็นราชสกุลฝ่ายพระชนนี เหนืออักษรพระนามาภิไธยย่อเป็นมงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัตติยนารี) มีเลข ๗ อยู่ภายใต้มงกุฎ ปักด้วยดิ้นทอง เป็นความหมายว่า ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ รอบขอบพื้นลายเมฆเป็นแฉกรัศมีสีทอง หมายถึงพระนามาภิไธย รำไพพรรณี ลวดลายทั้งหมดนี้ ล้อมรอบด้วยเส้นกรอบรูปลูกฟักหยักขอบโค้งโดยรอบ ปักด้วยไหมสีเขียวอันเป็นสีประจำวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เส้นกรอบนี้ทำเป็นโค้งหยัก ๑๒ หยัก อันหมายถึง ๑๒ ราศี มุมหยักแต่ละมุมประดับรัตนชาติสีขาว หมายถึง ดาว ๑๒ ราศี นมพัดทั้งด้านหน้าและด้านหลังทำเป็นรูปครุฑตัด นมพัดด้านหน้าทำด้วยโลหะลงยาพื้นสีชมพูริมขอบทอง กึ่งกลางนมพัดมีลวดลาย

เส้นทองเป็นรูปพญานาคขดลำตัวซ้อนชั้นชูหัวขึ้นเบื้องบน เป็นสัญลักษณ์ของปีมะโรง ซึ่งเป็นปีพระราชสมภพ ใต้รูปพญานาคเป็นตัวอักษรสีทองโค้งครึ่งวงกลม ๒ บรรทัด บรรทัดบนมีข้อความว่า *"อนุสรณ์ถวายพระเพลิงพระบรมศพ"* บรรทัดล่างมีข้อความว่า *"๕ เมษายน ๒๕๒๘"* นมพัดด้านหลังเป็นพื้นเรียบสีทอง ไม่มีรูปพญานาค มีแต่คำจารึกตัวอักษรสีทองโค้งครึ่งวงกลม ๒ บรรทัด ข้อความเหมือนนมพัดด้านหน้า ด้ามพัดเป็นไม้ประดู่กลึงสีดำ ข้อต่อและปลายด้ามพัดทำด้วยงาช้างกลึง

พัดรองสำหรับถวายบรรพชิตจีนญวน ตัวพัดมีลักษณะคล้ายพัดเหลี่ยมมุมมนซึ่งเป็นพัดยศของบรรพชิตจีนญวน แต่แปลงทรงให้ป้อมขึ้น ขอบด้านบนทำหยักแหลมเป็นรูปกระจัง ขอบนอกขลิบหุ้มด้วยแถบสีเงินและสีทองสลับกัน ขอบชั้นในเดินเส้นด้วยดิ้นทอง กึ่งกลางพัดเป็นอักษรพระนามาภิไธยย่อ รพ ไขว้ มีลักษณะลวดลายและความหมายเหมือนพัดรองสำหรับถวายพระสงฆ์ แต่ตัวพัดมีขนาดย่อมกว่า และด้ามพัดสั้นกว่าพัดรองสำหรับถวายพระสงฆ์

ย่ามที่ระลึก

ย่ามที่ระลึกสำหรับถวายพระสงฆ์และบรรพชิตจีนญวนมีลักษณะอย่างเดียวกัน ทำด้วยผ้าไหมสีชมพูอ่อน ลวดลายที่ปักประดับและความหมายมีลักษณะเหมือนพัดรองที่ระลึก หากต่างกันบ้างในรายละเอียด คือ กึ่งกลางย่ามเป็นอักษรพระนามาภิไธยย่อ รพ ไขว้ ปักด้วยไหมสีชมพูขลิบดิ้นทอง พื้นรอบตัวอักษรปักลายเมฆสีฟ้าอ่อนแก่สลับกัน ขลิบไหมทอง เหนืออักษรพระนามาภิไธยย่อเป็นมงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัดดิยนารี) มีเลข ๗ อยู่ภายใต้มงกุฎ ปักด้วยดิ้นทอง รอบขอบพื้นลายเมฆปักเป็นแฉกรัศมีสีทอง ลวดลายทั้งหมดนี้ ล้อมรอบด้วยเส้นกรอบรูปลูกฟักหยักขอบโค้งโดยรอบ ปักด้วยไหมสีเขียว เส้นกรอบนี้ทำเป็นหยัก ๑๒ หยัก มุมหยักแต่ละมุมปักด้วยไหมสีขาวเป็นจุดกลมแทนรัตนชาติ ข้างใต้มีตัวอักษรปักด้วยไหมสีทองโค้งครึ่งวงกลม ๒ บรรทัด บรรทัดบนมีข้อความว่า *"อนุสรณ์ถวายพระเพลิงพระบรมศพ"* บรรทัดล่างมีข้อความว่า *"๕ เมษายน ๒๕๒๘"* ขลิบย่ามสีชมพู และซับในย่ามสีชมพูแก่

เครื่องสังเค็ด

ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชดำริว่า พระไตรปิฎกเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยอันเป็นหลักที่พุทธศาสนิกชนพึงยึดถือปฏิบัติที่ควรบำรุงรักษาไว้ให้บริบูรณ์ ประการหนึ่ง กอปรกับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐนี้ เป็นศาสนุสรณ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ด้วยอีกประการหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดเครื่องสังเค็ดอนุสรณ์งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เป็นหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ๑ ชุด พร้อมตู้บรรจุ จำนวนรวม ๑๙ ชุด สำหรับถวายพระอารามหลวง ๑๙ พระอาราม

หนังสือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ได้สังคายนาและจัดพิมพ์ขึ้นระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๓ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อนุโลมพิมพ์เป็นเล่มหนังสืออย่างพระไตรปิฎกที่รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ชำระจากใบลานพิมพ์ขึ้นเป็น

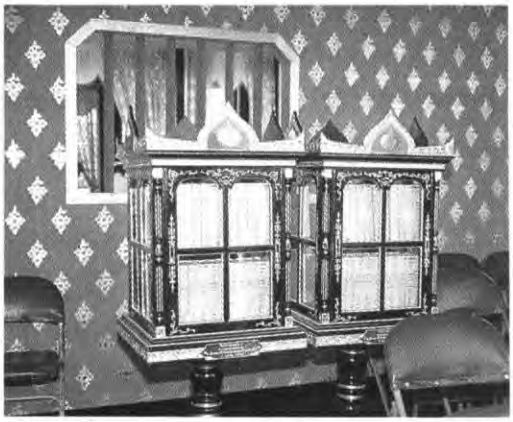

ตู้สังเค็ดบรรจุพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เครื่องสังเค็ดในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ครั้งแรก จึงได้รับพระราชทานตราช้างเผือกประทับบนหนังสือ มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่ม

ลักษณะตู้สังเค็ดที่บรรจุพระไตรปิฎก เป็นตู้ไม้ทาสีน้ำตาลจำหลักลวดลายสีทอง บรรจุพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐจำนวน ๔๕ เล่ม เป็นตู้สี่เหลี่ยมกว้าง ๕๒ เซนติเมตร ยาว ๕๒ เซนติเมตร สูง ๖๓ เซนติเมตร ตั้งอยู่บนแท่นฐานไม้สูง ๖๑ เซนติเมตร ตัวแท่นประกอบด้วยเสาไม้กลึงหมุนได้รอบ โคนเสามีขาสำหรับรองรับน้ำหนัก ๔ ขา หน้ากระดานแท่นฐานสลักลายประจำยามสีทองโดยรอบ กึ่งกลางหน้ากระดานด้านหน้าติดป้ายโลหะสีน้ำเงิน จารึกข้อความด้วยตัวอักษรสีเงิน ๔ บรรทัด บรรทัดที่ ๑ มีข้อความว่า "*ที่ระลึกงานพระเมรุมาศ*" บรรทัดที่ ๒ มีข้อความว่า "*ถวายพระเพลิงพระบรมศพ*" บรรทัดที่ ๓ มีข้อความว่า "*สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗*" บรรทัดที่ ๔ มีข้อความว่า "*๕ เมษายน ๒๔๒๘*" ตัวตู้สังเค็ดเปิดปิดได้ ๒ ด้านคือด้านหน้าและด้านหลัง ผนังตู้แต่ละด้านกรุกระจกคาดแถบไม้รูปกากบาท ขอบผนังทุกด้านจำหลักลายสีทอง หลังคาตู้ทำเป็นหน้าบันประดับกระหนกหางสิงห์โดยรอบทั้งสี่ด้าน กึ่งกลางหน้าบันแต่ละด้านทำเป็นซุ้มกระจังกระหนกหางสิงห์ ภายในซุ้มติดแผ่นโลหะลงยาพื้นสีชมพู กึ่งกลางเป็นอักษรพระนามาภิไธยย่อ รพ ไขว้ ลักษณะลวดลายและความหมายเหมือนลวดลายพัดรองและย่ามที่ระลึกงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ กล่าวคืออักษรพระนามาภิไธยย่อ รพ ไขว้สีชมพูเข้มขลิบทองอยู่บนพื้นลายเมฆสีฟ้าอมเทาขลิบทอง เหนืออักษรพระนามาภิไธยย่อเป็นมงกุฎพระมหากฐิน (มงกุฎขัตติยนารี) สีทอง มีเลข ๗ สีขาวอยู่ภายใต้มงกุฎ รอบขอบพื้นลายเมฆเป็นแฉกรัศมีสีทอง ลวดลายทั้งหมดนี้ล้อมรอบด้วยเส้นกรอบรูปลูกฟักพื้นสีเขียวริมโค้งหยักเป็นมุม ๑๒ หยัก แต่ละมุมประดับรัตนชาติสีขาว

อนึ่ง ใบปวารณาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สอดติดไว้ในตู้พระไตรปิฎก มีความดังนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงพระคุณูปการของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ทรงมีต่อประเทศชาติและพระบรมราชวงศ์มาโดยตลอด

เมื่อ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคตในวันอังคารที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๒๗ ได้เสด็จ

พระราชดำเนินไปถวายน้ำสรงพระบรมศพ ณ พระที่นั่งพิมานรัตยาและถวายพระลองทองใหญ่ ประกอบพระโกศทรงพระบรมศพ เชิญขึ้นประดิษฐาน ณ พระแท่นสุวรรณเบญจดลภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร ที่มุขตะวันตก พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แวดล้อมด้วยพระอภิรุมชุมสาย พุ่มดอกไม้ทองเงิน เครื่องพระราชอิสริยยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ พร้อมสรรพตามราชประเพณี พระอัครมเหสี พระบรมราชินี และได้ทรงบาเพ็ญพระราชกุศลถวายเป็นลำดับมานั้น

บัดนี้ คณะรัฐมนตรี อันมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประชุมปรึกษาระลึกถึงพระกรุณาธิคุณในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ จึงได้ลงมติตั้งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยให้สร้างพระเมรุมาศขึ้น ณ ท้องสนามหลวง ถวายพระเกียรติตามราชประเพณีและวัฒนธรรม เช่นกาลก่อน พร้อมด้วยเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งการทั้งปวงพร้อมแล้ว กำหนดถวายพระเพลิงพระบรมศพในวันอังคารที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

ทรงพระราชดำริว่า ในงานพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพแต่ก่อนนั้น นอกจากทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายตามปกติแล้ว ย่อมโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสังเค็ดเป็นอนุสรณ์ถวายตามพระอารามหลวง อันเป็นจริยาวัตรของพระเจ้าแผ่นดินเสมอมา

ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ก็ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนะอันเรียกว่า พระไตรปิฎก ย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความงอกงามรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐพร้อมตู้บรรจุ เพื่อเป็นหนังสือศาสนูปถัมภกอนุสรณ์ถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าราไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เพื่อการอนุวัตรตามที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นศาสนสรณ์ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘

การจัดเครื่องสังเค็ดมีพระไตรปิฎกพร้อมตู้เก็บรักษาจารึกเป็นอนุสรณ์ครั้งนี้ ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์วิทยาทานในพระพุทธศาสนา ขอจงสัมฤทธิผลแด่สมเด็จพระนางเจ้าราไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

พระดำหนักจิตรลดารโหฐาน
พระราชวังดุสิต
วันอังคารที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๘

พระอารามหลวงทั้ง ๑๙ พระอารามที่ได้รับพระราชทานเครื่องสังเค็ด คือ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดสามพระยา วัดโสมนัสวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมกุฎกษัตริยาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดราชผาติการาม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดอรุณราชวราราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก วัดนิเวศธรรมประวัติ พระนครศรีอยุธยา วัดสุวรรณดาราราม พระนครศรีอยุธยา วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม วัดเขาแก้ว จันทบุรี (เป็นวัดราษฎร์ แต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงมี

ส่วนสร้าง)

สามหาบ

ตามราชประเพณีวันเก็บพระบรมอัฐิ แต่กาลก่อน ก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินทรงเก็บพระบรมอัฐิ จะโปรดเกล้าฯให้ราชสกุลชั้นหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง และราชินิกุลฝ่ายหน้านุ่งขาวสวมเสื้อนอกขาว ประดับราชอิสริยาภรณ์ คาดสมรดขาว ถุงเท้ารองเท้าขาวเดินสามหาบ กล่าวคือ ถือหม้อข้าวตั้งบนเชิงกราน ๑ ถือผ้าไตรที่จะสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ๑ หาบสาแหรกไม้คานหุ้มผ้าขาววางตะลุ่มหรือเตียบบรรจุถ้วยชามมีอาหารคาวหวาน ๑ ถวายพระสงฆ์ที่นิมนต์มาสำหรับพระบรมศพ จัด ๓ ชุด ชุดหนึ่งมีพระสงฆ์ ๓ รูป ๓ ชุด จึงเป็นพระรับสามหาบ ๙ รูป ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ มีงานเมรุหลวงพระราชทานเพลิงที่หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ได้เลิกประเพณีการเดินสามหาบเวียนเมรุ เปลี่ยนเป็นทำสำรับภัตตาหารสามหาบตั้งถวายพระสงฆ์สดับปกรณ์เก็บพระอัฐิ ครั้นถึงงานพระเมรุมาศท้องสนามหลวงถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สยามินทราธิราช และถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึงได้งดการเดินสามหาบเวียนพระเมรุมาศเช่นเดียวกัน

งานเก็บพระบรมอัฐิสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้จัดผ้าไตรตามราชประเพณีสามหาบทูลเกล้าฯ ถวายทรงทอดสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ส่วนสำรับภัตตาหารสามหาบจัดเป็นโตกไม้เครื่องเขินสีดำขอบริมเขียนลายทอง พื้นริมขอบในเขียนลายทองโดยรอบว่า *"งานพระเมรุมาศท้องสนามหลวง ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๘ ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗"* จัดภาชนะทำด้วยเซรามิคบรรจุอาหารคาวหวาน

เหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพของพระบรมวงศานุวงศ์ ได้ปรากฏธรรมเนียมการสร้างเหรียญที่ระลึกขึ้นเป็นอนุสรณ์มาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๙ อาทิ เหรียญที่ระลึกในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในปีพุทธศักราช ๒๔๔๓ เหรียญที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ เป็นต้น ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จึงได้มอบหมายให้กรมธนารักษ์เป็นผู้ดำเนินการจัดสร้างและจำหน่ายเหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เพื่อเทิดพระเกียรติ รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และเป็นอนุสรณ์แก่ปวงชนชาวไทยได้มีไว้เคารพสักการะโดยการบริจาคเงินสมทบโดยเสด็จพระราชกุศลถวายพระเพลิงพระบรมศพ

การจัดสร้างเหรียญอนุสรณ์ของกรมธนารักษ์ปกติจะจัดทำเป็น ๒ แบบ คือ แบบที่ ๑ เป็นเหรียญกษาปณ์ที่ระลึกที่ใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย

เหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๙

แบบที่ ๒ เป็นเหรียญที่ระลึก ซึ่งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการจัดสร้างขึ้นในลักษณะของเหรียญที่ระลึก

คณะกรรมการพิจารณาออกแบบเหรียญ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรและเจ้าหน้าที่กรมธนารักษ์ได้มอบหมายให้ นายพินิจ สุวรรณะบุณย์ นายช่างศิลปกรรม ๘ กองหัตถศิลป กรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบเหรียญอนุสรณ์ แล้วนำเสนอต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีเพื่อพิจารณา แบบที่ร่างขึ้นในครั้งแรกมีลักษณะเป็นรูปเจ็ดเหลี่ยม ซึ่งหมายถึงทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ด้านหน้าเป็นรูปพระฉายาลักษณ์ มีข้อความว่า *"สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๒๔๔๗-๒๕๒๗"* ด้านหลังเป็นรูปพระเมรุมาศไม่มีห่วง มีข้อความว่า *"อนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๕ เมษายน ๒๕๒๘"* คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีจึงได้เสนอแนะให้กรมธนารักษ์นำไปปรับปรุงแก้ไข แบบเหรียญทรงเจ็ดเหลี่ยม ซึ่งขอบเหรียญทำมุมลักษณะค่อนข้างแข็ง ให้พิจารณาประดับรูปเมล็ดงาโดยรอบเป็นลวดลายเพื่อลดความแข็งลง และงดงามละเอียดอ่อนขึ้น ด้านรูปพระเมรุมาศ ควรทำให้เห็นรูปพระโกศด้วย โดยอาจจะลดขนาดของผ้าม่านให้เล็กลงก็จะเหมาะสม ตัวหนังสือ ควรจัดวรรคตอนให้เหมาะสม และใช้ตัวหนังสือตามแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ครั้นนายพินิจ สุวรรณะบุณย์ ผู้ออกแบบเหรียญได้ปรับปรุงแก้ไขรายละเอียดตามข้อเสนอแนะของคณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธีแล้ว โดยจัดทำเป็น ๓ แบบ กรมธนารักษ์จึงได้นำแบบร่างเหรียญทั้ง ๓ แบบ เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ โดยแต่ละแบบมีข้อดี ข้อด้อยต่างกันดังนี้

แบบที่ ๑ มีลวดลายเม็ดประคำอยู่ในกรอบเหรียญ แม้พระบรมรูปจะนูนเล็กน้อยแต่ลายเม็ดประคำก็จะทำให้พระบรมรูปไม่เด่นชัด

แบบที่ ๒ มีบัวลาดขึ้นเล็กน้อยจากกรอบเหรียญ ทำให้พระบรมรูปเด่นชัด ทั้งยังไม่มีลวดลายประดับอื่นซึ่งจะทำให้ดูไม่สะอาดตา

แบบที่ ๓ มีดอกชัยพฤกษ์ล้อมรอบถัดจากกรอบเหรียญ ทำให้พระบรมรูปไม่เด่นชัด ไม่เป็นเอกภาพ

คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้พิจารณาโดยละเอียดถี่ถ้วนแล้วเห็นชอบให้ใช้แบบที่ ๒ และขอให้กรมธนารักษ์นำข้อสังเกตบางประการของคณะกรรมการไปพิจารณาร่วมกับ นายพินิจ สุวรรณะบุณย์ คือ มุมเหลี่ยมแก้ไขให้มนเล็กน้อย เหรียญด้านหลังไม่ต้องประทับตรานกวายุภักษ์ ขนาดพระเมรุมาศใหญ่เกินไป ส่วนยอดและฐานจรดกรอบเหรียญและตัวหนังสืออยู่ชิดรูปพระเมรุมาศเกินไป ซึ่งอาจพิจารณาแก้ไขโดยย่อส่วนรูปพระเมรุมาศลง อันอาจทำให้มีช่องว่างมากขึ้น โดยไม่ต้องลดขนาดตัวหนังสือ และมีช่องว่างให้ใส่ตัวอักษรพระนามาภิไธยย่อ รพ กับมงกุฎพระมหากฐิน ลายเมฆและเงาพระเมรุมาศ เงาฉัตร หากลบออกจะทำให้พระเมรุมาศเด่นขึ้น และจะทำให้มีลักษณะเป็นมาตรฐานเดียวกับแบบด้านหน้าด้วย และหากเพิ่มลายบัวเช่นเดียวกับด้านหน้า อาจทำให้รูปพระเมรุมาศไปชิดจรดกรอบ และอาจทำให้แบบเหรียญมีสัดส่วนช่องไฟเหมาะสมงดงามขึ้น

การดำเนินงานจัดทำเหรียญอนุสรณ์ในครั้งนี้ กรมธนารักษ์ได้ทดรองเงินค่าใช้จ่ายจากเงินกองทุนหมุนเวียนของกองกษาปณ์ กรมธนารักษ์ โดยให้สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ทำสัญญาตามระเบียบการว่าจ้าง และกำหนดชำระเงินคืนเมื่อจำหน่ายเหรียญเรียบร้อยแล้ว

เหรียญอนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่จัดสร้างขึ้นมีลักษณะเป็นรูปเจดีเหลี่ยมอันหมายถึงว่าทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ และทรงเศวตฉัตร ๗ ชั้น ตามพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระศรีพระเหสี

ด้านหน้า กลางเหรียญมีพระฉายาลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ฉลองพระองค์เต็มยศ ทรงเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ (ฝ่ายใน) (ประดับมหาจักรีห้อยกับสายสร้อยสวมพระศอ) ทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า (ฝ่ายใน) (ทรงสายสะพาย) ที่พระอังสาด้านซ้ายทรงติดเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๑ และเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลปัจจุบัน ชั้นที่ ๑ ภายในวงของเหรียญส่วนล่างมีข้อความ ๒ บรรทัด บรรทัดบนว่า "*สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗*" บรรทัดล่างว่า "*๒๔๔๗-๒๕๒๗*" ซึ่งหมายถึงปีพระราชสมภพและปีสวรรคตของพระองค์

ด้านหลัง กลางเหรียญมีรูปพระเมรุมาศสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ภายในวงของเหรียญส่วนบนมีข้อความว่า "*อนุสรณ์พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ๕ เมษายน ๒๕๒๘*"

เหรียญอนุสรณ์ที่จัดทำขึ้นทั้งหมดมี ๔ ชนิด คือ

๑. **เหรียญทองคำ** มีส่วนผสมของทองคำร้อยละ ๙๐ ทองแดงร้อยละ ๑๐ น้ำหนัก ๓๕ กรัม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๕๐ เซนติเมตร ผลิตจำนวน ๑๐ เหรียญ สำหรับทูลเกล้าฯถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมราชวงศ์ ราคาต้นทุนการผลิตเหรียญละ ๙,๕๒๐ บาท

๒. **เหรียญเงิน** มีส่วนผสมของเงินร้อยละ

๙๒.๕ ทองแดงร้อยละ ๗.๕ น้ำหนัก ๒๐ กรัม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๕๐ เซนติเมตร ผลิตจำนวน ๕,๒๐๐ เหรียญ สำหรับผู้บริจาคเงิน ๕๐๐ บาท ต่อ ๑ เหรียญ มีกล่องบรรจุพร้อม ราคาต้นทุนการผลิตเหรียญละ ๒๕๐ บาท

๓. **เหรียญทองแดงรมดำขนาดใหญ่** ทองแดงบริสุทธิ์ น้ำหนัก ๒๐๐ กรัม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗.๐๐ เซนติเมตร ผลิตจำนวน ๒,๘๐๐ เหรียญ สำหรับผู้บริจาคเงิน ๓๐๐ บาท ต่อ ๑ เหรียญ มีกล่องบรรจุพร้อม ราคาต้นทุนการผลิตเหรียญละ ๒๐๐ บาท

๔. **เหรียญทองแดงรมดำขนาดย่อ** ทองแดงบริสุทธิ์ น้ำหนัก ๑๕ กรัม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๕๐ เซนติเมตร ผลิตจำนวน ๒๐๔,๐๐๐ เหรียญ สำหรับผู้บริจาค ๒๐ บาท ต่อ ๑ เหรียญ บรรจุในซองพลาสติก ราคาต้นทุนการผลิตเหรียญละ ๑๒ บาท

ผู้ที่ประสงค์บริจาคเงินสมทบโดยเสด็จพระราชกุศลสามารถบริจาคได้ที่ กองคลัง กรมธนารักษ์ กองเครื่องราชอิสริยยศและเหรียญกษาปณ์ ในพระบรมมหาราชวัง คลังจังหวัดและคลังอำเภอทั่วราชอาณาจักร ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด ทุกสาขาทั่วราชอาณาจักร โดยเปิดรับจองตั้งแต่วันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ถึงวันศุกร์ที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ ผู้ที่บริจาคเงินตามที่กำหนดไว้ สามารถติดต่อขอรับเหรียญได้ ณ สถานที่ที่บริจาค ตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ ส่วนในวันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ กรมธนารักษ์ได้จัดเจ้าหน้าที่รับบริจาคและจ่ายเหรียญที่บริเวณด้านหน้ากรมศิลปากร ริมถนนหน้าพระธาตุ

ในด้านการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเหรียญอนุสรณ์ กรมธนารักษ์ได้ขอความร่วมมือจากคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ให้ดำเนินการประชาสัมพันธ์การจัดสร้างเหรียญที่ระลึก และการขอรับบริจาคดังกล่าวทางสื่อมวลชน ทั้งด้านหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ได้ติดต่อขอความร่วมมือจากสมาคมธนาคารไทยและหอการค้าไทยเพื่อการประชาสัมพันธ์อีกส่วนหนึ่งด้วย นอกจากนั้นกรมธนารักษ์ ยังได้จัดทำแผ่นพับเพื่อเผยแพร่เรื่องการรับบริจาคและจ่ายแจกทั่วราชอาณาจักร รวมทั้งจัดส่งหนังสือขอความร่วมมือไปยังทุกส่วนราชการ ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด ตลอดจนสมาคมและชมรมกษาปณ์ต่าง ๆ

อนึ่ง เงินรายได้จากการจำหน่ายเหรียญอนุสรณ์ เมื่อจำหน่ายได้หมดจะเป็นเงิน ๗,๕๑๒,๐๐๐ บาท หักต้นทุนการผลิตและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ จำนวน ๔,๔๒๓,๒๐๐ บาท คืนกองทุนหมุนเวียนของกองกษาปณ์ กรมธนารักษ์ แล้ว จะมีรายได้ที่เป็นกำไรสุทธิรวมทั้งสิ้น ๓,๐๘๘,๘๐๐ บาท (ไม่รวมดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร) คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ได้มีมติให้นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ประธานที่ปรึกษา เพื่อขอพระราชทานพระราชวินิจฉัยว่าเงินรายได้จากการจำหน่ายเหรียญอนุสรณ์นี้ควรจะนำไปใช้ในการซ่อมพระมหาพิชัยราชรถ หรือใช้เพื่อการอื่นที่เหมาะสม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานคำแนะนำให้นำเงินรายได้จากการจำหน่ายเหรียญอนุสรณ์ทั้งหมดไปใช้ในการซ่อมแซมพระมหาพิชัยราชรถ คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรรับไปดำเนินการโดยจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อปฏิบัติภารกิจในเรื่องนี้ต่อไป

การยกสัปตปฎลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศ

ครั้นเมื่อการจัดเตรียมงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ได้ดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศและส่วนประกอบ การซ่อมแซมราชรถ พระยานมาศ ตลอดจนการเตรียมงานด้านอื่น ๆ อันเกี่ยวกับพระราชพิธีใกล้จะเสร็จเรียบร้อย นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ในฐานะประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีฯ จึงได้มีหนังสือแจ้งไปยังนายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขาธิการพระราชวัง ว่าการก่อสร้างพระเมรุมาศสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ พร้อมที่จะยกยอดสัปตปฎลเศวตฉัตรตามพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ตามราชประเพณี อันเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการจัดเตรียมงาน ซึ่งในการยกสัปตปฎลเศวตฉัตรขึ้นปักยอดพระเมรุมาศนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือพระบรมราชวงศ์ผู้แทนพระองค์จะทรงทำพิธีชักสายสูตรยกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระเมรุมาศ

ครั้นนายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ นำความกราบบังคมทูลทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกสัปตปฎลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศท้องสนามหลวง สำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ดังหมายรับสั่งต่อไปนี้

หมายรับสั่งที่ ต้นหมาย สำนักพระราชวัง

๒๘ มีนาคม ๒๕๒๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ[๔๐] *จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกสัปตปฎลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศท้องสนามหลวง สำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗*

วันศุกร์ ที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๘ เวลา ๑๔.๓๐ น.

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

ครั้นถึงวันพระราชพิธี เจ้าพนักงานเตรียมการตั้งแต่งที่มณฑลพิธีพระเมรุมาศด้านทิศตะวันตกหน้าพระที่นั่งทรงธรรม ไว้พร้อม

มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระเมรุมาศ ตั้งศาลบูชาเทวดา ๑ ศาล สำหรับโหรหลวงบูชาฤกษ์ มีผ้าขาวปูรองวงรอบศาล เครื่องตั้งแต่งมี บายศรีต้น (ตอง) ๓ ชั้น ๑ ต้น พร้อมเครื่องเป็นขนมฝรั่ง ตกแต่งด้วยดอกดาวเรืองสีเหลือง ศีรษะสุกร ๑ ศีรษะ ตกแต่งด้วยดอกดาวเรืองสีเหลือง ตั้งศาลหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ลานหน้ามุขพระที่นั่งทรงธรรม ลาดพรมแดง วางแท่นยกพื้นบนพรม ลาดสุจหนี่แล้วทอดพระราชอาสน์ สำหรับเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทางเบื้องซ้ายของพระแท่นเยื้องไปด้านหลังลาดสุจหนี่ตั้งพระเก้าอี้ ๑ ตัว สำหรับเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เบื้องขวาถัดออกไปด้านหน้า ลาดพรมแดงวางแท่น

---

๔๐ ณ วันพิธี สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน ด้วยกำลังอยู่ระหว่างเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรป.

แผนผังพิธียกสัปตปฎลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศ

๑. พระราชอาสน์
๒. พระเก้าอี้
๓. เสาบัวกลุ่ม
๔. สัปตปฎลเศวตฉัตร
๕. ศาลบูชาเทวดา
๖. ผู้เฝ้าฯ

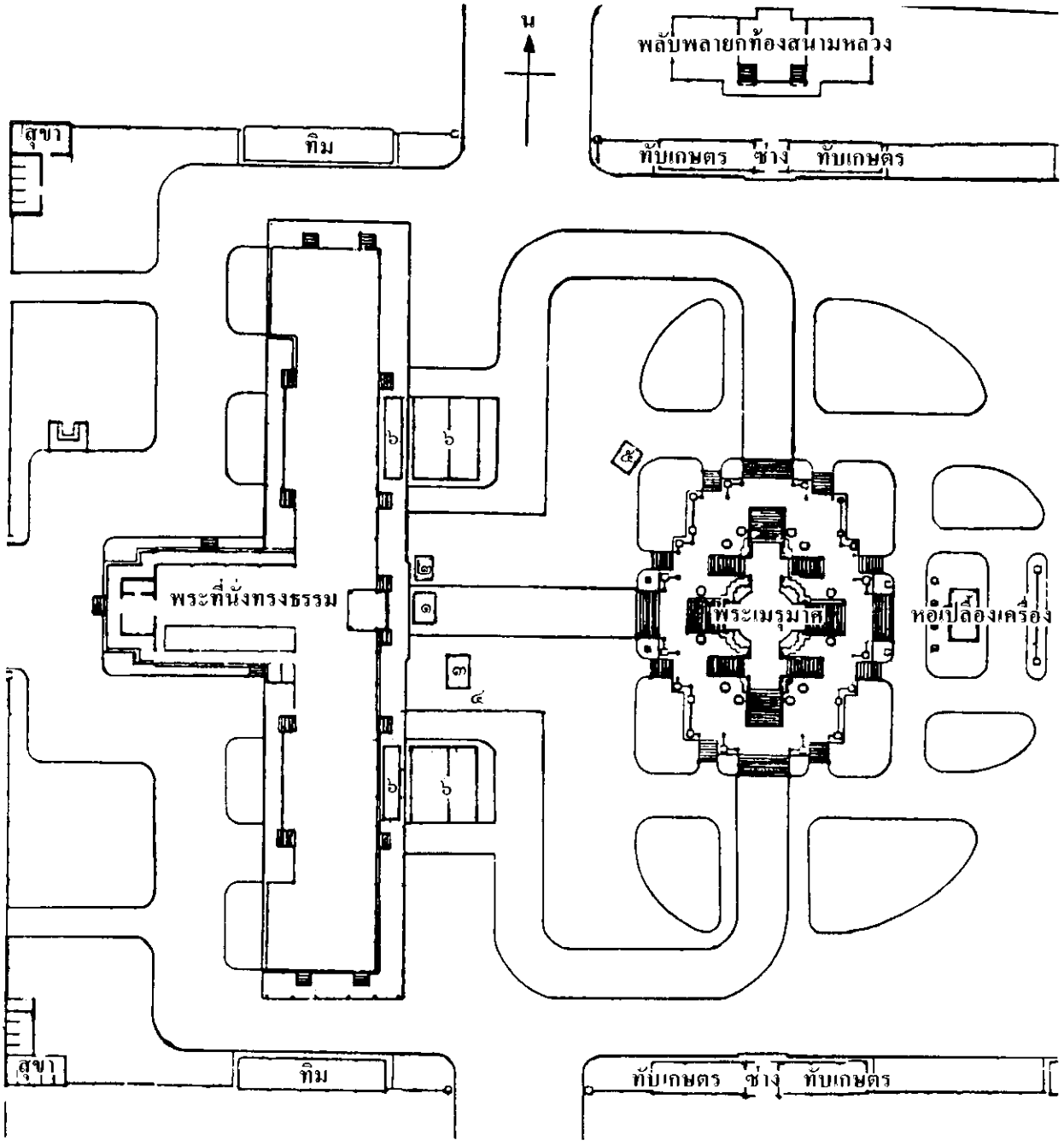

เครื่องตั้งแต่งศาลบูชาเทวดา

ยกพื้นบนพรมแล้วลาดสุจหนี่ ตั้งเสาบัวกลุ่มสำหรับวางพานกะไหล่ทองสำหรับใส่สายสูตร ซึ่งเป็นเชือกด้ายฟอกดีเกลียวสีขาว พร้อมด้วยพระสุหร่ายเครื่องทรงเจิม ที่ด้านขวาของเสาบัวกลุ่มตั้งแต่งสัปตปฏลเศวตฉัตรให้แขวนลอยอยู่กับลวดสลิงที่ใช้ในการชักรอก ซึ่งโยงจากบนยอดพระเมรุมาศลงมารัดปลายลวดที่โคนเสาหน้าพระที่นั่งทรงธรรม

ด้านซ้ายและขวาของที่ประทับจัดเก้าอี้สำหรับผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท นั่งหันหน้าเข้าหาที่ประทับ

เวลา ๑๔ นาฬิกา พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ในฐานะประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ และคณะกรรมการ ตลอดจนผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อม ณ มณฑลพิธี

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๓๕ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี จากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต มายังพระที่นั่งทรงธรรม ณ ท้องสนามหลวง รถยนต์พระที่นั่งเทียบที่ประตูราชวัติด้านเหนือ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีฯ และคณะกรรมการ เฝ้าฯ รับเสด็จฯ ทรงพระราชปฏิสันถารกับคณะกรรมการ แล้วเสด็จฯ ไปประทับพระราชอาสน์

อนึ่ง ในวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงฉลองพระองค์เครื่องแบบปรกติขาวไว้ทุกข์

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๓๘ นาที นายพิชัย รัตตกุล ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีฯ กราบบังคมทูลรายงาน มีความดังนี้

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ คณะกรรมการและบรรดาผู้ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ ที่นี้ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม ที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพระราชพิธียกยอดสัปตปฏลเศวตฉัตรพระเมรุมาศ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ในวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณารายงานถึงการเตรียมงานเบื้องต้นจนถึงการดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศ ดังต่อไปนี้

นับตั้งแต่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้พระราชทานพระบรมราชานุมัติให้รัฐบาลและประชาชนชาวไทย เป็นผู้ถวายพระเกียรติยศจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ตามอย่างโบราณราชประเพณี ด้วยพระราชทานพระราชกระแสให้ดำเนินการโดยประหยัด คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย จำนวน ๓๖ คน ร่วมพิจารณาเตรียมงานพระราชพิธีตามราชประเพณีถวายให้สมพระเกียรติยศ และได้กราบบังคมทูลอัญเชิญ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร **รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ** สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานที่ปรึกษาแก่คณะกรรมการ การดำเนินงานคณะกรรมการฯ ได้มอบหมายให้คณะอนุกรรมการ ๖ คณะ ร่วมกันรับภารกิจที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. คณะอนุกรรมการฝ่ายพระราชพิธี

๒. คณะอนุกรรมการก่อสร้างพระเมรุ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี

๓. คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์

๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร

๕. คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

๖. คณะอนุกรรมการจัดทำตารางการปฏิบัติงานและติดตามผลการปฏิบัติงาน

คณะอนุกรรมการได้ตระเตรียมงานส่วนที่อยู่ในความรับผิดชอบไว้อย่างพรักพร้อม ด้วยศรัทธากล้าแข็งเต็มสติกำลังความสามารถทุกฝ่าย สำเร็จลุล่วงงดงามอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง

ในส่วนของการก่อสร้างพระเมรุมาศและปริมณฑลนั้น สิ่งก่อสร้างประกอบด้วยองค์พระเมรุมาศ และสะพานเกริน หอเปลื้องเครื่อง ๑ หลัง พระที่นั่งทรงธรรม ๑ หลัง ช่าง ๔ หลัง ทับเกษตร ๘ หลัง ทิม ๒ หลัง รั้วราชวัติปริมณฑล พลับพลายกท้องสนามหลวง ๑ หลัง พลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ หลัง เกยหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๑ หลัง เฉพาะองค์พระเมรุมาศเป็นงานศิลปกรรมที่งามสง่าทรงปราสาทจตุรมุขยอดพรหมพักตร์ สูง ๒๗ เมตร กว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๓๒ เมตร ในวโรกาสนี้ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเบิกนายช่างผู้ที่เกี่ยวข้องในการก่อสร้าง ดังต่อไปนี้

๑. นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป กรมศิลปากร ผู้ออกแบบพระเมรุมาศและปริมณฑล

๒. นายเมธี คันธโร หัวหน้างานสถาปัตยกรรมไทย กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ผู้ช่วยผู้ออกแบบ

๓. นายฐิติ บุรกรรมโกวิท ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ผู้ควบคุมการก่อสร้าง

๔. นายอาวุธ เงินชูกลิ่น หัวหน้างานบูรณะปฏิสังขรณ์ กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ผู้ช่วยผู้ควบคุมการก่อสร้าง

๕. นายอารักษ์ สังหิตกุล หัวหน้างานวิศวกรรม กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร วิศวกร

๖. นายสาโรช จารักษ์ ผู้อำนวยการโครงการเฉพาะกิจพุทธมณฑล กรมศิลปากร ประติมากรปั้นหล่อยอดพรหมพักตร์

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมหามงคลอุดมฤกษ์ ท่ามกลางสโมสรสันนิบาต ของผู้มีเกียรติที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานอัญเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงประกอบพิธียกยอดสัปตปฏลเศวตฉัตร เพื่อความสมบูรณ์แห่ง

ทรงพระสุหร่ายสัปตปฏลเศวตฉัตรยอดพระเมรุมาศ

พระเมรุมาศตามโบราณราชประเพณีและเพื่อบังเกิดสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลและศรีสง่าแก่การประกอบพระราชพิธีสืบไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

เมื่อนายพิชัย รัตตกุล กราบบังคมทูลเบิกนายช่างแต่ละคนนั้น ผู้ได้รับเรียกชื่อลุกขึ้นยืนถวายคำนับ แล้วนั่งลงที่เดิม

ขณะนั้น นายศิริพงศ์ วัชโรทัย โหรหลวงเริ่มทำพิธีบูชาฤกษ์ที่ศาลบูชาเทวดา โดยบ่ายหน้าเข้าสู่พระเมรุมาศ แต่กำหนดเวลาฤกษ์นั้น ระหว่างเวลา ๑๔ นาฬิกา ๔๙ นาที ถึงเวลา ๑๕ นาฬิกา ๒๙ นาที

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๔๔ นาที พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จฯ ไปทรงยืน ณ ที่ประดิษฐานสัปตปฏลเศวตฉัตร ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทยืนขึ้นพร้อมกัน ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิม เสร็จแล้วทรงถือสายสูตรยกยอดสัปตปฏลเศวตฉัตร ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ เป็นสัญญาณ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เข้าไปทรงช่วยถือสายสูตรโดยทรงคุกพระชงฆ์อยู่ทางเบื้องซ้าย และมีเจ้าหน้าที่ ๖ คน ขึ้นไปปฏิบัติงานบนนั่งร้านยอดพระเมรุมาศ ช่วยยกเชิญเศวตฉัตรเข้าที่ประดิษฐาน โดยเรียบร้อย เมื่อเวลา ๑๔ นาฬิกา ๔๖ นาที ชาวพนักงานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่พาทย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระราชทานสายสูตรให้นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร รับไปผูกไว้ที่เสาบัวกลุ่มจากนั้นจึงเสด็จฯ ไปประทับที่พระราชอาสน์

เวลา ๑๔ นาฬิกา ๔๘ นาที นายพิชัย รัตตกุล รองนายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการ

จัดงานพระราชพิธีฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญอนุสรณ์งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ๑ ชุด ประกอบด้วย เหรียญทองคำ เหรียญเงิน เหรียญทองแดงรมดำขนาดใหญ่ และเหรียญทองแดงรมดำขนาดย่อ อย่างละ ๑ เหรียญ มีกล่องบรรจุพร้อม แล้วกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ขึ้นทอดพระเนตรบนพระที่นั่งทรงธรรม โดยมีพลเอกเปรมติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้บัญชาการทหารบก นายแก้วขวัญ วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวัง นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ รองอธิบดีกรมศิลปากร นายประเวศ ลิมปรังษี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป กรมศิลปากร นายฐิติ บุรกรรมโกวิท ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร นายเมธี คันธโร นายอาวุธ เงินชูกลิ่น ตามเสด็จพระราชดำเนิน หลังจากทอดพระเนตรพระที่นั่งทรงธรรมแล้ว ได้เสด็จฯไปทอดพระเนตรพระเมรุ-

ทรงถือสายสูตรยกสัปตปฏลเศวตฉัตรขึ้นสู่ยอดพระเมรุมาศ

เสด็จทอดพระเนตรพระเมรุมาศและอาคารบริวาร

มาศและหอเปลื้องเครื่อง เสด็จพระราชดำเนินกลับเมื่อเวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๒ นาที

อนึ่ง ในขณะเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรพระเมรุมาศและอาคารบริวารในปริมณฑลนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชกระแสให้คณะกรรมการรับไปปฏิบัติและปรับปรุงบางประการ คือ

ประการแรก การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งคณะกรรมการได้ดำริไว้แต่เดิมให้ประชาชนเข้าถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพได้ ๒ เวลา คือเวลาเช้า หลังจากแห่เชิญพระโกศพระบรมศพไปประดิษฐานบนพระเมรุมาศเรียบร้อยแล้ว กับเวลาเย็น หลังจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร และผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในปริมณฑลพิธี ถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว โดยกำหนดให้ประชาชนเข้าถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพที่บริเวณพื้นลานพระเมรุมาศ ในการนี้ ทรงเห็นว่าประชาชนที่จะมาเฝ้าฯ ในวันงานนั้น ต่างเดินทางมาจากทุกสารทิศทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อมาถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพด้วยความจงรักภักดี มิได้เห็นแก่ยากลำบาก หากจะหวงกันมิให้ได้เข้าไปสัมผัสพระเมรุมาศเลย ประชาชนก็คงจะเสียใจกันมาก อีกทั้งประเพณีการเผาศพของคนไทยนั้น ถือกันเป็นสำคัญคือต้องได้ขึ้นไปเผาศพบนเมรุ จึงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนได้ขึ้นถวายสักการะและถวายพระเพลิงพระบรมศพ บนชั้นฐานทักษิณพระเมรุมาศ ทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนได้เข้าถวายพระเพลิงพระบรมศพในเวลากลางคืนซึ่งเป็นการถวายพระเพลิงจริง เพิ่มขึ้นอีกเวลาหนึ่งด้วย

ประการที่สอง ในฤดูกาลนี้ ปกติจะมีลมแรง ในขณะถวายพระเพลิงจริงลมอาจพัดเปลวไฟออก

นอกฐานพระโกศทรงพระบรมศพบนพระจิตกาธานได้ จึงทรงขอให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องปรึกษากับนักวิทยาศาสตร์เพื่อหาทางป้องกันด้วย นอกจากนี้ในการฉีดน้ำเลี้ยงเพลิงทรงขอให้ทำท่อระบายน้ำให้เรียบร้อย

ประการที่สาม สีหลังคาพระที่นั่งทรงธรรมศาลาหนังสือที่ระลึก และพลับพลายกนอกรั้วราชวัติด้านเหนือ ซึ่งทำไว้เป็นริ้วขาวแดงสลับกันนั้น ทรงขอให้แก้ไขโดยใช้สีแดงเป็นพื้นโดยตลอด

คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ได้รับพระราชกระแสใส่เกล้าฯ และเร่งดำเนินการให้ต้องตามพระราชประสงค์โดยเรียบร้อยทุกประการ

อนึ่ง หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว เจ้าหน้าที่ได้ติดตรึงริบบิ้นโลหะสีเงิน ๔ สาย ระหว่างสัปตปฏลเศวตฉัตรกับยอดพระเมรุมาศ เพื่อให้เกิดความสวยงามและมั่นคงยิ่งขึ้น แล้วติดสายล่อฟ้าจากยอดสัปตปฏลเศวตฉัตรผ่านลงถึงพื้นดิน จากนั้นจึงได้รื้อร่างร้านลงแล้วเสร็จในเย็นวันเดียวกันนั้น

โปรดอ่านต่อใน

เล่ม ๒

ภาคที่ ๔ งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
สยามินทราธิราชฯ บรมนาถบพิตร จัดพิมพ์น้อมเกล้าฯ
ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในงานถวายพระเพลิง
พระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรม-
ราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง
วันอังคารที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

กรมศิลปากร จัดพิมพ์ครั้งที่ ๒

๒ เล่มจบ
ชุดละ ๒๐๐ บาท